

Titulorum omnium iuris tam civilis quam canonici expositiones

<https://hdl.handle.net/1874/433475>

TITVLORVM
OMNIVM IVRIS TAM CIVILIS
QVAM CANONICI EXPO-
SITIONES,

SEBASTIANO BRANT I. V. Docto-
re celeberrimo autore.

HIS ACCESSIT,

*Modus studendi in utroque iure, per Ioannem Ba-
ptistam Caccialupium.*

Omnia ad vetustorum exemplarium fi-
dem nunc demum diligentissimè re-
purgata.

LOVANII,
Excudebat Bartholomæus Grauius, suis,
ac Martini Rotarij impensis.

ANNO M. D. LII.

Cum Gratia & Priuilegio C. M.

CONCESSVM EST BARTHOLO-
mæo Grauo Cæsareo Priuilegio, vt imprimat om-
nes libros permisos doceri in triualibus scholis, in-
ter quos etiam sunt Sebastiani Brant Titulorum Iu-
ris expositiones: vt latius patet in literis illi à C. M.
inductis. Anno 1546. primo Octobris.

In plano stabat.

*Per Cæsarem, ad relati-
onem Consiliariorũ.*

Subsignatum P. de Lens.

IN TITVLORVM IVRIS IN- 3
 TERPRETATIONEM, AD DOCTO-

REM ANDREAM HELMVTI SEBASTI-
 ANI BRANT, PRAEFATIO.

FORET admirationo dignum, ornatif-
 sime vir, totiusq; eloquentiae & facundiae
 cōlumen, ac longē princeps, cur ego ad-
 olescens nullius peritiā, aut artis bonae
 gnarus, hanc mihi vsurpem prouinciam,
 ut ausim nō modō de Iuris principiis, sed
 & maxime ad te virum omnium acutissimum scribere, cuius
 domi Iura nascuntur, Noctuas profectō Athenas fero.
 Et, vt apertius loquar, balbutiens ego iudicari potius abs
 te, quā videri volui. Quamobrem, cum te nouissem virum
 humanum, ac perdoctum, mihiq; fauentissimum: sumpsit ani-
 mum, liberiusq; meas ad te lusi pueriles ineptias. Cū enim
 nuper inter auditorum gregem, velut alter Tityrus (vt
 soleo) hoc est, mercenarius, legum Titulos, seu maus, Ru-
 bricas totius Iuris & legitimae scientiae primordia & ele-
 menta, interpretarer: factum est, vt me inconsulto, ex mea
 lectione (ceu Tages ex glebula) opus insperatum, & forte
 suo non indignum autore, prorupit. Quod cū ego plani-
 us eliminare, seu forte superflua, aut perperam posita inter-
 linire properarem, Impressorum importunitas (quibus nis-
 hil satis festinatur) meam interuertit diligentiam. Quid
 multa? continere non potui equum Lydum ad currendum
 accinctum: acta res est vti vides. Tibi tamē viro celeberrimo,
 quem haud ab re Aulum Casselium, vel Messalam, aut
 si pateris, Q. Scaeuolam appellauero: tibi, inquam, hoc opus,
 quantulumcūq; sit, dedicare statui: vt & tibi pars curae,
 & linē labor incumberet: teq; participem latratu (quem
 nobis minimē defuturum scio) efficerem. Latret igitur Cri-
 ticus quisquis volet, modō nunquam latrare desinat: nostra
 enim

enim ad euentum festinat, & in medium res. Tibi nominatim hoc opusculum dicatum emittere placuit. In qua interpretatione, multis quidem omnino, & pluribus cognita: gratatantem, & vtilia iuuenibus reperios: nonnulla tamen que vel altius repetenda, vel copiosius differenda fuerunt, stricte in enarrationibus: ne magnitudo principij plus quam par est excreset. Et ne epistola modum excedam, iam finem loquedi facturum, paululum quippiam de legalium Titulorum laudibus annectam, quae quidem sunt prima cunabula, & civilis prudentiae praexercitamenta, a sacratissimis legumlatoribus deriuata, ac imperiali splendore illuminata. Ea est nobis illa rerum domina, per quam reguntur omnia, & sine qua factum est nihil, in Autet. v. d. om. obe. iudi. prouit. in princ. coll. v. Ipsa est, quae neminem in paupertate viuere sinit, neque in anxietate mori. in Autet. de her. & sal. in fin. coll. i. & ex qua caute agens nihil poterit damnificari, ut ibi, Ipsa est sanctissima civilis sapientia, quae pretio numquam maximo non est aestimanda. l. i. ff. de var. & extr. d. cog. Et est firmissima quo ad mundum: Insti. de re. diu. s. sancta. & sine ea orbis diu persistere non posset. in Autet. habita. C. ne si. pro pa. per quam non minus prouidetur humano generi, quam si patria armis defenderetur. l. aduocati. C. de aduo. diuer. iudi. Ipsa est quae nobilitat addiscentes. l. prouidendum. C. de postu. exhibet magistratus, in proem. Insti. circa fin. & honores conduplicat. c. venerabilis. de pr. eb. & c. de multa. Et, ut vera per omnia fatear, suos professores per orbem terrarum facit gloriose principari, eosque in maior tali gloria post exutum hominem in caelestibus afficit. Atque ut vno omnia concludamus verbo. Satius, ab satius periculis ston foret, omnino reticere, quam parum de eius laudibus loqui: ut Seruius noster Honoratus de Carthagine inquit. Tu tamen vir Iureconsultissime, qui totius patriae nostrae

braculum existis, si quid minus quam oporteat, amplius-
re quam deceat dixerimus: tua presentia, & repetita le-
ctione illustrabis.

Vine, vale, & superes longæui Nestoris annos,

Eloquij princeps Scauola docte vale.

Basilea, ex ædibus nostris Calend. Martis. Anno M. D. V.

EXPOSITIONES

TITVLORVM VTRIVS-

QVE IVRIS, PER SE-

BASTIANVM

BRANT.

VM DIFFICILE IMMO IMPOSSI-
bile sit, vt bono peragantur exitu, quæ
malo sunt inchoata principio. i. q. i.
principatus. Et vniuscuiusq; rei potis-
sima pars sit principiu. l. i. ff. De orig.
iur. Magnum igitur Deum, & Sal-
uatorem nostrum Iesum Christum, &
eius auxilium inuocantes, in. Autent.
de ar. in princ. oportet iuri operam da-
turos prius erudire animam quam cor-

pus, in proem. ff. §. illud. Et istud sibi ponere principium, si-
ne quotorum corruct ædificiu. x. q. i. cum Paulus. Ac dicere
cum Marone Virg. Ab Ioue principium. gloss. in c. sedes. de re-
script. Aliàs enim præposterus diceretur ordo: deficiente huma-
no subsidio, conuocare ad auxilium diuinum. de Con. dist. i. om-
nis Christianus. in fin. Quia igitur ardua prima via est, vt dicit
gloss. in l. ij. ff. de verb. signif. ideo à facilioribus & leuioribus
studium quodque, præcipue tamen Iuris inchoandum est: Ne
in desperationem, quæ plerunque iuuenes auertit, Iuris studi-
os inducat, Inlitut. de Iust. & Iur. §. his ergo.

LEGVM itaq; imperialium facturus interpretationem, ab explanatione Titulorum exordiri statui, & id quidem quã breuiffime: post ibi paululum quippiam de libris legum, ac eorum cognitione & differentia in medium afferemus.

LIBRVM legum principaliter tres reperiuntur. Digestorum, siue Pandectarum, primus appellatus, eò quia digerit omnes disputationes legum, & in se, quasi in suo aluo continet. C. de Vet. Jur. enuc. l. ij. §. Cum omnia. Pandectæ dicuntur à παν, quod est totum, & δεξτεν doctrina: quia totius Iuris doctrinã continent: vt dicit gl. in Proem. Instit. §. Igitur. vel potius à πᾶσι, quod omne significat, & δειξωμαι, id est capio: dicuntur enim libri aliquid vniuersaliter comprehendentes: hinc Pandectæ legum, Theologiæ, vel Medicinæ denominantur. Et continet hic liber Digestorum tres partes principales: quæ deinceps in quinquaginta particulares distributæ sunt libros: qui comprehenduntur in Digesto Veteri, Infortiatio, & Nouo. Vetus Digestum tractat principaliter de his, quæ vetustiori Iure, putã à Iure naturali originẽ sumpserunt: quemadmodum sunt quasi omnes contractus & placitandi vsus, qui sunt à Iure naturali, saltẽ secundario, hoc est, Iure gentium introducti. Inst. de Iure nat. §. Ius autẽ gentiũ. Propter istam puritatem & simplicitatem veteris Iuris quale in Digesto veteri continetur, liber iste Veteris ff. solet alba pelle, puroq; cooperto tegi.

Pandectæ.

Digestam
Vetus.

Infortiatiũ

Secunda pars Digestorũ est Digestum infortiati, appellata eo vocabulo propter fortes leges circa hæreditates disponetes, vt dicit gl. in rubro Infortiati: vel est vocabulũ magistrale, de quo disputare curiosum est, vt ibi dicit gl. Et propterea solet nigra pelle vestiri: quia de causis hereditariis, & bonis defunctorũ tractat, quo euentu lugubris vestis, hoc est, nigra, eligi debet. ff. De his qui not. infam. l. Genero. iuncta gloss. fi. & in l. Decreto. C. eod.

Nouum.

Tertia pars ff. appellatur Digestum Nouum. eò quia post veteris ius xij. tab. noua contineat Prætorum edicta, tractans de criminibus, & delictis, & eorum pœnis: & ideo rubea & sanguinolenta veste induitur.

Codex.

SECUNDVS liber legum est Codex, qui quodammodo eodẽ continet titulos, qui & in libris ff. continentur. Nisi quòd modicos habet superadditos, & de nouo inuẽtos, & est iste liber nouior & recentior quàm leges ff. Vt dicit text. in l. ij. C. de Vet. Jur. enuc. & ideo florida & viridi veste induitur.

Tertius

Tertius liber legum est Volumen, continens in se primò institutiones imperiales. Secundo tres libros vltimos Codicis: hoc est, Volumen decimum, vndecimum, & duodecimum: qui ideo non fuerunt repositi ad alios nouem libros Codicis, tractantes de iure priuato: quia hi tres continent Ius publicum, & tractant de iure fisci, nec vnquam leguntur in scholis: vt dicit gloss. Instit. de Iust. & Iur. §. fi. Tertio continet Volumen nouem collationes Autenticorū. *Collat. A^o tent.* Quarto Consuetudines Feudorum, quæ Collatio decima appellatur. Adduntur & hodie quædam Extrauagantes, quæ Collatio xi. solet appellari: & ab ista congerie & conuolutione variorum librorum, hic liber Volumen appellatus est. Et quia partim Codicis & nouarum constitutionum, & partim etiam quasdam pœnales & fiscales functiones continet, & in nonnullis locis pœnam transgressoribus irrogat, idcirco bipartita veste, viridi putæ & rubea coloratus incedit.

R VBRICÆ DIGESTI VETERIS.

LIBER PRIMVS.

¶ De Iustitia & Iure.

IMPERATOR Iustinianus expositor^o iura populi Romani, præmittit de Iustitia, à qua veluti matre, & quasi fonte quodã, omnia iura emanant. Quod enim Iustitia vult, id ius profequitur. Videndū ergo quid sit Iustitia, quid ius: vndedicatur, & quot sint eius positiones. Iustitia est constans & perpetua *Iustitia.* voluntas, ius suum vniciusque tribuens. A Iustitia Ius appellatur, sicut filia à matre. Est autem Ius, ars boni & æqui, cuius merito quis nos Sacerdotes appellat, id est, sacra iura ministrantes. Est duplex Ius, Publicum & Priuatum. Publicum spectat ad statum Reipub. principaliter. Priuatum ad singulorum vtilitatē. *Iuris diuini.* Priuatum Ius triplex est: Naturale, quod natura omnia animalia docuit: Gentium, quod apud omnes gentes æqualiter obseruatur: Ciuile, quod vnaquæque ciuitas sibi constituit. Ius ciuile *fi.*

duplex est: Scriptum, quod consistit in sex partibus, Lege, Plebiscito, Senatusconsulto, Principum placito, Prætorum edicto, & in prudentum responso. Non scriptum Ius est, quod usus approbavit.

De origine Iuris civilis, omnium magistratum, & successione prudentum.

Curia.

Ius Papyrianum.

Lex xij. tab.

Prudentium responsa.

Plebiscita.

Senatusconsulto.

Origo omnis Iuris in ciuitate Romana ex lege xij. tab. sumptum exordium. Initio enim ciuitatis Romanæ, populus sine certa lege, manu solius Regis gubernabatur. Aucta postmodum ciuitate Romana, Romulus populum in triginta partes diuisit: quas partes Curias appellauit: quia tunc Reip. curam gerebant: per quas ipsæ leges quasdam Curias ad populum tulit. Tulerunt & sequentes Reges: quas omnes Sextus Papyrius vno libro conscripsit: & ab eo appellatum Ius Papyrianum: Deinde expulsi Regibus propter violatam Lucretiam, omnes leges exoleuerunt, in defectu dinemque abierunt: & populus Romanus cepit quasi viginti annis magis consuetudine, quam lege uti. Postea ne id diutius fieret, constituti sunt publica autoritate decem viri, per quos peterentur leges à Græcis ciuitatibus Athenensium & Lacedæmoniorum, ut dicitur tex. Inst. de Iur. nat. §. Et non in eleganter: quorum nomina ponuntur. vij. dist. e. ij. Has leges in tabulis æneis scriptas pro Rostris posuerunt: datumque est eisdem decem viris vno anno Ius prædictas leges corrigere, & si opus esset interpretari: qui animaduerteutes aliquid deesse primis legibus, alias duas eisdem tabulas adiecerunt: & ita ex accidenti appellatæ sunt Leges xij. tabularum. His legibus latis, cepit interpretatio prudentum desiderari: quæ disputatio prudentum communi nomine appellatur Ius civile. Ex his legibus eodem tempore actiones compositæ sunt, quibus inter se homines disceptarent: quæ pars Iuris legis actiones, id est, legitime actiones appellatur. Et ideo eodem tempore hæc tria iura nata sunt: Leges xij. tab. Ex his fluere cepit Ius civile: ex iisdem legibus Actiones compositæ sunt. Augescente ciuitate euenit ut plebs in discordiam cum patribus veniret, & secederet in montem Auentinum, sibi que iura constitueret, quæ Plebiscita vocantur, & postea pro lege assumpta: ut inter Plebiscita, & Legem species constituendi interesset, potestas autem esset eadem. Deinde ob difficilem congregationem populi & plebis cura Reip. ad Senatum deducta est, qui se cepit interponere: idque Ius appellabatur Senatusconsultum. Eodem tempore Magistratus vel Præto-

res iura reddebant proponentes edicta, vt quisq; sciat de qua re Prætorum dicturi essent, seq; præmuniret: quæ edicta Prætoris, vel ius honorarium appellantur: quia ab honore Prætoris venerat. Nouis sine euenit vt necesse ellèt Reipublicæ per vnum consuli. Igitur constituto Principe, data est ei potestas, vt quod constituisset, ra Principis tum esset: quæ Principalis constitutio, vel Principis placitum appellatur.

De legibus & Senatusconsultis, & longa consuetudine.

Lex est quod populus Romanus Senatorio Magistratu, veluti Consule constituebat. Vel, Lex est, cui omnes homines decet obedire. Legis virtus hæc est, Imperare, vetare, permittere, punire. Senatusconsultum est, quod Senatus iubet, atq; constituit. Nō enim ambigitur, Senatum ius facere posse; hinc Velleianum, Macedonianum, & alia multa. Consuetudo est ius non scriptum, quod pro lege seruetur, cum deficit lex. i. distinct. Consuetudo: Nam diuturni mores consensu vrentium approbati legem imitantur. Instit. de iur. natur. §. Ex non scripto. Et est consuetudo optima legum interpret. l. Si de interpretatione, infra eodem.

De constitutionibus Principum.

Quod principi placet, legis habet vigorem: quicquid enim Imperator per epistolam statuit, vel cognoscens decreuit, vel de plano interlocutus est, vel edicto præcepit: legem esse constat. Istæ leges appellantur Constitutiones. Et quædam sunt generales, quæ sine dubio omnes ligant. Quædam personales, quæ nec ad exemplum trahuntur: quia quod Princeps alicui ob merita indulgit, vel pœnam irrogauit, vel alicui sine exemplo subuenit, personam non egreditur: & illud appellatur Priuilegium, quasi priuata lex.

De statu hominum.

Status hominum dicitur conditio, vel qualitas personarum, qua quis plurimum potest. Et appellatur hic titulus in Instit. de iure personarum. Omnes ergo homines, vel personæ, aut sunt liberi, vel serui. Liber dicitur, qui ex naturali facultate facere potest quicquid libet: nisi quod vi aut iure prohibetur. j. l. iij. Seruus autem dicitur, qui ex constitutione iurifgentium, alieno domino contra naturam, id est, contra ius naturale, subiicitur. Appellatus seruus, eo quod Imperatores captiuos in bello seruari iubebant, ne occiderentur. Qui etiam Mancipia dicti sunt, quia

manu capiuntur. Omnis Seruus aut nascitur, vt ex ancillis nostris: aut fit, & hoc dupliciter: vel iure gentium per captiuitatem vt s. vel iure ciuili, quando liber homo maior viginti annis, ad pretiũ participandum se venundari passus est, ignoranticonditionem suam. Liberi homines in duplici specie reperiuntur. Aut enim sunt Ingenui, qui ex matre libera nati sunt: Aut Libertini, qui ex seruitute manumissi sunt.

De his qui sunt sui vel alieni Iuris.

Potestas duplex.

Cognitis personis quæ alieni Iuri subiectæ sunt: similiter etiam intelligemus quæ sui iuris sunt. Est autem duplex potestas, seu ius personarum: Dominica videlicet, quæ sub se habet seruos: quicquid enim seruus acquirit, id domino acquiritur. Est & potestas patria: Liberi enim nostri, quos ex iustus nuptiis præcauimus, in potestate nostra sunt. Sed ex ciuibus Romanis, id est, li-

Paterfamilias.

Filijfamilias.

beris hominibus, quidam sunt Patresfamilias, quidam Filijfamilias, quædam Matresfamilias, quædam Filixfamilias. Patresfamilias sunt qui suæ potestatis sunt: siue sint puberes, siue impuberes. Similimodo Matresfamilias. Filii autem, & Filixfamilias dicuntur, qui sub aliena, id est, patria potestate sunt.

De adoptionibus & emancipationibus.

Adoptio duplex.

Arrogatio

Adoptio est actus legitimus, per quem quis fit filius, qui alius non est: inde appellata Adoptio, quia adoptionis filius quis efficitur. Est autem Adoptio duplex: habet enim se vt genus, & species: cum diuidatur in Arrogationem, & Adoptionem simplicem. Arrogatio fit autoritate Principis: quando ille qui sui iuris est arrogatur: quo casu qui adoptat interrogatur, an velit eum quæ adoptaturus sit, iustum sibi filiũ esse. Et is qui adoptatur interrogatur, an id fieri patiatur: inde & Arrogatio dicta: quo casu transit adoptatus cum omnibus bonis & liberis in potestatem adoptatoris. Adoptio simplex fit imperio magistratus, id est, cuiuslibet Iudicis, de eo qui in potestate parentis est, & manet in eiusdem potestate, adoptione etiam facta. Vnde solet dici: Arrogatio qui suus est, & habet meus esse necesse. Patris adoptio suum, nec patris desinit esse. Emancipatio dicitur, cum filius à patre suo quasi manumittitur, vt exeat de patria potestate. Fit autem multis modis vt ius patriæ potestatis soluatur. Aut enim per mortem patris naturalem, vel ciuilem: Aut per adoptionem alicuius magnæ dignitatis: quales enumerantur in auten. constitut. quæ de dig. col. vj. & aliis modis no. In situ. quib. mod. ius pa. po. sol.

Emancipatio.

DIGESTI VETERIS. 11

De rerum diuisione & qualitate.

Omniū rerum duo sunt genera, quædā sunt Diuini iuris, *Res diuini* veluti res sacræ, religiōsæ, & sanctæ. Aliæ humani iuris, veluti *humana-* res profanæ. Quod diuini iuris est, id nullius in bonis est. *Di- ni iuris.* cunctæ autem res sacræ, quæ publicè consecratæ sunt, vel ritè per pontifices dedicatæ, siue in agro, siue in ciuitate sint. Et differunt Sacer & Sacrarium: quia Sacer locus est, qui consecratus est: Sacrarium autem locus in quo sacra reponuntur. Religiosum locum vnusquisq; sua voluntate facit, dum mortuum in fert in locum suum, id est, in fundum proprium. Sanctum est, quod ab iniuria hominum defensum atque munitum est. Sanctum dictum a sagminibus. Sunt enim Sagmina quædam herbæ quas legati populi Romani ferre solent, ne quis eos violaret. Sicut legati Græcorum ferunt ea, quæ vocantur Cerinthea. Et proprie dicimus Sancta, quæ nec sacra, nec profana sūt, sed sanctione quadam confirmata: vt leges sanctæ sunt, & muri, & portæ ciuitatum: quia pœnales sanctiones constitutæ sunt in eos, qui aliquid moliantur in portis vel muris: & ideo si quis violauerit muros, capite puniatur. Sicut qui transcendunt scalis admotis, vel alia qualibet ratione. Hinc Lucanus in l. Fraterno primi maduerunt sanguine muri. Hæ res quæ humani iuris sunt, aut sunt publicæ, aut priuatæ. *Rerum hu- mani iuris diuisio.* Quæ publicæ sunt, nullius in bonis esse creduntur: ipsius enim vniuersitatis sunt: Priuatæ autem sunt, quæ singulorum sunt. Præterea quædam res sunt corporales, quæ scilicet sui natura tangi possunt: veluti fundus, homo, &c. Incorporales sunt, quæ tangi non possunt: qualia sunt ea quæ in iure consistunt: sicut hæreditas, obligatio, contractus, vsufructus, seruitutes: & his similia. Quædam iure naturali communia sunt: & ista conceduntur occupanti: sicut est aër, aqua profluens, & mare, & littora maris, & omnia quæ in his reperiuntur. Alia autem flumina pene omnia, & portus, & ripæ publicæ sunt, id est, ad vsu totius populi cōcessa: nam proprietates nulli acquiruntur. Quædam res sunt vniuersitatis, non singulorum: veluti quæ in ciuitatibus sunt: vt theatra, stadia, & si qua alia sunt communia ciuitatum.

De Senatoribus.

Senator est vir consularis dictus à senio, vel senectute: solis enim senibus cura Reipub. demandabatur. l. semper. j. de iure iur. mu. & l. ad rempublicam. de muner. & hono. hi etiam Patres cō- *Patres cō-* scripti dicebantur, quia eorum nomina scripta erāt in diadema- *scripti.* tibus

tibus capitum eorum, vt dicit glo. In sti. quib. mod. ius pa. po. sol. §. filius tam. Et erant centum numero Senatores Romæ, vt colligitur ex l. fin. in princip. C. de petit. hæred. & inde eorum iudicium Centumuirale appellatum fuit, vt ibi Martialis, Hunc miratur adhuc centum grauis hasta virorum. Et in alio loco de filio Reguli: iam clamor centumq; viri, Hi & Senatusconsulta faciebant, vt suprâ diximus.

De officio Consulis.

Consulium creatio. Officium Consulis est, vt ex senatusconsulto consilij causam examinet. Ortum habuit creatio consulum ex eo: cum enim expulsi essent reges, Romæ constituti sunt duo, penes quos summus ius esset: qui ab eo, quod plurimum Reipub. consulerent, Consules appellati sunt. Ne tamē per omnia regiam sibi potestatem vendicarent: lata lege factum est, vt ab eis prouocatio esset: ne uē possent in caput ^{quis} Romanis animaduertere, nisi iussu populi. Solūm relictum est eis vt coercere possent, & in vincula publica duci iubere. Inde erat quod duodecim lictores cum fasces, id est, virgis & laqueis consulem præcederent: à quibus iuxta mandatum Consulis malefactores, seu rebelles ligarentur: unde etiam Lictores dicti: & sanguineis virgis, si opus foret, caderentur.

De officio Præfecti prætorio.

Dictator Magister equitum. Præfecti prætorio officium ex eo sumpsit originem, vt essent æquales magistris equitum. Nam cum apud veteres Dictatoribus summa potestas committeretur, elegerunt sibi Dictatores militiae gratia Magistros equitum, qui secundam post eos potestatem gererent. Cum autem regimentum Reipub. ad Imperatores translatum esset: electi sunt à principibus Præfecti prætorio, ad similitudinem Magistrorum equitum: & quia præficiantur prætorio imperiali, vbi causas examinabant, ideo Præfecti prætorio appellati sunt. Et data est eis plenior licentia ad disciplinæ publicæ emendationem: & intantum aucta est eorum auctoritas, vt appellari a Præfectis prætorio non possit. Habent & aliud priuilegium, quia minores ætate ab aliis magistratibus, nisi ab ipsis Præfectis prætorio restitui non possunt: & iste est illustis.

De officio Præfecti vrbis.

Præfectus vrbis est, cui à domino Imperatore commissâ est vrbis administratio. j. l. i. §. cum vrbes. Et est eius potestas maxima in ciuilibus & criminalibus causis. Nam in ciuilibus contingentibus

tibus in ipsa vrbe, vel extra, intra centesimum milliare contentiosam iurisdictionem sibi vendicant. In criminalibus punit capite, etiam inconsulto principe: vt infra de leg. iij. l. i. §. hi. Et est Praefectus maior omnibus magistratibus in vrbe: vt j. l. iij. Et habet duplex privilegium: quia liberat à patria potestate, & à curiali conditione, vt in auten. constitutio. quæ de dign. coll. vi. & C. de decur. l. viti.

De officio Quaestoris.

Apud veteres crebrior fuit opinio, Tullum Hostilium tertium Romanorum regem, primum in Rempu. Quaestores introduxisse. Et à genere quaerendi Quaestores dictos. Nam cum ararium, siue fiscus populi auctus esse cepisset, vt essent qui illi praesent, constituti sunt Quaestores, qui pecuniae praesent: dicti ab eo, quod inquirenda & cõseruanda pecuniae causa creati essent. Constituti etiam erant à populo Quaestores qui capitalibus rebus praesent, & sententiis legendis, quorum meminit lex. xij. tab. Talis erat Minos apud Vergilium, cum ait: Quaestor Minos vnam mouet. Solebant etiam ex Quaestoribus quidam prouincias sortiri, & surrogari à Proconsulibus. Erant & Quaestores qui candidati principis appellabantur: hi solis libris principalibus legendis vacabant, & in senatu epistolas principis legebant: vt dicit glo. in proce. Institut.

De officio Praetoris.

Postquam electi erant duo Consules, & hi urgente necessitate aliquando bellis finitimis auocarentur, neque essent qui in ciuitate ius reddere possent: factum est, vt Praetor quoque crearetur, qui Urbanus appellatus est, eo quod in vrbe ius redderet: post aliquot deinde annos non sufficiente eo Praetore, cum multa turba etiam peregrinorum in ciuitatem veniret, creatus est & alius Praetor, qui Peregrinus appellatus est, ab eo, quod plerumque inter peregrinos ius dicebat. l. ij. s. de orig. iur. dictus Praetor à praeuo, quasi Praetor: hinc Praetura, dignitas Praetoris: hinc Praetorium tabernaculum praetorum: vt inquit Fest. Pomp. Et Praetor est officium eius Romæ tantum: in prouinciis enim eligunt Praefides. Et habent potestatem condendi edicta sub breuiloquio, & in albo, id est, in loco quodam publico & eminenti dealbato, scribebant: & si quis hoc album corrumpit, tenebatur pena quinquaginta solidorum, vt j. de iur. om. iud. l. si quis id. Horum edictorum compendiosa breuitas amplam materiam praebuit Iuriconsultis interpretandi & respondendi de iure. Nec possunt

Praetor vrbanus, & peregrinus.

Albū praetor.

sunt constitui nisi tres: licet olim fuerint xviii. vt j. eod. l. vlti. & s. de origin. iur. l. ij. §. diuus deinde Augustus, de offi. præfect. vigi. hanc rubricam vide C. eod. titul.

De officio Proconsulis & Legati.

Proconsul est, qui cum potestate consulis in prouincias mitteretur: dictus quasi Consul procul missus. Et talis vbique proconsularia insignia habet statim postquam urbem egressus est, hoc est, sex fascēs & lictōres: amplius habere non potest. Non tamen exercet ea quæ sunt iurisdictionis, nisi in prouincia ad quā missus est. Postquam verò prouinciam suam ingressus est, potest mandare iurisdictionem Legato suo, qui quasi delegatus ipsius proconsulis dicitur. Istos legatos non oportet principem consulere, sed suum proconsulem, qui in ea prouincia maius imperium habet omnibus post principem. Legati autem Proconsulis nihil proprium habent: nisi à Proconsule eis mandetur. Proconsul verò portam Romæ ingressus deponit imperium: vt j. l. vltim. Et in hoc differt à Præsīde: quia, Proconsul eligebatur ex consulibus urbis Romæ ad aliquam prouinciam regendam, quasi consul procul missus: vt j. de offic. præsid. l. i. Ille autem est Præses, qui cum non esset consul prius, eligebatur ad prouinciam regendam. In legato autem proconsulis duo sunt specialia: primum quia cognitio de quolibet crimine ei demandari potest: non ita in alio, nisi in casu. j. eo. l. solent. r. responsō. & §. sed hoc. & de offic. eius cui mand. l. vna. Item pronuntiat de crimine suspecti tutoris, licet alius delegatus non possit: Instit. de suspect. §. datum. pœnam verò grauiorem irrogare non potest. j. eo. l. si quid.

*Legatus
proconsulis.*

De officio Præfecti Augustalis.

Præfectus Augustalis dicebatur, qui omnia tributa per Aegyptiacam diocesim in cura & prouidētia sua habebat. Dictus Augustalis, quia Augustus eam dignitatem primus ei Præfecto qui Alexandriam inhabitauit, concessit. Et appellatur præfectus Aegypti, vel Augustalis: vt in autent. de app. §. illud etiam. & C. de rap. vir. l. i. & in autent. de nox. §. vltim. Et iste inter medios magistratus spectabilis est.

De officio præsidis.

Nomen Præsīdis generale est, eo quòd Proconsules & Legati Cæsaris & omnes prouincias regētes, licet Senatores sint, Præsides appellantur: Proconsulis autem appellatio specialis est: vt diximus s. de offic. procons. Et est Præses clarissimus: vt j. de priu. u. car.

Præses.

ua. car. l. i. Et habet Præses provincie maius imperium omnibus in ista provincia post principem: Et in solos homines sue provincie imperium habet, dum in provincia est. Qui si excesserit provinciam, priuatus est. Curet tamen is qui provincie præest, malis hominibus provinciam purgare: nec distinguitur vnde sint. Et si millies velit renuntiare imperio vel dignitati, non poterit se separare ab imperio. j. eod. l. legatus, nisi faciat in manu principis à quo habet: vt s. de origin. iur. l. ij. §. deinde cum pla-
cuisset.

De officio Procuratorum Cæsaris.

Procurator Cæsaris est, qui ex mandato Cæsaris causas & negotia agit. Et quæcunque acta aut gesta sunt à Procuratore Cæsaris, sic à Cæsare comprobantur, atque si ita à Cæsare gesta essent. Et sicut ad Procuratorem Cæsaris rerum tantum pertinet administratio: ita ad Iuridicum Alexandriae iuris tantum & nõ rerum spectat sollicitudo. Contentiosa autem iurisdictio totius Aegypti pertinet ad Præfectum Augustalem.

De officio Iuridici Alexandriae.

Iuridicus Alexandriae est qui demandatam iurisdictionem à principe in ciuitate Alexandrina Aegypti habet, de quo s. titulo proximo.

De officio eius cui mandata est iurisdictione.

De iurisdictione ordinaria tractatur in titulis præcedentibus: hic autem titulus continet eam iurisdictionem, quæ est in delegando: scilicet quis delegat, & cui, & qua causa: & qualiter delegatus officium suum explicet.

De officio Assessorum.

Assessor est, quem sibi iudex ad decisionem causæ associat. Omnis officium Assessorum in his causis constat: In cognitionibus causarum civilium & criminalium quid iuris esse debeat. Et ei cui assidet persuadeat in postulationibus: vt videat an sit infamis qui postulat, scilicet aduocatus. Item vt eum interroget, & ei opponat ad veritatem inquirendam: & eum tacere faciat, quando sibi videbitur. Item in libellis conuentionalibus recipiendis, si bene concipiantur: si malè, vt respuat, vel dentibus laceret. Item in epistolis Iudicibus alterius provincie mittendis: vt & testes recipiantur, & sibi cautè remittantur.

De iurisdictione omnium Iudicum.

Iurisdictionis
diuisio.

Iurisdictionis, prout est genus, diuiditur in Merum imperium, Mixtum imperium, & Simplicem iurisdictionem. Est autem iurisdictionis potestas de publico introducta cum necessitate iuris dicendi, & æquitatis statuendæ. Merum imperium est, habere gladij potestatem, & animaduertere in facinorosos homines. quod etiam Potestas appellatur. Mixtum imperium est, cui non solum inest merum imperium, sed etiam iurisdictionis: quod in danda bonorum possessione consistit. Iurisdictionis simplex est etiam iudicandi licentia.

Quod quisque iuris in alium statuit, ipse eodem iure utatur.

Hec edictum, summam habet æquitatem: quia nititur ex lege diuina; ut, Quod tibi non vis fieri, alteri non feceris, ut in prin. Decret. Et Sapiētis dicitur autoritas. Patere legem quam ipse tuleris. ca. Cum omnes. de Constit. Quis igitur aspernabitur idem sibi dici cum sit litigator, quod ipse aliis dixit cum esset magistratus? Qui ergo magistratum vel potestatem gerit, si aliquid in aliquem noui iuris statuerit, ipse quandoque aduersario eius postulante eo iure uti debet.

Si quis ius dicenti non obtemperauerit.

Nō obtempe-
rare iudicis

Concessum est omnibus Iudicibus, suam iurisdictionem pœnali iudicio defendere: id est, multam vel pœnam pecuniariam ei, qui iurisdictioni eius illudere conatur, imponere. Ille dicitur nō obtemperasse ius dicenti, qui quod extremum est in iurisdictione nō fecit: veluti si quis rem mobilem vindicare à se passus non est, sed duci eam vel auferri passus est. Ceterum, & si sequentia recusauit, extunc non obtemperasse videtur: sed habet locum aliud edictum, scilicet, Ne vis fiat ei, qui in possess. missus est.

De in ius vocando.

In ius vocare, est iuris experiēdi causa vocare. Et enumerantur in hoc titulo personæ quæ in ius vocari non debent: & apponitur pœna contrarium facientibus.

Si quis in ius vocatus non ierit, siue eum quis vocauerit, quem ex edicto non debuerit.

Si quis in ius vocatus non ierit: id est, legitimè citatus non comparuerit, à competenti iudice, qui eum vocauit, vel vocari fecit, pro iurisdictione iudicis condemnabitur, Rusticitati tamen hominis parcendum erit: datur autem actio incerti, quando

quando pœna certa non est adiecta, in id quod interest, quando quis vocatus non venerit, vel vocatus non comparuerit, cum vocari non debuerit. Multis autem modis potest euenire, quod scilicet citatus non tenetur comparere. Vt si in citatorio exprimat^r causa ex qua quis non tenetur comparere coram illo iudice: puta si esset causa spiritualis, quæ non debet agitari coram seculari iudice. Vel causa liberalis, quæ non debet agitari coram minori iudice, vt in l. placet in fi. C. de peda. iudi. Vel si esset causa ex qua persona conueniri non posset munita speciali seu singulari priuilegio, vt patronos actione famosa, vel similes. Vel si esset de his qui in ius vocari non possunt. vt l. ij. supr. de in ius vocando. Item si exprimeretur in citatorijs locus aliquis inhonestus: vt l. si cū dies. §. si arbi. j. de arbitris. Idē si exprimeretur tempus feriatum. j. de fer. l. j.

Actio incert.

Casus quibus citatus nō tenetur comparere.

In ius vocati vt eant, vel soluant.

Olim vocat^o in ius euitabat multā: siue ipse iret, siue aliū mitteret, qui satisfaret, ipsum sistere: hodie necessariū habet vocatus personaliter ire, aut ex sua persona satisfacere fideiussoribus interuenientibus: aut cauere sine fideiussorib^o. Et fideiussor de veniendo ad iudicium debet dari idoneus. Coniunctæ tamen personæ reputantur idoneæ, & recusans eos recipere punietur: vt j. l. i. & 2.

Fideiussor idoneus.

Ne quis eum, qui in ius vocatus est, vi eximat.

Iurisconsultus tractaturus de iudicijs, præmisit de iurisd. om. iud. in specie, & in genere. Quo viso, quia iudicium incipit à citatione. In sit. de pœn. te. litig. §. Omnium posuit de in ius vocando. Sed quia in ius vocati quandoque non vadunt, & ideo puniuntur, posuit rubricam. Si quis in ius voc. non ie. Quandoque non vadunt legitime, quia dant fideiussores nuntio, de eundo, & stando in iudicio: ideo posuit rubricam præcedentem. Quandoque nullum fideiussorem dant, & ideo ad iudicium ducuntur per familiam: & eo tempore quo ducuntur, aliquis eos vi eximit de manu familiarum: ideo ponitur hæc rubrica, Ne quis eum. Quandoque nullus eum eximit, sed ad iudicium ducitur, vel sponte venit, & ab eo petitur satisfactio de stando iuri vsque ad sententiam: & de hoc loquitur titulus sequens, qui satisfd. cog. & alij sequen. tit. de fer. Et ponit hæc rubrica partem edicti, non totū edictum. Edictum autem tale est: Prætor ait, ne quis eum qui in ius vocatus est vi eximat: neue faciat dolo malo, quo magis eximeretur: vt l. sed eximendi. §. Prætor. j. eodem. In eum qui ad-

Edictum.

b uerfus

uersus prædicta fecerit: quantum per actorem in litem iurabit iudicium dabo: vt colligitur ex l. si per alium. §. in eam. j. eod. Et proposuit prætor hoc edictum, vt metu pœnæ compesceret eos qui in ius vocatos vi eripiunt. Et est verbum Eximendi generale.

Eripere. Eripere enim est de manibus auferre per raptum. Eximere autem **Eximere.** est quoquo modo auferre: putà si quis non rapuerit quenquam, sed moram fecerit, quò minus in ius veniret, vt actionis dies exiret: vel res tempore amitteretur. Et datur in eum, qui vi eximerit, actio in factum: quæ non id continet, quod in veritate est: sed quanti ea res ab actore æstimata est, de qua controuersia est.

Actio in factum.

Qui satisfacere cogantur, vel iuramento promittant, vel sue promissioni permittantur.

Satisfacere. Satisfactio eo modo appellata est, quo Satisfactio. Nam sicut Satisfacere dicimur ei, cuius desiderium implemus: ita Satisfacere dicimur aduersario nostro, qui pro eo quod à nobis petit, ita sibi cauimus, vt eum hoc nomine securum faciamus, datis fideiussoribus. Sed etiam pignoribus potest, si velit, quis cauere. Si autem qui fideiussorem dare debet, dare non potest, remittitur iuratio cautioni: vt iuret, se fideiussorem dare non posse, & se facere quod caueat. Immo etiam nuda promissio sufficit, si hoc partibus placeat, Inst. de re. diui. §. veditq. & l. sancimus. C. de verb. signific.

Si ex noxiali causa agatur, quemadmodum caueatur.

Noxialis actio. Præcedens titulus ponit satisfactiones, quæ fiunt pro liberis hominibus: iste autem titulus continet, quomodo pro seruis caueatur. Dicitur autem Noxialis actio, quotiens seruus noxiam id est, damnum dat: qui etiam propterea quòd noxiam committit, Noxa appellatur: sicut alias dici solet: Noxia delictum, delinquens noxa vocatur. gloss. Inst. de noxal. act. §. i. Si quis ergo promiserit iudicio sibi eum, de quo noxialis actio est, debet eum in eadem causa exhibere: id est, in simili statu, & qualitate, in qua tunc eam promittitur fuerat, quousque sententia feratur.

De eo per quem factum erit, quò minus quis in iudicio sistat.

Hic titulus coercet dolum eius, qui impedit aliquem iudicio sisti. Nec est superfluus iste titulus: licet supra habeatur alius titulus, Ne quis eum qui in ius voc. Quia in quatuor differt hic titulus ab alio: quia alius titulus non habet locum, nisi vbi vis facta est, quò minus sistat: hic autem habet locum etiam sine vi. Secundo, quia alius titulus non cõsultat nisi vocanti in ius, id est actori: hic autem etiam vocato. Tertio, quia alibi agitur quan-

rum in litem iuratum est: hic solum ad interesse: dicendo secundum gloss. hic. Quarto, quia hic titulus locum habet post citationes & satisfationes receptas: alius ante comparitionem, licet Bartol. hanc quartam differentiam non approbet.

Si quis cautionibus, in iudicio sistendis causa factis, non obtemperauerit.

In titulis precedentibus ponitur, quando quis dolo, vel vi alterius, in iudicio non sistit: in hoc titulo ponitur, quando quis per casum fortuitum excusatur. Et in primis excusandus est ille, qui longius abest: illi enim pro singulis diebus vicena millia passuum numerari debent. Sunt & alie causae quibus cauens excusatur ut comparere necessario non teneatur, quae omnes exprimentur hoc titulo.

De feriis, & dilationibus, & diuersis temporibus earum: & ex quibus causis feriae non impediuntur.

Feriae sunt, quae ad hoc deputantur, ut homines quiescant, & diuinis, vel aliis rebus necessariis intenti sint. Dictae sunt feriae a feriendis, id est, mactandis victimis, quae diebus festiuis offerre bantur. Et sunt triplices feriae. Quaedam indictae in honorem Dei: *Feriae triplices.* & his partes non possunt renuntiare. Istae appellantur festivae vel solennes feriae, de quibus de cons. dist. ij. per totum. Aliae sunt feriae repentinae, vel indictae, quae per principem, vel superiorem propter aliquod repentinum negotium indicantur: ut si nascatur principi filius, vel ob rem bene gestam aliquod festum imponatur. Tertiae sunt feriae ob necessitatem hominum inductae, ut sunt vindemiarum, & mesium: quibus tamen feriis partes renuntiare possunt: quia in eorum fauorem introductae. c. fin. de feriis. Dilationes sunt induciae quae dantur quandoque ad probationes faciendas. Et est dilatio quae datur a iure vel ab homine ad aliquid explicandum. Dicta Dilatio quia differt negotium. *Dilationes*

De edendo

Edere, est actionem, vel causam in iudicio publice demonstrare. Est enim acquisitum, eum qui a iuratus est, adere actionem: ut exinde sciat reus, utrum cedere, an contendere ultra debeat. Et si contendendum putat, veniat instructus ad agendum. Edere est etiam copiam describendi facere. Et ponitur hic titulus in gerundio, videlicet, de Edendo: & non, de Editione: ad ostendendum, necessitatem esse impositam edere debenti. Et tractatur in hoc titulo triplex editio, scilicet, actionis, in-

strumentorum, & rationum. Sed ratio editur in principio, cetera in processu causae: ut dicit glossa hic super rubro.

De Pactis.

Postquam editus est libellus, de quo supra tit. proximi. quandoque facit actor pactum gratuitum reo. ideo ponitur rubrica de Pactis. Quandoque inuicem transigunt, ideo sequitur de Transactionibus. Quandoque inuicem non potest esse concordia, ideo necessarium quod litigetur: & partes quaerunt sibi aduocatos, & procuratores: ideo in sequenti libro ponitur de Postulando: & subsequenter de Procur. Pactum autem à pacione dicitur. Unde etiam Pacis nomen appellatum est. Et est

Pactum Pactio, duorum plurimumque in idem placitum, & consensus: id est, spontaneus consensus. Conuentionis autem verbum generale est, ad omnia pertinens, de quibus negotij contrahendi transigendique causa consentiunt, qui inter se agunt. Nam sicuti conueniri dicuntur, qui ex diuersis locis in vnum locum colliguntur, & veniunt: ita qui ex diuersis animi motibus in vnum consentiunt, id est, in vnam sententiam concurrunt, conuenire & pacisci dicuntur.

De Transactionibus.

Qui transigit, de re dubia, & lite incerta, neque finita, componit. Et dicitur Transactio pactum remissionis, à trans, & ago. Et differt in eo à Pactis: quia qui paciscitur, rem certam, & indubitatam sua liberalitate remittit, cum is, qui transactionem facit, rem dubiam, & incertam litem, sopire facit. Et dicitur Transactio, quasi actionis transitio: ab actione enim transit, qui transigit. & ita is qui agit, proprie dicitur transigere: reus autem improprie dicitur transigere. C. eod. l. i. Et est effectus transactionis, quia ex ea datur exceptio in omni causa ex qua agebatur. C. eod. l. sub praetextu. & j. eod. l. non est, nisi reus dolo occultauit speciem, in qua deceptus est actor. ut infra de pact. l. tres.

LIBER III.

De postulando.

Postulare. **Q**uia in additione actionum, & in causa processu necessarii sunt aduocati, vel postulatores: ideo de his ponit. Est autem Postulare, desiderium suum vel amici sui in iure apud eum, qui iurisdictioni praest, exponere: vel alterius desiderio contradicere: ut j. eod. l. j. §. postulare, & quod dicitur, Suum

Suum, intellige quādo postulat pro se. Amici, quando pro alio: & ponit verbum Iurisdictioni, pro qualibet notatione: vt j. de reg. Iur. l. ait prator, & sic etiam apud arbitrum compromissarium potest postulari. Et dicuntur hi postulatōres, Patroni causa: item Aduocati, vt j. de var. cognit. l. i. §. aduocatos. Et Togati dicuntur. C. eod. lib. vel fortè a genere vestis, quæ dicitur Toga, qua olim utebantur.

Patroni
causa.
Aduocati.
Togati.

De his, qui notantur infamia.

Infamia est status, & honoris diminutio, & amissio: hinc Infamis dicitur, quasi valde famosus, id est, ignominiosus: vel Infamis, quasi sine fama, vel priuatus sua fama. Fama autem, siue opinio, vel æstimatio idem significant. Et est Fama, illæ dignitatis status, legibus ac moribus comprobatus, & in nullo diminutus. Et hæc fama quandoque minuitur, quandoque consumitur, vt ex toto pro extincta habeatur: scilicet cum maxima, vel media capitis diminutio interuenit, & de hac neque in hoc titulo, neque C. eodem, tractatur, quasi superfluum sit, de ea fama consumpta dicere, vel quarere. Quilibet enim scit, vel scire potest vno verbo, quod ad nullum civile, vel publicum officium is, cuius fama consumpta est, adhiberi potest. Minuitur verò cum ciuitas, & libertas retinetur, sed circa statum pœna plectimur: vt j. de var. cog. l. pe. §. estimato. & §. minuitur, & §. consumitur. Et talis est duplex. Facti, & Iuris. Infamia facti irrogatur, cum opinio alicuius apud graues & honestas personas deprimitur, vel diminuitur: & de hac infamia facti modicum in Iure traditur. Sed sunt duo eius effectus: primus, quia ea repellit à dignitate: nisi propter inopiam non legitimi competitoris. Secundus, quia repellit à querela inofficiosi. C. de Dignit. l. ij. & j. de Decur. l. Generaliter. §. Spurios, & C. de Inoff. testam. l. Fratres. Iuris infamia quandoq; irrogatur ipso facto: id est, ipso Iure, propter hoc quod aliquid factum est: quandoq; demum lata sententia: quandoq; ex genere pœnæ, hoc est, propter impositionem pœnæ. Ipso facto, vt si mulier deprehendatur in adulterio. j. de Rit. nup. l. Palam. §. Quæ in adulterio. Idem in muliere quæ nubit, vel stupro cognoscitur intra tempus luctus: vel nubit contra iuramentum suscepta liberorum tutela. C. de Secund. nupt. l. i. & ij. & in Aut. de Restit. & ea quæ pa. §. Vnum, & de Nupt. §. Si autem, & j. eod. l. Vxores, vel qui bina sponsalia, vel binas nuptias contraxit. j. eod. l. i. in fin. & l. Quid ergo. §. Si quid. Ex genere pœnæ irrogatur infamia, si tale delictum

Fama

Infamia
facti.

Infamia
Iuris.

ctum commisit quis, quod damnatus, vel confessus in iudicio, vel pactus pecunia fieret infamis. Et est effectus infamia, vt quis repellatur à postulando, vt ab honoribus repellatur: nō dico à muneribus curialibus, vel ciuilibus. Et huius effectus gratia posuit Imperator specialem titulum, & vnicam legem de Infamis. C. lib. x. Est & alius, qui repellitur ab accusando: vt j. de Accusat. l. Qui accusare.

De Procuratoribus, & Defensoribus.

Procurator est qui aliena negotia mandato domini administrat. Et potest esse procurator omnium rerū, vel vnius dētaxat. Et constituitur vel præsens, vel per nuntium, vel per epistolam. Et est vsus procuratorum perquam necessarius: vt qui rebus suis ipsi superesse non volunt, vel non possunt, saltē per alios possent vel agere, vel cōueniri. Et dicitur procurator pro parte actoris: Defensor verò ex parte rei. Et loquitur hic titulus de procuratore ad iudicia: de procuratore enim ad negotia loquitur j. de Mandat.

Defensor.

Quod cuiusque vniuersitatis nomine, vel contra eam agatur.

*Actor.
Syndicus.*

Titulus præcedens loquitur generaliter de procuratoribus, qui vt plurimum constituuntur à singularibus personis: hic autem titulus de eo, qui nomine vniuersitatis, vel collegij, vel communitatis agit, siue conuenitur: qui propriè Actor vel Syndicus dicitur. Omnes enim quibus permissum est habere corpus collegij, vel societatis, vel cuiuscūq; alterius negotia ticiōis, veluti piscorū, aut aliorum artificum, possunt habere res cōmunes, arcem communem, & actorem, siue syndicum, per quem quod communiter agi fierique oporteat in iudiciis, vel extra, fiat.

De negotiis gestis.

Iste titulus necessarius est, & eius materia: quia magna utilitas absentiu versatur, ne indefensi rerum possessionem, aut vōditionem patiantur, vel pignorum distractionem, vel pœnæ cōmittendæ actionem, vel iniuria rem suā amittant. Et ideo si quis absentis negotia gesserit, licet ignorantis, tamen quicquid vtiliter in rem eius expenderit, vel etiam ipse se in rem absentis alicui obligauerit, habeat eo nomine actionem. Itaq; eo casu vltro citroq; nascitur actio, quæ appellatur Negotiorum gestorum: in qua (sicut æquum est) gerentem actus sui rationem reddere, & eo nomine condemnari, si quid vel non vt oportuit gessit, vel ex his negotiis retinet. Ita ex diuerso iustum est si vtiliter gessit, præstari ei quicquid eo nomine vel abest ei, vel absuturum est.

De

De Calumniatoribus.

Accusatorum temeritas tribus modis punitur. vt per Turpilianum desistant: & si non desistant, sed diuersam partem adiuuet, perditam iam sententia, puniuntur extra ordinem, quia sunt præuaricatores. vt j. de Præuaric. l. ij. & l. accusator. & l. Ab imperatore. Item si non desistant, sed calumnientur, puniuntur lege Remia. Calumniator est, qui falsa crimina, vel causam iniusta scieter intentat. Et contra talem qui calumnia, causa aliquid fecit, vel vt non faceret pecuniam accepit, intra annum in quadruplum eius pecunie, quam accepisse dicitur, actio competit: post annum autem simpli in factum actio datur. Et datur hoc iudicium non solum in pecuniarijs causis, sed etiam ad publica crimina: si quis accipiat pecuniam ob ea instituenda, vel non instituenda. Calumnie autem poena est eadem, vel similis, quæ imponeretur accusato, si conuictus fuisset de crimine: vt C. eod. l. vlt. & j. Ad Turpil. l. In priuatis.

Præuaricator.

Calumniator.

Poena calumnie.

LIBER IIIII.

¶ De in integrum restitutionibus.

Restitutio in integrum, est prioris status reintegration. Et hinc solet dici, Res redit vt pridem, cum status redditur idem, gloss. in cap. Quia de Elect. Per hanc materiam plurifarie hominibus vel lapsis sua facilitate, vel circū scriptis aduersarij dolo subuenitur: siue metu, vt j. tit. seq. siue calliditate, vt j. tit. ij. siue ætate, vt j. ti. iij. siue absentia, vt j. ti. 4. inciderint in captionem.

De eo, quod metus causa gestum erit.

Quod metus causa gestum est Prætor ratum non habet. Et est metus instantis periculi, vel futuri causa, mentis trepidatio. j. eod. l. j. Nec est necessarium periculum esse præsens, dummodo metus sit præsens, de futuro periculo. j. eod. l. Merum. j. Respōs. Et dicitur Metus, quia mentem tenet. Vis autem est maioris rei imperus, cui resisti non potest. j. l. ij. aduersus quam non proficit custodia. j. Loca. l. sed de damno. Metus alius est probabilis, qui cadit in hominem constantem, & discretam. Non probabilis, qui cadit in hominem miserum, timidum, & inconstantem. vt j. eod. l. v. vj. vij. Vis autem multiplex est: quædam Compulsua, quæ imponit necessitatem contrariam voluntati contrariæ: quia id facit, quod non faceret, si esset liberi arbitrij. Et hæc inducit

Metus.

Vis.

Vis multiplex.

b in j actio-

actionem, Quod metus causa. Quaedam Expulsiva, quæ inducit interdictum Vnde vi. Quaedam Ablativa, quæ inducit actionem vi bonorum raptorum circa mobilia: vt infra de Vi & vi armat. l. i. §. iij. Quaedam Turbatiua, hæc inducit interdum Vti possidetis in rebus soli, & in rebus mobilibus, Vtrobi, cum duo se possidere contendunt. Quaedam Inquietatiua, hæc inducit interdictum: Quod vi aut clam: vt si quis à me prohibitus, vel putans se prohibendum, quid faciat in meo.

De dolo malo.

Dolus malus.

Per materiam illius tituli subuenitur aduersus varios & dolosos, qui calliditate quadam aliis obfuerunt. Verba autem edicti talia sunt: Quæ dolo malo facta sunt, si de his rebus alia actio non erit, & iusta sit causa, datur actio de dolo: ne vel illis malicia sua sit lucrosa, vel istis simplicitas damnosa. Dolus autem malus est, machinatio quaedam alterius decipiendi causa: cum aliud agitur, & aliud simulatur. Vel est omnis calliditas, fallacia, machinatio ad circumueniendum, fallendum, decipiendum alterum, adhibita contra ius & bonos mores. Et habetur in hoc tit. mentio Doli mali: quia veteres etiam bonum dolum dicebant, & pro solertia, id est, astutia, hoc nomen accipiebant, maxime si aduersus hostem latronemve quis machinetur, hinc Virgil. 2. Aeneid.
-Dolus an virtus, quis in hoste requirat.

De minoribus xxv. annis.

Restitutio minorum.

Minores dicuntur, qui nondum compleuerunt xxv. annos facta computatione de memento ad momentum. Vnde non sufficit tetigisse vltimum diem, sed oportet peruenire ad idem momentum. Succurritur autem minoribus si liberi sint: serui enim nunquam restituntur. Quicquid igitur cum minore xxv. annis natu gestum erit, utique quæ res erit animaduertam, dicit Praetor. Iustissima fuit huius edicti æquitas: quia cum inter omnes constet, fragile esse & infirmum huiusmodi ætatis consiliū, & multis captionibus suppositū, multorumq; insidiis expositū: auxiliū eis Praetor hoc edicto pollicitus est, & aduersus captionem optulationem: quia cum vsq; in hanc ætatem adolefcentes curatorū auxilio reguntur: ergo per se rei suæ administratio eis committi non debet, quamuis bene rem suam gerentibus. Cessat autem hæc restitutio, vel ratione doli sui, vel mendacij sui, vel sacramenti sui corporalis, vel priuilegio libertatis, vel priuilegio parentis, vel patroni, contra quem vult restitui, vel semel denegata est restitutio: de quibus speciales tituli in C. ponuntur.

De

De capitis diminutione.

Capitis diminutio, est prioris status cōmutatio. Et ponitur hic *Status.*
 Caput pro statu. Consistit autem status in tribus, in libertate,
 ciuitate, & familia. Quia ergo libertatem amittit, dicitur pati
 maximam capitis diminutionem: quod contingit de his, qui ef-
 ficiuntur serui pœnæ, vel passi sunt se venundari, vel reuocati
 sunt in seruitutem propter ingratitudinem. Et taliter capite mi-
 nutus perdit etiam per consequentiam ciuitatem, & familiam.
 Qui autem perdit ciuitatem, dicitur pati mediam capitis dimi-
 nutionem, quod cōtingit de his, quibus interdictum est aqua &
 igne. Item in deportatis, id est, perpetuò proscriptis. Cùm autē
 libertas & ciuitas retinetur, & familia tantum mutatur, dicitur
 esse minima capitis diminutio: quod contingit his, qui dati sunt
 in adoptionem, vel qui emancipati sunt.

*Ex quibus causis maiores xxv. annis in integrum restitu-
 untur.*

Maiores restituuntur quandoque causâ militiæ, quandoque *Restitutio
 maiorum.*
 si causa Reipublicæ absentes fuerunt: de quibus speciales tit. in
 C. sunt. Generaliter autem restituuntur, qui absentes fuerunt
 per metum iustum. j. eod. l. ij. & iij. Item quia fuerunt absentes
 detenti in vinculis, vel à priuata persona, putâ à latrone: vel à
 publica, hoc est, Iudicis autoritate. Item qui ita alligati sunt, vt
 sine dedecore in publico apparere non possunt: vt j. eod. l. Succur-
 ritur. & l. in eadem causa. & ex variis aliis causis. Verba autem
 huius edicti talia sunt: Si cuius quid de bonis diminutū est: cūm
 is metu, aut sine dolo Reipub. causa abesset, siue in vinculis, ser-
 uitutēve, hostiumque potestate esset: item si qua alia iusta causa
 esse videbitur, in integrum restitutio concedatur. Ratio huius
 edicti est, quia laesum, id est, amissum ius, per id tempus, quo quis
 Reipub. operam dabat, vel aduerso casu laborabat, corrigitur, id
 est, restituitur, vel emendatur: necnon aduersus eum succurri-
 tur, ne vel oblit, vel profit quod euenit.

*De alienatione iudicij mutandi, & suscipiendi, causa
 facta.*

Dicitur in titulo, Mutandi iudicij, id est, euitandi, quo ad se: *Mutatio
 iudicij.*
 & suscipiendi, quo ad alium, cui alienauit. Cùm Prætor intelli-
 geret iudiciorū exitum interdum duriorē nobis constitui, oppo-
 sito nobis alio aduersario, in eam quoq; rem prospexit, vt si quis
 alienando rem, alium nobis aduersarium suo loco substituit: pu-
 tã si alterius prouinciæ hominem, aut potentiorē nobis oppo-
 situm fuerit.

fuertit aduersarium: aut eum, qui vexatur^o est, idq; operá in fraudem nostram fecerit: tanti nobis tenerur, quanti nostra interest alium aduersarium nos habuillè.

De receptis, qui arbitrium recipiunt vt sententiam dicant.

Recepti.

De præparatoriis iudiciorum explicito, priusquam de iudiciis ipsis aliquid tractetur, Arbitros, qui se ad instar iudiciorum habent, inferamus. Tractat autem hic titulus de receptis neutraliter, id est, de arbitris; vel de receptis masculinè, id est, de arbitris receptis à litigatoribus: vel de litigatoribus receptis ab arbitris. Vicissim enim sese in fide sua recipiunt partes, vt sententiæ stent arbitri, vt fideliter examinent, & pronuntient. Assumunt enim partes Iudicis, non consiliatoris. j. eod. l. Si de

Arbitriū

meis. §. Receptis. Est autem Arbitrium trinus actus trium personarum sub arbitrio litigantium, vel sic: Est trinus personarum actus sub pecuniaria questione, in quasi iudicio confidentium, vel contendentium. Nam arbiter contendit ad inquisitionem veritatis: Actor, vt ei reus condemnatur: Reus, vt absoluaatur ab actore, Et dicitur Arbiter quandoq; quilibet vir bonus super aliquo æstimando electus. j. pro so. l. si societate. Quandoque ponitur pro iudice delegato, vel quasi delegato. vt s. qui fat. cog. l. arbiter. Quandoque pro iudice ordinario. j. de iudi. l. antepen. Quandoq; pro dispensatore rei suæ. C. man. l. in re. In

Arbiter.

omni re potest assumi arbiter, nisi prohibeatur à lege. Prohibetur autem à lege in causa criminali publica, vel priuata. Sed in causa ciuili, licet sit de crimine famoso, valet compromissum. Non tamen infamat arbitri sententia. Item in causa liberali non potest esse arbiter: quia fauor libertatis est, vt maiores iudices debeat habere. Item in populari actione non potest esse arbiter: ne occasione poenæ prætermittatur faciendum quod publicè fieri expediret. j. eod. l. non distinguemus. §. Iulianus. & §. de liberali. & s. de his qui no. infam. l. quid ergo. §. ex compromisso. Constituitur autem arbitrium, partibus adinuicem stipulantibus poenam, si arbitri non pareant sententiæ: vel vbi vterq; promisit pure poenam, id est, non sub alia conditione, nisi hac, nisi arbitri pareatur sententiæ. Et licet vsitatum sit in duos compromitti: tamen difficile est si dissentiant, quia non inuenitur maior pars: vnde compromissum sine exitu videtur futurum, propter naturalem facilitatem hominum ad dissentendum. Tamen lex adhibet tale remedium vt vbi dissentiunt duo arbitri,

Arbiter in quibus causis prohibeatur.

Compromissum quomodo constituitur

Arbiter in ris.

cogant

cogat eos Prætor tertiam eligere personam certam, cuius autoritati pareatur j. eod. l. item. §. si in duos. & §. principaliter. Et est duplex arbiter: iuris, quem ius elegit, & sibi causam certam examinandam exprimit, & committit, ut in c. suspicionis. de offic. dele. c. cum plures. & talis per omnia æquiparatur iudici: & ab eius sententiâ potest appellari. c. ab arbitris. de offic. deleg. lib. vj. Alius est arbiter communi consensu partium electus, & à sententia illius non appellatur. C. eod. l. i. de quo in c. cum dilectus. *Communè consensu electus.* De differentia inter arbitrum & arbitratores, vide eod. titul. Siculum in c. quinta uallis. de iurciur. per do. Andr. Siculum in c. quinta uallis. de iurciur.

Nauta, Caupon, Stabularij, ut recepta restituant.

Nautam in hoc titulo, *Nauta:*
 Nautam in hoc titulo, *Exercitor*
 ercet: quamuis nautæ appellentur omnes, qui nauigandæ nauis *Caupones*
 causa in nauis sunt. Sed de exercitore duntaxat, qui Patronus nautæ *Stabularij.*
 us, aut magister appellatur, intelligitur. Caupones autem & *Stabularij.*
 Stabularios eos intelligimus, qui cauponam, aut stabulum exercent: vel eorum institutores & ministri. Stabularij autem sunt hospitatores hominum equitatum. Sicut & Caupo viatorum. Quicquid erga tales homines saluum fore, id est, ad custodiendum receperint: nisi restituant, contra eos actio datur. Et est maxima utilitas huiusmodi actionis: quia necesse est plerunque eorum fidem sequi, resque custodia eorum committere: & saepe sunt leues homines, præsertim in Italia Henselini.

LIBER V.

¶ De iudiciis: & ubi quis agere, vel conueniri debeat.

Iudicium multis modis sumitur, ut ponit glo. in regula, in iudiciis, de regul. iur. lib. vj. & Institut. quib. non est per. fa. test. §. præterea. Hic autem sumitur pro actione, qua contra aliquem in iure experitur. Et est iudicium legitimus actus trium personarum, scilicet Iudicis, Actoris & Rei. c. forus. de verb. signific. Et ponitur in titulo, de iudiciis: non, de iudicio. Est enim iudicium aliud civile, aliud criminale: aliud singulare, aliud vniuersale: de quibus per ordinem titulorum tractabitur. Civile iudicium est, cum causa instituitur ad commodum priuatum, concluditur parti aliquid esse dandum, vel exhibendum. Criminale est, cum agitur de aliqua pœna pro crimine imponendi:

Singulare. nenda: vel concluditur pœnam esse applicandam fisco. Singulare iudicium est, quod datur pro rebus particularibus: puta domo, fundo, equo, &c. Vniuersale est cum petitur vniuersum ius: vt bonorum possessio, aut hæreditas.

Vniuersale.

De inofficioso testamento.

Querela inofficiosa

Inofficiosum dicitur testamētum, quod factum est contra officium pietatis paternæ: quasi non officiosum, id est, inhumanū. Et datur querela inofficiosa omnibus tam parētibus, quàm liberis. Cognati autem à latere, & præsertim qui sunt vltra fratres, non agunt querela inofficiosa, frater autem admittitur turpibus personis institutis: nisi & ipse turpem viam agat. Est ergo inofficiosum testamētum dicere, aut allegare quare exheredari vel præteriti non debuerint: quod aliquando accidit, cum parentes falsò stimulatī, vel nouercalibus delinimentis, instigationibusq; corrupti, liberos suos vel exheredant, vel prætereunt.

De petitione hæreditatis.

Petitio hæreditatis:

Dictū est de inofficioso testamento, cuius querela preparatoria est vniuersalis iudicij, id est, petitionis hæreditatis: quæ quidē quādoq; est directa, quādoq; vtilis, primò ponitur de directa: postea de vtili, id est, de fideicō. hæreditatis petit. Et sic directa, dicitur mihi dari hæreditatis petitio: quia de iure ciuili admitto. Et datur ab intestato, vel ex testamēto succedenti per legem, vel senatuscōsultū. Item per se, vel per aliū, vt j. l. i. ij. & iij. Directa aut datur cōtra eum, qui possidet pro hærede, vel pro possessore. qui nullam causam possidendi habet, nec cōtendit se hæredē: vel si contendit se, tamen per mendaciū. j. eod. l. regulariter. & l. licet. & l. pro hærede. Proposito autē petitionis hæreditatis libello, faciendæ sunt interrogationes possessorij, qualiter possideat: vt j. de interrog. act. l. i. in princip. hoc est an credat se hæredem. Si respondeat, credo, ergo proceditur in petitione hæreditatis: quia possidet pro hærede. Si respondeat, nō: queratur titulus: quem si probauerit, non procedetur in petitione hæreditatis. Si nō probauerit, præsumitur quod pro possessore possideat, & sic intelligitur quod dicitur C. eod. l. cogi. Pro hærede autem possidet, qui putat se hæredem esse: pro possessore verò possidet prædo.

Pro hærede possidet.

Si pars hæreditatis petatur.

Præcedens titulus ponit, quid iuris si tota petatur hæreditas. Nunc quid si pars. Vbi attendendum est, an is, qui partem petit, omnino certus sit de ea: & tunc attende, an possessor ius habeat: puta, quia cohæres, an non: vel vtrūm non sit certus, de quo tractatur

statutur in. §. si. illius l. i. Et plures hæredes debent agere contra plures possessores: nec potest vnus eligere vnum, alius aliū. Et si sint plures ad quos hæreditas pertinet pro diuiso, potest alter ab altero conueniri hac actione, vel famil. hercis. si fatentur se hæredes. j. l. i. §. quinimo. & §. proude. Et non differt hæc actio à precedenti, specie, sed numero.

De possessoria hæreditatis petitione:

Post ciuiles actiones hæredibus propositas prætor etiã eos posuit, quos ipse quasi hæredes fecit: hoc est, illos, quibus bonorum Bonorum possessio data est: per quam petitionem hæreditatis tantundem possessio: consequetur bonorum possessor, quantum ex ciuilibus actionibus hæres consequi potest.

De fideicommissaria hæreditatis petitione:

Ex hoc titulo proponitur actio his, quibus restituta est hæreditas. Nã quicumq; susceperit restitutam hæreditatem ex senatusconsulto Trebelliano, fideicommissaria hæreditatis petitione vt i poterit contra possessores: & dantur ei eadẽ actiones, quæ hæredi, & in hæredem competunt.

LIBER VI.

De rei vindicatione.

DE vniuersali iudicio supra dictum est: nunc de singulari. Est Rei vindicatio autem Rei vindicatio actio quæ datur sola ratione dominij tio. vel quasi: & possessionis, vel quasi. Et oportet vtrunque interuenire: scilicet, ex parte actoris dominium, vel quasi: & ex parte rei possessio, vel quasi: vt quia dolo deserat possidere. vt est In re actio gloss. no. Instit. de act. §. i. in ver. possideat. Et appellatur hæc actio aliã in rem: & tunc competit, quando rem tradi, vel dari, est in obligatione, id est, quando rem, non personam dico mihi esse debitam. Et habet ista in rem actio locum in omnibus rebus mobilibus, tam animalibus, quàm in his quæ anima carent, & in his quæ solo continentur, id est, immobilia sunt. Et per hanc actionem non solum singulæ res vindicantur: sed etiam grex, & armentum, & equitium. Et competit ei, qui aut iure gentium, aut iure ciuili dominium acquisiuit. Et est duplex Rei vindicatio: vna Directa, de qua in hoc titulo: alia Vtilis, de qua. j. in tit. si ager vec. & datur ista vtilis ratione quasi dominij: at emphiteu tẽ superficiario, cõductori vectigalium: dummodo ad modicum tempus conduxerit.

De

De publiciana in rem actione.

Publiciana.

Ista actio Publiciana dicta est à Publicio prætor, qui eam inuenit: vt est text. Institut. de act. §. alia. Et datur, quando quis petit id quod traditū est ex iusta causa à nō domino: & dum vsucaptum non est. Nam si esset vsucaptum, vel præscriptum, non cōpeteret hæc actio: quia Publiciana domino non datur. Completa aut vsucapione, esset verus dominus de iure ciuili: & ideo sibi daretur rei vend. Et vt detur Publiciana quinque sunt necessaria: scilicet traditio, vel quasi: quod dicitur propter incorporales, quæ tradi nō possunt: vt j. de acqui. re. do. l. seruus. §. incorporales. Secūdo, quod ex titulo apto, id est, iusta causa ad mutationem dominij, putā venditione, vel similibus. j. eod. quicunq. in princip. Tertio, quodā non domino acceperit: nam aliās dominium esset translatum: vt j. eod. l. i. §. i. Quarto, quod bona si de acceperit: vnde credit se dominum factum esse tunc: vt j. de acqui. re. do. l. cum qui à furioso. §. prætor. Quinto, quod credit se hodie, cum eam proponit, dominū non esse: aliās sibi esset contrarius: Sed ex his quinque duo sunt difficilia agēti, scilicet, probatio traditionis & tituli. reliqua consistunt in intellectu agentis, cum sit de sua cōscientia, quæ per testes probari non possunt, sed per iuramentum: vt est gloss. in l. Fulcinus. §. quid sit latitare. j. ex quibus causis in post. ea. de hoc gloss. Institut. de act. §. alia. in verb. dicit. Io. Andr. in addit. Specul. de propriet. §. nunc dicendum. vers. primo. & tituli. de act. §. ij. vers. quid si velis.

Ager vectigalis.

Si ager vectigalis, vel emphyteuticarius petatur. Coniunctio Vel, in hoc titulo ponitur expositiue, pro, id est: nam idem sunt. Et dicitur Ager vectigalis: nam reditus, siue pensio pro eo præstatur: id enim solemus Vectigal appellare. Omnes autem agri aut sunt vectigales, aut non vectigales. Vectigales vocantur, qui in perpetuum locantur, id est, hac lege, vt quādiu pro his vectigal pendatur, id est, persoluatur: tandiū neque ipsis qui conduxerint, neque his qui in locum eorum successerint, auferre eos liceat. Non vectigales sunt, qui aut à nobis excoluntur, aut ab aliis priuatis: quemadmodum agros nostros colendos dare solemus, puta in annum. Qui ergo in perpetuum agrum conduxerit, licet non efficiatur dominus, competit ei tamen in rem actio utilis aduersus quemuis possessorē, etiam aduersus verum dominum: ita tamen, si vectigal soluat. Emphyteutis autem Latine dicitur melioratio: vt dicit gloss. Institut. de loca. §. adeo. de quo dicemus C. de iure emphyt.

Emphyteutis.

LIBER VII.

¶ De usufructu, & quemadmodum quis utatur.

VSUFRUCTVS est ius, id est, seruitus, alienis rebus utendi, fruendi, salua rerū substantia. Est enim usufructus ius in corpore, quo sublato & ipsum tolli necesse est. Et est duplex usufructus, formalis, & causalis. Formalis est, de quo hic loquimur, qui est seruitus, quando separatus est à proprietate. Causalis autem est, qui cum sua causa, id est, proprietate coniunctus est. Constituitur usufructus multis modis: vel in testamento, vel inter viuos per pactiones & stipulationes. Et constituitur non tantum in fundo, vel adibus: verum & in feruis, & iumentis, & arboribus, & rebus. Et est emolumentum usufructus maximum, & attenditur secundum qualitatem rei. Si enim constituitur usufructus in prædio rustico: quicquid in fundo nascitur, quicquid inde percipi potest, vel ipsa natura, vel industria hominis, ipsius fructuarij est: sic tamen, ut fruatur arbitratu boni viri. Recte enim colere cogi potest. Aucupari, & venari per prædio: si tamen fructus prædij sit in venatione, puta erat viuarium, vel simile: vt j. eod. l. usufructuarium. §. i. & de vsur. l. venationem. Et si erat sylua cadua, ex ea poterit cadere, & vendere. Si non erat cædua, grandes arbores cadere non potest. Cædet tamen pedamenta & ramos ad vineam suam, vel ad quamlibet necessitatem suam: dum tamen fundum non faciat deteriozem. j. eod. l. item si fundi. in princ. & §. aucupationem. & §. vlt. & l. ex sylua.

De usufructu accrescendo.

Quandoque usufructus legatus est duobus coniunctim: & tunc est inter usufructuarios ius accrescendi: vno enim nolente, aut repudiante partem suam, totum accrescit suo constructuario. Si autem separatim vnique parti usufructus sit relictus, sine dubio ius accrescendi cessat. Item qui vocantur ad vsum fructum non ex verbis testatoris, ius accrescendi non habent. j. l. i. §. fin. Similiter inter legatarium pure proprietatis, & legatariū usufructus non est locus iuri accrescendi. l. ij. j. eod.

Quibus modis usufructus amittatur.

Usufructus amittitur quinque modis: Primò, morte naturali ipsius usufructuarij. Secundò, capitis diminutione maxima, vel media. Tertio, si usufructuarius non utatur per modum, & tempus: id est, pro arbitrio boni viri: vel id est, per modera-

Vsufructus.

Formalis.
Causalis.Vsufructu
ary cōmo-
dum.

Accrescendi.

moderatum tempus, puta per decem annos inter præfentes, & viginti inter absentes. Quarto, per consolidationem, vel confusionem rei: id est, si vsusfructus formalis redeat ad suam causam: id est, proprietatem: quod tunc fit, quando fructuarius nanciscitur proprietatem: vt j. eod. l. si seruus. Vel quando vsufructuarius cedit vsusfructum proprietario: nam extraneo cedendo nihil ageret. Quinto, rei mutatione, vel interitu. Si enim vsusfructus ædium mihi constitutus est, & ædes corruant, vel exustæ sunt in totum, sine dubio extinguitur vsusfructus, intantum, vt nec aræ nec cæmentorum vsusfructus amplius debeatur. Institut. eod. §. fin.

De vsusfructu earum rerum, quæ vsu consumuntur, vel minuuntur.

Omnium rerum constitui potest vsusfructus, quæ in patrimonio cuiuscunque constare possunt: ideo etiam earum rerum quæ vsu tolluntur, vel minuuntur, vsusfructus constitui potest: sicut est vinum, oleum, frumentum, vestis, aurum, argentum, quibus proxima est pecunia numerata: quæ assidua permutatione, quasi extingui videtur. Est tamen improprie in his rebus vsusfructus: quia non potest esse vsus vini, vel frumenti, salua rerû substantia. Vtilitatis tamen causa permissum est, vt & in his rebus vsusfructus constituatur. Et ab vsufructuario cautio desideranda est: vt quodcumque ille moritur, aut capite diminutus sit, eiusdem qualitatis, id est bonitatis similes res restituantur: aut æstimatis rebus illis, certæ pecuniæ nomine iuxta valorem eandem caueatur. Perit ergo talis vsusfructus solum duobus modis, morte scilicet, & capitis diminutione.

Si vsusfructus petatur, vel ad alium pertinere negetur.

Si fructuario fundo seruitus aliqua debeatur, vsufructuarius quidem seruitutem non vendicabit, sed vsusfructum: Ac per hoc vicinum, si non patiatur eum ire agere, compellere potest: quasi non patiatur eum uti frui. Et consequenter omnia adminicula ad vsufructuarium spectant: sine quibus uti frui quis non potest. Uti frui ius sibi esse, ille solus potest intendere, qui habet vsusfructum: dominus autem fundi non potest: quia qui habet proprietatem utendi fruendi, ius separatum non habet. Sunt autem pro vsufructu proditæ actiones Confessoria & Publiciana: quæ dantur ei, qui vsufructuarius est. Et datur Confessoria ei cui constituitur vsusfructus à domino. Publiciana autem datur ei, cui constituitur à non domino. Et proditæ sunt ad similitudinem rei vendi-

Uti frui:

*Confessoria
Publiciana -
242*

vendicationis: dantur enim ratione dominij vel quasi, & possessionis vel quasi. Ratione dominij competunt directio ei, qui dominus est fundi, cui acquiritur seruitus. Ratione quasi dominij competunt vtiliter ei, qui non est dominus, sed habet ius in re: puta creditor, & fructuarius, vel superficiarius, vel similis: vt j. si seruit. vend. l. ij. §. hæc autem. & de remis. l. i. §. item Iul. & de superficie. l. i. §. vltim. Item dantur de ratione possessionis aduersus eum, qui possidet agrum debentem seruitutē: vt j. eod. l. vbi. §. vtrum, vel quasi possidet: vt si dolo deserit possidere, vel si liti se obtulit: vel si sit superficiarius agri debētis seruitutē. j. eo. l. vlt.

De operis seruorum.

Opera seruorū eisdem modis, quibus vsum fructum diximus, Opera seruorum constituantur. Libertis autem aliter sit impositio operarum: vt vbi dicemus j. de oper. lib. Si igitur in seruo constituitur opera, habet ius in persona ille cui debetur opera. Sicut & ille, cui debetur vsum fructus vel vsum. Et ideo opera seruorum inter personales seruitutes computantur. Et consistit opera serui in actu, id est, ministerio, vel diurno officio. Et omnis fructus hominis in operis consistit: sic e contra, in fructu hominis opera sunt. Et vt in cæteris rebus fructus, deductis necessariis impensis, intelligitur: ita & in operis seruorum. Cui ergo legata sunt opera seruorum, ille vsum eiusdem habere intelligitur.

De vsu & habitatione.

Non solum vsum fructus, vt supra dictū est, sed etiā nudus vsum, vsum verū id est, sine fructu constitui potest: qui & ipse iisdem modis constitui solet, quibus & vsum fructus. Cui ergo vsum relictus est, vti potest: frui verò nō. Et si cui domus vsum relictus est, potest cum cōiuge sua, & familia, & liberis ibi habitare: potest etiā hospite recipere, & inquilinū: dummodò ipse inhabitet. Nam sine eo nec hi quidē habitare possunt, neq; locabit, neq; cōcedet habitationem sine se: nec vendet vsum. Si autē habitatio legetur, tunc effectus quidē penē idem sunt legatū vsum & habitationis. Sed in hoc differūt: quia habitatio potest locari: vsum verò non. Itē qui habet vsum, plenius ius habet, quàm qui simplicē habitationē: quia cum vsum est datus, ille præter habitationē ius habet deambulandi, & gestandi, & lignis ad vsum quotidianū, & horto, & pomis, & oleribus, & floribus, & aqua vtetur ad vsum suum, nō ad abusum. Et est habitatio personalis seruitus, sicut vsum fructus: & eodem modo constituitur, sed in domo tantū. Et relictā habitatione, videtur esse relictā in vitam hominis, nisi breuius statuatur
Habitatio
c tempus.

tempus. Non autē extinguitur non utendo, vel capitis diminutione: vt Instit. eod. §. sed si cui. & C. eod. l. cum antiquitas.

Vsufuctuarius quemadmodum caueat.

*Cautio v.
vsufuctua
ry.*

Si alicui vsufuctus legatus est, æquissimum est, vt de vtroque caueat: scilicet, se vsurum boni viri arbitratur. Et cum vsufuctus ad eum pertinere desinet: se restitutum quod inde exabit. Et interponitur hæc cautio, siue res sit mobilis, siue immobilis. Et continet ista stipulatio, qua cauet se perceptū in vsufuctum boni viri arbitratur: hoc est, non deteriorem causam se vsufuctus facturum: cæteraque quæ in re sua faceret diligens paterfamilias. Et ista cautio habet duas causas: Vna, si aliter vtatur, quàm vir bonus arbitratur, &c. Alia, de vsufuctu restituendo: quarum prior statim committitur, postquam aliter fuerit vsus, & sapius committitur. Sequens committitur finito vsufuctu. Et interponitur hæc cautio, etiam si vsus sine vsufuctu legatus est: vel si habitatio, vel operæ hominis, vel cuiuscunque alterius animalis relicta fuerit.

LIBER VIII.

¶ De Seruitutibus.

*Seruitutes
personales*

OMNES seruitutes aut sunt personales, aut sunt rerum, quæ Reales dicuntur. Personales dicuntur, vsufuctus, vsus, habitatio, operæ, siue ministerium seruorum. Et dicuntur personales, quia personis debentur, & semper cum personis finiuntur.

Reales.

Reales autem seruitutes, siue rerum, quæ melius dicuntur Prædiales, eo quod rei appellatio nimis est larga, complectens etiam immobilia, & incorporalia. j. si certum petatur. l. i. prædij verò nomine immobilia tantum complectitur. Et tales sunt duæ: Prædiales. Vrbanorum prædiorum, & Rusticorum. Et iterum seruitutes prædiorum aliæ in solo consistunt, id est, in proprietate fundi: aliæ in superficie, id est, in materia superædificata.

De seruitutibus prædiorum vrb anorum.

*Iura vrb.
præd.*

Vrbanorum prædiorum iura sunt altius tollendi, & officendi in tectum vel in arcem vicini: aut non extollendi. Item stillicidium auertendi in tectum vel in arcem vicini: aut non auertendi. Item immittere tignum in parietem vicini, aut proiciendi aliquid, aut protegendi, cæteraq; istis similia. Et dicuntur prædia vrbana, omnia ædificia vbicunque posita, etiam si in villa sint. Et dicuntur vrbana seruitutes, quia prædiis vrbanis debentur. Nam ad hoc, quod

quod sit seruitus urbana, necessarium est, quod sit prædium ur-
banum, cui debetur seruitus: & quod ei debeat ut urbano. Si
enim iter, vel via, quæ rusticæ sunt seruitutes, debeat domino: *Seruitutes*
rurales quia debentur non in iure adificij, sed soli: nihilo-
minus dicentur rusticæ seruitutes. ar. j. tit. prox. l. certo generi.

De seruitutibus rusticorum prædiorum.

Rusticorum prædiorum seruitutes sunt, quæ prædiis rusticis
debentur. Et sunt hæ: iter, actus, via, aquæ ductus. Iter, est ius *Iter.*
eundi, ambulandi hominis: non etiã agendi iumentum, vel ve-
hiculum. Siue ergo homo eat solus, siue vehatur sella, vel lecti-
ca, vel equo, vel quouis animali, iter dicitur. Seorsum verò à se
non potest agere iumentum, vel vehiculum ducere, qui iter tan-
tum habet. In lit. eod. in princ. Actus, est ius agendi, vel iumen- *Actus.*
tum, vel vehiculum: ita qui iter habet, actum non habet: qui ac-
tum habet, iter habet, id est, commoditate itineris, eoquæ potest
viri etiam sine iumentis: non tamen habet duas seruitutes: ut j.
de anul. l. i. Via, est ius eundi, agendi, & ambulandi. Nam & iter, &
actum in se via continet: ut In lit. e. §. iij. Sed hoc amplius habet *Via.*
quam actus, quia via latitudo in parrictum octo pedes habet: in
antractu, id est, ubi flexum est, sedecim. Latitudo autem actus, &
itineris ea est, quæ demonstrata est: quod si nihil dictum est, hoc
arbitrio statuendum est. Item ille qui viam habet, ius trahendi,
vel lapidem, vel trabem, vel ferendi rectam hastam habet: quæ
non permittitur ei qui habet actum: spectatur enim, quæ fructus eo *Aquæ ductus.*
modo possunt ladi. Aquæ ductus est ius aquæ ducendæ per fundum
alienum: siue fistula viatur aqua, siue quolibet alio simili instrumẽ-
to: non lapide strato. Inter seruitutes rusticorum prædiorum cõpu-
tatur etiam Aquæ haustus, id est, ius hauriendi aquam de puteo, *Aquæ haustus.*
vel fonte vicini. Itẽ pecoris ad aquam appulsus, id est, ius appellendi
pecora agrime per prædium vicinũ ad fontem vel puteum. Ius pascendi *Appulsus pecoris.*
di pecora tibi causa. Calcis coquendæ, & arenæ fodienda, ut ex his
fiant vasa, vel instrumẽta, vel granaria, vel ædificia in meo præ-
dio vicino: quibus fructus prædij mei reponantur, vel exportentur, *Calcis coquenda.*
vel quid simile fiat, quod ad culturam vel fructum agrime percipi-
endũ necessarium est. Et est hoc generale in omni prædiali seruitu-
te, quod hæctenus teneat earum cõstitutio, quatenus expediat præ-
diis, i. ad fructus eorum percipiendos. & ideo etiã dicuntur Prædiales.

Communia prædiorum tam urbanorum quàm rusticorum.

Quæ sint specialia urbanis & rusticis prædiis, & quid proprii
iuris singula habeant, in præcedentibus titulis tractatur. Sed
quia

quia in quibusdam urbana & rustica prædia conueniunt, & quamdam communionem inter se habent: ideo tractatur in hoc tit. quæ sint communia vtrisque seruitutibus. Illud tamen sciendum, quòd seruitutes prædiorum omnium ab eo denominatae sunt, quoniam sine prædiis constitui non possunt. Nemo enim potest seruitutem acquirere vel urbani, vel rustici prædij, nisi qui prædium habet. Nec quisquam debere, nisi qui & ipse habet prædium.

Si seruitus vendicetur, vel ad alium pertinere negetur.

Omnes actiones competentes pro seruitutibus rusticis vel urbanis eorum sunt, quorum sunt prædia: & ideo quia parum esset seruitutem habere, nisi eius nomine posset institui actio: ideo de actionibus nomine seruitutum, vel occasione earundem competentibus tractat hic titulus. Dantur autem pro seruitutibus *Confessoria* duæ actiones, tam *Confessoria* ei, qui seruitutem sibi competere contendit: quàm *Negatoria*, quæ domino, qui negat, datur: de quibus diximus supra, si vsusfructus.

Quemadmodum seruitus amittatur.

Quibus modis & qualiter seruitus nobis acquiratur, in præcedentibus expositum est. Sed quia nihil adeò stabile aut firmum in humanis rebus est, quod non patiat aliquam immutationem: ideo etiam quemadmodum seruitutes amittantur, aut perdantur, futurum erit. Et primò per confusionem: vt ecce si prædium tuum seruiat mihi: & eius dominium sim nactus in solidum, vel tu in solidum nactus es dominium mei, extinguitur seruitus. Secus si communicarem tibi meum pro parte. Iura autem prædiorum morte, & capitis diminutione non pereunt. Omnes autem seruitutes per non usum scilicet x. annorum inter presentes, & viginti inter absentes amittuntur: excepto itinere, sepulchro debito, & via publica: quæ similiter non perit non vtendo. Amittuntur seruitutes remissione: vt si debes seruitutem altius non tollendi: & permiserit tibi altius ædificare: vel si debeas seruitutem stillicidij immittendi in aream tuam, & permiserit tibi in ea ædificare. Vel si debes mihi seruitutem per fundum tuum, & permisero tibi in loco seruenti ædificare, vel aliquid facere. Et intellige hoc de remissione, non de precaria concessione: nam illa non amittit, sed retineri facit seruitutem. s. communia prædio. l. si precaria. & j. eod. l. si stillicidij. Et potest seruitus retineri non solum per nosmetipsos: sed & per socium, & fructuarium, & boni fidei possessoris. satis enim est fundi nomine itum esse.

LIBER IX.

¶ Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.

LEX XII. tab. voluit, vt si quadrupes diceretur fecisse pauperiem, id est, damnum, & verum esset: quòd aut id quòd nocuit, id est, ipsum animal quod noxiã commisit, aut aestimatio noxiã, id est, damni offerretur. Pauperies autem est damnum, si Pauperies ne iniuria facientis datum: nec enim dici potest animal iniuriam fecisse, quod sensu caret. Et tunc habet locum hæc actio, quando quadrupes commota feritate, id est, præter naturam sui generis nocuit: putà si equus calcitrosus calce percussèrit, aut bos cornu perere solitus perierit, aut mula propter nimiam ferocitatem. Si autem propter loci iniquitatem, id est, asperitatem, aut propter culpam mulionis, aut si plus iusto onerata quadrupes in aliquem onus eiecerit, cessabit hæc actio. Item si canis cum ducetur ab aliquo asperitate sua euaserit, cessabit hæc actio: & tenebitur qui canem ducebat damni iniuriã. Et sicut ista actio directè datur, quando quadrupes nocuit: ita utilis competit, quando aliud animal pauperiem fecit.

Ad legem Aquiliam.

Lex Aquilia plebiscitum est: nam Aquilius Tribunus plebis Aquilia eam à plebe interrogauit: proponitur aut propter damnũ actio lex. legis Aquiliã, vel damni dari. Et dicitur damnum à demo, vel à Damnum: diminutione patrimonij, vt j. de Dam. infest. l. iij. Nam quodcumq; dixeris, non errabis. Et locum habet cum damnũ culpa est datum. Si ergo damnum nullo modo sit datum, vt quia res inde nõ est facta deterior, vel etiam facta est inde melior, cessat Aquilia: vt, ecce oliuam meam maturam decerpisti, vel segetem decuisti maturã, vel uvas maturas, nõ proiciendo eas in terram, cessat Aquilia. Et erant olim tria capitula siue capita huius legis. hodie sunt duo tantum: scilicet primum & tertium: secundum aut in desuetudinem abiit, tertio in eius loco posito. Lege Aquilia capite primo cauetur, vt qui seruum seruãve alienam, quadrupedem, vel pecudem alienam iniuria occiderit, quanti id eo anno plurimi fuerit, tantum eius dari domino debet. Et Pecudis appellatione veniunt hic omnia pecora, quæ gregatim pascuntur: veluti, oues, capri, boues, equi, muli, asini, & fues. Canes aut, vrsi, & leones, & pantheræ magis in numero bestiarũ sunt, quam

quàm pecudum. Tertio capite legis Aquiliæ tenetur, qui præter hominem & pecudem occisum damnum dederit: puta si quis vferit, fregerit, ruperit iniuria (id est, culpa) quanti ea res erat in diebus triginta proximis, tanti domino condemnabitur.

De his qui deiecerunt, vel effuderunt.

Titulus iste exponitur, id est, de his ex quorû domo est aliquid deiectum, vel effusum, vel qui deiecerint, vel effuderint, quo vulgò iter fit, vel in quo consistitur: quantum ex ea re damnum datum, factumve erit, in eum qui ibi habitauerit actio datur. Et est publicè utile, imò summa utilitas huius edicti, ut sine metu & periculo per itinera cõmeari liceat. Si quid etiã suspensum decidat, similiter deiectû dicitur, quãuis nemo effuderit, vel eiecerit.

De noxalibus actionibus.

Noxalis actio.

Noxales actiones appellantur, quæ non ex contractu, sed ex noxa, id est, culpa, atque maleficio, per seruos nostros dato, contra nos dominos insutuntur, quarum actionum vis atq; potestas hæc est, ut aut per æstimationem damni per seruum datum dominus soluat: aut si eo grauatustuerit, liceat sibi deditione, id est, traditione istius corporis, quod deliquerat, euitare lris æstimationem. De materia huius tit. diximus s. Si ex nox. caus.

LIBER X.

¶ *Finium regundorum.*

Confinia.

ACTIO Finiû regundorû, nascitur quãdo fines ceperûnt turbari: & proponitur ad distinctione finium priorum cuiusq; faciendam. Et habet locum in rusticis prædiis tantum. In vrbans aut prædiis locum habere non potest, quia vrbana prædia sibi non sunt cõfinia, sed magis dicuntur Vicina, j. eod. l. iij. §. hoc iudiciû. Confinia enim ea dicuntur, quæ adeo sibi proxima sunt, ut nullus medius paries interponatur. Sed vrbana parietibus distingui consueuerunt. Et ideo vbi non possunt dirimi fines occasione controuersie finitimorum, permittitur iudicium finium regundorû, id est, dirimendorû, vel separandorû: quo casu opus est, ut ex alterutrius prædio alij ad iudicandû sit: & is cui adjudicatur, pro eo quod ei adjudicatur certa pecunia condemnandus est. In iudicio finium regund. Communi diuidendo, Famil. hercisc. singulæ personæ duplex ius habent, Actoris & Rei.

Vicina.

Familie Herciscunde.

Quia sæpe nihil prodest petere, nisi & liceret diuidere. Nam segnius

segrius expediunt cōmissa negotia plures, vt dicit gl. in l. Si plu
res. j. de Admi. tut. Itē naturale vitiū est, negligi quod cōmune
vt sibi nihil habere, qui nō totum habeat, arbitretur: deniq; tuā
quoq; partem corrumpi patitur, dum inuidet alienā. C. Quādo
& quibus quart. pars. l. ij. Ideo ponūtur hic diuisoria iudicia. Et
exponitur Familia hoc titulo, id est, hāreditas. sicut etiā in l. si.
C. de verb. sig. Exciscundē autē, id est, coērcendē, vel diuidendē.
Ercitū enim antiqui dicebant, resq; Festo: tamē coērcēo, & Erci
scere verbū, id est, frequenter coērcere. Et vtitur antiquo modo
Comitorū loquendi, dicentes: Exciscundē, pro Exciscendē: & Re-
gundorū, pro Regendorū. Diuidūdo, pro diuidēdo: propter affi-
nitatē istarū vocaliū inter se, vt dicit Priscian⁹. li. i. artis Grāma-
ticae. Sic & plautus in Amphi. Vt vos in vobris voltis mercimo-
niis emūdis vēdūdisq;, &c. Et proficiscitur hęc actio ex l. xii. ta.
Nam cohēredibus volentibus ā cōmuniōne discedere, necessā-
rium videbatur aliquam actionem constitui, qua inter eos res hęc
reditarię distribuerentur: quo casu Iudex cognoscat ante omnia,
an actor sit cohāres. Nisi enim cohāres sit, neque adiudicari et
quicquam oportet, neque aduersarij ei condemnandus est. Per
familie exciscundē actionem diuiditur hāreditas; sine ex testa-
mento, siue ab intestato, siue ex lege xii. tab. siue quacunque le-
ge deferatur hāreditas, vel ex Sēnatusc. vel ex constitutione. Et
generaliter eorum duntaxat diuidi hāreditas potest, quorum po-
test esse hāreditas.

*Familia
Exciscere.*

Communi diuidendo.

Communi diuidendo iudicio cōmuniū rerū diuisionē *Communiā*
petunus: vbi ergo res cōmunis non est, cessat cōmuni diuidun- *res.*
do actio. Et non refert, an res inter aliquos cōmunis sit cum so-
cietate, vel sine societate: semper enim datur hoc iudiciū. Cū so-
cietate dicitur res cōmunis, veluti inter eos, qui pariter eandē rē
emerunt, animo in eundē societatis. Sine societate dicitur res cō-
munis inter eos, quibus eadē res testamēto legata est. Per hoc iu-
diciū corporaliū rerū fit diuisio, quarū rerū dominū habemus:
nō etiā hāreditatis. Nec in ista actione venit vniuersitas, sed res *Quae veni-*
singulares tantū veniunt: vt j. eo. l. per hoc iudiciū. Itē in hac a- *unt in actio-*
ctionē nihil venit vltra diuisionē rerū ipsarū, quae cōmunes sunt: *ne commu-*
& si quid in his damni datum aut factum sit. Itē veniunt sumpt⁹ *ni diuidē-*
facti in re cōmuni nomine meo, vel nomine socij. Item veniūt
percepta ex re cōmuni, vel propter rē cōmuniem. Item veni-
nit in hac actionem, ne inuito socio aliquid fiat in re cōmuni.

Communiā

c iij Est

Est autem hæc actio ex quasi contractu: vt Institu. de Ob. quæ ex quasi contractu. §. si inter. Mistra est in rem & in personam: cui uili: est, hæredibus datur, & in hæredes.

Ad exhibendum.

Exhibere. Hæc actio necessaria est, & effectus eius in vsu quotidiano, & maximè propter rei uenditionem introducta: est eni præparatoria rei uenditio. Exhibere autem est facere in publico (id est apud Iudicem) potestatem uideri & apprehendi ipsam rem: vt ei qui agit experiri sit copia. j. eo. l. ij. In hac actione actor oia noscere debet, & dicere argumeta rei, de qua agitur, quæ necessariò faciunt instructionem, vt si pro seruo agatur, debet dici rufus sit, an albus, vel niger: paruus vel magnus. & qualitatem membrorum. Sic & in alijs rebus sunt signa dicenda. Itè si erat instrumentum, debet fieri facultas legendi. ut & describendi. Et proprie dicitur Exhibere, id est, extra secretum habere, vt. j. de tab. exh. l. ij. §. quid sit, & de hom. l. i. exh. l. ij. §. ait prætor. & de ver. sig. l. vi. Et competit hæc actio contra quemuis possessorem. Fit autem condonatio in hac actione in quantum fiet, si rei uenditio ageretur. Est autem hæc actio arbitraria. Infi. de act. §. præterea, & ideo ferri possunt in ea duæ sententiæ. Stricti iuris est, vt ceteræ arbitrariæ: psonalis est, vt dicit. j. eo. l. ij. §. est aut.

LIBER XI.

¶ De interrogatorijs actionibus.

Quædam interrogaciones olim fiebant propositis actionibus. Interrogabatur enim hæres in iure (id est, apud Iudicem) qua ex parte hæres sit, quoties aduersus eum actio instituitur, & actor dubitat. Et erat interrogatio tunc necessaria cum in personam, id est, personalis actio agebatur. Et compellebatur aduersarius respondere ad interrogaciones, etiam ante litem contestatam. Hodie autem talibus interrogatorijs non utimur: quia nemo cogitur ante iudicium de suo iure aliquid respondere. Ideoq; minus frequentantur, & in desuetudinem abierunt. Itaq; rantummodo ad probationes litigatoribus sufficiunt ea quæ ab aduersa parte sponte confessæ fuerint apud Iudicem.

De quibus rebus ad eundem Iudicem eatur.

Si inter plures Familiz herciscundæ, id est, hereditatis diuidendæ actio agatur, & inter eosdem Comuni diuidendo iudicio altera intentato, aut Finium regundorum, eundem Iudicem adire debent, quo facilius coire cohæredes vel socij possint. & in eundem locum omnium præsentia fieri debet. Et hoc contingit tribus rationibus: Primò,

Primò, ratione cõiunctionis causæ: quia sunt consortes, & cõiuncti.
 Secundò, ratione recõuentionis: nã cum quilibet est actor & reus,
 ergo quilibet agit & reconuenitur: apud eundẽ ergo Iudicẽ hoc
 fiat. Tertiò, ratione absurditatis euitadẽ: posset enim esse quòd
 vnus aliter adiudicaret quàm alius, vel aliter fines designaret.

De seruo corrupto.

Qui seruum aut seruã alienã vel alienã corrupisse, vel ei quid
 persuasisse, quo deteriorẽ eũ faceret, cõuincitur, quãti ea res erit in
 duplũ actio datur. Et datur directa actio domino cui⁹ seru⁹ cor-
 ruptus est. Vtilis autem datur eis, qui habent ius in seruo: vt v-
 suarijs, vsufructuarijs, creditorib⁹, & bonẽ fidei emptorib⁹. Cor-
 rumpitur autẽ seruus siue de bono fiat mal⁹, siue de malo deterior: *Corrumpere*
 & sit hoc per suasionẽ. Est autẽ persuadere plusquã cõpelli, & sibi *seruum.*
 parere: vt j. eo. l. j. §. Persuadere. Aestimatur autẽ in hac actiõne *Persuadere*
 ti deteriorat⁹ est seruus in corpore, vel in animo, ex persuasione
 mala. Itẽ estimãtur res quas subtraxit incontinẽti post corruptio-
 nem, & postea quã fugit à domino. Si autem ex interuallo post
 fugam det damnum, vel surripiat, non estimatur in hac actiõne
 contra corruptorem. Restituitur autẽ in duplũ dãnũ datũ, nec dã-
 stinguitur vsuat, vel mortuus sit seru⁹, vel manumissus: vt j. eo.
 l. si quis. §. vl. & l. in hoc. & l. Neratius. Ad similitudinẽ huius a- *Actio utilis*
 ctionis datur patri utilis actio, filio vel filia corrupta, in eã sum-
 mã, quã ipse estimauerit suo iure iurãdo: vt tamẽ Iudex resrenare
 possit talẽ estimationẽ: sicut facit in actiõne iniuriarũ. Insti. de iur
 reiu. §. pœna. de hoc Insti. de act. §. omnes autẽ actiõnes, in gloss.

De seruis fugitiuis.

Quia ex corruptione seruorum sæpe contingit eos fugere, &
 derelinquere dominum suum: ideo tractatur hic materia fugiti-
 ui serui. Est autem Fugitiuus qui ea mente recedit à domino, ne *Fugitiuus.*
 postea reuertatur ad eum, licet mutato consilio redeat: quia ne-
 mo tali peccato pœnitens desinit esse nocens. Erro autem dicitur *Erro.*
 tur, qui animo redeundi quandoq; discedit: vt j. de edil. edic. l.
 quis sit fugitiuus. §. erroneus. Ille ergo qui seruum fugitiuum ce-
 lat, id est occultat, fur est. Est autẽ Celare quãdo quis vult igno- *Celare.*
 rare ad quem ea res pertinet, alicuius emolumẽti causa: quo casu
 etiã lege Fauia de plagiarijs criminaliter tenetur: vt dicem⁹ j. ad
 l. Fa. de plag. Prouidetur autem domino volẽti requirere seruũ:
 quia potest adire præsidem: vt vel per se, vel per magistratus, vel
 per milites stationarios, vel apparitores, dominum adiuuent in
 requirendis fugitiuis: & si non fecerint, mulctantur in centum
 solidis.

solidis. Et eadem multa imponitur in eum, qui quæri apud se prohibuit. Debet enim quilibet etiam senator pati in domo sua scrutari cubicula, & vestigia occultantis. Item datur potestas cuilibet comprehendenti fugitiuum seruum, ut ipsum diligenter custodiat, antequam in publicum exhibeat, id est, magistratui tradat, imò vincire permittitur: vt j. l. j. & i. j. & l. diuus.

De aleæ lusu, & aleatoribus.

Lusus,

Lusus aleæ est omnis qui viribus fortunæ nititur: & est omnis prohibitus, ne fiat in pecunia: præter quàm si quis certet hastâ, vel pilo iaciendo, vel è arrendo, saliendo, luctando, pugnando: sit enim causa virtutis, id est, fortitudinis corporis, vt in Autê. vt om. obe. iu. in prin. Itē pro eo, quod ponitur in conuicio vescendi causa, permittitur ludere familiam, vt sic possint aliqui ludere inter se causa comestionis faciendæ. Aliàs si ludatur in ludo prohibito, non tenet sponso: imò quadoq; datur reperitio. Aleator autē est, qui lusum aleæ consuevit apud se causa sui emolumenti exercere: sicut & in cauponibus dicitur b. nauæ, caupo. flabu. l. r. §. caupones. Hic autem odiosus est iuri, vt neq; iniuriarum neq; lege Aquilia agere possit, si ludi occasione vbicunq; vel quado-cunq; fiat ei danū vel iniuria, vt quia dicatur falsos talos dedisse, vel corruptiuum vinum vendidisse. Sed & si fiat ei furtū domi

Aleator.

tempore, quod alea apud eum ludēbatur, nō datur ei actio furti, à quocunq; fiat furtum. Domus autem pro habitatione & domicilio hic ponitur. Et Lufor, qui compulsiu collusorē ludere, multatur, aut in latumias ducitur, id est, in carcerem: quia ibi latrōes incarcerati, vt j. eo. l. r. §. vlt. solent enim quidam cogere ad ludū, vel ab initio, vel dum victi retinēt amissā. j. eod. tit. l. ij.

Domus.

Lufor.

Latumias.

Si mensor falsum modum dixerit

Mensor agrorum.

Quia in actione finium reg. necessarium est mensorem adhiberi, qui fines contenditium metiatur: ideo ponitur hic, quid iuris sit si mensor dixerit falsum modū. Datur autem aduersus mensorē agrorum actio in factum: ab eo enim nos falsi non oportet: Nā interest nostri, ne in modi, id est, mensuræ: re quatione fallamur, si forte de finibus contentio sit, vel emptor scire velit venditor cuiusmodi, id est, quantæ mensuræ ager venditus sit. Et quia talis mēsor operā suā beneficiū loco præbet, datur ei nō merces, sicut in locato: sed quoddā ad remunerandū, quod Honorariū appellatur. Et punitur dolus malus dumtaxat in mensorē. Nam si imperitè versatus est, sibi imputare debet, qui eum adhibuit. Similiter si negligenter egerit, æquē mensor securus crit: dūmodo non

Honorariū

do non sit lata culpa, ista enim dolo comparatur.

De religiosis, & sumptibus funerum, & ut funus ducere liceat:

Religiosus locus est, in quo aliquis est sepultus, etiam si servus sit. l. ij. j. respons. j. eod. de quo s. de rerum divi. Funeris vero sumptus dicitur, qui ideo fit, ut funus ducatur, vel sepeliatur: puta si quid est impensum in elatione mortui, vel ad corpus custodiendum, vel commendandum, vel in locum, vel in marmor emendum ubi sepeliatur defunctus: qui locus etiam dicitur Sarcophagus, à sarcos quod est caro, & phagin, quod est comedere: vel in vestem collocandam cum defuncto, quam cum eo voluit sepeliri: & quicquid corporis causa antequam sepeliatur consumprum est, funeris impensa, & potest repeti. Continetur etiā hoc edicto, quod nec homo mortuus, nec ossa hominis mortui in locū purum alterius, aut in illius sepulchro, in quo ius nō est, inferantur. Qui enim hoc fecerit, tenetur ad pretiū loci, aut ut corpus tollat. Si verò in sepulchrum alienum inferat, tenetur de sepulchro violato pena centum aureorum. Et dicitur Purus locus, qui neq; sacer, neq; sacratus est, neq; religiosus, sed omnibus his rationibus caret. Sepulchrum est, ubi corpus mortui ossaque hominis condita sunt. Et non totus locus qui sepulture destinatus est sit religiosus: sed solum quatenus corpus humanum est. Monumentum autem generaliter res est memorie causa in posterum prodita: in qua si corpus vel reliquie inferatur, fiet sepulchrum. Si verò nihil eorum inferatur, erit monumentum, quod Greci Cenotaphium appellant: quod secundum variam orthographiam vel novum vel commune, vel vacuum significat sepulchrum. Monumentum autem est id, quod causa muniendi eius loci factum sit in quo corpus impositum est: sicut sunt clatri, vel inserta ferramenta: & illud non spectat ad sumptus funeris.

De mortuo inferendo, & sepulchro edificando.

Qui inferendi mortuum aus habet, non prohibeatur inferre id est, sepelire. Videtur autem prohiberi, siue in locum suū prohibeatur inferre, siue in itinere impediatur. Et propositum est hoc interdictum propterea, quia religionis interest, monumenta extrui, & exornari. Prohibetur autem edificare sepulchrum is, qui prohibetur talem materiam conuehere, quae adificationi necessaria sit: vel si machinam quis alligare prohibeatur. Prohibetur etiam hoc interdicto, ne mulier praegrans mortua sepeliatur antequam partus ei excidatur.

LIBER XII

¶ De rebus creditis: & si certum petatur
condictione.

Res credi-
sa.
Credere.

Res creditæ dicuntur, quæ ex quocunque contractu, quo fidem alienam sequimur, nobis debentur. Est enim Credendi vocabulum generale: & dicitur credere, cuicumque rei assentiamus, si ex eo contractu aliquid recepturi sumus. Appellatione autem Rei venit pecunia, & omnis species etiam facta, id est, ea quæ in facto consistunt. Certum autem hoc titulo mutuum est, quod peti dicitur, id est, repeti, cum à debitore mutuum repetimus: pro quo datur nobis conditio, id est, repetitio: Condicere enim apud antiquos reperere dicebatur. Mutui autem datio consistit in his rebus, quæ per quædam mensuras, vel mensura consistunt: ut est vinum, frumentum, aurum, argentum, & pecunia. Hæc enim res in genere suo functionem recipiunt, id est, compensationem vel comparisonem. In alijs autem rebus non potest consistere mutuum, quia aliud pro alio invito creditore solui non potest. Appellata autem est mutui datio ab eo, quod de meo fit tuum: & ideo si non sit tuum, non nascitur obligatio. Creditum ergo à mutuo tantum differt, quantum genus à specie. Nam creditum consistit etiam extra eas res, quæ pondere, numero, & mensura continentur: sicuti si eandem rem recepturi simus, creditum est. In mutuo autem non eandem speciem, quam dedimus, sed idem genus repetimus, quod ideo Certum appellatur. & pro eo datur conditio certi generalissima, quæ competit ex omni causa, id est, ex omni obligatione, siue sit nata ex contractu certo, siue

Condicere
Mutui da-
tio.

Mutuum.

Certum.

Certi con-
ditio.

ex incerto: dum tamen pura sit obligatio: nam ante diem vel conditionem agere non potest creditor. I. certi. j. eo. Est & certi conditio specialis, quæ competit in solo mutuo: & hæc à quibusdam dicitur, Si certum petatur: ut sit proprium nomen eius actionis. Alij autem appellant eam Certi condictionem speciale pro mutuo: de quo per glo. Inst. quib. mod. re contra. ob. §. j. in ver. conditio.

De iurjurando siue uoluntario, siue necessario,
siue iudiciali.

Iurjurandū.

Iurjurandum secundum Plat. est affirmatio vel negatio adhibita religione. Et competenter potuisset appellari Factum iuratum, vel Ius iuratum. Et continet iurjurandi religio maximum remedium expediendarum litium: quo vel ex pactione litigatorum,

rigatorum, vel ex autoritate iudicis deciditur cōtrouersię. Et
 habet speciem quandam trāsactionis, ac maiorem autoritatem
 quàm res iudicata. Reperitur aut̄ multiplex iuramētum in cor- *Iuramen-*
 pore iuris: quoddam enim Voluntariū, quod pars parti extra iu- *tum mul-*
 dicium præbet: ideo sic dictū, quia ex voluntate defertur, & vo- *tiplez.*
 luntate suscipitur. & relatum vel delatum volūtariē suscipitur,
 vel recusatur. j. eo. l. i. iusiurandū quod. Quoddam Necessarium,
 quod ipse iudex defert, & etiam constringit ad iurandum. Nec en-
 nim potest hoc sacramentum referri, nec recusari, nisi prætenda-
 tur iusta causa recusationis. C. eod. l. generaliter. §. sui autem.
 Quoddam Iudiciale, quod defertur à parte parti in iudicio iudi-
 ce approbante & cōfortante: dictum à iudicio. Istud non est ne-
 cessarium subire, imò potest recusari. C. eod. l. delato. Et ista iu-
 ramenta dicuntur de veritate, de quibus loquitur hic tit. Est et-
 iam iuramētū in litem, quod procedit in infinitū: & est de affe-
 ctione, de quo j. titul. proximi. Est & iuramētum Calumnię, & hoc
 de credulitate: de quo dicitur C. de iureiur. cal. cau. fa. Item iu-
 ramentum Tutoris, utrū sit creditor vel debitor pupilli: & hoc
 similiter dicitur de credulitate: de quo in Autē. vt hi qui obl. se
 per ha. res mi. §. i. col. vi. Item Testis, & hoc de veritate: vt C. de
 testi. l. i. iusiurand. Item Purgationis. C. de his qui ad eccl. confu-
 l. quanti. Item ratione ætatis: vt in constitutione de pace tenen-
 l. hac edictali. §. sacramento. Item Iudicis & Aduocati: vt C. de
 iudic. l. rem non nouam, Est ergo Effectus iuramenti, vt dato iu- *Effectus*
 reirando nihil aliud queratur q̄ an iuratum sit: remissā quęstio- *iuramētis*
 ne an debeat, quasi satis p̄batū sit iureiurādo. Est & manifestę
 turpitudinis, & cōfessionis, nolle iurare, nec iusiurandū referre.

De in litem iurando.

Præcedens iuramentum est de iure: hic sequitur vnum iura-
 mentum, quod est ex voluntate, siue affectione, & appellatur hoc
 iuramentum in litem, quia æstimatio litis iuxta affectionem iu-
 rantis taxatur. Et datur illud iuramentum in actionibus in rem,
 id est, realibus, quorum sunt decem: vt Institut. de actio. §. præ-
 terea. Et in actione ad exhibendum, & in bonę fidei iudiciis iu-
 ratur in litem. Sed iudex potest præfinire certam summam, vsq̄
 ad quam iuret. Item & si iuratum fuerit, licebit iudicem ab-
 soluere, vel minoris condemnare. Nec potest alius iurare in li-
 tem, quàm dominus litis.

De conditione causa data, causa non secuta.

Conditio hic, & in omnibus titul. seq. exponitur, id est, re- *Conditio*
 petitio.

petitio. Si quis ergo ob rem non in honestam dederit pecuniam, putà vt si filius emancipetur, vt seruus manumittatur, vel à lre discendatur: causa secuta, propter quam dedit, repetitio cessat. Sin autem causa secuta non fuerit, potest condicere, id est, repetere, quicquid taliter datum est.

De conditione ob turpem causam.

*Condicere
ob turpem
causam.*

Prior titul. de conditione ob causam, futuram causam tantum respicit, honestam tamen: hic verò titul. etiam præteritam & futuram, & non honestam respicit, sed turpem. Omne igitur quod datur, aut ob rem datur futuram, aut causam datur præteritam. Si ob rem, aut turpē, aut honestam. Ob turpem, aut quia dantis sit turpitudine, non accipientis: aut accipientis dantæ, non etiam dantis: aut vtriusque. Ob rem igitur honestam datū, ita repeti potest, si res propter quam datum est, secuta non est. Quod si turpis causa accipientis fuerit tantū, etiā si res secuta sit, repeti potest: vt puta si dedi tibi decem, ne sacrilegium faceres: ne furtum, ne hominem occidas: qua specie cōdici potest, id est, repeti. Item etiam si iudici dedi, vt secundum me in bona causa pronunciaret, est locus conditioni: iudicō enim corrumpere videor. Vbi autem & dantis & accipientis turpitudine versatur, nō potest repeti: veluti si pecunia detur, vt male iudicetur: vel si quis in adulterio deprehensus redemerit se, quia in pari causa turpitudinis, potior est conditio possidentis. l. in pari. infra de reg. iuris.

De conditione indebiti.

*Indebitū
triplex.*

Si quis indebitum ignorans soluit, per hanc actionem condicere potest, id est, repetere. Sed sciens se non debere, si soluit, cessat repetitio. Et est triplex indebitum: Primo modo naturaliter, & ciuilitur: vt quando nullo modo debet: Secundo, quando est naturaliter indebitum, sed debitū ciuilitur, vt patet in chirographo ante biennium. Item quoties mihi quis ciuilitur & naturaliter tenetur, si pacto vel iureiurando liberatur, remanet ciuilitur indebitum, sed naturaliter indebitum. Et hæc duo indebita indifunctè repetuntur: siue per ignorantiam facti probabilem, vt in alieno facto: siue non probabilem, vt quia in suo facto: siue per ignorantiam iuris. Nam non nocet iuris ignorantia in damno vitando. Tertio modo est indebitum ciuilitur, sed naturaliter debitum: vt inter patrem & filium, & inter fratres in eiusdem potestate patris existentes: item inter dominum & seruum, item in legato minus solenni, vel etiam solenni, si saltem per Falcidianam minuatur: item in eo qui est absolutus per sententiam. In talibus

libus autem indebitis solutis distinguitur, an per errorem iuris solvantur, & tunc non repetitur: an facti & minus probabilem, & tunc idem: an per probabilem, & tunc repetuntur. Item quæ causæ hanc actionem inducant, habentur in l. si iudicis, j. eod. Item quæ faciant eam cessare, habentur in l. si procurator, in fi. Item in quantum detur, ponitur in l. indebitum, & l. indebiti, j. eod.

De conditione sine causa.

Est & alia species conditionis: Si quis enim sine causa promiserit, vel soluerit aliquod indebitum, quod promisit sine causa, ut quia credebar se teneri ex testamento ad legatum prestatum, cum non valeret testamentum, vel erat ademptum in condicillis: condicere quantitatem non potest, quam non dedit, sed ipsam obligationem. Sic ergo conditio sine causa locum habet aliquando cum conditione indebiti, si indebitum solutum est. Item & sine eadem, si non est solutum, sed promissum. Item concurrunt cum conditione ob causam: ut si fuit ab initio causa aliqua promissionis, sed ea secuta non est: ut j. eo. l. i. §. sed si ob causam. Item concurrunt cum conditione ob turpem causam: ut si ex parte dantis non interueniat turpitudine. Item concurrunt cum conditione furtiua, ut C. eo. l. pen. sur enim de fructibus conditione sine causa conuenitur, & conditione furtiua, ut C. eod. l. pen. & j. de condic. furt. l. In re. §. vlt.

LIBER XIII.

¶ De conditione furtiua.

CONDICTIO, id est, repetitio rei furtiuae soli domino rei datur, cuius res est surrepta. Item hæredi eius: ut j. eod. l. i. §. rei. sed nec. Neq; alius ea conditione tenetur, q̄ ille qui furtu fecit, aut hæres eius. Et per decisionem furti non tollitur conditio. Differunt autem Actio furti, & Conditio furtiua: quia Actio furti actio poenam perit legitimam: Conditio verò rem ipsam. Propter hoc fit, ut neque furti actio per conditionem, neque conditio per furti actionem consumatur. Est itaque in optione eius, cui furtum factum est, agere actione furti, vel condicere: id est, hanc actionem instituere, vel rei vendicationem: vel ad exhibendum actionem: & hoc in odium furum, ut pluribus actionibus teneantur. Instit. de actionib. §. sic itaq; versic. Planè.

De conditione ex lege.

Quandocunq; obligatio aliqua, vel actio, ex noua lege introduci-

ducitur, nec cautum est, quo genere actionis experiamur agendum est conditione, hoc est, beneficio illius legis, quæ hoc introduxit. Exemplum potest poni in nudo pacto donationis: ex quo datur conditio ex lege: vt C. de donat. l. si quis argentum. §. vlt. & in nudo pacto de salario præstando: vt C. de suffrag. l. 1. Item in l. si quis in tantam. C. vnde vi. in c. sape, de restitut. spõ. in c. reintegranda. iij. q. j. cum si.

De condictione triticaria.

Triticaria conditio locum habet in omni specie & quantitate: nisi debita sit ex causa mutui. Item, & in re corporali: puta seruitute personali, vel prædiali. Item, & pro possessore, quamuis obligatus est mihi dare. In rebus autem meis conditio non competit tibi contra furem. j. eod. l. 1. & ij. Sic ergo & in certis, non tamen omnibus, quia nõ in mutuo. Et in incertis, puta seruitutibus, locum habet conditio Triticaria. Vnde videtur quòd istæ duæ conditiones habeant se vt excedentia & excessa. Vnde autè dicatur Triticaria, in nullo quidem loco reperitur: potest tamen probabiliter dici, quòd assumpsit nomen à Triticum autore: non dico prætoris, ciuile est enim actio: sicut omnes conditiones. Sicut de Publiciana dicitur Instit. de act. §. Quia sane. Item qualiter in ea fiat condemnatio, habetur in l. peti. eod. tit.

De eo quod certo loco dari oportebit.

Quia nonnunquam varia sit æstimatio rei, propter locorum diuersitatem: ideo positus est hic titulus, quo continetur, quòd si quis alio loco, quàm in quem dare promiserit, soluerit: sic stipulatori facultas agendi actione huius tit. quæ arbitraria est, id est, iudicis officium plurimum in ea exuberat. Iniquum enim erat, si promissor ad eum locum, in quem daturum se promississet, nunquam accederet: quod vel data opera faceret, vel quia aliis locis distringeretur, nõ posse stipulationem ad sibi debitum peruenire: ideo visum est, vtilem actionem, id est, efficacem, in eam rem comparare.

De constituta pecunia.

Constituere largè dici potest, quisquis pro alio se obligat. Sed hic ponitur pro eo tantum, qui quod alius debet, se solutorum constituit. Nec distinguitur, ex qua causa quis debeat, certa, vel incerta: ciuili, vel honoraria: dum tamè debitum efficaciter potuerit peti, & exigi, vel saltem solutum retineri: vt quia naturale tantum erat debitum: nam quod debet seruus meus, vel filius: ego nomine eius constituere possum me soluturum etiã vltra vires peculij:

culij. Nomine autē meo vltra virespeculij si constitua, non tenentur. j. eod. l. i. §. vlt. & l. ij. Per hoc edictum Prator fauet naturali equitati, qui constituta ex consensu facta custodit: quoniam graue est fidem fallere. Fit autem constitutio nudo pacto. Itē sit purē, & in diem, & sub conditione. Item sit inter presentes, & absentes. Item sit quibuscūq; verbis idoneis, saltem ad exprimēdum hunc sensum, quod debitū paciscatur se soluturū. j. eo. l. qui autem. §. vlt. Est autē effectus constitutionis, quia ex ea nascitur actio de constituta pecunia, siue aliquid in pondere, numero, vel mēsurā, siue in specie vel in facto constituatur. Nomē enim Pecuniā generale est: quia possibile est omnes res in pecuniā conuerti. C. eod. l. ij. Sublata ergo actione receptitia, sufficiat hæc actio in omnibus. Si autē plures sint constitutores, tenetur quilibet in solidum: sed habet beneficium epistolæ, vt diuidatur actio inter omnes, qui tempore litis contestatæ sint solucendo. Et est hæc actio pratoria, personalis, & perpetua: Instit. de act. §. de pecunia, & C. eod. l. ij.

Effectus
constitu-
tionis.
Pecunia.

Commodati vel contraria.

Commodatum est alicuius rei ad aliquem specialem vsum gratuito facta concessio. Dicitur Concessio & non Translatio: quia is, qui commodat, retinet dominium & possessionem. j. eo. l. rei commodata. Et dicitur gratuita, & c. nam interueniente mercede, vel specie, transibit res in locationē, vel in contractum innominatum, do vt facias: vt Instit. man. §. vlti. Ad aliquem vsum, ideo dixi, vt notetur differentia inter Commodatum & Precarium. Precarium enim conceditur sine certi vsus presumptione: vnde quodcumque reuocari potest. j. de preca. l. cum preca. Commodatum autem ad certum vsum conceditur: vt commodari equum, vt ad villam duceres: scalas, vt fenestris supponeres, & c. vnde Commodatum non reuocatur, nisi finito vsu, ad quem est concessum. Alioquin tenetur commodator contraria commodati. Aditari enim nos, non decipi, beneficio oportet. j. eod. l. in commodato. §. sicut. Et dicitur Commodatum quasi commodo vtentis datum. Constituit Commodatum in rebus mobilibus, & se mouentibus, & in immobilibus. Item & in incorporalibus, putā seruitute habitandi: vt j. eod. l. i. Ex Commodato autem dux oriuntur actiones: Directa, quæ datur commodanti & eius hæredi contra commodatarium, & hæredem eius: quæ continet restitutionem rei non deterioratæ: nec enim videtur reddita res, si reddatur deterior. vt j. eo. l. seruū. §. i. & ideo debet

Precariū.

Quibus re-
bus com-
datum co-
sistit.

præstari interesse, vt ibi dicitur. Contraria autem datur commodatario, & eius hæredi contra commodantem, & eius hæredem: & proponitur ad impensas maiores in ægritudines serui commodati factas. Item qui commodauit scenis vasa vitiosa, tenetur Contraria: si infusum vinum vel oleum corruptum, effusum est. Item venit in Contrariam, ne intempestiuè reuectur commodatum. Item si commodator rem commodatam mihi furripiat, & ego ignorans eum surripuisse, præstiti ei ælimationem rei, vel interesse.

De pignoratitia actione.

Pignoratitia. Pignoris obligatio contrahitur re, & gratia vtriusque, id est, creditoris & debitoris: vt Insti. quib. mod. re con. ob. §. creditor. Nam ita demum locum habet Pignoratitia, si res interueniat. id est, creditor eam à debitore accipiat vel accipiat autoritate iudicis. j. vt in posses. l. is cui. §. quæri. Licet Hypothecaria sola conventionione nascatur, & rei traditio nihil ad eam operetur, nisi in casu. l. non est. §. i. j. eo. De Hypothecaria tractatur. j. de pig. Sed hic de pignoratitia actione directa, & contraria agamus. Habet autem directa locum soluto debito creditori, vel aliter satisfactis: nec aliter nascitur pignoratitia. Satisfactum autem accipimus quemadmodum voluit creditor, licet nõ sit solutum: siue pignoribus aliis sibi voluit cauere, vt ab hoc recedat, siue fideiussoribus, siue reo dato, siue pretio aliquo, vel nuda cõuentione. Item extinguitur pignus, nouatione voluntaria. Idemque si acceptilatio sit facta, vel pactum de non petendo: vel iusurandum sit præstitum à debitore deficiente creditore, quod ei non debet. Et datur pignoratitia ei, qui obligauit pignus suum vel alienum domino volente, vel ratum habente. Contraria verò datur creditori ad multa: si enim decipiatur à debitore vel re ipsa, vel ex eius proposito: quia obligauit ei rem alienam, vel alij obligatam: nisi ea res sit ampla. Item si in accipiendo pignore cepit eum debitor, vt si ostenderit ei corpus æneum, vel si an eum, quod dicebat esse aureum, vel argenteum: & similibus casibus.

LIBER XIII.

¶ De exercitoria actione.

EXERCITORIA datur cõtrahentibus cum magistro nauis, contra exercitorem, qui magistrum præposuit: scilicet in eam causam, in quam præpositus est expressè, vel tacitè. Et est summa

summa utilitas huius edicti. Cum interdum ignari, cuius conditionis, vel quales sint magistri nauium, cum eis propter nauigandi necessitatem contrahamus: æquum fuit eum qui magistrum nauis præposuit, id est, exercitorem, teneri. Sicut tenetur qui insitorem tabernæ vel negotio præposuit, imò maior necessitas contrahendi cum magistro nauis, quam cum insitore est. Res enim patitur vt de conditione insitorum quis dispiciat, & sic contrahat. In nauis magistro non ita: nam locus, & tempus non patitur plenius deliberandi consilium. Et debemus intelligere magistrum nauis eum, cui totius nauis anchora, id est, gubernatio à domino mandata est. Si enim cum alieno nauita quis in nauis contraxerit, non datur actio exercitoria. Quamquam ex delicto cuiusvis eorum qui nauigandi causa in nauis sint, datur actio in exercitorem. Et in hoc differet ille titulus à superiori, Nau. cau. sta. vt recep. res. quia tit. nosler contra exercitorem ex contractu solius magistri nauis obligat. Ahus autem obligat exercitorem pro omni delicto in nauis à nauitis commisso. Et ratio huius differentie est: alia enim est contrahendi causa, alia delinquendi: qui enim magistrum præponit, contrahi eum eo permittit. Et ideo omnia iacta magistri debet præstare, qui eum præposuit: alioquin contrahentes deciperentur. Qui autem nauitas habet in nauis, non contrahi cum eis permittit: sed dolo & culpa carere eos curare debet. Exercitorem autem appellamus eum, ad quem obuentiones, & lucra, ac redditus omnes ex nauis perueniunt. siue is dominus sit, siue à domino nauem, recepturus in se periculum, conduxit vel ad tempus, vel in perpetuum.

Magister nauis.

Exercitor.

Ad legem Rhodiam de iactu.

Lege Rhodia cauetur, vt si iactus mercium gratia leuanda, id est, alleuianda nauis factus sit, tale damnum sarciatum omnium contributione: quia pro omnibus datum est. Tenetur itaque contribuere & ille, cuius est nauis, quia nauem habet saluam. Item & ille qui fecit iactum rei suæ causa leuandæ nauis, contribuere debet etiam pro rebus iactatis. Et alij simul nauigantes vnusquisque pro æstimatione rei suæ, quæ salua permanit. Et dictus est hic tit. propterea ad legem Rhodiam de iactu: quia in Rhodo insula Lyciæ, eius frequentia prius fuit propter frequentem vsu mercatorum, qui ibi fuit: vt habetur in decre. dist. ij. c. Rhodiæ. Qui ergo leuandæ nauis gratia res aliquas proficiunt, non hanc mentem habent, vt eas pro derelicto habeant:

Lex Rhodia.

d. ij.

quippe

quippe si inuenirent eas, ipsi reciperent: & si suspicati fuissent in quem locum iactæ essent, inquirerent eas: perinde ac si quis onere pressus in viam rem abiecerit, mox cum aliis reuersurus, vt eandem auferret. Qui ergo tales res receperit, suis dominis restituere debet: quod si animo lucrandi tales res retinere cõtenderit, furtum committet: Auten. nauigia. C. de Furt.

De institoria actione.

Institor: Sicut titulus præcedens, de exercitoria, loquitur de eo, qui nauis præpositus est: ita hic titulus de his, qui præpositi sunt negotiis, quos Institores appellamus. Dicitur Institor ex eo, quia negotio gerendo instet. Nec est cura vtrum sit præpositus tabernæ, an cuilibet alij negotiationi. Est ergo æquum, quod sicut commoda sentimus ex actu institorum: ita etiam obligari nos ex contractibus ipsorum, & conueniri. Si quis ergo institor in negotio sibi commisso contraxerit, peterit conueniri hac actione dominus, qui cum præposuit, vel instituit statieni, vel negotiationi gerendæ in eam causam, in quam præpositus est, expressè vel tacitè. Et sic dicitur Institoria, ab institore scilicet præposito: quâuis Exercitoria nominetur à præponente. Et non est Institoria proprium nomen actionis: sed dicitur a cilio ex empto vel vedito institoria: vt j. eod. l. cuicumque. §. non tamen.

De tributoria actione.

*Peculiaris
merx.* Dominus qui aliâs in serui contractibus magnum habet privilegium, quia de peculio duntaxat tenetur: cuius peculij æstimatio fit, deducto eo quod domino debetur, vel his qui sunt in Domini potestate. Tamen si sciret seruum, in peculiari merce negotiari: vocatur ex hoc edicto in tributum à creditoribus, veluti extraneus creditor, vt sit eiusdem conditionis cum aliis. Et porrigitur hoc edictum ad omnes negotiationes. Et aliud est esse peculiarem mercem, & aliud peculium: quia Peculium accipitur deducto quod domino debetur: Merx autem peculiaris, etiam si nihil sit in peculio, dominum tributoria obligat: ita demum, si sciante eo negotiabitur. Et scientiam intelligimus, si sciuerit dominus, & non protestabitur: id est, non contradicit expressè, tenebitur actione tributoria. Et non solum ad seruos pertinebit actio tributoria: verum etiam ad eos, qui nobis bona fide seruiunt, siue liberi, siue serui alieni sint, vel in quibus vsum fructum habemus, dummodo merx, in qua peculiariter negotietur, ad nos pertineat. Per hanc actionem tribui iubetur dominus, quod ex ea merce, & quod eo nomine receptum

ceptum est. Et inde Tributoria appellata: quia dominus simul cum aliis debitoribus in tributum vocatur, id est, in contributionem. Non autem totum peculium venit in tributum sed id daturat, quod ex ea merce est.

Tributoria quare

Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium esse gestum dicatur.

Filius familias factus sui iuris emancipatione, vel dignitate, vel morte patris, vel consimilibus modis, tenetur ex primis contractibus, in quantum facere potest: quia actio contra filium, ex eo quod sui iuris sit, de iure civili admittitur. Sed per Praetorem restituitur per titulum illum s. de mino. per hunc autem titulum postea modificatur. Et sic habet duplex beneficium filiusfamil. *Beneficium filijfamil.* Et introducta est vnum in restituendo, aliud in modificando. Et in hac materia huius tituli à Praetore, propterea quod qui contraxerit cum eo, qui in aliena potestate sit, etiam si deficient superiores actiones, id est, exercitoria, in fitoria, tributoria, nihilominus tamen, in quantum ex bono & equo res patitur, consequitur sibi debitum. Siue enim iussu eius, cuius in potestate est, negotium gestum fuerit, in solidum eo nomine actio datur. de quo j. tit. quod iussu. Siue non iussu sit, tamen in rem eius versum fuerit, eatenus introducit actionem, quatenus in rem eius versum est. de quo j. de in rem ver. Siue neutrum eorum sit, de peculio actio constituitur, vt j. de pecul. Ideo autem datur hoc privilegium emancipato filio, quod teneatur in quantum facere possit: quia sic alterato statu, videtur esse alius homo, quam fuerat prius: vnde & de sublimitate iuris non tenetur primis creditoribus. Sed tamen de equitate tenetur eis ex illo edicto, de capite minutis. Illud enim edictum creditoribus primis resuscitat veteres actiones vtilis, vel indulget actionem in factum: vt s. de cap. min. l. hoc autem edictum, *Quod cum eo, &c.* hic modificat actionem, in quantum facere potest emancipatus, vt dixi.

Ad Senatusconsultum Macedonianum.

Licet ex quolibet contractu facto cum eo, qui in nostra potestate est teneamur quoquo modo: vt s. tit. prox. hoc tamen fallit in filiofamil. in duobus casibus: vnus est in voto: vt j. de pollic. l. si quis rem. §. voto. Alius in mutuo, de quo tractat hic titulus vt non teneatur ipse filius, nec pater cum effectu, prohibere hoc Senatusconsulto. Verba autem Senatusconsulti hæc sunt: Cum inter cæteras sceleris causas Macedo vsurarius es etiam alienum adhibuisset, & sæpe materiam peccandi & occidendi parentes

Macedonianum.

d. iij.

malis

malis hominibus præstitit: placet, ne cui filiofamil. pecunia ab eo mutuo data etiam post mortem parentis præiudicaret: vt ferrent qui pessimo exemplo loenerent (id est, vsuram committent) nulla posse actione expectata patris morte, quod ita expensissent, repetere. Et est ratio, quia sæpe filij onerati ære alienæ creditarum pecuniarum, quas in luxuriam consumebant, vitæ parentum insidiabatur: inde appellatum est Macedonianum Senatusconsultum, quia in odium Macedonis vsurarij factum est. Sed fallit hoc Senatusconsultum multis casibus not. per gloss. Inst. quod cum eo. §. illud aliquid. per do. Sic in cap. quia plerique, de immun. eccl. & in c. si. de sol.

LIBER XV.

¶ De Peculio.

PECULIUM quandoque ponitur pro cuiusque matrimonio: vt infra ad Trebel. l. cogi tamen improprie quandoque ponitur pro pecunia parata Præsidij causa: vt j. de lega. ij. l. Si cho-rus. §. i. Quandoque ponitur pro rebus paraphernalibus: vt j. de iure dot. l. si ego. §. dotis. Quandoque ponitur pro his tantum que iuste obueniunt seruo: vt j. de acquir. poss. l. seruus. Quandoque autem ponitur & proprie pro eo quod seruus domini permisu separatim habet à rationibus dominicis: deducto tamè si quid domino debetur, vel his qui sunt in potestate sua, vel tutela, vel cura. Diciturque peculium, quasi pusilla pecunia, siue patrimonium pusillum: vt j. eod. l. depositi. §. vlti. & l. sed & si damnum. §. peculium. Competit autem peculij actio contrahentibus cum seruo, vel filiofamil. patre, vel domino nolente, vel iniuito: licet secus sit in infortoria. j. eod. l. si quis. §. vlt. & l. quoties. a. respon.

Quando actio de peculio est annalis.

Post mortem eius, qui alterius potestate fuerit, postea quam is emancipatus, manumissus, alienatusve fuerit duntaxat de peculio, & si quid dolo malo eius, in cuius potestate est, factum erit, quo minus peculij esset in anno, quo primum de ea re experiundi potestas erit, iudicium datur: quandiu autem seruus vel filius in potestate est, de peculio actio perpetua est (id est, esse potest) post mortem autem eius, vel postquam emancipatus, manumissus, alienatusve fuerit, temporalis esse incipit, id est, annalis. Annus autem utilis computabitur. Et merito in hoc casu prætor fecit temporariam actionem. Nam cum morte vel alienatione extingui-

Annus qui datur de peculio.

tur pe-

tur peculium, sufficiebat vsq; ad annum produci obligationem.

De in rem verso.

Si illi qui in potestate sunt aliena nihil in peculio habent, hi tamen qui eos habet in potestate in solidum tenentur, si in rem, id est, utilitatem eorum, quod receptum est, conuersum sit: quasi cum ipsis potius contractum videatur. Nec videtur frustra de in rem actio permittita: potest enim fieri, vt in rem versum sit & cesset de peculio actio. *In rē versum.* Quid enim si dominus peculium ademit sine dolo malo. Quid si morte serui extinctum est peculium, & annus utilis præterit? De in rem verso namque actio perpetua est, & locum habet siue peculium ademptum sit, siue actio de peculio anno finita est. Datur autem hæc actio quotiescunq; seruus voluntate domini gerendo negotium eius utiliter vel non utiliter aliquid ei emerit, vel pro eo aliquod pactum iniuit. Nam etiam si ad luxuriæ materiam, vel ad delicias, vel ad turpes sumptus aliquid domino volenti emerit, vel gesserit, tenetur dominus de in rē verso. j. eo. l. iij. §. nec nō. & l. si res. §. quod seruus. Si autem non voluntate domini seruus, gerendo negotiū eius, aliquid ei emerit, vel obligationem pro eo iniuit, & id postea in rem domini vertit, & si quidem voluptariè non ad utilitatem, non tenetur dominus de in rem verso: sed debet pati creditorem imposta auferre sine domus fugi iniuria. Si autem gessit utiliter, vel necessariò, tenetur dominus de in rem verso, etiam si ratum nō habeat: vt si triticū accepit, vt aleret familiā, aut pecuniā mutuò receptā dominico creditori persoluit. Cōpetit autem hæc actio inquantū versum est in rem domini. Si ergo in totū sit versum, agitur in totū: si pars, agitur pro parte. j. eo. l. si p parte.

Quod iussu.

Merito ex iussu domini vel patris in solidum aduersus eum iudicium datur: Nam quodam modo cum eo contrahit, qui iubet. Datur igitur hæc actio, cum iussu, vel mandato domini contrahit seruus: siue dirigatur iussus ad contrahentem, siue dirigatur ad seruum. Nec est in eo opus verbis, vel scriptura: nec distinguitur, dirigatur specialiter in vno contractu, an generaliter. Nam qualitercunque dominus vel rati habitatione, vel subscriptione, siue per epistolam, verba, aut nuntium voluntatem suam circa contractum serui accommodet, & tenetur, quod iussu in solidum. Et est quædam differentia inter Iubere, & Mandare: quia iussus importat necessitatem, sicut & præceptum, vel imperium. Mandatum autem non importat necessitatem. *Iubere.* *Mandare.*

tem, sed voluntatis sententiam. Sed quantum ad hanc actionem, non est differentia inter ea, ut liquet ex predictis. Datur autem hæc actio hæredibus, & in heredes, & in perpetuum, & in quantum iustus interuenerit. Nec est proprium nomen actionis, sed adiectio, ut de infortoria diximus, & de quibusdam aliis.

LIBER XVI.

¶ Ad Senatusconsultum Velleianum.

SENATUSCONSULTUM Velleianum, bene consulens fragilitati mulierum, statuit, ne scemina pro aliquo intercederent (id est, fideiuberent) vel pro alio promitterent. Nam sicut ciuilia officia, ut sunt iudicia arbitraria, & his similia, sceminis sunt adempta, ita multo magis adimendum eis fuit officium, in quo non sola opera & studium ministerium earum versatur: sed etiam periculum rei familiaris, id est substantiæ. Sunt autem verba Senatusconsulti hæc: Quod M. Syllanus, & Velleius Tutor Consulēs verba fecerunt de obligationibus sceminarum, quas pro aliis reas fierent, quid de ea re fieri oporteret; de ea re ita consulerunt. Quod ad fideiussiones, & mutui dationes pro aliis, pro quibus intore esserunt scemina, pertinet: tamen si antea videtur ita ius dictum esse, ne eo nomine ab his petitio fiat, tunc in ea actio datur: cum eas virilibus officiis fungi, & eius generis obligationibus obstringi non sit æquum. Tulit autem hoc Senatusconsultum opem mulieribus propter sexus imbecillitatem, quas multis casibus huiusmodi suppositæ atque subiectæ sunt. Sed ita demum eis subuenitur, si deceptæ sint: non si decipiant. Nam deceptis, non decipientibus opitulatur, vel subuenitur. Cessat autem hoc Senatusconsultum his casibus: Casibus in sensu mulier spondendo tenetur: Pro libertate, pro dote, renuntiet, & si Decipiet, pretium capiat, cauere atque secundo, Res sua, succedat illi pro quo fideiussit, gloss. in l. i. j. eod.

De compensationibus.

Compensatio est debiti & crediti inter se, id est, ex vtraque parte contributio. potest enim vnusquisque creditorem suum, eundemque debitorem potentem repellere, si paratus est compensare. Et est compensatio ideo inuenta, quia interest nostra potius non soluere, quam solutum repetere, propter laborem & expensas quæ fiunt in iudiciis, & propter moram iudiciorum. Cessat autem compensatio his casibus: Primo, quando ille qui præest exercitui

Quando
cessat cõ-

exercitui mandat alii, vt omnem copiam rerum exercitui admi-
nistrer: quod non fecit, & propterea cōuenitur mandati: tunc e-
nim non compensat: in eius odium. l. ob negotium. j. eo. Itē eadē
ratione cū quis perperam alienam possessionem occupauit. l. si.
in fi. C. eod. Item depositarius propter suam perfidiam non cō-
pensat. Insti. de actio. §. in bonæ fidei. Item ratione incertitudi-
nis: vt si alter debitum neget: vt C. eo. l. si §. penul. Itē propter
fauorem: vt in Repub. si quid ei debetur ex Calendario, id est, li-
bro rationum: vel ex vestigialibus, vel ratione frumenti, vel tri-
buti, vel alimentorum, vel ratione statutorum, vel sumptuum: vt
C. eo. l. in ea. Et dicitur Compensatio quasi communis pensatio: *Cōpensatio unde.*
acti aperte diceret lex, nō nisi in pōderibus & quantitibus lo-
cum habet. vt C. eod. l. si consistat. Si verò ab vtraq; parte debe-
tur species, vel ab vna species, ab altera quantitas, vel ab vtraq;
parte pecunia, sed vt species, non admittitur compensatio. C. de
rei vend. l. si pecunia. & s. de pig. act. l. si conuenerit.

Depositum.

Depositum est, quod custodiendum alicui datum est, id est, *Depositum*
traditum: dictum ex eo quod ponitur: prepositio enim De, au- *in quibus*
get depositum: vt ostendat, totum fidei eius commissum, quod *rebus cōs-*
ad custodiam rei pertinet: & in totum videatur separata custo- *stet.*
dia à deponente. Consistit autem depositum in rebus mobilibus
& se mouentibus tantum: nisi forte vbi sequestrum deponitur. Et
est proprie in sequestro depositum, cū res aliqua inter plures
in controuersiam deducitur, & ipsi insolidum certa conditione
custodiendum tradunt, vt reddatur ei qui vincit: ergo istud de-
positum fit à pluribus tantum, & insolidum ab vnoquoque.
Cū verò rem communem plures deponunt, pro parte vnus-
quisque deponit. Item depositi quod sit apud sequestrum pos-
sessio non remanet apud deponentes: nisi aliter sit actum: scilicet
vt causa custodiæ tantum detineat sequester. j. eod. l. proprie. &
l. licet. & de verb. signifi. l. sequester. Est aliud speciale in hoc de-
posito, quia sequester non potest renuntiare hoc officio recepti
depositi, nisi iustissima causa interueniente, & eadem interue-
niente raro est ei restituenda res, qui vicerit: sed oportet arbi-
trio Iudicis apud eadem aliquam deponi. j. eod. l. ei. §. vlti. & in
hoc casu competit actio depositi sequestraria. j. eo. l. si in Asia. §.
cum sequestro. Et habet naturam depositi, quod si in tumultu,
ruina, incēdio, naufragio, aliquid depositum sit si cū deponēs
illud repeter, depositarius depositum recepisse inficiatur, (id est,
d .v. negat)

*Depositi
contraria.*

negat) tenebitur in duplum eius quod recepit: alius tenetur fo-
lum in simplum: & ista dicitur depositi Directa. Est & Con-
traria, quæ datur depositario & eius hæredi in deponentem &
eius hæredem: in qua venit quod utiliter est impensum à depo-
sitario in rem depositam. Hæc actio est civilis & personalis: nec
in ea iuratur in litem. j. cod. lex civitatis non est: quia regulari-
ter nulla contraria infamat. s. de his qui no. infra. l. fur. §. vltim.
Item bonæ fidei est: Instit. de action. §. actionum.

LIBER XVII.

¶ Mandati.

*Mandatum
quædo ob-
ligatoriu.*

OBLIGATIO mandati in cōsensu contrahentium consistit:
ideo per nuntium quoque, vel per epistolam mandatum
suscipi potest. Item siue rogo, siue volo, siue mando, siue
alio quocunque verbo scripserim, ideo saltem mandati actio est:
& est mandatum ab eo, qui gratuito suscepit exhibendum. Man-
datum enim nisi gratuitum nullum est. Nam originem contra-
hit mandatum ex officio & amicitia: officio autem contraria est
merces. Interueniente autem pecunia res ad locationem & con-
ductionem potius respicit. j. eod. l. i. §. vltimo. Sed non omne
mandatum est obligatorium: nam quod tua tantum gratia tibi
mandem, superuacuum est mandatum, & ob id nulla ex eo obli-
gatio nascitur: veluti si mandem tibi, vt pecunias tuas potius in
emptiones prædiorum colloques, quàm in vsuras, vel econuerso:
cuius generis mandatum magis est consilium, quàm mandatum:
& ob id non est obligatorium: quia nemo ex consilio obligatur,
etiam si non expediat ei cui datur: quia liberum est cuique apud
se explorare, an expediat sibi consilium. Quando autem manda-
tum fit mei gratia tantum, veluti si mandem tibi vt negotia mea
geras, vel vt fundum mihi emas. Item quando fit mea & aliena
gratia: vt si tibi mandem, vt mihi & Titio fundum emas. Item
quando fit tua & mea: veluti si tibi mandem vt sub vsuris crede-
res ei, qui in rem meam mutuaretur. Item tua & aliena: veluti si
mandem tibi vt Titio sub vsuris crederes pecuniam: his casti-
bus nascitur obligatio, & datur actio mandati contra mandan-
tem, dummodo similiter mandatarius fines mandati custodierit,
neque in aliquo excesserit: sed susceptu mandatu adimpleuerit. Et
dicitur Mandatu quasi ex manu mea datu. Ex mandato oriuntur
duæ

*à Titio
mandat.*

duar actiones: Directa, quæ competit cum ceperit interesse eius qui mandauit. Contraria autem actio mandati competit, cum procurator impleuit mandatum inunctum.

Pro socio.

Societas est duorum vel plurium conuectio honestè celebrata, ob commodiorem usum & vberiorè questum contracta, secundum Tullium. Infit. eod. §. super rubr. Et potest societas coiri, vel in perpetuum, id est, donec viuunt contrahentes. vel ad tempus, puta, biennium, &c. vel ex tempore, puta, à natali Christi proximo in futurum: vel sub conditione. Et contrahitur societas siue vniuersorum bonorum, siue alicuius negotiationis. Similiter etiam vnius rei tantum. Et potest coiri re & verbis, id est, coniunctum interueniente re, & interueniente stipulatione: vel etiam per nuntium. Dissoluitur autem societas renunciatione, morte naturali, & ciuili, id est, capitis diminutione maxima vel mediana, vel etiam aduersa fortuna superueniente: vt si quis ex sociis bonis cesserit, vel bona sua publicata fuerint: Infit. eod. §. soluitur.

LIBER XVIII.

¶ De Contrahenda emptione, & de pactis inter emptores & venditores compositis.

ORIGO emendi & vendendi à permutationibus coepit: olim enim non erat ita nummus sicut hodie: neque aliud Merx, id est, res vendita, & aliud pretium vocabatur: sed vnusquisque secundum necessitatem temporum ac rerum cum vtilibus sibi inutilia permutabat: quoniam plerunque euenit, vt quod alteri superest, alteri desit. Sed quia non semper, nec facile concurrebat, vt eum tu haberes quod ego desiderarem, inuicem haberem quod tu accipere velles: ideo electa est materia auri vel argenti, cui publica ac generalis æstimatio difficultatibus permutationum subueniret: eaque materia forma publica percussa (id est, numismate) usum dominiumque non tam ex substantia, quam ex quantitate sua præbet. Vbicunque ergo pecunia datur, Emptio • quado fit. Vbi autem aliquid accipitur, Emptio est, & Venditio. Vbi autem alia res præter pecuniam pro consimili vel alia re datur, est Permutatio. • Permutatio. Et in eo differunt Emptio & Permutatio: Pretiū. • Pretiū. quia in Permutatione vtrunq; dicitur Merx & Pretiū, & vterque Emptor & Venditor appellari potest. In venditione autem Merx. • Merx. sicut

sicut aliud est vendere, aliud emere, & alius emptor, alius venditor: ita aliud est pretium, id est, pecunia, alterum merx, id est, res vendita. Itaque & sine pretio venditio nulla est. Est autem emptio iuriscōgium, & ideo consensu peragitur, & inter absentes cōtrahi potest per nuntium ad hoc destinatum, & per literas.

De in diem additione.

Addictio. Addico, ex ad, & dico componitur: & est vendere per licitationem, hoc est, in venditione publica, ubi alius alio maius pretium pollicetur, ut sibi potius quam alteri vernalia addicantur: unde Addictio, & titulus de in diem additione: quem quidam nosiri temporis iurisi periti non intelligentes, emendant dicētes, de in diem adiectione, ubi non verba modo, sed sententiā ac ius ipsum corruperunt: quo verbo Cicero pro Cecinna saepe utitur. Inde

Addicti. Addicti apud veteres dicebantur, qui Praetoris pronūciatione ac iussu, cum soluendo non essent, creditoribus vendebantur: de quibus crebra apud Lium mentio habetur. Et Addictus morti destinatus dicitur. Cicero lib. Offic. 3. Et is qui morti addictus esset, &c. Dicitur ergo in diem addictio generaliter, quando vendi tibi rem hoc pacto, quod si aliquis in diem talem meliorem conditionem attulerit, sit tibi inempta. Et dicitur melior conditio afferri, si aliquid pretio sit additum: vel maturior solutio, aut facilius afferatur: vel locus opportunior soluendo pretio adiciatur: vel persona idoneior accedat ad emptionem. Si quis extiterit qui meliorem conditionem afferat, deinde prior emptor paratus sit plus addicere, cessabit obligatio secundo constituta.

De lege Commissoria.

Heredita in uenditio. Lex Commissoria, est speciale pactum quod in venditione ponitur: & habet locum quando vendo tibi rem, & trado, & si non solueris hinc ad mensem, vel aliud tempus expressum in conventionem, quod res sit inempta, & cadat in commissum. Itaque cum venditor fundi in conventionem cauit, ut si ad diem pecunia soluta non sit, ut fundus sit inemptus: ita debemus intelligere fundum inemptum, si emptor inemptum esse velit, quia id emptoris causa cauetur: & ideo lex commissoria in venditionibus adiecta exercebitur, si emptor volet, non eo inuito: quia quod favore alicuius, &c. C. de legib. l. quod favore.

De hereditate, vel actione vendita.

De venditione incorporalium loquitur hic titulus. Tenet autem hereditatis venditio, cum aliqua est hereditas quae venietur, nisi dolus emptoris contractui dederit causam. C. eod. l. quae non-

nondum. Si verò nulla sit hæreditas, putà, viuentis, aut eius qui nullus est de iure civili, vt quia seruus est: vel quia nec est ille, neque sunt in rerum natura, cuius hæreditas venditur, venditio est nulla. j. eod. l. i. Nec enim potest esse emptio sine re: quia non emitur alea, vel spes. j. eod. l. cum hæreditatem. quo casu tenebitur venditor emptori reddere pretium, & prestet ei suum interesse, & expensas, quas in eam rem impendit: scilicet per actionem ex empto, licet non teneat emptio. Firma autem & valida existente venditione, & venditore suam hæreditatem pendente, ad multa tenetur venditor emptori. In primis res hæreditarias *Venditor hæreditas ad quam tenetur emptori.* tradere debet emptori, si sint apud eum, licet non vendiderit eas. Quod est enim aliud vendere hæreditatē: aliud res hæreditarias. Quod si non sint apud eum, vel dubitatur quæ sint, vel vbi sint res hæreditariæ: cedere debet actiones omnes hæreditarias, quæcunq; si bi comperunt ex hæreditate, vel etiam quas ipse occasione hæreditatis constituit: vt si accepit fideiussorē ab hæreditario debitore, vel si nominauit, vel litem cōtestatus est: vt j. eod. l. ij. §. peruenisse. & §. non solum. Amplius etiam præstat venditor emptori, quod ad se peruenit, vel perueniet de hæreditate: præstabit ergo pretia venditarū rerum, licet alij donauit ea. Item & ea quæ *Actio uendita.* alienauit præstabit, &c. De Actionibus autē venditis sciendum, quod omnes actiones vendi possunt, siue sint puræ, siue conditionales, siue reales, siue personales: & tenetur venditor, si nihil debeat debitor, vel si habeat exceptionē. Non autem tenetur præstare locupletem debitorem, vel in summam certam, nisi in contractu sit dictum. j. eod. l. si nomen. & l. quidam. & l. uōmina. & C. eod. l. vlt. Et siue venditor nominis cedat actionem emptori, utetur directis emptor: siue non cedat, emptor habebit vtilēs actiones, & in personam, & in pignora j. eod. l. emptor. & contra principales debitores, & contra fideiussorē, &c.

De rescindenda venditione, & quando liceat ab emptione discedere.

Duas partes habet hoc rubrum: Rescinditur enim aliquando venditio, & hoc altera parte inuita: putà, quando facta est contra prohibitionem iuris, vel lege impediēte, vt si eum si hostiam. aut seruo facta sit, aut propter metum adhibitum. Item propter dolum emptoris, & non alterius. Item per actiones adilitias, redhibitoriam, & quantò minoris. Item ratione erroris. Item ratiōne solennitatis obmissæ. Quandoque autem, licet discedere ab emptione etiam perfecta, & hoc volente vtraque parte: de quo loqui-

Res inte-
gra.

loquitur secunda pars tituli. Emptio enim & venditio sicut consensu contrahitur, sic à contrario resoluitur consensu antequàm res fuerit secuta. Potest enim dum res integra est conuentione nostra infecta fieri emptio. Et dicitur res integra, si res in totum, vel pro parte, verè, vel interpretatiuè non fuerit tradita: nec pretium in totum, vel pro parte fuerit solutum. Interpretatiuè dicitur res tradita, cum perierat penes venditorem: est enim liberatus, ac si tradidisset emptori. j. eod. l. cum emptor.

De periculo, & commodo rei vendite.

In re vendita & non tradita sæpe cõtingit periculum. Ideo de hoc tradit lex regulam, vt perfecta venditione omne commo- dum & incommodum, quod rei venditæ contingit, pertineat ad emptorem. j. eod. l. i. Sed potest tradi melior regula rotunda & quadrata. Cum venditio sit purè sine scriptis certæ speciei, quæ degustationem non exigit, omne periculum pertinet ad emptorem, excepto casu publicationis, nisi pactum, culpa, mora, cal- liditas tradentis interuenerint. Dicitur primò in regula Purè quia si sub conditione fiat, & ante conditionis euentum pereat res, perit venditori: licet secus sit si facta sit deterior. j. eod. l. quod vi pendente. Sine scriptis ideo dicitur, quia sicut propter conditionem non existentem est emptio imperfecta, ita & si scri- ptura non sit completa quam interuenire voluerunt: vnde idem in periculo statuerunt. C. de fide instr. l. contractus. & C. eod. l. cum inter. & Institut. eod. §. cum autè. Speciei dicitur, quia si in genere sit facta, putà, vendis mihi hominè, nunquam spectat pe- riculum ad emptorem, etiamsi omnes serui quicunque sunt in mundo perirent: quia genus interire non potest. j. eod. l. lectos. & l. eum. & l. quòd si neq;. Certæ, ideo dixi, quia si sub incertitu- dine sit vendita, licet sit species, non tamen semper spectat pe- riculum ad emptorem: putà, vendo Stichum vel Pamphilum: si enim moriatur vterque vel simul, vel diuersis temporibus, peri- culum est emptoris: secus si alter eorù tantùm pereat. Nam eius periculum spectat ad venditorè. s. de contrahen. empt. l. si in em- ptione. §. pen. Item degustationè non exigit, &c. quia si exigat degustationè, seruatur distinct gloss. & Doct. Institut. §. cum au- tem. in ver. statim. circa finem. Item, Excepto casu publ. ideo dixi, quia illud periculum respicit venditorem. j. eod. l. si fundum. Item, De pacto, ideo dixi, quia ex natura cõtractus venditor de dolo & lata culpa & leui tenetur, non de casu. j. eod. l. cum custo- diam. & l. si vendita. pactum verò etiam in fortuito casu derogat. j. eod.

§. eod. l. si in venditione. Item, De culpa, dixi: quia si culpa in se casui, vel precedat, spectat periculum ad venditorē, qui culpam adhibuit sicut in comodato. Item, De mora, ideo dixi: quia ex ea spectat periculum ad venditorē: vel si emptor vel venditor fuerint in mora, posterior mora preponderabit primæ: & transfert hæc mora periculum in morosum. Quod autem dictum est in Periculo rei venditæ, idem intelligendum & in Commodo.

De seruis exportandis.

Seruus dicitur exportari, qui ea conditione venditur, vel eo pacto à domino distrahitur, ne amplius in eo loco moretur: sed de vno loco in alium, vel de vna ciuitate in aliam, vel de vna prouincia in aliam trāsferatur. Si ergo seruus fuerit distractus, id est, venditus, ne aliquo loco moretur, putà, Romæ vel Bononiæ, potest ille qui vendidit, ralem legem remittere, ipsumq; Romæ retinere. Propter domini enim securitatem custoditur lex, id est, pactio apposita in venditione: ne fortè vxori suæ se immisceat, vel simile quid faciat. Ideo etiam renunciare potest dominus fauori pro se introducto. De significatione huius vocabuli Exportare, dicitur C. quæ res expor. non de.

LIBER XIX.

¶ De Actionibus empti, & venditi.

QVIA parum prodest emere & vendere, nisi actiones essent constituta: quæ venditiones exequerentur, & emptiones ad effectum deducerēt: ideo prodictæ sunt duæ actiones: vna empti, quæ datur, si res vendita non tradatur: & agitur *Actio empti* in id quod interest emptori. & aliquando tale interest pretium *pti.* egreditur, si fortè plus interest, quàm res valeat, vel empti est. Vtitur ergo actione ex empto is qui emit. Cùm enim actio ista bonæ fidei sit, nihil magis sibi congruit, quàm id præstari, quod inter contrahentes actum sit. Quòd si nihil sit conuentum, ea præstabitur, quæ naturaliter insunt. Per contrarium autem datur actio ex vendito venditori cui pretium *Actio ex vendito.* non solum fuerit: qui potest ex vendito agere contra emptorem, vt pretium conuentum sibi persoluatur: & præterea etiam interest petere eius, quanti interest, ipsum pecuniam tempore promissio nõ habuisse. Et generaliter quibuscuq; daretur actio ex empto, si emissent per se, vel per alios, eisdem datur ex vendito, si vendiderunt per se, vel per alios: sæpe tamen reperitur actionem

actionem ex vendito, vel venditi, competere emptori, Et contra actionem ex empto competere venditori. Veteres enim vicissim vel promiscue his vocabulis utebantur: idem in locatione, & conductione. j. eod. l. veteres.

Locati & conducti.

Locatio & conductio cum naturalis sit, & omnium gentium non verborum solennitate duntaxat, sed & nudo consensu contrahitur. Est autem Locatio personarum, reive ad usum facta concessio, mercede in pecunia numeranda conuenta. Alioquin si de re alia danda faciendave conuenerit, non erit locatio: sed in nominata forma negotij: ex quo ageretur actione incerti, id est, præscriptis verbis. §. communi diuid. l. si conuenerit. & depositi. l. si quis seruum. Locator ergo dicitur, qui eo quod suum est alium uti permittit, conuenta mercede. Conductor vero e contra, qui eo quod alienum est utitur pacta mercede. Si ergo domum meam te conuenta mercede habitare permitto, tu Conductor ego Locator dicor. j. eod. si tibi. & l. cum fundum. & l. si quis fundum. Tu quoque si operas tuas mercede in re mea ponas: diceris locator operarum tuarum: ego earundem conductor. Si verò tibi opus faciendum mercede conuenta dederò: respectu operis ego locator, tu verò conductor diceris. j. eod. l. item quaeritur. §. i. & §. si gemma, & §. si fullo. Et quandoque §. vltim. Et hæc est emptio mirabilis in pecunia & opera cum sumptu: sed respectu operæ e conuerso est. Sæpe tamen vnum pro alio ponimus: ut de actione empti supra diximus. Et dantur ex locatione duæ actiones: Vna actio ex Locato quæ datur locatori pro re locata deteriorata: aut pro mercede persoluenda, aut pro possessione euacuanda finito tempore conductionis. Alia actio ex Conducto, quæ datur conductori si re quam conduxit ei frui non liceat.

De aestimatoria actione.

Actio aestimatoria dicitur, id est, actio præscriptis verbis, quæ de aestimato proponitur: & dicitur Aestimatoria, quia iudex suam interponit aestimationem. Nam cum res aestimata vendenda datur, verbi gratia: Dicit aliquis, tene hunc librum, & vende pro decem, & reddas mihi aut eum, aut eius aestimationem. Olim dubitabatur, verum ex vendito esset actio, propter aestimationem: an ex locato, quasi rem vendendam locasse videat: an ex conducto, quasi operas conduxisset: an mandati: quia mandato meo

exigitur rei interuentus, & tunc non ex rei interuentu, sed ex præcedenti pacto agitur. C. eod. l. ex Placito. Sed in deposito, commutato, &c. ex re tradita initium paratur obligationi, ut dictum est. Ergo secundum ista, donatio hodie dicitur contractus nominatus: quia ex solo pacto dat actionem: sed olim erat contrarium. C. de donationib. l. si quis argentum. §. ultimo. *Permutatio contra-*
bitur. trahitur permutatio tunc demum, quando conuenit, ut certa species detur pro certa, puta, Stichus pro Pamphilo, hic codex pro isto Bartolo. Ex permutatione nascuntur duæ actiones, Præscriptis verbis, & Condictio ob causam: quod prosequere, ut Institut. de act. §. actionum.

De præscriptis verbis, & in factum actionibus.

Contra-
ctus inno-
minati.

Actio præscriptis verbis ideo dicitur certa, quia præscripta verba erant huic actioni. Et habet locum in tribus generibus negotiorum. Primò in pactis incontinenti appositis. C. de pact. inter empt. & vend. l. ij. Secundò ubi cunque dubitatur de actione circa contractum: nam cum deficiunt vulgaria atque visitata actionum nomina, præscriptis verbis agendum est. Ad quam actionem necesse est confugere, quoties contractus existant, quorum appellationes neque iure civili præditæ sunt. Natura enim inductum est, ut plura, &c. Tertio datur in tribus contractibus innominatis, scilicet, Do ut des, Do ut facias, Facio ut facias. In quarto autem, scilicet, Facio ut des, datur de dolo. l. naturalis. j. eod. §. quod si facio. Et venit in actione præscriptis verbis omne quod veniret in actione quæ daretur ex simili contractu: puta, Do rem ut rem accipiam: id venit hic, quod veniret in venditione. Do ut facias, id venit quod venit in locatione, s. de positi. l. i. §. in conducto. & j. l. i. §. sed si facio. venit ergo interesse in actionem istam, & dolus si culpa lata & leuis: ut veniret in simili contractu: Civilis est hæc actio Præscript. verb. & eadem ipsa dicitur in factum. j. eod. si tibi polienda. Non tamen omnis in factum est Præscriptis verbis, sicut ea quæ de damno dato proponitur, & ex quolibet edicto, vel interdicto. Et locum habet nedum in contractibus & quasi, sed in maleficiis & quasi, ubi cunque æquitas suadet dari actionem. j. eod. l. quoties. & ideo dicitur eius tenor in multis & variis articulis admissus. C. de factis, quando est, personalis est, hæredibus competit, & in hæredes: de hac Institut. de act. §. actionum.

LIBER XX.

¶ De Pignoribus & Hypothecis, & qualiter ea contrahantur, & de pactis eorum.

INTER Pignus, & Hypothecam, quantum ad actionem hypothecariam nihil interest. Nam de quacunque re inter creditorem & debitorem cōuenitur, ut sit pro debito obligata, hac appellatione utraque continetur: Sed in aliis est differentia: Nam Pignoris appellatione duo oportet interuenire: vnum, quod Pignus: res sit mobilis: dicitur enim Pignus à pugno: quia pugno vel manu traditur, vel tradi potest. §. de verb. signif. l. plures. §. pignus. Secundum, quod traditur creditori. Sed ea quæ sine traditione nuda conuentione tenentur, proprie Hypothecæ appellatione continere dicimus. Patet igitur, quod si res est mobilis, & non tradatur: siue est immobilis, & tradatur, vel non, dicitur Hypotheca. Contrahitur obligatio pignoris conuentionalis sola conuentione, vnde sibi tale nomen imponitur. §. de pigno. act. l. i. in princ. nec in ea cōuentione est necessaria scriptura, vel præsentia personarū: quia & inter præsentēs, & inter absentes per nuntium vel epistolam contrahitur obligatio pignoris. Et hinc scripturæ de his, ut quod actum est per eas possit facilius probari. Pignus autem prætorium, & iudiciale non contrahuntur sola conuentione, sed necessarium est, ut quis veniat in possessionem ut §. de pigno. act. l. non est mirum. Nascitur hypothecaria actio ex obligatione pignoris, quæ est in rem. & eadem dicitur, quæ Seruiana. §. de pact. si tibi. §. de pigno. & Instit. de act. §. item Seruiana. Item datur creditori, & eius hæredi, & contra quemlibet possessorem pignoris. Item est arbitraria. Instituitur. de act. §. prætorica. Item quandoque tollitur decennio, quandoque vicennio, quandoque xl. annis: sed non tollitur triennio. ut no. C. si aduersi. credi. & de præscript. xxx. vel xl. ann.

In quibus causis pignus vel hypotheca tacite contrahitur. Qualiter per conuentionem expressam contrahatur obligatio pignoris dictum est: sequitur qualiter contrahatur tacite ex vi, & potestate legis: & hoc quidem in multis & variis casibus contingit. Nec est opus omnes singulariter enumerare, sed digniora exempla proferamus in medium. Ecce enim marito obligata sunt omnia bona eius, qui promittit sibi dotem

Tacita hypotheca pro muliere: Sic & mulieri omnia bona obligata sunt marito, pro restituenda dote. C. de rei vx. actio. l. i. §. & vt plenius. *quibus da* Item locatori fundi fructus ex eo percepti obligati sunt tacite. Item omnia inuenta, & illata domino sciente, vt ibi sint perpetuo, domino obligata sunt: secus in his quæ inferuntur ad tempus. Item matris, quæ conuolat ad secundas nuptias, bona tacite obligata sunt filiis prioris matrimonij: vt restituat mater quæ lucrata est à priori marito. C. de secund. nupr. §. penult. hac edictali pe. Item bona defuncti mariti tacite obligata sunt pro paraphernalibus rebus restituendis. C. de pac. conuent. tam super do. l. vltim. Item bona defuncti, pro legatis, & fideiussoribus. C. communia de le. l. i. Item pro tributis vniuersa bona eorum qui censentur. C. eod. l. i. Item contrahentis cum fisco. C. eod. l. ij. & sic de similibus.

Quæ res pignori vel hypotheca obligari non possunt.
Licet dixerimus supra, corporalia posse obligari: tamen secus est in quibusdam fauore religionis: ecce enim monumentum non potest pignori obligari. C. eod. l. iij. Sic & Ecclesiæ: in Autent. de alie. emphy. §. & quoniam. Idemque in sacris vasibus vel ornamentis ecclesiæ. C. de sacrosanc. eccles. l. sancimus nemini. Nisi illa superflua sint in Ecclesia, & debitum imminuat ecclesiæ: vt in auten. super eandem legem signata. & in c. lator. extra de pigno. Item liberi hominis nulla est obligatio, quia contraria est libertati, & natura: adeo, vt si filium tuum obliges, nulla obligatio sit: imò à debito creditor cadit, & in Auten. vt nulli iudi. §. quia autem & huiusmodi. & C. eod. qui filios. In casibus tamen tenet obligatio, vt in redempto ab hostibus: & cum pater ob necessitatem famis filium obligat: nam cum ei liceat vendere, multò fortius poterit obligare. j. de leg. j. l. senatus. §. vlti. & C. de pa. qui si. dist. l. i. & C. de cap. l. vltim. Item impeditur obligatio propter publicam vtilitatem: vt in seruicis aratoris, & bobus aratoriis, & instrumentis aratoris: ex hac enim causa tributorum illatio retardaretur. C. eod. l. vlt. & antepenult. & similibus.

Potius in pignore. *Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur: & de his qui in priorum creditorum locum succedunt.*
Pluribus modis aliquis in pignore potest esse potior: puta, ratione causæ: si enim secundus creditor credit pecuniam, ad conseruationem pignoris, & in ea causa pecunia est consumpta, præfertur secundus primo: veluti si nauis fuerit obligata, & ad armandam

armandam eam vel rescindendam credidi, mea enim pecunia sal-
 uam facit totius pignoris causam. Idem, & si creditur in cibaria
 nautarum, sine quibus nauis non potuit salua peruenire. Item &
 ratione causæ præfertur secundus primo, vt si expedit in fune-
 rando testatore: funeraria enim superat omne æs alienum. §. de
 reli. l. pe. & l. at si quis. §. 1. Item ratione temporis præfertur cre-
 ditor primus secundo, vbi secundus non potest prætere ali-
 quam prædictarum causarum, vel priuilegium, vel quid simile. Est *Prior tempore.*
 enim hæc regula in pignoribus. Qui prior est tempore potior est
 iure. C. eod. l. si fundum. hoc tamen est intelligendum de primo
 creditore, cui erat pignus obligatum: ita quòd debitor obligati-
 onem nõ potuit resolvere inuito creditore: vel si poterat, non ta-
 men cõmodè. j. l. 1. & l. potior. 1. resp. & §. tit. prox. l. pen. Item su-
 perficiario vel emphyteuta pignorante, potior est causa domini
 pro pensione eius, quam cui obligauit emphyteuta, vel superfi-
 ciarius. j. eod. l. etiam. Fallit autem dicta regula nedum ratione
 causæ, vt dixi, sed etiam ratione pacti: vt, ecce pignori obligasti
 omnia bona tua, deinde tibi mutuò vt ex ea pecunia aliqua rem
 emas, & vt ea res mihi sit obligata, præferat enim primo. C. eod.
 l. licet. Item fallit ratione mendacij: vt si prior possessor eras in
 pignore, & ego secundus, prætedo contra te hypothecariam: sed
 tu negas rem esse eius, qui mihi & tibi eam obligauit. Nam si te
 de mendacio arguero: possessionem transferes, licet prius tibi fuis-
 se obligatam velis probare. C. eod. Autem. item possessor. sed re-
 situta possessione audieris in iure tuo. Item fallit ratione semi-
 plenæ probationis: quid enim si conuentearis te mihi debere ex ta-
 li causa, x. vel in priuata scriptura, vel coram testibus, & pignus
 mihi obligas, si quidem personalis actio mouetur contra debito-
 rem, ea robor suum habet. Idemq; & si cõtra eundem agatur hy-
 potheca: quia confessio vel scripturæ contententi vel scribenti de-
 bet præiudicare, &c. Item fallit regula ratione priuilegij dotis.
 Mulier enim, & eius filij, vel descendentibus ex ea, habent hypothe-
 cariam pro dote matris suæ contra omnes mariti creditores, licet
 anterioris temporis priuilegio sint vallati. C. eod. l. vlt. Item fal-
 lit propter priuilegium militis, quod potentius est priuilegio do-
 tis, quando pecunia est credita, vt inde ematur militia: talis enim
 creditor præfertur omnibus anterioribus creditoribus, imò et- *Creditor*
 iam præfertur mulieri. C. de pignor. l. vlt. & in Autem. de exhib. qui præfer- *tur in pi-*
 re. §. optimum. & de æqual. dot. §. quia verò. Et est magna pote- *gnore.*
 stas creditoris qui aliis in pignore præfertur: habet enim exce- *ptionem,*

ptionem, si cōueniatur ab aliis: & si alij possederint, potest ab eis aduocare rem. Creditor autem secundus potest ab omni possessore aduocare rem, præter quàm à priore, vel qui ab eo habet causam. j. eodem. l. creditor. i. respons. & l. si prior. §. si simpliciter.

De Distractiōe pignorum, vel hypothecarum.

Reluere pignus. Distrahi pignus dicitur, cum à creditore venditur: potest enim creditor pignus ex pactione (quamvis eius ea res non sit) alienare. Eo ipso enim quod debitor non reluit, id est, liberat pignus suum, videtur dare licentiam creditori de vendendo. Et tunc relinquitur arbitrio creditoris ex pignoribus sibi obligatis, quibus velit distractus ad suum commodum peruenire. Sed hoc distinctionem recipit: quia aut actum est inter partes de vendendo, & nuntiabit creditor semel debitori de luendo pignore: & tunc vendat, iusta tamen conditione. Si autem conuentum fuit, vt non vendatur, nihilominus creditor vendere potest: si tamen ter denuntiauerit debitori vt soluat, & cessauit. Alioquin furti tenetur. s. de pignor. act. l. si conuenerit. Est autem illa tertia denuntiatio facienda, & postea necessarium est labi biennium. Sicut & multò magis vbi creditor non conuenit de contrahendo, vel non distrahendo. Sed vbi nihil conuenit, sufficit vna denuntiatio: & postea elapso biennio poterit fieri venditio. C. de iur. dot. nupt. l. vlt. si est speciale quod istud pactum de non vendendo non præiudicet creditori, quin possit alienare pignus, & hoc propter publicam vtilitatem, ne creditores retrahantur à mutuando, sed potius inuitentur.

Quibus modis pignus, vel hypotheca soluitur.

Satisfit creditori. Soluitur hypotheca, si ab ea discedatur voluntate creditoris, aut creditor paciscatur, id est, pactum faciat de remittendo debitum: vel si conuenerit, vt pro hypotheca fideiussores darentur, & ille datus sit: tunc enim satisfactum videbitur vt hypotheca liberetur. Intelligitur etiam satisfactum creditori, si iurandum delatum debitori datum est, id est, si deferente creditore iurauit debitor, rem non esse hypothecæ obligatam. Item liberatur pignus siue solutum est debitum, siue eo nomine satisfactum est. Sed & si tempore finitum est pignus, idem dicere debemus: vel si qua ratione obligatio eius finita est: quia fortè ad conditionem fuit obligatum, quousque Imperator venerit Romanam, &c. Qui ergo paratus est soluere, merito pignus videtur libera: qui verò non soluere, sed satisfacere paratus est, in diuersa causa est: nisi creditori placuerit satisfactio. Dicitur autem Satisfa-

Satisfacere, qui non debitum ipsum soluit, sed pignus, vel fideiuf-
 forem dari: quia satisfactione creditor inuitus admittere non te-
 netur. Si autem eam admiserit vice solutionis, sibi imputare debet.
 Item si creditor consenserit venditione pignoris, liberatur hy-
 potheca. Idem si quoquo modo tollatur personalis & principalis
 obligatio. Si tamen tollatur ipso iure, & cum effectu, ut per con-
 sultionem vel successione. Nam ubi tollitur ipso iure, sed non cum
 effectu, non prejudicatur in hypotheca: ut j. ad. Trebel. l. debitor.
 & de exhib. rei. iud. l. penul. §. Latinus. Vbi verò actio principa-
 lis tollitur per exceptionem xxx. annorum, nihilominus durat hy-
 pothecaria usque ad xl. annos. & C. eo. l. ij. De dissolutione autem
 obligationis pignoris dicitur C. de remis. pigno. & de luitione
 pign. per totum.

LIBER XXI.

¶ De aedilitio edicto, & redhibitoria, & quanto
 minoris actione.

EX hoc edicto dantur tres actiones. Redhibitoria, qua venditor <sup>Redhibito-
ria.</sup> rem venditam recipere tenetur. Est enim redhibere, ^{Redhibere} facere
 ut rursus habeat venditor quod habuerat: & quia reddendo id
 fiebat, idcirco Redhibitio est appellata, quasi redditio. Et est
 tempus redhibitionis sex menses utiles ex die venditionis, quan-
 do emptor vitium rei supinè ignoravit: aliàs si sciuit, non agi-
 tur. Si autem ignoravit non supinè, sed absolutè, tunc ex
 die quo sciuit. Secunda actio est <sup>Quanti mi-
noris.</sup> Quanti minoris: quæ datur
 contra vendentem rem vitiosam, vel morbosam in tantam æ-
 stimationem quanti minoris ex vitio vel morbo latentiorei-
 sta est, quàm fuerit æstimata tempore venditionis. Et datur
 ista actio ad annum utilem. Tertia actio est in factum, quæ da-
 tur contra venditorem quanti interest emptori eam rem em-
 ptam non fuisse: & durat lxx. dies. Et apponitur hoc edictum æ-
 dilitium, quia ædiles curules has actiones posuerunt. Et dicti
 erant Aediles, quia ædædorum, & ædium curam habebant. Ede-
 dorum in hoc, ut morbosæ caro non venderetur, vel nimis gran-
 di pretio, vel vitiosum animal. Aedium autem curam in hoc, ^{In factum.}
 ne quid in via positum esset. Item ne incenderentur aedes: ut di-
 ximus s. de offi. præfect. vigi. l. i. Curules autem ideo, quia pro-
 pter eorum dignitatem in curribus deferebantur. Et datur Red-
 ditio quan-
 do decur.

hibitoria ex quinque causis. Primò propter morbum, scilicet corporis: quando extrahi morbo usus rei multum impeditur: aliàs enim non agitur. Secundò propter vitium, quod dictum est abesse, cum absit. Et dicitur Vitium, animi corruptio, etiam in iumentis. In seruo autem non dicitur Vitium, nisi sit fur, & error: vel qui commisit crimen capitale, vel mortem sibi conscruit. Item si dictum sit adesse, cum absit: vt si multum est comendatus seruus venditus de industria & ingenio suo: cum tamen sit iners scelauus. Et est causa huius edicti, vt occurratur fallacis vendentium, & emptoribus succurratur, quicumque à venditoribus decepti fuerint, etiam si venditor ignorauit: quia non curamus hoc casu, neque interest emptoris, an ignorantia venditoris fallatur, an calliditate. Est & aliud edictum ædilitium, ne quis canem, verrem, aprum, ursam, pantherem, leonem, aliudue animal quod nocet quò vulgò iter sit, teneat: quòd si contra factum fuerit, & homo liber ex ea re perierit, cent. solidi prestabuntur. Si nocitum homini libero dicitur, quanti iudicis videbitur condènatur: ceterarum rerum quantum damnum factum sit in duplum. §. eo. l. hi enim. §. 1. & l. generaliter. & l. qua vulgo. Itè pro damno potest agi vtili actione de pauperie. Instit. si quad. paup. fe. di. §. vlt.

*De euictionibus, & stipulationibus
dupli.*

Venditor cum rem vendiderit, tenetur promittere emptori, quòd si quis eam rem euicerit (id est, probauerit esse suam) de restituendo, quòd eo nomine receperit: & vocatur ista cautio
Euictio. Euictionis stipulatio. Est ergo Euictio emptæ rei, vel ex alia iusta causa acceptæ per iudicis sententiam abductio: vel alio
Requisita euincente, causæ amissio. Nec enim necessarium est semper
in euictioe rem abduci, vt videatur euicta. §. eodem. l. euicta. §. j. Ad hoc autem vt quis possit agere de euictione, tria debent interuenire. Primò quòd præcesserit contractus ad hoc habilis. Secundò quòd stipulatio de euictione sit interposita. Tertio, quòd res sit euicta. Si igitur emptori libri, equi, vel prædij, vel alicuius rei his mouetur, debet hoc venditori denuntiare. l. emptor fundi. C. eodem titul. & requirat eum vt ipsum defendat. l. si rem. §. fin. §. eodem. Et vt absit causæ, & causam instruat: puta dando instrumenta, vel testes, vel alia ad causam facientia, vel vtilia, si quæ habet. Nisi enim hoc fecerit emptor, non potest agere de euictione, etiam re euicta. Fallit hoc, vbi per venditorem steterit, quo minus ei denuntietur: vel vbi ignoretur venditor.
 l. si idco

l. si ideo. §. presenti. j. eod. Sunt autem quædam causæ, in quibus venditor emptori duplam promittere debet, si non aliud conuenierit. Sed non intelligamus hoc ex omni re necessarium fore: sed de his rebus, quæ pretiosiores essent: puta si margaritas, vel ornamenta pretiosa, vel vestes sericas, vel quid aliud non contemptibile, id est, magni valoris quis vendiderit. In aliis autem rebus fit stipulatio simplex.

De exceptione rei venditæ.

Contigit aliquando, quod postquam venditor rem vendidit, ipse, vel alius, qui ei similis sit, conatur eandem ab emptore cui cedere, id est, repetere. Contra quos emptor opponere potest exceptionem rei venditæ, & repellere ipsum venditorē, quando eius mandato alius vendidit: vel etiã si ipse venditor per se postea vellet vindicare, id est, probare esse suã. Et habet quis hanc exceptionem, etiam si res nõdum fuerit tradita, dummodo possessionem sine vitio nactus fuerit. Et prodest exceptio rei venditæ & traditæ non tantum ei, cui res est tradita: sed etiam succelloribus eius & secundo emptori.

Euincere.

Exceptio rei venditæ.

LIBER XXII.

¶ *De usuris, & fructibus, & causis, & omnibus accessionibus, & mora.*

ACCIDIT quandoque, quod ad principales petitiones, siue personales sint, siue reales, aliquid aliud præter sortem (id est, debitum principale) peti potest: de quo tractat hic titulus. Et primò de Usuris, quæ scilicet ex pecunia proueniunt, & dicitur accessio ciuilibus, quia extra corpus venit. Item & de Fructibus, scilicet prædiorum, quæ est naturalis accessio: intra de verbor. signification. l. usura pecuniæ. Item & de Causa, vt de partu, & primò, & sequentibus: vt. j. eod. l. equis. Item de omnibus accessionibus, scilicet prædictis, & aliis: quia non est nouum post specialia generale subiici uerbum. supra ad legem Aquiliam. l. si seruus. §. inquit. Item quis occasione moræ, id est, negligentia debitoris, prædicta eueniunt, dicitur etiam de Mora. Et intelligitur mora fieri, non ex re, sed ex persona: si interpellatus oportuno loco quis non soluerit, dicitur esse in mora. Et est sciendum, quod olim de iure ciuili usuræ omnes erant permittæ: hodie autem ex quo-

Usura quæ do pe.

Mora.

Vsura.

leges in materia præfenti non dedignantur imitari sacros cano-
nes. vt in Auten. de eccles. tit. §. primo. collatione nona. Ideo di-
cimus, quòd etiam hodie de iure ciuili vsuræ sunt prohibita. Est
autem Vsura quicquid vltra sortem accipitur: vbiunque enim
amplius requiritur, quàm quod datur, etiam si sit esca, vel ve-
stis, vel alia res vilis, etiam quæ non consistat in pecunia quæ ac-
cedit sorti principali, quodcunque nomen ei imponas, vsura est.
Contra quod clamat diuina autoritas. Mutuum dantes nihil in-

**Quædo cõ-
mittitur.**

de sperantes. c. consuluit. de vsuris. Et committitur vsura in his
rebus, in quibus est in utuum, id est, quæ consistunt in pondere,
numero, & mensura. In aliis autem rebus, putà equo, vel domo
aut libro, licitum est recipere sortem & lucrum: quia in his non
transfertur dominium, sicut in mutuo, in quo res statim est peti-
culo eius qui accepit. Ergo inconueniens esset, si aliquis pro tali

Quædo nõ

mittitur vsura. Primo fauore ecclesie. de vsur. c. i. & c. conquestus.
Secundo cum fideiussor soluit sortem & vsuras, potest petere vs-
uras à principali. de fideiuss. c. cõstitutis. Tertio cum pœna peti-
tur præter sortem. xij. q. ij. legibus. Quarto, cum petitur vsura
tanquam interesse: vt dicit glo. in. d. c. conquestus. & in. l. eos. C.
eod. Quinto, cum recipitur aliquid pro re, quæ non cõsistit in nu-
mero, pondere, vel mensura. vt supra diximus. Sexto ratione in-
certitudinis. de vsur. c. in ciuitate. Et dicitur vsura, quia vsus rei

**Vnde dica-
tur.**

certitudinis. de vsur. c. in ciuitate. Et dicitur vsura, quia vsus rei
venditur: & pro nudo vsu aliquid recipitur.

De nautico scenore.**Pecunia
nautica.**

Nauticum scenus est, quod propter nauticam, vel quasi nauti-
eam pecuniam exigitur. Est autem nautica pecunia, quæ pericu-
lo creditoris in nauigio suscepto datur traicienda. Quasi nau-
tica est, vt cum periculũ mutuatae pecuniæ in me recipio: si aliqua
conditio non existat, & existente cõditione, id ipsum quod credi-
di recipiã cũ centesima vsura. j. eo. l. periculi. In his aut multa spe-
cialia sunt. Nam vsuram centesimã licet stipulari, id est, tantum
quantum est fors reuoluto anni spatio. Et incipit currere hæc vs-
ura, ex quo nauem nauigare cõueniat: & quandiu pertinet pe-
riculum ad creditorem. j. eod. l. in naut. & l. i. & ij. Item & hæc
vsura debetur ex nudo pacto. j. eo. l. pericu. §. vlt.

De probationibus, & presumptionibus.

Probatio est rei dubiæ per argumenta ostensio, secundum
Azo. vel est rei dubiæ in iudicio per legitimos modos facta de-
claratio. Et secundum Pla. dicitur à Probè aduerbio, facit enim
probè

probe, qui probat: manifestat enim dubium, vincit aduersarium, & euitat pœnam non probantium. Vel dicitur Probatio, quasi propalatio vel manifestatio eius quod dubium est: & est regula, quod semper ei incumbit probatio, qui dicit: & ista regula est affirmatiua. Fallit autem in multis casibus nota. per gl. Infitu. de leg. §. quod autem diximus. & C. eod. l. actor. & C. de eden. l. qui accusare. & in c. vno. vt eccl. bene. Præsumptio autem est triplex. Nam quædam est talis, cui statur, etiam si contrarium quis probaret. Et ista appellatur Iuris, & De iure: vt est in dote mulieris stipulata. Alia est, cui statur, donec contrarium probetur: vt si res sit patris, præsumitur hæredis esse. Tertia, cui non statur aliquo modo, nisi habeat adminiculum: vt probatio per priuatim instrumentum. C. eod. l. in strumeta. Et differt Præsumptio à Fictio: quia fingitur super eo quod est certum, præsumitur super incerto. vt dicit glo. in l. vna. C. de rei vxo. a. Et sunt in materia præsumptionis varia vocabula: Aliquando appellatur Iudicium. C. de rei vendit. l. iudicia. Aliquando suspitio. l. absentem. j. de pœn. Aliquando Opinio. l. ij. §. eiusdem. j. de testi. Aliquando præsumptio Temeraria. de senten. ex. com. inquisitioni. Aliquando præsumptio Non modica. c. super eod. de testib. Aliquando præsumptio Probabilis. d. c. inquisitioni. Aliquando Vehemens, c. literas. de resitu spel. Aliquando Violenta, quæ idem est quod vehemens. c. cum continentia. de hæc. lib. vj. Et de variis generibus præsumptionum est glo. in c. is qui de spon. & in c. quanto. & c. scribam de præsumpt. ponit Barto. in .l. admonendi. s. de iureiurando.

De s. de instrumentorum.

Instrumenti appellatione, largo sumpto vocabulo, omnia ea accipiēda sunt, quibus causa instrui potest: & ideo tam testimonia, quam persona instrumentorum loco habentur. Strictè autem accipitur pro scriptura quæ sit ad probationem alicuius rei in futurum faciendam: vel scriptura ad memoriam alicuius rei confecta. Et sunt inuenta instrumenta ad faciliorem probationem: Fiunt enim scriptura, vt quod actum est, per eas facilius probari possit. l. contrahitur. s. de pig. Et sunt tria vocabula principalis instrumenti: scilicet Originale, Autenticum, Exemptum. Item alia tria nomina inde extracta: scilicet Iudex, Exemptorium & sumptum vel etiam memoria. vt C. de edend. Auten. si quis in aliquo. Et cui fides habeatur, tractat glo. in l. ij. j. eo. Nā soli publico instrumento habetur fides per se, id est, sine alicuius admini-

Præsumptio triplex. Iuris & de Iure.

Fictio. Præsumptio variè appellata.

Instrumentorum varianomina

ad miniculo: eo quod sine vituperatione aliqua appareat: ut in
 Auten. eo. tit. §. si verò moriantur. nisi is, cōtra quem profertur,
 probet esse falsum. C. eod. l. synceris. calūniosam enim scriptura
 vim obtinere non oportet. j. eo. l. ij. Si verò nō sit publicū instru-
 mentum sed priuatū: fides non habetur ei, nisi per testes id pro-
 betur: vel per cōparationem literarum. C. de proba. l. instru-
 ta. Alioquin si est scripta manu illius, contra quem agitur, facit
 fidem contra scribentem. Quod si neget esse manum suam, re-
 curritur ad cōparationem literarum. l. cōparationes. C.
 eod. ipso negans condemnatur in duplum, si probatur de manu
 sua confecta: in Autenti. contra qui propriam. C. de non. nu.
 pecun.

De testibus.

Vsus testimoniorum ab his præcipue exigendus est, quorum
 fides non vacillat. Et possunt adhiberi testes non solum in cri-
 minalibus causis, sed etiam in pecuniarijs litibus. Et recipiantur
 hi in testimoniū, quibus nō interdicitur testimoniū: de quibus. l.
 iij. §. i. & l. idonei. & l. re. l. null. & l. ob carmen, & c. j. eo. vel qui
 nulla lege à dicēdo testimonio excusantur: de quibus j. l. iij. §. lex
 Julia. & l. inui. de test. quæ excusat senes, qui sunt maiores annis
 septuaginta: & valetudinarios, id est, qui morbo detinētur: & mi-
 lites, vel eos qui Reipu. causa absunt, vel quibus venire nō licet.
 Dicebantur autem testes antiquitus Superstites, eo quod super
 statu causæ proferebantur. Nunc autem parte nominis ablata
 per aphæresim Testes solum dicuntur. c. forus de verb. sig. Et in
 testibus considerantur hæc: Aetas, conditio, sex, discretio, fama,
 Et fortuna, fides, in testibus ista requires. gl. in. l. iij. j. eo. & in. c.
 ij. extra eod.

*Supersti-
 tas.*

De iuris & facti ignorantia.

In hac materia quatuor sunt quæ videntur idem, sunt tamen
 Ignorantia. diuersa: scilicet Ignorantia, Nescientia, Error, & Titubatio. Pri-
 mum sumitur in malam partem: qui scilicet debet scire, & igno-
 rat: vnde dicitur, Qui ignorat ignorabitur. c. nisi cum pridē. de
 renun. Nescire autem in bonam & malam partem. Nam omnis
 ignorans nescit. sed non conuertitur. Error autem est, cum aliud
 est quàm credam. Quod autem aliud sit errare, quàm ignorare,
 patet, quia dicit lex, Si potest possessio acquiri ignorantem, ergo
 & erranti. j. de acqui. pos. l. si me in vacuum. §. i. Titubatio verò
 cum hinc inde diuersa vel contraria scire videor, nec alicui eo-
 rum magis animum applico. C. de condict. inde. l. fin. Et licet in
 alijs

Titubatio.

aliis sit differentiâ inter ista quatuor, tamen quantum ad hunc titulum non est differentiâ: nam omnia ad factum & ad ius referuntur. Et est regula in hac materia: Iuris quidem ignorantiam cuique nocere, Facti verò ignorantiam minimè: quòd ita intelligendum est, quòd iuris ignorantia non prodest acquirere volentibus, suum verò petentibus nō nocet. Et quòd dicitur ignorantiam facti non nocere, ita intelligendum est, si non sit supina ignorantia, id est, negligentia crassa vel affectata. Circa quòd sciendum, quòd ignorantia alia est iuris, alia facti. Iuris, alia iuris naturalis, alia quasi naturalis, alia ciuilis. Facti, alia est probabilis: alia non probabilis. Naturalis iuris ignorantia, est in filium, qui credebatur sibi licere pulsare parentem, vel non procurare eum furiosum, vel captiuum non redimere, cum ipse si filius sit maior xv III. an. & ideo non parcitur ei, quò minus exhereditatur: vt in Auten. vt cum de app. cog. §. causas. coll. viij. De secunda, scilicet quasi naturalis iuris, pone exemplum in liberto & patrono. C. de in ius vo. l. ij. De tertio, scilicet iuris ciuilis, pone exemplum in l. i. j. eod. Sed in hoc tertio membro subdistinguitur. Nam aut ignorans certat de damno vitando, & tunc nō nocet: vt s. dictum est. Fallit in debito. l. error. C. ad le. fal. Si autem ignorans certat de lucro captando, subdistingue, an poterit consulere peritiores, & tunc ei noceat, id est, non profit. An non potuit consulere, & tunc non noceat. l. regula. §. sed iuris. j. eod. Facti autem ignorantia si est probabilis, vt in facto alieno, tunc prodest in compendiis, & non nocet in damnis. l. error. j. eod. Aut est non probabilis: vt est in facto proprio: vel in alieno facto si est supina ignorantia, & tunc non excusat. Fallunt autem prædicta de ignorantia iuris, vel errore, in minoribus, & in iuris, militibus: vt in l. regula. s. allegata.

LIBER XXIII.

¶ De sponsalibus.

SPONSALIA sunt mentio & repromissio futurarū nuptiarum. Et dicuntur sponsalia à spondendo. Nam moris fuit veteribus stipulari, & sponderi sibi vxores futuras: vnde & Sponsus. si Sponsæque appellatio nata est. Et sufficit nudus consensus ad constituenda sponsalia. Denique constat & absentem absenti desponderi posse. Et hoc quotidie fit: dummodo hi qui absunt sciant eorum nomine sponsalia fieri, aut si postea ratum habuerint.

*Aetas in
spōsalibus*

runt. Et in sponsalibus aetas contrahentium definita non est, sicut in matrimonii: quapropter primordio aetatis sponsalia effici possunt: si saltem id fieri ab utraque persona intelligatur, id est, si personae non sint minores septem annorum: & hoc tenet gloss. Institut. de nupt. §. 1.

De ritu nuptiarum.

Contubernium.

Nuptiae.

Ritus nuptiarum exponitur, id est, de festiuitate, siue solennitate nuptiarum. Et haec quatuor, Matrimonium, Nuptiae, Contubernium, Consortium, idem significant. Contubernium uero est tantum inter seruos. l. serui. C. de adul. Et sunt nuptiae siue matrimonium coniunctio maris & foeminae, indiuiduam uitae consuetudinem continens, & consortiū omnis uitae, & diuini & humani iuris comunicatio, Institut. de pat. pot. circa princip. iuncta gloss. Et dicuntur nuptiae à nubedo, id est, uelando: quia mulieres uelatae & quasi sub nube incedere debent. xxxij. q. v. haec imago.

Matrimonium.

Coniugium.

Consortium.

Matrimonium autem appellatum est, quia mulier nubit ut mater fiat: & quia onera, dolores & pericula partus mulier subit, indeo potius à matre, quam à patre matrimonium appellatur. c. si de conuer. in fide. & l. si. C. qui po. in pig. Coniugium autem dictū, quia comuni iugo & equali coniuges uitam trahere debent, licet aliquando dispari tractu. Consortiū autem dictum est, quia omnis uitae societas inter eos communicari debet. Sunt autē quae nuptias fieri prohibent, & factas dissolunt, quae no. per glo. Institut. de nupt. §. sunt & aliae. Et continentur his uersibus: Aetas, conditio, numerus, monachatus, & ordo. Adop. nobilitas, sanguis, tutela, potestas, fons sacer, affinis, raptus, repugnat honestas: irrita quae faciunt conubia legibus haec sunt. Secundū canones autē Ioan. An. in summula super quarto Decret. ponit alios uersus, istos uidelicet: Error, conditio, uotum, cognatio, crimen, Culus disparitas, uis, ordo, ligamen, honestas. Si uis affinis, si forte coire nequibus: Haec copulanda uetant, conubia facta retractant.

Matrimonium quando impeditur.

De iure dotium.

Dos.

Dos profectitia.

Reipublice interest mulieres dotes suas saluas habere, propter quas nubere possint. Et appellatur Dos, datio quedam, quae nomine uxoris marito ad perferendum onera matrimonij constituitur. Et quia dos intuitu matrimonij fit, ideo dotis appellatio ad ea matrimonia non refertur, quae consistere non possunt. Neque enim dos sine matrimonio consistere potest, sed bene e contra. Vbiunque igitur matrimonij nomen non est, nec dos est. Et est duplex dos: Profectitia, quae à patre uel à parente, id est, a uo paterno,

paterno, vel proavo profecta est, de ei⁹ bonis vel eius facto. Siue igitur patres dedit dotem, siue procurator eius, siue iussit alium dare, siue cum quis eius negotium gerens dedisset, parens ratum habuerit, vel eius intuitu collata, Profectitia dos est. Si autem aliunde, puta ex bona fortuna pro muliere dos constituitur, Aduentitia dos appellatur. Et licet dominium dotis maneat apud uxorem, tamen fructus dotis ad maritum pertinere debere equitas suggerit, id est persuadet, cum enim ipse onera matrimonij subeat, & quum est etiam cum fructus percipere. Dotis autem causa data accipere debemus ea, quæ in dotem dantur: ceterum si res facta data dentur ea quæ Græci parapherni dicunt, quæq; Galli Peculium appellant, id est, quæ mulier habet præter dotem, non statim mariti efficiuntur: nisi sic dentur, ut eius fiant.

De pactis dotalibus.

Nedum ante nuptias licet super dote pacisci, sed etiam post. Non tamè super dote licet in omni casu vel omnibus pacisci ante nuptias, & post. vir enim cum uxore cõstante matrimonio paciscendo super dote, si quidem donationis causa faciat, aut confertur pactum donationis, super dote appositum in tempus matrimonij, & non tenet. Si verò collatum sit pactum post matrimonium solutum, & tenet, nisi inuideretur quis ad iurandum. Sũt & alia pacta quedam, quæ circa dotem apposita quandoque valent, quandoque improbata sunt, & moribus & legibus, & propterea inualida, de quibus tractat hic tit. & C. de pact. nuptis, & c.

De fundo dotali.

Lex Julia, quæ dotali prædico præcepit, statuit, ne marito liceat obligare, aut alienare fundum dotalem: & idem de spõso. Dicitur autem Fundus dotalis, qui ab uxore marito in dotem traditur. Fallit hoc in quatuor casibus. Primò, quando maritus provocatur ad diuisionem fundi dotalis, qui cum altero communis est. l. in. C. de fund. dot. Secundò, nisi ex necessitate, puta aliter viuere nõ potest: vel ut exeat carceres. l. i. C. de liber. caus. Tertio, nisi cõ vnueritate bonorũ ipsi⁹ mariti trãseat. l. ij. infra eo. tit. Quarto, nisi vertatur ad utilitatẽ mulieris. l. 2. infra eo. tit.

LIBER XXIII.

¶ De donationibus inter virum, & uxorem.

COMPROBATUM est moribus, id est, iure ciuili, ne inter virum, & uxorem cõstante matrimonio donationes valerent: & hoc

& hoc ideo, ne mutuo amore inuicem spoliarentur, si donationibus non obtemperarent: nec esset eis studium liberos potius educandi. Et sæpe futurum esset, vt desituerentur matrimonia, id est, separentur, vel exhaurientur: si non donaret is, qui posset atque ea ratione euenturum esset, vt venalia essent matrimonia, quod esse non debet. l. ij. C. de inuti. stipula. Voluit igitur lex inter virum, & vxorem donationes prohibere, existimans honestum amorem ex animo pendere debere, non ex lucro: & ne concordia pretio conciliari videretur: neue melior in paupertatem incideret, & deterior ditior fieret. j. eodem. l. j. ij. & iij. Prohibentur igitur istę donationes constante matrimonio fieri: quibus factis donans sit pauperior, & recipiens locupletior. Istę appellantur *Lucrativę* donationes. *Remunerativę* autem, puta si plebeius nobilem vxorem ducat, aut plebeia militem, vel rusticana virum literatum, aut dignitate præditum recipiat: potest in compensationem præminētis aut prærogatiuę nobilitatis aut dignitatis aliquid donare: illud enim cōsuetudinibus principum permissum est. C. eod. tit. per totum.

De diuortiis.

Diuortiis. De diuortiis, id est, distungendis matrimoniis olim contractis loquitur hic titulus. Est autem diuortium proprie inter coniuges, qui semel coniuncti legitime diuortiantur, id est separantur. *Repudium* autem est inter sponsos, qui prius legitime coniuncti non fuerant, & nunc à coniunctione abstinent. Sed promiscuè iura vtuntur his vocabulis. l. diuortio. §. i. de verbor. signific. Et erant olim multę causę ex quibus diuortia fierent, quę enumerantur. C. eodem. l. consensu. Additis tribus per Iustinianum in Autenti. de nupt. collat. iij. §. has itaq;. Hodie autem pauçę sunt: vt in autenti. vt liceat ma. & auia. §. quia verò plurimas. collat. viij. Secundum canones autem nullę sunt causę diuortij veri: quia non fit diuortium, nisi ex causa consanguinitatis: & tunc non dirimitur, sed magis nullum declaratur. Item propter adulterium: sed tunc non fit diuortium, quia aliam accipere non potest, licet debitum reddere non teneatur: vt dicit gloss. in l. diuortio. §. de nego. gestis. Diuortium aut dictum à diuersitate mentium: vel quia in diuersas partes eunt qui distrahunt matrimonium. Et in diuortio, nõ est nisi vnum verbum quod animo constituendi perpetuam dissolutionem facit, hoc modo: Res tuas tibi habeto: res tuas tibi agito. In repudiis autem, id est, in renuntiatione quę in sponsalibus distin-

Donationes lucrativę.

Remunerativę.

Causa diuortior.

nunciōdis fit, interuenit renuntiatio in hæc verba. Cōditiōe tua
 nō vtar. Et in illa necessarij sunt testes septem ciues Romani, pu-
 beres, & rogati. Itē necessaria est scriptura, vel libell^o: licet enim
 solo consensu contrahatur matrimoniū: non tamen solo dissensu
 dissoluitur, sed necessaria est scriptura, fauor enim liberorū impe-
 dit solutionē matrimoniij difficiliore esse. Item necessarium est,
 quod daret voluntas eius, qui misit libellū repudij. Nam si pœ-
 nituerit eum, & per ignorantiam mutata voluntatis obligatus
 est alteri: durat matrimonium, nisi pœnitentia cognita, is qui
 accepit voluit matrimonium soluere: tunc enim per eum qui
 accepit soluitur matrimonium. C. eod. l. consensu. in princip. &
 j. eod. si pœnituerit. Item necessarium est quod fiat remissio li-
 belli animo constituendi perpetuam dissensionē: quicquid enim
 calore iracundiæ fit, vel dicitur, non prius ratum est, quàm per-
 seuerantia declarat iudicium animi fuisse. Ideo quæ per calorem
 missio repudio, si in breui reuersa est vxor, nec diuertisse videtur.
 j. eod. l. diuor.

*Quæ neces-
 saria in re
 pudij.*

DIGESTI INFORTIATI

TITVLII.

IN hoc principio Infortiati non est caput noui libri, sed di-
 uisio præcedentis vicelimi quarti. Facti sunt enim pro doti-
 bus tres singulares libri: vt est tex. in proœ. ff. §. alterutri.
 Et constat vnum esse de spons. s. lib. xxij. Alium de dona. in-
 ter vir. & vxor. vt s. lib. xxiii. sub quo & comprehenditur præsens
 titulus. Tertius de impenlis in rebus dotalibus factis: vt j. libro
 prox. ergo hic nō potest esse caput libri. vt C. de ve. iur. enucle.
 l. ij. §. post hos. Et dicitur Infortiatum addēdo eius substantiuū, *Infortiatō*
 scilicet ius, vel Digestum. Appellatum ex eo (vt quidam volūt)
 quia fortē ius, id est efficax, & validum circa hæreditates conti-
 net: vel ita denominatum ab eius inuētore vel autore, sicut Pu-
 bliciana, & Triticaria. Vel, quod melius est, nomen est magi-
 strale, de quo disputare, cur impositum sit, relinquatur pertina-
 eibus, secundum Tull. ad Herennium. Et quia plura sunt nego-
 tia quàm vocabula. s. de præseri. ver. l. natura. Alij dicunt quod
 ab Infor-

ab Infortialisin Chaldæo vocabulo denominatur, quod idem est quod dispositio: quia vltimæ dispositiones & voluntates hoc libro continentur, vnde solet dici.

Sun liber fortis disponens prælia mortis.

Et clausis portis me disecat lector in hortis.

Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur.

Quibus modis matrimonium dissoluatur, diximus supra de ritu nuptiar. & de diuor. quocumque ergo modo dissoluatur matrimonium habet locum hic tit. j. de verb. signi. l. cum quærebatur. Et not. quod dicit matrimonio: aliàs enim nulla actio competit, si sciens non valere matrimonium dotem dederit. Si autem ignorans, conditio ob causam locum habet. l. i. C. de condi. ob caus. Quemadmodum, id est, per quos: vt j. eod. l. ij. Et à stat ex ipso rubro, scilicet soluto matrimonio: Petatur, id est, repetatur: & ita simplex pro composito ponitur, sic s. de pign. act. l. petenti. Debet itaque soluto matrimonio dos solui mulieri, & olim soluebatur sibi annua, bima, trima die, id est, quolibet anno tertia pars. Hodie autem immobilia statim: mobilia intra annum: vt C. de rei vx. act. l. vna. §. exactio. Fallit in casibus, quibus dos soluitur, sed non mulieri. Primò quando culpa mulieris solutum est matrimonium: puta propter eius adulterium. j. eo. l. Lucius, in fin. nisi etiam vir deliquerit. j. eod. l. cum mulier. & l. viros. Secundò fallit, si pactum est lucrandæ dotis interpositum: vt in Autenti. de sanct. episco. §. si verò constante. collat. ix. Item fallit si aliud potest obici mulieri: vt j. eo. si mulier. & l. sol. Item fallit si extraneus dedit, & pactus est sibi reddi. C. de rei vx. actio. l. vna. §. accedit: Item fallit si est in potestate patris. j. eod. l. ij. §. i. Et licet in titulo dicatur, soluto matrimonio: tamen aliquando etiam constante Repetitur matrimonio dos repeti potest. Primus est. j. eod. l. si constante dos constat in princip. propter inopiam videlicet mariti, quando euidenter matrisimè apparuerit mariti facultates ad dotis exactionem non sufficere. Secundus est. s. de iur. dot. lege, quemadmodum, vt quando bona gratia matrimonium fuerit solutum: vt si factus fuerit monachus, quod esse potest. lege fin. C. de episco. & cle. & c. final. de conuer. coniug. Tertius est. C. de repud. l. i. Quartus, si maritus damnatur in metallum: nam hodie non soluitur per hoc matrimonium, vt in Autenti. de nup. §. quod autem. colla. iij. & tamen dos repetitur. j. eo. si marito. Sunt & alij casus

Dos restituitur solui. matr.

Soluitur dos, sed non mulieri.

Repetitur dos constat in princip. matrisimè apparuerit mariti facultates ad dotis exactionem non sufficere.

casus quibus constante matrimonio maritus non cogitur restituere dotē, potest tamen si vult: & valet restitutio. j. eo. l. quamuis, & l. seq. Aliās si reddat vir dotem constante matrimonio, nō liberatur. nisi quatenus mulier esset locupletior. l. i. C. si dos constante ma. sol. tu.

LIBER XXV.

Et Primus huius.

¶ De impensis in rebus dotalibus factis.

SUPRA titulo proximo tractatum est, quomodo soluto matrimonio dos debeat solui mulieri: Sed quia maritus in rebus dotalibus aliquādo expensas facit, & aliquid ei impendit, quod dos diminuitur: fuit quæsitum, an in restitutione dotis possit illud retinere: & distinguit Jurisconsultus, faciens triplices impensas: Necessarias, Vtiles, & voluntarias. Necessariæ sunt, quibus non factis res erat peritura, vel deterior futura: veluti aggeres facere, flumina auertere, vetera fulcire, iter resticere, arbores in locum mortuarum imponere. Vtiles sunt, quibus non factis, res non erat peritura: sed eis factis, res est melior futura: veluti pecora prædiis imponere, id est, stercoreare. Voluntariæ sunt, quas maritus ad voluntatem fecerit, & quæ rem ipsam exornant: vt balnea extruere, parietes depingere. In primis expensis, scilicet necessariis, dic quod minuunt dotem ipso iure, si consistat in pecunia, & spe dotis: vt si fundus, & pecunia in dotem datur, quantum in fundum impenditur, tantum in pecunia ipsa deberi definit. Si vero solus fundus in dote sit, tunc si tantum expenditur simul, vel etiam diuersis vicibus, quanti est fundus, tunc ipso iure definit esse dotalis: sed tandiu totus vel pro parte retinetur, quamdiu impensæ restituuntur. s. de iure dot. lege, si is qui. §. penulti. & finali. Si autem vtilis sunt, tunc per actionem negotiorum gestorum, vel mandati, si mandato mulieris fecit, repetuntur: voluntariæ autem non repetuntur, etiam si mandato mulieris factæ sunt: sed abraduntur, si possunt abradi sine læsione prioris status. C. de rei vxo. a. et. l. vna. §. sed nec ad impensam.

De actione rerum amotarum.

Quia in dissoluendis matrimoniis, per diuortium, vel aliter, aliquando fiunt amotiones rerum, quæ repetitione etiam dotis per compensationem opponitur ob res amotas: vt in l. i. C. cod. Res amotæ rerum amotarum titulus, hoc est, de amotione rerum, & l. e.

earum actione, quæ dicitur Rerum amotarum, supponit. Et dicuntur res amoueri quantum ad hunc titulum largè: puta si ce-
lata sint, id est, absconditæ, vel delatæ, id est, asportatæ, vel con-
sumptæ, vel contrectatæ sint dolosè non errando. Et est singula-
ris actio rerum amotarum introducta aduersus eam, quæ vxor
fuit: quia non placuit, cum ea furti agere posse, quam societas vi-
tæ quodam modo dominam faceret rerum ipsius mariti. Nam
in fauorem matrimonij turpis actio aduersus vxorem amouen-
tem negatur. Et qui rerum amotarum instituit actionem, qua-
tuor necessariò habet probare, vt locum habeat hæc actio: scili-
cet, quòd res mariti dolo malo ab vxore amoueat, vel res vxor-
ialis à marito. j. eod. l. contra. §. item cum, & lege, mulier. Itè vt
fiat amotio constante matrimonio: nam si post diuortium, vel
solutum matrimonium quondam vxor viri res amouet, conue-
niretur actione furti. j. eo. l. & ideo. j. respons. Item quòd & cau-
sa diuortij, & secutum sit diuortium: vel quòd fiat causa spera-
tæ mortis, & sequatur mors. j. eo. l. si mulier, & l. rerum quidem.
Actio ista personalis est, perpetua, & prætoria. j. eodem. l. rerum
amotarum, & l. si mulier. §. hæc actio. & habet naturam cõditi-
onis, vt scilicet non infamet. j. de act. & ob. l. cesset.

*De agnoscendis liberis, vel parentibus, vel patronis,
vel libertis.*

Senatusconsultum Plaucianum, quod factum est de liberis a-
gnoscendis, duas species complectitur: vnã eorum qui agnos-
cunt, id est, tenentur agnoscere: alteram eorum qui falsum par-
tum subiiciunt: Prima, vt veri liberi agnoscantur: Secunda,
vt falsi, & suppositi repellantur, & examinentur, an veri sint, vel
falsi. Qui ergo falsum partum subiiciunt tenentur crimine fal-
si: & perpetuò, & soli parentes, vel quorum interest accusant. j.
de falsis. l. qui falsi. §. i. Nec differtur hæc accusatio in tẽpus pu-
berratis. Permittitur igitur mulieri per hoc senatusconsultum,
si putet se prægnantem, denuntiare intra xxx. dies continuos
post diuortium connumerandos, ipsi marito, vel parenti eius,
aut ad domum denuntiare, si nullius eorum copiam habeat, Mu-
lierem ex eo esse prægnantem. Et extunc maritus potest mitte-
re custodes, aut eidem nuntiare quòd non sit ex eo prægnans: &
est pœna mariti, quòd nisi aut custodes præmiserit, aut contra
denunciauerit, non ex se esse prægnantem, cogatur maritus par-
tum agnoscere, id est, alere. Et si non agnouerit, extra ordinem,
id est, arbitrio Iudicis pœna plectetur. Et pertinet hoc Senatus-
consultum

*Quatuor
probanda
in hac a-
ctione.*

*Plaucianum
senatuscõ-
sultum.*

*Denuntia-
quòd vxor
sit præ-
gnans.*

*Agnoscere
partum.*

consultum ad eos partus, qui post diuortium eduntur. Aliud est Senatusconsultum, factum temporibus diui Adriani, vt etiam si constante matrimonio partus sit editus, de agnoscendo cogatur, preiudiciali in rem actione, qua se in filium vendicabit, vel in nepotem, dicens se ab eo genitum: vt ab eo percipiat alimenta, & successionem, quæ filij à parentibus percipere debent. Tenetur igitur per hunc titulum pater alere filios, & nepotes, qui in artificio se nutrire non possunt. Et e contra filius patrem, *Alere quæ do quis tenetur.* auum, proauum, ceterosq; ascendentes ex vtraque linea. Tenetur etiam patronus alere libertum, & e contra. Alimenta autem *Alimenta qualia.* pro modo facultatum erunt præbenda indigentibus: alia enim qui tenetur præstare alimenta, & non facit, sed eum abiscit quem alere deberet, vel ei alimoniã denegat, videtur eum necare, ac si partum suffocasset, id est, antequam nasceretur extrinxisset, vel natum ad fauces strinxisset. l. necare. j. eod. Generale tamen est in omnibus parentibus, vt non compellantur alere, si habeant quid obiciant liberis: & e contra. j. eod. l. si quis. §. sed & filius, & §. idem Iudex.

De ventre inspiciendo, custodiendoq; partu.

Quia vbi soluto matrimonio mulier fatetur se prægnantem ex viro, locum habet Senatuscons. Plaucian. vt scilicet de inspiciendo ventre, custodiendoq; partu, seruentur ea quæ dicta sunt supra tit. proxim. vt videlicet mulier his, ad quos ea res pertinet, procuratoribusue eorum, bis in mense denunciandum curet, vt mittant si velint quæ ventrem inspiciant. Mittantur autem mulieres liberæ duntaxat quinque, hæque simul omnes inspiciant. Et ne qua carum dum inspiciit inuita muliere ventrem tangat. Et pariat mulier in domo honestissimæ fœminæ, à Iudice deputandæ. Et in quo mulier paritura erit, ibi nõ plures aditus sint q̄ vnus: nec plures mulieres liberæ sint; quàm decem, vel ancillæ sex. Et hæ quæ intus futuræ erunt excutiantur omnes, id est, inquirantur, in eo conclaui ne qua pregnans sit tria lumina, nec minus ibi sint, scilicet quia tenebræ ad subiiciendum partum aptiores sunt. Et quod natum erit, his ad quos ea res pertinet, si inspiciere volent, ostendatur, & apud eum educetur, apud quem parens iusserit. Ecõtrã cum maritus prægnantem mulierem dicit, vxor autem negat: eligetur domus honestissimæ fœminæ, in qua vxor veniat: & ibi tres obstetrices probatissimæ & artis & fidei, quæ à Iudice assumptæ fuerint, eam inspiciant. Et si quidem omnes vel duæ retulerint prægnantem videri, tunc mulier

lier custodem à viro adhibitum admittat, ac si ipsa hoc desiderasset. Si autem omnes vel plures non esse gravidam renúciauerint, nulla causa custodiendi erit: poterit igitur Iudex mulierem ad se euocare, & apud eum interrogare, an se putet prægnantem: rogendaque erit respondere, & in ius venire, captis pignoribus, & distractis, si contemneri vel imposita multa coercetur: & tunc locum habeat titulus noster.

Si ventris nomine mulier in possessionem missa, eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur.

Cōtingit aliquando quod mulier quæ se prægnatē esse dicit, propterea in possessionem bonorum mariti ventris nomine mittitur: ipsa eandem possessionē dolo malo, id est, fraudulenter in alium transfert: quapropter hoc edicto prospectū est, ut in muliere, quæ in alium hanc possessionem dolo malo transtulit, actio constituitur in factum, quanti interfuit eius ad quem possessio pertinebit. Et dabitur hæc actio etiam post annum, quia habet rei persecutionem, id est, datur ad interesse: & recte à Prætorē prouidum est, ne dum in fauorem partus possessionem polliceatur causa vōtris, aliis prædæ occasionem præbeat, id est, iniustæ acquisitionis materiam.

Si mulier ventris nomine in possessione calumnie causa esse dicatur.

Si de possessione ventris nomine queratur, & deferente herede mulier iurauerit se prægnantem esse, seruandum est iusiurandum; nec tenebitur mulier quasi calumnie causa fuerit in possessione missa: nec vis ei facienda est post iusiurandum: si tamen perperit, queratur veritas, an ex eo prægnans fuerit. Et dicitur per calumniam in possessione fuisse, quæ sciens prudensque se prægnantem non esse, voluerit in possessionē venire. Competit autem actio ei cuius interfuit in possessionem missam non esse, puta hæredi, vel ei qui substitutus fuit, vel qui ab intestato, si partus non fuisset, succedere potuisset. Et bene prouidit Prætor. Sicut enim facilis est circa bonorum possessionem dandam mulieri ventris nomine: ita calumniam eius (id est, eam non esse prægnantem vel ex alio gravidam) impunitam noluit relinquere.

De concubinis.

Cōcubina Concubina olim dicebatur Pellex, postea autem Amica dicta
Pellex. est: nunc autem honestiori vocabulo Concubina appellatur, quæ
Amica. lege coniugali soluta, ei cohæret, qui possit esse maritus, & se-
Focaria. cum concumbit: quapropter etiam Concubina appellata est, quæ
Clauige- & Focaria, id est, focum, vel culinā præparans: vel Clauigera ap-
ra. pellatur,

pellatur, maxime si clerico cohæret. Et possunt in concubinato
 solū illę mulieres retineri, in quas stuprū nō cōmittitur, id est,
 quę non sunt virgines vel viduę: vel in quas incestum non com- *Concubi-*
 mittitur, vt sunt cognatę, & moniales. Et regulariter ista potest *na qua pos-*
 esse cōcubina, quę potest esse & vxor: vt in Autē. vt lic. ma. & a- *sit esse.*
 uiz. §. ad hęc. Col. v. 111. Et cuiuscunq; ætatis concubinam ha-
 bere posse palām est, nisi minor annis duodecim sit. Et quia con-
 cubinatus per legis nomen assumpsit, id est, effectum, vt sit legi-
 tima coniunctio, ideo extra legis est pœnam, scilicet adulteri vel
 stupri: intelligamus lege ciuili vel fori permissum esse concubi-
 natum, non iure poli. Nam secundum diuinas & canonicas insti-
 tutiones omnis fornicatio prohibita est. xxxij. q. iij. nemo sibi
 blandiatur de legibus, & c. meretrices.

LIBER XXVI.

Et secundus huius.

¶ De tutelis.

Tutela est (vt Seruius diffiniuit) vis atq; potestas in capite
 libero constituta, id est, violenta potestas, ad tuendum eū,
 qui propter aratem suam se defendere nequit, iure ciuili data, *Tutores.*
 & permisa à testatore. Tutores sunt, qui eam vim atq; potesta-
 tem habent: ex qua re ipsi nomen acceperunt. Itaq; appellantur
 tutores, quasi tuitores, atq; defensores: sicut Aeditui dicuntur, *Aeditui.*
 qui ædes tuentur. l. i. §. i. suprā de off. Pręf. urb. Et est Tutela *Famina*
 la virile officium: scemine enim tutores dari non possunt: nisi à *tutela.*
 principe filiorum tutelam specialiter postulent, & c. C. quando
 mulier tut. offic. l. ij. Sed hodie mater & aua absq; hac impetra-
 tione omnibus pręferuntur, si renuntiant secundis nuptiis, & Se-
 natu conf. Velleiano. exceptis testamentariis, in Auten. de her.
 ab intest. §. ex his. & in Auten. matri. C. quando mul. tut. offi. &
 l. omnes. C. ad Tertul.

De testamentaria tutela.

Triplex repetitur tutela: Testamentaria, Legitima, & Datiua.
 Inter quas quia Testamentaria principalior est, & magis priui-
 legiata, quamdiu enim superest testamentarius tutor, non ad-
 mittitur legitimus, vel datiuus: quapropter de testamentaria tu-
 tela premititur. Est autem Testamentaria tutela, quam testa- *Tutela te-*
 tor in testamento suo facit. Est enim lege duodecim tabularum *stamentaria.*
 permissum parentibus liberis suis, siue masculini, siue sceminini *ru.*

f. iij. sexus,

Sexus, si saltem in sua potestate sint, tutores testamento dare, & etiam posthumis vel nepotibus. Et dicuntur testamento dari tutores etiam hi, qui codicillis testamento confirmatis scripti sunt. Et testamento dati tutores non sunt cogendi satisfacere re pupilli saluam fore, quia fides eorum à testatore videtur esse ap probata.

De confirmando tutore, vel curatore.

Tutores secundum testamenta reſc̄ dari intelliguntur, si da ti sunt à quibus oportet, id est, à patre: & quibus oportet, putà li beris. Et quomodo oportet, id est, quibus verbis, putà, Liberais meis tutore do: & vbi oportet. putà in testamentis, vel codicillis confirmatis. Si autem fuerit persona talis, que non potest dare tu tore, veluti mater, aut extraneus: aut talis persona, cui non pot est dari, veluti pater filio non existenti in potestate: aut codicillis non confirmatis: tunc quod deficit repletur à Cõsulari potestate. Et potest talis tutor per Iudicem confirmari. Et si quidem pater fuit qui dederit, amplius nihil inquit qui præest, sed simplici ter cum confirmat sine satisfactione, siue inquisitione. Si autè alius quis dederat, tunc inquit personam, si est apta. In confir mando autem tutore Prætor inquirere debet, an patris voluntas durauerit, vel an improbitas morum ipsius tutoris prius ignora ta, vel celata emerferit, vel inimicitia cum patre exarserint.

De legitimis tutoribus.

Legitimæ tutelæ sunt, quæ delatæ sunt agnatis, & consangui neis. Item patronis, id est, his, qui ad legitimam hæreditatem ad mitti possunt: & hi dicuntur Legitimi tutores: quia lex duodecim tabularum eos dat: & habuit in hoc lex summâ prudentiâ, vt hi qui sperarent successione pupilli si moreretur, iidem etiã tuc rentur bona, ne dilapidarentur. Sunt autem agnati, qui per viri lis sexus personas cognatione coniuncti sunt, quasi à patre co gnati: veluti frater eodem patre natus, fratris filius, nepos: ue ex eo. Item patruus, & patrum filius, & nepos. Hodie autem inter a gnatos & cognatos quo ad tutelam nulla est differentia. Sed qui proximior est, sicut in successione vltiorè repellit, ita & in tu tela onus subeat dummodo nullo defectu ætatis, vel morbi sint impediti: in Auten. de hæred. ab intestat. §. Ex his. Colla. ix.

De tutoribus & curatoribus datis ab his, qui ius dandi habent, qui, & in quibus causis specialiter dari possunt.

Deficiente tutore testamentario vel legitimo, olim dabatur tutor

tutor ex lege Atilia per prætorem cum tribunis in ciuitate Romana. In prouincijs autem ex lege Iulia, & Titia per præfides: qui propterea Datus appellatus erat, quia specialiter à iudice datus: quoties etiã spes erat testamentarij tutoris, fortè sub conditione aut die certo dati, interim tutor datius in locũ eius substituebatur, donec cessaret impedimentũ testamentarij: hodie aut iure nouo desierunt tutores dari ex prædictis legibus. Et Romæ quidem præfectus & prætor, in prouincijs verò præfes, & magistratus eius iussu, si facultates pupilli non sunt magnæ, dant tutores. Et si quidẽ facultates pupilli se extendunt vsq; ad quingentos solidos, possunt dari tutores à quocũq; magistratu, etiam sine iussione præsidum: recepta tamen cautione rem pupilli saluam fore. de hoc Insti. de Attil. tut. per totum.

Qui petant tutores, & curatores, & vbi petantur.

Quidam sunt qui minoribus non habentib; tutores, vel curatores, qui ex legibus eorũ sint defensores, ex necessitate tutores petunt: vt sunt omnes qui impuberi possunt succedere, etiam mater impuberis. Et confessim est petitio tutoris faciẽda, id est, vbi primum potuit quis: hoc est, prætoris habuit copiam huic rei sedentis: nisi fortè infirmitate quis detineatur, vel alia magna causa. Et idem in curatoribus impuberum, vel furiosorum, vel veteris est intelligendum. Itẽ liberti impuberis ex necessitate petũt ei tutores: ipsi enim de hoc accusati puniuntur, & emendantur, si appareat propter negligentiam, vel malitiã non petiisse tutores. j. eo. l. Græca, si minores. Item ex necessitate petũt sibi curatores adolēcentes in lite. C. eo. l. r. & Insti. de curat. §. item inuiti. Sunt & alij qui petunt ex voluntate, vt cognati & affines familiares parentum, & amici eorum, & educatores ipsorum puerorum. dicta l. si minores. Sunt autem petendi tutores vel curatores minoribus in eo loco, vnde ipsi ducunt originem, vel ex persona sua, vel ex persona patris, vel si vulgo cõcepti essent ex persona matris, & in eo loco vbi sunt eorum facultates. Si etiã alibi morantur, vel habent domiciliũ, etiã ibi recipiunt. s. tit. prox. l. i. §. quod de hoc. C. vbi tut. per totum.

De administratione & periculo tutorum, vel curatorũ: qui gesserunt, vel non: & de agentibus, vel conueniendis ab vno, vel à pluribus.

Solent tutores cogi extra ordinem; id est, officio iudicis, ad gerendum atque administrandum tutelam: & si non vouerint, f. v. potest

Inuentariū.

potest iudex eos captis pignoribus, vel indicta multa, aut bāno
 coërcere, s. si quis ius di. non obt. l. vna. & Instit. de satisf. tu. §. vi.
 Debet autem quiuis tutor vel curator administrare: factō prius
 mox postquā ordinatus fuerit tutor à se publico inuentario: &
 secundum solitum morem facta prius sibi traditione rerū. Nisi
 testatores, qui substantiam transmittūt, specialiter inuentarium
 conferibi vetauerunt. C. arb. tut. l. vi. §. vlt. Item debet admini-
 strare tutor vel curator præstato iuramento de rebus minoris v-
 tiliter agendis. & fit hoc iuramentum tunc, cū celebratur de-
 cretum, quod tradit ei curam, in Auten. vt hi qui ob per. ha. res
 mi. §. vlt. non ergo debet prætermittere quæ putauerit vtilia mi-
 nori, neq; admittere quæ non vtilia æstimauerit. C. de epi. aud.
 l. de creationibus. Item debet tunc satisfacere pupillo vel alteri ei
 nomine rem pupilli saluam fore, nisi sit testamentarius, vel cum
 inquisitione datus: alioquin nō potest administrare, neq; aliquid
 ex bonis pupilli alienare: C. de tut. vel cu. qui sat. nō de. l. i. iij. &
 vlt. Si autem fuerint plures, quis tunc geret, habetur Instit. de sa-
 tisf. tut. per totum.

*Iuramentū
tutoris.*

*Satisfactio
tutoris.*

De autoritate, & consensu tutorum.

*Autoritas
tutoris
quādo ne-
cessaria.*

Pupillus ex omni contractu sine tutoris autoritate celebrato
 obligari non potest, neq; vllum actum gerere, per quem condi-
 tio eius deterior fiat. Est ergo in quibusdam casibus tutoris au-
 toritas necessaria pupillis, quibusdam non est necessaria. Nam si
 quid dari sibi stipuletur pupillus, non est necessaria autoritas tu-
 toris: quia conditionem suam meliorem facere potest sine auto-
 ritate cuiuscunque. Si autem pupilli alius promittant, vel patri-
 monium eorum dimittunt, necessaria est autoritas tutoris: quia
 rem suam non aliter deteriorem facere possunt, quā si tutoris
 accesserit autoritas. Et ideo nullam obligationem pupillus con-
 trahere, neq; hæreditatem adire, neque fideicommissum agnos-
 cere sine tutoris autoritate potest. Et tutor interponens suum
 consensum, debet statim in ipso negotio præsens esse & approba-
 re quod agitur: post tempus verò, aut per epistolam interposita
 eius autoritas nihil agit. Est autem præstare autoritatem, cū
 quis dicit se probare id quod agitur. hoc est enim autorem fieri.
 j. eod. l. etiam.

*Autorita-
se præsta-
re.*

*Quando ex factō tutoris, vel curatoris minores agere vel cō-
ueniri possunt.*

Si tutor vel curator ex pecunia pupilli, cuius negotia admi-
nistrant, mutuo dederint, vel prædia suo nomine emerint, da-
tur

tur minori, id est, pupillo, cuius ea pecunia fuit, actio ad rem vendicandam, vel mutuam pecuniam exigendam. Dolus autem tutorum pupillo neq; nocere neq; prodesse debet: quod verum est, quando ex fraude illius pupillus non est factus locupletior. Regulare tamen est, quod ex pacto alterius alteri non datur actio. *Dolus tutorum.*
 j. de re. iu. l. quo tutela. Idem intellectum in adulto & curatore.

De suspectis tutoribus & curatoribus.

Suspectum tutorem dicimus, qui moribus talis est, ut suspectus sit. Enimvero tutor vel curator quamuis pauper est, fidelis tamen & diligens, remouendus non est quasi suspectus. Instituitur eod. §. vlti. & j. eod. l. suspectum. & C. eod. l. i. Sic ergo tutorem suspectum non *Paupertas* multat, sed fraudulenta vel callida conuersatio in rebus pupillaribus commendat. Et ex omni genere tutorum, siue testamentarij sint, siue legitimi, siue etiam datui, possunt tanquam suspecti remoueri. Et est hæc actio quasi publica, *Actio suspecti.* id est, omnibus patens: quinimò etiam mulieres admittuntur: sed hæc sola, quæ pietatis necessitudine mouentur: ut mater, nutritrix, auia, & soror, & si qua sit similis, quæ sexus verecundiam non transgreditur, ut fecit Calphurnia: sed pietate quadam iniuriam pupilli continere non potest: imò etiam tutor suum contutorem suspectum facere potest. Et qui remouetur tanquam suspectus, si ob dolum remouetur, est infamis. Si ob culpam, id est negligentiam non crit infamis.

LIBER XXVII.

Et Tertius huius.

¶ *De Excusationibus & temporibus earum.*

EXCUSANTUR quidam à tutela in perpetuum, ut mutus, & surdus: quidam ad tempus, minores, & furiosi, qui habent dilucida interualla. Sunt & aliæ multæ causæ, propter quas tutores & curatores excusantur: quia tres liberi Romæ, & quatuor in Italia, & quinque in prouincijs præstant excusationem à tutela. Item procurator fisci excusatur. Item absens Reip. causa à tutela vel cura noua in totum excusatur: ab antiqua verò non, nisi durate absentia. Item habens publicam potestatem à tutela excusatur. Item habens litem cum pupillo, de omnibus bonis, vel maiori parte excusatur. Item tres tutelæ onerosæ non affectatæ diuictorum patrimoniorum tandiu præstant excusationem, quam-
Causa excusationis à tutela.
 diu

diu durant. Qui probat se ita pauperem, quod tutela vel curæ superesse non potest, habet excusationem. Item infirmitas præstat excusationem. Item homo simplex, & ignarus literarum, habet excusationem. Item inimicitia capitales, de quibus non est facta reconciliatio, præstat vacationem. Maior lxx. annis à tutela se excusat. Minor autem xxv. annis etiam volens non admititur. Idem obseruatur & in milite, & in militante. Item docens grammaticam, rhetoricam, vel medicinam Romæ, vel in patria inter constitutum numerum excusatur. Qui autem habet multas excusationes, & vnam proponit, quam non probat, potest intra statuta tempora aliam proponere & probare. Sunt autem tempora statuta in iure, quia constitutus intra centesimum lapidem, id est, milliare, habet quinquaginta dies ad probandum excusationem à die scientiæ. Constitutus verò ultra vnam diem habet pro qualibet, xx. miliaria, & insuper xxx. dies: ita tamè quod semper non sint pauciores quàm quinquaginta dies.

Intra que tempora excusatio fieri debet

Vbi pupillus educari, vel morari debeat, & de alimentis ei præstandis.

Pupillus apud quem educandus

Disceptatur quandoque inter cognatos, vel familiares impuberis, vel inter quoscunque, vbi pupillus morari, vel educari debeat: an in domo tutoris, vel quondam paterna: ideo necessariū est prætoris causa cognita id statuere, id est, nõ apud eum qui infidetur pudicitia ipsius impuberis. j. eod. l. pen. Item, & si testator in testamento cauisset, vt filius educetur apud substitutum: tamen Prætor æstimabit præsentibus propinquis liberorum, an id pupillo expediat: hoc enim curabit Prætor: vt sine vlla maligna suspitione alatur partus, & educetur: & ei concedat educationem, qui maiori affectione erga pupillum moueatur: & ita vel ex persona, vel ex cõditione, vel ex tempore statuet, vbi potius sit alendus: considerando qualitatem, & conditionem personarum: & an eo tempore, quo pupillus educatur apud te, possis ei succedere. In primis tamen matri pupillorum educationem debet concedere, si non vitricum superinduxerit eis. j. eod. l. i. respon. & C. eod. l. i. & ij. Et ne tutores vel curatores controuersiam habeant, quasi amplius dederint nomine alimentorum, quàm patiatur pupilli substantia: postulent vt arbitrio Prætoris alimenta pro modo facultatum pupillis vel iuuenibus constituantur. C. eod. l. vlt. In quo attendendum est, vtrum sint pupilli egeni, an diuites, an mediocriter se habentes. Et semper ita singulis annis expendi iubere, vt aliquid ex reditu supersit. l. ius alimentorum. j. eod.

Mater pupilli.

De tutelæ & rationibus distrahendis, & vtilis curatio-
nis causa actione.

De tribus actionibus tractat hic titulus. primò de actione tutelæ *Actio tute-
Le directæ:* directæ, quæ nascitur finita tutela, finitur autem non solum pu-
berate, sed etiam morte tutoris, vel pupilli: & aliis modis, de
quibus Instit. quib. mo. tut. finitur. per totum, & quid in ea ve-
niat, dicitur hic: & C. arbit. tut. per to. Secundo tractat hic titulus de *Actio de
rationibus:* quæ dicitur actio de ratiociniis distrahendis, de *ratiociniis*
quæ j. l. i. §. de rationibus. & datur contra tutorem pro his, quæ
sibi reliquit in duplum. Et actione de rationibus distrahendis ne-
mo tenetur, nisi qui in tutela gerenda rem ex bonis pupilli ab-
stulerit dolo, vel non dolo, ut quia credebat sibi licere, vel pupil-
lum concessurum: quod si furandi animo fecit, etiam furti te-
netur. l. ij. j. eod. Tertiò tractat de actione curæ, id est, de actio- *Actio cu-
re.* ne vtili negotiorum gestorum, quæ datur in curatorem. j. eod.
l. si tutelæ. Et sunt istæ actiones separatæ, & vna aliam tollit:
nam si vna est actum, non agetur alia: & e contra,

De contraria, & vtili actione tutelæ.

Sicut finita tutela pupillus habet directam actionem tutelæ *Contraria
tutelæ.* promala, vel inutili, aut negligenti administratione tutoris: ita
& contrariam tutelæ actionem Prætor præposuit, induxitque *Cui com-
petit.* in vsum, ut facilius tutores ad administrationem accederent:
postquam scirent pupillum quemque sibi obligatum fore ex ad-
ministratione. Et iuste introduxit hanc actionem Prætor, ut
prouocaret tutores, quò promptiores de suo aliquid pro pupillis
impendant: dum sciunt se recepturos id, quod impenderint. Et
competit hæc actio, non solum tutori, verum etiam ei qui pro
tutore negotia gessit, etiam si curator sit vel pupilli, vel adole-
scantis, vel furiosi, vel prodigi, vel curator ventris, & cæteris om-
nibus curationibus ex iisdem causis dandum est contrarium iu-
dicium. Et durante tutela non competit, sed tunc demum fini-
ta tutela, sicut & actio tutelæ. Et veniunt in hoc iudicio ea tan-
tum, quæ in pupillum, vel in rem eius impensa sunt: verum ea
quæ debebatur aliis tutori, putà, à patre pupilli, cum pro eis in-
tegra sit actio, non deducuntur in contrarium iudicium: nisi tu-
tor ideo cessauit exigere, quia tutor erat: nam sicuti quodcum-
que aliud gessit pro vtilitate pupilli, id contrario iudicio conse-
quitur: ita etiam id quod sibi debetur consequi debet, vel eius
securitatem. j. eod. l. i. §. an in hoc.

De

De eo, qui pro tutore, vel curatore negotia gessit.

*Pro tutore
gerere.*

Duae sunt partes huius tituli: vna est pro tutore, alia pro curatore. sic & C. de nego. gest. l. qui pupilli. Et necessarium profuit praetor actionem pro tutore: quia plerumque incertum est pupillo, vtrum quis tutor verè existat, an quasi tutor, cum tutor non sit, pro tutore administraverit tutelam. Idcirco in vtrunque causam actionem scripsit: vt siue tutor est, siue non sit qui gessit, tamen tenetur actione protutela. Pro tutore autem negotia gerit, qui officio tutoris fungitur in re impuberis, siue se putet tutorem, siue scit non esse. fingit tamen se esse. Et qui pro tutore negotia gerit, eandem fidem & diligentiam praestaret, quam tutor praestaret: quam autem praestet tutor, dicitur de tut. & rat. dist. l. l. in princip. & C. arb. tut. l. quicquid. & s. de admin. tut. diximus. Et ei, qui pro tutore negotia gessit, datur contraria actio tutelae. de qua s. titul. proximo.

Quod falso tutore autore gestum esse dicitur.

*Remedia
contra fal-
sum tuto-
rem.*

Saepe contrahentes decipiuntur, dum falsus tutor adhibetur. Ideo inductum est hoc edictum, cuius verba haec sunt: Inquit Praetor, Quod falso tutore autore, qui tutor non fuerit, gestum erit, dabo in integrum restitutionem. Et sunt tria remedia ex hoc edicto prodita. Vnum contra ipsum dolosum tutorem. j. eod. l. nouissimè. in princip. Aliud contra eum qui dolo fecit, vt non tutor auctoritatem interponat. j. eod. l. huius actionis. Tertium est de restitutione in integrum danda contrahenti cum pupillo falso tutore autore: vt non noceat ei, quod egit cum pupillo falso tutore autore, vel cum ipso tutore falso: & de hac restitutione dicitur j. ead. l. §. fin. & l. seq. Et differt hic titulus à superiori proximo: quia hic consulitur contrahenti cum pupillo falso tutore autore: alius ipsi pupillo prospicit. Item alius locum habet, siue sciat se non esse tutorem, siue credat se esse, cum non sit, vt dictum est s. rubro proxi. hic autem tantum, quando scit se non esse. j. eod. l. nouissimè. in princ.

De fideiussoribus, & nominatoribus, & heredibus tutorum vel curatorum.

*Postulare
tutorem.*

Quamuis haeres tutoris tutor non sit, tamen ea quae per defunctum tutorem inchoata sunt, per heredem explicari debent: & de eo quod penes tutorem fuit, haeres quoque eius reddere debet rationem. Est autem aliud, Postulare tutorem: aliud, Nominare. Nam Postulare tutorem videtur, qui per alium postulat coram Iudice, qui dare debet: Sed Nominare inter

inter absentes fit: vt quando magistratus mittit nomina quorundam præfidi, quasi sint idonei: vt supra de tut. & cur. dabhis. l. diuus. Nam & hi tenentur in solidum: vt C. de magi. con. l. i. & iij. Et qui postulat tenetur etiam, nisi sit femina. C. de administ. tut. l. fin. §. personis. Similiter & fideiussor & hæres fideiussoris ad eandem rationem tenentur, ad quam & ipse tutor. Et hoc si ipsi fideiussores à tutoribus nominati præsent fuerint, & non contradixerint: & nomina sua in acta publica scribi passi sunt. Et in eadem causa sunt affirmatores tutorum, qui scilicet tutores idoneos esse affirmauerint: hi enim fideiussorum vicem sustinent

Fideiussor
tutorum,

De magistratibus conueniendis, & eorum hæredibus:

Sciendum est, non solum tutores vel curatores, pupillis, vel adultis, cæterisque personis ex administratione rerum teneri: sed etiam in eos, qui satisfactionem accipiunt, subsidiaria actio datur. Nam si tantæ negligentia sint magistratus, id est, Iudex, vt cautionem omnem omitteret, æquum est haberi eum loco fideiussoris, vt hæres eius teneatur. Et dicitur ista actio subsidiaria aptitudine, non actu: quia non semper datur in subsidium: sed aliquando principaliter, aliquando nihil omnino. Cum hac scilicet distinctione, quia aut fuit vnus tutor vel curator, aut plures. Primo casu conuenitur prius tutor vel curator, aut plures. Si verò plures, tunc aut omnes gesserunt tutelam, aut curam, & omnes conueniuntur ante magistratum. Aut nullus gessit, & tunc idem. Aut alter tantum gessit, & alter non: & tunc subdistinguitur, Aut fuit diuisa tutelæ administratio per Iudicem vel testatorem: aut non. Primo casu pro sua gestione quilibet tenetur: & non pro alterius, & postea magistratus in subsidium. Fallit hoc in quatuor casibus: quibus vnus pro alterius parte tenetur, tamen post magistratum: scilicet, si tutorem, vt suspectum remouendum, non remouit: vel tardè remouit: vel remouendo iura pupilli prodidit, vel non exegit cautionem rem pupilli saluam fore, cum videret eum non soluendo. Secundo casu, quando tutelæ administratio non fuit diuisa, conuenitur primo gerens: secundo magistratus, tertio non gerens, nisi in dictis quatuor casibus: vbi conuenitur etiam qui non gessit ante magistratum. Ista habentur in l. ij. C. de diuid. tutela. & in l. etiam. & in l. Acmilium. in fin. s. de administ. tut.

De

De rebus eorum, qui sub tutela, vel cura sunt, sine decreto non alienandis, vel supponendis.

Prohibiti sunt tutores, & curatores per senatusconsultum. Clementianum, & per orationem diui Seueri. prædia rustica vel urbana eorum, quos sub tutela vel cura habent, distrahere, id est, alienare: vel supponere, id est, pignori obligare: nisi parentes ipsorum pupillorum in testamento, vel codicillis cauerint, ut id fieri possit. Tunc enim licitum est ista alienare: etiam sine decreto iudicis, dum tamen seruetur forma in testamento tradita. Si autem aliàs res alienum (id est, debitum) ipsius pupilli tantum sit, ut ex rebus cæteris inde possit exolui: tunc Prætor urbanus adeatur, qui pro sua religione æstimet, quæ possunt alienari, vel debeant obligari. In quo tria sunt necessaria: Primò, decretum, id est, iudicis præceptum. Secundò, causa alienandi, puta, res alienum, id est, grande debitum: Tertio, præsentia tutoris vel curatoris. C. si propter pub. pen. l. fin.

De Curatoribus furiosis, vel aliis extra minores dandis.
Furiosus. Lege XII. tab. interdicitur prodigo bonorum suorum administratio. Similiter & furiosi statim adueniente furore, ipso iure interdicti sunt, ne bona sua administrarent. Et ideo licet tales personæ maiores sint XXV. annis, intantum quòd ratione carentis, neque tutorem, neque curatorem habere debent: quia tamen in ea conditione sunt, ut rebus suis commodè superesse nequeant, dantur eis curatores. Similiter & mentecaptis, & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant: quorum curatorum officium cessat adueniente sana mente, vel cessante furore, aut morbo, vel impedimento obstante.

Mente captus.
Surdus.
Mutus.

LIBER XXVIII.

Et Quartus huius.

¶ *De Testamentis, & qui testamentum facere possunt, & quemadmodum testamentum fiant.*

Testamentum.

TRIA dicit hic tit. Primò de Testamentis. Est autem Testamentum voluntatis nostræ iusta sententia, de eo quod quis post mortem suam fieri velit, cum institutione hæredis. Et facere possunt dicitur testamentum, quasi testatio mentis. Secundò, qui testamentum facere possunt: & quidem omnes possunt, qui specialiter

cialiter non prohibentur: prohibentur autem certæ personæ, quæ continentur his versibus:

Prodigus, & cæcus, mutus, surdus, furiosus:

Morte damnatus, & carmine, menteq; captus:

Impuber, & dubius, obses, & religiosus:

Cui non est seruus existens cum patre natus:

Cuiq; interdicitur, dico quod octo bis isti,

Qui modo tanguntur testari iure vetantur.

Tercio, quemadmodum testamenta fiant. Et debent fieri secundum regulas iuris ciuilis: quæ sunt, vt septem testes inter sint, & testamēta rogati, & vnico contextu, id est, continuatione. Et debet nomen hæredis palam dici in testamento nuncupatio. Testamentum autem in scriptis debet fieri coram septem testibus rogatis, & subscribentibus, & sigillantibus. Et quod testator vel alius pro eo scribat nomen hæredis: vt C. eod. l. hac consultissima. & l. iu- bemus. & in Auten. ibi posita.

De liberis & posthumis hæredibus instituendis, vel exheredandis, vel præteritis.

Pater faciens testamētum, debet filium & filiam, posthumam, & posthumum, emancipatos, & in potestate, vel instituire, vel nominatim exheredare. Alioquin suus hæres, id est, existens in potestate testatoris, dicit testamentum nullum. Emancipatus verò agit contra tabulas. Et dicitur ille Suus, qui est in potestate, & in primo gradu, siue sit filius, siue nepos. Et cautum est, ne nepotem etiam non suum instituire, ne rumpat testamētum effectus suus. Et dicuntur liberi omnes descendentes in infinitum. *Suus hæres.* *Liberi.* *Posthumus* autē dicitur proprie, qui post humationem, id est, mortem patris nascitur, id est, postquam pater datus est humo. In proprie autem dicitur etiam ille, qui facto testamento nascitur. l. iii. j. de iniust. rup. test. Et est duplex Posthumus: Suus, qui statim si nasceretur viuo testatore in potestate sua futurus esset. Posthumus autem Alienus est, qui incontinenti cum erit natus, non erit suus testatoris. Et hodie posthumus non potest exheredari: quia nõ potest committere causam ingratitudinis is, qui nondum natus est. l. si quis. §. legis. C. de iustic. testa. Sic etiam filij & filia non possunt exheredari, nisi iusta causa exprimat in testamento, & hæres institutus eandem probet. C. de lib. præter. Auten. non licet. Et sunt iustæ exheredationis causæ xv. quas enumerat text. in Auten. vt cum de appel. cog. §. causas. coll. viij. & glos. in c. quinta uallis. de iure iur.

Præteriti iur. Præteriti autem ille dicitur, qui non est institutus in testa-
quis dica- mento ut oportet: nec exheredatus ex legitima causa: sed silen-
tur. tio testatoris prætermittitur: & talis habet querelam inofficiosi:
 de qua dictum est supra de inoff. testam.

De iniusto, rupto, & irrito facto testamento.

Proximo tit. positum est, quomodo liberi, & posthumi debeant
 institui, vel exheredari. Si autem hoc non fiat, quid iuris tunc
 sit, tractat hic tit. Nam eiusmodi testamentum dicitur aut iniu-
 stum, aut rumpitur, aut fit irritum. Circa quod sciendum, quod
Testamen- testamentum non iure factum dicitur, ubi solennia iuris defue-
tum nõ in- runt, scilicet, circa testes, & sigilla, & similia: & tale testamen-
re factum tum dicitur non iure factum. Aliquando testamentum est nul-
 lus momenti, id est, utilitaris: quædo scilicet filius, qui fuit in pa-

Nullum. tris potestate, præteritus est. Aliquando autem testamentum
Ruptum. rumpitur: quando scilicet testator paganus (id est, non miles)
 post primum testamētum factum secundum legitime faciat: vel
 quando post testamentum incipit habere filium, vel nepotem, de
 quo in dicto testamento non est facta mentio: vel quando testa-
 tor postea patitur capitis dimin.

Irritum. Aliquando autem testamentum
 fit irritum, quando scilicet ex eo nemo adit hereditatem: ut s. de
 test. l. si nemo. Postquam autem testamentum legitime factum
 est, non rumpitur, licet testator postea dicat, quod non velit istud
 testamentum valere: vel postea incipiat facere aliud testamen-
 tum, & non perficiat: quia testamentum imperfectum nullum
 est, nisi fiat à milite: vel nisi in secundo reperiantur instituti, qui
 alias successuri erant ab intestato: vel nisi testator istam volunta-
 tem in effectum extrinsecum deducat: puta, incidendo membra-
 nam, vel deponendo sigilla, vel similia.

*De his quæ in testamento delentur, inducuntur, vel
 inscribuntur.*

Quia per deletionem, vel cancellationem eorum, quæ in te-
 stamento continentur, testamentum ipsum cassatur: ideo post ma-
 teriam tituli præcedentis locatur hic titulus, quæ igitur in testamē-
 to delentur, vel inducuntur, si inconsulto deleta, vel induc-
 ta sint, nihilominus valent, si legi possunt post deletionem. Sed si
 non possunt legi, tunc distinguitur, an ante testamentum con-
 summatum facta sint, ut tunc non valeat: si post, valet. Si autem
 inconsulto sunt deleta, non valent: siue legi possint, siue non: &
 hoc voluntate domini, vel iussu factum sit. Id verò quod sine iussu
Inductum domini scriptum, inductum, id est, interpositum, aut deletum est,
 præ

pro nullo est. Legi autem sic accipiendum est, non quod tantum Legi quam
intelligi potest, sed oculis perspicere quae scripta sunt. Nam si ex- do dicatur
trascisus intelliguntur, forte ingenio, vel subtilitate alicuius,
non ex vi ipsius literarum: sed ex his forte quae praecedunt in testa-
mento, vel quae sequuntur, non videntur legi posse.

De heredibus instituendis.

Qui testatur, ab heredis institutione plerumque solet initi-
um facere testamenti: ideo post materiam eorum qui testamen-
tum possent facere, & qui institui debent, tractat Iuriconsultus
de heredibus instituendis, id est, qui possunt institui. Est autem *instituere*
instituire heredes, id est, dominos intus in bonis suis statuere. *heredes.*
Nam Heres, id est, dominus. Instit. de hære. qual. & diff. §. I. Et *Heres.*
ideo dicitur intus: quia ita subintrat hères in dominium rerum
defuncti, ac si eadem esset persona. ut in Auten. de iure iur. à mor.
pra. §. i. coll. viij. potest autem vnusquisque hères institui: siue
liber sit, siue seruus. Et seruus siue alienus, siue proprius. Et *Seruus*
dicitur proprius seruus, in quo quis habet proprietatem, etiam *proprius.*
si vsusfructus sit apud alium. Alienus autem seruus dicitur *Alienus.*
si vsusfructus sit apud alium. Et potest *Hereditas*
le, in quo quis habet vsusfructum sine proprietate. Et potest *in xij. par-*
quis quoscunque velit heredes instituere, & diuidere heredita- *tes.*
tem in quam plurimas partes vult. Regulariter autem hereditas *instituo*
in xij. vncias diuiditur: quas partes, & earum vocabula per tit. *triplex*
xix. Instit. eod. tit. §. hereditas. Et est triplex institutio: Pro-
pria, cum aliquis instituitur in totum: vel in quota: de qua loquitur
tit. & praefortim l. quoties. §. hered. j. eod. Impropria in-
stitutio est, cum filius instituitur in legitima, vel in eo quod ad
legitimam reducitur. Nam licet ista sit quota & pars, non tamé
quota hereditatis abstracta ab omni ere alieno. C. de rei vend. l.
cum matre. §. fin. Impropriissima institutio est, quando institu-
to herede vniuersali, alius extraneus instituitur in re certa: quia
talis institutio non est quota hereditatis, nec bonorum, aduentus
herede vniuersali. l. ex facto. j. eod.

De vulgari & pupillari substitutione.

Heredes autem dicuntur esse instituti, aut substituti. Instituti
tuti dicuntur primo gradu, id est, primo loco: Substituti autem *Instituti.*
secundo, vel tertio. Dicitur itaque Substitutio secunda institu- *Substitu-*
tio, etiam si sint vltiores. Sicut omnes secundae dicuntur nu-
ptiae, quae post primas contrahuntur. C. de secun. nupt. in rubrica.
Et sit institutio, & substitutio hoc modo: Lucius Titius mihi
heres esto: ista dicitur institutio, quasi prima heredis factio:

Substitutio autem secunda institutio hoc modo fit: Si Lucius Titius mihi hæres non erit, tunc Seius hæres esto: si Seius non erit, Sempronius esto: & sic consequenter potest quis in testamento quot gradus hæredum vult facere, & plures in locum vnus, vel vnum in locum plurium substituere. Sunt autem quinque genera substitutionum, Vulgaris, Pupillaris, Exemplaris, Breuisloqua, & Compendiosa: quas prosequere, vt ponit gloss. Institut. de pup. sub. §. qua ratione. & gloss. in c. Raynarius. de testa. & aliquid per gloss. in c. si potest. de test. lib. vj.

De conditionibus institutionum.

*Conditio
multiplex*

In institutione hæredum sæpe apponitur conditio, de qua hic titulus tractat. Est autem multiplex conditio. Quædam enim possibilis est, quædam impossibilis. Possibilis subdividitur in Causalem, Potestatiuam, & Mistam. Potestatiua dicitur, quæ dependet à potestate aut voluntate implere debentis: vt hæc, si decem dederis. Causalis autem est, quæ dependet extrinsecus, non à voluntate hominis, sed ab ipsa fortuna: vt hæc, si nauis venerit ex Asia: Si pluet tali die. Mistam est, quæ partim à potestate hominis, partim à fortunæ euentu dependet: vt hæc, Si Consul factus fueris, si iueris pro me Romæ. Impossibilis conditio tribus modis potest dici: vel Natura: vt, Si cælum digito tetigeris, hæres esto. Vel de iure: vt, Si patrem ab hostibus non redemeris, nam hoc facere nos non posse præsumit ius. j. eod. l. conditiones. & l. filius. Et de his duabus dicitur, quod impossibilis conditio in institutionibus & legatis, vel fideicommissis, & libertatibus, pro non scripta habetur. j. eod. l. i. Est tertia impossibilis de facto: vt, si montem aureum dederis, hæres esto. & talis institutio vel libertas nõ valet iuris præsumptione: quia præsumitur animus dandi fuisse. l. cum hæres. §. i. infra de stat. liber. Est & quædam quarta impossibilis propter perplexitatem, id est, intricacionem verborum. & hæc similiter vitiat: vt si faciam institutionem hoc modo, Si Titius hæres erit, Seius hæres erit. & si Seius hæres erit, Titius hæres erit: quia primò videor velle, quod solus Titius sit hæres si velit: & postea, quod Titius & Seius simul sint hæres: & sic ista conditio vitiat, & non vitatur: quia verè nullatenus apparet de voluntate testatoris. l. si Titius. infra eod. In contractibus autem omnis impossibilitas vitiat contractum quæ est in faciendo: secus, si in non faciendo: vt, si cælum non ascenderis. l. impossibilis. j. de verbo. oblig. & l. non solum. j. de act. & oblig.

De

De iure deliberandi.

Hæredes instituti deliberant de adeunda hæreditate, an expediat eis hæreditatem admittere, vel repudiare. Deliberare autem *Deliberatio*
 nihil aliud est, quàm secum diligenter cogitare, vel in mente sua reuoluere, vel cum amicis explorare, an expediat sibi admittere
 id, de quo quæritur. Subuenitur etiam hæredibus per Pratorē, ut habeant copiam instrumentorum conspiciendorum: ut proinde instruere se possit, expediat necne agnoscere hæreditatē, infra eodem l. Aristo. & infra de acquiren. hæredit. l. Aristo. Datur hoc tempus ab Imperatore vsque ad annum; ab aliis autem Iudicibus datur vsque ad nouem menses: vltra enim dari non potest. Sed nec minus dari debet centum diebus. Medium ergo tempus est in potestate iudicantis: Sic ergo dabitur quandoque semel tantum, ut cum à principio dantur nouem menses: quandoq; dari poterit sæpius, ut cum à principio dedit minus nouem mensibus. C. eod. l. vlt. §. sed quia quidam. & infra eodem. l. i. §. vlt. Est autem effectus deliberationis, quia interim bona non debent diminui, nisi causa cognita: & his verbis non tantum aliter prohibita est, verum etiam exercitium actionum. Huiusmodi autem deliberatio hodie non est necessaria, si quis inuentarium secundum legem facere voluerit. Nam si velit aliquis speciosissima hæreditatem adire, vel se immiscere, ut non postea repudiet eam, nullo indiget inuentario, cum omnibus creditoribus suppositus est, utpote hæreditate ei ex sua voluntate infixâ. C. eod. l. vlt. §. i. Item & legatariis tenetur in solidum, per Auten. de hæred. sal. §. si verò non fecerit. Si verò quis non titubati animo respuendam vel abstinendam crediderit esse hæreditatem: dicebat enim se repudiaturum, vel abstenturum, non tamen respucebat, vel ablinebat: expectatur eius enunciatio vsq; ad tres menses. C. eod. l. vlt. §. similiq; modo. Si autem dubius est, vtrumne admittenda sit defuncti hæreditas, non putet sibi necessariam deliberationem, sed adeat, vel se immisceat: omni tamen modo confecto inuentario ab ipso, ut exordium capiat inuentarium intra triginta dies postquam cognouerit hæreditatem sibi delatam: & intra alios sexaginta dies hoc inuentarium compleatur. Dicitur autem Inuentarium, conscriptio rerum in hæreditate defuncti inuentarum: cuius vtilitas est maxima: quia qui inuentarij beneficio hæreditatem adierit: ille non grauabitur propter improbitum debitum: vel etiam prouisum, si hæreditas non est sufficiens. l. scimus. §. ex omnibus. C. eod.

*Effectus de liberationis.**Inuentarij.*

LIBER XXIX.

Et Quintus huius.

¶ De Militari testamento.

Hic titulus ius speciale continet, quod concessum est militibus existentibus in expeditione, ut iuris communis solennitates circa testamenta condenda obseruare non teneantur. Habent enim milites liberam testamenti factionem: faciunt igitur testamenta quoquo modo velint, faciunt quoquo modo poterunt, sufficiatq; ad bonorum suorum diuisionem faciendam nuda voluntas ipsorum, omni à solennitate remota. Et hoc quando est in prælio miles. tunc enim nullo vocato teste condere potest testamentum. l. milites. C. eod. dum tamen ducibus saltem testibus probeatur testamentum factum. j. eod. l. Lucius. Si autem non in conflictu, sed in tentorio fecerit, vocandi sunt duo testes. l. diuus. infra eod. Quod si non sit in expeditione, sed domi: tunc iure

Miles vnde

communi utetur. l. penult. C. eod. Miles autem appellatur vel à militia, id est, duritia, quam pro nobis sustinet: aut à malo, quod à nobis arcere solent: aut à multitudine: aut à numero mille hominum: dictum à Græco verbo chilia. nam Græci mille hominum multitudinem chilian appellant: quasi millesimum quemque dictum: vnde ipsum ducem Chiliarchon appellant, id est,

*Chilia.**Chiliar-**chos**Exercit-**us.*

principem militiae. Exercitus autem nomen ab exercitatione trahitur. Et competit hoc privilegium veris militibus, ut dicit Baldus in l. C. de iuris & fact. ign. non militibus tēpore nostro: hi enim non faciunt ea: nec habent in se istas proprietates, quas enumerat glossa in l. pen. s. ex quib. caus. tra. Et continetur his verbis:

Stigma, genus, scriptura, fides, examen, & ensis:

Hæc faciunt militem, lex dicit Bononiensis.

De acquirenda hereditate.

Adire hereditatem, nihil aliud est, quam velle eam habere: nam adire non tam facti est quam animi: imò in nuda & sola voluntate consistit. Nam hoc animo debet esse, ut velit esse hæres. Cæterùm si quid pietatis causa fecit, si quid custodiæ causa, vel aliud, non quasi hæres fecit. sed quasi alio iure, apparet eum non pro hærede gessisse: & ideo solent protestari liberi qui necessarii existunt, non animo hæredis se gerere quæ gerunt, sed aut pietatis, aut custodiæ causa, aut pro suo: ut puta, patrem sepeliuit, vel busta fecit ei: si animo hæredis, pro hærede gessit. Enimvero

verò si pietatis causa, contrarium est. Est autem multa hæredû
 differentia: quidam Necessarii tantum dicuntur: vt sunt serui à
 dominis instituti: qui dicuntur Necessarii: quia siue velint, siue *Necessarij*
 nolint, coguntur esse hæredes: sed in præmium recipiunt liberta-
 tem. Alii sunt Sui & necessarii: & sunt hi, qui in potestate &
 primo gradu testationis sunt. Et dicuntur Sui, quia etiam viuis *Sui & ne*
 testatore quodam modo bonorum domini sunt. Necessarii ve *cessarij*.
 rò dicuntur, quia de iure ciuili velint nolint coguntur esse hæ-
 redes: sed de iure prætorio habent abstinenti licentiam, & suffi-
 cit si se non immisceant. j. eod. l. ei qui se. & C. vt. ab hæred. ab-
 stin. l. i. Tertiū dicuntur Extranei: & sunt, qui non sunt in *Extranei.*
 potestate testatoris. Inter istos hæredes traditur talis differen-
 tia: quia si est Suus hæres, agnoscendo hæreditatem dicitur se im-
 miscere, eo quia etiam viuentibus parentibus ipsi quodam modo
 sunt domini rerum paternarum. Si autem hæreditatem nolue-
 rint, dicitur se abstinere. Si verò est Extraneus hæres, dicitur a-
 dire hæreditatem: & si non vult, dicitur repudiare: vterque au-
 tem dicitur acquirere hæreditatem. Et ideo titulus noster vti-
 tur verbo vtriusque communi. Vnde solet dici, Respuat extra-
 neus, adit: & suus abstinet, atque Immiscet: semper acquirere cõ-
 stat vtrunque.

*Quemadmodum testamenta aperiuntur, inspiciantur vel
 describantur.*

Gratia deliberationis & aditionis hereditatis, opus est tabulas
 testamenti aperiiri, ideo de hoc sequitur. Pollicetur aut Prætor
 cuiuscunque desideranti tabulas testamenti inspicere, vel etiam
 describere aut legere se facturum potestatem inspiciendi, vel de-
 scribendi, siue hoc suo, vel alieno nomine desideret. Debet ergo
 ad hoc impetrandum Iudex adiri: quia neq; sine Iudice transigi,
 neq; apud Iudicem exquiri veritas aliter potest de his controuer-
 siis, quæ ex testamento proficiscuntur, quam inspectis cognitisque
 verbis testamenti. Et ideo æquum fuit, vt desiderium volentis a-
 periri testamentum, reciperetur. Et dicitur proprie illud. Testa-
 mentum, quod iure perfectum est. Sed abusuè etiam ea ap-
 pellamus testamenta, quæ falsa sunt, vel iniusta, vel irrita, vel ru-
 pra. Et cum ab initio aperienda sunt tabulæ testamenti, Iudicis
 officium est, vt cogat signatores si præsentés sint cõuenire, & si-
 gilla sua recognoscere, & iurare dicere verû, an sua sint, vel nõ:
 & an testamētū sit illius, vel negare signasse. Publicè enim expe-
 dit suprema hominû iudicia (id est, voluntates) exitum habere.

*Testamētū
 propriè.*

Si quis omiffa causa testamenti,

Sæpe contingit, quod instituti in testamento omittunt adire hæreditatem ex institutione, propter euitanda onera legatorum: & accipiunt hæreditatem ab intestato, vsurpantes sibi ius minime concessum: tales incidunt in pœnam huius tituli. Datur enim contra eos vtilis ex testamento actio: quod Prætor ideo statuit, vt voluntates defunctorum tueretur, & calliditati (id est fraudi) eorum occurreret, qui omiffa causa testamenti ab intestato hæreditatem totam, partem uel eius possideant, ad hoc quod eos circumueniât (id est, decipiant) quibus aliquid ex voluntate defuncti deberi potuit. Et propter tria introducitur hoc edictum. Primò, propter eum qui omittit ex testamento, & ipse idem tenet ab intestato, de quo infra l. i. in prin. Secundò, si quis per fraudem omiserit hæreditatem, vt ad legitimam perueniat, accepta inde pecunia: talis enim omittens tenebitur petitione legatorum, j. l. i. §. fin. Tertiò, cum institutus omittat vt ad substitutum veniat, j. eo. l. si non solus.

De Senatusconsulto Syllariano, & Claudiano, & quorum testamenta non aperiuntur.

Hoc titulo punitur hæres, si hæreditatem adeat ante questionem habitam de familia: quando enim testator necatus vel interfectus reperitur, non debet hæres aperire tabulas testamenti, neq; adire hæreditatē, nisi prius questio (id est, tortura) habita sit circa familiā, quis testatorē interfecerit, ad eruendam veritatem nomine necati. Cum enim aliter nulla domus (quæ tamen cuiq; debet esse tutissimū refugium) tuta possēt esse, nisi à domesticis domini etiam proprio periculo capitis custodiētium tuerentur: ideo Senatusconsultum Syllarianū & Claudianum introducta sunt: ad publicam questionem de familia necatorum habendam. Appellatione autem occisorum continentur, qui per vim aut per eedem sunt interfecti: vt pūta iugulati, strangulati, præcipitati, vel saxo, vel fuste, vel lapide percussi, vel aliquo telo necati. Et toties puniendi sunt qui auxilium domino non tulerunt, quoties potuerunt ei aduersus vim opem ferre, & non tulerunt. Et punit hoc Senatusconsultū eos, qui sub eodem tecto fuerunt. Qui verò nō sub eodem tecto, sed in eadem regione fuerunt, non aliter puniuntur, nisi conscii fuissent. Qui ergo testamentum aperit hac inquisitione nondum facta, vel aliquid aliud fecerit, in hanc popularē actionem incidit, cuius pœna in centum aureos ex bonis damnati, id est, hæredis extenditur: & pars dimidia ei, cuius opera con-

Occisi qui dicantur.

uictus

uictus erit, præmii nomine dabitur: reliqua pars in vsum publicum redigetur.

Si quis aliquem testari prohibuerit.

Aliam causam ponit perdendæ hereditatis, quando quis prohibet aliquem, ne testetur: & habet locum quando cogo te, vt me instituas. Itē & quando cogo te, vt alium instituas: vt C. eo. l. i. Quando impedio te testari vel de nouo, vel quia testamentum primum mutare, vel testamentarium (id est, notarium scribentem testamentum) introire ad testatorem veto: tunc enim mihi denegantur omnes actiones pro eadem hereditate competentes. Denegatisque actionibus, hereditas ad venientes ab intestato deuoluitur: aliàs si delinquens proximior reperitur, vel habet pares in gradus, pars delinquentis ad fiscum spectabit. l. i. j. cod.

Prohibere quis dicitur. Testamentary.

De iure codicillorum.

Nunc de iure codicillorum (id est, de parua, vel minima scripta voluntate) disseramus: qui ideo codicilli dicuntur, quia in breuiori chartula vel codice, id est, libello fiebant, quam testamētū. Et solum in eis fideicommissa relinquiebantur. Et habent se codicilli ad testamētum, sicut scapha ad nauem. Et possunt codicilli fieri, etiam si nullum fiat testamentum. Si autem post codicillos quis testamentum fecerit, videtur codicillos confirmasse, nisi expressè eosdem reuocauerit. Et possunt fieri plures codicilli & non requirunt solennitates, nisi quòd solum adsint quinque testes, sicut & in qualibet vltima voluntate. C. cod. l. fin. & de fideicommiss. l. fin. Codicillis autem non potest dari hereditas, neque auferri (scilicet directè) neque conditio heredi in testamento instituta apponi, neque directæ substitutio fieri: sed per fideicommissum bene.

Codicilli.

Plures codicilli.

LIBER XXX.

Et sextus huius.

De legatis, & fideicommissis. I.

Expedita materia testamentorum, nunc de accessoria testamēti, id est, de legatis Iurisconsultus ponit: cum regulariter secundum principale etiam accessorium reguletur. Et diuiditur iste titulus in tres libros, vel tractatus, in quibus nihil aliud, nisi de legatis disponitur: & est hoc factum, vt quidam volunt, propter prolixitatem vitandam: quæ esset, si longa ista materia legatorum

De lega-
tis. a.

sub vno titulo posita fuisset. Vel quod melius est, titulus de lega-
tis. i. agit principaliter de rebus legatis, quæ scilicet possint lega-
ri, vel non. Potest autem legari omnis res, vel propria, vel
hæredis, vel etiam aliena, dummodo hoc ultimo casu hæres rem
legatam redimat, & legatario præstet si possit aliàs soluet ipsius
rei æstimationem, quando testator scitit rem esse alienam, & il-
lius rei commercium communiter haberi potest aliàs si res lega-
ta non est in commercio hominum, vel est, sed cum difficultate
tunc nec æstimationem hæres præstabit, nisi aliter appareat de
mente testatoris. j. eod. l. si quis inquilinus. & nisi quando liber
homo sibi legatur, qui fuerat redemptus ab hostibus. j. eod. l. se-
natus. §. si. Et est legatum donatio quædam à defuncto relicta, &
ab hærede præstanda vnde solet dici: O puer hoc dictum tu cre-
das esse legatum, Quod sit donatum, vel à testatore relictum. Et
in quo differat à Donatione causa mortis, habetur In lit. eod. in
prin. Vel legatum est deliberatio hereditatis, qua testator (ex eo
quod vniuersum foret hæredis) alicui quid collatum velit. j. eod.
l. legatum est.

Legatum
quid.

L I B E R X X X I .

Et septimus huius.

¶ De legatis, & fideicommissis, I I .

Qui pos-
sunt lega-
re, & qui
hæres.

IN hoc libro principaliter tractatur de personis legantium, &
legatariorum: potest ergo quilibet legare, qui & testamentum
facere potest. Et similiter legari potest omnibus personis quæ ca-
paces sunt receptionis, & quæ ex testamento aliquid recipere pos-
sunt. Sunt autem quatuordecim personæ, quæ non possunt face-
re legata de quibus glo. in l. si quæram. s. de testa. & no. glo. In-
stit. quib. non est per. fa. testa. §. si. Et nouæ personæ, quibus ni-
hil potest relinqui, quas enumerat gl. in l. i. j. de iur. fisc. & In lit.
de lega. §. legari.

L I B E R X X X I I .

Et octauus huius.

¶ De legatis, & fideicommissis, I I I .

IVRISCONSULTUS hoc libro tractat de significatione verborum tñ
circa res legatas, quàm circa personas legantium, & legata ric-
rum. Supradicti tamen tituli non obseruant in omnibus istam
speciè-

specificam distinctionem inter hos tres libros de legatis traditā. Sæpe enim quod vni esset attribuendum, in alio ponitur: vt dicit glo. s. de leg. i. in rubro. Illud tamen summarie sciendum, quod olim inter Legata & Fideicommissa longa esset differentia: hodie tamen exæquata sunt Legata Fideicommissis per omnia, vt nulla sit inter ea differentia, nisi quantum ad vocabulum: & quod deest legatis, repleatur ex natura fideicommissorū. & si quid amplius est in legatis, per hoc crescat fideicommissi natura: In situ. eo §. i. Et quicquid statuitur in vno, statuitur in reliquo: imò esse Legatum est Fideicommissum, & ecōtra: & hoc in fideicommissis singularibus: nam vniuersalia fideicommissa adhuc aliquid singularitatis habent.

*Inter legata
& fidei
commissa.*

LIBER XXXIII.

Et nonus huius.

De annuis legatis, & fideicommissis.

Cum in annos singulos aliquid legatum sit, illud annuū legatum appellatur. Et si non sit adscriptū, quo loco solui debet, quocumq; tunc loco petetur, dari debet. Et cum aliquid in singulos annos legatum fuerit, tunc plura sunt legata: & primi anni purum est, sequentium autem annorum conditionale: videtur enim inesse hæc conditio, si viuat: & ideo mortuo legatario ad heredem suum legatum non transit. Cum enim in singulos annos legatum relictum est, simile est vsufructui, cum morte finiatur. Cum hoc autem ab vsufructu differt, quia capitis diminutione non finitur legatum in singulos annos relictum: quia legatum sequentis anni est aliud legatum: & sic istud habebit legatarius, cum plura sint legata: & in capite cuiuscumq; anni inspicitur, an sit capax legati, vel nō: & ideo in principio anni etiā solui debet. Si autē legatum sit per hæc verba: Hoc anno, vel Quolibet anno: & tunc in fine anni fit solutio. I. qui hoc anno, de verb. oblig. Vnde solet dici: Annua si debes, tūc inspicias caput anni. Anno si debes, in fine teneberis anni. glo. In sit. de verb. oblig. §. omnis. & de inuti. siip. qui hoc anno.

*Annuū le
gatum.*

*In singu
los annos
lega.*

De vsu, & vsufructu, & redditu, & habitatione, & operis per legatum, vel fideicommissum relictis.

Iste titulus differt à titulo de vsufructu, & vsu, habitatione, &c. in quibus etiam tractatur de tali materia. Sed hic in vltima voluntate tantum prosequitur: alibi etiam inter viuos. Et est regulare,

*Seruitus
an possit
legari.*

*Operæ le-
gantur.*

lare, quòd nec vsus nec vsusfructus itineris, actus, viæ, aut aq-
ductus legari potest ab eo, cui debeantur huiusmodi seruitutes:
quia seruitus seruitutis esse nõ potest. Nec obstat quod dicitur,
quòd omniũ quæ in bonis sint legari possit vsusfructus: quia ser-
uitus: neq; ex bonis, neq; extra bona sit: imò in alienis bonis est
semper: quia sua res nemini seruit, s. si vsusfruct. pet. l. vii. frui.
Possunt etiam liberi hominis operæ legari, sicut & locari, & in
stipulatione deduci: habitationis quoq; legatũ in singulos annos
factũ ab initio deberi constat.

De seruitute legata.

Quid iuris circa seruitutes constituendas, vel acquirẽdas sit,
traditum est suprà in materia seruitutũ. Sed quia hic testamẽta,
& legata quæ in his fiunt, examinantur: idcirco etiam inter cetera
ponitur hic titulus; tractãtis quomodo seruitus legari possit, & quid
in eo legato veniat, aut quem effectum habeat.

De dote prælegata.

Istud Præ, nihil operatur in toto titulo. sicut & cum dicitur
prælecto: vt C. de emen. l. i. codi. l. i. & est figura epilepsis vel
tautologia, secundum Azo. vel ideo dicitur dos prælegata, secun-
dum Rogerium, quia ante tempus dotis tale legatum dotis vel
relictum capitur. Ideo immeritò prælegata dos, id est, præma-
ture capibilis dici potest. Et cum dos prælegatur, illud dotis præ-
legationi inest, & nihil plus, quod inerat actioni de dote, nisi in
solo tempore.

De optione, vel electione legata.

Optionis legatum est, vbi testator ex seruis suis vel aliis re-
bus optare (id est, eligere) iusserat. Et olim habebat tale lega-
tum in se conditionem: scilicet, si legatarius elegerit. Et ideo ni-
si ipse legatarius viuus optaret, ad hæredem tale legatum non
transmittebat: hodie autem ex noua constitutione. l. si. C. com-
munia de le. data est licentia etiam hæredi legatarii optare: licet
viuus legatarius hoc non fecit; & si plures sint legatarii quibus
optio relicta est, & dissentiant in corpore eligendo, talis discor-
dia dirimenda est sorte, & fortuna erit iudex huius optionis: vt
ad quem fors deueniat, illius sententia in optione præcellat. Et
mittetur ista fors tali, vel alio modo, sicut suprà de iudici. l. in
his tribus.

Sors iudex

De vino, tritico, & oleo legato.

Vino legato, etiam acetum continetur, quod paterfa. vini nu-
mero habuit. Et si quis vinum legauerit, omne quod ex vinea
natum

natum vinum permanſit continetur: ſed ſi muſum ſit factum vel hydromellum, id eſt, potio de aqua & melle, & vini appellatione nō cōtinebitur: ſicut nec defrutū, id eſt, vinum bullitum, neque acinaticium, neque cydronium, quod ſit ex pomis, continetur: Sed cenomellum, id eſt, dulciſſimum vinum, & paſſum continetur: & hoc verum ſi vini numero à teſtatore ſunt habitata: à hiis omnia vini appellatione continentur, quæ vini numero paterſa. habuit, ſicut zytum, & chanium, & cætera, quæ pro hominum affectione potationis loco longo tempore habentur. Et legato vino etiam vaſa debētur, in quibus ad perpetuum vina reſervari ſolent. De oleo legato quid contineatur, ponit l. iij. de tritico & frumento, & l. quidam hæredem. j. eod.

De fundo inſtructo, & inſtrumento legato.

Fundus inſtructus dicitur, qui ea inſtrumēta habet, ſine quibus fundi exercitium inutile eſſet. Qui ergo fundū inſtructum legat, videtur fundum cum ſuis inſtrumentis legiſſe. Eſt autem Inſtrumentum apparatus rerum diutius manſurarum, ſine quibus exerceri nequiret poſſeſſio. Et ſunt inſtrumēta fundi ea, quæ fructus querendi, colligendi, conſervandiſue gratia parata ſunt. Et tractat hic titulus de inſtrumento fundi, & domus, & patriſfamil. & horti, & tabernæ, & cauponis, & balnei, & villa, & vrnæ, & pictoris, & piſcatoris, & de lanionis, & piſtoris, & medici.

Inſtrumētum.

De peculio legato.

Peculio legato, quicquid viuo teſtatore accedit, ad legatariū pertinet: quod autem poſt mortem, non niſi ipſi ſeruo legatum fuerit peculium. Et ſeruo teſtamento manumifſo non intelligitur relictum eſſe peculium, niſi expreſſe appareat. Secus ſi inter viuos fuerit manumifſus. Et ſeruus, cui legatum eſt peculium, non poteſt repetere eas expēſas, quas pro domino ſuo expendit. Quid autem ſit Peculium, dictum eſt ſ. de pecun.

Peculium legatum.

De penu legata.

Si quis penum legat, continentur in legato omnia quæ ſunt parata eſui, & potui. Continentur etiam ea, in quibus ſolemus eſſe, id eſt, comedere: vt oleum, & garum (id eſt, ſaſamentum) amurca, mel, & cætera ſimilia. Eſt autem Penuſ cella pro conſervandis eſculentis & peculentis conſtituta: & in hoc diſfert à Cellario, quia Cellarium eſt paucorum dierum: vnde in cella dicitur imparatum frumentum: Penuſ verò longi temporis, & dicitur penuſ peni, & penuſ penoris, & penu: Seruius A. A. encid.

Penuſ.

Cellarians

De supellectili legata.

Supellex est domesticum patrisfamil. instrumentum, quod neque argento, aurove facto, vel vesti annumeretur a patrefamil. id est, ceteræ res mobiles, non animalia. Et legata supellectili, hæc continentur: mensæ, trapezophora, delphica, subscellia, scænna, lecti etiam in argenti, culcitra, toralia, mappæ villosæ, vasa aquaria, pelues, aquiminaria, candelabra, lucerna, trullæ, & capsæ, & armaria, & vitrea escaria & potoria, & præterea omnes res quæ ad usum communem patrisfamilias paratæ sunt: quæ nomen sui generis separatim non habent, Supellectilis appellatione continentur.

LIBER XXXIII.

Et decimus huius.

¶ De alimentis, & cibariis legatis.

*Alimenta.**Diarium.*

SI alicui legantur alimenta, debentur sibi cibaria, & vestitus, & habitatio: quia sine his corpus ali non potest. Alia autem quæ ad disciplinam pertinent, in legato non continentur, nisi probetur aliud testatorem sensisse. Sed si quis Diaria, vel Cibaria reliquit: neq; vestiarium, neque calcearium debetur: quia de cibo testator tantum sensit. Est autem Diarium, quod alicui singulis diebus pro cibo relinquitur. Et si quis puero vel puella alimenta relinquat, adueniente pubertate legatum non expirat. Sed tandiu ei debentur, donec testator voluerit: quod si non appareat quid senserit, per totum tempus vitæ suæ debebuntur. Si autem expressit, quod usque ad pubertatem alimenta relinquit: hoc casu pueri usq; ad xvij. annum, puellæ usq; ad xiiij. annua alantur: & hoc pietatis intuitu, & favore alimentorum.

De auro & argento, mundo, ornamentis, unguentis, vestibus, vel vestimentis, & statuis legatis.

Cum aurum argentumq; legatur, quicquid auri argentiq; relictum est, in hæreditate hoc legato continetur, & hoc propter generalitatem verborum. Species autem ex auro vel argento facta non continetur: nisi testator omne argentum legaverit. Mundus est ornamentum mulieris, in quo mulier mundior sit: continentur & specula, matulæ (id est, vrinalia) unguenta, vasa unguentaria, & si qua similia dici possunt. Ornamenta autem muliebria sunt, quibus mulier ornatur, veluti maures, armilla, viriola, anuli, & omnia quæ ad aliam nullam rem parantur, nisi

*Mundus
Ornamenta mulie-
bria.*

corpore

corporis ornandi causa. Ex quo numero etiam sunt gemmae, lapilli, vittae, mitrae, semimitrae, lautica, acus cum margarita quam mulieres habere solent, reticula, crocifusa. Est ergo aliud esse mulierem mundam, aliud ornata, ut solet contingere in his, quae se mundauerint lotae in balneo, neque tamen se ornaverint: & econtra, est aliqua mulier summe ornata, neque tamen emundata, si non lota sit. Vnguenta dicuntur non solum quibus vnguentur voluptatis causa, sed etiam valetudinis, id est, necessitatis: quales sunt comagina, glaucina, rosamirra, colum, nardum purum, quo quidem etiam mulieres vnguntur, ut elegantiores & mundiores sint. Nihil refert an vestis, vel vestimenta legentur: & omnia lanae, lineae, sericae, vel bombycinae, quae induendi, praecingendi, aminciendi, insternendi, iniiciendi, accubandiue causa parata sunt. Et quae his accessions vice accedunt, ut sunt picturae insitae, vel quae clavi veste insinuantur, vestimentorum vocabulo continentur. Vestimenta autem omnia aut virilia sunt, aut puerilia, aut muliebria, aut communia, aut familiaria. Virilia sunt, quae parata sunt causa ipsius patrisfamiliae, veluti togae, & tunicae, pallioli, vestimenta, stragula, anstitaria, & saga, id est, vestis vilis, & rasa. Puerilia sunt, quae ad nullum alium usum pertinent, nisi ad puerilem: veluti praetextae, togae, aliculae, chlamydes, & talia quae si his nostris comparamus. Muliebria sunt quae matrisfamiliae causa parata sunt, quibus vir non facile uti potest sine vituperatione: veluti stola, capicia, pallia, tunicae, zonae, mitrae, plagulae, penulae. Communia sunt, quibus utitur mulier cum viro: veluti penula, pallium, & reliqua huiusmodi: quibus sine reprehensione vel vir vel mulier utitur. Familiaria sunt, quae ad familiam vestiendam parata sunt: sicuti saga, linthea, stragulae, vestis ex pellibus, pelles caprinae, & agnellinae vestes. Si statuam quis leget, & postea ex alia parte brachium ei adiectum sit per testatorem, omnimodo statua a legatario vendicari potest, id est, potest petere legatarius statuam ipsam cum omni re adiuncta.

De liberatione legata.

Si quis debitori suo liberationem legauerit, legatum est utile: & neque ab ipso debitore, neque ab haerede eius potest haeres petere, neque ab alio qui loco haereditatis est: quia debitor habet exceptionem ex tali legato: immo potest debitor etiam haereditatem conuenire ut liberet eum. Et potest legatum liberationis fieri vel in perpetuum, vel ad tempus iubere, ne haeres a debitore petat:

Vnguenta.

Vestimenta
virilia.

Pueriliae

Muliebria

Communia.

Familiaria.
Statua.

petat: & habebit hoc tempus liberationis non solum debitor donec viuat, sed etiã post mortẽ eius hæres suus. l. nõ solũ. j. eodẽ.

De rebus dubiis.

Ambiguus sermo.

Quia in ambiguo sermone non vtrunque dicimus, sed id dũ taxat, quod volumus: & qui aliud dicit, quã vult, ille neque id dicit quod vox significat, quia non vult: neque id quod vult, quia non illud loquitur. Et quia tales perplexitates, ambiguitates, & amphibologiã, & cãtera multa dubia, obscura, & caliginosa in testamentis, & legatis intercidunt: ideo de interpretationibus rerum dubiarum hic tit. tractat.

De adimendis legatis, & fideicommissis.

Ademptio quo modo fit.

Legata dicuntur adimi, quando ex eodem testamento siue codicillis ea quã prius legata fuerunt reuocantur, vel in aliũ transferuntur. Et fit ademptio siue verbis contrariis, veluti qui legauit per verba Do, lego: ita adimat, Non do, Non lego. Siue siat verbis non contrariis, sed aliis quibuscunque verbis denotantibus reuocationem, ademptionem, vel translationem: putã Adimo. vel Pœniteo eius quod dedi, vel similia. Imò etiam nuda voluntate præsumpta fit ademptio: putã si testator factus sit inimicus capitalis ipsius legatarij post factum testamentum. l. iij. j. eod. Sed si tales inimicitie postea cessent, & rursus amici fiant, tunc reconalescit. l. quod si iterum. j. eod. quia ambulatoria est defuncti voluntas vsq; ad vitã supremã exitũ. Transferretur autem legatum quatuor modis. Aut enim à persona in personam transferretur. Aut ab eo qui dare iussus est transferretur, vt alius det. Aut cum res pro re datur: vt pro fundo decem aurei. Aut quod purẽ datum est, transferretur sub conditione. l. translatio. j. eod.

Transferretur legatum

De his que pœna nomine relinquuntur.

Legare pœnã nomine is dicitur, qui in legato aliquid expressit quod coercendi hæredis causa relinquitur: quo magis hæres aliquid faciat, vel non faciat: veluti si testator scripsisset, Hæres meus si filiam suam in matrimonio cum Titio non collocauerit, det x. aureos Seio. Vel ita: Hæres meus si seruum Stichum non manumiserit, det Titio x. aureos. Et licet olim inutile erat tale legatum pœnã: hodie tamen legatum taliter siue ademptũ siue translatum, ac etiam hæredis institutio pœnã nomine facta valet: nisi sub conditione impossibili, vel legibus interdicta, vel ignominiosa fiant: de hoc Institutu. de lega. §. fin.

De regula Catontana.

Catonis regula circa legata olim vsitabatur. Et continebat in esse-

in effectu, quòd ea legata, quæ caduca fierent, aut essent nulla, si testator statim factò testamento moreretur: quòd ista non conualescerent, si testator diutius post testamentum superuiveret, & res iterum ad eum statù peruenisset, à quo incipere potuisset: Putà, testator legauit rem ipsius legatarij ipsi legatario: istud legatum esset inutile, si testator statim moreretur, quia res propria alicuius sibi legari non potest. §. sed si rem. Instit. de lega. quia res semel sua non potest amplius fieri sua. Instit. de act. §. sic itaque. Sed si uiuo testatore legatarius eadem rem alienauerit, & ita ad statum perueniat, vt amplius non sit legatarij, per regulam Catonianam non conualescebat hoc legatum: sed erat inutile omnino. Iure autem nouissimo sublata est ista regula per l. vnam. C. de cad. tollē. & fallit a hâs in multis casibus quos not. glof. in verbo, falsa est. in l. i. j. eod.

De his quæ pro non scriptis habentur.

Si quis hæreditatem vel legatum sibi ipsi ascripsit, incidit in pœnas legis Cor. de fal. & nihilominus scripturæ suæ perinde habentur, ac si insertæ testamento non fuissent. Sic etiam quæ in testamento scripta sunt, & non intelliguntur quid significant, ea perinde sunt, ac si scripta non essent. Quæ pœnæ seruo relinquuntur extra causam alimentorum, pro non scripto habentur. Legatum quod alicui ascribitur qui in rebus humanis eo tempore non erat, vel qui in hostium potestate fuit, neq; ab hostibus rediit, pro non scripto erit, & deicit.

De his quibus, vt indignis, legata auferuntur.

Legatarius qui testatorem de illicita negotiatione post mortem detulit, carere debet legato, seu fideicommissò, quæ sibi ex testamento relicta fuerant. Similiter & ille, qui manifestissimè comprobatus est id egisse, vt per negligentiam, & culpam suam mulier, à qua hæres institutus erat, moreretur. Aut qui testamentum dicere voluit inofficiosum, in quo sibi legatum est factum, vel si quis non obtemperauit mandato aut conditioni in testamento legali appositæ: vel si inimicitia capitales interueniunt inter legatarium & testatorem: vel si palàm, & aperte testatori maledixerit, & infaustas voces aduersus ipsum iactauerit.

LIBER XXXV.

Et undecimus huius.

¶ De conditionibus & demonstrationibus, & causis, & modis eorum, quæ in testamento scribuntur.

DE legatis suprâ dixit: in quibus, quia quandoque ponitur conditio, demonstratio, modus, & causa, ideo de his dicit. Est autem conditio quædam legati suspensio, cuius de futuro defectus vel confirmatio pendet. Demonstratio, est quædam in existentibus vel præteritis accidentibus notitia, quo magis legatum sit liquidum, adhibita. Causa dicitur quædam de præteritis præcedens sua visio: quo testimonio nostro magis quem honorauimus. Siue est animi cõpulsio à nobis expressa. Modus est de futuro, & quasi cuiusdam remunerationis à legatario petite exhortatio: quo non completo, ita relicto quis priuatur, & sicut deficiente conditione ab initio non capitur. Et est natura conditionis vt si sit potestatiua, ei obtèperetur, nec per eum, qui obtèperare debet, aliquid fiat, quo minus adimpleatur, quo casu pro impleta habetur, & relictum capietur. C. de condi. infer. l. fin. Si verò est turpis, vel inhonesta, si quidẽ ex parte legatarij, pro non adiecta habetur: & idem de impossibili. Si autem ex parte hæredis ponatur, tunc legatũ vitiatur. Inst. de lega. §. si. Si verò casualis, vel mista fuerit, euentus spectabitur. C. de cad. tollen. l. vna. §. si autem aliquid. In mista verò legatarius adiuuatur, si per eum non stetit, sed per hunc, in cuius fortuitum casum steterit: vt C. de condi. infer. l. legatũ. Et fit Cõditio per Si. s. de cõdi. inde. l. qui promisit. fit etiã per Cũ: vt j. de verb. oblig. l. quodcũq; §. nõ solum. Natura verò Cause, vel demonstratiõis est, vt quamuis falsa demonstratio, vel causa dicatur, legatum tamẽ non vitiatur: Insti. de lega. §. si quis in nomine. & C. de fals. cau. adiec. l. ij. Et fit Causa per Quia: demonstratio autem ostendẽdo aliquid. Natura verò Modi hæc est, vt modus adimpleatur: vel per legatarium non stet, quo minus adimpleatur: & sic legatum nõ reuocatur. C. de his quæ sub mo. l. i. & ij. Et fit Modus per Vt, vt ibi: vnde solet dici: Scito quòd vt modus est: & si cõditio: quis causa. de hoc glos. in c. verum. de condi. appo. & Insti. de lega. §. longè magis.

Ad

Ad legem Falcidiam.

Quia lege Falcidia legata minuuntur; ideo de ea sequitur. Cum enim lege XII. tab. libera erat legandi potestas: vt liceret etiam totum patrimonium in legatis erogare. Cautum enim erat ea lege in hunc modum: Vt quisque legat rei suę, ita ius esto. Sed quia opportunum erat, gratia testatorum legandi licentiam coartare, plerunque enim intestati moriebantur, recusantibus scriptis heredibus pro minimo aut nullo lucro hæreditates adire. Lata est ergo nouissimè lex Falcidia, qua cauetur, ne plus legare liceat, quam dodrantem, id est, nouem vncias totorum bonorum. Siue ergo hæres institutus sit, siue plures, etiam si essent mille, apud eum, eosue pars quarta remaneat, communiter inter eos diuidenda. Et dicitur Falcidia ideo, *Falcidia.* quia sicut falx scenum, sic lex hæc legata resecat: vel à Falcidio autore dicta, sicut Publiciana, à Publicio. Institut. de act. §. alle. de hoc ij. dist. quædam. & in c. Raynaldus. de testa. gloss. vlti. & in c. Raynutius in gloss. potuit. Et antequam detrahatur Falcidia, detrahendum est prius ex patrimonio totum æs alienum: item funeris impense: Item pretium seruorum manumissorum. Et de residuo patrimoni; debent fieri quatuor partes: ita quòd vna ex illis remaneat penes hæredem, de aliis tribus soluantur legata, vnique plus vel minus, secundum quod testator voluit: & si plus sit legatũ, quàm sint vires patrimoni; id æs ante omnia deducitur, & postea Falcidia detrahitur. Vnde solet dici: Tunc defalcabis, cum per legata grauaris. gloss. in c. Raynutius, de testa.

Si cui plus, quàm per legem Falcidiam licuerit, legetur.

Si alicui plus quàm licuerit legetur: & dubitari iuste possit, vtrum lex Falcidia locum sit habitura, vel ne, subuenit prætor hæredi, vt ei legatarius satisfat: id est, caueat, quod si apparuerit eum amplius legatorum nomine cepisse, quàm ex lege Falcidia capere licebit, quanti ea res est, tantam pecuniam sibi reddat: doloque malus ab eo abfuturus sit: hoc est, si sciens legatum indebitum cepit, vel dolo suo res interierit, etiam ex doli clausula, quæ in ista stipulatione suprascripta continetur, tenebitur. Et si opponat exceptionem de rei interitu, poterit ipse repelli replicatione: quia dolo eius factum est. Et hæc cautio quæ propter l. Falcid. interponitur, fideiussorum habet præstationem:

¶ Ad senatusconsultum Trebellianum,
& Pegasianum.

ExPLICITO tractatu qui ad fideiussōres singularum pertinet rerum: & tit. de lega. i. vsque huc: Nunc transeamus ad fideicommissā vniuersalia, & ad interpretationem senatusconsulti Trebelliani. Factum est enim senatusconsultum temporibus Neronis, viij. Kal. Septembris, Anneo Seneca & Trebellio Maximo Consulibus: in quo disponitur quod ipse hæres insututus grauari possit per fideicommissum, vt restituat totam hæreditatem, vel partem eius: sed de his detrahere potest quartam, quæ Trebellianica appellatur. Et pro rata illius quartæ potest agere & conueniri contra debitores, & à creditoribus hæreditarius. Et differt in hoc ista quarta à quarta Falcidia: quia Falcidia refecat superflua legata particularia vsque ad dodrantem: sed Trebellianum refecat fideicommissa vniuersalia. Et hodie cessat Senatusconsultum Pegasianum, & in locum eius positum est Trebellianum: cuius vigore hæres rogatus restituere hæreditatem, potest retinere quartam, vel etiam solutam repetere: & pro ea potest agere & conueniri. Et dicuntur Fideicommissa ideo, quia olim nemo inuitus cogebat præstare id, de quo rogatus erat. Quibus enim non poterant hæreditatem, vel legata relinquere, si relinquebant, committebant testatores fideicorum, qui capere ex testamento poterant, vt aliis restituerent: & ideo fideicommissa appellata sunt, quia nullo vinculo iuris, sed tantum pudore eorum qui rogabantur, continebantur. Hodie autem in iuris necessitatem deductum est, vt hæres taliter rogatus, instante fideicommissario, etiam si nolit, inuitus compellitur ad adeundā hæreditatem, & restituendā eandē ei, pro quo rogatus est, retenta tamen sibi quarta Trebellia. Vnde solet dici: Tunc trebellabis, eam reddere cuncta grauaris. *gloss. in d. c. Raynutius. de testam.*

Quarta
Trebell.

Falcidia.

Pegasianum

Fideicom-
missa.

Cedere.

Quando dies legatorum, vel fideicommissorum cedit. Verbum Cedere duas habet significationes: aliquando enim exponitur, id est, incipere debere. j. de verb. signi. l. cedere. Aliquando cedere dicitur quantum ad transiensionem: vt C. de cad. toll. per totum. Pro huius pleniori notitia sciendum, quædam pure, id est, sine diei vel conditionis appositione relinquuntur

quedam sub conditione. Et si quidem purum fuerit legatum, cedit eius dies à morte testatoris, scilicet quantum ad transmissionem, non quantum ad hoc, ut debeantur, aut peti possint. C. de cad. toll. §. cum igitur. Et in servitutibus personalibus, ut sunt ususfructus, usus, habitatio, non cedit dies ante aditam hereditatem: et si pure sint relicte: nec quo ad petitionem, nec quo ad transmissionem, si decedat legatarius. Idem in aliis servitutibus, & in quibusdà aliis casibus notat. C. de cad. toll. §. nouissimo. & j. cod. l. si habitatio. Hereditate verò adita cedit dies quo ad petitionem, non quo ad transmissionem, cum non transeant ad heredes. d. §. in nouissimo. & Instit. de usufruct. §. finitur, nisi sint relicte Titio & heredi. C. de usufruct. l. cum antiquitas. Cetera verò legata cedunt à morte testatoris quo ad transmissionem, licet non possint peti nisi ea adita. Item si sunt relicte ex die certo vel incerto, vel sub conditione, non cedit ante diem. l. ij. j. eo. & s. quando dies usufr. le. ce. l. i. §. si. Sed cetera legata ex die certo cedunt: ut C. de caduc. tollend. §. cum igitur. & sic constat quod supra diximus duobus modis diem cedere: ut etiam not. d. l. vna. C. de cad. tollend.

Cedere seruitutes.

Ut legatorum, seu fideicommissorum seruandorum causa caueatur.

Hæc rubrica in Codice cumulatür cum illa, Ut in possessionem legatorum, & c. quæ est j. proxima. Oportet igitur satisfdare nomine legatorum: ut quibus testator dari legata, fieri uel uoluit in eisdem legatariis ut detur vel fiat, dolusque malus abfuturus sit. Et pro hoc cogitur hæres semper satisfdare cuiuscunque sit dignitatis, vel quarumcunque facultatum. Fallit hoc in casibus: primò in fisco: secundò in legato repetito: tertio, si testator vetuit. quarto, quando offertur cognitio, & dicit hæres, Hodie constat, hodie agamus: quinto, quando calumniesè petitur: quia constat fideicommissum non deberi, vel constat repudiatum fideicommissum, vel hereditatem non aditam. Item liberi testatoris non satisfdant, nisi testator præceperit. l. iubemus §. 1. C. ad Trebell. Et non solum legatariis satisfdare oportet, sed etiã successoribus eorum & procuratoribus: & non solum hæreses cauent, sed etiã successores eorundem. j. eo. l. 1. §. non solum. Est autem satisfdatio præstanda demum adita hereditate, vel agnita bonorum possessione.

Satisfdare nomine legati.

Cui caueatur. Quando.

Ut in possessione legatorum, vel fideicommissorum seruandorum causa esse liceat.

Suprà tit. proxima. proposita est quadam satisfdatio, vel cautio

h. .ij. fide-

fideiussoria, quam præstare debet hæres legatariis, vel fideiussoribus, de soluendis legatis, vel fideicommissis: quòd si hæres eandem cautionem præstare recusauerit, & non vti iure cautum est, satisfecerit, mittitur legatarius vel fideicommissarius in possessionem bonorum causa legatorum, vel fideicommissorum: de qua missione tractat hic tit. Non tamen ex tali missione dominus esse incipit, nec tam possessio rerum ei quàm custodia datur. Mittitur ergo solum causa custodiendi, neque ius habet expellendi heredem, sed simul cum eo possidere iubetur, vt saltè redio perpetuæ custodiæ extorqueat ab hærede cautionem. Et tamen alia possessio heredis, alia legatarij: hæres enim verè possidet, & vti capit: sed legatarius est in possessione iuris pignoris. j. pro hærede. l. ij. in princ.

LIBER XXXVII.

Et tredecimus huius.

¶ De bonorum possessionibus.

BONORVM possessio est ius persequendi retinendique patrimonij siue rei, quæ cuiusque, cum is moritur, fuit. Et dicuntur bona vniuersitatis cuiusque, successio qua succeditur in ius mortui, suscipiturque eius rei commodum, & incommodum. Nam siue soluendo sint bona, siue non sint, siue damnum habent, siue lucrum, siue in corporibus sint, siue in actionibus, in hoc loco propriè bona appellantur. Et in omnibus habentur bonorum possessores vice hæredum, non autem sunt veri hæredes: vnde non habent petitionem hæreditatis directam, sed bonorum possessionem. Et inducta fuerunt bonorum possessiones à Pratore emendandi, supplendi, & coadiuuandi iuris ciuilibus gratia. Et competunt tam ex testamento, quàm ab intestato. Prator enim cum videret multos à iure ciuili exclusos, secutus naturalem æquitatem, eisdem successionem pollicitus est: non tamen fecit eos hæredes, quia id non potuit: cum hæreditas iuris ciuilibus sit vocabulum: sed perinde concessit eis bonorum possess. ac si hæredes à iure ciuili fuissent: & constituuntur loco hæredum: vocanturque Bonorum possessores. Et sunt bonorum possessiones ex testamento duæ: Vna contra tabulas, alia secundum tabulas. Ab intestato verò erant olim octo: hodie verò tantum sex sunt bonorum possessiones ordinariæ: & septima extraordinaria, quæ locum habet, vt ex legibus nouis bonorum possessio

Bonorum
possessores

possessio detur: de quibus plenè Instit. eod. §. quos autem Prætor vsq; ad. §. cum igitur.

Si tabule testamenti extabunt.

Hic tit. differt ab illo. j. si tab. testam. nullæ extiterint: quia hic dicit, extabunt, ibi, nullæ extiterint. Et est hic titul. communis bonorum posses. secundum & contra tab. Superior verò generalis omnium bonorum possessionum. Et sunt communia vtriusq; secundum tabulas & contra tab. primò in eo, quia vtraque competit capacibus: non capacibus nõ. j. de contra tab. l. ij. §. liberi. Secundò, quia vtraque competit ex eisdem tabulis, id est, eius qui potuit testari. j. de secund. tab. l. i. §. exigit. Tertiò, quia ex quacunq; materia scripta sit, vtraque competit. j. de secund. tab. l. i. in princ. Quartò, quia vtraq; competit, tam ex testamento scripto, quàm non scripto. Sed tunc dicitur secundum nuncupationem, vel contra nuncupationem: vt C. de secund. tab. l. i. Quintò, quia competunt & dantur quando tabulæ sunt tempore mortis, licet postea intereant. j. de secund. tab. l. i. §. sufficit. In multis autem differunt: vt j. de contra tab. l. illud. §. ad testameta. Et in multis aliis conueniunt & differunt: vt patebit j. in specialibus tit. de secundum, & contra tab.

De bonorum possessione infanti, furioso, muto, furdo, cæco competentì.

Quinque personas exprimit hic tit. admittendas ad bonorum possessiones: de primis duabus tractat lex prima: & præfertim s. tit. ij. l. non est ambigendum, vbi specialiter de furioso. de infante autè specialiter tractat l. seruus. s. tit. ij. Alii verò tres, mutus, furdus, cæcus, procedunt iure communi in petenda bonorù possessione, & in die cedenda. j. eod. l. ij.

De bonorum possessione contra tabulas.

Liberis præteritis, id est, non institutis vt oportet, prætor bonorum possessionem contra tabul. testamenti paterni concedit: Præteriti possunt enim petere bonorum possessionem in rebus paternis, nõ obstante, quòd pater in testamento suo nullam de eis fecerit mentionem. Et debemus accipere hoc loco Liberos, non solum naturales & legitimos, sed etiam adoptiuos, si neq; instituti neq; exheredati sunt, iurè possunt contratabulare. Et vocantur ad bonorù possessionem contra tabulas eo iure & ordine, quo vocantur ad successione iure ciuili. Et pertinet hæc clausula etiã ad posthumos præteritos. Si autè liberi sint exheredati: & sortè minus legitimi, non habent hanc bonorum possessionem contra tabulas, h. iij. sed

sed in ipsorum arbitrio est instituere inofficiosi querelā, si velint.

De legatis præstandis contra tabulas bonorum possessione petita.

Hic titulus æquitatem quandam habet naturalem, & aliquid nouum: vt hi qui iudicium patris, id est, vltimam voluntatem rescindunt per bonorum possessionem contra tabulas petitam, iuxta eius voluntatem saltem legata & fideicommissi quibusdam portionis præstarent: hoc est, liberis, & parentibus ipsius testatoris, & vxoribus nurbusq; dotis nomine legatum. Generaliter autem parentes & liberos prætor excipit, nec gradus liberorum parentum ue enumerauit: ergo in infinitum eis præstabitur. Quisquis igitur ex liberis, parentibus uel fuerit, ad legati petitionem admittetur: non obstante irritatione testamenti per bonorum possessionem contra tabulas factam.

De collatione bonorum.

Collatio bonorum dicitur communicatio, quasi in communione. Nam quod erat proprium, confertur, & in communionem subiicitur. Et habet hic titulus manifestam æquitatem: cum enim Prætor ad bonorum possessionem contra tabulas emancipatos admittat, participesq; efficiat cum his, qui sunt in potestate bonorum paternorum: consequens esse credidit, vt sua quoq; bona in medium conferantur, qui appetunt paterna. Inter eos ergo dabitur Collatio, quibus bonorum possessio data est. Et fit collatio cum tali distinctione: Nam aut sunt hæredes ascendentes, & tunc siue ipsi succedant liberis eorum emancipatis, vel in potestate constitutis, non tenentur inter se inuicem aliqua bona conferre. Et idem per omnia in collateralibus & extraneis hæredibus qui similiter non astringuntur sibi inuicem conferre: siue tales personæ succedant ex testamento, siue ab intestato: quia hec non reperitur aliquo iure cautum. Sic ergo titulus ille non habet locum in superscriptis personis, sed in solis hæredibus descendentibus, qui liberi appellantur, inter quos ita distinguitur: aut soli emancipati succedunt patri, vel auo: & tunc sola profectitia tenentur conferre sibi inuicem, vt probatur in l. vt liberis. C. de collat. Aut succedunt cum collateralibus vel extraneis, & idem quod supra. Aut succedunt cum aliis existentibus in potestate, & tunc emancipati conferunt suis in potestate constitutis sola profectitia, & contra sui emancipatis. Et sic est æqualitas inter eos in modo collationis. de hoc in Autē. ex testamento. C. de collat. nisi testator aliud disposuerit, vt ibi.

De

*Collatio
quomodo
fit.*

De collatione dotis.

Licet pater faciens filio donationem tanquã bene merito, hoc expresso, vt cõmuniter fit in instrumentis donationũ, non tenetur filius istam donationem conferre cum talis donatio dicitur peculium aduentitium potius, quã profecitium, vt not. gl. in Auten. vnde si parens. C. de inoff. testa. Tamen vbi pater tradit liberis ex aliqua causã, propter quam cogitur filio donare, putã ex causã dotis, vel donationis propter nuptias: vt in l. fi. C. de do. promiss. & in l. qui liberos. s. de ritu nup. & tunc talis donatio debet conferri: vt j. toto tit. & l. filiar. & l. illã. C. de dona. Et est ratio, quia cum pater det ex iuris necessitate, videtur velle quod conferatur: & etiam, quia hæc donatio quæritur filio in vita patris, ideoq; conferenda est, vt probatur l. Pomponius Philadelphus. ff. famil. ercif. Et sic sorores maritatæ & dotatæ quæ volũt venire ad successionem hæreditatis paternæ simul cum fratribus, tenentur dotes suas conferre: & eodem modo frater alteri fratri donationem propter nuptias, quam pater ei contulit, quando ipsæ uxorem duxit.

De ventre in possessionem mittendo.

Sicuti liberorum eorum, qui iã in rebus humanis sunt, curam prætor habuit, dando eis Carbonianã, & contra tabulas cæteras possessiones. Ita etiam eos qui nondum nati sunt, propter spẽ nascendi, non neglexit. Nam & hac parte edicti eos intuitus est, dum ventrem mittit in possessionem vice, & loco bonorum possessionis contra tabulas. Oportet ergo omnimodo mulierem esse prægnantem ad hoc vt detur ei hæc bonorum poss. Nec sufficit se datur ven- ^{Pregnanti} tris no. pos- cere prægnantem vt sibi competat hoc edictum. Quare nec tenet datio bonorum possessionis, nisi verè prægnans fuerit, & mortis tempore, & eo tempore, quo se mitti in possessionem petit.

De coniungendis cum emancipato liberis eius.

Per legem antiquam xii tab. solum sui succedunt: vt Instit. de hære. ab intest. §. i. Et sunt sui, etiã nepotes in potestate retenti, si pater eorum est emancipatus: vt Instit. de hæred. qua. & dif. §. sui. Per prætorem autem etiam emancipatus ac si in potestate permanisset: vt s. de bono. poss. contra tab. l. i. §. vocatur. Hæc discordiam sedat hic prætor, vt partem quam erat habiturus emancipatus, si in potestate stetit, diuidat cum suis filiis, vt ipse dimidium, illi aliud dimidium habeant: & eis solum conferat, nõ aliis fratribus. Ideo dicitur ille tit. coniungere emancipatos cum
h .v. eorum

*Qua sint
necessaria
in coniu-
tione emā.*

eorum liberis. Sed ad hoc quòd fiat hæc coniunctio, multa sunt necessaria. Primò, vt pater sit emancipatus, aliàs ipse solus succederet iure communi: vt .j. eo. l. i. in prin. Secundò, quòd liberi eius sint in familia, id est, in potestate aui tēpore quo is moritur. Tertio, quòd hi nepotes sint naturales & legitimi, non legitimi tantum, id est, adoptiu: vt .j. eo. l. si quis. Quarto, quòd hæreditas pertineat ad eos scilicet nepotes, & filium, scilicet quòd filius præteritus sit, & illi instituti, vel ocontrà: vel omnes præteriti & alius institutus, vel prorsus intestatus decessit. Quintò, quòd suo nomine pertineat, aliàs secus. .j. eod. si nepos. Sextò, quòd hæreditas sit paterni generis, vt aui paterni: vel quòd præteritio pro exhæredatione habeatur. s. de contra tab. l. illud. §. ad testamen- ta. Septimò, quòd non sint exhæredati filius & nepos: quia tunc in contra tabul. non iungerentur: quia omnino eis denegatur suo & alieno iure. Octauò, quòd emancipatus non sit in adoptionem datus: nam tunc fit ei iunctio, quia nec habet contra tabul. nisi sit constitutus, & alius committat edictum: vt s. de contra tabul. l. non putauit. §. in adoptionem. Sed hoc edictum hodie cum non habet, quia sublata est differentia patriæ potestatis: vt in Auten. de hæred. ab intest. §. i. coll. ix. Vnde solus filius hodie succedit, siue suus, vel emancipatus, & non nepos.

De Carboniano edicto.

Hoc edictum inuentum est à Carbone prætorè, & ab eo denominatum: sicut Publiciana à Publicio: Inst. de act. §. alie. Et habet locum hoc edictum, quando alicui filio non instituto vel exhæredato, sed præterito controuersia sit à possidente bona pater natus inter liberos sit connumerandus. Et ita de statu eius, id est filiatione simul & de bonis agitur: si tunc talis est impubes causa cognita, perinde possessio corporalis rerum hæreditariarum si bi datur, ac si nulla de ea re controuersia esset, & iudicium in tēpus pubertatis causa cognita differtur. Et habet hoc edictum locum tam in masculis, quàm sceminis ex virili sexu descendenti- bus: omnes enim commodum Carboniani habent: & generaliter his competit Carbonianum, quibus & contra tabul. bon. possess. His verò qui repelluntur à contra tabul. bonorum possess. non competit. Et vertitur causa cognitio in eo, vt si manifesta calumnia appareret eorum, qui infantibus bonorum possessionem peterent, non daretur bonorum possessio summam. Ergo cum petitur ex Carboniano edicto bonorum possessio, debet prætor cognoscere: & si quidem absolutam causam inuenierit, id est,

est, sine dubitatione, euidenterq; probetur filium non esse: quod duobus modis probari potest: vt est tex. in l. filium. s. de his qui sunt sui vel ali. iur. negare debet ei honorum possess. Carbonianam. Si verò ambiguum causam, hoc est, vel modicum pro puero facientem, vt non videatur filius euidenter non esse, dabit ei Carbonianam honorum possessionem. Duæ ergo causæ sunt, de quibus Prætor cognoscet. Vna dandæ Carbonianæ possessionis, quæ habet commodum illud, vt perinde ac si nullam controuersiam pateretur, impubes possessionem honorum accipiet. Alia est causæ cognitio, vtrum debeat differri in tempus pubertatis cognitio, an presentari possessio.

De honorum possessionibus contra tabulas.

Iurisconsulti secutus ordinem honorum possess. primò suprâ tractauit contra tabul. quia ista prius defertur, quàm secundum tabul. vt s. titul. prox. l. ideoq; Et nunc demum de secundum tabul. quia ista posterior est. Sed Imperator C. cod. titul. aliam habuit considerationem, præmittendo secundum tabul. tanquam digniorem: quia magis nititur ex voluntate defuncti. Et debemus accipere Tabulas testamenti omnem figuram materiae, siue *Tabule testamenti.* igitur tabulæ sint lignæ, siue cuiuscunq; alterius materiae, siue chartæ, siue membranæ, siue corium alicuius animalis, tabulæ rectè dicuntur. Non tamen curamus hîc omnes tabulas, sed suppremas, id est, eas, quæ nouissimè factæ sunt. Sufficit autem extare tabulas, etiam si non proferantur, si certum sit eas extare. Si aut apud furem sunt, vel apud eum apud quem depositæ sunt: dubitari non oportet admitti posse honorum possessionem. Nec enim opus est aperiri eas, vt bonorû possessio secundum tabul. cognoscatur. Et est secutus Prætor ordinem æquissimum: voluit enim primò ad liberos honorum possessionem contra tabul. pertinere. Quòd si hoc occupatum non fuerit, iudicium defuncti sequendum est. Expectandi igitur liberi erunt quàm diu honorum possessionem petere possunt. Quòd si tempus fuerit finitum, vel antè decesserit, vel repudiauerit, vel ius petendi honorum possessionem amiserit, tunc reuertitur bonorû possessio ad scriptos hæredes: & pro qua quisque parte hæres scriptus est, pro ea accipiat bonorum possess. sic tamen, vt si non sit qui ei concurrat, habeat solus bonorum possessionem.

Manumissus.

Si à parente quis manumissus fuerit.

Manumissus hoc titulo improprie pro emancipato ponitur. *Emancipatus.* Seruus enim dicitur manumitti: filius autem emancipari: vt s. l. 1.

C. quando

C. quando actio de pec. est an. l. 1. Quia autem s. de honor. poss. contra tabul. quæ datur liberis contra testamentum parentum actum est, vt ibi dictum est: nunc e contra de ea possessione, quæ parentibus contra testamētum liberorū datur. licet hæc non sit ita fauorabilis, sicut alia, quæ recto ordine naturæ liberis debetur, non autem e contra: vt j. vnde lib. l. scripto. in fin. Et caute dicitur in hoc titulo contra testamentum emancipati. Nam ille qui est in potestate, non poterat olim habere hæredem, etiam parentem, nisi haberet castrense peculium: & faceret testamentum, & adiretur hæreditas: & tunc cessat contra tabul. & querela: vt C. de inoff. test. l. fin. Similiter etiam in quasi castrensi non potuit, per l. nam & si parentibus. s. de inoff. test. & d. l. fin. Hodie autē in quasi castrensi videtur, quod habeat locum querela, & contra tabul. vt C. de epif. & cler. Autem presbyteros. Si autē non adiretur hæreditas, pater omnia occupat iure peculij. vt j. de cast. pec. l. ij. Sicut ergo pater prætereundo filium suum in testamento, patitur contra tabul. bonorū posses. filio adiudicari etiam emancipato: ita & filius etiam emancipatus patrem præteriens, eundem exitum contra tabul. testamenti sui patietur: nisi patris pecunia acceperit, vt filium emanciparet: vel postea filius in eum, quantum satis est, contulit: ne iudicia eius inquietet: vel nisi filius militare cœpit, militia vel armata, vel inermi. j. eo. l. 1. §. si patris.

De bonorū possessionibus ex testamēto militis.

Quia quædam specialia seruantur in bonorum posses. secundum tabul. ex testamento militis, quæ in testamento pagani locum non habent: ideo de hac dicitur. Non est autem dubium, quin voluntates eorū rata esse debeant, qui in hostili loco, id est, expeditione, vel præcinctu suprema iudicia quoquo modo ordinassent, ibidemq; diem suum obiissent. Omnes ergo qui eius sunt conditionis, vt iure militari testari non possint, quia forte milites non sunt: si tamen in hostili loco deprehendantur, & illic decedant, quoquo modo velint, & quoquo modo pessint testabuntur, siue præses sit prouincie, siue legatus, siue quis alius, qui iure militari testari non potest. Item nauarchos, id est, principes nauis: & trierarchos classium, id est, qui præsunt nauibus triremibus, iure militari posse testari nulla dubitatio est.

De iure patronatus.

Suprà titulo secūdo visum est, quomodo patri & patrono, quod vnum est, cōtra tabulas testamenti bonorū possessio detur. Nunc de omni iure patronatus tractat, quod in multis consistit. Primò enim

*Nauarchi
Trierarchi*

enim succedunt patroni & eorum liberi libertis ab intestato de- *Patronorū*
cedentibus, si liberos nullos reliquerint. Ex testamento autem si *success.* &
libertus habeat in bonis minus quàm centum aureos, excluditur *ims.*
patronus penitus: si habeat plus quàm centum, & instituat ex-
traneum hæredem, non potest patronus excludi, quin habeat ad
minus tertiam de bonis liberti: vt Institut. de suc. liber. post prin-
cip. Secundum ius est, vt patronatus non vocetur in ius à liberto
sine venia: vt C. de in ius voca. l. ij. Tertius, vt libertus aliat eum
inopem: vt s. de lib. ag. l. si quis à liberis. §. solent. Quartum, vt
turpem actionem, vel exceptionem contra eum non proponat:
vt i. de excu. dol. l. apud Celsum. §. aduersum. Quintum, vt pos-
sit eum ingratum in seruitutem reuocare: vt in Auten. vt liber.
de cæ. §. i. Sextum, vbi patronum inuenerit, faciat ei reuerenti-
am. s. de in ius voc. l. generaliter. Vnde dicitur: Patrono debetur
honor, onus, vtilitasq;: Presenti præsit, defendat, alatur egenus.
Gloss. in c. nobis. de iure patron. Et hæc iura multis modis tollun-
tur: quos ponit glos. Instit. de suc. lib. §. cum verò maiores.

*De obsequiis, liberis, & libertis, parentibus, & pa-
tronis præstandis.*

Honori parètum ac patronorum tantum tribuitur, vt quam-
uis per procuratorem iudicium accipiant, tamen nec actio de do-
lo, neq; iniuriarum in eos datur. Interdictum quoq; vnde vi, non
est aduersus eos reddendum. Et tanta pietatis ratio etiam mili-
tibus in parentes constare debet: quòd si filius, etiam miles, in
patrem aliqua cõmisit, pro modo delicti puniendus est. Et si fi-
lius patrem aut matrem (quos venerari oportet) contumeliis
afficit, vel impias manus eis infert, pro modo delicti, talis trans-
gressa pietas puniendã est. Et indignus est militiæ iudicandus, qui
patrem & matrem de aliquo maleficio accusauerit: quia filio &
liberto semper honesta, & sancta persona patris, ac patroni, vide-
ri debet. Et etiam magistri: vt dicit glos. in l. liberto. i. eod. Item *Magistr.*
nec iusiurandum calumniæ à patrono exigere potest. s. de iure-
iurand. l. si patronus. & l. iusiurandum.

L I B E R XXXVIII.

Et vltimus huius.

¶ De operis libertorum.

OPERAE sunt diurnum officium, id est, officium quod quis
exhibet alicui per diem, scilicet artificialem, nō naturalem:
vt s.

vt s. de ali. leg. l. ij. & j. de verb. sign. l. ij. §. 1. Aliquando tamen Opera ponitur pro breuioris temporis officio, vt in salutando, vel assurgendo, & similia, vt s. de condit. inde. l. si non fortem. §. libertus. Et consistit opera in actu s. de op. ser. l. 1. Et differt hic tit. ab illo, quia ibi de operis serui, hic de liberti operis dicit. Et pollicetur Prator in hoc edicto se daturum iudicium in libertos & libertas super operis prestandis, ad hoc vt emeret atque honoraret libertinas personas. Qui ergo operas prestare debet diurnas, non eo die prestare tenetur, quo promissit. Nec illi qui sex horis antemeridianis paratus est seruire hodie: & alia die per alias sex horas liberatio eius diei contingit: quia opera non dicitur. Et alia sunt opera diei hodierna, alia crastina.

De bonis libertorum.

Hoc edictum à Pratore propositum est honoris, quem liberti patronis exhibere debent, moderandi gratia. Nam vt Seruus scribit, antè soliti fuerunt patroni à libertis durissimas res exigere, scilicet, ad remunerandum tam grande & inastimabile beneficium, quod in libertos confertur, cum ex seruitute in ciuitatem Romanam perducuntur. Et quidem primus Prator Rutilus edixit, se amplius non daturum patrono, quam operarum & societatis actionem: videlicet, si hoc pepigisset, vt nisi obsequium ei prestaret libertus, in societatem admitteretur patronus: vt quia dixit dominus, ob hoc te solum manumitto, vt mecum contrahas societatem: talis autem societas iure postea prohibita fuit: vt in l. labeo. s. titul. proxim. posteriores autem Pratores pollicebatur patronis certæ partis bon. posses. quod & postea per imperiales constitutiones redactum est in id ius, quod habetur Institut. de suc. lib. & dictum est s. de iur. pat. circa princ.

De libertis vniuersitatum.

Municeps.

Municipibus, id est, vniuersitati plenum ius in bonis libertorum libertarumque defertur: hoc est, illud ius, quod etiam patrono. possunt ergo omnino petere bon. poss. libertorum. & tempora bonor. possessionis petendæ cedunt municipibus exinde, id est, ab eo tempore, ex quo decernere de petenda potuerunt, id est, eligere syndicum vel actorem.

De assignandis libertis.

Temporibus Claudij imperatoris, Velleio Rufo, & Scapula Consulibus, factum est senatusconsultum de assignatione libertorum: quo cauetur, quod patronus habens plures liberos in potestate, potest vni ex eis libertum assignare, siue ex testamen-

eo, siue ab intestato: quæ assignatio euanescit, si talis filius postea emancipatus fuerit: & ille cui assignatio est facta solus succedit liberto, exclusis aliis, etiam in eodem gradu constitutis. Est ergo assignatio quædam prælegatio, & præ aliis liberis donatio: & potest fieri quacunque voluntate, & quibuscunque verbis, etiam nutu. infra eod. l. 1. §. assignare. & pure, & sub conditione. j. eod. l. assignare.

Si quid in fraudem patroni factum sit.

Libertus tenetur patrono suo relinquere partem debitam iuxta distinctionem. §. de iur. pat. traditam. Si ergo libertus dolo malo, siue testamento facto, siue ab intestato decedens, aliquid fecerit, quo minus debita pars bonorum ad patronum, vel eius liberos perueniat: habet patronus actionem, quæ appellatur Fauiana. Et est in factum actio personalis, & perpetua, quæ datur soli patrono ad reuocandum ea, quæ libertus in fraudem eius alienauit inter viuos, vel vltima voluntate, quò minus patronus habeat tertiam: vt. j. eod. l. 1. §. 1. & Instit. de suc. lib. §. sed curam, de hac actione Instit. de act. §. item si quis in fraudem.

Si tabule testamenti nullæ extabunt.

Postea quàm Prætor locutus est de honorum possess. eius qui testatus est, transitum fecit ad intestatos: eum ordinem secutus, quem & lex XII. tab. secuta est. Fuit enim ordinariū antè de iudiciis, & voluntatibus testantium, & deinde de successione ab intestato loqui. Sed successione ab intestato in plures partes diuisit: fecit enim gradus varios, id est, capita: primum liberorum, secundum legitimorum, tertium cognatorum, quartum viri & vxoris. Tunc ab intestato potest competere bon. pos. si neq; secundum tab. neq; contra tab. bon. pos. agnita sit: vel si repudiata est à bon. pos. ex testamento: tunc enim ab intestato bon. pos. eam incipit. Rectè autem Prætor à liberis initium fecit in successione ab intestato: vt sicut contra tab. ipsis defert: ita ab intestato ipsos vocet.

Vnde liberi.

Quidam libri habent hic proprium titulum, vnde liberi: alij autè non habent hic titulum, sed ponunt istam legem sub tit. proximo. §. si tab. testa. &c. Et tractat hic titulus de primo ordine succedendi ab intestato, qui datur liberis descendentes, siue suis, siue emancipatis; quibus ordine naturæ parentum hæreditas debetur: non autem econtrà parentibus liberorum hæreditas. Parentes enim quicquid acquirunt, præsumuntur naturali ratione & communi voto liberis thesaurizare. Econtrà autem liberorum bona

bona ad parentes non recto ordine naturæ, sed turbato, & ex sola miseratione, id est, pietate, in solatium filij amissi conceduntur: vt s. de iur. dot. l. in successione. & de inoffic. testa. l. nam & si parentibus, vbi glos. dicit, Bul. dixisse, quando mortuus fuit filius suus: Ordine turbato succedis Bulgare nato. Et potest hic subiici regula, vt quicumq; habent contra tab. habeant hanc bon. pos. vt s. tit. prox. l. i. §. recte. Liberi ergo in bonis matris vel maternæ lineæ non habent hanc bon. pos. ita intelligitur quod dicitur. C. de suis & leg. hæred. l. vlt.

Vnde legitimi, & vnde agnati.

Agnatus. Coniunctio Et, hoc tit, ponitur expolitivè: nam idem est legitimus & agnatus. omnes enim agnati legitimi dicuntur. quia lege XII. tab. ad successione[m] vocantur. Et defertur hæc bon. pos. per, vnde legitimi, non tantum masculis, sed etiam fœminis. nec tantum ingenuis, verum etiam libertis. Est ergo communis pluribus: nam & fœminæ possunt vel consanguineæ vel agnatas habere. Deficientibus igitur liberis, id est, suis hæredibus, devolvitur hæreditas secundo ordine per hoc bon. pos. ad agnatos proximos ex lege XII. tab. & sunt illi, qui ex linea masculina descendunt, vel etiã ex adoptione, dummodo sint in priori gradu: quidam tamẽ coniuncti per fœmininũ sexum admittantur sicut legitimi: vt filij fororis germanæ, vel vterinæ, & fratres emancipati. Item vterini, & filij eorum. C. de leg. hæred. l. penu. & vlt. Item qui ad hæreditatem vocantur vel bon. pos. lege vel senatuscõsul. Tertul. vel Orfic. habent hanc bon. pos. j. l. ij. §. vlt. & l. ij.

Vnde cognati.

Cognati. Hæc bon. pos. datur coniunctis per fœmininũ sexum legitimè, vel non legitimè. Et quia ex iure civili originẽ non habet, ideo posteriori & tertio ordine ponitur: & eos inuitat, qui iure civili ad successione[m] admitti non possunt, id est, cognatos. Cognati autem appellati sunt, quasi ex vno nati, vel ab eodem orti, id est, progeniti: & qui quali cõmune nascendi initium habuerunt. Et cõplectitur hæc bon. pos. sextũ gradum cognatorũ: & ex septimo duas personas, scilicet, filium, & filiam, sobrini, & sobrinæ. Si itaq; liberi, id est, primi ordinis hæredes, & post illos agnati, id est, secundi ordinis, minimè supersunt, qui venire possint ad successione[m] ab intestato: vocantur per vnde cognati, id est, beneficio huius tituli, attinentes ex linea proximiori fœminina, & agnati capite diminuti, &c. Hodie autẽ agnatiante cognatos nullam habent prærogatiuam. Nec est aliqua differentia agnationis & co-

Nota.

& cognationis, dummodo aliàs nullo defectu ætatis vel morbi impediatur: vt in Auten. de hæred. ab intest. §. ex his. coll. ix.

De successorio edicto.

Successorium edictum ideo propositum est, ne bona hæredita- *Successori*
ria vacua sine domino diutius iacerent, & creditoribus longior *um edictum*
mora fieret. Bene igitur Prætor præstituit tempus his, quibus
bonorum possessionem detulit, & dare inter eos successorium e-
dictum. Cum enim plures sunt species successionum, & ordines,
& in vnaquaque specie sæpe plures existant dispari gradu perso-
næ. Ne igitur actiones creditorum differantur, sed haberent quos
conuenirent, & ne facile in possessionem defuncti mittantur, eo
modo sibi consulerent: ideo petendæ bonorum possessionis cer-
tum tempus præfinit. Liberis itaque & parentibus tam natu-
ralibus, quàm adoptiuis, ob sanguinis Prærogatiuam in bonorum
possi. petenda anni spatium, ceteris aut agnatis vel cognatis cen-
tum dierum dedit. Et si intra hoc tempus aliquis bonorum possi. non
petierit: eiusdem gradus personis accrescit: partes autem non pe-
tentium accrescunt petentibus. C. quando non pe. par. pe. ac. l.
1. Sed si nullus eius ordinis sit, deinceps ceteris bonorum posses-
sionibus ex successorio edicto pollicetur, ac si is qui præcede-
bat ex eo non esset numero. Et dies præfixi ad bonorum posses-
sionem debent esse vtilis, & absque solennitate aliqua bonorum posses-
sionem iudice agnoscitur. Et olim erat successorium edictum so-
lum de ordine in ordinem: hodie autem etiam de persona in per-
sonam: de gradu in gradum, & de capite in caput: vt no. C. eod.
super rubr. & Institut. de bon. possi. §. cum igitur.

De gradibus affinitatis.

Iurisconsultus cognatorum gradus, & affinium, nosse debet:
quia legibus hæreditates & tutelæ ad quemque proximum redire
consueuerunt. Et ex lege publicorum iudiciorum contra affines
& agnatos, nemo inuitus testimonium dicere cogitur. Nomen
cognationis à Græca voce dictum videtur cynon. sic enim illi vo-
cant quos nos cognatos appellamus. Sunt autem Agnati omnes *Agnati.*
Cognati. sed non conuertitur. Inter agnatos enim & cognatos *Cognati.*
hoc interest, quod inter genus & speciem. Nam qui est agnatus,
& cognatus est. non autem qui cognatus est, agnatus etiam est.
Alterum enim ciuile, alterum naturale nomen est. Gradus au-
tem cognationis alij superioris ordinis sunt, alij inferioris, alij
extranuerso, siue à latere. Superioris ordinis sunt Parètes, qui *Parentes.*
usque ad tritauum apud Romanos proprio vocabulo appellan-
tur.

Maiores. tur. Vltiores, quia non habent speciale nomen, Maiores nominantur. Inferioris ordinis sunt Liberi, qui vsque ad trinepotem propria habent vocabula: vltra hos Posteriores vocantur. Ex transuerso autem, siue à latere, Fratres & Sorores, & ex his progeniti. item Patruus, Amita, Auunculi, & Matertera, & eorum liberi, quæ computatio qualiter fieri debeat, traditur Institut. de grad. cog. & in arbore cognationum. De Affinitate autem, & eius computatione graduum habes Institut. de nupt. §. affinitatis. & peculiarem de ea arborem affinitatis, quam prosequere, vt in c. non decet. de consang. & affinit.

Vnde vir & vxor.

Vir & vxor.

Deficientibus cognatis, & his qui inter cognatos vocantur, quarto ordine vir & vxor sibi succedunt, & excludunt fisco. Ad hoc ergo requiritur quod inter eos iustum matrimonium, non fuerit contractum: quia si iniustum fuerit matrimonium, non datur eis bonorum possessio. sicut nec ex testamento, vel ab intestato per eos hereditas peti potest. Vt autem hæc bonorum possessio habeat, oportet esse vxorem mortis tempore: si enim diuertium secutum sit, hæc successio locum non habet. Similiter repellitur mulier, si nubat intra annum luctus. C. de secū. nupt. l. i. in fin. Item præferuntur vxori omnes consanguinei viri. C. cod. l. i. l. i. tē quidam alij, qui sunt. C. de hæ. decu. per totum. Item qui ex liberalitate imperiali veniunt: vt C. si impe. liber. so. sine hæred. de ces. lib. x. Alias enim ipsi inuicem sibi succedunt, excluso fisco: vt C. cod. l. i. & hoc iure veteri. iure autē autem. est aliquid plus: vt C. cod. autent. præterita.

De veteranorum & militum successione.

Militū successio.

Bona militis intestati defuncti castrensia fisco non vendicantur, si hæres legitimus vsq; ad quintū gradum intra tempus statutum possessionē acceperit. Miles damnatus de aliquo crimine militari, qualia multa sunt. j. de re mil. per totum. nihilominus testamentum facere potest in bonis castrensibus, & iure militari: si sibi hoc concessum sit à principe: eiusq; bona ab intestato ad cognatos pertinent. Secus si sunt paganica, quæ fisco applicantur. C. cod. l. & militi. Si autem punitus sit ex communi crimine, putat, furto, homicidio, &c. omni casu fisco succedit. Et est notandum, quod priuilegium quod habet miles, vt testetur, quod alias non poterit, non durat post missionem: vt Institut. eod. l. respons. Sed secus in alijs priuilegijs. Veteranus autem dicitur non solum legionarius, sed & omnis qui qualitercunq; militauit, & honeste

neſſe eſt à militia abſolutus. ſ. de excuſ. tut. l. ſed & milites. §. ve-
teranus. & que privilegia talis habeat, habetur. C. de vet. per to-
tum. not. C. quando prouoc. non eſt neceſ. l. veteranus. in gloſſi.

Quibus non competit honorum poſſeſſio.

A bonorū poſſeſſione repelluntur qui amiſerint libertatē vel
ciuitatem: petitur autem bonorum poſſeſſio, vt ſuprà dixi, intra
tempora ſtatuta. Si autem repudiauerint, vel tempore ſint ex-
cluſi, ſtatim poſſunt admitti ſequentes. Nec in curſu temporis
bonorum poſſeſſionis, licet alicui prætereſſe ignorantiam: ſi ta-
men potuit conſulere peritiores. C. eod. l. iuris. Item ſi pater do-
lo fecerit, ne teſtamentum mutaretur, in quo filius ſuus eſt inſti-
tutus etiam emancipatus: vel ſi ſeruo inſtituto dominus dolo fe-
cit, ne teſtamentum mutaretur, aſtiones competentes ex eodem
teſtamento pro adipiſcenda bono. poſ. eis denegantur. & conti-
nuatur materia huius tit. ſ. ſi quis ah. teſt. prohi.

*Ignorantia
nō excuſat*

*Vt ex legibus, ſenatusq; conſultis bonorum poſſeſſio
datur.*

Hæc eſt bonorum poſſeſſio ſeptima extraordinaria: quæ opti-
ma ratione inducta dicitur. vt Inſtit. de bon. poſſeſſ. §. ſeptima. &
habet locum aliquando ex teſtamento, aliquando ab inſtato: vt
pater in defuncto apud hoſtes, qui lege Cor. habet hæreditatem:
vt ſ. de teſt. l. lex Cornel. & C. de cap. l. nec nos. Item mater ali-
is in teſtamento inſtitutis filiis, poſtea in puerperio deceſſit, & fi-
lium quem geſtabat in utero, prætereſſit: præſumitur enim hic li-
lius inſtitutus, & habet bon. poſ. ſecundum tab. & hanc ſeptimam
extraordinariam. C. de inof. teſt. l. ſi mater. Dicitur etiam extra-
ordinaria, quia ius non tribuit, vt Carbonia. que datur ventri, &
que datur gratia agnoſcendæ litis: vnde & datur ſine cauſe co-
gnitione. Quod in ordinariis, quia ius tribuunt, cōtrarium eſt:
ſ. de bon. poſſeſſ. l. iij. §. ſi cauſa. & j. tit. prox. l. iij. §. in bonorum.
Item alia Edictalis, quæ ex edicto Prætoris mortui decernitur:
alia Decretalis, quæ à viuo Prætoris decernitur. Vel hodie, quia
non eſt neceſſarium eam decerni, vel dari, dicitur Iudicialis, à Iu-
dicis præſentia, quæ in eius agnitione exigit. ſ. de bonor. poſſeſſ.
l. iij. §. à municipalibus. & Inſtit. de bon. poſſeſſ. §. vlt. & ſecundum
Azon. poſſet illud dici, vnam eſſe bon. poſſeſſ. Edictalem, & ean-
dem appellari Decretalem & Iudicalem: ex eo quod accipit ef-
ficaciam ex præſentia Iudicis: nec eſt differentia inter Decretum
& Decretalem. Vbicunq; ergo danda eſt bon. poſ. ex aliqua no-
ua lege, datur iſta extraordinaria.

*Extraord.
bon. poſſeſſ.*

Quis ordo in bonorum possessione seruetur.

Ordo suc- Ad bona defuncti intestati vocatur primò sui hæredes: secun-
cessionis. dò, legitimi, id est, agnati: tertio, proximi cognati: deinde, vir &
vxor: sicut s. si tab. test. nullæ ext. l. i. & Instit. de hæred. ab intest.
§. admonendi. Intestati igitur patris bonorum possessio datur li-
beris, non tantùm his, qui in potestate parentis vsque in mortis
tempus fuerunt: sed etiam emancipatis. j. eod. l. i. in fin. & C. qui
ad bon. poss. l. ij. & Instit. de hæred. ab intest. §. emancipati.

De suis & legitimis hæredibus.

Intestati. Quæ sit successio de iure Prætorio multis titul. hucusque iu-
risconsultus posuit. Sed quia pauca dicturus erat de successio-
ne iuris ciuilibus, ideo istam postposuit: tractat autem hic titul. de
hæredibus qui veniunt ab intestato. Intestati autem proprie ap-
pellantur, qui cum potuerunt testamentum facere, testati non
sunt, vel fecerunt testamentum, sed non iure. Aut id quod fece-
rant ruptum est agnatione postera, vel arrogatione, aut irritum
factum est, vt per capit. dimin. testatoris. Aut si ex eo testamen-
to nemo hæres exitit: aut per querelam, vel contra tab. testa-
mèto rescisso. His enim modis dicitur quis intestatus: vt est text.
in l. i. in princ. j. eod. & Instit. de hæred. ab intest. in princip. &
glos. in l. intestatus. ff. de verb. sign. Qui autem dicantur Sui, ha-
Sui. betur Instit. de hæred. qua. & dist. §. i. Et qui Legitimi, ha-
Legitimi. betur Instit. de legit. agn. tut. §. i. & de leg. ag. succes. post princ.
Isti ergo legitimæ successioni in locus est, si nemo ex testamen-
to succedit. j. de regul. iur. l. quandiu.

Ad Senatusconsultum Tertullianum.

Tertullia- Ex lege XII. tab. mater à successione filij, & econtrà, exclude-
num sena- batur: beneficio tamen Prætoris postea sibi per vnde cognati
tus consul. succedebant: postea autè Senatusconsulto Tertulliano, quod fa-
ctum est temporibus diui Adriani, mater ingenua habes tres fi-
lios liberos, libertina autem quatuor, ad eorum intestatorum tri-
stem successione[m] admittebatur, ad solatium liberorum amissorum.
Iure autem nouissimo, mater etiam non habens nisi vnum filii-
um, ad successione[m] eius indistinctè admittitur, agnitis exclusis.
Nec debet esse deterioris conditionis ea, quæ raro peperit, quàm
ea quæ sæpe. Sic etiam econtrà, si filius & nepos veniunt ad succes-
sione[m] matris & auix ab intestato ex Senatusconsulto Orficiano:
Orficiani quod Orficio & Rufo Consulibus factum est. Et habet locum
etiam si filius vulgò sit quærens, id est, qui non habet certum pa-
trem. Nisi mater fuerit illustis, tunc enim tales cum legitimis
ab

ab intestato non veniunt. Secus in naturalibus ex licita consuetudine procreatis. vt C. ad Orfic. l. penult. Vnde dicitur: Succedit matri filius per Orficianum. Inuidiam portans econtra Tertullianum. gloss. Insitit. ad Orfic. circa princ.

DIGESTVM NOVVM.

LIBER XXXIX.

Et Primus huius.

¶ De Noui operis nuntiatione.

Hoc edicto, de operis noui nuntiatione, statuitur & permittitur, vt siue iure, siue iniuria opus nouū fieret, possit per denuntiationem legitimam inhiberi. Et est hoc edictum aduersus futura opera inductum: hoc est, aduersus ea quæ nondum facta sunt, ne fiant. Nam si aliquod opus factum fuerit, & completum, quod fieri non debuit, cessat hoc edictum de no. op. nunt. Et erit transeundum interdictum, quod vi aut clam, vel aliud simile. Et dicitur opus nouum facere, qui aut ædificando de nouo, aut detrahendo aliquid ex veteri opere, pristinam faciem operis mutat. Et complectitur hoc edictum non omnia opera, sed ea sola, quæ solo, id est, terræ coniuncta sunt, quorum ædificatio vel demolitio videtur opus nouum continere. Quibus autem ex causis fiat hæc nuntiatio, habetur j. l. i. §. nuntiatio fit. Et quæ personæ nuntient, habetur j. eod. l. i. §. nuntiatio fit. Et quæ personæ nuntietur, habetur j. eod. l. i. §. nuntiamus. Et in quibus locis nuntiatio fiat, habetur j. l. de pupillo. §. nuntiationem. Et quis effectus sit nuntiationis, scilicet, vt destruat quicquid factum est post nuntiationem: vt j. eod. prætor. in princ. & plene de hoc toto ponitur. in c. ij. de no. oper. nuntiatione.

De damno infecto, & de subgrundis, & protectis.

Damnum infectum, est damnum nondum factum, sed quod futurum veremur: ideoque cautionem desideramus interponi. Et tractat hic titulus, qualiter aduersus præterita opera ruinam minantia caueatur: & quia in subgrundis plerunque hæc fiunt,

Dammum. unt, ideo de his specialiter dicit. Et est Damnum & Damnatio ab ademptione, id est ablatione dictum. est enim damnum quasi diminutio patrimonij. j. l. ij. Prouectum autem, vel Proiectum illud dicitur, quod ita prouehitur, aut proicitur, ut nusquam requiescat. qualia sunt moeniana & subgrunda, id est, summitates ædificiorum. & de hoc in l. malum. §. i. de verb. signif. & in l. si verò. §. Pretor. s. de his qui deiec. vel effud. & in l. si duo. §. videamus. & §. Labco. j. vti poss.

De aqua pluuiæ arcenda.

Quidam libri habent rubricam, De aqua, & aqua pluuiæ arcenda: & ita Rogerius scripsit. j. eod. si prius in princ. vbi tractatur de alia aqua, quàm pluuiali: quando, quibus, & à quibus, & qualiter sit concedenda, habetur in ea. l. si prius. vsque in fin. & in l. in concedendo. & l. in diem. Item qui possint experiri hac actione aquæ pluuiæ arcendæ, & contra quos, & quod sit iudicis officium, habetur j. eod. l. supra iter. §. Cassius. vsq; in fin. legis. Si igitur alicui aqua pluuiæ damnum dabit, id est, dare poterit, auerteretur aqua ista actione aquæ pluuiæ arcendæ. Et dicimus *Aquam pluuiam*, quæ de cælo cadit quandoque, in hyeme, vel æstate, atq; umbre excrescit, siue per se hæc aqua cælestis nocere possit, siue cum alia mista sit.

De publicanis & vectigalibus.

Publicani Titulus hic prouidet aduersus damna & illicitas extorsiones factas à Publicanis. Sunt autem Publicani, qui publico fruuntur, id est, eo quod publicum est: ut est, portus, & salina: Nam inde nomen habent, siue fisco vectigal pendant, id est, tanquam procuratores colligant: vel etiam tributum iure proprio, & ad suum commodum consequantur. Et omnes qui aliquid à fisco, vel aliqua ciuitate conducunt, recte appellantur Publicani. Sed est differentia inter Vectigal & Tributum. Vectigal enim est, quod præstatur ex rebus quæ vehuntur: & inde nomen assumptum. Et est octaua portio eius mercedis, quæ vehitur, cuius nomine est præstandum. C. de vect. & comm. l. vniuersi. & l. ex præstatione. Sed Tributum, siue Annona, vel publica functio, siue pensatio præstatur ratione soli, & à possidentibus: & dicitur etiam Censuræ: ut no. C. sine censu, & reliq. l. ij. & fin. & C. de anno. & trib. l. i. & ij. & C. de exact. trib. l. in fiscalibus. Si itaque Publicanus, aut eius familia vi aliquid ademerit, si id restitutum non erit, quantum docunque petente actore, intra annum in duplum, post annum verò in simplicium actio datur. Qui autem vectigal non soluit, sed

supprimat,

supprimat, & occultat merces, quarum est vestigial præstandum, statim sit commissio omnium rerum, id est, in pœnam res omnes sunt applicatæ fisco. Nam ex fraudati vestigialis crimine tota merx fisco committitur, & in pœnam sibi cedit. Et quod Cômmissum est statim desinit eius esse, qui crimen commisit. Et cõpetit etiam contra eius hæredem cõmissi persecutio, quam habet fiscus. l. commissã. & l. fraudati. j. eod.

De donationibus.

Sicut donantium voluntates diuersæ sunt, ita & Donationes inter se differunt. Dat enim aliquis quãdoq; ea mente, vt statim velit accipientis fieri, nec vlllo casu ad se reuerti: & propter nullam aliam causam facit, quàm vt liberalitatem, & munificentiam exerceat donator. Et hæc propriè Donatio appellatur, de qua hic. Et ista nihil aliud est, quàm liberalitas quædã, quæ nullo iure cogente conceditur: vt in l. donare. j. de reg. iur. Aliquando aliquis dat, vt demum tunc accipientis fiat, eum istud secutum est, cuius intuitu donat. Et hæc non propriè donatio appellatur, sed est Donatio sub conditione, vel modo. Aliquando quis ea mente dat, vt statim fiat quidem accipientis: sed si conualuerit, velit id ad se conuerti: hæc etiam non propriè dicitur donatio, sed appellatur Donatio quæ sub conditione resoluitur. Donatio autè prima ista principalis est, & appellatur inter viuos, eo quia nullo mortis intuitu fit. Et perficitur eum donator suam voluntatem scriptis, aut sine scriptis, id est, nudo consensu manifestauerit. Et talis donatio semel facta non potest faciliter, id est, sine causa, reuocari. Insti. de dona. §. aliæ aut. Et dicitur donatio à dono, quasi doni datio. l. Senarus. §. i. j. tit. prox.

Donatio sub conditione vel modo.

De mortis causa donationibus & capionibus.

Mortis causa donatio est, eum quis se habere mauult, quàm eum cui donat: magisque eum cui donat, quàm hæredem suum. Sic & apud Homerum, Telemachus donat Pyrrho. Et in effectu dicitur mortis causa donatio, quãdoquocunque in donatione habetur mentio, vel suspitio mortis. Et tribus modis reuocatur talis donatio: scilicet, per bonam valetudinem superuenientem, per pœnitentiam donatoris, & si donatarius suo donatori præmoriatur. Et talis donatio causa mortis æquiparatur legato. In quibus autem differat à legato ponit glos. Insti. de don. §. i. Mortis autem causa capimus, non solum eum quis suæ mortis causa donet nobis: sed etiam si propter alterius mortem id efficiat: veluti si quis filio vel fratre moriente donet Meuius, ea conditione

i .iiiij. si con-

si conualuerit is, cuius intuitu donatur, reddatur sibi res: si deceſſerit, maneat apud Meuium. Nā quicquid propter alterius mortem nobis obuenit, mortis causa ceditur. Et poſſunt omnes mortis causa capere, qui legata accipere poſſunt.

LIBER XL.

Et ſecundus huius.

¶ De manumissionibus.

DE libertatibus tractaturus Iuriconsultus, præmittit titulum generalem de manumissionibus. Est autem Manumissio da-
Manumissio. rio libertatis. Nam quādiu aliquis in ſeruitute est, manu, id est, potestati alienæ ſuppoſitus est: hinc Manumissus dicitur qui e manu, id est, potestate domini dimittitur: liberatur enim ſeruus manumissus à potestate dominica. Sicut enim per captiuitatem de iure gentium captiui manu capiebantur & fiebant ſerui hostium, ac eo modo ſeruitus introducta fuit. vt inſt. de iur. pers. §. ſer & ob hoc etiā Mancipia dicti, quasi manu capta: vt ibi. ita & *Mancipii.* Manumissus dicitur libertus, qui olim ſeruus fuit, nunc autē ex manu, id est, dominica potestate liberatus.

De manumissis vindicta.

Iuriconsultus poſt generalem materiam manumissionis inci-
Vindictus. pit dicere per species de eadem. Multis autem modis quis manu- mittitur: aliquādo enim ex ſacris cōſtitutionibus in ſacrosanctis eccleſiis, ſcilicet ſub aspectu populi & antiſtitis, id est, epiſcopi, & interueniente quacunq; ſcriptura loco actorū. C. de his qui in ec. ma. l. r. & .ij. Aliquādo quis manumittitur vindicta, id est, causa cognita corā pratore, ob quam manumissio fit. Et dicitur ideo *Vindictus.* Vindicta fieri, quia Vindictus quidā ſeruus Vitelliorū, qui prodi dit filios Bruti cōſulis Romani, tractates de intromittēdis filiis Tarquinij, & de prodicione patrię, in remunerationē meriti cognita iuſtirię & dignitatis causa, ita manumissus fuit: vt in l. ij. §. initiū. s. de ori. iu. & gl. Inſi. qui manu. nō poſ. §. eadē. Sunt & alii modi manumittendi, de quibus Inſi. de lib. §. multis autē modis. & C. pro quib. cau. ſer. pro præmio. & C. communia de manumiss. l. fi.

De manumissionibus que ſeruis ad vniuerſitatem perti-
nentibus imponuntur.

Omnia collegia licita: id est, lege, vel ſenatusconſulto, vel cō-
 ſtitutione approbata, habent potestatem manumittendi ſeruos
 suos:

suos: & eisdem manumissis, & libertis effectis iure patronatus succedunt. legitimam quoque eorum vendicabunt hereditate: & de hoc etiam supra de lib. vniuers. l. i.

De manumissis testamento.

Qui testamento liber esse iustus est ita demum fit liber, si testamentum valeat, & ex eo adita sit hereditas, vel si quis omnia causa testamenti in fraudem ab intestato possideat hereditatem. Et si libertas datur testamento pure, statim postquam adita fuerit hereditas competit: etiam si ab uno ex heredibus solum adita fuerit. Si autem libertas data est in diem, id est, ex die, aut sub conditione, tunc competit libertas cum dies euenerit, vel conditio extiterit. Ad tempus autem libertas dari non potest. Et dicitur hec libertas Directa: quia directe vim & effectum capit ab ipso testatore. Alia est fideicommissaria, de qua j. tit. i.

Libertas

De fideicommissarijs libertatibus.

Libertas fideicommissaria est, quae non directe ex verbis testatoris competit: sed quia testator fidei heredis sui commisit, ut seruum unum, vel plures, post mortem suam libertate donaret: & erit talis seruus libertus heredis, non testatoris: & appellatur Fideicommissaria, quia fidei heredis commissa est. Et quibus verbis fiat, habetur Insti. de sing. re. per fideicom. re. §. fi.

De ademptione libertatis.

Libertas aliquando lege adimitur, id est, semel data reuocatur: quod fit in seruo de adulterio eum domina commissio accusato: vt Insti. de hered. insti. §. seruus. Item in seruo qui seruatur intra sexaginta dies ob questionem adulterii: vt j. qui & à quibus, l. prospexit, & C. de adulter. l. verba. Item in casu. l. lege Fauia, & l. seruus, §. de manu, & hoc ex persona serui. Ex persona etiam domini quandoque prohibet lex, & tunc idem: vt j. qui & à quibus, l. quasi tum, & §. de manu, l. qui poenae. tunc libertas dicitur haberi pro non data: aut perinde obseruatur, ac si postea à testatore adempta esset.

De statu liberis.

Statu liber est, qui statutam & destinatum in tempus, vel in conditionem, habet libertatem. Fiunt autem statu liberi vel conditione expressa: vt si sit relicta libertas, si nauis venerit ex Asia: vel alia similis. Fit aliquando vi ipsa, cum creditoris fraudandi causa manumittuntur: nam dum incertum est, an creditor iure suo utatur, interim statu liberi sunt: quia fraus cum effectu in lege Aelia Sentia interuenit.

Statu liber.

Qui sine manumissione ad libertatem perueniunt.

Licet manumissio datio sit libertatis, tamen quandoque contingit, aliquem ad libertatem peruenire sine manumissione, sed aliàs ex dispositione legis: vt contingit in seruo, qui venditus est ea conditione, vt intra certum tempus manumitteretur. Nam si etiam venditor & emptor sine hærede decesserint: nihilominus seruo libertas competit, etiam si prius venditor voluntatem suam mutasset. Item contingit in seruo languenti, quem ob grauem infirmitatem Dominus pro derelicto habuit. Itē in eo, qui necesse domini detexit, & ob hoc præmium libertatis consequitur: talis enim fit Orcinus libertus, id est, directo manumissus: vt Insitu. de sing. re. per fideicom. rel. §. libertas, & in aliis casibus hoc tit. contentis.

Orcinus libertus.

Qui, & à quibus manumissi liberi non fiunt, & ad legem Aeliam Sentiam.

Lex Aelia Sentia.

Lege Aelia Sentia non potest quis manumittere seruū in fraudem creditorum, nisi sit testator, qui in defectum aliorum heredum potest etiam in præiudicium creditorum vnum ex seruis suis cum libertate hæredem instituire: cuius nomine bona defuncti vendantur, & creditoribus satisfiat: quod ideo permissum est, vt bona defuncti non lacerentur per creditores, & iniuria afficiatur defunctus. Et ad hoc vt dicta libertas data in testamento dicatur tendere in præiudicium creditorum, & non valeat, duo requiruntur, Fraus scilicet & Cōsiliū: de qua Insti. eo. §. in fraudem: Et olim minor viginti annis non poterat seruo dare libertatem, obstante lege Aelia Sētia, nisi ex iustis, & approbatis causis. Hodie autem sufficit compleuisse decimum septimum annū, attingisse decimum octauum, vt quis possit seruis dare libertatem in vitima voluntate, &c.

De iure aureorum anulorum.

Anulorū delatio, & impetratio.

Qui ius aureorū anulorū impetrauit, habetur & reputatur vt ingenuus: & dicitur ista quasi ingenuitas: Olim enim liberi nō poterant deferre anulos, nisi hoc à principe impetraretur: fuit enim delatio anulorum signum ingenuitatis & libertatis: & ob hoc soli liberi homines aureos deferrebant anulos. Qui ergo liberi scientibus & consentientibus patronis ius anulorum impetrauerant, habebantur pro ingenuis quo ad multa: primò, vt habeat tutorem ingenuum, quod aliàs non haberet: vt §. de excusat. l. cum ex oratione. Itē quo ad honores, vt. C. ad le. Viscel. l. i.

Item

Item cōtrahit matrimonia cum nobilibus: vt §. de oper. lib. l. 3. in princip. In multis autem ahis reputatur vt libertus, de quibus gl. in l. pen. j. eod. Hodie autem omnes liberti de iure nouissimo sunt ferè ingenui: vt in Auren. vt lib. de cæ. aur. non ege. an. §. i. colla. v.

De natalibus restituendis

Interdum etiam si serui nati sunt ex post facto, nihilominus iuris interuentu ingenui fiunt. Nā si libertinus à principe natalibus suis restitutus fuerit, id est, ad ea iura, in quibus in initio oēs homines de iure naturali fuerunt, nō in quibus ipse libertus nascitur. seruus enim natus est, & ideo iure naturali priuatus est: per restitutionem autē principis super natalibus factis perinde habetur, ac si ingenuus natus esset: nec patronus eius potest ad successione veniē. Et hoc imperatores non solent aliquem facile natalibus restituere, nisi consentiente patrono, cui per hoc fit iniuria. Impetrato enim tali beneficio ius patroni adimitur.

De liberali causa.

Quibus modis præstanda sit libertas, per multos tit. hætenus vidimus. nunc quomodo in libertate quis se defendat: quod sit per causam liberalem, id est, super libertate institutā. Siue quis in libertatem proclamat ex seruitute, siue in seruitutem petatur ex libertate, putā quia dicit Dominus aliquē, qui se pro libero gerit, esse seruum suum, & petit eum sibi seruire, ac etiam seruitia præstare quæ serui præstant Domini suis: vel econtrā, ipse seruus si est in quasi possessione libertatis dicet, quod indebitè & iniuste eum teneo pro seruo, & tanquam seruum, cū seruus non sit, sed liber: & ideo petit se pronuntiare liberum, & mihi silentium imponi, neq; cum amplius inquietari: vel si de facto mihi seruit, petit se eximi de quasi possessione seruitutis. Et appellantur tales actiones pro liberali causa actiones præiudiciales in rem, de quibus Insti. de act. §. præiudiciales.

Causa liberalis.

Quibus ad libertatem proclamare non licet.

Qui se pasci sunt venūdari, interuenientibus quæ debent interuenire, ad libertatē proclamandi licentia denegatur. Sed si quis minor xx. annis, etiā ex causa supra scripta, vel si maior sine causis supra scriptis se venūdari passus sit, ad libertatem ei proclamari licet. Et pertinent ista senatus consulta etiā ad eos qui ex mulieribus, quæ se passæ sunt venire (id est, vendi) nascuntur. Nā si cū ei mulieri, quæ maior annis viginti se venire passæ est, ad libertatē proclamandi hæc etia denegatur: ita nec his quoq; qui ex ea nati

nati tempore eius seruitutis erūt. Item descendentes de familiis latronum prohibentur ad libertatem proclamare, si Dominus imperator vel procurator fisci fecerit eos seruos per suum decretum. C. eod. l. l.

Si libertus ingenuus esse dicatur,

Actio patris contra libertum. Si libertus alicuius alio agente, qui eum ad libertatem vocat ingenuus pronuntiatuſ esse dicatur, potest patronus eius eū vocare in suum libertum, sine vlla prescriptione temporis: & erit modus agendi talis, quia petit patronus eum iustum esse suum libertum, & sibi debitam reuerentiam exhiberi ab eo, & prestare ea quæ solent liberti prestare patronis suis. Et e contra, si libertus petit pronuntiarī se ingenuum, tunc si patronus est in quasi possessione libertinitatis, proponit libertus cyraliter detinetur, & reputatur à tali indebitè & iniuste pro suo liberto. & ideo petit se declarari ingenuum. Sed si libertus est in quasi possessione ingenuitatis, quia nunquam præstitit seruitia: proponet, quòd est in possessione ingenuitatis, & quòd ipsum turbo & inquieto in dicta sua quasi possessione. Quare petit se pronuntiarī esse ingenuum, & mihi silentium perpetuum imponi debere, ne eū de cetero inquietem.

Ne de statu defunctorum post quinquennium queratur.

Quinquennalis prescriptio. Neque fisci, neque priuati nomine post quinquennium querere licet de statu, id est, conditione defunctorum: qui tempore mortis erant bona fide in possessione libertatis. Qui ergo peculium alicuius, vel suos posteros sibi tãquam domino adiudicare debere præ tendit, debet hoc facere intra quinquennium à tempore mortis: alioquin quæstio libertatis, quæ infertur filiis propter patris vel matris memoriam, nihil efficiet, propter prescriptionem quinq; annorum, quæ statum defunctorum tuctur: habita tamen distinctione, vtrum in meliorem conditionem, quàm erat ipse defunctus tempore mortis: an in deteriore, quasi retractare velit statum defuncti: de quo C. de ope. h. l. qP ex. & l. si tuis. & l. mater tua. Et est hic casus quo procedit prescriptio sine possessione secundum Azo.

De collusione detegenda.

Quia in iudicio liberalis causæ si aliquando collusio fit, vt quia dominus ex nimia sua indulgentia patiatuſ seruos suos ingenuitatem proclamare, & iudicari pro liberis, vt sic quasi ingenui quãdoque senatores creentur, & propterea Dominus habiturus

biturus esset lucrum, & per tales ita degeneres inquinaretur amplissimus ordo senatorum, vel consularium in dignitate positum, ad quam isti iudicati ingenui eligerentur. ideo senatus consultum factum est Domitiani temporibus, quo cauetur, quod si quis probaret collusionem esse factam, quod iste homo, de cuius conditione est collusum, fieret seruus illius qui collusionem detegeret. j. l. i. Si autem erat libertus, fiat libertus eius qui detegit. s. de in rus vo. l. adoptium. §. patroni: Est autem Collusio *Collusio.* sinistra, subdola, & fraudulenta machinatio, seu praetentio quo aliquid simulatur, quod in veritate non est: vel quo iusta actio alicui cōpetens remittitur, vel subicitur. Et potest collusio detegi, id est, reuelari, intra quinquennium cōtinuum post sententiam ingenuitatis: sed medio tempore, id est, post sententiam super ingenuitate latam, & antequam collusio detegatur, quasi ingenuus talis reputatur, & habetur j. eod. l. pen. Est & alia Collusio quae fit per procuratores & aduocatos causarum, qui se superari in lite patiuntur. Sed & per principales personas similiter fit in criminibus: de qua collusionem, vel praeruaricationem dicitur j. de praeruar. vbi & poena eius ponitur.

LIBER XLI.

Et tertius huius.

¶ De acquirendo rerum dominio.

HIC titulus generalis est ad omnem acquisitionem rerum, quarum quinque sunt genera: vt Institut. de re. diuisi. in priu. *Acquisitio de iure gentium.* Quarundam enim rerum dominium nascimur iure gentium, quod naturali ratione inter homines aequaliter seruat: vt Institut. de iure natu. §. quod verò. Inde dicimus, quod illud quod nullus in bonis est, & tamen esse potest, id ratione naturali occupanti conceditur. Omnia igitur animalia, quae in terra, mari, & aëre capiuntur: id est, fere bestiae, volucres, & pisces, capiuntur sunt. Institut. de reb. diu. §. fere. Quarundam rerum dominium *Acquisitio iuris ciuilis* acquirim⁹ iure ciuili, id est, iure proprio ciuitatis nostrae, scilicet Romanae: vt est per vsucapionem, praescriptionem, arrogationem, mortificationem, deportationem, testamentum, successionem, honorum possessionem, hereditatis aditionem, de quibus singulis suis locis tractatur.

De acquirenda vel amittenda possessione.

Qualiter iure gentium acquiratur dominium expeditum est s. tit. prox. nunc qualiter iure ciuili, id est per vsucapionem. Sed quia

quia possessionis causa eiusque notitia pertinet ad usucapiones, & ad praescriptiones, quae non procedunt sine praambula possessione: ut j. tit. i. sine possessione, ideo de ea praemittit Iuriscōsultus: & imprimitur hic titulus viceversa in Codice, scilicet acquirenda, & retinenda possessione: hic de amittenda quod non multum est curandum, licet enim diuersa sint verba: sensus tamen est idem: cum enim intitulatur de amittenda possessione, ergo & de retinenda: id est, quousque retineatur: tandiu enim retinetur quandiu non amittitur. Est autem Possessio ius quoddam quo quis rem corporalem verè, vel interpretatim, sibi habeat. Vel aliter: Possessio est corporalis rei retentio, corporis, & animi, & iuris adminiculo concurrente. De corporali ideo dicitur, quia incorporalia propriè non possidentur. j. eod. l. iij. in princ. Dicitur corporis, & animi, propter id quod est j. l. iij. iuris adminiculo, ideo, quia ius operatur in acquirenda & retinenda possessione. quia quandoq; possessio habet plurimum iuris, quandoque multum, quandoque parum. j. eo. l. possessione. gl. in c. cum nostris. de concess. praebend. Vel dicitur ideo iuris adminiculo: ad hoc enim quod sit iusta possessio, requiritur quod non sit improbata iure, ut in re sacra, & simili. j. l. qui vniuersas. §. i. Dicitur Possessio detentio, quia naturaliter tenetur ab eo qui insistit ei. Est enim appellata Possessio, quasi pedum positio, ut ait Labeo. j. l. i. in princ. Sed quod dixi de corpore, non est intelligendū, quod semper sit necessarium corpore vel pedibus rei insistere. Sufficit enim visus oculorum, vel animi affectus, cum tradentis voluntate ad acquirendam possessionem. j. eod. l. quod meo, & l. i. §. pen. Et haec talis possessio, quam quis corpore, vel oculis, & animi affectu adipiscitur, Naturalis est. j. eod. l. i. in princ. id est, de iure naturali secundario, quod Gentium appellatur. Et haec eadem possessio Naturalis, Civilis dici potest approbatione iuris civilis: ar. de verb. signific. l. lege. & de ori. iur. l. ij. in princ. Quare propriè non sunt duae possessiones, vel proprietates duarum possessionum, immo est vna, inducta iure gentium, & approbata iure civili: vbi autem quis de praedio egreditur, nec est in conspectu, lex dicit retineri possessionem. C. eod. l. licet. intelligit quoddam civile. Sed dominus Azo dicit semper retineri naturalem, quae verè dici potest civilis, quia iuris civilis autoritate retinetur. Si autem me absente quis ingreditur meum praedium (quod possideo iuris civilis autoritate, ut dictum est) ingressus habet naturalem de iure naturali, licet Claustrum, si putauit, vel debuit

*Possessio.**Naturalis**Civilis.**Clandestina.*

debit putare sese prohibendum. j. eod. l. clam possideri. §. i. qui ad nundinas. & illam naturalem etiã de iure naturali interpreta- tur lex retineri solo animo, sicut in Fructuuario dicitur, quia ei reuertenti, si non admittatur, datur interdictum vnde vi. j. de vi & vi ar. l. iij. §. vim vi. Possidet ergo vterque, vnus naturaliter, alius ciuilitor. Sic enim distinguuntur iura possessionis. j. de vi & vi ar. l. i. §. deicitur, & vi poss. l. si duo. & de precar. l. & habet. §. eum. Nam siue aliquis sit in re, siue nõ sit in re, rem ta- men videat, nihilominus dicitur possidere naturaliter. Nam & naturalem acquirit propter visum. d. l. quod meo. §. si vendito- rem, ergo multo magis retinet. Ciuilitur autem dicitur posside- re quis, cum nec est in re, nec res est in conspectu. Eo autem mo- do quo possessio acquiritur, eodem etiam amittitur, id est, corpo- re & animo. l. nihil tam naturale. j. de regul. iuris.

De vsucapionibus, & vsurpationibus.

Vsucapio est effectus possessionis: vt in l. siue possideris. j. eod. Et est introducta ad vtilitatem omnium contra cõmunẽ acqui- tatem naturalem. Cũ enim de iure naturali nemo locupletari debeat cum alterius damno vel iniuria, vt in l. nam natura. s. de condi. inde. Nihilominus introducta est vsucapio, ne rerum dominia diu, & ferẽ semper incerta essent: & in odium negligẽ- tium, quibus sufficere debet ad inquirendas res suas spatium tem- poris à iure statuti: introduxerunt iura vsucapionem. Et autem Vsucapio acquisitio vel adiectio dominij, per conti- nuationem possessionis: quæ possessio est habita bona fide, & iu- sto titulo à tempore continuo à lege diffinito: vt in l. iij. j. eod. Vsurpatio autem in hoc titulo est vsucapionis interruptio. j. eo. l. naturaliter. Et interruptitur possessio rei immobilis, cum *Vsurpatio* quis de possessione vi deicitur, vel alicui res mobilis eripitur: & quomodoquq; desinit possidere, interruptitur naturaliter possessio. Aliter autem capitur Vsurpatio apud oratores, qui di- cunt vsurpationem esse frequentem vsum, vt in l. iij. j. eod. Quis autem possit vsucapere, & quæ res possit vsucapi, & quanto tem- pore, ponitur in l. iij. j. eod.

Pro soluto.

Pro soluto vsucapit, qui rem debiti causa recipit. Et non tan- tum illud quod debetur, sed & quodlibet pro debito solutum volenti creditori: hoc tit. vsucapi potest. Si igitur aliquid detur ex stipulato, vel ex aliquo contractu innominato, illud vsucapi- tur tan-

ur tantum titulo pro soluto. Si autem ex Titulo numeretur, vt ex causa legati, vel simili, tunc vsucapitur eodem titu. & etiam tit. pro soluto.

Pro emptore.

Pro emptore possidet, qui re vera emit: nec sufficit tantum in ea opinione esse, vt putet se pro emptore possidere: sed etia debet subesse causa emptionis, vel saltem iustissimus error. j. eod. l. quod vulgò. Et in vsucapione pro emptore duobus temporibus inspicitur bona fides. Item oportet quòd emptio sit pura: vt j. eo. l. ij. §. ij. Item non vsucapitur pro emptore res illa, quam dederis mihi in solutum pro ea quam emi, vt j. eod. l. ij. §. cum Stichum. Quandoq; tamen vsucapitur pro emptore quòd nò est emptum, vt ecce fundus est emptus, & ampliores fines possessi sunt, totum enim longo tempore capitur: quia vniuersitas eius possideretur, nò singule partes. j. eod. l. ij. §. sed si fundus, & hoc si possessi sunt bona fide, cum crederet vendentis esse: secus si ipse adiceret partem alterius fundi empto fundo, sciens non contineri cum empto. j. eod. l. qui fundum. §. i.

Pro hærede.

*Vsucapere
pro hærede.*

Aliter accipitur hic, & aliter. s. de petit. hære. titulus pro hærede. Hic enim verè, alibi falsè hæredes dicuntur. Et ille vsucapit pro hærede, qui possidet rem quam & defunctus vsucapiebat pro emptore, vt sic duobus modis possideat, quòd esse potest. s. de acqui. posses. l. iij. §. ex plurimis. Item ille qui apud defunctum rem vitiosam, non purgatam vitio, possidet pro hærede: vt s. de vsucap. l. vbi. §. i. Item ille qui iustissimè errat, vt s. de vsucap. l. non solum. §. i. Item ille qui tenet rem, in qua defunctus carebat titulo: tenebat tamen pro sua, & bona fide: vt j. eodem titu. l. plerique. Et hoc si est extraneus, quia vsucapio pro hærede, non habet locum in suis hæredibus: quia sui hæredes titulū habere nò videntur: vt pote cum viuo etiā patre domini quodam modo estimetur. j. l. ij. §. filium. & C. eodem. l. si nihil. Licet si pater inchoasset aliquam rem pro hærede vsucapere, etiam ipsi perficere possent. Item non habet locū, nisi vbi quis verè est hæredi, non vsucapit pro hærede. j. eod. l. vlt.

Pro donato.

Pro donato ille vsucapit, cui donationis causa res à non domino tradita est: aliàs si dominus donasset, fieret accipiens statim etiam dominus. Nec sufficit opinari, sed oportet esse verè donatum,

rum, ad hoc ut usufructus procedat. Item exigitur, quod donatio teneat de iure. Si enim pater suo filiofamil. donauerit, & postea decedat, filius pro donato non usufructus: quia ratione patrie potestatis donatio fuit nulla. §. eod. l. i. i. respō. & §. i. & §. pro hære. l. ij. §. filium. Et nisi hæres ratam habeat donationem illam, §. eod. l. si pater. Sed ubi hæres ratam non habeat, filius forte usufructus pro quasi legato, tacite confirmata donatione.

Pro derelicto.

Quod pro derelicto habetur, instar donationis est. §. de stipu. ser. l. quod seruus, & dicitur pro derelicto haberi, quod dominus ea mente abiecerit, ut id in numero rerum suarum amplius esse nollet. Instit. de re. diu. §. fin. Si igitur res pro derelicto habitata sit, statim nostra esse desinit, & occupantis statim fit: quia eisdem modis res desinunt esse nostræ, quibus acquiruntur. Acquiruntur autem occupatione, ut §. de acquir. rer. domi. ideo per deoccupationem amittuntur. §. de reg. iur. l. nihil. & l. ferè quibuscunque. Et isto modo non habet locum usufructus pro derelicto, quia statim res fit occupantis: ex quo erat dereliquentis. Sed si à non domino aliquid pro derelicto habitum est, aut haberi putamus à vero domino, possumus id usufructus, etiam si ignoramus à quo derelictum fuerit.

Occupatio.

Pro legato.

Legatorum nomine is videtur possidere, cui legatum est à non domino. Pro legato enim possessio & usufructus nulli alij, quam ei cui legatum est, competit. Et nemo potest legatorum nomine usufructus, nisi ille cum quo testamenti factio est passivè, id est, cui potest aliquid in testamento relinqui: quia possessio legatorum ex iure testamenti proficiscitur.

Pro dote.

Iustissimus titulus usufructus est, qui appellatur Pro dote: ut qui in dotem rem alienam accipiat, usufructus possit spatio forenti, quod habetur in l. vna. C. eod. id est, eo tempore, quo forent, qui pro emptore usufructus. Nec est cura, utrum singulariter per se tantum res illæ alienæ fuerint datæ in dotem: an pariter vniuersæ res mulieris in dotem dentur, id est, quando ille qui dotem constituit, inter ceteras res quasdam alienas dedit: tunc enim pro alienis competit titulus pro dote, quando videlicet matrimonium contractum tenet. Nam si cesset matrimonium, cessat etiam usufructus: quia nulla est dos sine matrimonio. Hac tamen usufructus pro dote procedit cum distinctione, an res fuerit

k

fuerit

fuert tradita, æstimata, vel inæstimata: vt C. eod. l. vna.

Pro suo.

Est species quædam possessionis quæ vocatur Pro suo. Et hoc modo possidemus omnia quæ mari, terra, aëre capimus, aut quæ alluione fluminum nostra fiunt. Item quæ ex rebus alieno nomine possessis nata possidemus: veluti partum hæreditaria aut emptæ ancillæ pro nostro possidemus. Similiter fructus naturales rei emptæ, aut donatæ, aut quæ in hæreditate inuenta est. Et dicitur Pro suo tribus modis. Primò strictè, quando deficiit alius titulus, vt hic. Secundò largius, quando concurret cum quolibet alio titulo pro soluto, qui est generalior aliis: vt j. eod. l. hominem. Tertio largissimè, vt quæcunq; pro se possidet: vt j. eod. l. j. & tunc dicitur ad differentiam creditorum, & similibus, qui non pro suo possident. Et hoc tertio modo non est titulus vsucapionem pariens: quia iam quilibet possessor, etiam male fidei, etiam sine titulo, vsucaperet. In materia autem nostra pro suo possessio talis est, cum dominium nobis acquiri putamus, & ex ea causa possidemus, ex qua acquiri solet: vt, si tuum ceruum, credens non mansuetum, cepi: vel tuam gemmam, credens nullius, in litore inuenio. Item vbicumque est iusta causa vsucapiendi, & deficit alius titulus, datur pro suo: vt j. eod. l. fin.

LIBER XLII.

Et IIII. huius.

¶ De re iudicata, & de effectu sententiarum: & de interlocutionibus iudicum.

VISO quomodo res acquirantur per præscriptionem, videndum est quomodo aliter, ciuilitè scilicet, per sententias iudicum. Est autem Res iudicata, quæ finem controuersiarum pronuntiatione iudicis accipit: quod vel condemnatione, vel abolitione contingit. j. eod. l. i. Est autem autoritas rei iudicatæ maxima inter eos inter quos lata est: quia cum non sit appellatum, standum est ei omnino, id est, parendum est. Sed & si appellatum sit, præsumitur condemnati voluntas quod velit sententiæ parere. C. eod. l. i. in princ. & l. ad solutionem. In casibus tamen receditur à sententiâ propter æquitatem superuenientis casus. Item est autoritas rei iudicatæ, vt non rescindatur prætextu computationis, vel calculi. C. eod. l. j. nisi error calculi exprimat in senten-

Res iudicata.

Autoritas rei iudicatæ.

sententia: vt si iudex ita pronunciauerit: cum constet Titium Seio ex illa specie quinquaginta, & ex illa specie xxv. debere, idcirco Titium Seio in ceterum cōdemno. j. quę sen. sine ap. re. Item non rescinditur res iudicata prętextu nouorum instrumentorum. C. eo. l. sub specie. Est autoritas rei iudicatę: quia ex ea indulgetur actori actio de re iudicata, vel in factum. j. eod. l. miles. §. vlti. & C. de rebus cre. l. actori, Interlocutiones autem non obtinēt vicem rei iudicatę: nec enim omnis vox iudicis iudicati continet autoritatem. C. de sen. & inter. l. ex stipulatione, & l. post sententiā: Est autem Sententia interlocutoria semiplena sententiā, quę profertur inter principium causę & finem super emergentibus negotiis. Vel profertur loquendo inter partes sine scripturę solennitate: putā, si iudex iusserit, vt is contra quem testes producendi sunt in alia prouincia, illuc pergat, procuratorem uē mittat. C. de fide instru. h. iudicis. De tribus speciebus sententię est glossa ij. q. i. in summa. & glos. cle. vna. de sequest. pos.

Sententia
interlocu-
toria:

De confessis.

De verē condemnatis dictū est. sequitur vt videamus de quasi condemnatis, id est, de confessis. Ista rubrica locū habet post litem contestatam, sed edictū de interro. act. locū habet ante litem contestatam, autē in hac materia regula talis. Confessus in iure cōtra se, quibus & natura nō respuit, vel certam speciem vel quantitatem debere, vel factum, cuius nomine cum alio possēt esse actio, vel remeam esse, pro iudicato habetur. Confessio verō extra iudicium plenē nō pręiudicat alicui, nisi habeat in se vim pacti, putā, quia facta est eū causa certa expressa. Et habetur cōfessus pro iudicato, nisi errauerit in facto. j. eo. l. nō fatetur. cuius probationē inducere potest vsq; ad sententiā. C. de iur. & fac. igno. l. error. Ante litem verō contestatam si quis confiteatur in iure, id est, ante magistratum vel iudicem, in pręiudiciū suū, & velit, facilius cōfessurus veniam. s. de inter. act. l. de aetate. §. qui iusto. Et est effectus confessionis, quia in confessum nullę sunt partes iudicis, nisi in condemnando. s. ad leg. Aquil. l. proinde. §. vlt. Vnde & cōfessus statim currunt tempora quatuor mensium. j. eod. l. certum. §. vlt. & l. si confessus. j. de custod. & exhib. re.

Confessio
quādo prę-
iudicat:

De cessione bonorum.

Condemnati & confessi si satisfacere non possunt, in carcerem solent detrudi. arg. C. eod. l. i. & si. cuius timore fit cessione bonorum. Est autem Cedere bonis, bona dimittere, & deserere creditorum improbitati & instantię. Cedens autem bonis ante

Cedere bonis

l. ij. omnia

*Effectus
cessionis.*

omnia debitum agnoscere debet, aliàs non auditur in iure credi-
tore, qui habet probationes in promptu. j. eo. l. pe. Effectus autè
cessionis est, vt excusso debitore, quatenus patitur substantia, vt
que ad vltimum quadrantem, nec quicquam ei relinqui debet
secundū gl. & Bart. j. eo. l. pe. præterquam vili vestis, ne sit car-
ne nudus: quia tales vestes ad tegendum carnem etiam damna-
tis ad mortem relinquuntur. l. diuus. j. de bon. dam. & ibi Bart. &
Dyn. ergo multò fortius cedenti bonis: sic dicit Cy. in l. a. C. eo.
Cedens autem bonis propter hæc non liberatur aliquo modo à
debito, nec ciuilitè, nec naturaliter: quia si peruenit ad pin-
giorem fortunã, ex integro potest conueniri: sed nec tunc con-
uenitur, nisi in quantum potest facere. Instit. de act. §. si. deducto
semper ne egeat j. de reg. iur. l. in condemnatione. de materia in
ca. Odoardus. de sol. Est autem humanissimum remedium huius
beneficij, quia iudicatus non retruditur in carcerem si cedat bo-
nīs. Nec post xl. dies datur creditoribus dilacerandus, sicut re-
fert Aul. Gell. contineri in l. x i i. tab.

Quibus ex causis in possessionem eatur.

*Missio in
possess. ex
quib⁹ cas
sīs fit.*

Quomodo agatur cum vocato in ius comparenti & condem-
nato supra traditum est. Si autem vocatus non venerit, quomo-
do secum agatur, videamus. Mittitur enim actor in possessione
bonorum contumaciter absentis, aliquando causa custodia: ex
primo decreto, aliquando vt efficiatur dominus ex secundo de-
creto. Sunt autem tres serè causæ ex quibus in possessionem mit-
ti solet omnium bonorum. Primò rei seruandæ causa, id est, de-
biti, vel quantitatis. Secundò legatorum seruadorū gratia, cum
agitur personali actione ex testamento pro quantitate. s. vt in
pos. leg. l. certa. Tertiò vètris nomine, de qua s. si mulier vèr. no.
Est & quarta, vt ex Carboniano, vt s. de Carb. edict. Dáni etiam
infecti nomine, si non caueatur, fit missio: sed non vniuersorum
nomine, sed duntaxat rei, de qua timetur: vt s. de dam. in se. l. iij.
§. i. & l. quamuis. de materia ista in c. quoniam frequenter. §. i. in
aliis, vt lite non contest. cum siml.

De bonis autoritate iudicis possidendis vel venundandis.

Missis creditoribus in possessionem, qui hæc petere possunt,
quando aliquid eis purè debetur, & absente debitore vocato
contumaciter: distingue vtrūm conueniatur actione in perso-
nam, aut in rem. Si in personam, & est maior xxv. annis, & com-
pos mentis, si latitat causa fraudandi debitores, illi soli possunt
possidere, & vendere aduersus quos latitauerit. Est autem Lati-
tare

tate turpiter se occultare, vt euiet occursum creditorū. s. titul. prox. l. Fulcinius. §. i. ij. & iij. Si autem non latitat animo fraudandi, sed absens est ex quacunq; causa probabili, vel non probabili: necessaria, vel voluntaria: creditores mittuntur in possessionem bonorum omnium: & habent custodiam & obseruationem: non tamen possident, neque permittitur eis bona vendere. Item creditor non diminuit bona vescendi causa, imò tenetur fructus restituere debitori, vel compensare. Et prodest hæc missio in possessionem facta, nedum missio, si ipse est verus creditor, sed etiam a his creditoribus omnibus. C. eod. l. vlt. §. i. & j. eod. l. cum vnus. Post missionem autem in possessionem creditorum postulant à Iudice, concedi sibi venditionem bonorum debitoris latitantis: & quanto tempore elapso debet concedi venditio, tractat l. vlt. §. sin autem hi qui. C. eod. Sin autem in rem agitur, obserua quod ponit tex. in §. in reali. c. quoniam frequenter. vt lite non contest.

De priuilegijs creditorum.

Inter creditores potiores sunt illi, qui acceperunt pignora, eis qui habent personales actiones tantum: vt C. qui pot. in pign. hab. l. eos. Inter hypothecarios autem obtinet regula. Qui prior est tempore, potior est iure: nisi in casibus quos plenius profequimur. s. qui pot. in pign. Inter eos autem qui habent personales actiones tantum, æstimantur priuilegia ex causa, non ex tempore. j. eod. l. priuilegia. Sic ergo erit satisfaciendum prius ei, qui habet priuilegium, quam qui non habet. s. quod cum eo qui in alien. pot. l. iij. & de pecu. l. ex factō. §. vlt. Vel si vterque sit priuilegiatus, & paria sint priuilegia, & pares tituli, vt quia ambo depositores sunt, debent concurrere: vt s. tit. proxim. l. si veni. §. in bonis. & §. ratio. Inter creditores autem non priuilegiatos occupantis est melior conditio: hoc est, si vigilauerit vt sibi satisfiat à debitore, qui soluendo non erat, antequàm bona debitoris possideantur. Nam postea q̄ bona cœperunt possideri, omnia creditorū iura paria sunt facta: Ius enim ciuile vigilantibus scriptum est, supra, de pecul. l. summa. & infra, de his quæ in fraudē credit. l. pupillus. in fin. Item si vtroque creditore instante debitor vni voluit gratificare, debet illud omnib⁹ communicare, vel eadem portio singulis queri. s. tit. prox. l. si non. §. i.

De separationibus.

Creditorum hereditarij, item illi quibus legauit testator, possunt postulare separari bona defuncti à bonis hæredis: vt tamen

primò satisfiat creditoribus hæreditariis, quàm legatariis. Nisi essent legatarij quibus obligatus erat defunctus, nõ quibus ipse legauerit. Hæredis autem bona referuentur creditoribus eius, adeò vt si creditores vel legatarij decepti sunt in postulatione separationis: vel si hæres postea multa lucratus est: nõ tamen admittuntur ad bona hæredis, quia petendo separationem, ab eius persona recesserunt. Hæredi autem aduenti non datur separationis beneficium, nisi in casu, scilicet, cum quis adiit hæreditatẽ ex Trebell. coactus, & nõ est fideicommissarius cui restituat. Idem & in alio casu, cum seruus domino extitit necessarius hæres, & bona patroni non attigit: postulat enim separari quicquid post mortem domini acquirerit, & quod ei à testatore debetur. j. eo. l. i. §. vi. Sed si attigerit bona, cessat separatio. Si autem esset minor xxv. annorum, possit in integrum restitui. s. de minor. l. ait prætor. §. non solum. Est autem Separatio diuisio quedam, & segregatio vnius peculij, vel patrimonij, ab alio.

Separatio

De curatore bonis dando.

Si hæres sub conditione institutus, nec implere conditionem vult nec respondere, an sit aditurus, vel ne: curator bonis constituendus erit ad conseruanda bona dumtaxat, vel ad vendendum quæ sunt mora peritura. Et si graue æs alienum sit, quod ex perna crescat: debet talis curator æs alienum soluere, alienando pernam non peritura. Sicut cum venter in possessione est, supra de ventre in possess. mitted. l. i. §. item si periculum. & l. curator. §. i. Vel sicut pupillus hæres tutorem non habens, solet ei decem curatores. j. l. i. in fine. Adeatur ergo Prætor à creditoribus, vel aliorum quorum interest, propter spem luccessionis: isq; curatorem curatoresque constituat ex consensu maioris partis creditorum: quæq; per tales curatores sic creatos acta, facta, gesta que sunt rata habebuntur. Datur itaq; curator diuersimodè: quandoque bonis defunctorum, vt hic in l. i. Quandoq; absentium. C. de ca. & postl. reu. l. iij. & s. ex quib. caus. ma. l. ab hostibus. §. i. Quandoq; bonis debitorum soluere nolentium. s. eo. l. fi. & j. tit. pr. x. l. i. Item quâdoq; præsentis: vt C. de bon. quæ libe. l. fin. §. in fin. Item quâdoq; morbo impeditis. C. de cura. tur. l. i. Cætera genera curatorum ponit glo. j. de mun. & hon. l. i. §. fi. facit s. de priuileg. §. i. Idem priuilegium. §. i.

Curator quibus datur.

Quæ in fraudem creditorum facta sunt, vt in integrum restituantur.

Alienata per debitorem in fraudem creditorum, excussis bonis de-

nis debitoris reuocantur, ac si alienata non essent, per actionem
 qua appellatur Pauliana, à Paulo eius inuentore: vt s. de vsur. *Pauliana.*
 l. videamus. & j. cod. l. hac in factum. Si igitur debitor meus frau-
 dulenter alienauit bona, nec tantum super sit, vnde mihi satisfi-
 fiat, habet locum hæc actio. Et sic agere debeo primò ex con-
 tractu, & ipsum si compareat condemnari facere: vel si non com-
 pareat, pronuntiare me in possessionem, &c. Requiritur ergo
 quatuor in hac actione. Primò, quòd sit debitor ex mutuo, vel
 simili causa. Item quòd debitum fuit efficax, & sine exceptione.
 Item quòd consilio, & fraude alienauit. Item quòd re tali alie-
 nata non inueniat tantum in bonis iam discussis, vt mihi satisfi-
 fiat. l. i. j. eodem. Nec liberatur cedendo bonis à carcere propter
 commissam fraudem in alienando bona in fraudem credito-
 rum: vt est text. sing. in. l. si. §. si. j. eo. liceat aliàs debitor cedendo
 bonis liberetur à pœna carceris. l. fin. C. qui bon. ced. poss. Itè si
 quid acquirit iste debitor fraudulentus, excutitur vsq; ad peram
 & sacculum: licet aliàs solum excutiat, in quantum facere po-
 test: vt dicit gloss. in d. l. fin. De hoc plenè Instit. de act. §. item si
 quis in fraudem.

LIBER XLIII.

Et v. huius.

¶ De interdictis, seu extraordinarijs actionibus que
 pro his competunt.

Qualiter de iure ciuili agatur, supra dixit. Nunc qualiter de
 iure Prætorio, quo plerunq; pro possessione interdi-
 cta agitur: vt Insti. eo. in prin. Et erat interdictum olim nihil a-
 liud, quàm quædam formata & solennis verborum conceptio,
 quibus Prætor aliquid fieri iubebat, aut prohibebat: quod tunc
 maximè faciebat, cum de possessione aut quasi inter aliquos con-
 tendebatur: Instit. eo. in prin. Et dicta sunt Interdicta, quia inter
 duos redduntur: licet quidam dicant appellari ab interdicendo,
 id est, prohibendo. Insti. eo. §. sunt. Et hodie inter Interdicta & *Interdicta*
 Actiones nulla est differentia. Est ergo Interdictum actio præto- *interdicta*
 ria. Interdictorum autem alia sunt prodita gratia iuris diuini, *iuris diuini.*
 alia gratia iuris humani. Gratia iuris diuini quatuor sunt. De
 mortuo inferendo: De sepulchro ædificando: item, Ne quid fiat
 in loco sacro, vel immitratur: Itè id quod factum est, vel immissum,
 tollatur: vt j. eo. l. ij. §. i. & ne quid in in loc. pub. l. ij. §. locorum.
 k. iij. Huma-

Humani.

Humani verò iuris causa quædam competunt propter utilitatē priuatam: quædam propter publicam: vt de locis publicis, & viis, & fluminibus publicis. j. eo. l. i. §. quæ sunt. Propter priuatam autem utilitatem inducta sunt interdicta: quædam gratia iuris sui tuendi: vt interdictum de liber. exhi. vel vxore exhibenda: vel li-

Officium.

berto. Quædam gratia officii tuendi: & est Officium quod homo debet homini ex natura: vt interdictum de lib. hon. exhi. Quædam gratia rei familiaris dantur. Item quædam sunt adipiscendæ possessionis: vt Quorum bonorum. Quorum legatorum: & Salui-
num. Alia causa retinendæ possessionis: vt, Vti possid. & Vtrobi. Alia causa recuperandæ: vt, Vnde vi, & Directum, & Vtile. Sunt & interdicta quædam duplicia. vt, Ne vis fiat ei qui miss. est in posses. Item quædam continent causam veræ proprietatis: vt secundum interdictum De itinere actusq; pri. Et interdictum quod datur De aqua ex castello ducenda. Quædam verò obtinent causam quasi proprietatis: vt quæ cōpetūt pro locis sacris, religiosis & lib. exhi. Item quædam sunt Prohibitoria: quædam Restitutoria:

Interdicta publica.

quædam Exhibitoria, & quædam Mistia. Item quædam sunt Annalia: quædam perpetua. Item quædam sunt Publica, id est, cuiuslibet de populo cōpetentia: & sunt septem, de li. ho. exhi. Ne quid fiat in loc. sac. Ne quid fiat in reli. Ne quid fiat in pub. Ne quid fiat in flumine vel mari, quo peius nauigetur. Itē Ne quid fiat in flumine, vel ripa, vt aliter aqua fluat, quā priori estate. Itē interdictū Vt in flu. pub. lacu, fossā, vel stagno liceat nauigare. Est & octauū populare: scilicet, Vt liceat reficere cloacas publicas, licet earum refectio principaliter ad magistratum pertineat. Priuata autē interdicta sunt vigintiocto: De mortuo inferendo, Quorū bonorum. Quorum legatorum. Vnde vi. Vti possi. Vtrobi. De tab. exhi. De lib. exhi. De liberis educandis, Saluiantum, De precario, Ne vis fiat ei qui in pos. De loco publico fruēdo, De superficieb⁹, De itinere actusq; priuato, De aqua quotidiana & estiuā, De riuis reficiendis, De fonte, De cloacis priuatis reficiendis, Quod vi aut clam, De arboribus cædendis, De glande legenda, De migrando, De operis noui nūtiatione. Item interdictū Fraudatorium, quo pupillo tutoris creditor tenetur, si eum consiliū fraudis participasse constabit, vt fraudaretur pupillus, qui cōuē-

*Priuata.**Circa interdicta notanda.*

turus erat tutorem. j. de solu. l. pupilli. i. responso. Sunt præterea alia plura vtilia & accessoria interdicta, quæ sub prætextu negatiua. Primum, quod nullum interdictum infamat. j. de vi, & vi ar.

vi ar. l. neq; . Secundum, quòd nullum proponitur solenniter, si
 cut nec aliqua actio, id est, cum solennitate verborum. Vnde om-
 nia interdicta sunt extraordinaria: Institut. eod. §. vltimo.
 Tertium, quòd in nullo interdicto habetur ratio fructuum ante
 lit. contest. nisi interdicto vnde vi. j. eo. l. interdictis. & de vi, &
 vi ar. l. i. §. ex die. Quartum, quia nullù redditur inter non sub-
 iectos. C. eo. l. ij. Et tria possunt notari affirmatiuè. Primù, quia
 omnia interdicta personalia sunt, & tamen scripta sunt in rem,
 quia dantur contra quemlibet possidentem. j. eo. l. i. §. penul. Itè
 in omni interdicto habetur ratio fructuum post lit. contest. j. eo.
 l. antepe. Item loco cuiuslibet interdicti redditur actio in factù.
 Insti. eo. in prin. §. si.

Quorum bonorum.

Digniora sunt interdicta quæ competunt pro vniuersitate,
 quàm pro rebus singulis: ideo de eis primo. Est autem interdictum
 Quorum bonorum directù, & vtile, inter omnia alia interdicta
 solum vniuersale. Et datur directum ei, qui est bonorù possessor:
 vtile verò ei qui succedit iure civili ex testato, vel ab intestato.
 C. eo. l. i. & j. l. i. Sic & directa hæreditatis petitio datur hæredi:
 vtilis autem bonorum possessori. s. de bonor. posselli. hæred. pe.
 l. i. Intentatur hoc edictum interdum contra eum qui possidet
 pro hærede, vel p. possessore. Est perpetuù hoc interdictum: Et no-
 minatur sic à primis verbis interdicti. Verba autè interdicti hæc
 sunt: Quorum bonorù ex edicto meo illi possessio data est, quod
 de his bonis pro hærede aut pro possessore possides, possideres' ue
 si nihil vsucaptum esset: quoque dolo malo fecisti, vt id desineres
 possidere, id illi restituas: nisi incontinenti paratus sis probare
 res tuas. vt not. C. de edict. di. Adria. tol. l. ij.

* Quorum legatorum.

** Quod le-
gatorum.*

Causa adipiscendæ possessionis hoc interdictum introductum
 est, sicut & præcedens. Et datur hæredi, & bonorum possessori, &
 cuiuslibet vniuersali successori, & hæredibus hæredum. Et datur cõ-
 tra legatarios qui non ex voluntate hæredis occupauerunt lega-
 ta. Nec enim debent sibi ius dicere, occupatis legatis, sed ab hæ-
 rede petere. j. eod. l. i. in prin. & §. i. Et quod dictum est in lega-
 tarius, seruatur etiam in his, quibus donatum est causa mortis, &
 in hæredibus eorum. Item si legatarius autoritate prætoris est
 missus in possessionem causa legatorum seruandorum: cùm hæ-
 res non satisfaret, deinde hæres satisfet, vel paratus sit satisfacere,
 tenetur legatarius hoc interdicto. j. eod. l. i. §. quaesitum. & §. le-
 gatorum.

k .v. gatorum.

gatorum. Hæredi autem nocet si accommodauerit voluntatem legatario post aditam hæreditatē, vel in ipsa apprehensione, vel postea, vel ante. Et si plures sint hæredes, & vnus consentiat legatario, alter non: qui non consentit habebit interdictum. j. eo. l. i. §: quod ait prætor. & l. prodest. Est tamen notandum, quod hoc interdictum datur contra hoc titulo possidētē, scilicet pro legato. Sed ille qui possidet pro hærede, vel pro possessore, conuenitur hæreditatis petitione, vel quorum bonorum. Verba autem interdicti hæc sunt, Quod qui legatorum nomine, non ex voluntate hæredis, occupauit: id restituat hæredi.

Ne vis fiat ei, qui in possessionem missus est.

Hic titulus tanquam generalis ad omnia possessoria interdicta est, id est, ad omnes, qui à prætore in possessionem missi sunt pertinet. Conuenit enim prætori, omnes quos in possessionem misit, tueri. Et datur hæc actio nō tantum contra eum, qui prohibuerit quem venire in possessionem: sed & in eum, à quo quis est possessione pulsus est cum venisset in possessionem. Nec exigitur vt r̄um vi fecerit qui prohibuerit. Verba autem edicti hæc sunt: Ait prætor: Si quis dolo malo fecerit, quo minus quis permissu meo, eius ue cuius iurisdictio de ea re fuerit, in possessione bonorum sit: in eum in factum iudicium, quanti ea res fuit, dabo.

De tabulis exhibendis.

Ei, qui vtitur interdicto Quorum bonorum, & Quorum legatorum, expedit agere hoc interdicto, vt tabulæ testamenti exhibeantur, & sibi cognitę fiant. Et differūt actio ad exhibendum, & in factum, & hoc interdictum, & illud, quemadmodum testamenta aperiantur: vt not. s. ad exhib. l. iij. in fi. Si quis igitur conuincatur penes se esse testamentum, iubendus est exhibere. Tempus ei dandum est vt exhibeat, si non potest in præsentiarum exhibere. Sed si neget se exhibere posse, vel oportere, hoc interdictum componit. Et pertinet non tantum ad testamenti tabulam, vt r̄um ad omnia quæ ad causam testamenti pertinet: vtputa & ad codicillos: siue supremæ tabulæ sint, siue priores: siue testamentum valeat, vel ruptum sit alio iniquo vitio: & ad omnem scripturam testamenti, siue perfecta, siue imperfecta sit. Verba interdicti hæc sunt: Quas tabulas Lucius Titius ad causam testamenti sui pertinentes reliquissē dicitur, siue hæ penes te sint, aut dolo malo tuo factum est, vt desinerent esse, ita eas illi exhibendas. Item si libellus, aliud ue quid relictu esse dicitur, decreto (id est, edicto)

Tabula testata.

edicto isto) comprehendam. Sed quandoque cessat hoc interdictum. vt j. eod. l. fin. & in tabulis viui. j. eod. l. penult.

Ne quid in loco sacro fiat.

Interposito titulo superiori, occasione illorum titulorum, scilicet, Quorum bonorum, & Quorum legatorum, redit ad propositam materiam, scilicet, Ne vis fiat ei, & c. scilicet, ad prohibitoria interdicta: & primo de dignioribus, est enim hæc causa diuini iuris. s. de interdic. l. ij. §. i. Sacer autem locus est, qui rite per pontifices Deo consecratus est: In sit. de re. diui. §. nullus. Verba edicti hæc sunt: In loco sacro facere, inue eum immittere quid, veto. Et pertinet ad ea quæ in loco sacro fiunt deformitatis, vel inordinati causa: non si ornamenti causa. Extenditur etiam a res sanctas, vt sunt muri, itemque portæ ciuitatis Romanæ, & in aliis sacris locis, vt in muris municipiorum aliquid facere, quo damnum aut incommodum irrogetur, non permittitur. Itaque neque muri, portæve habitari sine permisso principis propter fortuita incendia possunt. j. l. fin.

De locis & itineribus publicis.

Cuiuslibet in publicum petere permittendum est id, quod ad usum hominum pertinet: veluti vias publicas, itinera publica. Et ideo quolibet postulante, de his interdictum redditur. Iter autem publicum, via militaris dicitur: Vicinalis autem dicitur, vbi priuati conferunt ex agris suis. De triplici genere viarum habetur. j. titul. proxim. l. ij.

Ne quid in loco publico, vel itinere fiat.

Superiori titulo specialiter, hic generaliter in omni publico loco dicit: vt j. eod. l. ij. §. publici. vel superior titulus preparatorius est, nec est ibi aliquod interdictum: hic autem quatuor proponit. Primum in l. ij. in princ. Secundum in §. ait Prætor. & sunt prohibitoria tantum. Tertium in §. Prætor ait. & est restitutorium. Quartum in §. fin. & est prohibitorium. In loco igitur publico Prætor prohibet ædificare, & interdictum proponit. Verba interdicti hæc sunt: Ne quid in loco publico facias, inue eum locum immittas, qua ex re illi quid damni detur, præterquam quod lege, senatusconsulto, edicto, decretove principum tibi concessum est: De eo, quod factum erit, interdictum non dabo, restitutorium videlicet. Ratio huius interdicti est, quia loca publica priuatorum vsibus deseruiunt, iure scilicet ciuitatis: non quasi propria cuiusque priuati hominis, id est, iure seruitutis. Et tantum iuris habemus ad obtinendum usum publicum,

**Publicus
locus.**

**Via mul-
tiplex.**

cum, quantum quilibet ex populo ad prohibendum habet. Et ap-
pellatio Publici loci continet areas, insulas, agros, vias publicas,
itinerasq; publica. Viarum quædam publicæ sunt, quædam pri-
uatæ, quædam vicinales. Publicas vias dicimus, quas Græci ba-
silicas, nostri pratorias, alij consulares vias appellant. Priuatæ
viæ sunt, quas agrarias quidam dicunt. Vicinales viæ sunt, quæ
in vicis sunt, vel quæ in vicos ducunt. Et pertinet hoc interdi-
ctum ad vias rusticas tantum: ad vrbicas verò non: harum enim
cura pertinet ad magistratus.

De loco publico fruendo.

Interdictum hoc publicæ utilitatis causa proponi palàm est:
tuetur enim Prætor vestigalia publica, dum prohibetur quis
vim facere ei, qui id fruendum cõduxerit. Verba edicti hæc sunt:
Quò minus loco publico, quem is, cui locandi ius fuerit, fruend-
um alicui locauit: ei qui conduxerit, sociòve eius, ex lege loca-
tionis frui liceat, vim fieri veto. Ultra legem autem, vel cõtra le-
gem locationis, non debet audiri qui frui desiderat. Solet ta-
men concedi, vt imagines, & statuæ, quæ ornamento Reip. sunt
futuræ, in publicum ponantur.

*De via publica, & si quid in ea factum esse dicatur,
& de edilibus currulibus.*

**Aedilium
currulium
iura.**

Studeant ædiles currules eas, quæ secùdum ciuitates sunt vi-
as, vt adæquentur, & effluxiones non noceant domibus, & pore-
statem faciant vbicunque oportet. Et vt parietes domorum effi-
ciantur ne labiles sint. Curent etiam, vt nullus effodiat vias, ne-
que subruat, neque construat in viis aliquid: vias reparèt, aque-
ductus purgent, quæ sub diuo, id est, cælo sunt. Studeant vt an-
te ergasteria nihil profectum sit, vel propositum, præterquam si
fullo vestiméta siccet, aut tector trocos, id est, rotas exterius po-
nat. Non permittant rixari in viis, neque stercorea proiicere, ne-
que morticina, neque coria iacere.

De via publica, & itinere publico reficiendo.

Titulus iste non ad aliud pertinet, nisi quòd qui viam publi-
cam reficiebat, videbatur aliquid facere: sed hoc facere non est
prohibitum. Dicit ergo de via publica qualiter reficiatur, &
amittatur: præterea hic titulus de via vrbana & rustica, sed su-
perior titul. ij. tantum de rustica, & ideo non superfluit hic titu-
lus. Verba edicti hæc sunt: Quò minus illi viam publicam iterve pu-
blicam aperire, reficere liceat, dum ne ea via, idve iter deterius
fiat, vim fieri veto. Viam aperire, est ad veterem altitudinem,
latitu-

**Viam ape-
rire.**

latitudinemque restituere. Sed & purgare refectionis portio est, purgari autem proprie dicitur ad libramentum proprium, id est, modum, vel pulchritudinem redigere, sublato quod superest. Reficiet autem & qui aperit, & qui purgat, & omnes omnino qui in pristinum statum deducunt. Et dabitur hoc interdictum perpetuò, & omnibus, & in omnes. Et habet condemnationem in id, quod actoris intererit.

De fluminibus; & ne quid in flumine publico, ripave eius fiat, quò potius navigetur.

Flumen à Rivo magnitudine discernitur, aut à simatione, vel opinione circumcolantium. Fluminum quædam sunt perennia, quædam torrentia. Perenne est, quod semper fluit: Torrens est, quod tantum hyeme fluit. Fluminum quædam publica sunt, quædam non. Publicum flumen, ut Celsius definit, est quod perenne, id est, perpetuum est, & si iam non omni tempore fluat, quia forte æstate aliqua exaruit. Verba edicti hæc sunt: Ne quid in flumine publico, ripave eius facias, ne quid in flumine ripave eius immittas, quo statio, iterve navigij deterius fiat. Ripa est id, quod flumen continet naturalem rigorem cursus sui tenens. Statione dicimus à stando: is igitur locus demonstratur, vbi cunq; naves tutè stare possunt. j. de verb. sig. l. portus. Navigiù solemus dicere etiam ipsam navem. Iter ergo navigij, id est, iter navis. Navigij appellatione etiam rates continentur, & conexiones trabium: quia plerumq; & ratum usus necessarius est. Dicitur autem deterius statio, iterq; deterius fieri, si usus eius corrumpatur, vel difficilius fiat, aut minor, aut rarior, aut si in totum auferatur. Ripa ea putatur esse, quæ plenissimum flumen continet.

Ne quid in flumine publico, ripave eius fiat, quò aliter aqua fluat, quàm in priori æstate fluxerit.

Differt à superiori tit, quia illud propter navigij utilitatem, hoc propter agrorum, vel aliam quàm navigij, prohibet quicquam in flumine fieri. Item ille de navigabili, vel quasi: hic de omni flumine: ut j. l. i. circa princ. Item differt ab inferiori, quia hic prohibetur fieri in publico, ibi e contra verat fieri vim facient, & videnti. Verba edicti hæc sunt: in flumine publico, inve ripa eius facere, aut in id flumen, ripave eius immittere, quò aliter aqua fluat, quàm in priori æstate fluxerit, veto. Et est inductum hoc interdictum, ne derivationibus minus concessis flumina arefiant: vel mutatus alveus vicinis aliquam iniuriam faciat, vel afferat: pertinet autem ad flumina publica, siue navigabilia

Purgare.

Reficere.

ha sunt, siue non. Et generaliter tunc interdicto hoc quis tenetur, si mutetur aquæ cursus per hoc quod factum est, dum depressior vel altior fiat aqua, ac per hoc rapidior sit cum incommodo accolentium: & si quid aliud vitij accolæ extracto eius qui conuenitur, sentient, interdicto locus erit.

Vt in flumine publico nauigare liceat.

Hoc interdicto prospicitur, ne quis in flumine publico nauigare prohibeatur. Sicut enim ei qui via publica vti prohibetur interdictum supra positum est: ita hoc quoque proponendum Prætor putauit. Sed si priuatum sit flumen, interdictum cessat. Verba edicti hæc sunt: Quo minus illi in flumine publico nauigare, ratem agere, quove minus per ripam onerare, exonerare ve liceat, vim fieri veto. Item ait: vt per lacum, fossam, stagnum publicum nauigare liceat, interdicam. Est autem Lacus, qui per te tuam habet aquam: Stagnum est, quod temporalem continet aquam ibi stagnantem: quæ quidem aqua plerumque hyeme congelatur. Fossa, est receptaculum aquæ manufactum.

Lacus.

Stagnum.

Fossa.

De ripa munienda.

Ripas fluminum publicorum reficere, & munire, vtilissimum est. Sicuti igitur de via publica reficienda interdictum positum est: ita etiam de ripa fluminis munienda proponendum fuit. Verba edicti hæc sunt: Quo minus illi in flumine publico ripæ eius opus facere, ripæ, agrive, qui circa ripam est, tuendi causa liceat (dum ne ob id nauigatio deterior fiat) si tibi damni infecti in annos decem boni vini arbitrato vel cautum, vel satisfactum est, aut per illum non fiat, quo minus boni vini arbitrato caueatur, vel satisfactum, vim fieri veto. Merito adicit, Dum ne ob id nauigatio deterior fiat. Illa sola enim refectio toleranda est, quæ nauigationi impedimento non est. Et licet ripæ, lacus, fossæ, vel stagni muniendi causa Prætor nihil hæc cauit: Idem tamen erit obseruandum, quod in ripa fluminis munienda.

De vi, & vi armata.

Primum Vi, ponitur hic in genere, secundum in specie. Et idem est dicere, sicut in C. vnde vi. De interdictis igitur que sunt prohibitoria expedito, nunc de restitutorijs dicit: vt Institur. de interdict. §. i. Habet autem locum hoc interdictum, cum quis per vim possessionem soli amisit: vim dico expulsuam, non compulsiuam. Si enim compulsus possessionem rerum tibi tradidero, cessat hoc interdictum, & datur actio, Quod metus causa. si eodem. l. si rerum. Item vim dico, non legitimè admissam: qui

enim expulsus est, si incontinenti velit recuperare possessionem suam, potest quidem incontinenti auctoritate sua: non ex interuallo. j. cod. l. iij. §. cum igitur. Et accipe incontinenti, id est, antequam ad alia extranea diuertat negaria. j. de verbor. oblig. l. continuus. §. i. Sed & ille, qui nondum est adhuc expulsus, sed quem quis vult iniuste expellere, potest resistere vim inferenti, & propulsare vim illatam, ad defendendam possessionem: cum moderamine tamen inculpatæ tutelæ, id est, defensionis. Et eadem l. i. Quod autem defensio dicatur inculpatæ, & cum moderamine facta, attenditur circa tria: Primò, quod fiat cum similibus factis: secundò, quod incontinenti: tertio, quod animo propulsandi iniuriam, non irrogandi. Verba huius edicti hæc sunt: Vnde tu illum vi deiecisti, aut familia tua deiecit: de eo, quodque ille tunc ibi habuit tantummodò intra annum: post annum vero de eo, quod ad eum qui vi deiecit peruenit, iudicium dabo. Et pertinet hoc interdictum ad solam atrocem vim: & ad eos tantum, qui de solo deiciuntur: puta, de fundo siue ædificio. Ad alium autem non pertinet.

Vti possidetis.

Post interdictum Vnde vi, quod possessionem restituit, sequitur hoc, quod defendit. j. l. i. §. & consequenter. & est interdictum retinendæ possessionis. Habet autem locum hoc interdictum Vti possidetis, in rebus immobilibus omnibus, & soli: dum tamen talia sint, que possunt possideri. j. cod. l. i. §. penult. Non autem possidentur forum, basilica, & res sacræ. s. de acqui. posses. l. i. §. ult. Item habet locum hoc interdictum in incorporalibus, vt in quasi possessione vsusfructus, vel vsus. j. cod. l. ult. vel abharum seruitutum. s. de serui. l. quoties. Verba edicti hæc sunt: Vti eas ades, de quibus agitur, nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero possideris: quo minus ita possideatis, vim fieri veto. De cetero hoc interdictum non dabo: neque pluris, quam quantitas res erit, intra annum, quo primò in experiundi potestas iuerit, agere permittam. Causa huius interdicti fuit, quod separata esse debeat possessio à proprietate. Fieri enim potest, vt alter possessor sit, dominus non sit: alter dominus quidem sit, possessor non sit. Fieri etiam potest, vt possessor idem, & dominus sit. j. ea. l. §. huius. Quoties ergo inter litigatores est proprietatis controuersia: aut conuenit inter litigatores, vter possessor sit, vter petitor: aut non conuenit. Si conuenit, absolutum est: ille possessoris commodo, quem conuenit possidere, alter peti-

petitoris ore fungeretur. Sed si inter ipsos contendatur, vter possideat, quia alteruter se magis possidere affirmat: tunc si res soli sit, in cuius possessione contenditur, ad hoc interdictum remittentur, quod vulgò Vti possideris, appellatur: & datur huius rei causa, ne vis fiat ei qui possidet.

De superficiebus.

Simile est superiori interdicto: vt j. ead. l. §. proponitur. Hoc interdicto tuetur Prætor eum, qui superficiem detendit, id est, materiem ædificij sine solo. Verba interdicti hæc sunt: Vti ex lege locationis siue conductionis superficie, qua de agitur, nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero fruimini: quo minus ita fruamini, vim fieri veto. Si qua alia actio de superficie postulabitur, causa cognita iudicium dabo. Omnia quæ in Vti possideris interdicto seruantur, hic quoque seruantur. Appellamus autem Superficiarias ædes, quæ in conducto solo posite sunt, quarum proprietas & ciuili, & naturali iure eius est, cuius & solum: & idem si emit fundum, non tamen vt soli dominium transeat, sed sola licentia habendi, & tenendi superficiem. j. l. i. §. qui superficiem. Est ergo superficiarius dominus vtiliter, non iure directo, & habet in rem: vt no. j. l. i. §. qui superficiem. in fin.

De itinere actûq; priuato.

Superiori titulo de possessione rerum corporalium retinenda, hic de possessione rerum incorporalium. Et est hoc interdictum prohibitorium, pertinens ad rusticas tantummodo seruitutes. Verba interdicti hæc sunt: Quo itinere actûque priuato, de quo agitur, vel via, hoc anno, nec vi, nec clam, nec precario ab illo vsus es: quò minus ita vtaris, vim fieri veto. Hoc interdicto Prætor tantum inquit, an itinere, actûque hoc anno vsus sit, non vi, non clam, non precario, & in hoc tuetur eum, licet eo tempore, quo interdictum redditur, vsus non sit. Siue igitur habuerit ius viae, siue non habuerit: in ea conditione est, vt ad tuitionem Prætoris pertineat. Si modò hoc anno vsus est, vt ad iudicium tempore, id est, non minus quam triginta diebus. Neque enim ad præsens tempus refertur vsus: quia plerumque itineribus, vel via non semper vtimur, nisi cum vsus exegerit. Itaque anni temporis spatium conclusit vsum.

De aqua quotidiana & aestiua.

Vsus aquæ, sicut itineris, est quædam quasi possessio. Ideoque hanc, sicut illam, Prætor tuetur, interdicto reddito. Et est hoc interdictum prohibitorium, & interdum restitutorium, pertinet

not ad aquam quotidianam. Duo autem sunt genera aquarum:

Quotidiana, & æstiuæ: quotidiana ab æstiuæ differt usu, non iure.

Quotidiana aqua ea est, quæ duci assiduo solet, vel æstiuo tem-

pore, vel hyberno, etiam si aliquando ducta non est. Non enim

ideo quotidiana dicitur, quia quotidie ducitur: sed ea, qua quis

quotidie possit uti, si vellet: quanquam quoridianam interdum

hyeme ducere non expediat, et si possit duci. Aestiuæ autem ea

est, qua æstate sola uti expedit: sicut dicimus vestimenta æstiuæ,

castra æstiuæ, quibus interdum etiam hyeme, præ-

runque autem æstate utamur. Et generaliter ex proposito uten-

tis, & ex natura locorum, aqua æstiuæ à quotidiana discernitur.

Nam si sit talis aqua, quæ perpetuo duci possit: ego tamen ea so-

la æstate utar, dicendum est, hanc aquam esse æstiuam. Rursus si

talis sit aqua, quæ non nisi æstate sui natura duci possit, æstiuæ

dicitur. Et si ea sint loca, quæ natura non emittant aquam nisi

æstate, dicendum erit recte æstiuam dici. Verba interdicti hæc

sunt: Vti hoc anno aquam, de qua agitur, nec vi, nec clam, nec

precario ab illo duxisti: quò minus ita ducas, vim fieri veto. Hæc

anno, Prætor dicit, hoc est, non quotidie: sed hoc anno, vel vna

die, vel vna nocte. Et loquitur Prætor de ea sola aqua, quæ

perennis est: nulla enim alia duci aqua potest, quàm quæ est per-

ennis, j. l. i. §. loquitur.

De Riuis.

Parum prodesset ius aquæ, de qua supra dixit, nisi liceret pur-

gare riuum: nec tam necessaria est refectio itinerum, quàm riuo-

rum: quia non refectis riuis, omnis usus aquæ aufertur, & homi-

nes siti necarentur: & sanè aqua peruenire, nisi refecto riuo, non

potest. At non refecto itinere, difficultas tantùm eundi, agendi-

que fieret, quæ temporibus æstiuis leuior esset. l. fin. j. cod. Ideo

hoc interdictum utilissimam est: nam nisi permittatur alicui re-

ficere, alia ratione usus incommodabitur. Verba edicti hæc sunt:

Riuos, specus, septa reficere, purgare aquæ ducendæ causâ, quò

minus liceat illi, dum ne aliter aquam ducat, quàm uti priori æ-

state: non vi, non clam, non precario à te duxit, vim fieri veto.

Riuus est locus per longitudinem depressus, quo aqua decurrat. Riuus.

Specus, locus est ex quo despicitur, inde Spectacula sunt dicta. Specus.

Septa sunt ea, quæ ad incile opponuntur aquæ compellendæ de-

riandæve ex flumine causâ: Siue ea lignea sint, siue lapidea, si-

ue ex alia qualibet materia sint ad continendam, transmitten-

damque aquam excogitata: quæ appellamus Sclusam. Incile au-

Aqua quo
tidiana.

Aqua æsti
ua.

De Riuis.

Riuus.

Specus.

Septa.

Incile.

tem

Reficere.

tem est locus depressus ad latus fluminum, ex eo dictus quod incidatur: inciditur enim vel lapis, vel terra, unde primum aqua ex flumine agi possit. Sed & fossæ, & putei hoc interdicto continentur. Reficere, est quod corruptum est, in pristinum statum restaurare. Et sunt verba reficiendi, tegere, substruere, sarcare, ædificare: Item, aduehere, apportareq; ea, quæ ad eandem rem opus est continentur. Purgandi verbum ad eum riuum pertinet, qui refectioe indiget. j. l. i. §. purgandi.

De Fonte.

Seruitutes non tantum aquæ ducendæ esse solent, verum etiam hauriendæ: & sicut discretæ sunt seruitutes ductus aquæ, & hauritus aquæ: ita interdicta separatim redduntur. Et proponitur hoc interdictum ei, qui fontana aqua uti prohibetur. Verba edicti hæc sunt: Vti de eo fonte, quo de agitur, hoc anno aqua, nec vi, nec clam, nec precario ab illo vsuses: quod minus ita utaris, vim fieri veto. De lacu, piscina, puteo, item interdictum. Hoc interdictum locum habet, si quis prohibeatur uti aqua, hoc est, siue haurire prohibeatur, siue etiam pecus ad aquam appellere. Hoc interdictum de cisterna non competit: Nam cisterna non habet perpetuam clausam, nec viam habet aquam: ex quo apparet in his omnibus exigendum, ut viua aqua sit: cisternæ autem imbribus concipiuntur. Coercere aquam, est continere sic, ne desinat, vel dilabatur: dummodo non permittatur alicui nouas venas quærere, vel aperire, is enim innovat aliquid præter id, quo precedenti anno vsus est. Sed & de lacu, puteo, piscina reficiendis, purgandis, interdictum competit. Et omnibus personis dabitur, quibus permittitur interdictum de aqua æstiva. j. eod. l. i. §. fin.

*Coercere
aquam.**De Cloacis.**Cloaca.*

Cloacæ indiget purgatione, sicut riuus, ut foetor cesset, & commoditas veniat. Hoc interdictum propositum est de cloacis priuatis: publicæ enim cloacæ publicam curam merentur. Cloaca autem est locus concauus, per quem colluuius quædam fluat. Curauit autem Prætor per hæc interdicta, ut cloacæ, & purgentur, & reficiantur: quorum vtrunque & ad salubritatem ciuitatum, & ad tutelam pertinet. Nam & coelum pestilens & ruinam minantur immunditiæ cloacarum: id est, si non reficiantur. Verba interdicti hæc sunt: Quod minus illic cloacam, quæ ex ædibus eius in tuas pertinet ædes, qua de agitur, purgare, reficere liceat, vim fieri veto: damni infecti, quod operis vitio factum sit, cauere

e aucti iubebo. Duo sunt interdicta sub hoc titulo, vnum prohibitorium, quo prohibetur vicinus vim facere, quo minus cloaca purgetur, & reficiatur. Alterum restitutorium, vbi dicitur, quod in cloacam publicam factum siue immisum habes, quo vsus eius deterior sit, restituatur. Item ne quid fiat, imminueturque, interdicam. Quod ex adibus eius in tuas pertinet, &c. hoc est, dirigitur, extenditur, peruenit. Et tam ad proxima viciniam hoc interdictum pertinet, quam aduersus vltiores, per quorum aedes cloaca currit. Imò potest in vicini aedes venire, & rescindere pavimenta, purgandæ cloacæ gratia: dum tamen paratus sit restaurare id, quod ex necessitate reficiendæ cloacæ causa rescindat. j. l. i. §. quod ait Prætor.

Quod vi, aut clam.

Superiora interdicta respiciunt futurum tempus: hoc præteritum. Vel sic, Diximus supra separatim de vi tam præterita, vt Vnde vi, quam præsentis, vt Vti possidetis: nunc de quodam misso, scilicet, tam de vi, quæ pro eo quod clam factum est, quam pro præterito, & præsentis datur: vt j. cod. is qui. §. quod ait Prætor. & qualitercunque sit factum, agitur quod vi aut clam. j. cod. is qui in puteum. in princip. Item de Vi, tractatur vsque ad §. clam. in l. ij. postea de Clam, vsque ad §. hæc verba. in l. v. & ibi exponit quod factum est. Et est interdictum hoc restitutorium, per hoc occursum est calliditati eorum, qui vi aut clam quædam uoluntur: iubentur enim restituere ea. Verba edicti hæc sunt: Quod vi aut clam factum est, qua de re agitur, ad eum expetundi potestas est restituta. Et pertinet ad sola opera, que in solo vi, aut clam facta fuerint. Vi factum videtur, si quis contra Vi factum quam prohiberetur fecerit: vt si quis contra testationem, denuntiationemq; fecerit, vel si cum sciret se prohiberi, per vim moliturus est, ne prohiberi possit. j. l. i. §. quid sit. Clam facere videtur, Clam factum qui celauit aduersarium, neque ei denuntiavit: si modo timuit eius controuersiam, aut debuit timere. Seruius etiam eum clam facere ait, qui existimare debuit, sibi controuersiam futuram: quia non opinionem eius, & resupinam estimationem sequi oportet, ne melioris conditionis sint stulti, quam periti. l. iij. infra eodem. Hæc verba, Quod vi aut clam factum est, ita exponuntur, quod tu, aut tuorum quis fecerit, aut tuo iussu factum est. j. l. aut qui. §. hæc verba.

De Remissionibus.

Sicut nuntiatio parit interdictum. Quod vi aut clam, vt supra
l. ij. diximus

diximus: ita & remissio tollit, vt supra titul. l. si alius. §. i. Et ponuntur sub hoc titulo, remissiones faciendae ei cui nuntiatur est. Et sunt tres, vna ex conuentione: alia à iure, quando scilicet tenet nuntiatio: & tertia, quando non tenet, quia potest spernere nam tunc lex habet pro remissa. Et verba Praetoris ostendunt, remissionem tunc factam valere, vbi nuntiatio non tenet. Nuntiationem autem tunc Praetor voluit valere, vbi ius est nuntiandi, prohibere, ne se inuito fiat. Sed si non habet ius nuntiandi, siue satisfactio interueniat, quo casu fit remissio ipso iure, siue non, remissio facta ex conuentione vel etiam Iudice, hoc tantum remittit, in quo non tenuit nuntiatio cum effectu. Is habet ius nuntiandi nouum opus, qui aut diuinum aut feruitutem habet. Verba edicti haec sunt: Quod ius sit illi prohibere, ne se inuito fiat in eo, nuntiatio tenet: ceterum nuntiationem missam facito.

De precario.

Precarium Precarium est, quod precibus petenti vtendum conceditur, tandiu, quandiu is qui concessit patitur: quod genus liberalitatis ex iure gentium descendit. Et distat à donatione, eo quod qui donat, sic dat, ne amplius recipiat. supra de donat. l. i. in principio. Qui precario concedit, sic dat, quasi tunc receptorus, cum sibi libuerit precarium soluere. infra l. ij. & l. & habet. & l. cum precario. Et est simile Commodato. Nam & qui commodat suam rem, sic commodat, vt non faciat rem accipientis, sed vt ei uti re comodata permittat. Distat tamen à commodato, vt diximus supra commod. Verba edicti haec sunt: Quod precario ab illo habes, aut dolo malo fecisti, vt desineres habere, qua de re agitur, id illi restituas. Hoc interdictum restitutorium est, & naturalem habet in se aequitatem. Namque precarium reuocare volenti competit. Est enim natura aequum, tandiu te liberalitate mea uti, quandiu ego velim: & vt possim reuocare, cum mutauero voluntatem. Habere autem precario videtur, qui possessionem vel corporis, vel iuris, id est, rei incorporalis, pura, feruitutis, adeptus est, ex hac solummodo causa, quod preces adhibuit, & impetrauit precibus, vt sibi possidere, aut vti liceat: veluti si me precario rogaueris, vt per fundum meum tibi ire vel agere liceat: vel, vt in tectum, vel arcem adium mearum silicidium, vel tignum in parietem ammissum haberes. infra l. ij. §. fin. & l. sequen.

De arboribus cadendis.

Hoc interdictum competit non solum domino adium, sed etiam

etiam ei, qui usufructum habet, quia etiam ipse interest arborem istam non impendere. Nam nisi dominus adimat arborem, quæ alienis ædibus impendat, permittitur ei, cui arbor officit, ut si vellet succideret eam, lignaque tolleretur. Verba edicti hæc sunt: Quæ arbor ex ædibus tuis in ædes illius impendit: si per te stat, quò minus eam adimas: tunc quò minus eam illi arborem adimere, sibi que habere liceat, vim fieri veto. Et est hoc interdictum prohibitorium. Arboris appellatione etiam vites continentur. j. arb. furt. cæf. l. vitem. in princ.

Arboris
appellatio.

De glande legenda.

Glandis nomine omnis fructus continetur. j. de verbor. signific. l. qui venenum. §. glandes. & per hoc edictum datur licentia domino legendi glandem, id est, quemcumque fructum ex arbore sua in fundum vicini cadentem. Verba edicti hæc sunt: Glandem, quæ ex illius agro in tuum cadit, quò minus illi tertio quoque die legere, auferre liceat, vim fieri veto. Et computantur, primus, secundus, & tertius dies ab eo tempore, quo cecidit glans. Et ideo ponit de tertio, quia collectio glandis vix durat ad tertium diem, nam citius colliguntur: vel quia duobus aut tribus diebus euertuntur in terram, ut nulli eorum nomine compereret actio, cum sine dolo tuo fructus esse in rerum natura desierit. Non quia interdictum tam breui sopiatur tempore: nam intra annum duraret, si fructus staret, & plus infra, de act. & oblig. l. in honorariis. Sed si dolo desisset habere, tunc intra annum teneretur. s. de præscript. verb. l. qui seruandarum. §. fin. Et est utilitas huius edicti secundum Azon. quia necessitas imponitur ei, in cuius terram cecidit, ut singulis tribus diebus semel liceat auferre: & sic exponitur quoque, id est, singula tertio die, glos. penult. j. cod.

Glands.

De libero homine exhibendo.

Hoc interdictum proponitur tuendæ libertatis causa: videlicet, ne homines liberi retineantur à quoquam. Neque enim multum à specie seruientium differunt, quibus non datur facultas recedendi. Verba edicti hæc sunt: Quem liberum hominem dolo malo retines, exhibeas. Verbum Liberum, ad omnem liberum hominem pertinet, siue pubes sit, siue impubes: siue masculus sit, siue fœmina: siue vnus, siue plures: siue sui iuris sit, siue alieni. Hoc enim tantum spectamus, an liber sit. Exhibere, est in publicum producere, & videndi, tangendi que hominis facultatem præbere: proprie autem exhibere, est extra secre-

Liber.

Exhibere.
Lex Fania

tum habere. l. iij. §. ait Prætor j. eod. Hoc interdictum omnibus competit. Nemo enim prohibendus est libertati fauere. s. ad exhib. l. si liber. Et cum hoc interdicto concurrat etiam accusatio legis Fauie. de plag. j. ad leg. Fau. l. non statim. & C. ad leg. Fau. l. si fratrem. & versa vice, qui agit Fauia, poterit nihilominus hoc interdictum habere. l. iij. in princ. j. eod.

De liberis exhibendis seu deducendis.

Hoc interdictum proponitur aduersus eum, quem quis exhibere desiderat eum, quem in potestate sua esse dicit: & competit ei, qui in potestate habet. Neque curat Prætor, cur apud eum sit, qui exhiberi debet, quemadmodum in superiori interdicto: sed omni modo restituendum putauit, si in potestate est. Verba edicti hæc sunt: Qui, quæue in potestate Lucij Titij est, si is, eive apud te est: dolove malo tuum factum est, quod minus apud te esset: ita eum, eamve exhibeas. Hoc interdictum priuatum & perpetuum est: sui que iuris tuendi comparatum, ut filius exhibeatur. Est & aliud interdictum hoc titulo, scilicet, de Liberis deducendis: & datur eis, & in eos, quibus, & in quos datur superior: sed datur ad aliud, scilicet, ut quis possit ducere eos, in quos habet ius ductionis, id est, qui sunt in potestate sua. Est tamen notandum in hoc interdicto, & in notione prætoria, quam pater habet, quod si potest, agit pro filio impubere ducendo, aliàs differitur res in tempus pubertatis, aliàs representetur, idque ex persona eorum, inter quos erit controuersia, & ex genere cause constitutum est. Nam si is qui se patrem dicit, autoritatis, prudentiæ, fidei explorata esset, usque in diem litis impubere apud se habebit. Is uero qui controuersiam facit, si humilis, calumniator, notæque nequitæ sit, representanda cognitio est.

Vtrobi.

De possessione rerum mobilium habet locum hoc interdictum. Sed eius vis æquata est interdicto Vti possidetis: quod de rebus soli competit: ut is hoc interdicto vincat, qui nec vi, nec clam, nec precario, dum super hoc ab aduersario inquietatur, possessionem habeat. Verba edicti hæc sunt: Vtrobi hic homo, de quo agitur, maiore anni parte fuerit, quod minus is eum ducat, vitæ fieri uero. Vtrobi exponitur, id est, apud quem. & componitur ex utrumque & ubi: & sic utrum pro apud, & ubi pro quem. Is autem ex duobus potior erat in hoc interdicto, qui maiore parte anni possederat. Sed hodie qui possidet tempore litis contestat. potior est. In-
sicut. de interdict. §. sed hodie. & C. eod. l. i.

De migrando.

Hoc interdictum De migrando, id est, recedendo, proponitur *Migrare.*
 inquilino, qui soluta pensione vult migrare, id est, exire, vel recedere cum rebus suis. potest ergo inquilinus libere per hoc interdictum cum rebus suis de habitatione migrare, si tamen locatori satisfaciatur de pensione, & de damno, si quod in domo conducta dederit. Colono autem non datur hoc interdictum, sed aliàs extra ordinem iudicis ei subuenitur: si velit non dico migrare, sed colonariam post exactum tempus constitutum derelinquere. infra. l. i. §. i. Verba edicti hæc sunt: Si is homo, quo de agitur, non est ex his rebus, de quibus inter te locatorem & actorem (id est, inquilinum) conuenit, ut quæ in eam habitationem, qua de agitur, introducta, importata, ibi nata, facta uel essent, ea pignori tibi pro mercede eius habitationis essent: siue ex his rebus esset, & ea merces tibi soluta, eo uel nomine satisfactum est, aut per te sitat quò minus soluat. ita quò minus ei, qui pignoris nomine eum induxit, inde abducere liceat, vim fieri veto. Et datur hoc interdictum inquilino etiam de his rebus, quæ non ipsius sunt: sed fortè commodatæ ei, vel locatæ, vel apud eum depositæ sunt. j. l. fi.

De Saluiano interdicto.

Saluianum interdictum datur locatori fundi rustici contra colonum, & eius hæredem: utile uerò datur eis cõtra extraneum possessorem pro adipiscenda possessione eorum, quæ tacite locatori sunt obligata. j. l. i. & C. eo. l. i. & s. de inter. l. ij. §. hoc aut. Et est hoc interdictum adipiscendæ possessionis comparatum: eoque utitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigisset. Institut. de inter. §. interdictum quoque, & sufficit tacitum pactum. C. loca. l. certi iuris. Differt autem hoc interdictum à Seruiana: quia in Seruiana oportet locatorem probare colonum fuisse interdictum tempore obligationis, s. de pign. l. i. §. cum prædium. Sed interdicto isto sufficit, si probet ipsum possidisse. j. l. i. ut dicit glo. in d. §. interdictum. & Institut. de acti. §. item Seruiana. Et sicut Seruiana vel quasi Seruiana dicitur a seruando, ut ibi: ita & Saluianum à Saluando, id est, retinendo dicitur. Omne enim ius aut in acquirendo, aut in seruando, vel saluando, aut in amittendo consistit. s. de leg. & sen. con. l. fin.

Et vi. huius.

¶ De exceptionibus, seu prescriptionibus, & præiudicijs.

Exceptio. Exceptio dicta est, quasi quædam exclusio quæ interponitur actioni cuiusque rei solet, ad excludendum id, quod in intentionem condemnationis deductum est. Sicut autem Exceptio actorem excludit, ita Replicatio reum. Nam Replicationes nihil aliud sunt, quàm exceptiones, & à parte actoris veniunt: quæ quidem ideo necessaria sunt, ut exceptiones excludant, vel oppugnent. Sed contra replicationem solet dari Duplicatio, & contra duplicationem Triplicatio, & contra triplicationem Quadruplicatio: & deinceps multiplicantur nomina, dum aut reus aut actor obiicit. j. l. ij. §. i. Exceptiones quædam dilatorie, quædam peremptorie. Dilatoria est, quæ differt actionem, vel ut procuratoris exemplo: nam qui dicit, nõ licere procuratorio nomine agi, non prorsus litem inficiatur, sed personam euitat. l. ij. §. si. j. co. Perpetuæ & peremptorie sunt, quæ semper locum habent, nec euitari possunt: qualis est Doli mali, Rei iudicaturæ: & si quid contra leges senatus' ue consulta factum esse dicitur. Item pacti de non petendo, & de variis exceptionibus est. glo. Instit. eod. §. appellantur. & gl. iij. q. vj. si quis episcoporum. & in c. exceptionem. de excep. Prescriptio secundum quosdã est exceptio ex tempore causam trahens. Vel fortè ita diffinietur prescriptio longi temporis, sicut & vsucapio triennii, nam per utranque acquiritur dominium: licet per primam directum, per istam utile. Et est inducta prescriptio longa, considerata utrinque causa, id est, ex parte possidentis fauore, & ex parte eius qui non perit, odio: Ecceum autem habet ista prescriptio longa in rebus immobilibus, non in rebus mobilibus: nisi in seruo rustico, qui cum sit glæbæ portio, cum gleba (ut ait Pla.) vel etiam sine gleba, secundum Azo. prescribitur: ut j. de diuers. & tem. prescript. lon. Et exiguntur in prescriptione ea quæ s. de vsucap. diximus. De præiudicialibus aut exceptionibus, vel præiudicialibus actionibus habetur j. l. si post. & l. fundum. & Instit. de act. §. præiudiciales. De

De diuersis, & temporalibus præscriptionibus, & de accessionibus possessionum.

Quia tractatus de vtilibus diebus frequens est, videamus quid sit Experiendi potestatem habere. Et quidem in primis exigendum est, vt sit facultas agendi per se, vel per alium. Item quod habeat potestatem conueniendi cum per se, vel per alium respondentem: & ius reddentis copiam. Et ita intelligitur quod dicitur, tempora vsucapionis esse vtilia, præscriptionis verò continua, vt dicit glo. In situ. de vsucap. in prin. Diuersæ autem sunt præscriptiones: quædam vnius diei, aliarum duorum: vt. j. de appel. l. sententia. §. fin. & quando appel. sit. l. i. §. biduum. Quandoque trium. C. de iudi. l. ii. Et hoc prosequi vltius, magis laboriosum est quam subtile. Versus. Quærite quos agit labor, atque alias reperite. De vsucapione tamen triennii dic, quod per eam quaeritur dominium. C. de pact. l. traditionibus. dummodo quatuor interueniant, scilicet bona fides, & titulus, & quod res non sit vitiosa, & quod possessio sit continuata vsque ad vltimam diem, quam tetigisse sufficit: & idem in præscriptione x. vel xl. ann. j. eod. l. in vsucapione. Secus in præscriptione scilicet personalium actionum. vt j. de act. & obliga. l. in omnibus. Item per præscriptionem x. vel xx. anno. non quaeritur dominium, vt dicit gl. hic super Rub. no. C. de bo. ma. Autem ibi. posita. Item vsucapio non interrumpitur litis contest. quod secus est in præscriptione: quod dic vt not. s. de rei vendic. l. si post acceptu. Item per præscriptionem xxx. ann. non inducitur nisi exceptio: quia tempus non est modulus, & c. j. de act. & obl. l. obligationum fere. §. placet. Sunt & alie præscriptiones diuersæ. Sed notandum, quod quædam præscriptiones habent continua tempora, sicut generaliter omnes, nisi specialiter inueniamus lege cautum contra: scilicet quod sit. Alie vtilia: & hæc subdiuiduntur, quia quædam ad sui principium, & processum, ad quod sunt tria necessaria, vt diximus. s. in princip. Alia ad sui principium tantum: vt s. de calum. l. annus. & s. de edil. edic. l. cum sex. & j. de adul. quinquennium. De accessionibus autem possessionum nihil in perpetuum, id est, generaliter diffinire possumus: consistunt enim in sola æquitate: & tribuuntur his, qui in locum aliorum succedunt, siue ex contractu, siue ex voluntate vltima. Et diutina possessio, quæ prodesse coeperat defuncto, etiam hæredi prodest: & generaliter in vsucapi. & præscriptio. continuantur tempora in vniuersalem & particularem successorem. In situ. de vsucap. §. diutina. & j. l. de accessionibus.

Habere potestatem experiendi.

Præscriptiones diuersæ.

Vsucapio.

Accessiones

Possessio diutina.

*De doli mali, & metus exceptione.**Dolo quādo quid fit at.**Exceptio doli quādruplex.*

Ideo hanc exceptionē pretor proposuit, ne cui dolo suus per occasionem iurisciuis contra naturalem æquitatē proficit. Quādo autem dolo quid factum dicatur, ex facto, id est, ex qualitate facti intelligitur. C. de rescin. ven. l. dolo. Et fit dolo tam in cōtractibus: vt s. de act. empt. l. Iulia. §. si venditor. & §. seq. quā in testamentis gēdis, vel supprimēdis: vt C. si quis a li. test. prohi. l. i. & ij. & C. ad le. Corn. de fal. l. eum. quā etiam in legibus cōdendis, vel interpretandis, vel cancellandis, vt faciebat quidā Falco Papiensis: vt dicit gl. in l. i. in fi. j. eo. & rēporibus nostris Bal. fecisse fertur. Et proposita est hęc exceptio ex eadem causa, ex qua proposita est actio de dolo. Generaliter autem dicendum est, ex omnibus in factum exceptionibus oriri exceptionem doli: dolo enim facit, quicumque, id, quod qualibet exceptione elidi potest, petit. l. ij. §. generaliter. j. eo. Et vt dicit gl. in l. qui se debere. ff. de condi. ob causam. Exceptio doli est quadruplex: Vna quæ oritur tempore contractus, vt si dolo induxisti me ad promittendū tibi decem. Secunda, quæ succedit in locum nō numeratæ pecunię. Tertia, quæ succedit in locū pacti & iurisiurandi. Quarta, quæ succedit in locū facti, siue intētionis. Et est exceptio doli, exceptio eius, cui opponitur personalis: vt cōtra dolo sum tā rēmodo opponatur, & non contra aliū non cōmittentē dolo: sed ex parte opponētis est in rem: vt est tex. in l. ij. §. i. eo. tit. Et in probando articulum doli duo debent deduci: videlicet dolo fuisse adhibitum in tali re sibi petita. Et per ipsum actorem fuisse dolum commissum. l. ij. §. i. ver. debet igitur. De exceptione metus hic repetere potes id quod s. quod metus causa traditum est.

Quarum rerum actio non datur, & de exceptione iurisiurandi.

Actio quandoq; à principio non nascitur, vt in turpibus: vt j. de verb. obli. l. generaliter. & l. seq. Quandoq; nascitur, sed inefficax est. vt cū dolo vel met^o interuenit: vt C. de inuti. stip. l. dolo. Quandoq; efficax, sed postea fit inefficax, vt per pactum, vel similem causam: vt s. titu. i. & ij. ij. & iij. non ergo de omnibus hic titulus dicit: sed de quibusdam & inordinate. Exceptio autē iurisiurandi vicem rei iudicatæ obtinet, & non immeritō: cū ipsemet aduersarium suum iudicem de causa sua fecerit, deferendo ei iuramentum. j. l. i. in prin. & ideo post iurandum nihil aliud quæri debet, nisi iuratum fuerit. Institut. de act. §. item quis

quis aduersario. Exceptio enim iurisiurandi licet actionem non tollat, eam tamen elidit. Inst. de excep. §. æquæ, ubi plenè de hac exceptione.

De litigiosis.

Suprà de exceptionibus, inter quas exceptio quæ propter contractum super re litigiosa in iuribus competit, ideo de ea. Est autem litigiosa res mobilis, vel immobilis, vel se mouens, de cuius dominio causa mouetur inter petitem & possessorem: aut qui iudicariam conuentionem, aut per preces principi oblatas & iudicii insinuat, ac per eum aduersario interpellatoris cognitas: vt in Auren. de litig. in rubro. Nec requiritur litis contestatio, ad hoc, vt dicatur res litigiosa: sed sufficit reo dari libellum, & insinuationem petitionem *secundum* Azo. Pœna autem euentis rem litigiosam hæc est iure veteri: quia si petat eam rem ab eo qui nouit litem, datur contra eum & hæredem eius exceptio: si tamem emptor sciebat litigium cum emit per se: hodie verò & danti & accipienti alia imponitur pœna. Ille enim qui accipit emptionis vel donationis titulo, vel ex quolibet alio contractu rem litigiosam: si quidem sciebat eam litigiosam, non tantum cogitur rem redhibere, sed etiam priuatur pretio, quod necesse habet dare fisco. Nec enim incedit lucro alienantis: imò ipse tantundem de suo necesse habet fisco præstare. Si autem ille qui accipit, ignorat rem litigiosam, redhibitio quidem rei fit omnino, & ei pretium restituitur, vel ipse ab eo liberatur. Item tertiam partem eiusdem pretii recipere debet à venditore, quia decepit eum: debuit enim ei manifestare rem in litem esse: & venditor alias duas partes necesse habet fisco præstare. Et habebit locum hæc pœna etiam in donationibus: vt verè æstimatione facta, cum pretii datio non est rem ad alium transferens mulctetur. Sunt tamen casus in quibus lex permittit reo alienare rem litigiosam. hoc est, titulo dotis, vel donationis ante nup. vel transactionis, vel per diuisionem rerum hæreditariarum, vel per legatum. C. co. l. vlti. Ius Auren. tamen corrigit in legato. De ista materia per glo. in c. ecclesia. ij. vt lit. non contesta.

De actionibus, & obligationibus.

Obligationes autem ex contractu nascuntur, aut ex maleficio, aut ex quasi contractu, vel quasi maleficio. Obligationes ex contractu, aut re contrahuntur, aut verbis, aut consensu, aut literis. Re contrahitur obligatio, veluti mutui datione. Verbis obligatio contrahitur ex interrogatione, & responsione, cum quid

*Obligatio
ex contra-
ctu.*

quid dari fieri ue stipulamur. Sed aut proprio nomine quisque obligatur, aut alieno. Qui alieno nomine obligatur, Fideiusfor vocatur. Consensu fiunt obligationes in empt. & vend. locat. conduct. socie. mandato. Ex maleficiis nascuntur obligationes, veluti ex furto, ex damno, rapina, iniuria, quæ omnia vnius generis sunt: nam hæc tantum ex re consistunt, id est, ex ipso maleficio, cum alioqui ex contractu obligationes non tantum re consistant, sed & verbis, & consensu. Ex quasi contractu autem, & quasi maleficio, quemadmodum obligationes contrahuntur, in propriis titulis Instit. habetur. Est autem Obligatio iuris vinculum, quo necessitate astringimur alicuius rei soluendæ gratia secundum nostræ ciuitatis iura: Instit. de oblig. circa princip. Actio autem est ius prosequendi in iudicio quod alicui debetur: Instit. de act. circa princip. Actionum genera duo sunt: in rem quæ dicitur Vendicatio: & in personam quæ Condictio appellatur. In rem actio est, per quam rem nostram, quæ ab alio possidetur, petimus: & semper aduersus eum qui in rem possidet, datur, vel dolo fecit, quo minus possideret: Instit. de act. §. 1. In personam actio est, qua cum eo agimus qui obligatus est nobis ad faciendū aliquid, vel dādum. Et semper aduersum eundem locum habet, & aduersus hæredē eius. j. eo. l. actionū. §. 1. Omnes actiones aut ciuiles sunt, aut honorariæ, id est, prætorix. Omnes actiones aut poenales sunt, aut rei persecutorix. Omnes actiones aut bonæ fidei sunt, aut stricti iuris. Omnes actiones aut in simplicium, vel duplum, vel triplum, vel quadruplum dantur: ultra quantum quis facere potest. Omnes actiones aut sunt perpetuæ, aut temporales: quod prosequere, vt Instit. de act. per totum, & de perpe. & temp. act.

LIBER XLV.

Et vii. huius.

¶ De verborum obligationibus.

Obligatio verborū. DE obligationibus in genere suprā dictum est, nunc in specie. Est autem Verborum obligatio, quæ ex interrogatio-
Stipulatio nū diuisio. ne præcedente, & responsione sequente contrahitur: cum quid dari, fieri ue nobis stipulamur: quæ & Stipulatio dicta est, exinde quod stipulum apud veteres firmum appellabatur, forte à stipite descendens. Stipulationum quedam in dando, quedam in fa-

in faciendo consistunt. j. eod. l. stipulationum quædam. Stipulationum alia iudiciales sunt, alia prætorix, alia conventionales, alia communes tam prætorix quam iudiciales: de quo j. eod. l. stipulationum alia. & Inst. in proprio titul. Et debet esse cõtinuus actus stipulantis & promittentis: & cominus stipulanti respondere oportet: vt tamen aliquod momentum naturæ interuenire possit. Ex stipulatione duæ proficiscuntur actiones: tam conditio certi, si certa sit stipulatio: quæ ex stipulatu, si incerta sit: Inst. de verb. oblig. post princip. Quando autem dicatur certa, ne. A ctio ex stipulatio-

aut purè, aut in diem, aut sub cõditione fit: quod proficere vt Inst. de verb. oblig. §. omnis.

De duobus reis constituendis.

In stipulationibus de quibus s. aliquando plures interueniunt: nam & stipulandi & promittendi duo, pluresuè, rei fieri possunt. Plures rei stipulandi sunt, qui ab vno eandem rem insolidum stipulantur, & ipse post omnium interrogationem omnibus promittit: puta cum duobus separatim stipulationibus ita promissor respondeat, Vtrique vestrum dare spondeo. Nam si prius Titio sponderit, deinde alio interrogante spondeat: alia atque alia erit obligatio, nec credentur duo rei stipulandi esse: Inst. eod. post prin. Plures rei promittendi sunt, qui eadem stipulatione eandem rem insolidum promiserunt: puta, Meuius dare spondeo? & Titio x. aureos dare spondeo? si recitatur singulis separatim, spondeo: Inst. eod. §. duo. Et dicitur reus stipulandi qui stipulatur, id est, interrogat, & obligationem sibi acquirit. Qui verò promittit, reus promittendi habetur. j. eod. l. i. & capitul. hic reus à re quæ in stipulationem deductur, non à reatu: sed alij à re, id est, reatu, alij à re, id est, cõtractu, alij à re, id est, firmitate, ideo, quia efficaciter stipulatur, & efficaciter tenetur: vt dicit glo. hic in l. i. & Inst. eo. in principio. Sic Vergil. v. Aeneid. Voti reus extaq; falsos.

De stipulatione seruorum.

Seruus ex persona domini ius habet stipulandi. Ideo quicquid stipulatur seruus acquiritur domino viuenti, quomodocunque stipuletur. Eo autem, scilicet domino mortuo acquirit hæreditarij iacenti: quia ista vicem personæ defuncti sustinet: Inst. de eo. in princ. Sed stipulatio in qua seruus stipulatur factum per se adimplendum, hoc non acquiritur domino: Seruus autem communis simpliciter stipulando acquirit vnicuique dominorù, pro rata

Rata portione dominij, quod vnusquisq; in ipso seruo habet: nisi si iussu vnus, vel nominatim vni, vel talem rem, quæ vni tantum ex eis acquiri potest stipulatus fuerit. j. cod. l. seruus communis.

LIBER XLVI.

Et VIII. huius.

¶ De fideiussoribus, & mandatoribus.

QVINQUE sunt modi intercedendi pro alio, seu species personarum, quæ pro aliis fideiubent, scilicet Fideiussor, qui ante & post obligationem principalis fideiubere potest. Mandator autem ante obligationem principalis tantum. Nisi in vno casu, vt cum mando creditori, vt non urgeat debitorem suum ad soluendum vsque ad mensem periculo meo. §. si post. vers. plane. l. si verò non remunerandi. §. mand. Constitutor post obligationem contractam tantum. Et differt à fideiussore in tribus. Primò, quia constitutor nudo pacto obligatur: Instit. de act. §. de pecunia. Sed fideiussor solum per stipulationem. l. blanditus. C. cod. Item constitutor potest obligari in alia re quàm principalis: Item ceteriori die: sed fideiussor non, secundum glo. in d. §. si post. Sponsor verò est, qui sponte & sine rogamine intercedit pro alio, præsentem principalem debitorem: qui sponsor etiam habet actionem mandati. l. qui patitur. §. mand. Expromissor est, qui promittit pro alio non obligato: vel non solum fideiubet, sed etiam in totum liberat eum: vt cum promittitur domino, vt seruum suum manumittat. l. eleganter. §. seruus pactionis. §. de dolo. An autem omnes isti habeant beneficium diuisionis, dicit glo. quod sic, in l. in personam. §. i. §. de pact. Excepto Expromissore, & Fideiussore, quando se obligat vt principalis, & vt fideiussor. Et habent etiam illi aliud beneficium de fideiussoribus, scilicet vt prius conueniatur principalis, quàm fideiussor, iuxta Autem. præsentem. C. cod. Exceptis istis duobus vltimis, hoc dicit glo. in d. l. in personam. §. i. §. de pact. & glo. in d. §. si post. & per glo. in Autem. de fideiuss. §. i. coll. i. In omnibus autem obligationibus possunt assumi fideiussores. Et appellantur ideo Fideiussores, quia fide sua iubent aliis credi. Solent enim Creditores pro eo qui promittit ideo fideiussorem accipere, vt melius sit sibi cautum: Instit. eo. in prin. Ideo enim præstantur fideiussores: vt id quod à debitore consequi non possit, consequatur & exigatur à fideiussore. Instit. de repli. §. si tacit. l. Tertius. §. ad Trib. De

Fideiussor-
res.

De nouationibus, & delegationibus.

De obligationibus qualiter contrahantur diximus, & earum accessorias: nunc qualiter tollantur, & primò per nouationem. Et licet nouatio fiat per delegationem, vt j. eo. delegare. Jurisconsultus tamen ponit genus, & speciem: quia maximè tractat de ea nouatione quæ fit per delegationem, sic C. de ser. & aqua. in rubr. Nouatio autem est prioris debiti in aliam obligationem, *Nouatio* vel civilem & naturalem, vel naturalem tantùm transfusio, atque translatio: hoc est, cum ex præcedenti causa ita noua constituitur, vt prior perimatur. Nouatio enim à nouo nomen accipit, & à noua obligatione. j. eo. l. i. Et omnes res quæ possunt subici dominio nostro, possunt transire in nouationem: dummodo sciamus nouationem ita demum fieri, si hoc agatur vt nouetur obligatio. Si verò hoc non agatur, duæ erunt obligationes. j. eo. l. ij. Et generaliter fit nouatio interuentu nouæ personæ liberæ. Et licet fortè secunda obligatio nõ sit efficax, vt quia facta cum pupillo sine tutoris autoritate: nihilo minus tollitur prima iure nouationis. §. præterea. Instit. qui. mod. toll. ob. Hodie autem non fit nouatio, nisi expresse dicatur inter partes: Instit. quib. mod. ob. toll. §. sed cum, & C. eod. l. fin. Delegare autem est vice sua alium dare reum creditori, vel cui creditor iussit. Fit autè delegatio vel per stipulationem, vel per litis contestationem. j. eod. l. delegare. *Delegatio*

De solutionibus & liberationibus.

De nouationibus quæ æquivalent solutionibus dixit. s. tit. 1. l. si rem. in fin. Nunc generaliter de solutionibus. Et est Solutio, *Solutio* liberatio. *Liberatio* Liberatio est obligationum, & ita iure tantùm. Largissime tamen ponitur solutio aliàs pro qualibet liberatione. j. eodem. l. solutionis. Et singulos casus in hoc tit. & C. eodem. inuenire magis est laboriosum, quàm subtile: vt dicit gl'of. hic super rubro. Solutione autem eius quod debetur tollitur omnis obligatio, siue principalis, siue accessoria: siue fiat solutio à principali debitore, siue ab alio, etiam inuito debitore: Instit. quib. mod. toll. ob. in prin. Falitur quatuor casibus. Primus est in creditore, vel debitore pupilli: qui cum *Quibus casibus solutio non liberat.* fuit datus tutor tacuit se debitorem vel creditorem. Nam si est creditor, perdit creditum: si est debitor, non liberatur solutio non liberat. *Quibus casibus solutio non liberat.* do, si soluit dum administrat. Nam ipsi non possunt esse tutores: quia verisimile est, quod libros radent, vel lacerabunt rationem: vt in Autent. minoris. C. qui da. tu. Secundo si in re soluta

luta deficit aliquod ius: vt si soluit rem quæ prius alteri erat obligata. l. si rem meam. j. eodem. Vel si soluitur, & de euictione non cauetur. l. Iul. §. qui fundi. s. de verb. oblig. Vel quando res promissa redditur in deteriori statu, quam fuerit tempore promissionis. ar. l. iij. §. si reddita. s. commo. Et sic solutione eius quod debetur, scilicet legitime & perfecte facta tollitur obligatio. Scilicet si imperfecte, vel illegitime lege prohibente: vel ratione iuris deficientis in re. Ita intelligitur glo. mag. In situ. quib. modi. tol. ob. circa princip.

De acceptilationibus.

*Accepti-
latio.*

De naturali libertate supra dixit, nunc de civili: nam per acceptilationem tollitur obligatio, & sic æquiparatur solutioni. Sed differunt, quia Solutio est vera, & realis, quando interuenit sed Acceptilatio ficta, & imaginaria: nec requiritur pecunia numerata in acceptilatione: & ideo non potest opponi exceptio non numeratæ pecuniæ. Sic potest opponi instrumentum chirographario. l. si acceptilatio. §. inter. j. Nisi probaretur per accepto ferentem, quod spe futuræ numerationis liberauerit, vt dicit Angel. d. §. inter. Est autem Acceptilatio, liberatio per mutuam interrogationem, qua vtriusque contingit ab eodem nexu absolutio. l. i. j. eod. Et est imaginaria solutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur id si velit Titius remittere poterit sic fieri: vt patiatur hæc verba debitorem dicere: Quod ego promisi, habes ne acceptum? & Titius respondeat, Habeo acceptumq; fero. Solæ autem verborum obligationes acceptilatione tolluntur, & non aliæ, nisi in stipulationem deducantur. Est enim prodita stipulatio quæ vulgò Aquiliana appellatur: per quam stipulationem contingit omnium rerum obligatio in stipulatum deduci, & eam per acceptilationem tolli. Stipulatio enim Aquiliana renouat omnes obligationes: & à Gallo Aquilio ita composita est. §. est autem, In situ. quib. modi. tol. obligat.

*Aquiliana
stipulatio.*

De prætoria stipulationibus.

*Stipulatio
iudicialis.*

*Cautio-
nalis.*

Comunis.

Prætoriarum stipulationum tres videntur esse species: Iudiciales, cautionales, & communes. Iudiciales eas dicimus, quæ propter iudicium interponuntur, vt ratum fiat: vt iudicatum solui ex operis noui nuntiatione. Cautionales sunt, quæ in stipulationis habent, & vt fiat nouatio intercedunt: vt de legato stipulatio, & de tutela, & ratam rem haberi, & damni infecti. Communes sunt stipulationes, quæ fiunt iudicio sistendi causâ. Et omnes

omnes stipulationes natura sui sunt cautionales: hoc enim additur in stipulationibus, vt quis cautior sit, & securior, interposita stipulatione. Stipulationum prætoriarum quædam sunt quæ satisfactionem exigunt: quædam nudam repromissionem, quales per pauca sunt. j. eod. l. i. §. stipulationum istarum. Et dicuntur Prætorie, quia à mero prætoris officio proficiuntur. Instituitur de diuis. supul. §. prætorie. Prætorie.

Rem pupilli saluam fore, vel adolescentis.

Ista species est prætoriarum stipulationum. Et cauetur hæc stipulatione pupillo per satisfactionem. Et tenetur hæc stipulatione tam is, qui tutor est, quam qui pro tutore negotia gessit, vel gerit, vel fideiussores eorum. j. l. iij. §. illud. Et committitur hæc stipulatio tunc demum finita tutela. Et generaliter continuatur hæc materia cum ea. s. de administr. tut.

Iudicatum solui.

Aliam speciem prætorie stipulationis ponit: & fit hæc ante litis contestat. vt s. qui satisfd. cog. l. de die. §. si seruus. Et olim à quocunq; suo vel alieno nomine cõuento reali vel personali act. præstatur. Sed hodie non præstatur ab eo, qui suo nomine cõuenitur: vt Instituitur. de satisfd. in principi. & §. sed hodie. Defensor autem rei præstat, etiam si habeat mandatum: vt C. de satisfd. l. i. in fi. & si dominus est præsens, fideiubet pro procuratore suo: Instituitur. de satisfd. §. si aliquis. Si absens est ipse procurator inuenit fideiussores. j. eod. l. si ad defendendum. Et continet hæc satisfactio tres clausulas. Primo de defendendo: Secundo de dolo, quod absit. Tertio quòd iudicatum soluere promittat, vt dicit glo. Instituitur. de satisfd. §. l. in verb. satisfactionem. Et ab ista vltima macula denominatur tota ista satisfactio: vt nomen sit consequens rei: Instituitur. de don. §. est & aliud.

Rem ratam haberi, & de rati habitione.

Duz sunt partes huius rubr. vt patet per exempla. j. eod. Vna rem ratam haberi, id est, quomodo, & quâdo quis promittit rem ratam haberi, secundum l. f. Alia de rati habitione. Et traditur hic vna regula, quòd procurator actoris debet cauere de rato, id est, rem ratam dominum habiturum, si dubitatur de eius mandato. l. i. C. de procur. & in l. non solum. §. alieno. eod. tit. s. Circa quod ponuntur tres casus: quia si constat eum habere mādatum, non cauet de rato. Aut constat eum non habere, & tunc non admittitur etiam cum cautione rati: nisi sit coniuncta persona, vel valde amicus. l. sed & hæ. in princip. s. de procur. & tunc cum

cautione rati. l. Pomponius. in fin. eod. titulo. vel pro festinanti perire id est, pro eo contra quem lata est sententia mortis. Nam quilibet admittitur, etiam sine mandato, ad defendendum eum, eo etiam inuito. l. non tantum. j. de appel. vel pro recuperanda possessione absentis, & spoliati. l. i. C. si per vim vel alio modo. secundum Barto. in d. §. si alieno. Si autem dubitatur de mandato, & dicitur dubium negatione: ut voluit glo. in l. i. C. de his qui ad lib. procl. vel quando procurator docet de suo mandato per vnum testem: vel producit mandatum contra quod opponitur, vel producit literas cum sigillo, iuxta l. si procuratorem. §. de procurat. tunc ad supplementum admittitur cum cautione de rato: quod verum est in procuratore simplici, sed in procuratore in re suam non admittitur, nisi plene doceat de mandato. l. non solum. §. qui alieno. §. de procura. vbi Barto. & Bald. & gloss. in verb. habiturum. in §. si autem. Instit. de satisf. & gloss. in c. i. de procura. De Rati habitatione autem habetur in regula, rati habitatione. & regula, ratum, de reg. iur. lib. vi.

LIBER XLVII

Et ix. huius.

¶ De priuatis delictis.

*Delictum
priuati.**Regule
circa deli-
cta.*

CVM sit expositum superioribus libris de obligationibus ex contractu, vel quasi: sequitur de obligationibus ex delicto. Omne autem delictum aut publicum est, aut Priuatum: id est, postremum est, quo ad interesse nostrum priuati agimus, nobisque aliquid dari aut applicari debere pro delicto in nos commissio petimus. Et nascitur ista obligatio ex re ipsa, id est, ex maleficio, veluti ex furto, rapina, damno, iniuria, que singula qualia sunt suis locis dispiciemus. Et circa ista delicta traduntur certae regule. Vna, quod in omnibus actionibus que ex delicto duntur, siue civiles sunt, ut actio legis Aquiliae, & furti non manifesti, siue honorariae, id est, pretoriae: ut actio vi bon. rap. & actio furti manifesti: hoc placet, ut noxa caput sequatur. j. l. i. in fin. & Insti. de noxa §. sunt aut. Secunda regula: Nunquam plura delicta concurrentia, etiam in eundem hominem, & eandem rem: ex diuersis actibus factis, faciunt ut vltius impunitas detur. Neque enim delictum ob aliud delictum minuit poenam. j. l. ij. in prin. cuius regula: Quicumque actione pro priuato delicto interdit civiliter, id est, pro inter-

interesse suo, non tenetur se subscribere, si ordinario iure utitur: si extra ordinem eius rei poenam exercere velit, id est, accusatorem ut poena imponatur: & sic ad vindictam tunc subscribere eum crimen oportebit. l. fin. j. eo. de subscriptione autem intelligo ut j. de accus. l. libellorum.

De furtis.

Furtum à furto, quod est nigrum dictum Labeo ait: eò quòd clam, & obscure fiat, & plerunq; nocte: vel à fraude, ut Sabinius ait: vel à ferendo, id est, auferendo, sibi enim assert & aliis auferit: vel à Græco sermone ἀπό τῶ φέρειν. Græci enim à ferendo φῶρας dixerunt fures. Est autem Furtum contrectatio rei Furti alienæ inuito domino fraudulosa, lucri faciendi gratia: vel ipsius rei, vel etiam usus eius, vel possessionis suæ: quod lege naturali, id est, diuina, prohibitum est admittere. j. cod. l. r. in fi. & Instit. de ob. quæ ex ma. §. furtum. Furtorum genera duo sunt, Manifestum, & Nec manifestum: fur manifestus quæ Græci οὐρα φῶρα Furtum manifestum. appellatur: hoc est eum, qui deprehenditur cum furto: & parum refert à quo deprehendatur, utrum ab eo, cuius rei fuit, an ab alio.

Nec manifestum furtum, quid sit apparet: nam quod manifestum non est, hoc sine dubio nec manifestum est. j. cod. l. nec manifestum. Ad hoc autem quòd detur actio furti, ista requiritur, quæ his versibus continentur. Versus: actio non dabitur nisi inobile, fraude alienum Asportet domino inuito, fur lucri secutus: ut patet ex distinctione s. posita.

De tigno iniuncto.

De furto in genere dixit: Sed quia immittere tignum alienum suis domibus, est species furti, ideo de hoc lex. XII. tab. neq; solus re permitterit tignum furtiuum ædibus, vel vineis iniunctum, neque vendicare. Et prouidenter quidem in hoc lex effecit, ne vel ædificia sub hoc pretextu diruantur, vel vinearum cultura turbentur. Sed in eum qui conuictus est iniunxisse in duplum dationem: ut s. de acq. rer. dom. l. cum in suo. & Instit. de rer. diuis. §. cum in suo: Tigni appellatione continetur omnis materia, ex qua ædificium constat, vinearq; necessaria. Vnde & tegulam, & lapidem, & testam. cæteraq; si qua ædificiis sunt utilia, tignum appellant. Tigna enim à tegendo dicta sunt. j. de ver. sig. l. tigni. & s. ad exh. gēna. §. tigni. imò & calx, arena, tigni appellatione continentur. Et omnia necessaria in vineis, puta pectice, quæ ponuntur in longum, ut vites sustententur: & pedamentum, quæ figuntur in terram, j. cod. l. r. §. hoc amplius.

Si quis testamento liber esse iussus fuerit: & post mortem domini ante aditam hereditatem surripuisse, aut corripuisse quid dicatur.

Seruus faciens furtum heredi.

Suprà de furtis in genere, à quacunque persona perpetratis, habuimus: & in quacunque re mobili, & postea de quodam speciali furto tigni iniuncti: sequitur videre modò de quodam aëritur materialiter, sed significatiuè: & ponit verba edicti prætoris habentia plenum intellectum, vel ponit casum totius tituli. Vnde quod sequitur in nigro, est commentatio rubricæ. Pœna delinquentis contra hunc titulum, est intra annum vtilem in duplum: & de hoc etiam s. de man. test. l. Titia. §. pen. Et habet hæc actio in factum naturalem potius, quam civilem in se acquirat. Si quidem civilis deficit actio. Sed natura equum est non esse impunitum eum, qui hac spe audacior factus est: quia neq; vt seruus se coerceri posse intelligit, spe eminentis libertatis: neq; vt liberum damnari, qui hereditati furtum fecit. infra, eod. l. i. §. i.

Furti aduersus nautas, cauponas, & stabularios.

Differentiam inter hunc titulum & s. naut. caup. si ab. notauimus ibi. In eos igitur qui naues, cauponas, stabula, exercebant: si quid à quoquam eorum, quos, quasue ibi habebunt, furtum factum esse dicetur, iudicium datur: siue furtum opere & consilio exercitoris factum sit, siue eorum culpa, qui in ea nauis nauigandi causa essent. Nauigandi autem causa accipere debemus eos, qui adhibentur vt nauis nauiget, hoc est, nautas. Et in duplum actio est: cum enim in caupona, vel nauis, res perierit, ex edicto prætoris obligatur exercitor nauis, vel caupo: ita vt in potestate sit eius, cuius res surrepta est, vtrum malit cum exercitore honorario iure, an cum fure iure civili experiri. Et ratio huius edicti est, quia aliquatenus culpæ reus est, qui opera malorum hominum utretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur. Inst. de oblig. ex qua si male. §. si. & j. eod. l. i. §. penult.

Si familia furtum fecisse dicatur.

Vtilissimum id edictum prætor proposuit, quo dominis prospiceret aduersus maleficia seruorum: videlicet, ne cum plures furtum admittunt, evertant domini patrimonium si omnes noxæ dedere, aut pro singulis æstimationem litis offerre cogatur. Datur igitur arbitrium hoc edicto, vt si quidem velit addicere noxios seruos, possit omnes dedere qui participauerunt furtum. Enimvero si maluerit æstimationem offerre, tantum offerat, quantum si

tum si vnus liber homo furtum fecisset, & retineat familiam suam. Hæc autem facultas datur domino, cum eo ignorante furtum factum est. Sed si sciente eo, non datur ei hæc facultas. Is autem intelligitur scire, qui scit, & potuit prohibere.

Arborum furtim casarum.

Si furtim arbores casæ sint, datur actio ex lege Aquilia, & ex lege xii. tabul. sed Iudex in posteriorẽ deducat id, quod ex prima consecutus sit: & ex reliquo condemnet eum. Et omnes qui arbores, & maximè qui vites ceciderint si criminaliter conueniuntur etiam tanquam latrones puniri debent. j. eod. l. iij. Et appellacione Arboris continetur vitis, hederæ, harundines, & salicium. Cedere est non solum succidere, sed etiam ferire cædendi causa. Cingere, est deglabrare: Subtecare, est subsecuisse. Huius actionis eadem causa est, quæ est legis Aquilia. j. eod. l. cedere. Et dicuntur arbores furtim casæ, quæ ignorante domino, celandiq; eius causa caduntur.

*Arboris
appellatio
Cedere.
Cingere.
Subsecare*

Vi bonorum raptorum.

Ista est secunda obligatio ex maleficio, vel edicto priuato. Qui enim res alienas rapit, tenetur quidẽ etiam furti: quis enim magis alienam rem inuito domino contrectat, quam qui vi rapit? Ideo rectè dictum est, eum improbum furem esse. Sed tamen propriam actionem eius delicti prætor introduxit, quæ appellatur Vi bonorum raptorum. Et est intra annum quadrupli, post annum verò simpli. Et licet in plurali loquatur, tamen etiã qui vnã rem licet minimam rapuit, ea tenetur: Insti. eod. in prin. & j. l. ij. vbi ponuntur verba huius edicti. Differt autem Raptor à Fure solo animo: vt si erat animus ei palam & per vim auferendi, licet ibi neminem inueniat, tamen est raptor. l. iij. j. de vi priu. Sed Fur est, qui habet animum vt faciat clam, licet interdum deprehendatur, ex qua deprehensione efficitur manifestus: arg. ex etymologia vocabuli. s. de fur. l. i. ibi furuo, id est, nigro.

*Raptor.
Fur.*

De incendio, ruina, naufragio, naue expugnata.

Huius edicti vtilitas euidentis est, & iustissima faueritas: Si quidem publicè interest, nihil rari ex huiusmodi casibus. Et quanquam sint de his facinoribus etiam criminum executiones: attamen rectè prætor fecerit, qui forenses quoque actiones criminibus istis proposuit. Verba edicti hæc sunt: In eum qui ex incendio, ruina, naufragio, rate, naueque expugnata quid rapuisse, recepit dolo malo, damniue quid in his rebus dedisse dicitur: in quadruplum in anno, quo primum de ea re experiundi

in iij.

pot-

Rapere ex incendio. potestas fuerit: post annum in simplum iudicium dabo. Item in seruum & familiam noxale iudicium dabo. Ex incēdio rapi dicitur, quod propter incendium, hec est, propter tumultum incendij, vel propter trepidationem incendij rapitur, quemadmodum solemus dicere in bello amissum, quod propter causam belli amittitur. Ruinæ appellatio refertur ad id tempus, quo ruina fit: nō tantum si ex his quæ ruerunt tulerit quis, sed etiam si ex adiacētibus. *§. l. i. §. item ruinę.* Ex naufragio rapere dicitur nō solum, si quis eo tempore tulerit quo naufragiū fit, sed etiam si alio tempore tulerit, hoc est, etiam post naufragiū. Namq; res ex naufragio etiam hæc esse dicuntur, quę in littore post naufragiū iacent. *Expugnare nauem.* Expugnare nauem videtur, qui in ipso quasi prælio & pugna aduersus nauem & ratē aliquid rapit: siue ipse expugnet, siue prædonibus expugnantibus rapiat. Expugnatur nauis, cum spoliatur, aut mergitur, aut dissoluitur, aut pertunditur, id est, perforatur, aut funes eius percinduntur, aut vela conscinduntur, aut anchoræ inuelantur, id est, subtrahantur de mari.

De iniuriis, & famosis libellis.

Iniuria ex eo dicta, quod non iure fiat: omne enim quod non iure fit, generaliter iniuria fieri dicitur. Specialiter autem Iniuria dicitur contumelia, & sic accipitur hoc titulo. Interdum autem iniurte appellatione damnnum culpa datum significatur: vt in lege Aquilia dicere solemus. *§. ad legem Aquil. l. sed & si quęcunq; §. l.* Interdum iniquitate iniuriam dicimus: nam cum quis iniquę vel iniuste sententiam dixit, ex eo iniuriam facere dicitur: quod iure & iustitia caret, quasi non iniuriam. Contumeliam autē à contemnendo dicimus. Iniuria aut re, aut verbis fit. Re, quoties manus inferuntur: verbis autem, quoties non inferuntur, vt cum conuicium fit. *§. i. eod. l. item apud Labeonem. §. conuiciū.* Dicitur enim iniuria fieri literis, vt per libellum vel carmen famosum. Nā si quis librū ad infamiam alicuius pertinentē scripserit, cōposuerit, & diderit, doluē malo fecerit quo quid eorū fieret, etiā si alteri nomine & diderit, vel sine nomine: voluit Senatus, vt de ea re agere liceret illi, ad cuius iniuriā factus est. Et si cōdēnatus sit qui id fecit, intestabilis ex lege esse iubetur. *l. lex Contumelia. §. si quis liberum. §. i. eod.* Potest etiam talis criminaliter accusari, & imponitur pœna capitalis. *C. de famos. lib. l. i.*

De extraordinariis criminibus.

Suprà de priuatis & nominatis, nūc de innominatis secundum Azon. Vel sic secundum Roge. de priuatis delictis, ex quibus etiam

etiam civiles nascuntur actiones, posuim⁹ supra, dicturi infra de his criminibus, ex quibus solæ criminales oriuntur actiones, & publicæ, ordinariæque pœnam irrogantes: præmittimus de his criminibus, ex quibus sunt executiones criminales & extraordinariæ. Sollicitatores itaque alienarum nuptiarum: itemque matrimoniorum interpellatores, etsi effectu sceleris potiri non possunt, propter voluntatem tamen perniciosæ libidinis extraordinem puniuntur. Item si quis cõtra bonos mores iniuriam faciat, ut si limo corrupto aliquem perfuderit, cœno, luto oblinierit: a quas spureauerit, fistulas, lacus, aut quid aliud ad iniuriã publicã contaminauerit, in quos grauius animaduerti solet. l. i. in prin. j. eod. Sunt & alii multi casus, quibus Iudex ob commissum crimen pœnam extraordinariã, id est, pro qualitate criminis, iuxta motum animi sui imponit. Et dicitur Extra ordinem imponere pœnam: quia non est ordinaria. & statuta pœna in iure prohibet: sed Iudex ex bono & æquo arbitrat^{ur} quid factio opus sit. j. l. sacularii. §. sunt quædam.

*Crimina
extraordi-
naria.*

De sepulchro violato.

Sepulchri violati actio infamiam irrogat facta ex ea condemnatio. Si igitur sepulchra quis diruat sine iudicis auctoritate, cessat Aquilia: erit tamen agendum. Quod vi aut clam, & sic ad opus restituendum. Et idem de statua quæ de monumento euulsa est. Verba edicti hæc sunt. Cuius dolo malo sepulchrũ violatũ esse dicetur: in eum in factum iudicium dabo: ut ei ad quem pertineat, quanti ob eam rem æquum esse videbitur, condemnetur. Si nemo erit ad quem pertineat, siue agere nollet, quicumq; agere volet, ei centum aureorum actione dabo. Si plures agere volent, cuius iustissima causa esse videbitur, ei agendi potestate faciam. Si quis in sepulchro violato dolo malo habitauerit: ædificium uic aliud, quã quod sepulchri causa factũ sit, habuerit: in eum si quis agere eo nomine volet, ducentorũ aureorum iudicium dabo. Sepulchri appellatione omnis locus sepulture continetur. l. iij. §. prima verba. Et fit condemnatio in hac actione quatenus interest, scilicet ex iniuria quæ facta est. Item ex lucro eius qui violauit, vel ex dano quod contigerit: vel ex temeritate eius, qui fecit. Nunquam tamen minoris debent condemnari, quã solent extraneo agente: quod est centum aureorum contra violentem: item cc. contra habitantem. l. iij. §. qui de sepulchri.

*Sepulchrũ
violatum.
Statua*

*Sepulchrũ
appel.*

De concussionibus.

Concussionis iudicium publicum non est regulariter. Si autẽ

in .iij. quis

*Concusio-
crimen.*

*Concusio-
pene.*

quis pecuniã acceperit, quod crimen minatus sit, potest publicis iudicium esse ex Senatusconsultis, quibus pœna legis Cornelia teneri iubentur, qui in accusationem innocentium coierint: vel qui ob accusandum vel non accusandũ, denuntiandum vel non denuntiandum testimonium, pecuniam acceperint. l. ij. j. eo. Est ergo priuatum crimen, vt tantũ ille, qui passus est concusio- nem, possit etiam criminaliter accusare. Et dicitur Concusio- nis crimen, cum alicui terror incutitur alicuius mali futuri: puta si minister pœsidis dixit, quod pœsidis iussu debebat aliquid capere: & non dixit verum, sed propter hunc timorẽ aliquid sibi ei datum: vt faciunt nunc ministri ciuitatum sæpe, secundũ glo. in l. i. j. eo. Tales tenentur hoc crimine, vt hic: item crimine falsi, vt j. eo. l. ij. & j. de fal. l. i. §. 1. & lege Iulia repe. j. ad le. Iul. repe. l. eadem. Item lege Rhemia, si accepit vt non accusaret. j. ad Tur. l. i. in princ. Item edicto de calumniatoribus. s. de calum. l. i. §. 1. ita dicit glo. fi. j. l. ij.

De abigeis.

Abigei cum durissimẽ puniuntur, ad gladium damnari solẽt. Puniuntur autem durissimẽ non vbique, sed vbi frequentius est id genus maleficij. Alioquin & in opus nonnunquam temporarium dantur. Abigei autem propriẽ hi habẽtur, qui pecora ex pascuis, vel armentis subtrahunt, & quodam modo deprædantur, & abigendi studium quasi artem exercent, equos de armentis, vel oues de gregibus abducentes. Et dicuntur Abigei, ab abigendo: abigunt enim & abducunt pecora. Sed si minus quã decem oues, aut quatuor vel quinq; porci abducti, & abacti sunt, non Abigeatus, sed Furtum est. l. fi. j. eod. nisi vt artem hanc exerceat: puta sæpe vnum, vel alterum pecus surripuerit. j. l. fin. §.

De præuarcationibus.

Præuarcator est, quasi varicator, qui diuersam partem adiuuat, prodita causa sua: quod nomen Labeo à varia certatione tractum ait. Nam qui præuarcatur ex vtraque parte cõsistit: quin imo ex altera potius, quia præualet animus. Is autem Præuarcator propriẽ dicitur, qui publico iudicio accusauerit, si certie admittendo falsas defensiones, & bonas probationes dissimulando. j. ad Turp. l. i. §. præuarcationem. Cæterũ aduocatus nõ propriẽ præuarcator dicitur, & ideo extra ordinem solet puniri, siue publico, siue priuato iudicio præuarcat⁹ sit, aut causam prodiderit. C. de aduo. diuer. iudi. l. i. & j. l. i. in fi. Hodie aut̃ his, qui præua-

præuariatæ sunt propria vel abusiua præuariatione pœna in-
iungitur extraordinaria. j. l. ij. & infamia: vt j. l. si is.

De receptatoribus.

Receptorum pessimum genus est, sine quibus latere nemo
diu possit. Ideo præcipitur, vt perinde puniantur sicut latrones,
Imò decem annis à sua terra debent exulare, licet receptus ali-
ter erat puniendus. s. de abig. l. si. in fi. In pari etiam causa habē
di sunt, qui cum apprehendere latrones possent, pecunia acce-
pta, vel parte surreptorum, dimiserint. l. x. in fi. j. cod. Ratione au-
tem sanguinis & cognationis mitius agitur cum receptatorib⁹,
qui neq; absoluendi neq; seuerè admodum puniendi sunt. Non
enim par est eorum delictum, & eorum qui nihil ad se pertinen-
tes latrones recipiunt. j. l. si.

De furibus balnearijs.

Fures balnearii dicuntur, qui in balneis furantur: tales extra
ordinè audiendi sunt, & causa cognita puniendi: dummodo scia-
mus in pœnam eorum operis publici temporarii modum non e-
grediendum. Idem est in nocturnis furibus. Sed si telo se fures de-
cussent, vel effractores, vel ceteri his similes, nec quenquã per-
cussent, metalli pœna: vel honestiores relegationis pœna affi-
ciendi erunt. j. l. l. in fi. Sed si interdiu, id est, diurno tempore fur-
tum fecerint, ad ius ordinarium remittendi sunt: vt ciuilitè cõ-
tra eos agatur in duplum, vel quadruplum, vt s. de pœna delic.
in fi. quia mitius talis punitur, quã nocturnus. Sic & aliàs est in-
ter eos differentia. s. ad legem Aquil. l. itaq; & j. de fca. l. furem.
Miles autem si in balneario furto deprehenditur, remittitur à
militia ignominiosè. j. l. si.

De effractoribus, & expilatoribus.

De his qui carcere effracto euaserunt, sumendum supplicium
dii fratres rescripserunt: hi etiam qui de carcere eruperunt, id
est, qui fugerunt erupto carcere. Siue effractis foribus, id est, o-
stis domus, vbi erant in captiuitate. Siue conspiratione cum cõ-
teris, qui in eadem custodia erant, capite puniendi sunt. Sed si
per negligentiam custodum euaserunt, mitius puniendi. Expi-
latores hæreditatum, qui sunt atrociores quàm fures, in opus pu-
blicum vel perpetuum, vel temporarium dari solent: honestio-
ribus autem nulla specialis pœna imposita est. Idcirco causa co-
gnita liberum erit arbitrium iudici statuendi. Simili modo &
Saccularij, qui veritas in sacculis artes exercentes, partem subdu-
cunt, partem subtrahunt. s. de extraor. cri. l. saccularij. & Detra-
rectarij.

*Effracto-
res carceris*

*Expilato-
res.*

*Detracta-
rij. vel Di-
rectarij.*

Etarii (alias Directarii) hoc est, qui in aliena coenacula se dirigunt furandi animo, erunt puniendi. Item Effractores, qui effringunt vt surripiant, in hos & ceteros similes causa cognita statui debet prout admissum suggerit. In effractores varie animaduertitur: nam quidam effringunt vt euadant: & tunc maior poena. j. l. in principi. Quidam sunt nocturni effractores vt surripiant, & tales atrociores sunt quam diurni: & ideo hi fustibus caesi in metallum damnantur. Diurni vero effractores causa furri piendi post fustium castigationem in opus perpetuum vel temporarium dandi sunt. j. l. ij.

Nocturni.

Diurni.

De crimine expilatae hereditatis.

Ex hoc crimine non datur actio civilis, quod non est in aliis criminibus, vt dicit glo. j. l. i. Si quis igitur alienam hereditatem expilauerit, id est, expolauerit, vel surripuerit ex ea, extra ordinem solet coerceri per accusationem expilatę hereditatis. Et ideo extra ordinem auditur, quia cum furti agi non possit, quia hereditati non sit furtum, j. l. fi. & sic non datur ordinarium remedium, solum superest extraordinarium, id est, auxilium preiudicis. Et locum habet istud crimen, quando quis alienam hereditatem expilat, si hereditas nondum sit adita, vel etiam adita, sed res ab herede nondum sunt apprehensa: vel ab alio. j. l. ij. Et denegatur huius criminis accusatio contra eos, qui furti conueniri non possunt: & ideo nec vxor, quę socia diuinę & humane domus suscipitur ab heredibus mariti, de eo crimine accusari non potest. l. vxor, j. cod. Sed conuenitur rei vendi, & ad exhibend. & tenebitur de fructibus perceptis, & percipiendis, & consumptis mala fide. C. cod. l. aduersus.

Expilatae hereditatis

Vxor non committit furtum.

Crimen stellionatus.

Stellionatus crimen.

Stellionatus iudicium famosum quidem non est, sed coertionem extraordinariam habet. j. l. ij. & dicitur Stellionatus ab animali quodam reptili, quod est serpenti simile vel lacertę, habens varias & diuersas in modum stellarum maculas venenatas: hinc stellionatus crimen, id est, varium diuersisque coloribus & maculis aspersum: de hoc gl. j. l. ij. Est ergo accusandus crimine stellionatus, qui varietatis & mendacii reus est. Locum habet accusatio ex hoc crimine, quando deficiente alia speciali accusatione, quę est alicui subueniri contra delinquentem. Sicut enim in pecuniaria causa datur actio de dolo in subsidium: ita & in criminibus, vbicunq; titulus deficit criminis, hoc crimen stellionatus obicitur: & dolo interposito tantum locum habet huius criminis accusationis.

ratio: & possunt poni exempla, vt si rem obligatam quasi non obligatam vendo, permuto, vel in solidum do, vel etiam obligo, vbi erat primo obligata. Item si quis imposturam facit, id est, bo- Impostura
 nis viris mendacia imponit, vel si fecit collusionem in necem al- Pœna stel-
 terius. j. l. iij. §. i. ij. & iij. Pœna autem stellationis nulla legiti- lion.
 ma est, cum nec crimen legitimum, id est, ordinarium: & ideo ex-
 tra ordinem pœna infligitur. j. l. iij. §. pœna.

De Termino moto.

Terminus dicitur finis, vel limes distinguens con finia agro-
 rum: hinc Virg. xii. Aeneid. Limes erat positus litem vt discer-
 neret agri. c. forus. de verb. sig. Dicitur itaq; motus terminus, si
 lapis ille terminalis, & limes amoueaturn à priori & vetusto loco.
 Et est pœnis: nam factum eorum, qui terminos finium causa positi-
 tos protulerint, id est, vltra debitum finem posuerint. Et licet ex
 legibus agrariis olim varia pœna his imposita fuerit: hodie ta-
 men modum pœnæ ex conditione personæ & mente facientis sta-
 tuti oportet. j. l. ij. §. i. Terminorum itaque scienter auulforum
 non erat olim multa pecuniaria: sed pro conditione admittentium
 personali coërtione transigendum est. j. l. j.

De Collegiis illicitis, & Corporibus.

Collegium dicitur eorum, qui simul cohabitant, quia simul
 colligunt, vel colliguntur. & tres constituent collegium. j. de
 verb. signif. l. Neratius. Cum itaq; plures simul collecti cohabi-
 tant, corpus constituere dicuntur, quod corpus collegij vel vni-
 uersitatis appellatur. Sunt autem omnia collegia illicita, nisi
 que probantur licita, id est à principe concessa vel admissa. j. l. fin.
 §. in sum. & C. de hæred. instit. l. collegium. principales autem
 constitutiones præcipiunt, ne patiantur esse collegia fodalitia:
 neve milites collegia in castris habeant. Sed religionis causa
 coire non prohibentur. Imò nec religionum collegia noua in-
 consulto Romano pontifice fieri possunt. c. fin. de reli. do. & eod.
 titul. c. l. lib. vj. Qui autem illicitum collegium vsurpauerint, ea Illicitum
 pœna tenentur, qua tenentur hi, qui hominibus armatis loca collegium.
 publica, vel templa occupasse iudicati sunt, id est, maiestatis. j. l.
 ij. & j. ad leg. Jul. ma. l. i.

De popularibus actionibus.

Popularem actionem dicimus, quæ suum ius, id est, proprium
 populi tuetur, vt in albo corrupto. s. de iurisd. om. iudic. l. si quis
 id. & in actione in factum. de deiect. & effu. l. si verò. §. hæc au-
 tem. Et regulariter Populares dicuntur actiones, quæ non sunt
 rei

rei familiaris persecutoria: sed ex æquo & bono extrinsecus ad vindictam proposita sunt, qualis est actio sepulchri violati. l. iij. §. fin. de sepul. vio. Item actio liberi hominis occisi, vel vulnerati. s. de deiect. & effu. l. si verò. §. hæc autem actio. Item pro eo quod positum est in subgrunda, vel protecto, vel mœniano, vel pergula, d. l. si verò. §. Prætor. & omnes alia actiones in factum, quæ redduntur hodie loco interdictionum proditorum de rebus publicis, populares sunt. s. ne quid in loco publ. l. ij. §. hoc interdictionum. Et ideo cuilibet de populo conceduntur, cum Prætoris tamen indagine. l. ij. Sanè secundum R. popularis actio dicitur, quæ cuius ex populo datur. Cùm verò priuatum sit crimen quod obiicitur, ei duntaxat intendere licet, cuius interest: non propter pecuniam exigendam: sed propter pœnam corporalem infligendam: pecuniaria verò petitio si comperat, cuilibet de populo datur: inspecta persona quæ ad agendum admittitur: cuius opinionis, & an sit idoneior: vel cuius intersit principaliter quæ ipsa fieri desiderat. ita dicit glos. hic super rubro, Semper enim is cuius interest præfertur in popularibus actionibus. j. l. ij. in fin. Omnes quoq; populares actiones neque in hæredes dantur, neque supra annum extenduntur. j. l. fin.

LIBER XLVIII.

Et X. huius.

¶ De publicis iudiciis.

DE accusationibus quæ pecuniariter mouentur supra dictum est. Item quid de priuatis criminibus, vt furto, iniuria, rapina. Verùm quia quandoque fiunt de criminibus accusationes, & inscriptiones, ponit primò de criminibus publicis, & quæ sint. Et exponitur Publicis iudiciis, id est, legibus publicorum iudiciorum, vel accusationibus publicorum iudiciorum: quorum accusatio est terribilis ad vindictam, & publica, id est popularis, siue popularis. vt Institut. eod. in princ. quamuis quandoq; idoneior admittatur, vt diximus s. titul. proxim. Et est hic liber terribilis, vt dicit textus. C. de ve. iur. enu. l. ij. §. septimus. Non autem omnia iudicia, in quibus crimen vertitur, publica sunt: sed ea tantùm, quæ ex legibus iudiciorum publicorum veniunt: vt, Iulia maie. Iulia de adul. Cornelia de fida. & veneficis: Pompeia de parrici. Iulia peculatus, Cornelia de testamentis, Iulia de vi public. Iulia de vi priua. Iulia ambitus, Iulia repetund. Iulia de an-

Publica
iudicia.

de annona. Et dicitur tribus modis Publicum: vno modo largif-
 simè, vt omne iudicium quod fit ad vindictam, siue ad vtilitatē
 publicam, dicitur publicum: ita accipitur in l. interdictum. j. eod.
 l. & licitatio. §. quod illicite. s. de pub. & vect. Alio modo dicitur
 largè, quando quilibet de populo potest accusare. Ita accipitur
 Inlittut. de suspec. tu. §. consequens. Circa hoc dat Bartol. in l. r.
 j. eod. vnam regulam, quòd omne iudicium quod non respicit
 offensam certæ personæ principaliter, de illo potest accusare qui-
 libet de populo. Exemplum: dicit statutum Basiliense, summa
 ratione, ac singularis religionis intuitu hoc anno factum, vnà
 duraturum: quòd si quis iurauerit per corpus Christi, aut eius
 membra, soluat quinque solidos. Illud non respicit offensam cer-
 tæ personæ principaliter, sed malos mores, ideo quilibet potest
 accusare. ita loquitur lex, Senatus. s. de iniur. Tertio accipitur
 publicum iudicium strictè: & ita accipitur in toto isto titulo. j.
 l. i. Et ista sunt iudicia, ex quibus damnatus statim efficitur infam-
 is. l. r. s. de his qui not. infam. Vnde non sequitur, quilibet ac-
 cusare potest, ergo est publicum iudiciū, prout accipitur hic, vt
 fiat infamis: & sic strictè publicum iudicium. & ita sentit Azo
 in summ. huius tituli. Publicorum iudiciorum quædam capitalia
 sunt, quædam non capitalia. Capitalia sunt, ex quibus poena
 mors, aut exilium est: hoc est, aquæ & ignis interdictio; per has
 enim poenas eximitur caput de ciuitate. Nam cætera non exilia,
 sed relegationes proprie dicuntur: tunc enim & ciuitas retine-
 tur. Non capitalia sunt ex quibus pecuniaria, aut in corpus ali-
 qua coercitio poena est.

*Capitalia**Non capi-
talia.**De accusationibus, et inscriptionibus.*

Dictum est de his, qui ad accusationem admittuntur: nunc de
 accusationibus: Est autem Accusatio nihil aliud, quàm reum cri-
 minis per libellum deferre, vel facere ad vindictam: vt colligi-
 tur. C. eod. l. cum rationibus. & l. qui ignorat. l. si quis ex famil.
 & j. eod. l. libellorum. & de priuat. delict. s. l. vlt. Et est Accusa-
 tor necessarius vbiunque criminis vel delicti accusatio est ad-
 missa in publico, vel priuato crimine. C. eod. l. vlt. & j. eod. l. si
 cui. & vbiunque de honore adimendo tractatur. infra de muner.
 & honor. l. rescripto. §. si quis. Tribus enim modis procedi-
 tur super crimine, per accusationem scilicet, inquisitionem, &
 denuntiationem; & sicut isti modi sunt inter se diuersi, & ad di-
 uersum finem tendunt; ita & diuersi modo inlittuuntur, & ex-
 ercentur. vt extrauag. ad reprimendum. quomodo contra crim.

*Accusatio**Accusator*

lasz

Inscribere

læsã maiest. proc. coll. xj. Vnde in eis traditur talis regula: Sicut
 accusationem præcedere debet inscriptio, ita & inquisitionem sã-
 ma, & denuntiationem fraterna monitio. vt in capite qualiter &
 quando. tit. de accusat. & in ca. licet Heli de simon. Qui ergo ad
 accusandum aliquem de crimine procedit, debet se inscribere, id
 est, adscribere solenniter, ad pœnam talionis, quæ talis est, vt si
 ille in accusatione defecerit, quod eandem pœnam sufferat, &
 sustineat, quam sustinere debuisset, is quem accusare volebat, &
 puniri. l. fin. C. eod. tit. Et debet accusationem suam tradere in
 scriptis cum inscriptione nominis accusantis, & accusati, & cri-
 minis, & mense quo commissum est crimen, & loco admissi crimi-
 nis, & consultibus sub quibus est admissum. in frã eod. libellorum
 in princip. & in Autent. de exhib. reis. §. suscepto. Oblato autem
 libello, dabitur dilatio ad deliberandum .xx. dierum. Delibe-
 ratione facta comparere debet accusator, & accusatus, & lis con-
 testari, atque opponi exceptiones accusanti: si quæ reo compe-
 tant. Quod si non fiat: & ex interuallo, post litem contra eas op-
 ponat, non potest: quia lite contestata recipitur nomen accusati
 inter reos, vel statim, vel postea incontinenti. C. ad l. lul. de adul-
 l. adulteram. & in l. si maritus. §. prescriptione. eod. tit. ff. post-
 modum probationem apertam, debet accusator in causa produ-
 cere, vt non emendicatis suffragiis decretorum, vel relationum
 credat Iudex. C. de prob. scitam. C. eo. sing.

De custodia, & exhibitione reorum.

De custodia reorum Iudex æstimare solet, vtrum in carcerem
 sit recipienda persona accusata, vel non: & cum tali distinc-
 tione: Aut accusatus confiteatur de crimine: & tunc ponendus est in
 carcere. j. l. si confessus. & ex tunc citò condemnetur, vt tamen
 iterum, & iterum confiteatur. C. eod. l. si in ea. & l. fin. Aut dif-
 fertur, & tunc aut est graue scelus: & ponitur in carcerem. in frã
 eod. diuus. & interim custoditur secundum formam, quæ habe-
 tur. C. eod. l. i. quoniam. Si verò non adeò graue est crimen, in frã
 mittitur aliàs custodiendus: & maximè si fideiussores dat: quia
 non est in vincula coniiciendus, qui fideiussores dare paratus
 sit, nisi valde graue scelus admisserit. vt in l. diuus Pius. in frã eod.
 potest igitur Iudex pro criminis quod obicitur accusato qualita-
 tate, vel propter honorem quem habet accusatus, vel propter
 amplissimas facultates, vel pro innocentia persona, quia talis est
 persona, quæ prima facie videtur & præsumitur innocens, vel
 pro dignitate eius qui accusatur, facere talem exhibitionem,
 quando

quando scelus non est graue. Quando autem graue est, tunc mittitur semper in carcerem. Masculi autem tantum recipiuntur in carcere, & recepti diligenter custodiendi sunt à stratoribus, qui eis sternunt lectos, & ministris eorum: & à commentariensibus, qui comitantur captiuos, & eorum habent custodiam & obseruationem. Et cum humanitate quadam isti omnes debent tractare incarceratos, nec debent accusatoribus crudelitatem suam vendere pretio: vel gratia affligendi incarceratos fame, vel angustia, vel siti, vel longa tabe, subtrahendo eos audientia: quia neminem audiunt, & à nemine audiuntur clamantes. Si autem contra hæc fecerint, Iudex debet eis infligere capitalem pœnam: alioquin infamatur Iudex; & periculum subibit pro motu superioris Iudicis. Si autem incarceratus euasit de custodia, patitur custos eandem pœnam quam pateretur carceratus. C. eod. l. ad commentarienses. nisi custos probauerit, incarceratum euasisse casu fortuito. j. eod. l. ult.

Ad legem Iuliam maiestatis.

Proximata sacrilegio crimen est, quod Maiestatis dicitur. Est autem crimen læsæ maiestatis, vbi cunque quis aduersus populum Romanum, id est, aduersus principem, & eius securitatem committit: vbi contra urbem aliquid molitur, vel quod profugit ad hostes, vel quod hostes qualitercunque iuuat, vel armis, vel pecunia, vel consilio, vel quod subiectas provincias nititur facere rebelles, vel quod seditionem mouet in ciuitate, vel quod magistratus occidantur, vel princeps, vel qui circa latuseius militant, vel quod arma sumit, vel occupat loca contra Reipub. Et dicitur lex Iulia, quia à Iulio inuenta: Maiestatis autem, quia summa maiestas & imperium, vel potestas læditur: pœna autem committentium hoc crimen est, vt habetur in l. eorum. iuncta gloss. j. eod. Et appellatur hoc crimen Perduellionis, quia probatio huius criminis, vt quidam dicunt, per duellum admittebatur, & non in alio casu. Alij dicunt, & melius, quia perduelles dicuntur hostes. Plaut. in Amphii. Perduelles se in fugam penetrant. sic j. de verb. signif. quos nos hostes. Dicitur ergo crimen perduellionis, id est, hostile, de quo Instit. de hæred. ab intest. §. per contrarium. Est & aliud crimen, quasi læsæ maiestatis, vt in priuati carceris exercitio: vt C. de priuat. car. Et in falsa moneta. C. de fal. mo. l. pe. vbi de hoc.

Ad legem Iuliam, de Adulterio, & Stupro.

Præcepta huius tituli traduntur s. de minorib. l. auxilium. §. fin.

Crimen læsæ maiestatis

Lex Iulia, Maiestas.

Perduellionis crimen

Priuatus carcer.

- fin. Et est enormius, & excellentius aliis criminibus: cum omne pactum est extra corpus, nisi fornicatio secundum Apostolum: qui enim fornicatur, in corpus suum peccat. Item ex adulterio omnia penè crimina proueniunt: violentia, iniuria, homicidium, periurium, falsa testimonia: hinc est quod non licet transigere: vt C. de transact. l. transigere. Et dicitur hic Titulus ad legem Iuliam, &c. non quòd à Iulio fuerint leges inuenta, sed quia ad suppleendum, interpretandum, & emendandum leges Iulij Caesaris hæc leges prodierunt: ideo ad legem Iuliam appellatur: Nam hæc lex lata est à diuo Augusto. l. i. j. eodem. Est autem Adulterium illicitus coitus cum vxore vel sponsa aliena perpetratus. Et appellat lex stuprum & adulterium promiscue. vt in l. inter liberas. j. eod. Sed propriè adulterium in nuptam committitur propter partum ex altero susceptum, vnde nomen commpositum est. Nam dicitur Adulterium, quasi ad alterius chorum accessus: vel quasi ad alteram transitus. Cuius poena est in scemina, & mare, vt habetur C. eod. l. quanuis. Stuprum vero in virginem aut viduam committitur: de hoc in l. inter stuprum. j. de verborum signif. Cuius poena est, vt Institut. de pub. iudi. §. ij. Incestus autem est, qui cum cognata, vel affini committitur. j. eod. l. si adulterium cum incestu. §. nonnunquam. Lenocinium autem est, cum maritus de adulterio vxoris suæ aliquid ceperit: vel qui in adulterio deprehensam detinuerit. Nam qui patitur vxorem suam delinquere, matrimonium suum contemnit. Et qui de tali contaminatione non indignatur, merito poena adulterij configitur. Nam de lenocinio punitur quis vt adulter: vt in l. ij. §. i. j. eod. & in l. qui domum.
- Ad legem Iuliam, de vi publica.*
- Quia plerunque adulteria & supra vi committuntur, ponitur de vi publica, & priuata. Habet autem locum lex Iulia de vi publica, quando cum armis facta est violentia, vel aliquid quod pro violentia reputetur, puta, quòd arma vel tela domi habuerit, vel in agro, vel in villa, vel in publico cum telo fuerit, vel homines in armis habuit causa seditionis. j. eod. l. i. j. & iij. Item quandoque etiam si fiat violentia, non punitur, vt si fiat ad defensionem, & incontinenti, & cum moderamine inculpate tutelæ: vt dixi. s. de vi. & vi ar. Alioquin ille qui est expulsus, cum aliquid fecerit ad vindictam, vel cum ex interuallo possessionem suam recuperauerit, etiam prædonem de ea expellendo, ciuilitè & criminaliter punitur: vt C. eod. l. si quis. & Institut. de pub. iud. §. item

§. Item lex Iulia. Cùm autem incontinenti quis resistit legitime: in agredientem redundat culpa omnium delictorum commissorum tempore violentiæ, siue ex parte agredientis, siue aggressi aliquis occidatur. C. eod. l. si crimē. Singulos casus in quibus locum habet hæc lex, non prosequor: quia euidenter enumerantur. j. eod. per totum. pœna huius criminis est, aquæ & ignis interdictio, & deportatio, & omnium honorum publicatio. d. §. Lex Iulia. Instit. de pub. iud. ferui aut occiduntur, si in scio domino. Si vero iubete domino, damnatur in metallum. C. eod. l. feruos.

Ad legem Iulianam de vi priuata. Vis priuata est, quando committitur sine armis. Nec dicitur ideo priuata, quia priuatum sit crimen, immò publicum est semper supra de pub. iud. l. 1. Et est eius pœna ademptio terræ partis bonorum. C. eod. l. tutoris. Et amissio dignitatis, & famæ. j. eod. l. 1. & d. §. lex Iulia. de vi. Unde solet dici: Vis priuata rerum deportat ab ordine rerum, scilicet, terræ partis, & dignitatis. Sed deportatur si vis armata sequatur. glossi in c. ij. de or. cog.

Vis priuata.

Ad legem Corneliam de sicariis, & veneficiis. Quia inuenta vi illicita sæpe committitur homicidium. C. ad l. Iul. de vi pub. l. quoniam. & de rap. vir. l. j. in prin. Ideo de Sicariis, id est, homicidis videamus. Sicarij autē dicuntur à sica, quod est ferreus culter, vtrinque scindēs. Instit. de pub. iud. §. item lex Cornelia. vnde videbatur, quod tantum qui cum sica occiderent hac tenerentur. Sed tamen generalius hic accipitur Sica: sicut & telum per interpretationem iuris, vt contineat telum, & lapidem, lignum, & quodlibet ferrum. Nam occidens hominem telo, id est, quocumque quod manu mittitur: vel qui aliquem cum telo causa occidendi persequitur. l. Cornelia de sica. punitur. Et est Sica, iste cultellus vel gladius, quem portant peregrini quandoque in baculo quodam, ita vt non appareat. Vnde dicitur: Sica latens mucro est, Sicarius inde vocatur. Eadem lege damnantur etiam capitali supplicio venefici: qui malum venenum necandi hominis causa fecerint, vel vendiderint, vel habuerint, vel qui incantationibus, & susurris magicis homines occiderint. Et olim committens in hac legem Corn. non occidebatur, sed deportabatur, & omnia bona sua publicabantur. j. eod. l. eiusdem. §. legis Cornelia. & l. penult. Hodie autem homicidas ferro persequimur, quia eos occidimus, & sic pœna legis Corn. est mors, vt not. glossi. d. §. item lex Corn. Instit. de pub. iud. & no. j. l. x. vbi etiam colliguntur casus quibus quis hac lege tenetur.

Sicarij.

Sica.

Pœna l.

Corn.

l. i. §. item. & §. sed et si quis. Et eius pœna est deportatio in liberis hominibus omnium bonorum publicatio. In seruis autem vitinum supplicium. sicut & in lege de sitariis & veneficis obseruatur. l. i. §. si i. eod. & inst. de pub. iud. §. item lex Cornelia. *Libonianis*
 bonanum autem senatusconsultum locum habet, cum quis per *senatusc.*
 cuniam recepit vel de ea paciscitur pro aduocatione vel testimonio instruendo: vel si societatem fecerit pro innocentum obligatione, vt j. eod. l. i. & s. ad leg. lul. de vi pri. l. ex senatusc. & de concus. l. ij. Item locum habet, cum quis ex testamento militis sibi legatum adscribit. de quo per Spec. de fide instrum. §. ad hanc.

Ad legem Iuliam Repetundarum.

Hæc lex locum habet, cum is qui habet publicum officium, pecunia data vel promissa sibi, aliquid facit, quod facere non debet vel omittit, quod facere debet: vt si ob iudicandum, vel non iudicandum, iudex accipiat, vel ob sententiam in senatu confilio, publico dicendam, vel ob accusandum, vel non accusandum, vel ob iudicem arbitrum, vt dandum, mutandum, iubendum, vt iudicet, vel ob non dandum, mutandum, iubendum, vel ob hominẽ in vincula publicã coniciendum, vinciendum, vinciriq; iubendum: vel ob hominẽ in vinculis dimittere, vel ob hominẽ necandam, vel absoluendam, vel licem assumendam, vel ob iudicium capitis pecuniarue faciendum, vel non faciendum: vel ob militẽ legendum, mittendũ, &c. Et generaliter subicitur eius sula, vt vt bani magistratus ab omni sordẽ abstineant. Nẽve donari aut muneris in anno plus accipiant, quàm quod sit centum aurearũ: nisi a personis exceptis, a quibus lex iubet accipere, puta, a consobrinis, & his qui sunt a priori gradu, & ab vxore. j. eod. l. i. ij. iij. v. vi. & vij. *Esculentã*
 Esculentã tamen & peculentã recipit ab omnibus personis, quæ tamẽ non excedant edulium esum, & inter dies proximos prodiguntur, id est, consumi possunt. s. de offic. proconsul. l. solent. §. vlt. & de offic. proconsul. l. si forte. Et pro hoc delicto locum habet duplex querela. Civilis actio in factum, vel cõdictio ex lege, & Publica accusatio. Actio datur in quadruplum contra Iudicẽ pro eo, quod ipse, vel eius domesticus, vel manipularius, vel miles accepit, vel rapuit, vel abstulit: vt ead. l. i. & debet illud quadruplum totũ fisci esse: cum danti obset turpitudõ sua, ne possit aliquid reperere. j. de iur. fisci. l. Lucius. Est & Publica accusatio inducta pro hoc crimine, quanuis daret officium magistratus. C. eod. iubemus. Et dicitur repetendarũ, more latinitatũ antiquę, hodie dicimus repetendarũ: vt diximus s. tam. ercisc.

Ad legem Iuliam, de annona.

Annona. Lege Iulia de annona poena statuitur, quæ est s. de extraordina-
nar. crim. l. annonam. Aduersus eum, qui contra annonam fecerit,
aut societatem coierit, quod annona, id est, venditio frugum,
vel bonitas tori carior fieret: vel qui nauem ferentem annonam,
aut eius nauam retineat: vt in l. ij. j. eod. Non q. hæc lex cogat,
aut cogere possit diuites, vt vendant frumentum si non volunt.
l. nec emere. C. de iure del. Sed punit eum qui emit, vt postea ali-
is carius reuedat: vt not. glos. in l. annonam. s. de extraord. crim.
s. alleg. Nisi necessitas famis vrgeret, quia tunc possunt cogi ha-
bentes vt vendant, sed iusto pretio. l. ij. C. de episc. aud. l. i. s. cu-
ra carnis. s. de offic. præf. vrb. Et incidunt in hanc legem, qui
vadunt incantando frumentum in platea, & offerunt pro frumeto
plus debito, vt añ. carius emant. Ita dicit Bart. in l. ij. s. si quis,
s. de crim. stell. quia extra ordinem possunt puniri: de hoc not. in
cap. i. de emprion. & vendic. Et est poena statuta in hac lege xx.
aureorū: & etiam poena criminis: vt legitur & not. in l. ij. j. eod.

*Ad legem Iuliam peculatus, & de sacrilegiis, & re-
siduis.*

Deportatio. Lege Iulia peculatus cauetur de eo, qui ex pecunia, vel re
sacra, vel religiosa, vt in ornamentis sepulchrorum, vel public.
vt fisci, vel ciuitatis Romanæ aliquid abstulerit, vel intercepte-
rit: vel etiam cuius dolo malo id factum est. Et est eius poena a-
quæ & ignis interdictio: in quam hodie successit Deportatio:
vt infra, l. iij. & in Autentic. de nupt. s. deportatio. Tractatur
De residuis. & de alia lege, quæ dicitur De residuis, quæ lex Iulia locum ha-
bet contra eum, apud quem ex locatone, emptione, alimentaria
ratione, aliãve qualibet causa, tota pecunia publica, vel pars
pecuniæ publicæ, quam accepit, resedit. Item & eadem lege re-
netur, qui pecuniam publicam in vsum aliquem acceptam re-
tinuit, nec erogauit: vt infra, l. ij. & iij. s. lege. Et incidunt in
hanc legem Officiales, sive Camerarij, qui habent ex officio pu-
blicas pecunias, vel qui habent vnã collectam impositam in
communi, destinatam pro vsu & necessitate communi, & finito
officio sibi retinent, vel eandem pecuniam conuertunt in alium
vsum: vt in l. ij. j. eodem. Et poena huius legis est in tertia par-
te: quam accepit amplius quam debet, id est, punitur in simplio,
Sacrilegiū & eius poena. & in tertia parte simpli. l. iij. s. sed & qui pecuniam. Sacrile-
gium autem fit, cum quis rem sacram intercepterit, vel sustule-
rit de loco sacro, vel nou sacro. Aut cum quis rem non sacram
de

de loco sacro asportauerit: vt in l. sacrilegi. post princ. j. eodem. Pœnam autem sacrilegij Iudex pro qualitate personæ, pro rei conditione, temporis, ætatis, & sexus, vel seuerius, vel clementius imponet. Multi enim sacrilegi ad bestias damnati sunt, nonnulli viui combusti, alij in furca suspensi: vt in l. sacrilegi. j. eod. Nonnunquã etiam capite puniti: vt in l. sacrilegi. Est ergo hodie extraordinaria hæc pœna: vt j. not. Et dicitur sacrilegium à sacro, & lego, quod est furari, vel subtrahere: hinc sacrilegus, qui sacrum furatur, Virgil. in Bucol. Vel quæ sublegi (id est, furatus sum) tacitus tibi carmina nuper.

Ad legem Iuliam, de ambitu.

Hæc lex locum habet in quatuor casibus: Primò, si quis dederit clàm pecuniam, vt aliquem fortiatur honorem: non in vrbe Romana, nam ibi cessat hæc lex, cum princeps ibi eligat. l. i. j. eodem. Vel si per proces: vt in l. fin. C. ad leg. Iul. repet. Ideo dixi clàm, quia palàm potest dare pecuniam pro honore assequendo, sine administratione tamen: puta, vt fiat nobilis, vel comes palatinus, vel doctor. Sed cum administratione nullo modo licet dare, nec occultè, nec palàm: vt in Autent. vt iudic. sine quoquo suffrag. per tot. & de Poll. l. i. §. i. & de offi. præsid. l. Barbarius. Secundo, habet locum, cum quis fiat in magistratu vltra annũ. C. eod. l. i. Tertio, si quis studiosè vel malitiosè ingreditur domum Iudicis cognoscentis de causa criminali, vt cum eo capiet beneuolentiam & amicitiam, vt ei in suis causis faueat: vt infrà l. i. Quarto, si Iudex nouum vestigal instituerit, & exegerit: vt in l. fin. C. no. vest. impo. & s. Nam si exegerit, tenetur etiam repetundarum. Ita dicit Bart. post gløf. in l. i. §. i. infrà eod. Et est pœna centum aureorum: vt j. l. i. Sed in casu deportatur, quando scilicet bis idem officium est assecutus. C. eod. l. i. nisi non reperirentur meliores: vt C. de assèss. l. liceat. Item in proconsule: vt s. de offic. procons. l. antepe. Et dicitur de Ambitu, ab ambio, quod est circumire, & blandimētis Iudicem vel Magistratus circumuenire. Regemque ambire Latinum. Et in c. quia per ambitiosam. de rescript. lib. vj.

Ambire.

Ad legem Fauiam, de plagiariis.

Plagiarius est, qui hominem liberum, aut ingenuum, vel libertinum, inuitum celauerit, & vinculum habuerit, aut emerit sciens dolo malo: vel liberum hominem donauerit, vel in dotem dederit: quo crimine obnoxius etiam est, qui liberum vendiderit: vel seruo alieno aut seruæ persuaserit, vt à domino vel do-

Plagiarius.

mina celauerit, vincetum habuerit, emerit sciens dolo malo: quæ
 ve in ea re socius erit: & eius legis Fauræ pœna tenetur. Sed
 non statim plagiarus est, qui seruos alienos interceptos tenet.
 Sed potest furti contra talem agi: vt si opem ad furtum presta-
 rit, vel quia etiam corrumpit vt fugeret. Sed qui furti præst-
 uit vt exportatione dominum celaret, ille plagiarus est: vt
 supra, de furt. l. fullo. §. qui ancillam. & l. non statim. infra, eo-
 dem. & not. in l. i. per gloss. infra eodem. Et est Plagium fur-
 tum alieni mancipij. Inde Plagiarius, qui tale furtum commit-
 tit. Olim erat pœna pecuniaria statuta in lege Fauræ, quæ ho-
 die in usu esse desit: vt in l. in fuga. C. eodem. & l. fin. infra eod.
 & aliquando in metallum damnantur, quando sunt nobiles: si
 autem ignobiles, gladio: seruus autem siue libertus bellis sub-
 iicitur: vt C. eod. l. finali.

*Ad Senatusconsultum Turpilianum: & de aboli-
 tionibus criminum.*

*Calumni-
 ari.*

*Prauarica-
 ri.*

*Tergiuer-
 sari.*

Temeritas accusatorum tribus modis detegitur, vel deprehen-
 ditur: & secundum hoc tribus pœnis subiiciuntur. Aut enim
 calumniantur, aut præuaricantur, aut tergiuersantur. Calum-
 niari, est falsa crimina scienter intendere: vt §. de infam. l. ath-
 letas. §. calumniator. Et irrogatur calumniatoribus pœna ex le-
 ge Rhemæ, quæ talis est, quod pro publico iudicio similitudo sup-
 plicij, pro extraordinario pro motu iudicis punitur. C. de accul-
 l. fin. & de calumn. l. fin. & j. eod. l. & in priuatis. Præuarica-
 ri, est vera crimina abscondere. j. de verb. sign. l. præuarica-
 tores. & d. l. athletas. §. præuaricator. & §. de præuaric. l. j. Et qua-
 liter punitur præuaricator, habetur §. de præuaric. l. j. & l. accu-
 sator. & l. ab Imperatore. Et proprie iste est Præuaricator, qui
 colludit cum reo, & translarius munere accusandi defungitur:
 eo qd proprias probationes dissimulet, falsas verò excusationes
 vel exceptiones admittat, & recipiat tanquam bonas. j. l. i. §. præ-
 uaricator. Tergiuersari, est in vniuersum ab accusatione publi-
 ci criminis desistere. j. eodem. l. si quis repetere. Et talis incidit in
 Senatusconsultum Turpilianum, quod à Turpilio Consule in-
 ductum est vt C. eodem. l. i. Et est pœna eius, vt not. §. de præuaric.
 l. ij. §. fin. Nam quicumque ab accusatione citra abolitionem de-
 sistit, punitur pœna Turpilianæ: vt C. de abolit. l. abolitio. Et di-
 scitur ab accusatione desistere, qui cum aduersario suo de compo-
 sitione eius criminis, quod intendebat, fuerit locutus, secum
 transi-

transigendo. l. ab excusatione. j. eod. Abolitio autem est peremptio accusationis. Et fit tribus modis. Vno modo per Principem sponte sua id facientem: puta propter diem insignem, id est, repentinis feriis, aut publicam gratulationem, aut ob rem prosperè gestam. Altero modo fit per accusatorem postulantem. Tertio modo fit per mortem accusantis, vel accusati, vel biennio transacto sine culpa accusatoris. j. eodem. l. abolitio. & l. vel ob rem. & l. aut priuatim. & Cod. si reus vel accusator mor. l. ij. & l. defunctis. Et illa quæ nullo modo postulante conceditur, à solo principe indulgetur, & illa inducit ferias repentinis. Alia quæ fit accusatore postulante, à quolibet ordinario, qui de crimine cognoscebat, tribui potest, non à delegato. §. l. i. §. abolitio. Vbiunque autem accusator petit abolitionem, propterea quòd ab accusato accepit pecuniam vt desisteret, non est ei abolitio danda, nisi accusator accusauerit cognatas personas, vel accusauerit prosequendo iniuriam suam. Cod. eodem. l. penul. Nam quanto facilius admittitur prosequendo iniuriam suam vel suorum, tanto magis est venia dignus: sed in alio casu ob retinendum a morem propinquorum id ei conceditur. In prædicto autem casu quando recepta pecunia desistit, dolus suus & fallacia sibi obstant: accusatori enim semper est illicitum pecunia desistere. j. l. ab accusatione. & C. eod. l. si foemina. nisi in prædictis duobus casibus. Et est notandum, quòd abolitio Principis non habet locum in illis criminibus, in quibus accusanti & accusato incumbit probatio. j. eo. l. penultima.

De requirendis reu, & absentibus damnandis.

Tantum est priuilegium absentium, vt diui Imperatores non Absentiu
luerunt absentes puniri, aut damnari: nec enim ratio patitur priuilegiu.
æquitatis, quenquam damnari inaudita causa, etiam lite contestata: vt Cod. eodem. l. i. nisi in casu. Cod. de pœnis. l. ne diu. & facit j. de pœnis. l. absentem. & C. de accusatio. l. absentem. Vbi ergo grauior pœna venit irroganda, non est absens condemnandus: sed prius requirendus, vt copiam sui præstet, & bona eius describantur in publicum, in quo seruatur talis ordo. Primò enim debet requiri ad instar ciuili actionis: vt not. s. de public. iudic. l. Inter. Secundò bona annotantur, dicendo: Omnia bona pono in banno fisci, nisi venerit intra annum: & describantur: vt infra. l. fi. & ab hac sententia conditionali potest appellari: vt Co. si pendent. appellat. l. eius. fiscus tamen non occupat de facto ista bona, nisi post annum: vt j. l. ij. & l. finali. Ter-

tiò requiritur, quòd fiat per edicta publica: & ex quo innotescere potuit, sibi computatur annus .j. eod. l. annus. quod si intra annum mortuus sit, criminis causa expirat, & perit, & bona eius ad successores transmittuntur: si saltem reus requisitus intra annum iudicem adierit, & satis obtulerit de stando iuri: vt j. l. i. in fin. & C. eod. l. i. C. si pendente appella. l. eius qui. Na si sit crimen, quod morte non extinguatur. s. ti. l. i. in senatus. §.

De questionibus.

Quæstio. In criminibus seruandis & inuestigandis solet adhiberi quæstio. Est autem Quæstio inquisitio veritatis per tormenta. Nuda enim interrogatio, vel leuis territio non pertinet ad huc tractatum, s. ad Syll. l. i. §. quæstionem. Vel sic: Quæstio est tormentum, vel corporis dolor, ad eruendam veritatem adhibitus. Et verbo quæstionis continebitur etiam ea, quam malam mansionem dicimus, id est, carcer. Quando igitur per vim, vel per tormenta interrogaciones fiunt, tunc quæstio intelligitur, vt s. de iniur. l. item apud. §. quæstionis. & de rei vendi. l. cum superuenis. Quando autem, vel quatenus hoc faciendum sit, hoc titulus tractatur. Nam diuus Augustus constituit, non esse tormentis inchoandum. Sed tunc quando suspectus est reus, vel aliis indicis, vel argumentis probatio adiuuatur. Vbi autem non sunt indicia, non est facienda quæstio. Nam quæstio est res fragilis, & periculosa, quæ veritatem fallit. Nam plerique patientia, siue duritia ita tormenta contempunt, vt exprimi ab eis veritas nullo modo possit. Alii tantæ sunt impatientiæ, vt in quouis mentiri, quàm pati tormenta velint: & ita fit, vt etiam vario modo fateantur, vt non tantùm se, verum etiam alios criminentur. Requiritur ergo ad quæstionem tria: Primò, quòd veritas aliter haberi non possit: nam tormentum inferitur causa inuestigandi veritatem, & in subsidium: vt in l. diuus Pius. j. eod. & v. q. v. c. il. li. Secundò requiritur, quòd præcedant aliqua iudicia siue præsumptionis, vel semiplenæ probationis. Nam sine iudiciis non est inferenda quæstio: vt in l. ex libero. j. eod. Tertio requiritur, quòd quis perseveret in confessione in tortura facta, id est, quòd extra locum tormentorum iterum confiteatur, ratificando priorem confessionem: ita tamen, quòd non videat ista tormenta: aliàs videtur fecisse metu tormentorum, in l. ij. & ibi Bart. j. eo. & xv. q. vj. cap. i. & xxxi. q. ij. Lotarius. Et dicitur Quæstio à quærendo: quia iudex per tormentum inquit veritatem. Et dicitur Tormentum

Tormentum, quasi torquens mentē: à torqueo. ita no. per Doct. in c. in contemplatione. de regul. iur. in decret.

Tormētū.

De penis.

Pœna est delicti, vel delictorum satisfactio, quæ lege, vel ministro legis imponitur. Et certum est, quod imponitur propter delicta. Sed in his attenditur, vtrum delictum proueniat ex animo, an non. Si enim ex animo non proueniat, plerunque nullo modo punitur, maximè si casu, vt venando: vel impetu, vt per furorem forte, vel ebrietate committatur: vt s. ad le. Pom. de par. l. penul. & de offi. præf. l. diuus. j. eod. l. respiciendum. Et aliquando punitur leuius: vt cum lasciuia, vel malo exemplo committitur: vt s. ad le. Cornel. de sic. l. iij. §. si ex. l. 4. §. 1. & j. co. l. absentem. §. vlti. Et sunt septem genera pœnarum quibus iudices aliquem afficere possunt. Quædam enim pœnæ vitam adimunt, aut feruitutem iniungunt, aut ciuitatem auferunt, aut exilium, aut coercionem corporis continent, vel fustium ammonitionem, vel flagellorum castigationem, vel vinculorum verberationem, aut damnnum pecuniarum cum infamia, aut dignitatis alicuius depositionem, aut alicuius actus prohibitionem, de quibus in l. si quis forte. in fi. cum duabus seq. j. eod. Capitalium autem pœnarum isti sunt gradus. Nam summū supplicium videtur, Ad furcam damnatio: item Viri concrematio: item Capitis amputatio: itē Ad bestias subici. Deinde proxima mortis pœna & metalli coërtio, In insulam deportatio: vt in l. capitalium. j. eo. Est & aquæ & ignis interdictio: vt s. de pub. iud. l. ij. Est & alia pœna de qua C. de mal. & math. l. et si excepta. Est & alia s. ad leg. Pomp. de paric. l. penultim.

Septē genera pœnarum.

De bonis damnatorum.

Quicumque supplicium, id est, mortem naturalem, vel ciuitatis, vel libertatis amissionem patitur, eius bona publicantur: vt j. l. i. & C. eod. l. in metallum. nisi in duobus casibus not. in l. i. & C. de mul. quæ ser. propri. l. i. & C. de rap. virg. l. i. Iure autē nouissimo locum habet quod dicitur in Auten. vt nulli iud. §. fin. Quod autem dicitur, damnati bona publicari, distinguendum est, vtrum seruus fuerit, tunc locum habet lex. i. §. si liber. C. eo. An filiusfam. quo casu nō auferretur patri peculium, etiam si erat castrense. C. eod. l. si filius. An fuerit paterfa. & tunc refertur, an curialis, an non curialis fuerit. Si curialis, & habeat filios masculos, & non filias, filii omnia habent. Si filias tantum, ipsæ habent dimidium, & curia reliquam dimidiam. Si filios habet &

filias: filii soli habent vnam dimidiam: & cum sororibus suis aliam partiantur dimidiam pro virili portione. Vbi autem non est curialis, publicantur omnia: sed princeps ex equitate concedit dimidium liberis damnati: & quandoque omnia, si magnus sit numerus liberorum. Sed vbi dimidia tantum publicatur, nihil conceditur liberis: vt in l. i. j. eod. in fin. & l. vltim. §. si plures. Patrono autem non diminuitur sua portio, damnato liberti §. eod. l. vltim. §. si libertum. In publicatione autem bonorum sciendum est, quod hodie non fit si damnatus habeat cognatos, & que ad tertium gradum inclusiue. In crimine læsæ maiestatis nihil innouatur.

De bonis eorum qui ante sententiam mortem sibi consciaerint, vel accusatorem corruerint.

Nunc de bonis quasi damnatorum, id est, eorum qui mortem sibi infligunt. Super quo distingue, vtrum conscientia delicti aliis quis infligat sibi mortem, an alia causa, vt impatientia doloris, vel ob pudorem æris alieni: & in his certum est non auferenda bona. Sed in primo casu distinguitur: an erat tale crimen, quod non erant publicanda bona, puta furtum, & tunc non auferuntur bona hæredibus. an casu quo erant publicanda, & tunc aut erat tale crimen, cuius accusatio poterat inchoari post mortem, vt Repetundarum, Peculatus, & Læsæ maiestatis: & auferuntur hæredibus bona. Si autem non poterat inchoari post mortem, & non auferuntur bona, nisi consciuerit sibi mortem post litem contestat. vel postquam fuerit in scelere deprehensus. §. de iure fisci. l. in fraudem. §. ij. & iij. & s. de iniuri. rup. test. l. si quis exheredato. §. sibi autem. j. eod. l. vltim. vsque ad. §. vi. & C. eo. l. i. & ij. In capitalibus criminibus quæ pœnam mortis continent non nocet aduersarium corrumpere: nam ignoscendum est ei, qui sanguinem suum qualitercunque redemptum per pecuniam voluerit. In his autem criminibus, quæ sanguinem non infligunt, qui aduersarium suum corruerit, hoc est, accusatorem, punitur: vt s. de præuari. l. fin.

*Corrumpe
re aduersa
rium.*

De interdictis, & relegatis, & deportatis.

Exilium.

Triplex est exiliu: Aut certorum locorum interdictio, vt aliquis Bononiæ vel Mutinæ non stet. Aut lata fuga, vt omnium locorum interdicatur præter certum locum: puta vt stet Mutinæ tantum, vel Bononiæ. Aut insulæ vinculum, id est, relegatio in insulam, vbi non stat cum hominibus. Relegatorum duo sunt genera. Sunt quidam qui in insulam relegantur, & sunt qui simpliciter, vt

vt provinciis eis interdicator, non etiam infula assignetur. Et
 hac est differentia inter relegatos & Deportatos: quod in insula
 relegari & ad tempus, & in perpetuum quis potest. Et talis ciui- *Relegati.*
 tatem Romanam retinet, & testamenti factionem nō amittit. Et
 si ad tempus relegatur, neque tota bona, neque pars ei adimitur.
 Deportari autem non nisi in perpetuum quis potest: & talis fam- *Deportati*
 iliam perdit, & ciuitatem, & bona sua. j. l. relegati. & l. relega-
 torum. §. hac differentia. Est enim deportatio damnatio in insu-
 lam ob aliquod crimen capitale animo perpetuo ibi manendi. Et
 illa dicitur mors ciuilis, & comparatur morti naturali in illis, in
 quibus mors ciuilis habet eundem effectum cum morte natura-
 li, vt in adeunda hereditate, bono. possess. instituendo herede, &c.
 perdon. §. in quæ sunt iuris ciuilis, vt testari, & similia. Ea
 verò quæ sunt iuris gentium retinent. vt in l. quidam. s. de pœni- *Interdictio*
 ra dicit glo. in c. placuit. ij. xvj. q. i. Interdictio autem est ex-
 tra eam provinciam, in qua quis domiciliū habet, vel in qua inco-
 la est, prohiberi amplius morari, vel extra patriam suam mitti. Et
 interdum solet etiam per sententiam quibusdam interdici, ne in
 tra patriæ territorium, vel muros morentur, vel ne excedant pa-
 triam, vel vt in vicis quibusdam morentur, aut suburbis: vt sic
 Basileæ. Item constitui in honoribus solent aliquando, vel ad tē-
 p^o, vel in perpetuum interdicti honore, vel ne penitus honorem
 adipiscantur. vt in l. relegatorum. j. eo.

De sententiam passis, & restitutis.

Passi sententiam dicuntur, quibus ob atrocitatem criminis
 aliqua ex solennibus pœnis per sententiam inflicta est, vel iniun- *Serui pœ-*
 cta: vt est vltimum supplicium, seruitus pœnæ, damnatio in me- *na.*
 tallum, deportatio, & similes: tales enim per sententiam dam-
 nati, dicuntur fieri serui pœnæ: supplicium enim eorum Do-
 minus est, vt in l. iij. s. de his quæ pro non scrip. hab. licet iure no-
 tissimo nemo ingenuus bene natus fiat seruus ex supplicio: vt
 in Auten. de nup. §. quia verò. & §. quod autem. coll. iij. quod
 quomodo intelligi debet, no. glo. in Auten. sed hodie. C. de do-
 nat. inter vir. & vxor. Et tales si ex indulgentia principis resti-
 tuti sunt, & per omnia pristinum statum recipiunt, scilicet quæ-
 tum ad honores, vel ordines, & similia: vt C. cod. l. i. & etiam ad
 patriam potestatem: vt Institut. quib. mod. ius pat. pot. sol. §.
 cum autem. Est tamen differentia quibus verbis princeps vta- *Restitutio*
 tur. Nam si dicat, Restituo te: tunc ad omnia videtur restitutus, *principia.*
 vt s. dixit: quia verbum Restituo, generale est. l. videamus. §. in
 Fauiana.

Fauiana. s. de vsu. & in l. fi. in fi. j. de ver. sig. Sin aut dicat, Indulgeo tibi: quo casu de poena tantum remittenda cogitasse videtur C. eo. l. generalis. & l. tutor. & l. cum indulgentia. & C. de gene. aboli. l. h. quia poena potest demi culpa perennis erit, id est, mala fama: vt dicit glo.

De cadaveribus punitorum.

Corpora eorum, qui capitali crimine damnati sunt, cognatis, vel quibuslibet petentibus ad sepulturam danda sunt, & non neganda. Imò etiam corpora exustorum peti possunt, scilicet ossa & cineres collecta sepulturæ tradi possunt. Tamen hoc debet fieri ex indulgentia à principe petita, & concessa. Sic & Ioseph petiit à Pilato corpus Christi: vt dicit gl. in l. i. j. eo. & facit C. de relig. l. obnoxios. Aliquando tamen non permittitur, imò in damna-
tis causa læsæ maiestatis: vt in l. i. §. hodie. j. eod. de hoc xiii. q. ij. quæsitum. Prohibentur etiam sepeliri incendiarii. xxij. q. viij. de incendiariis: item mortui in torneamento: item qui seipos interficiunt, &c. vide bonam glo. & ibi not. per Doc. in c. ex parte. ij. de sepul.

LIBER XLIX.

Et xi. huius.

¶ *De appellationibus, & relationibus.*

Nemo est qui nesciat, quàm frequens, quamque necessarius est appellandi vsus: nam per eum vel iniquitas iudicantium damnosa, vel imperitia negligentium corrigitur. l. i. j. eod. licet nonnunquam bene latis sententias in peius reformet: neque enim vtique semper melius pronuntiat, qui nouissimus sententiam laturus est. Est autem Appellatio secundum Azo. sententiæ à minori iudice lætæ per inuocationem maioris iudicis, prætextu iniquitatis primæ sententiæ rescissio. s. de mino. l. præfecti. & ad Turp. l. i. §. vlt. Vel est ab inferiori iudice ad superiorem gradatim facta prouocatio: vt dicit gl. in c. ij. de consuet. li. vj. & ij. q. xj. anteriorum. Relatio verò, est remissio causæ ad superiorem facta. Et eo ipso quòd iudex dicit, referre velle negotium, non potest amodo cognoscere: vt C. de reli. l. i. & C. de app. l. ex illo. Et debet iudex ilico relationis exemplum litigatoribus edere. c. mitti. de app. & j. l. ij. & iij. C. de reli. Appellare potest ille qui est condemnatus, sit vnus vel plures. C. si vnus ex plur. app. & c. ab vno de appel.

Appella-
tio.

Relatio.

A quibus

A quibus appellari non licet.

Superuacuum est admonere, à quibus nō licet appellari: quia omnes sciunt, non esse à principe appellandum, cum ipse sit qui prouocatur: vt j. l. i. & in Auten. de san. & episc. §. i. sed ab eius re scripto bene appellatur: vt s. titul. i. l. i. §. i. & C. eo. l. non est nouum. Interdum etiam Imperator ita solet iudicem dare, vt non liceat ab eo prouocari: & tunc non appellatur secundum leges. Secus iure canonum: vbi sola friuola appellatio per hanc clausulam, Appellatione remota, remouetur: vt not. in c. pastoralis. de app. & ponit gloss. fi. j. eod. l. i. Item qui ante sententiam professus in iudicio fuerit se non prouocaturum, vel extra iudicium cum aduersario suo paciscitur, indubitate auxilium appellationis perdit: vt j. l. i. §. si quis. & C. de tēp. appel. l. i. in fi. An autem ab arbitris appellari possit, & à quib⁹, not. j. l. fin. & est hodie clare expeditum in c. ab arbitris. de otlic. deleg. lib. vi. Item à senatu non appellatur. Item non appellatur à sententia Præfecti prætorio. s. de sententia præfecti. prætor.

Quis, & à quo appelletur.

Appellare quis potest à definitiua sententia, non ab interlocutoria: nisi in casu, cum iudex questionem in civili negotio, vel criminali habendam, contra leges interlocutus est. j. de appell. reci. l. ante sententiam. Et est hoc intelligendum de questione quæ sit per tormenta, non de questione principali, qua iudex interlocutoria sententia definiuit. s. titul. proxim. l. vltim. Item potest appellari à tota sententia, & à certo capitulo eius: tamen si appelletur ab vno capitulo, non rescinduntur ideo alia, nisi sint connexa. s. de minor. l. etiam. §. i. ex causa. vbi autem quis damnatus, ex pluribus facinoribus propter quædam appellauit, propter quædam non: si quidem appellauit in grauiori, dissetur poena in leuioribus. Si verò appellauit à leuiori, grauium poena est omnino imponenda. j. nil nou. appellatio. pendente. l. i. §. vltim. Item potest appellari à consultatione. Item potest appellari ab iniqua interpretatione sententiæ: si tamen is habuit potestatem interpretandi, veluti procurator Cæsaris, & præses prouinciæ: ita tamen vt in causa appellationis reddendæ hoc solum queratur, an iure interpretatum sit. j. eod. l. ab executore. Item potest quis appellare à sententia iudicis ordinarij. Item à sententia iudicis delegati, licet delegatus sit à principe: vt dixi s. titul. proxim.

Quan-

Quando appellandum sit, & intra que tempora.

Libellus
appellato-
rius.

Appellatio fit apud acta, sola voce vel dicto, si dicat appelle-
re. Si autem non apud acta quis appellat, libellus appellatorius offe-
rendus est, eam a quo appellatum est, si est copia. A quoque ei quem
appellat, s. de appella. l. i. & ij. & C. eod. l. litigato. l. eos. §. in aut.
& j. eod. l. i. §. dies, & §. si quis. Libello autem appellationis por-
recto iudici, si quidem recipiatur, bene est: tunc enim & ipse iudex
date debet libellos dimilibricos, siue apostolos intra xxx. dies, e-
tiam non petente appellatore, sed & appellator tum instantia
debet petere, j. de libel. dimissio. l. i. quod si non fecerit, imputatur
ei: licet iudex male fecerit, qui non dedit ei. C. de appella. l. eos.
§. appellationes, & l. iudicibus. Si vero non debuit eam recipere,
quod ex multis causis contingere potest, j. de appella. recip. l. vlti-
ma. & C. quorum appel. non recipi. nihil sibi praiudicat. Imo qui

Temerè ap-
pellare.

temerè appellavit, puniatur in quinquaginta libris argenti, & in-
famatur, & mediocrem formati corporalem subibit. C. de appella-
l. eos. §. super his, & l. a proconsulibus, & C. quorum appellatio-
nes non recipi. l. ab executione. §. vlti. Fiebat olim appellatio in-
tra biduum, in propria causa, quod computabatur à die late sen-
tentiae, in aliena autem causa computabatur triduum. l. i. §. bi-
duum, & §. dies, & §. in propria. & C. de appella. l. eos. §. in au-
tem. Hodie vero decendum est indultum ad appellationem faci-
endam à recitatione sententiae numerando: vt in Autenti. de
appella. & intra que tempora. l. responsio, quod tempus non cur-
rit, nisi à tempore sententiae, & scientiae. C. eod. l. i. & C. quor-
modo, & quando iudex. l. ab eo.

Intra que
tempora ap-
pell.

Quorū ap-
pell. recipi-
antur.

De appellationibus recipiendis, vel non.
Non omnes appellationes recipiuntur: sed hæc solū, quæ sunt
ab his, quorum interest, vel peculiariter: vt s. de app. l. iij. §. i. vel
affectione: vt s. de app. l. non tantū. vel quibus mandatum est, vt
procuratores, vel qui negotiū alienū gerunt, quod mox reus ra-
tum habet: vt j. l. i. Item qui frivole, vel sine causa appellat, non
auditur: vt in e. vt debitus, de app. Item vbi res dilationē non re-
cipit, non permittitur appellare. s. de app. l. cōsuetiones, veluti
ne testamentum aperiat, vt C. eod. l. quisquis. Item ne frumē-
tum in usum militum contrahatur. C. eod. l. fin. Item ne scriptus
hæres in possessionem inducatur. Item si ex perpetuo edito ali-
quid decernatur, non permittitur appellare quo minus id fiat. Itē
quo minus pignus vendere liceat, appellari non potest. i. co. l. fin.
Item non appellatur post lapsam decendum, in auten. de appella. §.
& scri-

& scimus, colla. nisi nisi ratione ætatis vel alicuius cause pertinentis ad titulum in integram restitutionis interueniat. s. de integ. restit. l. vlt. & s. de mino. l. an prætor. Item non appellatur ab executione, vel executore sententiæ, nisi in casu quando excedit modum iudicationis, vel quando nimis citò exequitur sententiam: vt s. de appel. l. ab executore, & C. eo. l. ab executione. Item non appellatur à nominatione muneris publicæ utilitate priuata, vt tutelæ, vel curæ: nisi quando reprobatur executio. s. quando appel. lit. l. i. §. si quis. Insti. de execu. tut. §. qui autem. Item non appellatur à sententia condemnatoria criminis, cum publicè inter sit statim puniri damnatos, vt sunt insignes latrones, & seditionum concitatores, vel duces factionum: vt s. de appella. l. constitutiones. idem in raptu fornicarum. C. de rap. vir. l. i. §. si autem. Item non appellatis, quæ publicè constat esse debitorem, & aperte, manifesteq; conuictio. C. eo. l. vlt. Item nec appellat conuictus, à quo fiscalis calculi satisfactio postulatur, aut tributa rixus citionis solenne munus exposcitur. C. eo. l. abstinendum. Item non appellat quis tertio in eadem causa, secundo verò regulariter appellat. C. ne liceat in vna eademq;. l. i. Interdum semel tantum appellatur, in autent. de sanc. episco. §. si quis, & C. de appel. l. in offerendis.

De libellis dimissoriis, qui apostoli dicuntur.

Post appellationem interpositam iudex, à quo appellatū est, literas dat ad eum, qui de appellatione cogniturus est, quas literas dimissorias, siue apostolos appellant. Sensus autem literarum talis est: Appellasti. Tamen à sententia illius, quæ inter illos dicta est. Ideo à meo iudicio illum dimitto, & ad vestrum examen dirigo. ad quos j. id. verb. sig. l. dimissoria. Sufficit autem petere apostolos insuper, & sæpius inter statuta tempora, id est, xxx. dies à die lata sententiæ: vt C. eod. l. iudicibus, & in c. ab eo. de appel. lib. vi. & si iudex non det, cõtestetur appellas hoc ipsum, & non nocebit ei, ex quo per eum non stat. C. de appel. l. eos. §. apostolos, & j. l. vna. in fin.

Dimissoriae literæ.

Apostoli.

Nihil nouari appellatione interposita.

Appellatione interposita, siue ea recepta sit, siue non, medio tempore nihil nouari debet: putà executio sententiæ, vel quid simile: & hoc ex duplici capite. Nam si fuerit recepta appellatio, ex eo quod recepta est: vt in Auth. vt cum de appella. cog. in princip. & in Auth. vt nulli iudic. Si verò non est recepta, tunc nihil debet nouari, ne præiudicium fiat appellationi, quo-

quousque deliberetur, vtrum recipienda sit appellatio, an non.
 Recepta autem appellatione, tandiu nihil erit innouandū, quā-
 diu de appellatione pronunciatum sit, vtrum iusta sit, vel non
 vt s. titul. ij. l. sciendū. vel donec lapsa sint fatalia: quia tunc fir-
 ma est sententia prima. C. de temp. appel. l. si. §. illud.

Quæ sententia sine appellatione rescinduntur
 Aliquando cōtingit, quod sententia lata, etiam si grauamen
 parti inducat, rescinditur tamen, quamuis prouocatum non fue-
 rit: vt cū contra sacras constitutiones iudicatur, appellationis
 necessitas remittitur: vt s. de app. l. expressum. Fallit hoc in cer-
 tis casibus not. j. l. i. §. contra cum item. per gloss. Item cū quis
 condemnatur ex edicto peremptorio, quod neq; solēniter pro-
 positum est, vt debuit, neque in notitiam peruenit absentis: talis
 enim sententia, vt constitutiones demonstrant, nullius est mo-
 menti. j. l. i. §. cum ex edicto. Item si error calculi in sententia esse
 dicatur, appellare non est necessē. Item si quis condemnatur in
 rebus quæ tempore dictæ sententiæ non sunt in rerum natura.
 Item si quis condemnatur in rebus, quæ in humanis nō sunt quo
 tempore datus est. Item si impossibile sit præceptum iudicis, im-
 possibilitate iuris, vel naturæ: vt j. l. ij. & iij. Itē nulla est senten-
 tia, cū non iudicauerunt omnes, qui debuērunt iudicare: puta
 ex duobus delegatis alter sine reliquo iudicauit. C. eod. l. cum
 magistratus, & in Auten. vt iud. non expec. sacras ius. §. si autem
 duo. & s. de arb. l. sicuti. Item nulla est ratio excessiæ meto-
 mulctando: vt C. eod. l. certa. & de modo mule. vel ratione excessi-
 si temporis in iudicando: vt si erat delegatus datus, vt pronunti-
 aret ad certum diem. C. eod. l. cum non eod. die. Item nulla est ra-
 tione pretij, si lata est per pecuniam. C. eod. l. vnales. Item de-
 cretum nominationis est ipso iure nullum, propter privilegium
 minoris ætatis, vel veteranorum: vt C. eod. l. penul. & vlti. Sunt
 & alij modi plures, quibus sententia est nulla ipso iure, qui not.
 C. de senten. Et quomodo, & quam iudex.

An per alium cause appellationum reddi possunt.
 In causis vel rebus pecuniariis etiam per alium cause appel-
 lationis reddi possunt. Sin autem non sit pecuniaria causa, sed
 capitalis, per procuratorem agi non licet. s. de pub. iudi. l. pen. §.
 ad crimen. Sed & si ea causa sit, ex qua sequi solet pena vsq; ad
 relegationem exclusiue, incipiendo computari à capitali desen-
 sione: non oportet per alium causas agi, sed ipsum principale per-
 sonaliter auditorio adesse debere. Sed si pecuniaria causa est, ex
 qua

qua ignominia sequitur, potest per procuratorem hoc agi. Et ^{ge} Quia causa per alios
 neraliter quæ causa per alium agi non potest, eius nec appellatio per alios
 per alium agi conceditur: vt j. l. i. in fine. Quæ autem causa per possint agi
 alios agi possunt, ponit glo: l. i. §. u. in verbo ignominia, & glo.
 in c. de iudi. lib. vi.

Si tutor, vel curator, vel magistratus creatus appellauerint.

Hi qui ad munera publica nominati & electi appellauerint, si *A mune-
 ribus pub-
 non app.*
 legitimas causas nõ probauerint, periculo eorum erit, quicquid
 damni per moram appellationis Reipub. acciderit. Si autem ap-
 paruerit eos necessario appellasse, æstimabit præses vel princeps,
 cui sit hoc damnum adscribendum, facit ad hoc. d. de appella. im-
 peratores. §. si magistratus. & C. quando appellat. sit. l. i. §. alia.

Eum qui appellauerit in prouincia defendi.

Qui appellauerit, si appellationis causa peregrinetur, animo
 prosequendi, vel exercendi appellationem, in prouincia sua de-
 fendi debet in aliis causis: nec habet necesse personaliter defen-
 dere, aut personaliter respondere, hoc enim illis præstatur, nec
 necesse habent se defendere, qui Reipub. causa absunt. j. l. ij. ta-
 men si non defendantur, fit missio, & venditio bonorum eius: vt
 §. quib. ex caus. in poss. catur, l. ad cognitionem.

*Apud eum, à quo appellatur, aliam causam agere com-
 pellendum.*

Hoc iure vtimur, vt quamuis appellatio interposita sit, tamẽ
 apud eundem iudicem à quo quis prouocauerit, cõpelleretur alias
 causas, si quas habet, agere: cum habet ibi domicilium, alias con-
 trã: vt §. de iudi. l. ij. §. & quoque. Nec potest reputare iudicem
 sibi offensum, vt nõ debeat corã eo experiri, vel agere, cum pos-
 sit denus prouocare. C. de appel. l. & in maioribus. Sed eandem
 causam, in qua appellauit, nullo modo ibi agere tenetur: vt C.
 de appel. l. eos. Imò si ageret, discederet ab appellatione sua. c.
 gratum. §. u. de offi. deleg. & in c. cum venisset. de testa.

*Iudex à
 quo in r-
 na causa
 appella-*

Si pendente appellatione mors interuenerit.

Aliquando appellatio porrecta, & suscepta ab initio, extin-
 guitur ex post facto. Circa quod sciendum, quod morte rerum
 interueniente, de quibus agitur, causam postea nihilominus agi
 posse: si fuerit res talis, quæ mortua possit esse vsui hominis, pu-
 tà porcus, vel quid simile: maxime cum quis fuerit in mora: vt §.
 de condi. tur. l. si seruus furtiuus. §. bonæ. Si verò non possit esse
 in vsu hominis: vt quia homo est, vel quid simile, quod mihi ten-
 nebaris restituere, & desit esse in rerum natura: ad re quidem,
 vel

*Res litigio-
 sa mortua*

vel propter rem ipsam principaliter præstandam agi nõ potest sed tamẽ agi potest propter peculiũ. Item potest agi ad pretium rei, si mora præcessit mortem rei. s. de verb. obli. l. inter stipulãtem. §. si Stichũ. & C. eo. l. quamuis: Si verò cõtigerit mors ipsi litigatoribus, siquidem civilis erit causa, appellatio facta durabit, etiam post mortem appellatoris, vt habeam necesse, vel pro uocationem exercere, vel statuti acquiescere. C. eod. l. i. Si verò fuerit criminalis, siue reus, siue accusator moriatur, extinguitur causa: si tamen non expresse, sed tacite bonorum fuerit facta ademptio: tunc enim quia expressum est inuadum, nec valet quod tacite inest. s. de serui. rust. prædi. l. ite. §. qui habet, vbi verò expresse fit ademptio bonorũ, quasi duẽ sunt sententię, quia duo sunt capitula: vnde vno irritato, nihilo minus valet reliquum. C. si reus vel ac. mor. fu. l. vl. Sed tamen vbi hæres causam appellationis tenetur prosequi, vel exercere, ad minus, quatuor menses habet ad exercendũ appellationem, non ad deliberandum, etiam si minus supererat defuncto. Si verò plus supererat ei, & illud habet. C. eod. l. vltima. & C. de iur. deli. cum anterioribus.

De iure fisci.

Causa fisci.
6A.

Varie sunt causæ, ex quibus nuntiatio ad fiscum fieri solet: nam si ille qui est incapax, putã deportatus, hereticus, damnatus in metallo, natus ex damnato coitu, siue hæres sit, siue legatarius, vel fideicommissarius se defert fisco, & profiretur se capere non posse: vel ab alio præuentus defertur, vt j. eodem. l. senatus. §. senatus, vel quòd mors ab hæredibus nõ vindicetur: vt C. vbi caus. fis. l. i. & C. de his quibus vt indign. l. i. vel quòd indignus hæres quis nuntiatur: vt s. de his quibus vt indign. l. in dignũ. vel quòd princeps hæres institutus est, & testamentũ, siue edicti cilli surropti esse nuntiantur, vel quòd dicatur quis thesaurũ inuenisse in loco publico, vel fiscali: vel ex prauaricatione fiscum victum esse: vel talem decessisse, qui in capitali crimine est damnatus, & bona expresse aempta: vel qui timore futurae pene se occidit: vel aliquem post mortem reum esse: vt s. de accusat. l. ex iudiciorum, vel domum destructam esse per vim publicam, vel priuatam. s. ad leg. Iuliam, de vi publ. l. hi qui vel ab accusacione recessum, & ob id de calũnia, vel tergiversatione damnatum esse: vel rem litigiosam vendari: vt C. de litig. l. fin. vel penam fisco ex contractu priuato deberi. j. eodem. l. auferitur, vel quod a Præside aduersus legem commissum esse, vel factum: vt C. de afert. l. consiliarios, & C. ad legem Iuliam repetund. l. i. His enim casibus

De re militari.

Res militaris dicitur, quæ ad disciplinam & exercitium militiæ pertinet. Hinc dicitur, quod omne delictum est militis, quod aliter, quam disciplina communis exigit, committitur: veluti seignitiæ, vel contumaciæ, vel desidiæ. l. omnem, in princ. i. cod. Et officium regentis exercitum non tantum in danda, sed etiam in obseruanda disciplina consistit. Meminerit enim qui armato præciam suam duci non permittere: ad opus priuatum, uiscatum, uenatum, militem non mittere. l. officium, in prin. j. eo. Officiu Tribunorum est, vel eorum qui exercitui præsunt, milites in castris continere, & ad exercitationem perducere, clauces portarum suscipere, uigilias interdum circumire, frumentationibus coercitionum interesse, frumentum probare, fraudem mensuræ coercere, delicta secundum suæ autoritatis modum castigare, querelæ eorum audire, ualentinarios inspicere. l. officium, §. i. j. eo. Sunt autem militum delicta quædam propria, quædam cum ceteris cõmunia: proprium militare est delictum, quod quis uti miles admittit, ut est trãsfuga, emanfor, defertor, erro. Trãsfuga est, qui ad hostes transfugit, & se militem dat cui non licet. Emanfor est, qui diu uagatus ad castra reuertitur. Defertor est, qui per prolixu tempus euagatus reducit. Erro, qui nunquam redit. Poena militum huiusmodi est, castigatio iustum, & uerberum, pecuniaria multa, munerum interdictio, militiæ mutatio, gradus deiectio, ignominiosa missio. In metallum autem, & in opus metalli non dabuntur, nec torquentur. j. co. l. defertor, §. i. j. & iij. Nec alias similes poenas quæ plebeis conueniunt: ut s. de poen. l. mortis. §. iste. & C. de poen. l. honor. & C. de quest. l. milites. & ideo hodie de cõsuetudine non suspenduntur, etiã ex delicto ex quo plebeius suspèditur: ut dicit glo. in d. l. defertorem in ver. torquetur. Missionu autem ex militia generales cause sunt tres, honesta, causaria, ignominiosa: de quibus s. de test. mil.

Trãsfuga
Emanfor.
Defertor.
Erro.

Mission.
causa.

De castrensi peculio.
In castrensi peculio filius uicem patrisfamilias obtinet. l. j. s. ad Macedo. & agit in eo filius sine cõsensu patris: tex. & ibi Bart. j. cod. l. miles. Est autem Castrense peculium, quod à patribus, vel cognatis in militia degentibus, donatum est: vel quod ipse filiusfamilias militia acquisiuit, quod acquisiturus nõ suillet nisi militasset. j. cod. l. castrense, ita dicit glo. in cap. licet. de sepult. lib. vi. & in glo. Inst. per quas pers. nob. acq. §. i. de hoc in l. feri. & ibi

Castrense
peculium.

& ibi Cyn. de aduo. diuers. audi. & C. de inoffi. test. l. si. in quæst. ult. & Bart. j. eod. si fortè. & l. si. C. de silentia. lib. x. & Bald. in l. cum oportet. C. de bon. quæ lib. Illud autem quod miles in militia acquirat, quod acquisiturus esset etiam sine militia, id peculium eius castrense non est, dict. l. castrense. in fine, & s. ex quib. caus. ma. his qui Reipu. Et in hoc castrensi multa sunt specialia, quæ hoc titulo tractantur.

De priuilegijs veteranorum.

Veteranorum priuilegium inter cætera etiam in delictis habet prærogatiuam, vt separentur à cæteris in pœnis: nec ad beatias itaq; datur veteranus, nec susibus caditur. j. l. i. Et veteranus, & liberis veteranorum idem honor habetur, qui & decurionibus. j. l. iij. Sunt autem Veterani quibus honestè sacramento solutis data est immunitas: vt colligitur in l. ij. j. eod. Vel sunt non solum legionarij, sed omnis qui qualitercûque militauit, & honestè est ab ipsa militia absolutus, l. sed & milites. §. veteranus s. de excus. tut. & præsertim si per viginti annos militauit: vt dicitur glof. super rubro. C. de veter.

Veterani.

L I B E R L.

Et vltimus huius.

¶ *Ad municipales: & de incolis.*

MUNICIPEM facit aut natiuitas propria, vel paterna, in frâ eodem. l. assumptio, aut manumissio, vt eius originem sequatur, à quo fuit manumissus. j. eod. l. eius, aut adoptio dum durat, infra eodè. l. si is. Et proprie quidem Municipes appellatur muneris participes, hinc & Municipium ciuitas dicitur: eo quia recepti in ciuitate munera cum ciuibus subeunt, id est, publica officia. Sed abusiue Municipes dicimus suæ cuiusq; ciuitatis ciues, putà Campanos. Puteolanos: qui ex duobus igitur Campanis parentibus natus est, Campanus est. Sed & si ex patre Campano, matre autem Puteolana æquè municeps Capanus est, nisi forte priuilegio aliquo materna origo inspiciatur: vt C. de incol. l. priuilegio. tunc enim maternæ originis erit municeps: vt putà Ilienſibus concessum est, vt qui matre Ilienſi est, sit eorum municeps: etiam Delphis, & Ponticis hoc idem tributum & conseruatum est. j. l. i. §. i. Incola & his magistratibus parere debet. Et dicitur esse Incola, quia illius ciuitatis quam incoluit præcipuis

Municipes

Municipiis

Incolis

puis, id est, muneribus, seu officiis, aut actibus publicis utitur. l. loire. j. eod. vel qui in aliquam regionem domicilium suum contulit: & idem est quod Aduena l. pupillus. §. i. j. de verb. signifi.

De decurionibus, & eorum filiis.

*Decurio-
natus.
Cōsiliarij*

Decuriones sunt dicti, ex eo quod initio, cum deducerentur colonie sub condicione Romanorum, decima pars eorum qui deducerentur consilij publici gratia conscribi solita sit. l. pupillus. §. decuriones. j. de verb. signifi. de hoc C. de lat. liber. toll. in princ. erat enim Decurionatus ordo quidam in ciuitate, prouidens regimini ciuitatis: & sunt Consiliarij ciuitatis: vt glos. s. quod cuiusq; vniuers. l. nonnulli. & not. C. quæ sit long. consue. super rubro. Et licet quilibet possit mutare domicilium suum: vt §. tit. proxim. l. nihil. decuriones tamen, qui sedibus ciuitatis ad quæ pertinent relictis, in alia loca transmigrauerint, præses prouincie reuocabit in patrium solum, & muneribus cōgruentibus fungi curet. l. i. j. eo. Et in quo differat Decurio à Curiali, no. C. eo. super rub. lib. x. Et quem honorem, & quod onus habeant decuriones, not. ibi in l. i. glos. i.

De albo scribendo.

*Albū Pre-
toris.*

Album erat tabula quædam, vel paries dealbatus, vel murus, in quo edicta publica prætorum conscribebantur: vt dicit glos. Instit. de act. §. pœnales, & in Clement. dudum. de iudic. de quo Spec. tit. de dol. & cōt. §. restat. Et qui tale album corrumperebat, egregie puniebatur. l. si quis id quod s. de iurisd. om. iud. Et in hoc albo describebantur etiã Decuriones eo ordine, quo quisque eorū maximo in municipio functus est, & prout vnusquisq; eorū in ordinem venit. l. i. j. eodem. Et in hoc albo decurionum & municipis iudicio consecuti sunt, & postea eorum qui tantum municipalibus honoribus functi sunt. l. finali. j. eodem.

De muneribus & honoribus.

Munerum ciuiliū quædam sunt patrimonij, quædam personarum, quædam missa. Patrimonij munera sunt rei vehicularis, scilicet præbens vehiculum ad onus portandum. s. loca. l. cum in plures. §. vehiculum. Item nauicularis, id est, præbēs nauem, & g. s. Decemprimatus, id est, cuiusdã qui præerat decem: idem dicitur Decemprimatus. vt j. l. iij. §. decaprotus, quia ab illis decemprimatus periculo ipsorum exactiones solennium functionū celebrantur. Personalia sunt ciuilia munera, vt Defensio ciuitatis, id est, vt syndicus fiat. Legatio ad census accipiendos, vt patrimonium scriba-

scribatur. Item cura prædiorum publicorum, frumenti comparandi, aquæ ductus, equorum Circensium spectacula, publicæ vigi-
 munitiones, ac arcæ frumentariæ, calefactiones thermarum,
 annonæ diuisio, & quæcunque alia sunt curæ similes istis. Et
 generaliter personale munus est, quod corporibus cum labore
 & sollicitudine animi, ac vigilantia principaliter existit. Patri-
 moniale verò est, in quo sumpt⁹ maxime postulatur. l. i. §. i. & ij. *Patrimo-
 niale mun⁹*
 j. eo. Quod autem ad honores pertinet, etiam is qui in patris po-
 testate est, filium in potestate habet. l. ij. j. eod. Et qui originem
 ab urbe Roma habent, si alio loco domicilium constituerint, mu-
 nera eius substinere debent. l. iij. in prin. j. eod. Quæ autem pro-
 prie dicuntur munera patrimoniorum, & quæ personalia, habentur
 ad longum in l. munerum. j. eo. & de Mistis, in d. l. muneru.
 §. mista.

De vacatione & excusatione munerum.

Licet omnis excusatio suæ æquitati nitatur, si tamen præten-
 dentibus aliquid sine Iudice, id est, sine causæ cognitione credi
 deberet, aut si passim sine temporis præfinitione, prout cuiq; li-
 buerit, permillum fuerit se excusare, non erunt qui munera ne-
 cessaria in rebus publicis obeant. l. i. in prin. infra, eo. quod malū
 esset: vt s. de origine iuris. l. ij. §. post originē, quare nemini vaca-
 tio vel excusatio à munerib⁹ tribuitur, nisi causa p^r Iudicē cogni-
 ta. Est aut^m Vacatio defectio, vel cessatio: & vacare, id est, deficere. *Vacatio.*
 vt in frà de var. & extraor. cog. in rubro. & in l. i. circa principiu.
 Itē vacare est intendere, vel operā dare. s. de arb. l. nō distingue
 mus. §. ex compromisso. de quo per lo. An. c. ij. vers. super scho.
 ne cle. vel mo. Et de vacatione ab officio quemadmodum in hoc
 titulo accipitur, ponit pulchrè Ang. in consilio suo. cclxxxij.
 quod incipit: Punctus. Excusatio autem est exceptio quæ ab eo *Excusatio.*
 proponitur, qui munus, id est, officium publicum subire haberet
 animo illud euitādi, vel subterfugiendi: de quibus hic in l. ij. & in
 l. in honor.

De iure immunitatis.

Titulus s. proximus ad munera euitanda, hic ad euitādos ho-
 nores datur: licet quædam leges diuersis modis in utroque po-
 nantur. Vel, ibi de subeundis, hic de euitandis: & est similis di-
 uersitas titulorum, C. de aduoc. diuers. iudiciorum: & de aduo-
 diuer. iudicum. Immunitates datæ personis, hæredibus non re-
 linquuntur: sed generi posterisq; datæ, in perpetuum succeden-
 tibus durāt. l. iij. j. eo. Et dicitur immunitas priuilegium quod-
 o . iij. dam,

*Immuni-
 tas.*

dam, vel remissio à iure, ad non subeunda munera, vel honores concessa: qualia multa enumerantur hoc titulo, quædam etiam s. tit. proximi.

De legationibus.

*Legatio.
Legatus.*

Legatio est functio publici muneris extra territorium, vel provinciam, aut locum constituentis subeunda. Et est legatus, principis, vel alterius Reip. nuntius aut orator pro aliqua ambasiata, vel aliquod nudum ministerium exercendum: de quo l. dist. nus gentium. & xxvij. dist. per tot. maxime in c. nobilissimus. Et tales legati, quatenus Reip. causa absunt, habent excusationem à muneribus & honoribus: ut hoc tit. & Insti. de excu. tut. §. si. ponitur etiam hie pœna eius legati, qui legationem deseruit, cum distinctione, ex qua causa deseruerit: ut in l. i. & ij. & quamdiu habet vacationem post reditum. not. in l. Paulus.

De administratione rerum ad civitatem pertinentium.

Quod ad certam speciem civitatis relinquatur, in alios usus convertere non licet. j. l. i. nisi in casibus: ut j. eo. legatum. & s. de usufru. lega. l. legatum civitati. & j. de ope. pub. l. pen. & de poll. l. Imperatores in fi. & C. de expen. lu. l. i. l. xj. Magistratus Reip. pub. non dolum solummodo, sed etiam latam negligentiam, hoc amplius etiam diligentiam debent, id est, culpam levem. l. magistratus. j. eo. & generaliter, quomodo omnes res ad usum Reip. spectantes, vel eius curam per publicas personas geri & administrari debent, hic tractatur.

De decretis ab ordine faciendis.

Quæcunque ad collegium, vel universitatem pertinent, non aliter tractari debent, aut collegio præiudicare, quam si ab ipso ordine eiusdem professionis decretum intercedat. Illaque decreta quæ non legitimo numero decurionum coadunato facta sunt, non valent. l. ij. j. eod. Non dicitur autem aliter ab ordine factum, quam duabus partibus adhibitis. l. iij. j. eo. Si autem duæ partes non adsunt, potest inter duas numerari quam ipsa decreverit. s. quod cuiusque uniuers. l. nulli. & l. plane. Et quod semel ordo decreuit, non oportet id rescindi, nisi ex causa: ut si forte ad publicam utilitatem respiciat rescissio prioris decreti. l. quod semel. j. eod.

De operibus publicis.

De operibus quæ in muris, vel portis, vel in rebus publicis fiunt, aut si muri extruantur, præses aditus principem consulere debet. j. l. de

de operibus, qui æstimabit an locari vel destrui debeant propter pericula. l. si legatum. j. eo. & s. ne quid in loco fac. fi. l. fi. Et dicitur opus publicum, quod ad vtilitatem aut vsum Reip. principaliter pertinet. Et qui huic operi præest, Curator operum publicorum appellatur. j. l. i. circa prin. & l. ij. §. curatores. Cuius officium est, obtinere à præside, ne fines publici à priuatis detineantur: & si qui publici sunt, à priuatis separentur: & publici reditu augeantur. Et si qua loca publica vel ædificia in vfu priuatorum inuenerit, æstimare vtrum ne vendicanda in publicum sint, an vtili ibi melius sit imponi: & illud quod vtilius esse Reipub. intellexerit, sequi. l. si legatum in fi. j. eodem.

De nundinis.

Nundinæ sunt immunitas à principe concessa ad habendū generale forum in sua possessione, vel villa, vel castro: vt ponit gl. in l. i. j. eo. Et potest concedi à solo principe: & non vtendo, qui impetrauit hoc privilegiū decennii tempore, vsum amittit. l. i. j. eo. Sunt autem nundinæ necessariae, & hominibus per quā vtilitas quod & summæ prudentiæ & autoritatis apud Græcos Platō in lib. ii. ciuili conuersationis, in ciuitate bene, beateq; instituta, negotiatores in primis necessarios dixit. Indiget enim ciuitas pluribus rusticis, & aliis ministrantibus inuehentiis in vrbem, & euehentiis singula. Hi autem sunt Negotiatores, qui diuersas merces afferunt. l. ij. j. eo. Et sic Nundinæ dicuntur celebratio generalis fori: vt hic, & C. de nun. & s. de acqui. pos. l. clā possidere. §. qui ad nūdas. Ioan. An. in c. nauiganti. de vfu. aliter accipit hoc verbum. s. pro soc. l. societas. Et ille qui impetrauit super nundinis rescriptum, nullum in mercatibus, atq; nundinis, ex mercibus negotiatorum debet conuenire, aut venalitiis vel locorum temporali quaestu & commodo, priuata exactione nullum debet insequi: vel sub prætextu priuati debiti molestiam inferre concurrentibus ibidem. Concurrentes enim habent exceptionem, interim dum steterint nundinæ. Qui enim impetrauit rescriptum, debet esse contentus eo commodo, quod propter forum eius terra impinguatur. Sed alii in nundinis contrahentes bene possunt conuenire debitores suos, quos obligauerunt, habentes ibi pergulā, vel stationē: vt s. de iud. l. hæres. §. proinde. & C. cod. l. i. & in c. i. §. contrahentes. de foro comp. lib. vj.

De pollicitationibus.

Pollicitatio est promissio sponte, & nemine rogante, facta: Pollicemur enim sponte, promittimus rogati, vel coacti: Seru.

super. i. Aene. Et differt in hoc à pacto, quia Pactum est duorum consensus, & conuentio. Pollicitatio verò offerentis solius promissum. l. iij. j. eo. Et licet regulariter de iure ciuili ex nudo pacto non oriatur actio, vt diximus s. de pact. ex pollicitatione tamen, quam quis facit Reip. putà opus se facturum, vel pecunià datum, quis obligatur: & hoc si ob honorem promiserit sibi decretum, id est, ab ordine datum, vel dádum: vel ob aliam iustam causam. Si verò sine causa promiserit, non erit obligatus: & ita multis cõstitutionibus & veteribus & nouis continetur: si tamen sine causa promiserit & facere incõperit, obligatº est qui cõepit. l. i. j. eo. vel si locus illi petenti destinatus est: vel si apparatus siue impensam in publico posuit: vt ibi.

Cõpisse dicitur-

De varijs & extraordinarijs cognitionibus, & si iudex litẽ suam fecisse dicatur.

Liberalia studia.

Præses prouinciæ de mercedibus ius dicere solet, extra ordinẽ officio iudicis implorato: sed præceptoribus tantũ studiorum liberaliũ. Liberalia autẽ studia dicuntur ea, quæ Græci Gymnasia appellant: vt sunt Rhetores, Grammatici, & Geometre: Medicorũ quoq; eadẽ est causa, quæ & professorum, nisi quòd iustior, cũ hi salutem hominũ agant, illi studiorũ curã, & ideo his quoq; ex

Extra ordinẽ ius dicere.

tra ordinẽ ius dici decet. Est autẽ extra ordinẽ ius dicere, implorandum salariũ: etiam si à principio non fuerit constituta merces: vt j. l. i. §. medicorum. & in ipsa rubrica: & s. de dec. ab ord. fac. l. ambitiosa. §. ad idem. C. de profes. & med. l. medicos. lib. x. Co-

Cognitionum numerus.

gnitionum autem numerus cum ex variis causis descendat in genera diuidi facilẽ nõ potest, nisi summatim diuidatur in quatuor species: aut enim de muneribus siue honoribus gerendis agitur: aut de pecuniaria re disceptatur: aut de æstimatione alicuius,

Iudex faciens litem suam.

id est, famã vel opinionem cognoscitur: aut de capitali crimine que ritur. j. l. pen. Iudex autem qui litem suam fecerit, contra æquitatem pronuntiando, non propriè ex maleficio obligatus videtur, sed quia nec contractu obligatus est, & utiq; peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo videtur quasi ex maleficio teneri in factum actione, & in quantum de ea re æquum religioni iudicantis visum fuerit, penam sustinebit. j. eo. l. si. & Inst. de obl. ex quasi malef. circa prin.

De proxenetis.

Proxenetæ est, qui inquirit voluntates aliquorũ, secundũ gl. hic

hic super rubro. Et dicitur apud nos Licitator siue Mediator: ducitur à π ρ σ ν ϵ ω , quod est, concilio, induco: & propriè dicitur compositor & mediator emibilium & vendibiliũ, media videlicet ista persona, per quam aliquis contractus celebrandus, vel incundus procuratur: & eius merces vel remuneratio dicitur Proxenetum, quæ & Philotropa dicuntur. j. l. ij. & iure licito peti possunt. j. l. i. Hos & Græci Paranympnos appellant, præsertim si conditionis alicuius ad matrimonium, vel amicitie querendæ inter aliquos, vel assessuræ, vel alicuius alterius rei proxeneta & procurator sit. Sunt enim huiusmodi hominum officinæ in magnis ciuitatibus non improbables, in venditionibus, commerciis, & contractibus licitis: imò vtiles. l. fin. in fin. j. eod.

De Censibus.

Census, est præstatio tributi: vel est annua pensio, quæ de proventus rerũ immobiliũ datur. not. x. q. ij. questũ. & in quo differat à tributo ponit Bar. in l. i. s. de publ. & vect. & Io. An. in c. ad audientiam. de præscrip. & ibi do. Anto. Et in quo differt census à pensione, not. glos. in Clem. i. de sup. neg. præ. in verb. pensiones. Est aut sciendum, quod Italia non præstat tributum: quia domina prouinciarum: in Auten. vt om. obe. iudi. §. hoc considerantes in glos. prouincias. coll. v. ne princeps prouinciarũ facta sit sub tributo. vt dicit gloss. C. sine cen. & reli. l. omnes. licet Albericus dicat, quod est ancilla ancillarum, causas vide per Archid. xij. q. v. non vos. Sunt enim quædam ciuitates quæ sunt iuris Italici, vt non soluant censum vel tributum Romanis, de quibus l. fin. j. eod. & quædam coloniarum, de quibus in l. i.

De verborum & rerum significatione.

Cum omne ius quo vtimur, vel ad personas, vel ad res, vel ad actiones pertineat: vt Instit. de iur. na. §. fin. de quibus omnibus in hoc volumine Pandectarũ dictum est: sed quia in his vertuntur multæ dubitationes circa verborũ & rerum expositiones, & interpretationes, ideo de hoc ponit: Verbum quandoque strictè ponitur, prout est pars orationis significatiuum actionis, & passionis: hic autem largius ponitur secundum denominationem pro qualibet parte orationis. Et dicitur verbum ab æris verberatu, quod commune accidens est omnibus partibus orationis. Rei etiam verbum est hic vt generale accipiendum pro qualibet re mobili, vel immobili, aut se mouenti, vt diximus supra de rebus cred. Et verba significant actione, sed res passiuè: quia verba significant: sed res significantur. Et est significare, demonstrare

strare rem de qua quaeritur, proprio nomine ei attributo: sed hinc largius sumitur, ut etiam si proprium nomen non interueniat, sed quocunque modo designetur res: ut s. si certum per. l. certum. De significatione autem verborum plenissime & perfectissime tradere non possumus, Sunt enim quaedam, quae non recipiunt perfectam doctrinam, vel propter infinitatem, ut in omnibus extraordinariis criminibus puniendis: vel propter confusionem rei, ut cum quaeritur, quando sit mora facta, s. de usur. l. mora, vel propter ineluctabilem hominum, vel varietatem personarum, ut cum quaeritur, quanta fides sit habenda testibus. Et ideo dicit lex, non posse omnes casus qui quandoque inciderint lege comprehendere: ut s. de leg. & sen. con. l. neque. & l. non possunt. & alibi, quod plura sint negotia, quam vocabula, s. de praescript. verb. l. natura.

De regulis iuris.

Enimvero specialiter omni iure praetorio, & civili, per titulos diuersos tractado de personis, rebus, actionibus, in quibus omnia ius consistit: ut s. de sta. ho. l. i. nunc generales definitiones, suas traditiones annectemus. Nec enim nouum est, ut quibusdam specialiter enumeratis, generalis quaedam subiiciatur clausula, quae omnia comprehendat: ut s. ad leg. Aquil. l. si seruus seruum s. inquit lex. Est autem regula multorum similium collectio, secundum grammaticos: vel est, quae rem quae est, breuiter enarrat. Et dicitur regula, quia regi normam recte viuendi praebet. *Regula.* Regularis, quasi recte viuens, vel sub regula viuens. Dicitur etiam regula, eo quod recta ducit, nec aliorum trahit. Apposita intortos ostendit regula mores. Est enim regula rectitudinis vel certitudinis forma, per quam scriptor nouit modum, recte scribendi, & secutor modum recte secandi, & sic de similibus. Ita per regulas modum recte iudicandi cognoscimus. iij. dicitur regula quali regulariter vera, quauis patiatur exceptione, quia exceptio est de regula. xxxij. q. ij. dominus noster. Et constituitur regula per verba quae de sua natura omnia comprehendunt: ut sunt vniuersalia, affirmatiua, & negatiua. Item per verba negatiua, & indefinita, quae aequipollent vniuersali. C. de haer. red. vend. l. ult. *Officiu regule.* Officiu regulae est, plures similes casus simul iungere clauo rationis. j. cod. l. i. ibi, quasi causa coniunctio est, &c. Et solet dici, quod per regulam non statuitur ius, sed exiure sumitur regula: & ideo proprie loquendo dici debuisset non De regulis iuris: sed De iure regularum. Allegatur tamen regula pro iure, non tam ex origine, quam ex forma. Et potior est eius causa,

causa, pro quo facit regula: habet enim aduersarius necesse ostendere rationem, quare in illo casu regula non loquatur. vt dicit gloss. cod. tit. lib. vj. super rubro. Quid autem sit ius, & vnde dicatur, dictum est s. de iust. & iur. Et sumitur hic pro nostro iure, scilicet civili, non canonico.

CODICIS IVSTINIANI

TITVLL.

LIBER iste, secundus ex principalibus legum voluminibus, Codex diui Iustiniani dicitur. & κατ' ἴξον, id est, per eminentiam, vel per Antonemasiam, id est, vice proprii nominis Codex appellatur. Sicut se habet Vrbs, & Poetas, Apostoli que vocabulum: vt Instit. de iur. nat. §. sed quoties, & forte ideo, quia Codex dicitur à cogendo. Cogere enim vel imperare proprium est Imperatoris, vt eius nomen denotatur, cuius est hic liber. Et hæc est præcipua legis virtus. ff. de legi. & se. con. l. legis. Vel dicitur à cogendo, id est, componendo, vel congregando: sicut fructus dicuntur cogi. ff. de petit. hæred. l. à patre. §. vt. Virg. Tity re cogere pecus. Iustiniani dicitur, ad differentiam trium veterum Codicum: Hermogeniani, Gregoriani, & Theodosiani: de quibus infra. Nam intentio domini Iustiniani est, ex illis tribus Codicibus, & extrauagantibus constitutionibus, hunc Codicem componere. Finis autem, siue utilitas, summa est: quia hoc opere perfecto facili modo erit accessus ad tutiores causarum definitiones: & quia ex hoc nouo Codice resultabit recitatio diuersarum constitutionum, & quia non est opus maxima mole pecuniarum.

Iustinianus

In nomine domini nostri Iesu Christi. Codicis domini Iustiniani sacratissimi principis perpetui Augusti, repositæ prælectiones libri primi, Constitutio prima de huiusmodi Codice faciendâ.

Imperator tractaturus de Iustitia & Iure, præmittit tres constitutiones, quæ vicem obtinent Precepio, in quibus auditorem beneuolum, docilem, & attentum reddit. Et in hac prima constitutione imperat, verat, permittit, punit: quæ quatuor sunt legis virtutes. ff. de leg. & se. con. l. legis. Imperat, cum decem Philosophis,

Nonus codex fac.

Iosophis, id est, viris prudentibus committit, vt eodidem componant, vt j. cod. §. ideoq; ad hoc, vsque illuc: ita tamen, &c. Permittit additionem, detractionem, mutationem: vt ibi, adiciendum, &c. Verat, ex alio codice recitationem fieri: vt in fin. l. punit, vt j. l. prox. §. falsi. Docet etiam, quod ipse sit aggressus, cum tradat hæc necessarîo corrigenda esse, &c. & ita quodam modo suum opus commendat.

De Iustiano codice confirmando.

Superior constitutio facta fuit nondum composito hoc codice: hæc autem cum iam erat completus, vt probatur j. ead. l. §. iustidem prudentibus. & ideo ponit in rubrica de Iustiano codice confirmando: quia antiquum codicem reiecit, & hunc confirmat. In principio autem huius constitutionis commendat utilitatem sui operis, probando qualiter ad Rempublicam spectat. Secundò mandatum certis personis repetit iniunctum, & eorum studium comprobat. Tertio tradit de vi legum, & adicit de pœnâ allegantium illicitas leges. Circa compilationem autem librorum legalium colligi potest, quod decem fuerunt compositores primi Codicis Iustiani: vt s. in constitut. prima. sicut etiam decem viri fuerunt in petendis tabulis. ff. de orig. iur. l. ij. §. sextis. & vij. dist. c. fuerunt. Item tres in Iustit. ut in proce. eiusdem §. cumq; hoc Deo. Et quindecim in compilatione Digestorum: vt Iustit. in proce. §. quas ex omnibus. & j. de ver. iur. con. l. ij. §. quæ omnia. Item quinque in compilatione noui Codicis iust. prox. Ita dicit gloss. in constitut. a. ad iur. de hac rubrica.

Compositores codicis.

anini qd

De emendatione codicis Iustiani, & secunda eius aduione.

Hæc constitutio quatuor continet partes. Primò enim dicit, qualiter curat componere leges ad negotia dirimenda. Quod patet, quia iam fecit codicem, & confirmauit eundem. Secundò dicit, qd post predictum codicem factum fecit ipse multas constitutiones, corrigens & immutans leges de his quæ erant in codice, quæ constitutiones eum non essent in corpore codicis, mandauit quibusdam sapientibus, vt primi codicem dissoluunt, & istas inter se riant, & alias immutent, vt eis videbitur, & sic nouum librum faciant: Tertio dicit hoc esse factum, & ideo mandat com feruari, & nullam aliam Imperatoris legem, nisi de nouo faciat. Si uero aliquid fuerit scribi necessarium, in speciali libro nouellatum nomine assignabitur. Quarto & ultimo mittit eum Senatibus Constantinopolitanis.

nonnulli

nonnulli

anini qd

De

De summa Trinitate, et fide catholica: ut nemo de ea publicè contendere audeat, aut disputare.

Iustinianus aequitatis iustitiæq; statuta inquisiturus, præmittit de summa trinitate, à qua iustitia (sicut ex eius definitione patet) ducit originem, & omnis æquitas splendescit in lucem: & quia super summa (id est, in æternum benedicta) trinitate nostra fides (quæ dicitur Catholica, id est, vniuersalis) consistit, ideo de ea ponit. Vel quia tractaturus est de iustitia; de eius parte præcipua prius exorditur, id est, de religione. Religionis autè principium est fides: cum omne quod non est ex fide, sit peccatum. extrà de præscriptio. c. fin. & xxvii. q. i. c. i. & nostra reparatio à fide sumptis exordium: & nil boni possit superædificari vbi fidei deficit fundamentum. i. q. i. cum Paulus. Ideo Iustinianus superis posuit summam Trinitatè, & fidei catholicæ fundamentum: ut dicit gloss. hic super rubro, de qua quia publicè tractari sæpe non expedit, supponit, ut nemo de ea, &c. Et dicitur summa, quia maior, imò maxima est omnium rerù: utpote cum ab ea, tanquam à prima causa, omnia procedunt. j. de vet. iur. enu. l. i. circa princ. Trinitas dicitur, propter personas, quæ in diuinitate consistunt: ut enim alius est pater, alius filius, alius spiritus sanctus: ita alia est persona patris, alia filij, alia spiritus sancti: non tamè tres Dii, sed vnus tantum Deus: nec tres trium personarù substantiæ, sed vna tantum, quæ Græco vocabulo *θεοια*, id est, indiuisa substantia dicitur. ut s. i. c. d. l. ij. Est itaque, vti iam dictum est, Trinitas in personis, vnitas in substantia, deitate, essentia, maiestate, gloria, æternitate, immensitate, incommutabilitate, omnipotentia, cuius laus, honor, virtus, & magnificentia per infinita seculorù secula. Fides autè quandoq; ponitur pro promissione: ut Inslit. de rer. diui. §. venditæ, quandoq; dicitur propositum, siue mentis intentio, in cõtractu, vel extra cõtractum adhibita: vel si fuerit in re alterius cõtrahentis, vel non cõtrahentis, adhibita ad eum decipiendum, vel ut ei præiudicetur, dicitur mala fides, seu intentio. Cæterum si fuerit ut tibi confusas, nec quenquam fallas, dicitur bona fides, credulitas: & in hac significatione sumitur hic. Vnde Apostolus: Fides est substantia rerù sperandarù, argumentum non apparentiù. Et intellige credulitas, non cuiuslibet rei, sed circa Trinitatè, & ea quæ salutis sunt æternæ. Et dicitur Fides ideo, quia fiet, omnino enim futurum est quod speratur. Vel dicitur à fidis, quæ Græcè chorda dicitur: Sicut enim in cithara chordæ consonare debent ad perficiendam melodiam,

ita & inter amicos animi: ita ad Deum, & cum Deo pectora ito-
 fra & corda consonare, & quadrare debet, ad constituendam co-
 sonantiam salutiferam, & celestem harmoniam. Dicitur autem Ca-
 tholica, id est, vniuersalis, & vbiq; porrecta. Vnde dicitur in re-
 gio poemate: In omnem terram exiuit, &c. Hinc & Imperator
 & quid de indiuidua Trinitate, ac incarnatione Verbi credere
 debeamus, altior est materia, quam presens hoc opusculum vel
 capere, vel professio nostra explicare queat. Credimus autem au-
 toritatem Apostolorum, & Euangelistarum, ceterorumque ec-
 clesie Dei fundatorum. Item conciliorum quatuor Niceni, Con-
 stantinopolitani, Calcedonij, & Ephesini vt j. eodem. l. cunctos
 & l. actor. §. suscipimus. Male autem credentes multis pœnis
 afficiuntur, quæ explicantur j. de here. & ma. l. i. j. & l. quon-
 am. Sed & quædam ponuntur. j. eodem. l. i. §. reliquos & l. mul-
 lus. §. sciant. & §. qui verò. Bene credentes præmio vitæ æternæ
 afficiuntur, si tamen aqua & spiritu renati, & tabulam pœnitenti-
 tiæ post naufragium peccati arripuerint, vt j. hb. r. §. hanc.

De sacrosanctis ecclesiis. & de rebus, & privilegiis earum.
 Quia mater fidei & religionis est Ecclesia: vt j. eod. iu bemus.
 ij. in fine. i. responsio. ideo de sacrosanc. eccl. ponit. Cui Ecclesia
 opus est rebus tam diuino cultui, quàm personarum ibidem deserui-
 tium vsui suppeditantibus. Si qui dem res sunt necessaræ his, qui
 in ecclesijs obsecundant diuinis mysterijs. Qui enim altario ser-
 uunt, de altari etiam viuere debet, secundum Apostolum. Ideo sub-
 iungit, de rebus. In quibus quoniam ecclesia multis gaudet pri-
 uilegijs, ideo dicit. De priuil. earum. Ecclesia autem multis modis
 dicitur: Aliquando dicitur locus consecratus, parietibus circun-
 datus, vbi consueuerunt Deum timentes peccatorum veniam pe-
 tere. Et in hac significatione sortitur privilegia multa: & est vni-
 uersalis, quia non conceditur humanis corporibus vt illi sepeliantur, vel
 vt morentur in choro cum clericis. j. eod. l. nemo. Et alia duo no-
 tantur in defensione fugientium & quiete orantium: vt j. de his
 qui ad ecc. confu. l. pe. & vltim. Et vnum in autoritate quam
 manumissioni præstat, quasi ipsa sit coram iudice facta: vt j. de his
 qui in ecc. manu. l. ij. Et aliud in prohibita habitatione, vt j. de
 iudic. & eccl. l. in synagoga. Sequens in prohibita omnino eius ali-
 natione, etiam si menachi fame perirent: vt in Auren. de alieni-
 & emph. §. & quoniam. Secundo est ecclesia omnium fidelium col-
 lectio.

Ecclesia.

leſſo. Et in hac ſignificatione multa ſortiuntur priuilegia cir-
ca dignitates quæ denegantur hæreticis, & conceduntur fide-
libus. j. de epiſc. aud. l. nemo. & l. iubemus. & in Autent. iuſſurand.
quod præſt. ab his qui ad. Tertio dicitur Eccleſia perſona conſti-
tuta ad ſeruiendum Deo, vel collectio perſonarum plurium ad
idẽ deſtinata. Et in hac ſignificatione multa ſortitur priuilegia.
j. eod. l. penul. & vlt. & j. eod. l. i. & de hære. inſtit. l. collegium.

*De epiſcopis & clericis, orphanotrophis, & xenodochiis, pto-
chotrophis, & aſſiſteriis, & monachiis, & priuilegiis eo-
rum: & caſtrenſi peculio, & de redimendis captiuis, &
de nuptiis clericorum vetitis, ſeu permiſſis.*

Inter clericos Episcopuſ maiorẽ obtinet gradum. Eſt enim epiſcopuſ
ſcopatuſ culmẽ dignitatũ: vt dicit gloſ. in c. ij. de præb. lib. vj. Et
dicitur Episcopuſ ab ἐπι, quod eſt ſuper, & ἐπισκοπος, quod eſt ſpe-
culatio: itaq; inſpector, vel ſuperintendens dici poteſt. viij. q. i.
qui epiſcopatuſ. & xxj. diſtinct. clericos. habet enim ſuperintende-
re circa clericos, & circa omnes ſubditos. xvj. q. vij. omnes baſili-
ca. Sic & in archiepiſcopo, & patriarcha: vt in Autent. eod. tit. §.
ſanctiſſimus. & §. vt autem omnis. Vnde & poteſt dici in eminentiſ-
tiſpecula exemplo rectoris prouinciæ cõſtitutus: vt j. de pri. ca. l.
i. Clericuſ autẽ dicitur ἀκλῆρος, quod eſt ſors: quia in fortem Do-
mini electi ſunt. c. cum ſecundum Apoſtolum. de præb. & d. c. cle-
ros. Horũ officiuſ eſt, vt Deo ſeruiant, ſua diſtribuant, ludis ſe
non immiſceant, nec ſpectaculis, non fideiuſſionibus pro publi-
cis tributis, vel conductionibus alienarũ poſſeſſionũ, nec curato-
res vel procuratores litiũ, nõ paſſim tutelis ſe immiſceant. j. eod.
l. ij. & l. decernimus. & in Autent. eod. tit. §. preſbyteros. In ca-
ſtrenſi peculio clericorum diſtinguitur Episcopuſ ab aliis cleri-
cis. Nam epiſcopuſ hoc ipſo quod Episcopuſ eſt, ſui iuris eſt, ſic-
ut & in multis aliis dignitatibus eſt: vt in Autent. conſtit. quæ
de dig. §. pen. & antepen. & ideo nõ dicitur habere peculiuſ: vt j.
de inoffic. teſt. l. vlt. ſed patrimoniuſ, vel reſ ſuas proprias, in qui-
bus licet ei teſtari, ſi probatũ fuerit cum habuiſſe ante epiſcopa-
tuſ, vel poſt epiſcopatuſ, iure tamen cognationis uſq; ad quartũ
gradum. Cæteræ autẽ reſ reſeruantur dominio eccleſiæ. Preſby-
ter autẽ, vel quiſ clericuſ, bene poſſunt eſſe in parẽtũ poteſtate: &
reſ ad ſe pertinẽtes habent in quaſi caſtrenſi peculio: vt & teſtari
poſſint in eis: ita tamen vt parentes eorũ legitimã ſerant: vt in
Autent. eod. tit. §. preſbyteros autẽ. Redemptio autẽ captiuorũ per
quem fieri debeat, & qualiter, habetur. j. eod. nulli. & in Autent.
de eccle.

de eccles. tit. §. si quis aut. Qui aut clerici nuptias cōtrahere possunt, habetur in Aut. de mona. §. quod fieri. & in Aut. quo. oport. episcopos. §. neq. aut. & de nupt. §. sed & si quis. & extra qui cle. vel vo. per tot. Conuersatio aut mulierū omnimodo est interdicta episcopis, & monachis, alioqui episcopus priuatur episcopatu. Presbyteri aut & Diaconi & subdiaconi, cum eis personis, que effugiunt omnē suspicionē, vt cum matribus & sororibus conuerti possunt: vt in Aut. co. tit. §. presbyteres. & quomodo oport. monac. viuere. §. non ingredientur. de hoc de coh. cler. & mul.

Orphanotrophi. Orphanotrophi sunt receptatores puerorū ambobus parentibus orbatorū. Brephotrophi sunt gubernatores pauperū infantum. Prochotrophi sunt pauperum sustentatores. Assisteria autem sunt scēminæ debiliū sustentatrices. Xenodochium, locus est vbi pauperes peregrini recipiuntur. Gerontocomiū, est locus vbi senes & valetudinarij, & propter senectutē tantū infirmi homines curantur. g. l. in c. tributū. §. sancimus. xxij. q. viij. hinc dicit g. l. in c. iij. de reli. Deponitur in brepho, hieron, orpho, pthochoq; xenon, infirm^o vetulus, puer, orphan^o, & peregrin^o.

Gerontocomium.

De episcopali audientia: & de diuersis capitulis qui ad ius, curamq; & reuerentiam pertinent Pōtificalem.

Episcopalis audientia. Episcopalis audientia, est iurisdictio ipsius Episcopi, quam habet in suos clericos, quandoq; ex necessitate: vt si clericus conueniatur ciuilitur, vel pro crimine ecclesiastico: vt in Autent. de mand. princip. §. si vero canonicum. & in c. si quis contra. de for. comp. Quandoq; ex voluntate: vt j. eod. si quis ex consensu. scilicet, de causa pecuniaria, non criminali: vt ff. de arb. l. non distinguemus. §. item lul. & hoc cum eligitur vt arbiter. Sed & vt Iudex ordinarius eligi potest: vt j. eod. episcopale. & ff. de iud. l. i. Aliquando etiam desideratur ex necessitate in quibusdam negotiis, que non omnino formam iudicij habent: vt in alienatione rei ecclesiasticæ: vt in Autent. de alien. & emph. §. per eos vero. & §. ab illis. & in tit. de annal. except. l. vt perfectius. & j. eod. l. si præsens. Ad curam autem & reuerentiam, id est, ad reuerentiam habeat de incarceratis, & de redemptione captiuorum, & vt puniantur damnati, & similia: vt j. eod. l. adiectos. & l. Iudices, & l. Christianos. & in Autent. de sanct. episc. §. penult.

De Hæreticis, & Manichæis, & Samaritanis.

De ministris catholicæ fidei, & eorum priuilegiis dixit: nunc de aduersariis, & eorum pœnis: scilicet de hæreticis in genere, & specie.

Specialiter de Manichæis & Samaritanis, qui perfidiores hæreticis sunt, & maiori digni pœna. Est autem hæreticus qui vel leui *Hæreticus* argumento à iudicio catholicæ religionis & tramite detectus fuerit deuiare: vt infrâ eodem. l. ij. Vel qui non est membrum sicut catholice ecclesie: vel qui est diuersarum hæresum: vt in Authent. de priui. dotis. coll. viij. Vel qui non credit secundum quod predicant quatuor concilia: vt j. eod. l. quicumque. Dicitur ab *ἀπο*, vel *ἀπο* *μα*, quod est, opto, seu eligo: vnde etiam Aphæresis, apud nostros ablatio dicitur, & Diæresis, quæ est diuisio, & Synæresis, quæ est diuisorū coniectio. Dicitur itaq; Hæresis *Hæresis* optio, siue electio. eligunt enim hæretici sectam specialem, & catholicæ religioni cõtrariam, vel diuersam. Cicero in Parad. Est quoque in ea hæresi, quæ multū sequitur florem orationis. Hæreticorū autem quidam predicant turpiora, & in maximo sunt errore. vt Manichæi, Samaritani, Borboritæ, Pagani, Montanista, Tascodrogi, & Orphitæ: quibus omnis legitimus actus interdicens est: vt j. eod. quicumq; & l. multi. §. adeitico. & cum aliis hominibus nihil ex legibus vel moribus habent cõmune: & omnino tamē rei læsæ maiest. tenentur. j. eod. l. Manichæos. Et sunt Manichæi, qui Christum dicunt non esse: vt dicit glos. i. d. l. Manichæos. & exiierunt à quodam Persa, qui vocatus est Manes: hic duas naturas & duas sublâtias introduxit, id est, bonâ & malam: & animas ex Deo, quasi ex aliquo fonte manare asseruit: testamētum verus respuît, nouum ex parte recipiūt. Ita dicit tex. xxij. q. ij. c. quidâ. vbi variæ sectæ hæreticorū. & in l. Arriani. r. multi hæretici nominantur, qui omnes in d. c. quidam. exponuntur.

Ne sanctum baptisma reiteretur.

Rebaptizare baptizatum, genus est hæresis: ideo post hæretici *Baptismi reiteratio.* exponitur hæc materia prohibens, ne sanctum baptisma domini reiteretur. Et quidem si certum est aliquem esse baptizatum semel, non debet iterum baptizari: alioqui baptizato & baptizanti vltimum supplicium imponitur, quod mortem interpreta mur. j. eod. l. ij. Vbi autem aliquis non est baptizatus semel, sed Christianus tantum, & ita catholicus vel catechizatus, vel initiatus ministeriis orthodoxorum, postea baptizatus secundum morem hæreticorū, imponitur baptizanti & baptizato pœna ex ilij. & decem librarum auri. j. eod. l. vlt. de hoc in c. ij. & c. quædam. de hæretic. & in tit. de sacra. non iter. per totum.

De Apostatis.

Apostata plus quàm hæretici sunt: & sunt hi, qui nomina *Christia-*
p. ij.

Christianitatis industi sacrificia postea fecerint, vel faciendâ mandauerint, fidem polluendo, quam Deo dedicauerint, & per dationem diuini ministerij in prophana migrâdo. Est enim apostasia à nostris dictum refugium, vel rebellio. Inde Apostata. Et quæ sit eorum pœna ponitur hic in l. i. ij. & iij. & in l. Apostata- rum. & in c. pen. & fin. ext. eod. tit.

Nemini licere signum saluatoris Christi in silice, vel marmore, vel humi sculpere, vel pingere.

Signum et crucis humi ponere est contrarium religioni: est enim ab hominibus adorandum, & venerandum: & si in manibus alicuius gestatur, ei debemus cum deuotione assurgere, & si alicubi positum emineat, honorem debemus impendere. Ideo prohibetur hic ne humi ponatur: vel in aliqua materia humi posita sculpatur, aut depingatur ne pedibus conculcetur. Qui posuerit vel positum non leuauerit, grauissima pœna mulctatur, quam mortem interpretamur. ff. de pœn. l. vlt. & j. eod. l. i. de adora- tione crucis habetur, de con. dist. iij. crucis. & in c. si canonicus. §. fin. lib. vj. & in clement. vna. de sum. trin.

De Iudæis & cœlicolis.

Iudæi.

Iudæi antequam Dominum nostrum crucifigerent non grauabatur, imò priuilegijs gaudebatur, & populus peculiaris vel specialis Domini dicebatur. Dicti enim erant Iudæi, quasi Deum videntes, secundum interpretationem Io. An. super rubro. extra. eod. tit. Vel dicitur à Iuda, quia illa tribus erat præstantior cæteris. Arch. lvi. dist. Dominus. Postea autem perdidit priuilegia sua ex delicto. j. eod. l. iusio. Ita ut non immerito de eis dictum sit. Homo cum in honore esset, non intellexit, id est, intelligere noluit. comparatus est iumentis, similis illis factus. Iudæi enim, ut Plin. lib. 13. nat. hist. scribit, gens est contumelia nummum insignis. Et ideo ab omnibus dignitatibus & officiis publicis inter Christianos repelluntur. j. eod. l. vlt. Cœlicolæ autem dicuntur, qui cælum quasi Deum colunt, vel cœli planetas: scilicet, Solem, Lunam, vel stellas. Et hi, licet Christiani sint, cæterorum tamen hæreticorum partem partiantur, nisi resipiscant, & ad uenerationem Christianam conuertantur: quicquid enim à fide Christiana discrepat, legi Christianæ contrarium est. j. eod. l. cœlicolarum. hi & Planetistæ appellantur.

Planetistæ

Ne Christianum mancipium hæreticus vel paganus, vel Iudæus habeat, vel possideat, vel circumdat.

Mancipium Christianum, id est, seruus ab hæretico, pagano, vel Iudæo possideri non debet: siue erat Christianum tempore

emptio-

emptionis, siue post emptionem fuerit factum Christianum, vel desiderat fieri. Debet enim iudeus istud vanale exhibere intra mensem, & iusta conditione vendere, non amplius xij. solidis, id est, aureis. quod si perniciosè id retinere contendit, & mancipium & pretium perdit. l. i. & ij. de iudeis. extrà. & s. de episc. & cler. l. vlt. & j. eod. l. i. in fin. item imponitur capitalis pœna hæretico hoc ipso, quod habuit: vt j. eod. l. i. vel circunciderit, vt ibi. de hoc liij. d. sin. & fraternitatem.

De Paganis, & templis, & sacrificiis eorum.

Pagani, id est, Saraceni dicuntur, qui deos innumeros, deasq; imo demones colunt, & adorant. Et dictus est Paganus, id est, Paganus villanus, hoc est, in villa natus: nam cum iuxta fontem qui Gracè πηγι dicitur, villa fieri consueuerit, deductum est vocabulum paganus, id est, villanus. Iuuenal. Cuius falsum producere testem contra paganum possis. Et Persius. Ipse ego sempaganus. Hinc & Paganus dicitur, qui non est miles. C. de inoffic. testam. l. fin. Inde & Paganus dici potest, quisquis militiam fidei orthodoxæ non susceperit, & in pagis, hoc est, separatis & diuersis sectis à fide nostra detinetur: & sic capitur toto hoc tit. Tales sacrificia sua, puta, cum immolatione bidentum, aut aliarum pecudum, ac exenteratione extorum, inspectione q; illium & intestinorum, ac aliis superstitionis diuinationibus facere prohibentur. Item templa sua clausa habeant sub pœna mortis, & amissione bonorum. j. eod. l. i. Item omnia templa paganorum applicantur Reipubl. vt Imperator ea vbicunq; velit possit dare: sicut Phocas Cæsar fecit beato Bonifacio de templo quod vocabatur Pantheon, id est, omnium deorum. j. eod. l. omnia.

De his qui ad ecclesias confugiunt, vel ibi exclamant:
& ne quis ab ecclesia extrahatur.

Inter cetera privilegia quæ habet ecclesia, hoc præceptum *Confugi-* est, ne confugientes ad eam alicuius temeraria autoritate ab-*entes ad ec-* strahantur, cum tali distinctione sint liberi vel serui: si serui, vel *clesiam.* coloni, vel adscriptitij, vel liberti, vel alia personæ de alicuius familia, tales sine magna mora restituantur dominis suis, vindicantibus in eos, vbi acriter deliquerunt: aut si non deliquerunt acriter, fiat remissio ex humanitate, intercedente religioso cœconomo: & sacramento prælato à domino, quod ob causam illam non lædat eos. j. eod. præsentij. §. sanè. & l. si seruus cuiusquam. & in Auten de sanct. episc. §. si quis autem ad monasticam. Hoc si seruus confugerit ad ecclesiam sine armis: alioquin continuo domino,

domino, vel à quo recessit, indicetur: si ei copia abstrahendi denegetur: & hoc ubi confugit ad ecclesiam propter suum delictum: alioqui si propter seuitiam domini, compellatur reuertatur in potestatem domini. ff. de his qui sunt sui vel alie. l. ij. nisi forte mallet redire: & tunc restituentur, vt dictum est. j. eod. l. vlt. in fin. Si autem liberi confugerint ad ecclesiam: aut heretici, aut Christiani, vel Iudæi. Si heretici vel Iudæi, non suscipiuntur, vel retineantur, nisi conuerti, vel reuerti velint ad fidem. j. eod. l. i. Si autem Christiani, habent promissionem securitatis à Præsidente loci vsque ad xxx. dies, &c. vt in Autent. de mand. prin. §. sed neque. & fiat postea, vt j. eod. l. præsentis. Sed si quis temeritate sua confugam extraxerit de ecclesia, aut extrahere conatus fuerit, tanquam crimine læsæ maiest. commissio tenetur, & ultimum supplicium patietur. j. eod. l. fideli. & l. vlt. in princ. nisi confuga erat homicida, vel adulter, vel raptor virginum: vt in Autent. de mand. Princip. §. neque autem homicidis. De hoc in c. inter alia. & c. fin. extra de imm. eccles.

De his qui in ecclesia manumittuntur.

Manumittuntur in ecclesia.

Sicut ecclesia fugientibus fauet, ita & manumittendis: quia in ecclesia coram episcopo, & sub aspectu plebis manumissus, perinde habetur, ac si apud Iudicem manumissus esset. Nam ista duæ species manumissionis parificantur: vt in lit. de liber. §. i. Ita etiam, quod manumittens suam priuatam scripturam de libertate danda exponat. In qua & sigillum suum debet apponere: vt j. eod. l. i. Quid autem sit manumissio dixi in ff. in proprio titulo.

De legibus & constitutionibus Principum, & edictis.

Lex.

De diuinis dictum est, nunc de humanis iacris, nam leges factæ sunt. j. eod. l. leges sacratissimæ: quæ constringunt hominum vitas ad sanctæ beatæque viuendum. Lex quandoque ponitur pro statuto populi Romani: quandoque largè pro omni rationabili statuto: & ita regula est iustorum & iniustorum: vt dicitur in translatione Græca. ff. eod. l. ij. Vnde dicitur, ipsi legem non habentes, sibi ipsi lex sunt. Constitutio verò Principis, & Edictum, legis partes sunt: & differt Constitutio ab Edicto, quia constitutio potest esse generalis & specialis: vt in ff. de constit. Prin. l. i. §. hæc sunt. & §. planè. Edictum verò est Principis generale statutum. j. eod. l. ij. d. his dixi. ff. de leg. & ff. de constit. Prin.

Constitutio principis.

Edictis.

De mandatis Principum.

Quia mandata sunt constitutiones speciales Principis, ideo post

post tit. prox. ponitur. Est enim Mandatum non qualibet constitutio, sed ea duntaxat, quæ præcipit Imperator: qualiter is qui eligitur magistratus laudabiliter gubernare provinciam possit: & dicitur sanctio: vt in Auten. de man. prin. Et per totam legem illam docetur magistratus qualiter debeat se habere. Et differt Mandatū à Constitutione, sicut species à suo genere. Circa mandata autem hoc generale est, fiant vel non fiant gratia administrationis gerendæ, vt non credatur aliquis ea habere, nisi sacras literas Principis ostendat: & ita plus creditur hoc casu literis, quàm testibus. s. de epif. & cler. l. si qua. §. vlt. In procuratore autem qui agit nomine meo non exquiritur, habeat literas vel non: sed qua litera; probet se habere mandatum, vel caueat rem ratam dominum habiturum. j. de procu. l. i.

Mandatū.

De senatusconsultis.

De materia huius tituli dixi ff. eo. tit. & de ori. iur.

De veteri iure enucleando. & de autoritate iuris prudentium, qui in Digestis referuntur.

Duæ partes legis, scilicet constitutio & senatusconsultum expeditæ sunt: superest de Plebiscitis, & prætorum edictis: & ita de enucleatione veteris iuris. in cõpositione enim veteris iuris quidam maiorem, quidam minorem scientiam habuerunt: de quibus hic. Dicitur autem Vetus ius, quia ab vrbe Roma condita & Romuleis temporibus vsque ad tempora Iustiniani ferè per mille quadringentos annos confusa ista iura fuerunt: vt j. eo. l. i. §. i. ibi, reperimus autem. & §. cumque hæc materia. & l. ij. j. respõsõ. Enucleando autem dicitur, quia sicut in nuce primo quod est amarum inuenitur, ita & in isto veteri iure erat tot multitudinis acerbitates, quòd nemo eas legere vel intelligere poterat. Item sicut in nucleo testa dura inuenitur, ita ibi duræ & iniquæ erant sententiæ, secundum Azo. Item sicut nucleus quadam inutili pellicula tenetur, ita & in illa multitudine tanta sublata superfluitate antiqua, & necessariis & vtilibus collectis prout melius potest. j. eo. l. ij. §. sed & si aliquid. Injungit autem quibusdam discretissimis viris, cum summa prouidentia hanc enucleationem facere, quæ extendebatur in duo penè millia librorum, & plus quàm tricenis centena millia versuum, id est, paragraphorum, vel responsorum: vt j. eo. l. ij. §. sed cum omnia.

Vetus ius.

Enucleare.

De iuris & facti ignorantia.

Quia leges ab omnibus sciri debent & intelligi ignorantia Ignorantia. p. iij. autem

autem tam in iure quàm facto saepe in pactis & causis prætenditur, ideo de ea diximus. ff. eo. tit. plenè.

De precibus Imperatori offerendis: et de quibus rebus supplicare liceat vel non.

*Imperator
precibus
adendum.*

Quia dominus Imperator caput est, & minister, ac executor legum, de quibus supra, ideo de ipso primò videamus. Sed quia non temerè, sed per preces est adendum, qualiter hoc fieri debeat, & de quibus rebus sibi liceat supplicari, hic tractatur. Et quidem offeruntur considerata Consuetudine & iure. Consuetudine, ut quia pileo, & pallio reiecto, genibus flexis preces porrigendæ sunt. iure, quia breuiter est ei exponendum negotium: ea videlicet tantum verba, de quorum sensu inter partes fuerit dubitatum. j. eo. l. vlt. Licet autè supplicare pro hæreticis, ut fecit papa s. de sum. tri. l. vlt. §. sed quia gremium. Item supplicare licet pro minore damnato à principe: quandoq; licet raro, permittitur supplicare pro beneficio in integrum resti. dum minor dicit se proditum ab aduocatis. ff. de mino. l. minor autem. §. si autem. Item durante officio præsidis, eius subiecti supplicare possunt principi, ut furtum eius puniat: in Auten. ut iudi. sine quoquo suff. §. si quis autem præter. Item cum ordinatio clericorum facta est per pecuniam: ut in Auten. quomodo oportet. epi. §. vlt. Et in casu l. quoties. j. eod. Et in his quæ non sunt fisco damnosæ: ut j. eod. l. nec damnosæ. Item in his quæ non sunt iuri contrariæ: aliàs rescriptum impetratum non tenet: sed dicitur subreptitium. j. eod. l. rescripta. de quibus plenius dicemus j. si contra ius vel vit. pub.

Quando libellus principi datus facit litis contestationem.

Supplicationis effectus.

De supplicatione principi facta in genere supra dixi: nunc de eius effectu. Est autem effectus supplicationis quæ principi porrigitur, quòd si imperator ad eam rescribat, vicem obtineat litis contestatæ, quantum ad hoc ut perpetuetur in xxx. vel fortè in xl. annos. sicut in constitutione dicitur. j. de anna. except. l. i. & ita potest intelligi quod dicitur ff. de act. & obl. l. constitutionibus. Hæc tamen non habent locum in qualibet actione: sed in prætoris, & annali, ut est in iur. vi bo. rap. & quod met. causa que non sunt rei persecutoriæ. ff. de acti. & obl. l. in honorariis. Cr-

Libelli oblatio facta principi.

uiles enim solitis & communibus modis tantum perpetuantur: ut contestatione, executoris conventionem, debiti agnitionem: non autem sola libelli oblatione. ut j. de præscript. xxx. ann. l. si quis. in. l.

In l. cum notissimi. Est ergo mens tituli, quod sicut pratoriz & annales actiones, quæ de sui natura temporales sunt, & anno expirant, per litis contest. perpetuentur, & fiunt postea perpetuæ ad agendum: vt Insti. de perpe. & temp. act. §. penales. l. cum mota. C. de transac. & ibi Bart. ita & in eis actio annalis perpetuatur, si libellus principi porrigitur, & ille ad eum rescribat. j. l. i. & ij. Secus si alii iudicio offeratur. d. l. constitutionibus. ff. de act. & obl. & ex his etiam casibus fit actio annalis transitoria ad hæredes, vel contra: vt d. §. penales. & d. l. constitutionibus. In casibus tamē etiam ciuiles actiones perpetuatur sola libelli oblatione: hoc cū impediatur litem contesta. contra reum, vel propter furorem suū, vel dignitatem, vel absentiam, vel infantiam: vt j. de ann. excep. l. vt perfectius.

Vt lite pendente, vel post prouocationem, vel post diffinitiuam sententiam nulli liceat supplicare Imperatori.

Quando sit supplicandum vel non, ponit, scilicet, pendente lite principalis causa, vel post prouocationem, scilicet, pendente causa appellationis aut post diffinitiuam, scilicet quæ non potest retractari post appellationem. His tantum modis supplicare non licet. Ante litē autē contestatā si supplicetur, admittitur supplicatio pro executione iuris ciuilis, vel iustitia communi: si tamē præses, vel defensor loci primò fuit aditus, qui circa ius cōmune partes suas ad plenū potuerūt accommodare: vt in Autē. de man. prin. §. sit tibi. & vt diff. iu. in prin. Si autem fiat supplicatio, vt detur priuilegium, tenet etiam his prætermisis, quia nec sufficētes esse potuerunt in dando priuilegium. Si verò post litem nullo modo tenetur. vt in rubro. & j. eo. l. vlt. In casibus tamen supplicatur etiam pendente lite: hoc est, vt edantur acta vel sententia. j. eo. l. ij. vel alius associetur iudex: vel vt terminetur causa: vel vt citius finiatur: vt in Autē. in mc. litis non profer. sa. fo. §. super hoc. col. viij. Et habet locum hæc rubrica quādo supplicatur pro his quæ sunt inter partes in lite. Pro his autem quæ non sunt in controuersia, licet supplicare etiam quādo cunque.

Supplicatio quādo admittitur

Si contra ius, vel utilitatem publicam, vel per mendacium fuerit aliquid postulatum, vel impetratum.

Si rescriptū, vel priuilegiū contra ius Dei, Apostolorū, Evangelistarū, Prophetarum, indulgetur, omnino respuitur: quia superiores legem tollere non potuerūt. Clein. ne Romani. de elec. Potest tamen distinguere pro qualitate personarum, & publica

Rescriptio contra ius

utilitate: de qua hic late per Doct. & in c. si. de consue. Si autem fit contra ius humanum: aut est in læsione alterius, aut nõ. Si est in læsione, si quidem lædatur in eo, quod ei cõpetit de iure naturali, nullum est privilegium vel rescriptum: quia iura naturalia dicuntur immutabilia: Instit. de iur. na. §. pen. fallit in casibus. j. de quadr. præscrip. l. ult. & de ven. re. tit. l. i. Si autem lædatur in iure civili, putã circa actiones quæ omnes inductæ sunt à iure civili. ff. de ori. iur. l. ij. & ita quòd ius omnino perimatur, vel ex toto agendi denegetur potestas: & tunc non tenet: vt j. eo. l. vltim. Nec enim verisimile est, quòd Imperator voluerit concedere privilegium cum tanto præiudicio, cum ipse iudicibus committat, ne rescripta contra leges admittant. j. eo. l. vl. & j. de inoff. test. l. si quando. in prin. Si autem non perimatur, sed differatur, bene

Contra publicam utilitatem per mendacium. tenet: vt s. de preci. imp. off. l. quoties. & j. eo. sacrilegit. Si autem rescriptum indulgetur contra publicam utilitatem, non tenet: sed oportet quòd fiat secunda iussio: vt dixi s. de preci. Imperat. off. Vbi autem per mendacium impetratur, siue quis mentietur principi in iure scripto (in quo tamen non est verisimile principem decipi: quia in scrinio eius pectoris omnia sunt condita iura. j. de test. l. omnium. & c. l. de consti. lib. vj.) scilicet dicendo aliter legem statuere, quàm statuat: vel in iure non scripto, id est, cõsuetudine, in quo facilius potest decipi princeps. d. c. i. Siue mentietur in factò, dicendo se nõ accepisse pecuniã mutuã & c. Siue mentietur in fraudem tacendo: vt quia cū sit libertus alienus, hoc tacito, faciat se arrogari vt ingenuum, cum non possit de iure. ff. de adop. l. nec libertum. Vel tanquam dominus rei, vel creditor pecuniæ impetrat rescriptum ad iudicem certum de agendo, hoc tacito, quòd possessor vel debitor sit iam ab eo absolutus. tenet rescriptum in his omnibus mendaciis impetratum: vt tamen datus iudex pro tenore veritatis causam examinet, & eam diffinit non pro affirmatione deprecantis, id est, pro mendaciis in deprecando admissis. vt j. eo. l. i. præscriptione.

De diuersis rescriptis. & pragmaticis sanctionibus.

Suprà de rescriptis contra ius elicitis in specte: nunc ponit in genere, dicens, de diuersis, id est, variis rescriptis: sicut & illa rubrica in ff. intelligitur de diuer. & temp. præscrip. Rescripta autem indulgentur proposito die & consule: licet illud de consule hodie ex consuetudine non seruetur: vt j. eod. l. si qua beneficia. Item dies incarnationis domini exprimitur: vt inchoetur instrumentum autore Deo: & supponitur in dicto, & nominabitur Imperator

perator & eius imperii tempus, vt in Auten. vt præpo. no. impe-
 ra. docu. col. v. Item debet scribi rescriptum purpurea scriptura,
 & signari ardore cocti muricis, & triti coccini. Est enim Murex *Murex.*
 quidam piscis, ex cuius sanguine tingitur purpura. Itē debet Im-
 perator se subscribere. j. eo. l. sacri assatus. Item debet subici an-
 notatio, qua cōtineatur, inter quos, & ad quē iudicem, & per quā
 personam fuerit dictata iussio principis, id est, ipsum rescriptum:
 vt in Auten. vt diui. iuss. col. viij. Item semper debet inferi con-
 ditio, si preces veritati nitantur, & si non monstratur inserta, nō
 valet rescriptum: vt j. eo. l. vlt. Et quod dictum est in rescriptis,
 seruatur in pragmaticis sanctionib⁹. Est autē annotatio rescriptū *Pragmatica*
 principis ei⁹ proprio motu indultū. Pragmatica sanctio est, quod *sanctio.*
 consilio procerum princeps statuit & sancit, nec indulgetur su-
 per priuatis negotiis singulorum, sed vniuersitatum: vt j. eod. l.
 vlt. §. vlt. Pragma enim causa dicitur: hinc Pragmatica sanctio,
 quæstio quæ causatiua est, & cū causæ cognitione fit, vt dicit gl.
 in c. l. extra de rerum permut.

De statuis & imaginibus.

Quia per scripta concedebantur fieri imagines in suum aut *Statua.*
 alienum honorem, ideo de his ponit. Et est differentia inter Sta-
 tuam, & Imaginem, quia in Statua nihil est quod hominis effigiē
 non designet. In Imagine autē sic, nam est sola pictura, & multæ *Imago.*
 partes quæ non designant membra hominis, vt dicit gl. super ru-
 bro. Erat olim vsus statuarum apud barbaros frequēs, Romanis
 postea vsurpatus est in signum deificationis: putabāt enim ex bo-
 nis huius vitæ alterius vitæ beatitudinem futuram. Quod diui
 principes ex toto tollere non potuerunt: sed sine suo priuilegio
 erigi statuam prohibuerunt, poenam contrauenientibus irrogā-
 tes: vt j. eod. l. i.

De his qui ad statuas confugiunt.

Confugiētes ad statuas, si quidem iusto timore aliorum, ne
 sciant in eos, secundum leges vindicentur. Si verō confugiunt
 per maliciam: hoc est, inuidiæ causa, vel blasphemiæ, nam præsu-
 mitur aliquis deliquisse, vinculis publicis mancipetur. ff. de pe-
 l. capitalium. §. ad statuas. facit Inst. de his qui sunt sui. §. si. Si au-
 tem quis confugerit ad summi regis statuam, vel imaginem, id
 est, ad omnipotentis Dei ecclesiam, turpiter inde non extraha-
 tur, vt dixi s. de his qui ad eccl. con.

De officio Præfecti Orientis & Illyrici.

De Principe qui caput est omnium magistratuum diximus.
 Nunc

*Magistra-
tus triplex*

Nunc de aliis magistratibus, qui sunt Principis, tanquam capi-
tis membra: vt j. ad le. lul. ma. l. quisquis. Horum alii sunt maio-
res, alii minores, alii medii. Maiores, vt illustres qualis est Præ-
fectus prætorio Orientis, item Illyrici, item Africa, item vrbis
Romæ. Minores sunt clarissimi: putà Præfides prouinciarum.
Medii sunt spectabiles: vt præconsul. Præfectus Aegypti, qui
dicitur Augustalis, vt dixi. ff. de offic. præfe. aug. Excellentiores
præfecti sunt, Præfectus prætorio Orientis, & Illyrici, quorum
officium est, vt ab eorum sententiis non appelletur. Item nec
contra eorum sententias datur restitutio, nisi ab ipsis. Item con-
dere possunt leges: vt tamen non sunt contrariæ generalibus le-
gibus, vel constitutionibus j. eod. l. formam. Et sumptus hic Im-
perator exordium ab illustribus, hoc est, à Præfectis prætorio,
quasi à maioribus, qui maiores sunt dignitate & administratio-
ne. Sed in ff. exordium sumpsit à superillustribus, hoc est, à Cō-
sulibus, qui superillustris dignitatem habent, vt in Auten. vt ab
illust & qui super eam dig. Est autem Illyria vel Illyris provin-
cia cuius fines latissimi sunt: quippe quæ intra Italiam, superio-
remq; Germaniã, Macedoniam, Thraciam, Epirum, & Adriati-
cum sinum, Danubiumq; continetur. Verg. t. Aen. Illyricos pe-
netrare sinus, &c.

*De officio Præfecti prætorio Africa, eiusq; diæceses
status.*

*Præfectus
Africa.*

*Africa se-
ptē prouin-
cia.*

Et hic illustris est sicut superior, & est eius sedes Carthago: vt
in l. i. huius tit. circa mediũ, cuius officium est, vt milites consti-
tuat per quos prouinciæ iudicentur & defendantur: vt j. l. ij. sic
si viderit castella & ciuitates nimis magnitudinis esse, poterit ad
talem formam redigere, vt per paucos melius possit cõseruari: vt
in Auten. vt iud. sine quoquo suff. §. illud tamen. & §. nulli quo
que. Et incepit tunc Præfectus Africa cõstitui, cum à Gothis
Vuandalis Africa centum & quinq; annos possessã & captiuatã,
demum volente domino imperio recuperata & adiecta est Ro-
mã, vt in l. i. j. eo. Status autem diæceseos Africa est, vt in se-
ptē prouinciis diuisa, scilicet in Carthaginẽ, Byzitiũ, Tripolin,
Tingin, quæ antè procõsula ris vocabatur, Numidiã, Maurita-
niã, & Sardiniam, suis iudicibus disponatur: vt j. l. i. post mediũ.

De officio Præfecti vrbis.

Vrbis app.

Hic quoq; illustris est, vt superiores. Vrbis autem appellatio
simpliciter prælata populi Romani ciuitatem antonomastice li-
guificat: vt ff. de verb. sign. l. vrbis. de isto satis in ff. eod. tit. dixi.
De

De officio Magistri militum.

Hic Magister militum illustris est, sicut & superiores: vt Quæstor, de cuius officio tractatur j. titu. proximi. Et habet cognitionem conuenio militum, & de civili causa, vt j. eod. l. i. & j. de iuris. om. iud. l. pen. Si verò sit causa criminalis, de crimine militari, vt quia alienauit arma, vel quia vagatus est extra castra, similiter ad ipsum spectat cognitio. Si verò accusatur de crimine communi, & enormi, conuenitur sub præside tantum. Si non sit enormis, conuenitur sub magistro militum. Et si conueniatur sub præside, ipse remittit ad magistrum militum: vt ff. de re mil. l. iij. r. respon. & de actu. l. vlt. hu & Magistri peditum & equitum appellatur: vt j. l. i.

De officio Quæstoris.

Hic quoque illustris est: vt diximus satis. ff. eod. tit.

De officio Magistri officiorum.

Nunc de spectabilibus, qui secundum Plat. mediam gerunt administrationem, vt in Autent. de reb. ecc. non alie. §. vlti. Sed Azo hic illustrem dixit, eo quòd eius officium designetur inter illustres: nam & sequentes tres illustres sunt. Et eius officium est, vt stipèdia meliora, & labor prolixior eius iussu dignis honoribus antecedant: vt j. eod. l. i. Ad huius officium pertinet, significare quemadmodum militum, & castorum series procedat: vt j. eod. l. iij.

De officio Comitum sacrarum largitionum.

Hunc Pla. spectabilem dicit. Sed tamen lex dicit aperte contra: illustris enim est, sicut & Comes rerum priuatarum: vt j. de off. l. vlti. Et est ille per quem princeps stipèdia largiebatur: & hic fortè erat procurator Reip. qui Græce Logista, id est, ratio- Logista
nalis nuncupatur: vt j. de mo. mulc. l. iij.

De officio Comitum rerum priuatarum.

Etiam hic illustris erat, vt priores. Et erat fortè procurator Caesaris, siue priuatae rationis, & fortè architrivlinus. Et est in eo speciale, quod seruus principis eius iussu adire potest hereditatem. vt ff. de offic. procu. Cæs. l. i. & l. ij.

De officio Proconsulis, & legati.

Perfecto tractatu illustrium, supponit de spectabilibus: hic enim proconsul spectabilis est: quæ sit differentia inter proconsulem & præsidem diximus. ff. de d. tit.

De officio Comitum Orientis.

Comes orientis spectabilis est, vt dicitur j. l. i. & vt om. tam
cui.

ciui. l. i. & electus ad hoc officium à curiali liberatur cōditione: vt j. de decur. lib. x. Et erat comes orientis procurator Cæsaris earum rerum quas habebat in oriente, vt dicit hoc gl. super rubro.

De officio Præfecti augustalis.

Hic spectabilis est: vt j. de pri. car. l. i. §. viro. de hoc. ff. eo. tit. dixi, pag. 14.

De officio Vicarij

Vicarij Magistratus.

Magistratus qui appellantur Præfecti, quia illustres erant, & antestabant cæteris dignitatibus, ideo habebant vicarios suos in ciuilibus causis audiendis, & terminandis. Sicut & Magister militum habebat vicarium in negotiis militaribus. Et ut vicarius magistri militum, maior est vicario magistratus in negotiis militaribus. vicarius autem Magistratus maior est vicario vel cente magistri militum in causis priuatorum, vel paganorum: vt j. eo. l. i. Et videtur quod hi vicarij fuerint spectabiles, cum eorum officia ponat inter spectabiles.

De officio Prætoris.

Hic spectabilis est. & de eo satis ff. eod. titu. pag. 13.

De officio rectoris provincie, & vt nulli patria sue administratio sine speciali permisso principis permittatur.

Nunc de clarissimis incipit. Præses enim clarissimus est: vt j. de priuat. car. l. i. ille enim dicitur Rector provincie, qui provincie præsidet, de huius officio dixi. ff. de offi. præli. pag. 15.

De officio Præfecti vigilum.

Hunc titulum in Digesto impressores nostri nuper ignavia quadam, & inaduertentia prætermiserunt: quapropter vt eius cognitio habeatur, & prætermissa debito modo suppleantur, hic repetenda veniunt, quæ aliàs alibi edidimus. Præfecti autem vigilum incendii arcendis præerant: dicti ab eo, quod vigiliis & excubiis præessent. Nam diuus Augustus septem cohortes opportunis locis constituit, vt binas regiones vrbis vnaqueque cohortis tueretur: præpositis eis tribunis, & super omnes præposito spectabili viro, qui Præfectus vigilum appellabatur: cuius officium erat, per totam noctem vigilare, ac si esset noctua: & ceteros linos admonere, ne per aliquam negligentiam incendii casus orriatur: præterea vt aquam vnusquisque inquilinus in cœnaculo suo haberet, qua extingueretur incendium. Et de culpa incendii cognoscit: de dolo autem adhibito remittit ad Præfectum vrbis punien-

puniendum: vt j. eod. l. ij. §. i. & dixit Pla. eum non gerere honorem, quia non dormit de nocte.

De officio civilium iudicum.

Erant quidam qui dicebantur Honorarij aduocati, qui habebant dignitatem talē, vt semper eis pateret aditus ingrediendi consistorium principis, aut secretarium, id est, auditorū civilium iudicum, id est, qui audiebāt civiles causas: aut sedendi cum ipsis iudicibus, & in aduentu suo salutabantur: vt j. de offi. diu. iudi. l. vii. eo tamen tempore quo ipsi conueniebantur, aut causas agebant, residendi cum iudice non habebant facultatem: vt j. eo. l. i.

Honorarij aduocati

De officio Prefecti annonæ.

Annonæ, id est, publicæ functiones à quolibet debent præstari: quòd si quis vel priuilegio vel præscriptione prætendat excusationem, præfectus annonæ de hoc ipso cognoscit: alioquin imponitur ei pœna xxx. libra. auri. j. eod. l. i. Et dicitur Annona ab anno, eo quòd anni est alimenta, & non solum frumentaria, sed etiam aliarum rerū. Cicero lib. i. de Diuina. Si Epicuri de voluntate corrosus esset, putarē annonam in macello cariorem fore.

Annona

De officio militarium iudicum.

Magister militū de curiahbus vel priuatis personis nō habet potestatem: vt j. eod. l. i. & ij.

Ne comitibus rei militaris vel tribunis lauacrum præstetur.

Ciuitates vel curiæ non debent compelli balnea succendere, id est, calefacere tribunis, vel ducibus, vel comitibus militum, vel vicariis magistrorum militum: vel pro succendendo non debent compelli præstare aliquam aderationē, id est, æris præstationē. Illustribus autem viris, vt magistris militū indulgetur priuilegiū: si tamē id voluerint, vt eis prædicta balnea prærentur, & succendantur. nam istud est lauacrum præstare, de quo in titulo.

Balnea quibus succendenda.

De officio diuersorum iudicum.

Hoc pertinet ad officium omnium iudicum diuersorū, id est, cuiuscunque diuersitatis sint, vt non compellant matremfamil. in publicum venire, cum vel per se in domo sua, vel in sacrosancta ecclesia, vel per legitimū procuratorem respondere possit. Si verò criminalis causa ei obiiciatur, dare debet fideiussores iudicio sisti si potest, alioquin iuret iudicio sisti. Vbi autem grauisimum est crimen, in monasterium mittitur donec causa finiatur: vt j. eod. l. i. & in Autent. vt nulli iudicum. §. necessariū. de hoc aliquid in c. mulieres, de iudi. lib. vi. Item obseruari debet à quo

Mulieres non trahendæ foras.

quolibet, vt honoratis, & celsioribus viris exhibeant debitum honorem & in sedendo, & in salutando. Nec in subscriptionibus nominent eos fratres: vt j. eod. l. ij.

Vt omnes, tam ciuiles, quam militares iudices post administrationem depositam per dies quinquaginta in ciuitatibus, vel certis locis, permaneant.

Deponens publicum officio.

Ex hac rubrica patet, quod ille qui gessit publicum officium, eo deposito, ibidem debet remanere, non priuatim in domo sua, vel alicuius potentis, vel in ecclesia: sed publicè ante eorum ora quos nuper rexerat: & respondebit super furtis suis, vel domesticorum vel manipulariorum: & in quadruplum damnatur, vt j. de assel. l. iij. & ad l. Jul. reperund. l. i. & j. eod. l. i. & sic hodie per specialia etiam statuta, dispositum est in rectoribus vniuersitatum, de hoc etiam in Auten. vt iudi. sine quoquo suffit. §. si quis & §. necessitatem, & §. illud videlicet.

De officio eius qui vicem alicuius iudicis obtinet.

Suffecti. Indemortui.

De magistratibus ordinariis s. dictum est: nam & vicarij, de quibus dictum est, erant ordinarij, cum vices ordinariorum vuentiu & presentiu supplerent. Nunc autem ponit de his, qui gerunt vices mortuorum & absentiu: & appellantur Suffecti: decedentes autem dicebantur Indemortui. Et potuerunt huiusmodi suffecti omnia agere quæ pertinent ad iurisdictionem rectorum prouinciae, præter vltimum supplicium, & membri abscissione. j. eod. l. ij. & in Auten. de collat. §. antequam verò, & c.

De assessoribus, & domesticis, & cancellariis iudicum.

Assessor.

Nunc de collateralibus iudicum, id est, assessoribus & cancellariis, & c. Assessor est, qui ab eo, cui data est iudicandi potestas, rogatur, vt sibi in cognitione causæ absideat, vt eum debito sine causam decidere instruat. nõ autem metu terribili, & necessitate incõgrua libertati, debet ad hoc compelli assessor: vt j. eod. l. i. & est eius officiu, vt ex definitione patet. De hoc ff. eod. tit. diximus.

Domestici

Domestici autem alij habebat deputata sibi officia in re publica: quæ tamè a pertè nõ specificatur in lege. Nullus tamè preses domesticu, vel cancellariu, vel assessore secum debet ducere. nullus. j. e. Cancellarij autem introducebant petitiones & supplicationes in curia: dicti Cancellarij, eo quod præerant cæcellis, vel officio.

Cancellarij

Dicuntur enim Cæcelli fenestrata ostia per modum crucis: per eis enim patebat aditus & accessus. Vel dicuntur Cancellarij, quia dictata sibi ab assessoribus scribebant, & cancellabant, id est, deducebant, ad modum crucis ducta penna, secundum Azo. sic ponitur j.

cur. j. de solut. l. inductum, & ff. de proba. l. si chirographum.

De annonis, & capite administrantium vel assessorum, vel publicas sollicitudines gerentium; vel eorum, qui aliquas consequuntur dignitates.

De maioribus & minoribus magistratibus dixit: nunc de eorum solatiis, id est, salariis. Et quia ipsi percipiebant salaria in annonis, ideo ponit de annonis & capite, id est, capitatione ministrantium, & assessorum, & aliorum gerentium publicas dignitates, id est, quæ dabantur ministrantibus publica officia. Ipsi enim præter annonas salaria fortè consequerentur in pecunia: vt j. de inoff. testa. l. ult. Vel dicit de annona quæ pro capite, & persona magistratuû & assessorum dabatur: & hoc est quod dicitur j. de anno. mili. l. vi. & de ero. mil. anno. l. si. quod milites Romani annonas & capita singulis diebus consequerentur. Sicut enim Capitatio dicitur tributum, quia pro capite datur: ita Annona dicitur tributum, vel salarium quodcumque datur pro capite suo, remunerationis causa: vt j. l. i. Et ista continentur in cõfuetudine cuiusque prouincie: vt in Autenti. de defen. ciui. §. si verò quædam salaria.

Capitatio
Annona.

De contractibus iudicũ, vel eorum qui sunt circa eos: & inhihẽdis donationibus in eos faciendis: & ne administrationis tempore proprias aedes edificet.

Hoc titulo distinguitur præfides prouinciarum à magistratibus vrbs Romæ: nam magistratus tempore officij sui domus extruere, vel extruere non potest, nisi speciali permissione principis, vel fortè nisi paterna vendatur. Donationes autem recipere nõ potest hic vrbsicus magistratus, etiam principe permittente, nisi finito officio is, qui donauit, eandem confirmauerit expressim, vel tacuerit quinquennio. Prouincialis autem magistratus donationes vel emptiones admittere non debet, nec aedificationes facere, etiam principe permittente conceduntur: vt nec expressim, nec taciturnitate quinquennij, etiam finito officio confirmantur: & quod dicitur in prouinciali magistratu: obseruatur idem in consiliariis eius domesticis & assessoribus. j. eod. l. i. ff. de contrahen. emp. l. non licet, & l. qui officij causa.

Magistratus vrbs.

Magistratus prouinc.

De modo mulctarum, quæ à iudicibus infliguntur.

Quia magistratibus permissum est defendere suam iurisdictionem pœnæ, vel mulctarum iudicio: vt ff. si quis ius dicen. non obt. l. i. ideo ponit de modo mulctarum. Est autem Mulcta pœnati animaduersiono, pecuniaria iudicis arbitrio statuenda. ff. de

Mulcta.

verbor. signific. l. aliud. §. i. Poena autem est & corporalis, & pecuniaria, & certa, prout lege statuitur. Itē à poena nō appellatur, sed à multa, Itē multa nō indicitur, nisi à maiorib⁹ magistratib⁹, id est, à Iudicibus habentibus merū imperiū, non aliis. ff. de iudi. l. ij. §. fin. & j. l. ij. & iij. Poena autē à quolibet, qui habet potestatem iudicādi. Item si multa imponatur vltra modum lege concessum, non tenet impositio: secus in poena. j. quando pro uoc. non est neces. l. certa, & ff. de his qui not. infam. l. quid ergo. §. poena grauior. Et quis sit modus multādi omnium magistratum, habetur j. eod. l. illustres, & l. eos qui. Et applicantur multæ fisco. j. eod. l. multarum.

De defensoribus ciuitatum.

Defensor & eius officium. Nunc de minoribus Iudicibus, scilicet defensoribus ciuitatis, qui sunt minimi: quia nec merum nec mistum habent imperiū: vt in Auten. eo. §. nulla. in fi. coll. iij. sed modicā coercionem: vt in eo. tit. §. audient. Est autem officiū Defensoris, præbere autoritatē his quæ agūtur apud eū ex volūtate partium: vt adoptio, emancipatio, manumissio testamentaria. Itē donationis in finem. In contentiosa autem iurisdictione habet cognitionem vsq; ad xxx. aureos: olim vsq; ad quinquaginta: vt j. eod. l. i. In criminibus etiam leuioribus habet cognitionem, & castigationem competentem. In maioribus reum debet detrudere in carcerem, & mittere ad præsidem: in Auten. eod. tit. §. nos igitur, & §. interrim, & j. eo. l. defensores ciuitatum. & l. defensores ita.

De magistratibus municipalibus

Magistratus municipales. Nunc de magistratibus municipiorum, & villarum, seu burgorum, aut castrorum: in quibus satis dici potest eadem seruanda, quæ in defensoribus ciuitatum dicta sunt. Sed circa eorum electionem seruari debet, vt per tres menses antē debeant eligi, quàm incipiat eorum administratio. j. eod. l. i.

De officio iuridici.

De hoc diximus ff. eod. tit. & de offic. procur. Cels. pag. 13.

LIBER II.

¶ De edendo.

CONTENTIOSA iurisdictionis est in iudiciis cognoscendis & terminandis, quorum præparatio est editio actionis: ideo de de ea. Vel sequitur de iudiciis, quæ per magistratus exercentur. ff. de orig. iu. l. ij. post originem, & primò de edendo, quod est præparatio.

paratorium iudiciorum. De hoc satis ff. eodem tit. dixi, pag. 20.

De in ius vocando.

Facta editione actionis, necesse est reum in ius vocare. Et quia Vocare in
ius. omne iudicium ab hoc titulo initium sumit: vt Instit. de pæn. te. litig. §. si. ideo de eo dicit. de hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 16.

De pactis.

Meru iudiciorum peruenitur ad pacta & transactiones, ideo de his. Nam meticulosa res est ire ad iudicium: & quia non pecunia, sed etiam gratia quis à lite saepe desistit: & decentius est per gratiam remittere actionem, quàm pecunia vendere, vt quia pacta generaliora sunt: ideo prius de pactis: vt ff. de trãfact. l. l. l. re- sponso. & §. 1. De hoc ff. eod. tit. pag. 20.

De transactionibus.

De hoc tit. s. prox. & ff. eod. tit. dixi, pag. 20.

De errore calculi.

In computatione transactionis quandoq; erratur. Veteres autem computationem per lapillos qui Calculi dicuntur, eo quòd pedibus, non impune tamen quandoque, calcantur. Vnde Persius: Hunc Macrine diem numera meliore lapillo. Nã diem boni successus numerabant lapide albo; mali autem, lapide nigro. Quandoque autem Calculus ponitur pro cognitione causæ. j. de iud. Calculus. l. rem nõ nouam, quandoq; pro sentetia. j. de sen. l. si actor. quia calcatur, id est, terminatur, secundum Pla.

De postulando.

Quia in iudiciis necessarij sunt aduocati, ideo de his dicit, & nos ff. eod. diximus, pag. 21.

De aduocatis diuersorum iudiciorum.

Suprà de postulando: nunc de personis postulãntibus, scilicet de aduocatis quibusdam, qui necesse habeant coram certis Præsidentibus & potestatibus aduocare, & in certo foro seu iudicio, & subicit de priuilegiis eorum.

De aduocatis diuersorum Iudicium.

Superior titulus dixit de his aduocatis, qui adhuc sunt in officio aduocationis: sed hic loquitur de illis, qui deposuerunt officium: vt patet j. eodem. l. iubemus. §. ad hoc, & §. filios, & §. vt autem, & in l. petitionem, & l. laudabilem. Superior vero tractat de priuilegiis competentibus in ipso officio. Item superior, De postulando, complexus est tam eos qui pro se, quàm eos qui pro aliis postulare possunt: in istis duobus complectitur tantum qui pro aliis. Vel titulus superior loquitur de illis qui erant scripti

in matricula, & salaria de publico suscipiebant: hic de aliis. Vel supra de illis aduocatis, qui necessariè habebant postulare in certis iudiciis, vel in certis locis, puta in illa ciuitate, vel in illa prouincia: hic de illis, qui necesse habebat postulare coram certis iudicibus, in quacunque essent prouincia, ciuitate, vel loco.

De aduocatu fisci.

In aduocatis fisci, quædam specialia seruantur. Nam causa prout decisa sub prætextu absentie patroni cause non restauratur, secus in causa fiscali: & hoc quando fiscus alij facit controuersiam status. s. de postulando. l. velamento, & j. eod. l. vl. & j. si aduersus fisc. l. ij. & ff. de iure fisci. l. si fiscus. Item qui extitit aduocatus fisci, postea contra fiscum in eadem causa nõ aduocabit, etiam si salarium non perceperit. j. eod. l. x. & ij. nisi pro his quorum est tutor, vel curator. ff. de postul. x. pen. & vl. Hoc etiam iungitur ei, ne fiscalia commoda occultet: neque calumniose priuatos faciat conueniri. j. eod. l. pen.

De errore aduocatorum, & libellos, seu preces concipientium.

Quoniam aduocati quandoque in officiis suis exequendis errant, ideo ponit de erroribus eorum: & ea occasione subiicit de erroribus scribentium libellos conuentionales, vel libellos precum. Exponitur ergo de errore aduocatorum: scilicet si noceat, vel ne. Et preces scilicet Principi porrigendas concipientium, qui similes sunt in errore aduocatis. Est autè sciendū, quod aduocatus quandoque errat in facto, quandoque in iure. Si in facto domino præsentem & non contradicente, præiudicat domino, ac si ipsemet ita confessus fuisset. Sed ipsemet suum errorem usque ad sententiam corrigere possit. s. de iur. & fact. ignor. l. error. & ff. de confess. l. non confitetur. Ergo & aduocati. j. eod. l. i. licet Pla. aliter dixerit: non posse, scilicet errorem aduocati corrigere, nisi intra triduum. Vbi autè aduocatus errat in iure, quandoque licet mihi corrigere errorem. Errores autem scribentium libellos, vel preces, me præsentem, & nõ contradicente, præiudicant mihi, vt in aduocato dictum est: nisi probem contrarium. j. eod. l. ij.

Vt quæ desunt aduocatis partium, Iudex suppleat.

Si errant aduocati quid iuris audisti: puta si male, id est, per errorem aliquid in causa dicant. Nunc quãdo minus ab aduocato dicitur. Et certè tunc supplere debet Iudex, vt patet ex generalibus verbis huius rubricæ. Debet enim Iudex profiteri, quæ sciat legibus & iuri publico conueniri. j. l. i. Sed etiam quando stando,

stando, ne officium aduocati sumat. s. de postul. l. quisquis. Supplebit autem ea quæ sunt iuris non quæ facti: nisi notum sit ei vt iudici. Supplet & ante sententiam quandoque disputando cum vtriusque partis aduocatis, quandoque opponendo, quandoque querendo & inuelligando veritatem: porro & post sententiam quandoque supplet in his, quæ desunt aduocatis ad consequentia priorum statutorum, vt in fructibus & vsuris. ff. de re iudi. l. Paulus. De hoc per glo. & doct. in c. bonæ. j. de postul. prælat.

Ex quibus causis infamia irrogatur.

A postulando, de quo multis in titulis diximus, remouentur infames, vt diximus ff. eo. ti. vbi hanc materiam prosecuti sumus.

De Procuratoribus.

Similes sunt in quibusdā procuratores aduocatis. ff. de var. & extraordin. cog. l. aduocatos. Licet in quibusdam differant: nam procurator colludēs tenetur mandati. j. eo. si procurator, in fin. ff. mand. l. si procuratore, in prin. Aduocatus de præuaricatione. s. de aduoc. diuers. iudic. l. i. De hac materia dixi. ff. eod. tit.

Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præstare, vel actiones in se transferre.

Omnia mala exempla ex bonis initiis oriuntur, & vitia virtutes imitantur, vt dixit Sal. Occasione licitæ procurationis sæpe attentantur illicita: ideo de ea, & de cessione actionum, quæ fit in potentiores. Et intelligitur hic Potentior, non omnis aduersarius, qui maior est eo, contra quem præstat patrocinium: sed de eo, qui terribilis est, & minacem feruorē ostendere potest: vt j. quod met. caus. l. si per impressionem, & si quacunq; prædit. pot. l. i. & si rector prouinc. l. i. Punitur autē hic qui sibi aduocauit patrocinium potentis in terrorē aduersarij, quia causam amittit. Actionem autem in se transferre, est cessionem, vel transfusionem actionis in se recipere. Et quando licet cedere actionem, diximus aliquid de hæred. vel actione vend. in ff. & j. eod. tit. & per Doct. in l. pœ. s. mand.

Potentior quis.

De his qui potentiorum nomine titulos prædijs affigunt, vel eorum nomina in litem prætendunt.

Sicut quis in conueniendo alium, non debet sibi aduocare patrocinium potentioris, vt s. tit. prox. dictum est: ita etsi conueniatur quis ab alio de prædijs, vel de iure, id est, seruitute prædijs, de quibus possidet, non debet in terrorem agentis affigere prædijs, de quibus agitur, titulos, id est, subscriptiones, vel schedulā quandam, scilicet qua continetur, hoc est prædiū talis potentis.

q .iij.

Item

Item eius nomen non debet prætere in litē. Si autē possessor faciat contrā, amittat causam, etiā si sit iusta, & damnatur in metallum: potentior verò si cōsenserit, infamatur vt fame suę prodigus, & calumniarum redēptor. Item accusabitur crimine stellionatus, cū pro hoc crimine alia non sit prodita actio. ff. de crim. stellion. l. i.

Vt nemo priuatus titulos prædijs suis, vel alienis imponat, vel vela regia suspendat.

Sicut superiori titulo prohibetur quis, sua dicere aliena: ita hoc titulo prohibetur quis, aliena dicere sua: & per titulos denotare hæc prædia etiā quę possideo esse mea: hoc enim speciale priuilegiū est Imperatoris, vt eius prædia titularum inscriptionibus legantur, vel velis regiis suspensis denotentur. Qui ergo in prædijs suis id fieri procurauit, quod cōsuevit tantū fieri in regis: verisimile est, quod prædia sua voluerit in Imperatorem trāsferre. Vbi alienis prædijs tales titulos, vel vela regia quis suspendat, si est plebēus, damnatur ad mortem: si clarissimus, vel curialis, vel miles, vel clericus, deportatur, & præscribitur. j. eod. l. ij.

Vt nemini liceat sine iudicis autoritate signa rebus imponere quas alius tenet.

Imponere signa reb⁹

Signa reb⁹, quas alius tenet, hic imponere dicitur, qui aliquid generaliter præter vela regia, de quibus s. tit. prox. alienis rebus imponit: quibus denotet, res ab alio detentas esse suas: & hoc locum habet ante litem contestatam. & postea, ante sententiam: vt j. eo. l. i. & ij. Superior autem titulus loquitur, vbi per titulū, vel vexillum denotabatur rem esse possessoris: & habet locum ante litem cōtest. Et ideo si quā signa imponit post litem cōtestat: non patitur pœnam superioris tituli, sed Iudex eum puniet pro motu suo: secundum glos. hic in rubro.

Ne fiscus vel Respublica procuracionem alicui patrociniij causa in lite præstet.

Licet generaliter prohibuerit suprā patrociniū potentium in causa: nunc tamen specialiter prohibet fiscum, id est, procuratorem fisci, vel Rempublicam, id est, procuratorem Reipub. Nec immerito fiscus prohibetur, cū ipse sit potentissimus: & ne iniuriarum inde nascatur occasio, vnde iura sumuntur. j. vn. de vi. l. meminerint.

De negotiis gestis.

Quæ geruntur ex mandato intrā diximus: nunc de negotiis quæ sine mandato geruntur: de hoc ff. eo. dixi, pag. 22. De

De his quæ vi, metus &c causa gesta sunt.

Seruat antiquam intitulationem, hodie sufficeret alterum. ff. eod. l. i. de negotiis autem, quæ ab aliis gesta rata habemus, dixi: nunc de his quæ à nobis gesta infirmantur. de hoc. ff. eod. tit. dixi, pag. 24.

De dolo malo.

De hoc satis ff. eo. tit. dixi, pag. 24.

De in integrum restitutione minorum viginti quinque annis.

Satis de hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 24.

De filiofamilias minore.

De minoribus in genere dictum est: nunc specialiter ponit de Restitutiofi minore filiofamil. cuius restitutio patri proficere videbatur, & *lyfamil.* ideo non esse danda: quia sic maiori subueniretur, quod non fuit pratoris propositum. Sed tamen ei datur, vt hic, & ff. eo. l. iij. nã non solum patris, sed filii videtur interesse: cum & filius ex contractu suo, dum est in potestate, in solidum conueniatur: vel facti sui iuris, conueniatur in quantum facere potest.

De fideiussoribus minorum.

Non solum minores, sed & ob eorum gratiam aliquando maiores, id est, fideiussores minorum restituuntur: vel eorum mandatores, & constitutores, & quilibet qui pro minore interuenit: vt j. eod. l. l. & ff. de mino. l. in causâ.

Si tutor vel curator interuenierit.

Quando interuenit fideiussor in contractu dixit, nunc quando tutor vel curator: modò crederet aliquis minorem non esse restituendum, vbi cõtraxit tutore vel curatore autore. Sed tamen necessarium est, & in his quæ gesta sunt in iudiciis, & in his quæ gesta sunt extra, si sui facilitate, vel dolo aduersarii minores viginti quinque annis decepti, vel circumuenti sunt, etiam presentibus tutoribus vel curatoribus, eis in integrum restitutionis auxilium superesse. j. eo. l. ij. Hoc tamen fallit in casibus. j. de admini. tut. l. cõstitutione. & l. sancimus. & j. ad Treb. l. pen. in princip.

Restitutio minorum.

Si in communi, ea demq; causa, in integrum restitutio postuletur.

Certum est ipsis minoribus subueniri per restitutionem, & quandoq; eorum gratia subuenitur aliis, putã eorum fideiussoribus, licet sint maiores. Item equitate rei subuenitur eorum aduersariis, vt diximus, ff. de mi. & j. de reputa. Sed hic illud queratur,

q. iij.

batur,

*Restitutio
minorū an
profit ma-
ioribus.*

batur, an restitutio minoris proficeret maiori, cum quo minor sit vel causam habet communem, ratione cōmunis, vel societatis: ad quod hic respondetur, quod minime: vt j. co. l. i.

Si aduersus rem indicatam restitutio postuletur.

Sicut in aliis, ita & in sententia lata cōtra minores tutorū vel curatorum autoritate, restitutio datur minoribus: si tamen sententia lata sit in minori ætate, aliàs non: nisi hoc struētū sit dolo aduersarii: vt minori facto maiore sententia feratur: vt j. co. l. i. & l. in re. & ff. de mino. l. ij. §. i.

Si aduersus venditionem restitutio postuletur.

*Restitutio
cōtra vēd.
min.*

Minor restituitur in integrū in venditione, si tamen venditio teneat. Si ergo vendat ea quæ seruando possent seruari sine decreto, ipso iure nō tenet venditio, & ideo nec datur restitutio. Si autem vendat cum decreto, tenet venditio, sed restitui potest si doceat se læsum: vt j. de admi. tut. l. lex quæ. & de præd. mi. si quidē. Vbi autem vendita ea quæ seruando seruari non possunt, restituitur minor propter enorme damnum vel fraudis consilium. ff. de mi. l. et si sine. §. i.

Si aduersus venditionem pignoris.

Cū res minoris pignori obligata distrahitur à creditore distinguitur: ceperit pignus à minore, vel ab eius prædecessore. Si à minore in qua obligatione etiam decretum fuit necessarium, vt s. tit. prox. & tunc restituitur minor etiam pro modulo damno, vt in aliis suis contractibus. ff. de distrac. pig. l. si debitor. §. vltimo. Si cepit à prædecessore minoris pignus, distinguitur vt j. l. ij.

Si aduersus donationem.

Minor cum decreto, vel sine decreto donare non potest: vt j. si ma. fac. ra. l. vlt. §. vlt. & ideo restitutio locum non habet. ff. de min. l. in causæ. Sed in casibus donat minor: putà mercedē præceptoris. Item alimenta parentibus, & cognatis, & eis solennia munera mittet: & hæ donationes fieri debent cum decreto: vt tamen si fiant immoderate, restitutio locum habeat. ff. de admi. tu. l. cū plures. §. cum tutor. & de tu. & ra. di. l. i. idē si donauerit dotis causa, vel propter nuptias. j. de admi. tut. l. lex quæ.

Si aduersus libertatem.

Si minor contra libertatem, quæ iam competiit, velit restitui, nullo modo potest: nisi ex magna causa hoc à principe fuerit concessus: tali videlicet, quam princeps approbauerit: vel si serui manumissio pertinet ad euerisionem totius domus minoris. Si

Si aduersus transactionem, vel diuisionem, minor restitui velit.

Restituitur minor contra transactionem, siue sit facta cū ipse *Transa-*
 ageret contra alium, siue cū alius ageret cōtra eum. Verbi gra *ctio mino-*
 tia: Facta fuit super his, in quibus alienandis non exigitur decre- *ris.*
 tū, sed tutoris vel curatoris autoritas, vel solius adulti voluntas,
 si non habeat curatorem. Si autem fiat super his, quæ possunt ser-
 uari, exigitur decretum, & tutoris autoritas. j. de admi. tut. l. lex
 de predi. mi. l. non solūm. In diuisione autem, id est, si minor ha- *Diuisio fa-*
 bet rem cum alio communem, si tunc talis est res, in qua alienan- *cta per mē-*
 da exigitur decretum, minor non poterit prouocare socium ad *norem.*
 diuisionem, sed socius maior poterit prouocare minorem: vt j.
 de pred. mi. l. inter omnes. & ita per decretum ex necessaria cau-
 sa præcedet diuisio: in qua si decipiatur minor, impetrabit in in-
 tegrum restitutionem.

Si aduersus solutionem à debitore, vel à se factam, restitutio postuletur.

De restitutione aduersus solutionem debitoris tractat lex pri-
 ma: De solutione à se, id est, pupillo facta loquitur lex. ij.

Si aduersus dotem restitutio postuletur.

Mulier xxv. annorum si plus promittat, quā habeat in patri-
 monio: vt si habeat cētum, promittat ducenta, & hoc nomine do-
 tis, vel vltra quā valeāt facultates, ipso iure nulla est promissio
 in eo quod est vltra. ff. de iure do. l. siue generalis. Si verò adulta
 promittat vltra vires patrimonii, nō detracto aere alieno, tenet
 promissio, sed restituitur. ff. de mino. l. si ex causa. §. in dotis.

Si aduersus delictum suum restitutio postuletur.

Qualiter minoribus in contractibus subueniatur, supra dixi- *Restitutio*
 mus: nunc qualiter in delictis, siue delinquat minor ex contra- *aduersus*
 ctu, vel quasi: siue in rebus quibus contraxit, putā commodatis, *delictū mi-*
 depositis, venditis, vel locatis, & similibus. Et distinguitur, an de no-
 linquat ex culpa, seu non: an ex proposito, vel ex animi conscien-
 tia: & j. l. i.

Si aduersus vsucapionem restitutio postuletur.

Minor etiam in vsucapione rei suæ restituitur: pupillæ tamen
 ipso iure non currit vsucapio triennii, vel decennii, vel vicennii.
 ff. de acqui. re. do. l. bonæ fidei emptor.

Si aduersus fiscum restitutio postuletur.

Si minor contraxit cum procuratore Cæsaris, & decipiatur,
 restituitur in integrum ac si cum priuato cōtraxisset: & cognor-
 q .v. scit

scit de ea restitutione procurator fisci: vt j. eo. l. i. Et iste dicitur procurator Reipub. vt s. de mo. mult. l. curator.

Si aduersus creditorem restitutio postuletur.

Licet crediti appellatio sit generalis. ff. si cer. pet. l. i. Hic tamen specialiter ponitur pro mutuo. Sicut autem in aliis contractibus restituitur minor, ita & in mutuo, & fortassis amplius: quia licet aliàs minor debet probare se deceptum, vel se amisisse quod ei dicitur datum: vt s. de min. l. minoribus. & ff. de iureiurando. l. nã postea. §. si minor. Hic tamen creditor debet probare minorẽ locupletatum. j. eo. l. j.

Si vt ab hereditate se absteineat restitutio postuletur.

Si minor adit hereditatem minus lucrosam, vel agnouit bonorum poss. vel ex Trebel. recepit hereditatis restitutionem, restituitur in integrum, causa tamen cognita: non tantum vtrum sit lucrosa vel non: sed etiam an inter sit minoris, litibus & sumptibus non vexari. ff. de min. l. minoribus xxv. ann. Item considerato an in hereditate sint multæ res mortales, vel prædia ruine subiecta: vt ff. eo. l. verum. §. si locupletati.

Si vt omissa hereditate, vel bonorum possessione, aliquid aliud exquirat.

Ne quis putaret minoribus tunc demum, cum certant de dano vitando, & non etiam in lucris omissis vel repudiatis iuari. Si ergo repudiavit hereditatem sibi delatam minor, si repudiatione teneat iure communi, restituetur minor, vt liceat ei adire hereditatem: si tamen post repudiationem hereditas nõ sit distracta vel à substituto minori, vel ab eo qui repudiante minore successit: alioquin si est distracta, repellitur minor, de hoc j. de repu. hered. l. vlt.

In quibus causis in integrum restitutio non est necessaria.

Multæ sunt causæ in quibus restitutio non est necessaria: vt quando ipso iure deficit contractus, quia non interuenit tutor, vel curator: vel quia non interuenit decretum: vel quia dolus deducit causam contractui: vel quia minor societatem contraxit donationis causa: vel si fecit minor ludibrium sui. s. ex quib. cau. infra. l. vlt. Item minor mulier, quæ filio impuberi non petit tutorem. Item in omni temporali præscriptione. Item in omnibus contractibus bonæ fidei, & quibusdam quasi contractibus stricti iuris, qui cœquiparantur eis, ad est legatis, & fideicommissis.

Qui,

Qui, & aduersus quos, in integrum restitutio non postuletur.

Causas & casus in quibus, & propter quas detur, vel non sit necessaria restitutio, persecutus est imperator. Nunc incipit edocere propter quæ denegatur restitutio. Et primo in hoc titulo ratione personæ, scilicet petentis in integrum resti. & personæ eius contra quem petit, &c.

Si minor se maiorem dixerit, vel probatum fuerit.

Sicut ratione personarum denegatur restitutio, ita & denegatur ratione mendacii: vt quia minor asseruit se maiorem in contractu, & nunc petendo restitutionem vult vti beneficio minoris, &c.

Si sæpius in integrum restitutio postuletur

Hic ponit qualiter cesset restitutio ratione beneficii sæpius petiti, vel collati, vel semel denegati. Et licet sæpius minor possit restitui: si tamē semel est denegata, minor nō restituitur postea, præterquam ad appellationem: nisi nouis defensionibus causam instrui posse dicat. j. eo. l. i. & l. vlt.

Denegare restitutio.

De his qui veniam ætatis impetrauerunt.

Sicut cessat restitutio, quando minor natura est factus maior: ita & denegatur sibi, quādo iure, id est, principis priuilegio, pro maiori reputatur: putā si impetrauit veniam ætatis. Impetrat autem veniam masculus maior xx. an. femina maior xvij. Et impetratur à solo principe allegando, non probādo, Imperatori de morum honestate. Et est effectus huius veniæ, quia qui veniam meruit, postea reputatur pro maiore in contrahendis & distrahendis negotiis. j. l. i.

Veniam ætatis impetrans.

Si maior factus ratum habuerit.

Non tantum ex supradictis causis, sed etiā rati habitione denegatur restitutio: vt quia maior factus ratum habet id, quod minor ætate gessit vel per se, vel per tutorem, vel per vtrunq; talis restitui enim non potest restitutionem in integr. petere. j. eo. l. ij.

Rati habitione impedit resti.

Vbi, & apud quem cognitio in integrum restitutionis agenda sit.

Causa in integrum restitutionis debet agitari in foro eius, cōtra quem petitur restitutio: vt j. eo. l. ij. cognoscit autē de ea Iudex ordinarius: restituendo nedum in contractibus, & confirmatilibus: sed etiam contra sententiam à se latam, vel ab inferiori: sed non à superiori.

Vbi restitutio tractata.

De reputationibus, quæ sunt in iudicio in integrum restitutionis.

Reputatio est, compensationibus secundum Pla. vel restitutionibus secundum Azon. vel computationem secundum Accurs. Nam si minor restituitur in integrum, ut liceat ei abstinere ab hæreditate quam adiit, etiam alius, ad quem pertinent bona, eadem hæreditatis restituatur, ut à minore repetat, quod in rem suam conuersum est: nec perit per imbecillitatem ætatis. Si autem perit dolo, nihilominus est restituendum: vt j. cod. l. i. in fi. & ff. de non. lit. prætor. §. plane.

Etiam per procuratorem causam in integrum restitutioni agi posse.

Satis clara est rubrica, dummodo intelligatur de Procuratore speciali: non generali. ff. cod. l. illud. §. si talis. & l. quod si de speciali.

In integrum restitutione postulata, ne quid nomi fiat.

Pendente restitutionis causa. Postulata restitutione in integrum, omnia manere debent in suo statu, in quo erant ante principium causæ. Ergo nec res debet alienari, nec sententia executioni mandari, vel ab aliquo quid fieri in præiudicium alterius partis, donec finiatur causa restitutionis.

De restitutione militum, & eorum qui Reipublica causa absunt.

Dux sunt excellentiores causæ, quibus restituuntur maiores, scilicet militiæ causa. Et absentia propter Rempu. Militibus autem ideo subuenitur, quia discedere à signis sine periculo non possunt. ff. quib. ex caus. ma. l. vlt. Si ergo miles est in domo sua, interim non restituatur. j. eo. l. fin. & ff. ex quib. caus. ma. l. miles.

Absentia causa Reipub. Absentia autem Reipub. causa videtur: qui abest propter Rempu. Romanorum, non ciuitatis alicuius: licet ille iuuetur ex generali clausula edicti prætorii, qui abest pro ciuitate. ff. quib. ex caus. ma. l. sed & si. §. vlt. & de verb. signific. l. eum.

De vxoribus militum, & eorum qui Reipublica causa absunt.

Sicut ipsis militibus succurritur, ita & vxoribus eorum. j. eo. l. i.

De temporibus in integrum restitutionis, tam minorum, quam aliarum personarum, quam heredum eorum qui restitui possunt.

Hic tit. tractat intra quæ tempora, & ad quanta restituuntur minores,

minores, & maiores eorum quàm hæredes : pro quo notandum, quòd siue minor in contractu, vel quasi, delicto, vel quasi decipiatur, restitui non potest toto tempore minoris ætatis, & postea intra quadriennium : & hoc quadriennium incipit hodie currere statim cum vicesimi sexti anni dies illuxerit : alij autem habent vtile quadriennium solum : de hoc etiam in c. 1. de integ. restit. lib. vj. & in Clemen. j. eod. tit.

Quibus ex causis maiores in integrum restituuntur.

Explicitæ sunt duæ causæ quibus restituuntur maiores : hoc Restit. maiorum. est, militiæ, & absentiæ Reip. causa. Nunc generaliter de omnibus etiam his, qui propter rei qualitatem restituuntur : vt in bonæ fidei iudiciis. j. eod. in contractibus. Item per iustum metum absente. ff. eod. l. ij. Ibi de hoc satis dixi.

De alienatione iudicij mutandi causa facta.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 25.

De receptis arbitrariis.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 26.

De Satisfacendo.

De hoc dixi ff. qui satisfacere cog. pag. 18.

De formulis & impetratione actionum sublatis.

Solennitas formularum actionum, quæ fiebat olim vt impetraretur à collegio pontificum. ff. de orig. iur. l. ij. §. deinde. hodie sublata est : certumque est, hodie actionem proponi posse sine aliqua solennitate verborum. Et secundum Pla. etiam vulgari & rusticano sermone, si ea sit apta proposito negotio. Nec est opus impetrare solennia verba, vel actionem, nisi ea sit, ad quam quis restituatur Iudicis officio : vt de rescissoria dicitur, & de hoc in c. dilecti. de iudic.

Formule actionum.

De iureiurando propter calumniam dando.

De satisfactionibus, quæ fiunt ante ingressum iudicij, supra dixi. Nunc de iureiurando, quod fit statim post ingressum. Iuramentum calumniæ est, cum quis iurat, se bona fide, & non calumniandi animo agere, vel respondere : nec calumniandi animo egisse, vel respondisse. j. eod. l. ij. §. 1. & ff. fam. ercisc. l. iure. §. quitamilie. Est enim calumnia, cum quis ex certa scientia iniuste agit, vel restituit : vt dixi ff. ad Turpil. Dicitur ergo iurandum calumniæ, scilicet vitandæ, vel propter calumniam vitandam : sicut dicitur, Habeat vnusquisque suam propter fornicationem, &c. Et quæ sint capitula sub hoc iuramento contenta, ponit glos. extrà eod. tit. c. 1.

Iuramentum calumniæ.

Calumnia

¶ De Iudiciis.

De hoc satis ff. eod. tit. dixi, pag. 27.

De sportulis, & sumptibus in diuersis iudiciis facien-
dis: & de executoribus litium.

SUPRA de iudiciis dixit: sed quia iudicum, & executorum le-
boribus, & studiis multis siue vigiliis negotia deciduntur, &
quum est cuiusque laborem digna compensatione remunerari:
cum enim labor in damno est, crescit mortalis egestas. j. de al-
lu. l. fin. vbi per glos. Ideo de sportulis & aliis sumptibus litium
Sportula. tractat. Sportulæ autem sunt sumptus gratia executorum, vel sunt
salaria apparitorum, vel fortè secundum Azo. isti apparitores
accipiebant salarium de publico, & sportulas accipiebant non si-
bi, sed pro fisco: & illæ reponebantur in sporta, id est, corbe, vel
alio simili vase, in quo consueuerunt aliqua portari, vel exporta-
ri, vt ita sub fida custodia fisco seruarentur, & sic continens pro-
contento. In sportulis autem istis non erat certa quantitas dili-
nita, nisi in quibusdam personis, puta, clericis, & agentibus, in
rebus & similibus, vt in Autent. de sanct. epif. §. sportularum. & j.
de prox. sacro. scrini. lib. xij. & de prin. agen. in re. l. vlt. præstabi-
tur ergo secundum consuetudinè fori: de hoc aliquid in c. cum
Executor. ab omni. de vi. & ho. cle. Executor autem ille dicitur, qui execu-
tioni causæ discussæ sententiæ mandat: vt j. de exe. rei iud. l. pen-
quandoq; dicitur Executor ille, qui facit partes apparere in iudi-
Apparitor cio. idemq; dicitur Apparitor: idem dicitur Causam præparantem
Causam idem dicitur Officialis: item Catholicianus, id est, vniuersaliter
præparans deseruiens. s. de iud. l. antepen. & vlt. & in Autent. de iud. §. his
Officialis. qui causas, & de defen. ciui. §. ex prouinciali. & j. eod. l. l. Est au-
Catholicia tem eorum officium, parere iudicibus quibus deputati sunt, &
nus. offerre causas eis instructas vsq; ad finem. Et Iudex illis iuris mul-
Sumptus stare eos poterit vsque ad sex solidos: inferior, vsque ad tres. j.
iudiciorum eod. l. l. & ij. & in Autent. de iud. §. necessitatem. de sumptibus
autem qui sunt in iudiciis, in hoc tit. non tractatur. Sed de sum-
ptibus testium ponitur j. de test. l. quoniam. & de app. l. eos. §. si
quis de sal. in l. i. §. in honorariis. ff. de var. & extraord. cog.

De Pedaneis iudicibus.

**Pedaneis
Iudices.**De ordinariis, & maioribus, dictum est Iudicibus. nunc de de-
legatis, & minoribus. Sunt autem Pedaneis, qui negotia humili-
ora disceptant: vt j. eod. l. vlt. & à pede nomen acceperunt, quæ
est

est infima pars hominis. Sic & Pedaneus Iudex est inferior aliis: quia pedestria; id est, infima tractat negotia.

Qui pro sua iurisdictione iudices dare, dari re possunt.

Occasione sumpta à Pedaneis, qui sunt delegati: generaliter *Quis possit delegari* de personis quæ dare possunt, & dari Iudices, subiungit. Ille autem solus delegat, qui habet iurisdictionem ordinariam. Et in re, causa, quæ est de iurisdictione sua ordinaria, & eum quæ est de iurisdictione sua. ff. de iurisd. om. iud. l. extra. & de tut. & cur. da. ab his. l. ius dandi. Iudex autem delegatus neutrum committit, nisi à principe delegatus sit, vel nisi primò lite coram se contestata alij deleget ad similitudinem procuratoris: vt § de iud. Au- tent. ad hæc. & j. eod. l. i.

Ne quis in sua causa indicet, vel ius sibi dicat.

Licet in aliena causa quis possit esse Iudex, non tamen in sua, vel definiendo vel arbitrando, vel interloquendo: quia nemo potest sibi imperare. j. eod. l. i. & de arb. l. penul.

Qui legitimam personam standi habet in iudicio, vel non.

Quonia in constitutione iudicij consideranda sunt personæ litigatorum, ideo apponit de his, qui habet legitimam personam in iudicio: sunt quædam personæ quæ prohibetur, puta, minor. xxv. annis sine tutoris vel curatoris autoritate, vt dixi §. si aduer. re iud.

Vt nemo iniustus agere vel accusare cogatur.

Regulam ponit hæc rubrica, vt nemo cogatur agere, &c. scilicet præcisè. Sunt tamen quidam, qui si non agunt, periculum subeunt, vt tutor, & curator. j. arbitrium tutelæ. l. nomina. Item gestores sine mandato. Item procuratores. j. man. l. procuratorum. Item administratores ciuitatis. Item hæres qui non vindicat necem defuncti, accusando interfectores eius. j. ad Sylla. l. i. Item actor lite contestata, vel citato reo. Item si actor videtur calumniosè vexare reum, potest Iudex causa cognita id statuere. j. de inge. manu. l. diffamari. de remiss. l. pig. si eo.

Qui cogatur agere.

De ordine iudiciorum.

Quia in iudiciis plerumq; dubitatur quæ actio vel quæstio in ordine cognoscendi vel distinguendi debet præferri: ideo ponit de ordine iudiciorum, id est, actionibus vel quæstionibus in iudicio ordinandis: puta, si concurrant duo iudicia inter eandem personam, principaliter, vel incidenter, quod præcedere, & quod sequi debeat. Sic ergo dicitur iudiciorum, id est, quæstionum: vel id est de rebus, de quibus possunt fieri iudicia: id est, quæstiones. de hac materia ponitur in c. tuam. extra de ord. cogn.

De

De litiſteſtatione.

Per litiſteſtationem iudicium accipit exordium. Eſt autem litiſteſtatio, negotij principalis hinc inde apud iudicem facta narratio, id eſt, vt actor proponat intentionem ſuam: reus autem neget, vel exceptionem opponat, & eam probet. Et ponitur hinc autentica, quæ tractat de quibuſdam præcedentibus ipſam litiſteſtationem, &c.

De plus petitionibus.

Quia lite teſtata petitur quandoque plus, ideo de hoc dicitur in ſpecie, ſcilicet, quando plus petitur re: nam & aliis modis plus petitur. vt Inſtitut. de act. §. plus autem. vbi pœna plus petentis ponitur: vnde dicitur, plus petitur cauſa, tempore, re, loco. gloſ. in c. vno. eod. tit.

De Dilationibus.

Dilationes Iudicio inchoato quandoq; dilationes petuntur gratia teſtium, vel inſtrumentorũ. j. eod. l. i. vel propter alias neceſſarias cauſas, puta, aduocatorum: vt j. eod. l. pen. De hoc dixi ff. de fer. pag. 19.

De feriis.

Dilationes Dixit de dilationibus datis à Iudice: Nunc de datis à lege, de quibus dixi ff. eod.

De iurisdictione omnium iudicum: & de foro competentis.

Iudicia ratione iurisdictionis exercentur, ideo ponit de iurisdictione iud. id eſt, de iurisdictione quæ competit ſingulis Iudicibus: quæ quidem iurisdictione quia vnicuiq; Iudici attribuitur per legem ſecundum deſinationem territoriorũ, apponit de foro competente quia forum cenſetur ſecundum territorij fines. j. de verb. ſig. l. pupillus. §. territorium. Quid ſit iurisdictione dixi ff. eo. tit. Forum autem dicitur poteſt ipſe locus, vbi conſuevit reddi ius: idemq; appellatur Prætorium: item dicitur Ius. ff. de iuſt. & iur. l. pen. Tribunal autem dicitur maiorum iudicum, qui habent merum imperium. ar. ff. de iud. l. i. & ſ. vbi & apud quem. l. vlt. Et dicitur forum ſimilitudinariè: quia ſicut Forum vocatur locus, in quem multitudo hominum conuenit, multas res inſerentes, & deferentes emendi, vendendi, vel permutandi cauſa: ita & Forum dicitur in quem multitudo hominum conſluit, inducentium cauſas, lites, & varias queſtiones, cognoscendi, & diſtintendi cauſa. Dicitur Forum à Foroneo rege, vel ab afferendo. c. forus. de verb. ſig. Forum etiam dicitur burſa: Fori autem pluralis numeri dicuntur tabulata nauium ſecundum Ser. ſuper x. Aen. & de eis, vt ait Pla. ſedia iudicanti

canti conficiuntur. Sortitur autem quis forum variis ex causis, de quibus in c. fin. extrà de fo. compe. & dicitur Competens forum, id quod proprium ex lege deputatum est ipsi conuento. *Competens forum.*

Quando Imperator inter pupillos, & viduas, vel miserabiles personas cognoscit, & ne exhibeantur.

Apud Iudicem suum quemque etiam inuitum esse conueniendum supra dixit. Item apud extraordinarium aliquis conuenitur ratione privilegij. s. de dila. l. ij. Nunc ponit, qualiter istorum quilibet patiat exceptionem. Si enim vidua, aliiq; fortunæ iniuria miserabiles à principe postulauerunt beneficiū, forte vt conueniantur sub principe tantum: nam tunc eorum aduersarij examini principis coguntur se representare: ita licet his pupillis, & similibus recusare ordinariū iudicem: vt hic. Exponitur ergo titulus, quādo Imperator inter pup. & vid. cognosc. scilicet, ipsis hoc impetrantibus. Et ne exhibeantur, scilicet in iure, aliis petentibus.

Vbi de criminibus agi oportet.

De criminibus agitur in tribus locis, hoc est, vbi commissā sunt. ff. de accu. l. vlt. Item vbi lis est contestata: nisi opposita fori præscriptione ab eo, qui sciebat se non esse subiectum. Item vbi reus habet domicilium. Iure verò autenticorum plenius & generalius de hoc traditur in Autent. vt om. obe. iud. §. i. colla. v. & signatur in Autent. qua in prouincia. eod.

Vbi de possessione agi oportet.

Hoc titulo tractatur, vbi possessorio iudicio agitur, siue per interdicta, siue per alias actiones. Et potest agi vbi existit ipsa possessio, id est res quæ possidetur. vel vbi facta est violentia. ff. de vi & vi armata. l. i. §. interdum autem.

Vbi fideicommissum peti oportet.

Fideicommissum ibi petendum est, vbi hereditas relicta est, id est, factum est testamentum. j. l. i. & idem in legato: fraternizant enim hodie: vt ff. de leg. i. l. i.

vbi conueniatur qui certo loco promisit.

Qui certo loco promisit se aliquid daturū, tenetur conditione certi arbitraria. Item, si testator certo loco heredem quid dare iussit, actio ex testamento est arbitraria. Item, si mutuum accipiam, vt certo loco reddam: conditio certi de mutuo erit arbitraria. Instit. de act. §. præterea. Pro tali igitur debito actio institui potest secundum Pla. vbicunq; inueniatur reus. ff. de iudic. l. i. eum qui in prouincia, licet Azo dixerit eum conueniendum, vbi habet domicilium, vel vbi de iure communi sortitur forum: &

sic debere intelligi. d. l. eum qui. vbi dicitur, vel in quocunque loco, &c. subaudit, scilicet idoneo: de hoc d. §. præterea.

Vbi in rem actio exerceri debeat.

In rem actio, id est, rei vindicatio, vel quælibet realis actio potest institui in locis illis, in quibus propter diuersas rationes quis sortitur forum. Sed vbi est ipsa possessio, sortiri videtur quis forum: vt j. eod. l. vlt.

Vbi de hereditate agatur: & vbi scripti heredes in possessionem mitti, vel postulare debent.

Si hereditatis petitio proponatur, eo loco erit instituenda, vbi is, qui possidet, habet domicilium. Sed & vbi res ipsa sita sunt proponi poterit: vt j. in fin. l. Missio autem in possessionem siquidem petatur per Iudicis officium, ibi consultus petetur, vbi res sunt: vt ita ratione rei quis sortiat forum, implorato Iudicis officio, ac si proponeretur realis actio. Si autem de possessione agatur personali actione vel interdicto, indubitanter etiam tunc apud Iudicem, sub quo habet domicilium reus, causa poterit exerceri: forte & ibi, vbi sunt res. de hoc in prin. l.

Vbi de ratiocinis agi oportet, tam privati, quam publicis.

Ait Imperator, eum qui gessit ratiocinia tam priuata, quam publica, vt argentarius, & procurator, vel quocunque modo, ibi rationem oportere reddere, vbi hoc gessit, vbi potest esse instructio sufficiens.

Vbi causa status agi debeat.

Sicut in cæteris, ita & in causa status actor forum rei sequi debet. j. l. iij. & iij. Sed quis in hac causa videatur reus, quis actor queritur: circa quod diligenter notanda est distinctio, quam ponit j. l. i. & de lib. caus. l. eam quæ. & ff. de probat. l. si quis hominem liberum. Cognoscit autem de causa libertinitatis & seruitutis inter fiscum & priuatum procurator Cæsaris. Inter duos autem priuatos cognoscet quilibet Iudex. De ingenuitate vero, & seruiture, vel de ingenuitate & libertinitate solus Princeps cognoscet: vt j. eod. l. penult. & s. de ped. iudic. l. ij.

Vbi quis de curiali, vel cohortali, aliæ conditione conueniatur.

Si quis fuerit Curialis, id est, officio curiæ, vel Iudicum obnoxius: vel si fuerit Cohortalis, qui duro seruitio arcebatur: vel cuiuscumque corpori obnoxius, & aufugit ab his, quibus seruire debeat: distinguitur, vtrum se dederit armatæ militiæ, an inermi.

Si armata, conuenietur sub magistro militum: vel si reperiat in foro alicuius Præsidis prouinciæ, Præses ille causam debet referre ad magistrum militum, vel ad præfectum Prætoris: & hoc est quod dicitur infra, eod. l. vlt. Si autem inermi militiæ se detulit, id est, seruitio alicuius curiæ, cõueniri poterit apud quemlibet Iudicem, qui fuerit in locis, vbi deprehensus est: & ita videtur illud habere locum, Vbi te inuenero, ibi te iudicabo, &c.

Vbi Senatores, vel clarissimi, ciuilitè, vel criminaliter conueniantur.

Senatores vel clarissimi si conueniantur ciuilitè, debet fieri conuentio in scriptis: & si degunt Romæ, vel in suburbis, debent conueniri apud Prætorem, vel præfectum vrbis, aut magistrum officiorum, quoties ei hoc commisit princeps. Si verò sunt in prouinciis, conueniuntur ibi, vbi larem fouent: aut vbi maiorem partem bonorum possident, & assidue conuersantur. j. aod. l. vlt. Si verò criminaliter conueniantur, si quidem conueniendi, non sunt illustres, conueniuntur ibi, vbi crimina sunt admissa, non obstante fori præscriptione: omnem enim huiusmodi honorem reatus excludit. j. l. i. Si verò sunt illustres, fit distinctio Senatorum (licet omnes sint illustres) inter Patricios, Prætores, Præfectos vrbis. &c. j. eod. l. penult.

In quibus causis militantes fori præscriptione uti possent.

Omnes etiam Principum domestici, & agentes in rebus, vel qualibet alia militia vel dignitate gaudentes, vel quamlibet negotiationem exercentes, super publicis functionibus, vel publicis debitis, apud Præsides prouinciarum conueniantur, & exi-

Militia armata.

gantur. Excipiuntur autem armata militia præditi, & qui ad rem propriam vnius anni componendam, comæatum ostenderint se accepisse, vt j. eod. l. i.

Vbi causa fiscales, vel diuinæ domus, hominumq; eius agantur.

Si procurator fisci conueniatur à priuato, vel conueniat priuatum, cognoscit de ea causa procurator Cæsaris vnà cum Præfide prouinciæ: vt s. si aduer. fisc. l. ij. & j. eod. l. ad fiscum. Si autè procurator Cæsaris agit contra priuatum, vel conueniatur à priuato: procurator fisci de ea causa cognoscet. s. si aduerf. fisc. l. i. Causæ autè hominum diuinæ domus, siue sint serui, siue coloni, siue inquilini, siue agant, siue conueniantur in ciuili, vel criminali negotio, audiuntur & examinantur apud præpositum sacri cubiculi,

cubiculi, & comitem domorum, vel procuratorem Cæsaris. j. c. dem. l. vlt. & l. cum aliquid.

Quando licet unicuique sine Iudice vindicare se, vel publicam deuotionem.

Licet regulariter tradatur, neminem sibi ius dicere posse, vel se vindicare: vt s. de Iudicis. l. nullus. & ff. quod met. cau. l. extat. hic tamen quidam casus ponuntur, in quibus alicui se vindicare permittitur: vt si reperiat quis nocturnum agrotum populatorem, id est, deuastatorem: aut alios qui in itineribus frequentatis stant in insidiis, eos enim impune quis occidere potest. Item publicam deuotionem permittitur vindicare: vt si quis velit defertorem militiz opprimere: & si resistit desertor, præcipituran eo velox esse supplicium: vt j. eod. l. vlt.

De inofficioso testamento.

De hoc satis ff. eod. tit. pag. 28.

De inofficiosis donationibus.

Donatio inofficiosa

Quia saepe in fraudem legis excogitantur donationes, vt cesset querela inofficiosi testamenti, vt j. eod. l. i. ideo de ea. Est autem Inofficiosa donatio, qua contra officium pietatis est facta: scilicet, quia per eam liberi vel parentes excluduntur à debito bonorum subsidio, vel ex proposito donantis, vel re ipsa. Et competit ista querela, siue donator decedat testatus, siue intestatus, vt j. eod. l. precibus. Superior autem querela facto tantum testamento competit. Datur autem ista querela omnibus his personis, quibus & superior: nam dicit lex, vnam esse istius, & illius querelæ causam, & similem æstimandam, & idem esse ius vtriusque temporibus & moribus: vt j. l. fin.

De inofficiosis dotibus.

Inofficiosa dos.

Et ista similis est donationi inofficiosa, vt j. eod. l. i. Si ergo mater bona omnia, vel penè omnia in filiorum fraudem dederit in dotem pro se, vel fortè secundum Pla. pro filia, vel pro muliere alia, per querelam inofficiosa dotis fiet reuocatio: vt filiis conquerentibus emolumenta debita deserantur: vt j. eod. l. i. licet Azo dicat, quòd vbi mulier pro alia muliere donat dotem, lotum habeat querela inofficiosa donationis: quia quantum ad donantem non dos est, sed donatio.

De petitione hereditatis.

De hoc ff. eod. tit. dixi. pag. 29.

De rei vindicatione.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 29.

Do

*De usufructu, & habitatione, & ministerio
seniorum.*

De hoc dixi, vt in propriis tit. pag. 31. & 33.

De seruitutibus & aqua.

Generaliter dicit de seruitutibus, de quibus & nos in proprio
tit. ff. Specialiter autem quædam dicit de aqua, de qua nos in tit.
de aqua plu. arc. & de aqua quot. & xlii. pag. 134. & 160.

De lege Aquilia.

Dixi ff. eo. tit. pag. 37.

Familia eriscunda.

De hoc satis ff. eo. tit. dixi, pag. 38.

Communi diuidendo.

De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 39.

*Communia vtriusq; iudicij, tam familia eriscunda, quam
communi diuidendo.*

Et de hoc sub proprio tit. ff. dixi pag. 39.

Finium regundorum.

Dixi ff. eo. tit. pag. 38.

De consortibus eiusdem litis.

Quia communem hæreditatem, vel res alias, vel etiam pro- *Consortes
eiusdẽ litis*
pter fines distinguendos, sepe contingit plures agere, & conue-
niri: ideo ponit de consortibus eiusdem litis. In his autẽ olim ita
erat, quod si vnus conueniretur sine socio suo, patiebatur excep-
tionem, ne ageret sine eo. Hodie omni submota exceptione &
agere & conueniri quilibet sociorum potest: sed & pro sociis po-
test agere post litem contest. contra omnes, etiam si constat eum
non habere mandatum, dum tamen caueat de rato. Ante litem
verò contest. repelleretur, si certum esset eum non habere man-
datum, licet caueret de rato. j. e. l. l. & ij.

De noxalibus actionibus.

De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 38.

Ad exhibendum.

De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 40.

De religiosis, & sumptibus funerum & aleatoribus.

De prima parte diximus ff. eo. tit. pag. 43. De aleatoribus au-
tem sub proprio titulo, pag. 42. & hic ponitur vna noua con-
stitutio Græca: quam vide.

¶ De rebus creditis, & iurciurando.

CAVE tibi, quia in hoc titulo non tractat de prima parte, sed tantum de iurciurando: sicut & ff. quod cum eo qui. nam non tractat ibi de his, de quibus in rubrica: sed inferiori libro. De materia huius tituli diximus ff. sub propriis titulis satis.

Si certum petatur.

De hoc ff. eo. tit. dixi pag. 44.

De suffragio.

Suffragium

Quia suffragium petitur per certi conditionem, ut j. co. l. r. de patrociniis quod prestat advocatus. Nam fragor, id est, sonus arborum, inde suffragium sonus ille, qui fit, ut per eum subveniat alicui: hic autem ponitur improprie, scilicet pro eo, quod datur pro hoc patrocinio. Tractatur enim hic de salario, quod datur auctoritati advocatis, quando, & per quam actionem peti possit.

De prohibita sequestratione pecunie.

Sequestratio

Ne quis crederet debitorem, qui ex quo libet contractu conuenitur conditione ad pecuniam soluendam, compellendum se faciat sequestrationem pecunie, que est in lite: ponit de prohibita sequestratione pecunie, ut nomen pecunie ponatur pro specie, vel

Sequester.

quantitate que est in obligatione: ut j. de constit. pec. Est autem sequester ille, apud quem plures eam rem, de qua controversia est, deposuerunt, id est, ab eo quod occurrenti, & qua sequestratio eos committitur res: ut ff. de verb. sig. l. sequester.

Sequestratio.

Sequestratio enim cum res apud sequestrum est, nec possidet actor, nec possidet reus: nisi hoc actum esset in sequestratione, ut custodia causa tantum fiat depositio, ff. de po. l. licet. i. responsio. & §. r. Si ergo ex quo libet contractu pecunia postulatur, sequestrationis necessitas conuenit scit. Oportet enim debitorem primo conueniri, & si ad solvendum pulsari. Ex voluntate autem partium fieri potest, nisi in quatuor casibus, quibus ex necessitate fit sequestratio: de quibus per glo. in l. r. j. co. tit. de iur. iur. §. r. §. q. omni oratione quod non

De conditione indebiti.

De hoc ff. eo. tit. dixi pag. 46.

De conditione ob causam datorum.

Hæc conditio congruit cum superiori: utrobique enim intuitu causa

causa rem in alium emitto, neq; res emissa extinguatur: sed hæc futuram causam illa præteritam respicit. Inde est, quod in illa statim post solutionem nascitur condictio: in hac demum, cū fuerit cessatum, nisi poenitet. De hoc dixi ff. eo. tit. pag. 45.

De conditione ob turpem causam.

De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 46.

De conditione furtiva.

De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 47.

De conditione ex lege, & sine causa, vel iniusta causa.

Duas generales conditiones ponit, de quibus nos ff. sub prioris tit. diximus, pag. 47.

De actionibus & obligationibus.

De hoc ff. eo. tit. pag. 51. 52.

Ut actiones ab hæredibus, & contra hæredes incipiant.

Olim tradebatur talis regula, Quod post mortem heredis aut legatarii legatum relinqui non posset. Sicut nō poterat aliquis stipulari, post mortem suam sibi dari: sic nō poterat quis promittere, dare post mortem suam: Vnde & tradebatur regula, Ut ab hæredibus, & contra hæredes actio non incipiat. Hodie autē regula ista emendata est per hanc l. j. eo. l. i. & Insti. de leg. §. post mortē. Et caue tibi, quia aliter dicitur post mortem incipere actio in stipulatione, & aliter in legato: vt in prædictis alleg. vide- re poteris.

Ne vxor pro marito, vel maritus pro vxore, vel mater pro filio conueniatur.

Licet hæres iure successionis pro defuncto conueniatur, vt s. tit. prox: non tamen sic est in aliis, etiam qui valde coniuncti videntur: vt in hoc tit. & seq. Vxor enim non conuenitur pro marito, etiam si pro eo intercesserit, nisi intercesserit in rem suam. j. eo. l. i. & ff. ad Vell. l. ij. §. vlt. Speciale tamen est in primipilariā sarcina, quā subiuit maritus: vt j. in qui. cau. pig. tac. contra factis. Item maritus pro vxore non conuenitur, nisi solitis modis, si pro ea fideiusserit, vel ei successerit. Item mater pro filio, vel e contra, non conuenitur. Vnde & traditur regula certissima: Ex alterius contractu neminem obligari: vt j. eo. l. vlt.

Ne filius pro patre, vel pater pro filio emancipato, vel libertus pro patrono, vel seruus pro domino conueniatur.

Putabatur ratioe filiationis, vel paternitatis, vel seruitutis aliqua conueniri debere: dicitur tamen in hoc titulo contrarium.

*An servus ex suo facto post manumissionem ce-
neatur.*

Servus liber factus alius homo videtur, ff. de solu. l. qui res. §. arei. Ideo dubitabatur, an posset conveniri de eo quod in servitute fecit: iuxta quod distinguitur, an contraxit, vel quasi contraxit in servitute: deliquit, vel quasi: quod prosequere vt j. eo. per totū.

*Quando fiscus, vel privatus, debitorem sui debitoris exigere
potest, vel convenire.*

Regulariter prohibuit supra, alium ex contractu alterius con-
veniri: nunc ponit quasdam exceptiones & in fisco, & in priva-
to. Fiscus autem ratione speciali convenit debitorem sui debito-
ris: si debitor principalis non sit solvendo: vel ex ratione fisci ne-
cessario facto liquido prohibentur: vel ex contractu fiscali debito-
res conveniantur, ff. de iure fisci. l. iij. §. multa. & s. de cond. ex le-
ge. l. i. de con. fisci. debi. l. i.

De actionibus hereditariis: aliis, de herediact.

Superiori tit. dixit, alterum pro altero conveniri in casu: hic
ponit & alterum casum. Et ponit hic divisionem actionum: quia
actionum alia sunt hereditariae, alia non. Sunt autem heredi-
tariae, quae transeunt ad haereditates, vel contra haereditates. Item quae
ab haereditatibus incipiunt, vel contra haereditates, ff. de act. & obl. l. ha-
reditariarum. Abusivae tamen dicitur Haereditarius debitor, non
qui debet haereditati, vel haereditati, sed ipse haeres: qui ideo debet,
quod ipse est haeres: vt j. eo. l. sub praetextu.

*Ex delictis defunctorum in quantum haereditates conne-
riantur.*

In quantum haereditates ex contractibus defunctorum, vel quasi
teneantur, dixit: nunc in quantum ex delictis: de hoc Inst. de per-
pe. & temp. §. fin. & in c. h. de sepul.

De constituta pecunia.

De hoc satis ff. eo. tit. dixi. pag. 48.

De probationibus.

De hoc dixi ff. eo. tit. pag. 74.

De testibus.

Ista est viua probatio: & ideo tanquam potior praeponeitur: de
hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 76.

*De fide instrumentorum, & amissione eorum: & de
apochis, & antapochis faciendis: & de his quae
sine scriptura fieri possunt.*

*Instrumē-
torū amif-
sio.*

Sequitur nunc de probatione mortuae vocis, id est, per scri-
pturam

pturam. Et de prima parte rubri dixi. ff. eo. tit. De amissione autem instrumentorum talis traditur regula: Quicumq; cōtractus etiam sine scriptis fieri potest. In eodem casu si scriptura interueniat, & postea amissa sit, nihilominus suam obtinet firmitatē. j. eo. l. i. & l. sicut. & l. statutum, & l. si solennibus. & l. ministris. & ff. eo. l. iure. & de pig. l. contrahitur. Antapocha autem est chirographum, quod facit debitor creditori, in quo confiteretur se soluisse tantum. Et non dicitur ab ærri, quod est contra: sed ab ante, quia fit ante apocham: & est inducta ad securitatem creditoris. Qui enim nomine alieno possedit, & pensionem soluit, vel creditori suo vsuras representauit, ille utitur antapocha: vt j. eo. l. plures apochas. Vbi gl. exponit quid sint Apochæ, & Antapochæ: & habebitur j. in proprio tit. Est etiam sciendum, quod omnis cōtractus sine scriptura fieri potest: nisi in quo casu exigitur specialiter scriptura, j. eod. l. cōtractus. & qui sint casus requirentes scripturam, ponit gl. in c. i. extra de censu. lib. vj.

Antapocha.

Nota.

Plus valere quod agitur, quam quod simulatè con-
cipitur

Quia per scripturam sæpe aliud fingitur, & simulatè scribitur, quam verè agitur, sicq; fraudes sæpe committuntur: constatq; plus valere veritatem, quam simulatè gestum: ideo ponit hæc rubricam, quæ in verbis suis satis plana est. Quib⁹ autem modis sit fraus legi, ponit gl. ff. de le. & senatusc. l. fraus.

Simulatio
fraus le
gis.

De commodato.

De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 49.

De pignoratitia actione.

De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 50.

De exercitoria, & institoria actione.

De duobus generibus contractuum præmittit, ex quibus infolidum tenemur ex alienis contractibus. De his dixi ff. eo. sub propriis titulis, pag. 50. 52.

Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur: vel de peculio seu quod in suo, vel de in rem verso.

Prima pars rubricæ, est generalis: sequentes tres speciales: & dantur non infolidum hæ actiones, sed quatenus est, in peculio. & quatenus est iussum, & in rem versum. De hoc dixi ff. sub propriis titulis, pag. 53.

Per quas personas nobis acquiritur.

Acquiritur nobis per nosmetipsos, & de hoc nulla est hæ ratio.

r .v. ratio.

tatio. Item per filios in potestate nostra positos, vel constitutos. Itē per seruos nostros. Itē per alienos quos bona fide possidemus, vel in quibus habemus vsumfructum, vel vsum. De hoc late In-
 sti. eo. tit. per totum.

Ad senatusconsultum Macedonianum.

Qualiter conueniatur pater ex filii cōtractu dixit: nūc qua-
 liter pater non tenetur cum effectu propter exceptionem Mace-
 doniani beneficii. De hoc dixi ff. eo. tit. pag. 53.

Ad senatusconsultum Velleianum.

Sicut filiusfa. & pater habent exceptionem ex superiori sena-
 tusconsulto: ita & mulier ex hoc senatusconsulto Velleiano. De
 hoc dixi ff. eo. tit. pag. 56.

De non numerata pecunia.

Superioribus senatusconsultis subuenitur ciuilit̄ & natura-
 liter obligatis ratione speciali. hic ciuilit̄ tantū obligatis suc-
 curritur ratione naturali: iure communi cōsiderato propter pe-
 cuniam non numeratam. Dicitur autem duobus modis pecunia
 non numerata: vel respectu creditoris, qui propriē dicitur pecu-
 niam numerare debitori, vt sibi illa reddatur: vel respectu debito-
 ris, qui propriē dicitur soluere creditori, & improprie dicitur nu-
 merare, cū soluit quod debet. Pecunia autem largissime ponit̄
 tur pro omni re, quam quis numerauit, vel non soluit. ff. de verb.
 sig. l. pecunia verbum. Tale est ergo, ac si diceret, de pecunia, vel
 re non credita, vel non reddita &c. de hoc plenius In sti. de excep.
 §. idem iuris est.

Pecunia non
 numerata.

Pecunia.

De compensationibus.

De hoc satis ff. eo. tit. dixi, pag. 56.

De usuris.

Qualiter actio perimatur, vel minuatur per exceptionē, su-
 pra dixit: nūc qualiter augeatur: & hoc fit per vsuras, de quibus
 satis ff. eo. tit. dixi, pag. 73.

De nautico fœnore.

De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 75.

Depositum.

De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 54.

Mandati.

De hoc dixi ff. eo. tit. pag. 58.

Si seruus extero se emi mandauerit.

Mandati
 de emendo
 seruo.

Specialem casum mandati continet, scilicet cū seruus man-
 dat extero se emi. Et quatuor dicit hæc lex, scilicet, an fuerit
 vile

utile mandatum. Item an actio detur domino ex venditione, licet mandatum sit inutile. Item an solutio numerum peculiarium liberet emptorem. Item an agat de ancilla & de pretio. In primo dicit nullum esse mandatum. In secundo domino dari actionem ex venditione. In tertio quod emptor non liberetur. In quarto de utroque agi non posse.

Pro socio.

Quoniam socius quasi procurator est pro parte, ideo post actionem mandari ponit de societate, De hoc satis ff. eod. tit. dixi, pag. 59.

De contrahenda emptione, & venditione.

Sicut societas solo consensu contrahitur, ita & emptio. de hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 59.

De hereditate, vel actione vendita.

Nunc de venditione rerum incorporalium: de hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 60.

Quae res vendi non possunt: & qui vendere, vel mercari vetantur.

Nunc specialiter tractat de quibusdam rebus quae vendi non possunt: vel etiam si possunt, venduntur tamen certis personis: ut est instrumentum, quod exercitui mittitur, prohibetur vendi. j. eod. l. pen. & vlt. Sericum non debet quis emere à barbaris, praeter comitem commerciorum. Itē nec aliquis priuatus puri distrahere alij priuato, vel facere, id est, tingere. j. l. i. & ij.

Sericum emere.

Quae res exportari non debent.

Suprà de quarundam rerum venditione inhibita dixi: nunc ponit de inhibita translatione quarundam rerum: ecce enim ad barbaricum solum transferre vinum, vel oleum, aut aliquod liquamen non debet aliquis Romanus vel causa vendendi, vel causa gustandi: ut sciant barbari qui sunt hostes Romani imperij, qualia sint nostra liquamina: ut j. eod. l. i. Item ferrum factum, vel infectum, & scuta, arcus, & sagittas, vel cuiuscunq; generis arma non debet quis in aliquo loco vendere, vel quocunq; titulo cedere barbaris, etiā si tanquā legati veniāt Romā. j. eo. l. vlt.

De eunuchis.

Eunuchi dicuntur Spadones tantum, & non castrati: & tales fieri prohibentur in Romano imperio: homines tamen barbari extra solum Romani imperij fieri possunt eunuchi. & facti eunuchi possunt vendi, & quolibet modo alienari. Si verò facti sunt eunuchi in Romano solo, non poterunt vendi, sed confiscabun-

Eunuchi. Spadones.

scabuntur si dominis consentientibus facti fuerint. Et qui fecerit eunuchos, capite punietur: vt j. eod. l. i. & ij.

De patribus qui filios distraxerunt.

Filius venditur.

De distractione eunuchorum s. dictum est: nunc de distractione filiorum, non licet autem patri filium vendere: vt j. eo. l. i. nisi pro necessitate famis: vt tamen quocumq; pretio soluto emptori à filio, vel quocumque alio, restitatur: vt j. eod. l. ij.

De rescindenda venditione.

Rescindere venditionem

Qualiter rescindatur venditio, id est, vnus altero inuito eam dissoluat, dicit: de hoc. ff. eod. titulo dixi, pag. 61.

Quando liceat ab emptione discedere.

De hoc dixi. ff. de rescindenda vendi. pag. 61.

Si propter publicas pensitationes venditio fuerit celebrata.

Pensitationes publicae.

Quia quandoq; contrahitur venditio propter publicam pensitationem non solutam, vt s. de rescinden. vend. l. si quos, ideo de ea dicit, scilicet quando rescindatur: quod fit, si nō est solenniter facta: vt j. eo. l. ij. Et dicuntur Publicae pensitationes annuae exactiones tributorum, vestium, vel auri, vel argenti, quae à certis personis debebantur fisco. Sed & ea quae ad viarum vel portuum refectionem praestanda sunt à possidentibus, Publicae pensitationes dicuntur: vt j. eod. l. fin.

Sine censu vel reliquis fundum comparari non posse.

Census. Reliqua.

Nemo fundum tributarium emat tali pacto, ne praestet integrum censum, si nihil pro praeterito tempore fuerit solutum: vel si quid fuerit solutum, & non praestet reliqua, id est, residua, quae supersunt ad soluendum. Et sic census in futurum, sed Reliquis in praeteritum dicuntur. Item Censum pro toto, Reliquis pro parte quae soluenda restat. Et est ratio huius constitutionis, quia tributa semper à possidentibus exiguntur, nedum pro tempore quo possederunt, sed etiam pro praeterito. Secus tamē vbi à procuratore venditur: quia tunc pro praeterito tempore non conuenitur emptor. j. de censibus. l. vlt. §. i.

De periculo & commodo rei venditae.

De hoc. ff. eod. tit. dixi, pag. 62.

De actionibus empti & venditi.

De hoc. ff. eod. tit. dixi, pag. 63.

Si quis alteri, vel sibi sub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit.

Quia saepe quis emit alterius nomine, vt procurator hoc ex-
prelio,

presso, vel tacito: vel etiam aliena pecunia, & suo nomine: & in utroque casu verbis collatis in persona propria: vel etiam emit quis alteri, verbis collatis in persona domini: ideo quid iuris sit in his, ponit hic titulus.

De rebus alienandis, vel non alienandis: & de prohibita alienatione, vel hypotheca.

Quomodo res propria alienari vel vendi possunt, dixit: nunc ponit de rebus alienis. Licet enim alienam rem quis possit vendere, non tamen alienare. ff. de verb. signific. l. alienatum, & de contrah. emptio. l. rem alienam. Fallit hoc in casibus, quibus quis alienat, quod non suum est: no. per gloss. in §. creditor. Infitur. quib. alien. licet.

De communi rerum alienatione.

Quæcunque dicta sunt de alienis rebus in totum, intelligantur esse dicta de alienis rebus pro parte, quantum ad partem. Nam etsi socius omnium bonorum sit, non tamen nisi pro parte sua alienat: sed nec pro sua parte post litem contest. nisi suo socio velit alienare. s. com. diuid. l. i.

Rem alienam gerentibus non interdici rerum suarum alienationem.

Qui gerit rem alienam tanquam tutor, vel curator, vel etiam tanquam procurator, siue publicum, siue priuatum officium, res suas proprias alienare vel pignori obligare potest, vel fisco vel priuato.

De pacto inter emptorem & venditorem.

Quia in venditionibus varia apponuntur pacta, ideo de his. *Pactorum diuisio.* Sunt autem pactorum quæ fiunt inter emptorem, & venditorem: quedam de substantia contractus, ut de augendo vel diminuendo pretio, quedam sunt accidentalia, siue extranea, ut de dando libro exemplaris loco, vel aliquo simili non attingenti venditioni: puta, ut si venditor restituat emptori pretium intra certum diem, reddatur ei res: vel emptor præstet ei usuram pretij tardius soluti: vel, ut emptor non faciat monumentum vel Ecclesiam in fundo vendito: ut j. l. ij. & l. in initio. & l. vlti. Item pactorum quedam fiunt incontinenti: quedam ex interuallo. Item quedam sunt certa, alia sunt obscura, vel ambigua. Item fiunt pacta ut seruus exportetur, vel non: item manumittatur, vel non. Item ne prostituatur, de quibus j. speciales rubricæ. De pacto legis committoræ, & de in diem additione dixi. ff. in propriis titulis. Alia enim pacta accidentalia nomine carent, sed pro motu contrahentium excogitantur.

Si ser-

Si seruus exportandus vaneat.

Istud est speciale pactum quod in venditione apponitur: vt s. dixi. De hoc etiam. ff. eod. pag. 63.

Si mancipium ita vaneat, ne prostitatur.

Sicut superius pactum gratia veditoris apponitur, sic & illud gratia serui. Vnde superius potest venditor remittere: vt s. eo. l. ij. in fine, hinc non potest. Et de hoc. ff. de in ius voc. l. sed & si. §. prostituta, & ff. de contrah. emptio. l. si quis. Edictum vero diui Vespasiani locum habet, cum ancillam emptam ne prostitatur alteri vendo, siue simili lege: vt ff. de iur. pa. l. diuus.

**Edictum
Vespasiani.**

Si mancipium ita fuerit alienatum, vt manumittatur: vel e contra.

**Constitutio
diui Marci.**

Pro libertatibus representandis, vel manumissionibus faciendis, locum habent multae constitutiones, vt est constitutio diui Marci, & Commodi, missa ad Officium Victorinum: si dono vel vendo seruum vt manumittas, vel si pretium do, non pecuniam in specie, vt manumittas seruum tuum: vt j. eo. l. i. ij. & l. si is qui. & ff. de condi. caus. da. l. dedi. §. sed & si tibi. & l. si pecuniam. §. l. Item constitutio diui Marci, & Commodi in semestribus locum habet, cum trado tibi seruum, vt post tempus sit liber: nec comprehenditur factum manumittendi: vt j. eod. l. ij. & de ser. expor. l.

**Constitutio
Seueri & Antonini.**

vti. Item constitutio diui Seueri, & Antonini ad Urbium Maximinum locum habet, cum alienus seruus mandat mihi vt eum redimam a domino suo nummis suis, id est: peculiaribus vel forte meis, sed hoc pacto, vt ipse restituat mihi. ff. de iud. l. non distinguo.

De adilitiis actionibus.

De actionibus contra venditores iure civili proditis, dixit nunc sequitur de praetoriis, quae sunt praedictarum pedisseque. s. de ve. iur. enuc. l. ij. §. quartus. De hoc dixi. ff. eod. tit. pag. 71.

De monopolis, & conuentu negotiatorum illicito: vel artificum, ergo laborum, necnon balnearum prohibitis, illicitisque pactionibus.

Monopolis

Quia venditores illicitas inueniunt inter se pactiones: sicut & artifices, & negotiatores, siue ergolabi: ideo de eis ponit. Dicitur autem Monopolis, id est, singularis negotiatio in ciuitate: a *μόνος*, quod est vnum, & *πώλις*, quod est venditor, vel polim, quod est venditio secundum glossam nostram hic: quasi vno vel certo modo facta negotiatio, vel venditio. Inde dicitur Bibliopola, id est, venditor librorum, quem Librarium dicimus. Placet autem denominauit monopolium, a *mones*, & *polis*, quod est ciuitas: inde Monopolium, id est, vnica negotiatio in ciuitate: quod accidit

accidit, cum inter se paciscuntur, ne aliquem instruant in arte sua, nisi filios, vel nepotes: vel cum aliquo modo per pactum id facere nituntur, vt soli comodum alicuius artis vel negotiationis faciant. Idem in Balneatoribus, si conueniant ne aliter balneent, quam ea mercede quam ipsi constituerunt. Idem in Locatoribus rerum, vel operarum suarum: maxime scriptoribus, si paciscantur, ne opus ab altero inchoatum alius perficiat. Ergolabi *Ergolabi.* dicuntur quidam operarij laborantes in stationibus suis, ab *197a*, quod est opera, vt dicit Ser. in prin. Geor. & labor.

De nundinis & mercatoribus.

De hoc ff. eod. tit. dixi pag. 217.

De vectigalibus & commissis.

De hoc dixi ff. de pub. & vect. pag. 134.

Vectigalia noua institui non posse.

Satis clarus est: & ego alias dixi ff. de pub. & vec. pag. 134.

De commercijs, & mercatoribus.

In hoc titulo quaedam specialia ponit circa negotiatores per- *Mercato-*
tinentes ad domum principis: vt scilicet numerus eorum no ex- *res.*
tendatur vltra quingentos. lxij. vt j. eod. l. pen. Et quaedam ge- *Negotia-*
neralia omniu mercatorum: quale est illud, ne pro mancipijs vel *tores.*
quibuscunq; speciebus, barbaris prebeant aurum. Item nobiliores
natalibus, & honore & patrimonio ditiores, perniciosum merci-
tonium exercere prohibetur: vt inter plebeios & negotiatores
facilius sit emendi, vendendiq; commercium: vt j. eod. l. iij.

De rerum permutatione, & prescriptis verbis actione.

Sequitur de contractibus innominatis, inter quos precipuus est permutatio: & postea de prescriptis verbis. De his diximus ff. in proprijs titul. pag. 65.

De locato & conducto.

De hoc satis ff. eod. tit. dixi, pag. 64.

De iure emphyteutico.

Emphyteusis Latine dicitur melioratio. Ab initio enim ste- *Emphy-*
tilia tantum huius contractus specie concedebatur: vt is qui ac- *teusis.*
ciperet rem, in meliorem conditione & statum deduceret, & fer-
tilem redderet: postea tamen ad id deuentum est, vt etiam fertilia,
& fructuosissima valeant emphyteuari. Et dicitur iste contra-
ctus emphyteusos, vel emphyteuticus: id est, meliorationis. Et
consistit in rebus soli tantum. De hoc C. de sacrosanc. eccl. Auten.
perpetua. Celebratur scriptura interueniente, & non aliter. j. co.
li. de hoc late Institut. de locat. §. adeo.

¶ De sponsalibus & arris sponsalitiis, & proxenetis.

Arrarum
præstatio.

Proxenetæ

Sponsalitiæ
arra.

Sponsalia.

DE contractibus rerum suprâ dixit: nunc de contractibus personarum. Vel, Suprà de societate quæ contrahitur propter pecuniam quærendam: nunc de societate conjugali, quæ propter prolem lucranda celebratur: & quia hoc fit per nuptias, quas sponsalia præcedunt. De sponsalibus dixi. ff. eod. tit. Arra autem si interuenerint, non possunt sponsalia impunè solui. Sed si quidem soluerit sponsalia ille qui dedit arras, amittit eas: si verò ille qui acceperit arras, restituat eas: & illud tantundem de suo, & nõ plus: nisi specialiter placuerit partibus, vt poenam arrarum extendant in quadruplum, tunc enim eò vt que extendetur, & non vltra. j. eod. mulier. l. responso. & §. quadrupli. De hoc in c. gemma, extra de sponsalib. Proxenetæ autem dicitur, qui implorat voluntates contrahere volentium. De hoc dixi. ff. de proxene.

Si rector prouinciæ, vel ad eum pertinentes sponsalitiis dederint arras.

Nunc ponit in specie de sponsalitiis arris. Si rector prouinciæ vel ad eum pertinentes sponsalia dederint, id est, sponsalitiis arris: sic enim verbum istud exponitur j. si nup. ex re. pe. l. i. ad eum autem pertinere intelliguntur non quilibet subiecti, sed filij, nepotes, propinqui, participes, id est, consiliarij, & domestici: hi ergo omnes nuptias contrahere non possunt cum ea muliere, quæ est oriunda de prouincia, vel aliàs habeat ibi domicilium. Sponsalia tamen possunt contrahere. ff. de ritu nupt. l. si quis. vtrum titulus iste hodie habeat locum, ponitur per Doct. in c. ij. de secund. nup.

De donationibus ante nuptias, vel propter nuptias, & de sponsalitiis.

Dixit de præambulis nuptiarum duobus prox. titu. sequitur videre de nuptiis: quas quia donationes præcedunt, de eis præmittit. Et dicitur ante nuptias, & propter nuptias, idem. j. eod. l. fin. & fit in recompensationem dotis. Sponsalia verò est simplex donatio, quam sponsus facit sponsæ, & e contra: vt j. eod. l. cum te. & aliis pluribus, de hac in Autent. vt spon. largit. coll. viij.

De nuptiis.

De hoc dixi. ff. de ritu nup. pag. 78.

De

De incestis, & inutilibus nuptijs, *haec affil.*
 Contraentes nuptias sibi veritas, puniuntur in periculo do-
 tis, & donationis propter nuptias, hæc enim confiscantur. j. cod.
 qui cōtra legum. Sed nec filij sunt legitimi, vel in potestate pa-
 rentis. Item de bonis suis testari non possunt in extraneos. Et di-
 cuntur largè omnes nuptiæ prohibitiæ Inutiles. Sed Nephariæ *Inutiles*
 propriè inter ascendentes & descendentes. Incestæ in collatera- *nuptia.*
 les vel affines: vt Insti. eo. §. ergo nō omnes, & ff. eod. l. quin etiā, *Nephariæ*
 & l. fin. & de adul. l. si adulterium. Aliæ quæ aliis rationibus *Incestæ.*
 prohibentur simpliciter inutiles dicuntur, quod multis modis
 contingit, vt not. glos. istic. §. sunt & aliæ.

De interdicto matrimonio inter pupillam & tuto-
 rem, seu curatorem, liberosq; eorum.

Qualiter ratione sanguinis prohibentur nuptiæ dixit: nunc *Tutor du-*
 qualiter ratione officij: & est ista prohibitio iuris ciuilis, ne cir- *cens pupil-*
 cumscribatur pupilla, vel adulta in re familiari: vt ff. de rit. nupt. *lam.*
 l. libertus. §. Senatus. Sed nec ista prohibitio hodie tenet propter
 c. ij. de nupt. & ibi not.

Si quacūque præditiu potestate: vel ad eum perti-
 nentes, ad suppositarum iurisdictioni sue aspi-
 rare tentauerit nuptias.

Qualiter ratione priuati officij prohibeantur nuptiæ. s. di- *Preses cō-*
 ctum est, nunc qualiter ratione publici officij autoritate & utili- *trahēs cō-*
 tate. Nam superior tit. si rector prouin. loquitur de sponsalibus: *subiect.*
 hic loquitur de nuptiis eorum qui prouincias regunt, seu alia *Pactio.*
 quacunq; potestate præditi, cū sibi subiectis nuptias contrahe-
 re intendit: & hæc prohibitio hodie locum non habet: vt in c. ij.
 de secund. nupt.

Si nuptia ex rescripto petantur.

Petuntur ex rescripto nuptiæ quandoq; iure vetite, quadoq;
 permixte: & quidem si sint vetite vel iure naturali, vel gentium,
 vel ciuili: etiam propter affinitatem, vel cognationem, indultæ
 non valent. Nā rei cuiuslibet cuius est denegata petitio, nō pro-
 ficit indultū. j. eo. l. vlt. & s. de incest. nupt. l. si. & imponitur pœ-
 na: vt j. eo. l. 1. Si verò sint vetite de iure ciuili propter pecunia-
 rium damnum vitandū, tenet indultum: vt s. tit. iij. l. si tutor. Si
 verò nuptiæ permixtæ sint, siquidem impetratur ad remissionem
 infamæ, quia mulier nimis citò festinauit nubere, putà intra tē-
 pus luctus, tenet rescriptum: vt j. ad Tertul. l. si qui. Idem si impe-
 tter nuptias ad retentionem prioris dignitatis. ff. de secund. nup.
 l. nup.

l. nup. aliàs ad alia superuacuum est rescriptum ad quæ iure com-
muni competunt. l. i. j. de thesaur. lib. x.

De secundis nuptiis.

Dixit de primis, nunc de secundis nuptiis: & dicuntur Secun-
dæ omnes vteriores post primas. Et dic quòd contrahuntur eor-
dem modo: sed multa conceduntur primis, quæ non secundò con-
trahentibus dantur. Nam puniuntur secundò nubentes propter
duo: primò, propter nimiam festinationem, quæ in vxoribus tan-
tùm punitur nubentibus intra annum continuû à morte mariti
computandum: ad cuius luctum remissio trifidiori habitu annus
est statutus. ff. de his qui not. infam. l. genero. i. respon. & §. sed
festinãtia propter duo: scilicet, propter turbatione sanguinis. ff.
de his qui no. inf. l. liberorum. §. si talis, in fi. vel ne de prole du-
bitetur: vt j. de repud. l. cõsensu. §. quòd si præter. Item ne quam
præster malignæ suspitionis causam etiam ad virum secundum,
eo quòd velociter ad nuptias festinauit: vt in Autent. de resti. &
ea quæ par. §. vnum. Secundò punitur secundò nubens propter
non seruata filiorum affectionem. l. hac edictali. j. eod.

*Si secundo nupsit mulier, cui maritus vsam fru-
ctum reliquit.*

De pœnis secundò nubentium dixit generaliter: nũc specia-
liter in vno casu, qualiter puniatur secundò nubens circa vsum-
fructû à moriente coniuge sibi relictum: qui secundum iura C.
ilico amittit vsumfructum si liberos habet. Sed per autenticã non
amittit. nisi legem eam acceperit: vt ex secundis nuptiis interiret:
in Autent. de nupt. §. de augmentis, & §. sed hac quidem.

De dotis promissione, vel nuda pollicitatione.

Quia nuptiarum gratia vel primarum vel secundarû & pro-
pter matrimoniorum onera grauia, sæpissime dos tribuitur: sed
dos incipit quandoq; à pactione, & pactio fit aliàs per promissio-
nem, aliàs per nudam pollicitationem: sit autem promissio per
stipulationem, & quandoq; etiam sine precedenti interrogatio-
ne. Sed Pollicitationi nihil aliud est quàm solius offeretis promissio:
vt ff. de ædil. edict. l. faciendum.

De iure dotium.

De hoc dixi. ff. eod. tit. pag. 78.

*De rei vxoria actione ex stipulatu in actione trans-
fusa, & de natura dotibus prestata.*

Sicut in quouis alio contractu tria considerantur principa-
liter,

liter, scilicet Conuentio, Obligatio, & Actio: vt not. Institut. de act. super rubro, sic in dote: Ideoq; primò conuentionem in est. de dote promiss. Secundò obligationem. s. titul. i. nunc ponit actionem. sic enim naturaliter debet disponi. Et dabantur olim due actiones tam viro pro petenda, quam vxori pro repetenda dote, scilicet ex stipulatu, & rei vxoria. Sed secunda hic tollitur, & datur omne quod in ea vtile erat actioni ex stipulatu: quã Imperator reseruat: vt dicit glos. hic super rubro. de hoc Institut. de act. §. fuerat.

De pactis conuentis tam super dote, quàm super donatione propter nuptias, & paraphernis.

Quia pacta certa super dote & donatione propter nuptias apponuntur, ideo de his dicit. Et de Paraphernis: quod dicitur *Parapher^a* *na.* *παρὰ,* quod est iuxta, & *φεγνῆ,* id est, dos: quasi iuxta dotem, quod scilicet vxor præter dotem secum ducit: vt & ff. de iure dot. l. si ego. §. dotis. & s. de donat. ante nupt. l. si. in prin. de hoc ff. cod. tit. dixi. pag. 78.

De dote cauta non numerata.

Quandoq; inuenitur dos cauta à marito, qui cõfessus est eam sibi numeratam, vel traditam, cum non sit numerata, scilicet ab vxore. Vel dic, de dote cauta à muliere, vel ejus patre, in instrumento dotali: & non numerata, id est, non soluta. Vel tertiò dic, quod ante consecutionem dotalis instrumenti cõfessus fuit sibi solutum: excipit intra xxx. dies. Si autem post, nullo tempore excipit. s. de non num. pec. l. in cõtractibus. §. i. Sed hodie seruatur Autent. quod locum. j. cod.

De donationibus inter virum & vxorem, & à parentibus in liberos factis, & ratihabitione.

De donationibus propter nuptias dixit: nunc d. simplicibus, quæ in matrimonio non valent, nisi fiant ratæ per confirmationem mortis, vel aliam: de hoc ff. cod. tit. dixi. pag. 75.

De repudiis, & iudicio de moribus sublato.

Omne quod ligatur solubile est, in Autē. de nupt. §. deinceps. & sic post ligamina matrimoniorum de dissolutione dicit: de hoc diximus. ff. de diuor. Sed de iudicio de moribus nõ restat tractare, quia sublatur est: vt j. eo. l. vi. Et erat secundum Azo. tale, quod licet maritus vxori, vel e contra, propter vnũ malũ morẽ nõ posset mittere repudiũ: tamen pluribus eadunatis & cõiunctis poterat soluere matrimoniũ: putã, si singulis dieb⁹ erat ebria. Itẽ in lãcio erat solita stertere, sæpeq; cacabat, vel his similia faciebat.

Iudiciũ de moribus.

Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur?

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 82.

Si dos constante matrimonio soluta fuerit.

Dos reddi tur. Quia non solum soluto matrimonio redditur dos, vt s. titul. prox. sed etiam durante quandoq;: quod aliquando fit ex causa necessaria, vt si maritus sit non soluendo, vel vergat ad inopiam, vel cum maritus deportatur & vxor seruat affectionem: vt s. de rep. l. t. Quandoq; ex causa probabili vt casibus. ff. de iure do. l. in tu. s. manente, & ff. solu. matr. l. quauis, & in se. Quandoq; sine causa, vt in hoc titulo: & tunc quia donatio praesumitur reddi viro, imò maritus quod soluit repetit in quantum mulier est locupletata. Sed & ipse ad totius dotis solutionem tenetur.

Ne fideiussores, vel mandatores dotium dentur.

Fideiussores dotis.

Pro dote agitur contra virum & eius haeredes, supra, tit. ij. l. dotis, non contra fideiussores vel mandatores, qui forte interueniunt, quia illi non tenentur: prohibetur ergo maritus ne dotem & vxor ne petat: ne causa perfidiae generetur inter eos. Sicut in donatione aliam inter eos facta dicit. ff. de don. inter vi. & vx. l. i.

Rerum amotarum.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 83.

Ne pro dote mulieri, bona mariti addicantur.

Mulier bona mariti mortui iure dominij addici non possunt. Sane si nullo haerede relicto decessit vir, maxime non idoneus ad soluendum, secundum iuris formam consulitur mulieris indemitati, quatenus successionis patitur modus. j. cod. l. t. scilicet vt postulet se mitti in possessionem bonorum hereditariorum, sicut & faceret quilibet creditor, &c.

De fundo dotali.

Specialiter de re inastimata in dotem tradita dicit: de hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 79.

Diuortio facto, apud quem liberi morari, vel educari debeant.

De hoc dixi ff. vbi pupillus educ. deb. pag. 92.

De alendis liberis ac parentibus.

De hoc dixi ff. de lib. agnosc. pag. 84.

De concubinis.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 86.

De natura abus liberis, & matribus eorum: & ex quibus causis nati efficiantur.

Ex concubinis naturales filij nascuntur: ideo de eis, & eorum matribus.

matribus: scilicet qui dicantur naturales, & quantum possit eis *Naturales*
 relinqui vel inter viuos, vel in vltima voluntate, aut quoquo ti- *liberi.*
 tulo dari. Et ex quibus causis naturales efficiantur sui, id est, re-
 digantur in potestatem: est de hoc propria Autentic. quib. mod.
 nat. effic. sui. coll. vij. vel hant legitimi successores patris, et si nō
 redigantur in potestatem suam eo viuente: & de hoc tractatur in
 alia Autent. quib. mod. nat. effic. legit. coll. vi.

De testamentaria tutela.

Dixit de contractibus, nunc de quasi: vel, Dixit qualiter vi-
 uens pater consulat filio in alendo: nunc qualiter moriens in tu-
 tela, de hoc ff. eod. tit. pag. 87.

De confirmando tutore.

De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 88.

De legitima tutela.

De hoc ff. de legitimis tutoribus dixi, pag. 88.

Qui petant tutores, vel curatores.

De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 89.

Vbi petantur tutores, vel curatores.

Et de hoc in superiori titulo, qui pet. tutor. vel curator. ff. dixi
 pag. 89.

*De tutoribus, & curatoribus illustrium, vel claris-
 simarum personarum.*

In illustribus & clarissimis pupillis specialia quædam seruan-
 tur. scilicet adhibita quadam solenitate, de qua in l. i. & ij. infra
 eodem.

*Qui dare tutores vel curatores possunt: & qui pos-
 sunt dari, vel non.*

Ista est tutela datiuæ, id est, de tutoribus per Iudices constitue-
 dis: de quibus dixi ff. de tut. & curat. da. ab his, pag. 88.

*Datiua
 tutela.*

Quando mulier officio tutela fungatur.

Regulariter mulier non potest esse tutrix, quia hoc officium
 virile est. ff. de regul. iur. l. ij. j. eod. l. i. nisi à Principe impetraue-
 rit filiorum tutelam. ff. de tut. l. vlt. per codicem tamen impetra-
 re potest à Iudice tutelam filiorū legitimorū, & naturalium: vel
 naturalium tantum, si mater fuerit maior, & impuberi non sit
 tutor testamentarius vel legitimus: vel etiā sit, sed excusetur, vel
 vt suspectus remoueat. Sed oportet mulierē iurare & renun-
 tiare Velleiano & secundis nup. omniq; alii legitimo auxilio:
 & suam substantiam filiis supponere: vt j. eod. l. pen. & vl. Hodie
 autem præfertur omnibus tutoribus legitimis & datiuis, sed nō

*Mulier tu-
 trix.*

testamentariis: de hoc in Auten. vt sine prohi. ma. de coll. viij. & in Auten. matri. j. eo. quæ est de hære. ab inte. §. ex his. coll. ix.

In quibus causis tutorem habenti tutor vel curator dari possit.

Tutor non potest dari habenti tutorem, ista regula fallit certis casibus hic not. quos ponit gl. Insti. de cura. §. interdum.

De administratione tutorum vel curatorum: & de pecunia pupillari funeranda, vel deponenda.

De prima parte tituli dixi ff. eo. tit. Debet autem tutor pecuniam pupillarem scenerare idoneis hominibus: quod si non faciat cum possit nouiter creatus tutor, tenetur ad vsuras post sex menses. ff. eo. l. tutor constitutus, non nouiter creatus tenetur ad vsuras post duos menses: quod spatium, vel laxamentum, non tribuitur his, qui nummos impuberum vel adolescentum in vsus suos clam conuertunt: hi enim statim tenentur ad vsuram centesimam: Si autem palam faciunt, tenentur ad pupillarem. ff. eo. l. tutor qui reper. §. vsuræ. & l. non existimo. de hoc lege hic Auten. nouissime. quæ ponitur hic in princ. tit.

De periculo tutorum & curatorum.

Quando incipiat ad tutorem vel curatorem pertinere periculum: dixi ff. de admin. tut. & habetur Insti. de satisf. tu. & cura. §. i. Amplius etiam illi qui dati sunt notitiæ causa sustinent periculum. j. eod. l. i.

Quando ex facto tutoris vel curatoris, minores agere, vel conueniri possunt.

De hoc dixi ff. eo. tit. pag. 90.

Si ex pluribus tutoribus vel curatoribus omnes, vel vnus agere pro minore, vel conueniri possunt.

Si plures sunt tutores, etiã vnus solus agit, & conuenitur nomine pupilli, nisi sit diuisa administratio; vt dicemus j. de diui. tu. & dicitur j. e. l. i. & ij. Quãdoq; tamẽ necesse est oēs tutores consentire, vt cum pupillus datur in adoptione: vt j. de act. ep. l. vlt.

Ne tutor vel curator vectigal conducatur.

Tutor constitutus prohibetur vectigalia prædia conducere: ea ratione, quia omnia bona conducentis à fisco sunt obligata ei. j. in quib. ca. pig. tac. con. l. i. & prius erãt obligata pupillo. s. de admin. tut. pro officio. sicq; incurrit tutor crimẽ fællionatus. ff. de pig. act. l. tu. §. contrariam. Item incurrit crimẽ falsi. ff. ad leg. Corn. l. i. §. tutores, & j. eo. l. i. & est hic titulus exceptio ab illo tit. qui est, rem al. gerent. non interd. rerum & c.

De tutore, & curatore, qui satis non dat.

Minoribus cauetur nedum per administrationē & obligationē tutorum & curatorū, sed etiam per satisfactionem ipsorū: de qua dixi ff. de adm. tut. habita tamen distinctione inter testamentarium, & datū ex inquisitione inter legitimum, vt ibi: & habetur Insti. de satisfd. tut.

De suspectis tutoribus, vel curatoribus.

De hoc dixi ff. eo. tit. pag. 91.

De in litem dando tutore vel curatore.

Olim tutor dabatur, hodie curator: vt Insti. de aut. tut. §. fi. & ideo de vtroque dicit. Vel dic correctiue legi: vt curator detur, qui & tutor à ruendo dicitur: non autem sit verè tutor, cum certæ rei tutor nō datur. Insti. quib. da. tu. pos. §. certæ. nisi in casu. ff. de tut. & cur. da. ab his. l. impuberi. de hoc in d. §. fi. Insti. de aut. tu. & j. eo. l. pen. & vlt.

De eo qui pro tutore negotia gessit.

De hoc dixi ff. eo. tit. pag. 89.

Si mater indemnitate[m] promiserit.

Quoniam matres pupillorum sepe indemnitate[m] promittūt pupillo de eo, quod sibi debent, vel debebunt tutores: & tunc est intercessio, & iuuatur mulier per Velleianū: sicut dicitur per totum titulum C. & ff. ad Vell. Si verò indemnitate[m] promittat de eo, quod pupillus debet tutori, non est intercessio: quia pro eo apud eundem nemo fideiubere potest. ff. de fideiuss. l. veteranus. Idemq; est & si promittat indemnitate[m] tutoribus de eo quod debent, vel debebunt pupillis. ff. ad Velleian. l. quamuis. §. si mulier. Sed nec mater, nec quælibet alia mulier iuuatur, si promittat indemnitate[m] de eo quod ipsa administrauerit. j. eod. l. quædam.

Si contra matris voluntate[m] tutor datus sit:

Datur quandoq; in testamento, quandoq; à iudice tutor contra vltimam matris pupilli voluntate[m]: in quibus casibus potius arbitrio matris, vel iudicis, quàm etiam patris statur. Quia hic, sicut & aliàs, potior est conditio prohibentis. ff. eod. d. l. Sabinus. Datus autem tutor contra voluntate[m] matris, sine infamia remouetur: nisi causa præcesserit, quare debet infamari: vt j. eod. l. i.

Vt causa post pubertate[m] adsit tutor.

Licet tutela pubertate finiatur, vt Insti. quib. mo. tu. fi. in prin. tamen ratione contiguitatis & coniunctionis post pubertate[m],
§. iiii. quæ

quæ antè erant inchoata, tenetur confirmare tutor, puta provocationem exercere. Si tamen in curatorem non sit translata gestio: vt j. eo. l. i. & ff. de app. l. tutor si. Sed admonere debet adultum vt sibi curatorem petat. ff. de adm. tu. l. ita.

Vbi pupilli educuntur.

Plana est differentia inter hunc tit. & illum scilicet, Diuortio facto vbi pub. quia ibi diuortio solutum erat matrimonium, hic morte patris: de hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 92.

De alimentis pupillo præstandis.

De hoc dixi ff. vbi pupil. edu. pag. 92.

Arbitrium tutelæ.

Arbitrium tutelæ, id est, actio tutelæ, qualis scilicet sit, quæ arbitraria dicitur: quia arbitrium iudicis habet locum, cum bona fidei sit. Et tractatur hic de directa actione tutelæ: nam de contraria loquitur j. de contrario iudicio. Et contra solitum morem imponitur hæc rubrica, non per genituum, nec per ablatuum, sed per accusatiuum. Et dicitur arbitrium tutelæ, subintelligendo, quale sit. De hoc dixi ff. de tut. & ra. dist. Et de contra. & util. pag. 93.

De diuidenda tutela, & pro qua parte quisq; tutorum conueniatur.

Tutelæ administratio aliquando diuiditur inter tutores ab ipsiis tutoribus, quandoque à præside, quandoque à defuncto: vt Instit. de fidei. tu. per totum, & quomodo quisque teneatur. De hoc dixi ff. de magi. con. pag. 95.

De in litem iurando.

Quia in actione tutelæ ob culpam specialiter iuratur in litem vt j. eo. l. alio. quod aliàs non est: vt ff. eo. l. siue, & l. videamus. §. fin. & in l. in actione. §. 1. de hoc iuramento dixi ff. eo. tit. pag. 45.

De heredibus tutorum.

Heredes tutorum non sunt tutores: tenentur tamè in quibusdam quasi tutores, puta in inchoatis per defunctum. De hoc dixi ff. de fide. & no. & hære. tu. pag. 94.

Si tutor non gesserit.

Tutor datus qui non gessit, si quidem inutiliter fuit datus, non tenetur: vt s. qui da. tu. l. neque. Si verò datus fuit utiliter: tenetur quidem vtili actione tutelæ: si non gessit non directa: vt ff. de pup. sal. fo. l. non quasi. §. illud. & de adm. tu. l. qui post. §. in eum. & j. eo. l. i. ordo tamè considerandus est de quo dixi ff. de mag. co. pa. 95.

De

De vſuris pupillaribus.

Pupillares vſura dicuntur, quas pro conditione ſuz perſona potest pupillus ſtipulari ſecundum modum, qui eſt ſ. de vſu. l. eos.

De fideiuſſoribus tutorum, ſeu curatorum.

De hoc dixi ff. eo. tit. pag. 94.

De contrario iudicio tutela.

De hoc dixi ff. de contra. & vñli act. tu. pag. 93.

De autoritate præſtanda.

De hoc dixi ff. de auto. & conſen. tu. pag. 90.

Quando tutores vel curatores eſſe deſinant.

Tutela finitur pubertate pupillorū omni capitis diminutione: item morte tutoris, vel capitis diminutione eius maxima vel media: item exiſtente cōditione vel tēpore, ſub qua, vel ad quod datus eſt: item ob hoc, quōd tutor remouetur vt ſuſpectus. Cura autem finitur adultis factis maioribus xxv. an. Cura enim pupillorum eodem tempore terminatur, quo tutela pupillorum. j. eo. l. i. Item finitur cura aduſtorum finito negotio, vel finita cauſa, ad quam dati ſunt. In ſut. de auto. tut. §. vltim. de hoc In ſti. quib. mod. tut. ſi.

De aſtore à tutore ſeu curatore dando.

Sæpe contingit tutorem vel curatorem impedire gerere minorum negotia: & æquum eſt interim providere minoribus. Eſt *Aſtor* ergo Aſtor ordinandus à tutore vel curatore, & idē dicitur Aſtutor. Et conſtituitur ad gerenda negotia, & ad litē. In ſt. de cur. §. quod ſi. & j. de a pp. l. ſi aſtor.

De excuſationibus tutorum & curatorum, & temporibus earum.

De hoc dixi ff. eo. tit. pag. 91.

Si ex falſis allegationibus tutor uel curator excuſatus ſit.

Si vera excuſatione quis excuſatur tutela, licet iniuſta, non tamen poſtea conuenitur. Si verò fit excuſatio falſa, nō prodeſt. ſicut & aliàs lata ſententia ex falſis inſtrumentis vel teſtimoniis reſcindenda eſt: vt j. eo. l. i. & j. ſi ex fal. inſtrumen.

Si tutor rei publice cauſa abeſſe ceperit.

Si tutor vel curator Reip. cauſa eſt abſuturus, debet ſe excuſare à tutela ad tempus: alioqui medi tempore periculo obſtringitur. Itē oportet eum poſtulare interim curatorem. ff. de adm. tu. l. tutores. §. qui ſe. & j. eo. l. i. & In ſt. de excuſ. tut. §. itē qui reipu.

De excusatione veteranorum.

Sicut in aliis, ita & in tutelæ excusatione subuenitur veterano, cum distinctione, de qua ff. de excu. tu. l. fed & milites. §. i. & ij. & Instit. eod. §. item hic.

Qui numero liberorum se excusant.

De hoc dixi ff. de excu. tut. pag. 91.

Qui morbo se excusant.

Etiã ratione morborũ excusantur tutores, vt furdi, muti, surdosi, perpetua valetudine laborantes, dixi ff. de excu. tu. pag. 91.

Qui ætate se excusant.

Maiores LXX annis excusantur à tutela, vel cura: vt j. eo. l. i. Sed in personali publico munere videtur statui tempus LV. ann. vt j. qui ætate. l. vlt. lib. x.

Qui numero tutelarum se excusant.

Tria onera tutelæ non associatæ diuersorum patrimoniorum eousque præstant excusationem, quatenus durant. Instit. de exc. tut. §. item tria dixi, ff. eod.

De curatore furiosi, vel prodigi.

De hoc dixi ff. de cur. fu. & aliis dan. pag. 96.

De prædijs, & alijs rebus minorum, sine decreto non alienandis, vel obligandis.

De hoc dixi ff. de reb. eor. qui sub tu. vel cur. sunt, pag. 97.

Quando decreto opus non est.

Et de hoc in eo. tit. ff. de reb. eo. qui sub tu. dixi, pag. 96.

Si quis ignorans rem minoris esse sine decreto comparauerit.

Emptor huius rei pupillaris sine decreto alienata, et si ignorauerit in comparatione: tamen vsucapere interim, id est, in minore ætate minoris non poterit: scilicet propter orationem diuine Seueri, qua prohibuit alienationem. ergo & per consequentiam vsucapionem: vt ff. de verb. sig. l. alienationi. non prodest ergo bona fides. ff. de vsucap. l. vbi. ad hoc. s. de admin. tut. l. lex qua. Item Iustinianus prohibet omnes temporales præscriptiones currere minoribus: vt s. in quib. caus. in integ. resti. non est necesse. l. vlt. licet olim secus dicebatur: vt ff. de acquir. rer. dom. l. bonæ fidei. post minorem verò ætatem curret statim: vt j. eo. l. i. §. vlt. l. fi.

Si maior factus alienationem ratam habuerit.

Si adultus maior factus ratam habeat expressè venditionem prædij sine decreto in minori ætate vediti, confirmatur veditio: nisi nesciret se esse deceptum ultra dimidium iusti pretij. j. eo. l. i. De

De magistratibus conueniendū.
De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 95.

LIBER VL

¶ De fugitiuis seruis, & libertis, mancipiisq; ciuitatum: & artificibus ad diuersa opera deputatis, & ad rem priuatam, & dominicam pertinentibus.

Nunc de actionibus quæ ex maleficio nascuntur, putà de furtis, inter quæ peius est domesticū. nulla enim efficacior peius est ad nocendū, quā familiaris inimicus: vt dicit glos. in l. i. ff. ad Sill. Fugitiuus est, qui ea mente recedit à domino, ne postea reuertatur ad eum: licet mutato consilio redeat. Erro est, qui temporibus consumptis in rebus nugatoriis: tandē, licet serò, rediit ad dominum. ff. de ædil. edict. l. quid sit fugitiuus. i. respon. & §. errorem. hic tamen quod non in vno dicitur, id in altero suppletur, & exauditur. ff. eo. l. i. §. vlt. & pen. & ibi dixi. Dicit etiam hic de libertis & mancipiis ciuitatum fugitiuis: nec curatur sit Romana, vel alterius ciuitatis. j. eo. l. mancipia. & l. pen. Et de artificibus scilicet ciuitatum, licet non sint serui: vt j. eod. l. fin. Et pertinentibus ad rem priuatam, id est, ad singulorum vtilitatem de populo. Et ad rem dominicam, scilicet Imperatoris.

Fugitiuus.

Erro.

De furtis, & seruo corrupto.
De hoc dixi ff. sub propriis titulis, pag. 179. & 41.

De operibus libertorum.

De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 125.

De bonis libertorum, & de iure patronatus:

De hoc dixi ff. eo. tit. & de iure patro. pag. 126. 124.

Si in fraudem patroni à libertis alienatio sit facta.

De hoc dixi, ff. si quid in fraudem pat. pag. 127.

De obsequiis patrono præstandis.

De hoc dixi ff. de iur. pat. & in titul. de obseq. à lib. & libert. pag. 125.

De libertis, & eorum liberis.

Qui puniantur, & qualiter, ob non præstita obsequia, hoc titulo tractatur.

De iure aureorum anulorum: & de natalibus restituendis.

Iura patronorum perduntur per restitutionem natalium: & per

per impetrationem anulorum. De hoc dixi. ff. sub propriis titulis pag. 138. & seq.

Qui admitti ad bonorum possessionem possunt: & intra quod tempus.

De hoc ff. eo. tit. dixi. pag. 121.

Quando non petentium partes petentibus accrescant.

Quia vnus ex his, quibus bonorum possessio defertur, quandoque excluditur, & accrescit alius: ideo de hoc dixi ff. eod. titul. pag. 117.

De bonorum possessione secundum tabulæ.

De hoc dixi. ff. eo. tit. pag. 123.

De bonorum possessione contra tab. quam prætor liberis pollicetur.

De hoc dixi. ff. eo. tit. pag. 119.

De bonorum possessione contra tabulas liberti, que patroni liberisq; eorum datur.

De materia huius tituli diximus satis. ff. de bo. lib. pag. 126.

Vnde liberi.

De hoc ff. eo. tit. dixi. pag. 127.

Vnde legitimi, & vnde cognati.

De hoc ff. eod. titul. & vnde cog. dixi. pag. 128. & dicitur j. de legiti. hære.

De successorio edicto.

De hoc dixi. ff. eo. tit. pag. 129.

De Carboniano edicto.

De hoc dixi. ff. eo. tit. pag. 122.

Vnde vir, & vxor.

De hoc ff. eod. tit. dixi. pag. 130.

Da repudianda bonorum possessione.

Ille, cui delata est bonorum possessio, si maior est xxv. ann. poterit repudiare: minor autem non, nisi tutore autore. ff. de succ. edi. l. i. §. vnusquisque. & §. tutor. & de bono. pos. l. tutor. Et potest repudiari tunc demum bonorum possessio, quando non est decreta, vel agnita. Nam nec hæreditas repudiatur postea quâ agnita est: vt j. de rep. hæred. l. sicut & ff. de succes. edict. l. i. §. decreta lis. Vno tamé capite repudiato, postea succedere per aliud potest: vt de succes. ed. dixi. pag. 129.

De collationibus.

De hoc dixi ff. de colla. bo. pag. 120.

Repudiās
hæredita-
tem.

De

De testamento militis.

Post successiones prætorias ponit civiles: & primò digniores, scilicet, ex testamento militis. De hoc dixi ff. de mil. test. pag. 102.

Qui testamenta facere possunt, vel non.

De hoc dixi ff. de testam. pag. 96. & Institut. qui non est permiss. fac. testam.

De testamentis, & quemadmodum testamenta ordinantur.

De hoc dixi ff. eodem titulo, pag. 96.

De heredibus instituendis: & que personæ institui non possunt.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 99.

De Institutionibus, & substitutionibus, & Restitutionibus sub conditione factis.

Nunc de institutione conditionali, & de conditione in restitutione fideicommissaria, & in substitutione apposita. De hoc dixi ff. de cond. institu. pag. 100. & de cond. & dem. pag. 114.

De impuberum, & alius substitutionibus.

De hoc dixi ff. de vulg. & pup. substit. pag. 99.

De necessariis seruis heredibus instituendis, vel substituendis.

Necessarius hæres seruis à domino institutus: qui ideo sic appellatur, quia siue velit, siue nolit, omnino post mortem testatoris protinus liber, & necessarius hæres est, etiam ignorans: vt Institut. de hæred. institu. in princ. Fit autem hæres necessarius domino. Item & filio impuberi, cui pupillariter substitutus est. ff. de vulg. substit. l. sed & si plures. §. quos. siue in vno gradu libertas & hæreditas, siue in vno libertas, & in alio hæreditas relinquatur: vel in vno testameto, vel codicillis libertas, & in alio hæreditas: vt j. eod. l. iij. & v.

De liberis præteritis, & exhereditatis.

Præterire, est emittere aliquem eo non instituto, vel exhereditato: vt Institut. eod. in princ. dixi. ff. de liber. & posthu. Exhereditare, est filium constituere alienum à substantia vel hæreditate sua: siue dicat exhæres, siue dicat alienus à mea substantia esse: vt j. eod. l. si quis.

Exhereditare.

De posthumis heredibus instituendis, vel exheredandis, vel præteritis.

De hoc dixi ff. de liber. & posth. Fit autem posthumus quinque modis, vt dicit gloss. hic super rubro.

De

De iure deliberandi, & adenda vel acquirenda hereditate.

Sui.

De iure deliberandi dicit lex, quod cum antiquioribus, & fin. & de adenda hereditate, scilicet, ab extraneo. Sui dicuntur se immiscere: Institut. de hered. qua. & diff. §. extraneis. Et de acquirenda à quocunque, scilicet, vel suo, vel extraneo: de hoc de xi ff. cod. & de acqui. hered.

De repudianda, vel abstinenda hereditate.

Repudiare hereditatem, est nolle eam habere: sicut Adire, est velle eam habere. Hinc est quod ille demum repudiat, qui potest eam adire. ff. de reg. iur. l. eius est nolle, & ff. cod. l. ij. & l. xij. qui hæres. & ibi dixi de hoc.

Quemadmodum testamenta aperiantur, inspiciantur, & describantur.

De hoc ff. cod. tit. dixi, pag. 103.

De edicto diui Adriani tollendo: & quemadmodum scripti hæredes in possessionem mittantur.

Edictum
diui Adria
ni.

Adita hereditate, restat vt hæres mittatur in possessionem rerum hereditariarum. Et super tali missione tractabat edictum diui Adriani, iniquè tamè: unde ponit hoc, non de seruado, sed tollendo. Dicebat enim, si scriptus hæres postularet se mitti in possessionem: nõ aliter fieret missio, nisi Reip. daretur tricesima pars hereditatis: & multæ erant interpretationes & distinctiones circa edictum factæ: hodie ergo sublato edicto, sit missio in possessionem hereditariarum: sub distinctione tamen. l. fin. j. cod. tit.

Si quis aliquem testari prohibuerit, aut coegerit.

De hoc dixi ff. cod. tit. pag. 105.

De his quibus vt indignis auferantur hereditates: & ad Senatusconsultum Syllanarum.

De hoc dixi ff. in propriis titulis, pag. 104.

De Codicillis.

De hoc dixi ff. de iure codici. pag. 105.

De Legatis.

De hoc dixi in ff. in tribus libris. cod. tit. pag. 106.

De verborum & rerum significatione.

De hoc satis. ff. cod. tit. dixi, pag. 219. hic autem specialiter interpretaciones quarundam rerum ad legata perementium exponuntur, de quibus infra.

Si omissa causa testamenti.

De hoc dixi ff. si quis omis. cau. testa. pag. 104.

De

De indicta viduitate: & lege Julia miscella tollenda.

In legando saepe viduitas indicabatur: puta, mulieri, vel masculo lego. x. ne nubat, nisi arbitrato illius. Et de hac loquebatur lex Julia miscella: ideo de ea ponit non corroboranda, sed tollenda, quia iniquitatem continebat: & hodie remittitur conditio, utpote publicae utilitati contraria: ut ff. de cond. & demon. l. non adiecta. & dicitur Miscella forte, quia Miscelliones appellantur, quae non sunt certae sententiae, sed variorum mistorumque iudiciorum sunt, secundum Festum. Hinc Lex miscella, quae in nubendo propriam sententiam & iudicium denegavit: & incertam aut variam, seu mistam alterius voluntatem sequi debere voluit, de hoc in l. ambiguitates. j. cod.

Miscella.

De his quae pene nomine in testamento, vel codicillis relinquuntur.

De hoc ff. cod. tit. dixi, pag. 112.

De Fideicommissis.

Secundum antiqua iura in multis differabant fideicommissa a legatis: ideo separatim de hoc dixi ff. de leg. iij. pag. 106. & ff. ad Trebel. pag. 116.

Communia de legatis & fideicommissis: & de in rem missione tollenda.

Hodie fraternizant legata & fideicommissa, ut dixi ff. de leg. iij. de in rem missione, & de eius multiplici tractatu, superuacaneum est dicere, cum sublatum sit omnino. Nam is, cui relictum est pure & in specie, si fuerit res testatoris, ab adita hereditate rem poterit vindicare: si fuerit res aliena, personaliter poterit agere.

Legata.
Fideicommissa.

Si falsa causa adiecta in legato, & fideicommissis fuerit.

De hoc dixi ff. de conditio. & demon. pag. 114.

De his quae sub modo legata, vel fideicommissa relinquuntur.

Modus ascriptus in legatis vel fideicom. pro conditione habetur: quia utroque non impleto priuatur legatarius legato: ut l. i. De hoc ff. de cond. & demon. dixi pag. 114.

De conditionibus insertis tam in legatis, quam fideicommissis, & libertatibus.

De hoc dixi ff. de cond. & demon. pag. 114.

De usuris & fructibus legatorum & fideicommissorum.

De rebus legatis principaliter dixi, nunc de accessoriis earum:

rum:

*Actio ex
testamento.*

rum: licet autem aliàs in actione, quæ stricti iuris est, vsuræ non
veniunt. s. de condict. inde. l. 1. In actione tamen ex testamento,
& fructus, & etiã vsuræ veniunt: comparatur enim iudiciis bo-
næ fidei: vt s. quib. ex caus. in integ. restit. non est ne. l. minoru.
Vnde sicut in illis ex qualibet mora veniunt vsuræ, ita & in hac
hoc est ex tempore interpellationis, cum hæres nullam iustam
causam prætendat non faciendæ solutionis: vt j. cod. l. 1.

*Ad Senatusconsultum Trebellianum: & de incertis
persona.*

*Incerta
persona.*

De prima parte dixi, ff. eod. tit. pag. 116. De incertis autem
personis dicitur Institut. de lega. §. incertis. gloss. in l. 1. C. de sa-
cro sanct. eccl. Cy. & Doct. in l. id quod pauperibus. C. de Episc.
& cler. vbi habes quæ dicantur incertæ personæ.

Ad legem Falcidiam.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 115.

De caducis tollendis.

Caducum.

Olim sæpe legata non solùm defalcabantur, id est, diminue-
bantur, sed etiã quandoq; fiebant caduca, id est, omnino inuti-
lia. Et dicitur Caducum, quod deficit post mortem testatoris qua-
cunq; ratione. vt j. eod. l. 1. §. & cum triplici. olim tamen deficie-
bat quibusdã rationibus, quibus hodie deficit: nam si hæreditas
vel legatum. Nec enim cedebat dies legati, vel hæreditatis nisi
ab apertura tabularu: nec ante poterat adiri hæreditas, nisi quis
esset suus hæres, vel institutus in solidum: vt supra, de iure quando-
si fratris. & ff. de iure & fact. ign. l. 1. §. vlt. Hodie verò quando-
cunq; post mortem adiri potest hæreditas, sint, vel non sint aperte
tabulæ. vnde & dies legatoru cedit à morte testatoris, non ab ad-
ita hæreditate, vt ff. eod. l. 1. §. cum igitur. Aliquando legatum à
principio est Pro non scripto, vel postea est. In causâ caduci, in
vita testatoris: vel post mortem in aliqua ratione deficiebat. &
id postremum aperta voce dicebatur Caducum: vt supra dixi.
Pro non scripto est, quod relinquitur ei, qui non est in reru na-
tura tempore testamenti. In causâ caduci est, quod relinquitur
ei, qui est in rerum natura tempore testamenti: sed postea dece-
dit viuente testatore: vel deficit legati conditio viuente testato-
re. Et de his tribus modis caduci tractat hic ritulus.

*Pro non
scripto.*

*In causâ
caduci.*

*De his qui ante apertas tabulas hæreditatem trans-
mittunt.*

Ponit quasdam personas, in quibus relicta non sunt caduca:
scilicet in personis liberorum. Tales enim etiã si ante apertas
tabulas,

tabulas, vel ante aditam hæreditatem decedant, nihilominus transmittunt ad successores, vt s. tit. prox. §. in nouissimo. Hinc Iuuenalis de quodam qui filios obtinuit: Legatum omne capis, (inquit) nec non & dulce caducum.

Quando dies legati, vel fideicommissi cedit.

De duplici cessione hic dicit, scilicet, quando peti possit: vt j. eod. l. i. & ex quo tempore transmittitur. De hoc s. de caduc. tol. dixi. ff. eod. tit. pag. 116.

Vt in possessionem legatorum vel fideicommissorum seruandorum causa mixtatur, & quando satindari debeat.

De hoc dixi ff. eod. tit. & in tit. fin. vt legat. & fide. no. ca. pag. 117

De suis & legitimis liberis: & ex filia nepotibus ab intestato venientibus.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 132.

Ad Senatusconsultum Tertullianum.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 132.

Ad Senatusconsultum Orficianum.

De hoc dixi ff. ad Tertul. pag. 132.

De legitimis hæredibus.

Nunc de collateralibus, siue ex latere descendentibus: de hoc dixi ff. vnde agnat. pag. 128.

Communia de successioneibus.

Post successionem ab intestato, & ex testamento succedentium ponit quædam communia earum successioneum, quæ sunt ab intestato: qualis est illa, j. eod. l. Seruus successores habere non potest. Item illa, A finitatis iure nulla successio permittitur. Vnde vitricus non succedit priuigno, nec econtra. j. eod. l. vitricus. & l. affinitatis. Item illa, Antequam scriptus hæres repudiet hæreditatem, vel aliqua ratione amittat facultatem quærendi eam, in testamento nemo succedit. ff. de reg. iur. l. quandiu. & j. eod. l. antequam. Item illa, j. eod. Nutritoribus hoc nomine nec civili nec honorario iure defertur hæreditas. Item illa, Quæ prior est in gradu, prior est in successione. j. eod. l. auunculo. de qua Insti. de serui. cog. §. repetitis.

De bonis maternis.

Incipit tractare, quid iuris nobis competat in bonis viuenti- *Bona ma-*
um: vel quia specialia quædam seruantur in successione delata *terna.*
filiis à linea materna: ideo de ea successione specialiter dicit.
Nam non quæritur patri sicut alia successiones et delata secun-
dum hæc tempora ante Iustinianum; vt dicit hic gloss.

De bonis qua liberis in potestate constitutis ex matrimonio, vel aliter acquiruntur, & eorū administratione.

Generalior est ille titulus quàm superior de delatis à linea materna: hic generaliter de delatis vñdecunq; veniant, vel ex quacunque causa obuenientia: & de administratione patri in talibus competente: de hoc Iustit. per quas personas nob. acquir. §. i. & ff. de vsu. l. cum fideicommissi. §. cum Pollidius. Nam distinguitur inter castrense, & quasi. De hoc dixi suprā de castrensi pec.

De hereditatibus decurionum, nauiculariorum, cohortalium militum, & fabricensium.

Licet iure communi deficiente omni cognatione primū coniuñx, deinde fiscus succedat: nisi in casu, vt suprā, vñde vir & vxor. l. i. & de secund. nup. l. i. hic tamen post coniugem non venit fiscus: sed hi, de quorū corpore vel collegio fuerat is, qui decessit: siue erat Nauicularius, vt j. eod. l. i. Et dicuntur Nauicularij, qui habent societate in nauibus faciendis, & reparandis, vel qui in nauibus blada ducunt: qui priuilegia habent multa. ff. de iur. immū. l. semper. §. negotiatores. Siue erat Cohortalis, siue Curialis: vt j. eod. l. iij. Siue erat Fabricensis, qui erant deputati armis faciendis, & reparandis, & vendendis: & isti etiam deputati dicebantur: vt in Autent. de arb. Et habet ista locum quando inter fiscum & corpus erant controuersæ: pura, quia vxor non supererat, vel repudiauerat: si tamen superesset vxor, omnibus præferretur. j. de bon. vac. l. i.

Nauicularij.

Cohortalis Fabricensis

LIBER VII.

*De vindicta libertate, & apud concilia-
um manumissione.*

CONIVNCTIO Et, in hoc titulo ponitur expositiuè, pro id est. De hoc dixi ff. de manumiss. vindic. pag. 136.

De testamentaria manumissione.

De hoc dixi ff. eodem, pag. 137.

De lege Fusta canina tollenda.

Ista lex impediēbat libertates: quia ea cautum erat, neminem in testamento suo totam familiam, vel vltra certum numerum manumittere posse: sed inter viuos bene poterat manumittere omnes seruos: hodie quod conceditur, inter viuos conceditur, multò magis in vltima voluntate. j. eod. & Iustit. eod.

De

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 137.

De dedititia libertate tollenda.

Dedititij erant, qui sine conditione dedebant se Romanis: & quandiu viuebant, serui erant: post mortem verò in libertatem eripiebantur: vt Institut. de lib. §. fin. Et ideo non dicebatur serui: quia successionem habent, & omnino libertatem superabant: vel verius liberi erant, sed seruire tenebantur. Sicut & alijs j. com. de manum. l. i. §. fin. autem.

De Latina libertate tollenda, & per certos modos in ciuitatem Romanam transfusa.

Et hæc Latina libertas tollitur. Et dicuntur Latini, qui toto Latini, tempore vitæ suæ erant liberi, sed in morte eripiebantur in seruitutem: & sic non habebant hæredem: vt Institut. de succes. lib. §. fin. Et sunt hic xij. vel xiiij. casus, in quibus olim fiebāt Latini: hodie autē per legem istam fiunt ciues Romani, & vere liberi. In omnibus autē, exceptis tribus, seruat ius patronatus illa sum.

De seruo communi manumisso.

Olim non poterat vnus ex dominis seruum manumittere: imò pars manumittentis accrescebat socio: vt Inst. de don. §. erat. Hoc Cōmunis die aut licet vni dominorum manumittere seruum communem, seruus ma- & inter viuos, & in vltima voluntate: vt j. eod. l. i. r. responso. numissus.

De seruo pignori dato manumisso.

Seruus pignori datus, si est obligatus generaliter, putà, obli- Seruus pi- gnori dat* ganit omnia bona sua, siue expressim sit obligatus, siue tacite, potest manumitti: nisi sit à creditore præclusus loco pignoris: vel si is debitor manumittat in fraudem creditoris, cum sciat se non esse soluendo: vt j. eod. l. ij. & iiij. ff. ex quib. caus. pig. ra. cōt. l. pen. Si seruus est specialiter obligatus, non potest manumitti, nisi volente creditore: sed tamen ipse manumissor reuocare manumissionem non potest. j. l. iij. & iiij.

De seruis Reipub. manumittendis.

Seruum Reipub. Romanorum, vel cuiuscunque ciuitatis aut Serui Reipub. vniuersitatis potest manumitti, dummodo alium seruum vice pub. vel loco sui det Reipub. Et talis manumissio non mutat: licet iugerit, quem pro se det. Et nisi aliquis titulus interuenierit iure communi, id est, causa propter quam reuocetur in seruitutem solitis modis. j. eod. l. i. ij. & iiij.

De his qui à non domino manumissi sunt:

Qui non est dominus, nullatenus potest manumittere: adeo numissus. Nō domi- ni nō ma- numissus.

vt nec tutor, vel curator, vel etiam pater eius, qui dominus est serui, manumittere possint. ff. de manum. l. seruus. & j. eo. l. si pater. Ita nec procurator domini manumittit, nisi in casu. j. comm. de manumi. l. j. §. vlt.

Qui manumittere non possunt: et ne in fraudem creditorum.

De hoc dixi. ff. eod. tit. pag. 138.

Qui non possunt ad libertatem peruenire.

De hoc dixi ff. eod. qui. ad libert. proclam. non licet, pag. 139.

Ex quibus causis serui pro premio libertatem accipiunt.

Serui quandoque fiunt liberi per beneficium legis & Iudicis sententiam, & suam strenuitatem, vt sunt serui qui tulerūt virginum raptos, monetæ falsatores, militiæ desertores, dominorum propriorum interfectores. His enim quatuor casibus per sententiam prædis libertate donandi sunt: vt tamen istorum seruorum domini pretium, à fisco percipiant. j. eo. l. ij. & iij. & iij. j. vnde vi. l. meminerint.

De ingenuis manumissis.

Ille qui est ingenuus propter manumissionem, non amittit suam ingenuitatem: Inst. de ingen. §. vlt. olim tamē ingenuus manumissus intra quinquennium poterat se in ingenuitatem repetere: sed hodie perpetuò vsque ad finem seculi poterit: vt s. vbi caus. stat. agi de l. vlt.

Communia de manumissionibus.

Commune est omnium manumissionum: quia omnis manumissio est datio libertatis Inst. de lib. in prin. Item per quemcunque modū processerit, contingit libertas. Item in ætate manumissio si nulla est differentia. nec in ætate manumittentis, Inst. de lib. §. vl. & j. eo. l. ij. dummodo sit maior xx. ann. Itē omnis manumissio potest fieri à domino, vel domina, vel eius liberis, cuiuscunque gradus, vel sexus, vel suis, vel emancipatis: vt j. eod. l. j. §. vlt.

De liberali causa.

De hoc dixi. ff. eod. tit. pag. 130.

De assertione tollenda.

Assertores Liberalis causa olim per quosdam qui Assertores dicebantur, (eo quòd allerebant eum liberum, qui dicebatur seruus) exercebatur: quod quia vanum & frivolum erat, ideo tractat de ea, non ponenda, sed tollenda. Et statuitur vt liberalem causam quis per se, vel procuratorem agat.

Quibus

Quibus ad libertatem proclamare non licet: & de rebus eorum, qui ad libertatem proclamare prohibentur.

De prima parte dixi ff. eod. tit. pag. 139. De rebus autem eorum, qui ad libertatem proclamare prohibentur, serua distinctionem l. vi. j. eod.

De ordine cognitionum.

Quia cum quaestione status concurrat quandoque alia quaestio, Ordo cognoscenda & dubitabatur, de qua prius sit cognoscendum, vel pronuntiandum: ideo ponit de ordine cognitionum, scilicet liberalium tantum: *ut quaest.* de hoc Instit. de act. §. praediciales. Sed supra de ordine iudiciorum generalior traditur doctrina, de ordine causarum omnium liberalium, & non liberalium: hic autem titulus specialis est, propter libertatis querelas inductus.

De collusione detegenda.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 140.

Ne de statu defunctorum post quinquennium queratur.

De hoc dixi ff. eo. tit. pag. 140.

De longi temporis praescriptione, quae pro libertate, & non aduersus libertatem opponitur.

De praescriptione, quae ruetur statum defuncti, dixit: nunc de ea quae statum viui ruetur. Si igitur quis fuerit in possessione libertatis per xx. ann. & sine interpellatione, a modo conueniri non potest: vt j. per totum. Libertatis praescriptio.

De peculio eius, qui libertatem meruit.

Dixit de persona patiente quaestionem status: nunc de eius peculio ponit, scilicet viui. Manumissio enim inter viuos videtur concessum esse peculium hoc ipso, quod non admittitur, nisi in quibus casibus manumissio facta inter viuos perinde habetur, ac si facta esset in codicillis: vt s. de Lat. lib. tol. §. sancimus. & §. sed & si quis. Si autem quis manumittitur in vltima voluntate, remanet peculium penes successores manumittentis: nisi specialiter fuerit datum manumisso. Pecul. manumissa.

De senatusconsulto Claudiano tollendo.

Senatusconsultum Claudianum loquebatur contra libertatem, ideo tollendum fuit: erat enim olim per vniuersitatem miserabilis acquisitio, & miserabilior libertatis amissio ex senatusconsulto Claud. Mulier enim libera seruili amore capta, si ei denuntiatum fuerat a domino, ne commiseretur seruo suo, & iudex super eo Claudiana senatusconsulti.

admonuisset eam, nec ipsa acquiesceret, suam substantiam perdebat, & libertatem amittebat, & fiebat ancilla domini denuntiantis. j. l. 1. & Insti. eo. tit.

De nudo iure quiritum tollendo.

Nudū ius quiritum. Sicut triplex distinctio erat in libertate, ut dixi s. de dedi. lib. & de lat. lib. tol. ita & in seruis, ut in quibusdam plenum, in quibusdam semiplenum, in quibusdam nudum, id est, sine aliqua utilitate, haberet dominium. quod tollit hæc lex, & omnes sunt plene domini, ut hic in fi. & Insti. de iur. perso. in fi.

Prescriptio.

Vsucapio.

De vsucapione pro emptore, vel transactione.
Explicite tractatu de iure agendi, quod proditum est ad impugandum: nunc de iure quod competit ad defendendum. Sed quia reus se defendit per exceptionem, sine longi aut longissimi temporis prescriptionem, & per vsucapionem, quæ & ipsa qualem qualè & de facto parit exceptionem, ut s. de iur. do. l. in rebus. Sed quia vsucapio dignior est, & fauorabilior prescriptione, ideo primum de ea. De materia huius tit. dixi ff. eodem tit. pag. 143.

De vsucapione pro donato.

De hoc dixi ff. eo. tit. pag. 144.

De vsucapione pro dote.

De hoc dixi ff. eo. tit. pag. 145.

De vsucapione pro herede.

De hoc dixi ff. eo. tit. pag. 144.

Communia de vsucapionibus.

Vsucapio in communia.

Vsucapionum communia hæc sunt, scilicet quod quis pro suo possideat: nam qui ex conducto possidet, quamuis corporaliter teneat, non tamē sibi, sed domino rei creditur possidere: neque enim colono vel conductori longæ possessionis prescriptio queritur. j. eo. l. 1. Item ut bona fides adsit, alicui non precedit. j. eo. l. vlt. Item ut res non sit vitiosa. j. eo. l. pen. &c.

De vsucapione transformanda, & de sublata rerum differentia mancipi, & nec mancipi.

Nec mancipi.

Mancipi.

Mancipes.

Ex diuersitate locorum diuersa iura in vsucapionem statuebantur: utpote cum res mobiles in provincia non poterant vsucapi, & ideo dicebantur Nec mancipi. In Italia verò prescribentur res solo biennio, & ideo dicebantur Mancipi, quia petebant vsucapi. Mancipes autem dicuntur aliæ conductores salis: ut s. de vect. & commis. l. si quis. Res autem mobiles anno ubique vno vsucapiebantur: hodie autem visum est nonquam vsucapioni formam

formam tribuere: vt sic dicamus de vsucapione transformanda, & de sublata rerum diff. man. & nec man. id est, idem ius est Italicarum & prouincialium vsucapionum quantum ad tempus, & quantum ad dominii translationem: vt j. eo. in prin. l. & in li. & Insti. eo. in prin.

De acquirenda, & retinenda possessione.

De hoc dixi ff. eo. tit. pag. 141.

De prescriptione longi temporis, decem, vel viginti annorum.

Ex possessione cum tit. prouenit prescriptio, ideo de ea. Et tractatur hic de prescriptione rerum immobilium, & incorporalium. Sed quia in eis nedum longissimum, sed & longa prescriptio sibi vendicat locum. Quid sit prescriptio, dixi ff. de excep. seu prescript. pag. 168. de materia huius tit. ponitur Insti. de vsucap. §. 1.

In quibus causis cessat longi temporis prescriptio.

Quando locum habet prescriptio longi temporis, s. posuit: nunc *Prescriptio quando cessat.* quando cesset, & quid cessat propter personam eius, cuius est res. vt olim si fuerat pupillus, vel hodie etiam si fuerit adultus, minor tamen xxv. ann. s. in quib. cau. in inte. rest. non est ne. l. vlt. prescriptio autem xxx. ann. bene currit minori, nisi sit impubes, licet possit restitui. j. de prescrip. xxx. ann. l. sicut. Sed etiam prescriptio quinquennialis, quae tuetur statum defuncti currit minori, nec restituitur. s. ne de sta. defun. l. si mater. Item in dote cauta & non numerata quandoque currit minori & restituitur, quandoque non. s. de temp. in inte. rest. j. Autem si minor. Item cessat prescriptio propter qualitatem rei, vt si fuerit sacrosancta, publica, pop. Romani, & ciuitatis. ff. de vsucap. l. vsucapio. Idem in omnibus rebus vitiosis, vel quasi. Idem in rebus mobilibus. j. eo. l. ij. Item cessat propter causam: vt si quis non possideat, vel mala fide possideat. Item in omnibus actionibus personalibus. j. ti. proxi. l. neque. Item in omnibus mixtis actionibus. j. eo. l. vnus nisi in hereditatis petitione, cum excedit terminos suos: vt s. de vsucap. pro emp. notatur.

Quibus non obicitur longi temporis prescriptio.

Quandoque etiam vere cucurrit prescriptio, tamen effectu caret: hoc autem accidit propter iustam, & probabilem, & necessariam absentiam personae quae petit restitutionem eius temporis, quod in vsucapione cucurrit se absente. Et seruatur haec in militibus, & vxoribus militum, in expeditione occupatis, &

in medicis, & in absentibus Reip. causa, vel in captis ab hostibus, & postliminio reuersis, vel in absentibus fortuito casu. j. cod. l. i. ij. iij. & iiij.

Præscri-
ptio cōtra
actionē in
rem.

Si aduersus creditorem.
Qualiter præscribatur rei vendicationi gratia domini cōpetenti, dictum est: nunc qualiter præscribatur actioni in rem, cōpetenti gratia iuris quod quis habet in re: putà creditor habet hypothecariam actionem, quomodo cōtra eam præscribatur. Nā diuturnum creditoris silentium, id est, decem annorum inter præsentēs, & xx. inter absentes, inefficacem quo ad effectum actionis pignoris persequendi constituit. j. eo. l. i.

De quadrienni præscriptione.
De præscriptione quæ tuetur emptorem dixit: nūc de ea, quæ venditorem, scilicet fiscum qui rem alienam vendit vt suā, & de ea quæ datur aduersus eum. Et habet locum quadrienni præscriptio in bonis vacantibus, facta computatione quadrienni ex quo cōperunt ellē bonā vacantia: & denuntiatum est fisco bona ellē vacantia, &c. de hoc ff. de diuersis & tempor. præf. l. intra. §. qua
drienni. & de iur. ff. l. i. §. diuus. & Insti. de vsuc. c. res.

Ne rei dominica, vel templorum vendicatio, temporis exceptione submoueat

Non solum in prædictis causis cessat præscriptio longi temporis, sed etiā in aliis, putà si res sit dominica, id est, principis: vel etiam Reip. vel templorum: talium enim res mobiles vel immobiles nulla alienationis specie obstante, nulla longi tēporis præscriptio officere, & omni temporis definitione submota, principi, vel tēplo, vel Reip. debent restitui. j. eo. l. i. ij. & iij.

De præscriptione xxx. vel xl. annorum.

Locum habet præscriptio xxx. ann. cūm præscriptio longi tēporis cessat: quod accidit propter multa, & varia, de quibus dixi, & in quib. cau. ces. lon. temp. præscri. hæc enim præscriptio non respicit varia rerum & personarum.

De annali exceptione Italici contractus tollenda: & de diuersis temporibus, & exceptionibus & præscriptionibus & interruptionibus earum.

Quia olim in Italico contractu, & actionibus ex eo cōpetentibus annalis quædam exceptio obseruabatur, ideo de ea. Et quia circa eam nimix difficultates erant, ponit de ea tollenda: utilis enim erat annus, & quidam eum extendebant in decennium, alii in quinquennium. j. cod. l. i. j. responso. Ponit etiam de diuersis tempo-

temporibus, & exceptionibus, & præscriptionibus, de quibus dixi ff. de except. & præscript. & ff. de diuers. & temp. præscript. pag. 168. & 169.

De alluionibus, & pascuis, & paludibus ad alium statum translatis.

Suprà qualiter res ciuilitè acquirátur, nũc qualiter naturali ter, vt per alluionẽ. Est autẽ Alluio latẽs incremẽtũ, id est, au Alluioctio & discretio occulta: nã ita paulatim adicitur, vel detrahitur vt intelligere nõ possis quãtum quoquo momẽto tẽporis adiciatur, vel detrahatur, In ff. de re diui. §. præterea. De paludib⁹ quoque & pascuis ad meliorem statum translatis, idem dicitur, scilicet vt separatim debeant non censerì, sicut nec illud censebitur, id est, censum præstabit, quod per alluionem ablatum est. j. eo. l. vt. §. similiter.

De sententijs præfectorum prætorio.

Alium modum ciuilis acquisitionis ponit, scilicet per sententiã. Incipit ergo tractare de officio iudicum, quod præcipuẽ in pronuntiandis sententijs consistit. Et quia præfecti prætorio maior res sunt cæteris magistratibus & iudicibus, ideo de sententijs eorum, & quæ sint eorum priuilegia in sententijs, & alibi. Tripli enim gaudent priuilegio & trina specialitate lætantur, vt hoc tit. videre poteris.

Quomodo, & quando iudex debet ferre sententiam præsentibus partibus, vel vna absente.

Habita plenissimè negotii inquisitione, si quidem vterque, id est, actor & reus fuerint præsentès, quandocunque intra triennium poterit ferri sententia. l. properandum. §. de iudi. vel intra biennium, & sex menses iure autenticorum, in Auten. de litig. §. omne. Si verò neuter eorum fuerit præsens, id est, neque actor, neque reus, nullo tempore fertur sententia. Si verò alterum eorum fuerit præsens, alter verò absens: si quidem reus tantum est absens, non contrahitur eremodiciũ (id est, deserì videtur iudiciũ) etiam secundum veteres leges, sed potest procoadi ad diffinitiuam sententiã. Actore autem absente, & reo præsentè, contrahitur eremodiciũ per l. properandum. j. vt per Auten. de liti.

De sententijs ex periculo recitandis.

Quia sententiã, sicut & mediã, cum periculo dantur & recipiuntur. Multis itaq; modis sententia est nulla: puta si iudex Sententia recitauerit non sedendo: Item si, non legerit scriptam. j. eod. l. i. nulla.

t. v. Item

Item si per alium, & non per se recitauit. j. eo. l. ult. in prin. Illa tamen quæ defunt sententiæ possunt per iudicem suppleri eodē die: scilicet quæ pertinent ad consequentiam prioris statutorij, vt de fructibus, & sumptibus, & si. ff. de re iud. l. Paulus.

De sententijs, & interlocutionibus omnium iudicum.

De hoc dixi ff. de re iudic. & ponit hic multavitia, propter quæ sententia est nulla.

De sententia qua sine certa quantitate profertur.

Quia quandoq; fertur sententia, sed tamē super incerta quantitate, ideo de ea. Curare autē semper debet iudex, si possibile est vt certam rei ferat sententiam: vt Insti. de act. §. curare, vbi satis de hoc: & j. eo. l. hæc sententia.

De sententijs qua pro eo quod interest profertur.

Quia incerta sepe fertur sententia circa interesse, cum non sit iudici expeditum in quantum possit vel debeat extendi interresse: putà cum etiam hodie multi dubitent, in quantum protendatur **Interesse.** interresse. Est autem interresse aliud commune, aliud conuentum, aliud singulare. Et dicitur **Conuentum** interresse conuentum pretium: & de isto non est hæsitatio: quia illud sicut conuētū est debet prestari, **Commune** nisi dolus alterius partis intercessisset. Commune interresse est, quod in contractibus & in delictis regulare est vt æstimetur. ff. ad l. delictis semper, & in contractibus plerunq; æstimatur. ff. ad l. Fal. l. prena. & istud præstandum est solidum. Singulare autem interresse est, quod æstimatione singulari petitur, id est, **Singulare.** singulare pretium rei: de hoc Din. in règ. mora. lib. vi. & Bar. in l. si. ff. de prato. sup. & Doct. j. eod. l. i.

Si à non competenti iudice iudicatum esse dicatur.

Iudex incōpetens est (licet in eum consenserim) pluribus modis: vel quia ipse nullam iurisdictionem habebat: vt si. de iurisd. om. iud. l. consensus, vel quia interuenit error in adeūdo ipsam, vel cōpulsus sum in eū cōsentire. Item propter diuersitatē rerū: putà datus est ad certas res, & de alijs pronuntiat. j. eo. l. i.

De pœna iudicis, qui malè iudicauit: vel eius qui iudicem, vel aduersarium corrumpere curauit.

Pœna iudicis varia est, secundum qualitatem delicti. Si enim dolo malo iudicauit, verè obligatus est ex maleficio, & tenetur actione in factum, vel de dolo ad omne interresse, & expensas, & ad æstimationem litis. Item fit infamis, j. eo. l. ult. Si autem pecunia sit data, vel promissa: tunc dati triplum, promissi duplum à comite

à comite priuatarum rerum exigitur: & iudex dignitatem vel honorem amittet: & hoc in civili causa: nam in criminali bonis omnibus confiscatis mittretur in exilium, in Auten. vt liti. iur. §. qui non accepit, & §. si autem. Suor & aliarum poenarum, de quibus In-lli. de oblig. ex quasi mal. circa prin. & in c. i. de re iud. lib. vi.

Sententiam rescindi non posse.

Multa custodienda in sententiarum prolatione supra diximus, quae si diligenter fuerint obseruata, vt in hac rubrica continetur sententia non poterit rescindi, vel ab eo qui iudicauit, vel à successore eius j. eod. l. i. nisi solitis modis, vt per appellationem: per integram restitutionem, per supplicationem, &c. Occasione autem omittitur exceptionis non rescinditur: vt j. eod. l. penul. nisi in casibus quibus licet peremptoriam exceptionem proponere post diffinitiuam, &c.

De fructibus & litis expensis.

Regulariter lite contest. fructuum ratio semper est habenda. Et dicitur Fructus, qui est deductis iustis sumptibus. Item praestatur fructus percepti & percipiendi, &c. Litis autem expensae victori non praestabantur à victo, nisi temere vocasset eum in ius ff. de iudi. l. eum quem temere. Hodie autem regulare est, vt victus victori condemnatur in expensis, nisi in casibus not. in ca. l. & in c. calumniam. de poen.

*Fructus.
Expensa litis.*

De re iudicata.

De hoc dixi. ff. eod. tit. pag. 146.

De executione rei iudicatae.

Parum esset sententiam ferri, nisi lata etiam mandaretur executioni. Mandatur autem sententia executioni, quando seruato ordine iudicario, & causa cognita, conuicto debitore vel confessio, lata est sententia ab eo, qui habebat potestatem iudicandi: hoc est à iudice competenti j. eod. l. i. & l. si vt proponis. Est autem Executor, qui post sententiam inter partes audita, & discussa omni lite prolata iudicata rei vigorem ad effectum deducere videtur. j. eod. l. penul.

Executor.

De usuris rei iudicatae.

Saepe contingit pecuniam in sententia deductam elapso legitimo tempore non solui: ideo supponit quae poena, & quando imponatur non soluentibus. Maximis enim usuris subiiciuntur, id est, centesimis, quae currere incipiunt demum post quatuor menses, à tempore sententiae computandos; si non fuerit appellatum: aut si appellatur, currunt à die confirmationis primae senten-

Maxima usura.

sententiæ: vt j. eodem. l. i. & l. eos. Interim autem, id est, in quadrimestri tempore, nulla omnino currit vsura.

Si plures vna sententia condemnati sunt.

Qualiter fiat executio contra vnū damnatum dixi: nunc qualiter si sint plures qui vna sententia damnantur: tales enim parte debent soluere: & potest ab eis exigi, & contra eos sententia pro virili portione mandari executioni.

Quibus res iudicata non nocet.

Sententia Regulariter traditur in ciuili, & criminali causa sententiam inter alios inter alios latam aliis non nocere, vel in eodem negotio, vel in acta. simili: siue hi qui experti sunt ciuilitate suo nomine cōtendebāt, siue etiam nostro. Sed tamen non præcedente vel sequente voluntate nostra, etiam si tales erant quibus licebat agere sine mandato: vt j. eod. l. i. iij. & iij.

Comminationes, epistolas, programmata, subscriptiones, auctoritatem rei iudicæ non habere.

Programma Quod per epistolam præses iussit aliquem soluere pecuniam, effectum non habet sententiæ: j. eod. l. i. Item subscriptio sententiam causa cognita latam non reuocat vel rescindit. ff. de re iudic. l. quod iussit, & j. eod. l. ea quæ, & l. iudex. Item præfatis interlocutio apud acta signata de duplo, vel quadruplo præstando, nisi debitor satisfaciatur, voluntas est potius comminantis, quam sententia iudicantis: neque enim omnis vox iudicis iudicari continet auctoritatem. j. eod. l. interlocutio. Item programma non habet vim rei iudicæ: j. eod. programma. Est autem Programma procedens scriptura vt dicunt, id est, quæ per plures prouincias & loca destinatur. Vel est Programma, cum idem diuersis traditur libellis, quasi procedens gramma, id est, litera: sic enim plerunque in corpore Autent. ponitur: vel secundum Io. vt differat ab epistola, est programma scriptura publicè in alio proposito. j. l. ij.

Si ex falsis instrumentis vel testimonijs iudicatum erit.

Sicut sententia propter omisam solennitatem reuocatur: vt j. titu. proximi. ita & propter adiunctam falsitatem: vt hic.

De confessis.

De hoc dixi. ff. eod. titu. pag. 147.

Res inter alios acta alijs non nocet.

Hic tit. loquitur de iudicatis, & actis extra iudicium. Sed si quibus res iud. non noc. loquitur de iudicatis tantum: & quæ ibi dicuntur, hic potes repetere. Tradit enim hæc rubrica vnā regulam

gulam cōtrariam siue casualem: de hoc in c. pen. extra de re iud.

De relationibus.

Quia iudex quandoque dubitans, causam ipsam ante sententiam vel post refert ad principem, vel ad alium cōsiliij causa: ideo de relationibus ponit: de hoc dixi ff. de appel. pag. 204.

De appellationibus, & cōsultationibus.

Quia sententia lata fiunt appellationes & cōsultationes: ideo de his subiungit. De appel. dixi ff. eod. tit. Cōsultatio autem in hoc differt à relatione: quia aut iudex refert negotium ad superiorem, vel ad imperatorem, vt instruat ab eo, qualiter in tali causa debeat iudicare, & petit instrui super facti qualitate, scilicet vt ea principi, notificata rescribat, quid super ea debeat presumi, & talis dicitur Cōsultatio. Aliquando iudex causam refert superiori, quia vult cuitare onus iudicādi, & ista propriè dicitur Relatio: de qua s. tit. proximi.

Cōsultatio

Relativ.

De temporibus, & reparationibus appellationum, seu cōsultationum.

Quando & qualiter fiat appellatio dixit: nunc intra quæ tempora exercetur: de hoc dixi ff. quando & intra quæ temp. appel. fit, hoc addito, quòd hodie vnus tantum fatalis est dies, id est, annus vnicus, intra quem debet appellator exequi appellationem secundum se, id est, cum ipse solus est in iudicio: communiter vè, id est, cum est in iudicio cum altera parte: aut si iusta causa intercesserit, alius annus indulgetur, & ita erit secundus fatalis, quo transacto, lite non complera rata manet sententia: vt in Autent. de his qui ingre. ad app. coll. v. de hoc in c. cum sit Romana, de appel.

Quando prouocare non est necesse.

De hoc dixi ff. quæ seu. line. appel. rescin.

Quorum appellationes recipiuntur.

De hoc dixi ff. à quib. app. non li. & de app. reci. vel non.

Si pendente appellatione mors interueniat.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 209.

De his qui per metum iudicij non appellauerunt.

Suprà dixit, quando appellatione facta non examinatur: hic econtrà, quando non facta habetur pro facta, & examinatur: putà si quis per metum non appellauerit: intellige quòd fuerit iustus metus, & talis qui in constantem cadere potuit: de hoc j. eod. l. vlti. & ff. de reg. iur. l. in omnibus, & de app. l. cum quidam. de app. reci. l. antepenul.

Si vnus

Si vnus ex pluribus appellauerit.

Docuimus supra quomodo appellatio appellati p̄fit: nūc ex-
ponamus, quomodo p̄ appellationē etiā alij nō appellanti appel-
latio facta proficiat. Nā si in vna eadēq; causā vnus appellauit,
Appellatio vnus prodest alteri. eo q̄ ista appellatio pronunciata est, ei quoq; prodest, qui nō
appellauerit. j. eo. l. si vna. de hoc in c. vna sentētia. extra de app.

Si de momentanea possessione appellatum fuerit.

Quando appellatio reiiciatur propter autoritatē iudicis, di-
ctum est: nunc audi quando reiiciatur propter vtilitatem ipsius
rei de qua lis est: putā si feratur super momentanea possessione,
Possessio momentanea. vbi appellatio non admittitur, fortē quia expectatur plenius ex-
aminari negotium in causa proprietatis. Est autem Possessio mo-
mentanea, si agatur de possessione retinenda per interdictum
vti possid. vel vtrubi: vel adipiscendae per interdictum quorum
bonorum, vel querū legatorū: vel recuperandi per interdictum
vnde vi. Est enim apta durare per momentum penes eum qui
vicit. Si enim ille qui succubuit incontinenti probat de proprie-
tate, statim eam recuperabit per sententiā, de hoc in c. i. de causis
pollēs. & proprie.

*Ne liceat in vna eademq; causa tertio prouocare:
nec post duas sententias iudicū, quas diffinitio
praefectorum roborauerit, eos retrahere.*

*Quotiens
appellādū.*

A sententia appellatur regulariter semel & secundo: Sed ter-
tiō non, vt dicit. Et quod dicit. Eademq; causa: improprie dicit.
vt patet. ff. de inoffi. test. l. circa, & no. 5. de procur. l. ita demum.
Sed propter identitatem litigatorū, & rei de qua queritur, di-
citur causa appellationis eadem esse cum principali.

Qui bonis cedere possint.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 147.

*De bonis autoritate iudicis possidendis, seu veni-
dandis: & de separationibus bonorum.*

De hoc dixi ff. sub propriis tit. pag. 148

De priuilegio fisci.

De hoc dixi ff. de iure fisc. sunt & alia multa priuilegia quae
hoc tit. colligi possunt.

De priuilegio dotis.

Non solum fiscus, sed etiam mulier pro dote priuilegium ha-
bet. Et nota quod hic titulus dicit de priuilegio quod habet in-
ter personales actiones. Sed de eo quod habet circa hypoteca-
riam dicitur j. qui pot. in pig. l. fin.

De reuocandis his, quæ in fraudem creditorum
alienata sunt,

De hoc dixi ff. de his quæ in frau. cred. pag. 150.

LIBER VIII.

¶ De interdictis.

DE hoc dixi ff. eod. tit. pag. 151.

De hoc ff. eo. tit. dixi. pag. 153.

De hoc. ff. eod. tit. dixi, pag. 153.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 163.

*si per vim, vel alio modo, absentis turbata fuerit
possessio.*

Dictum est supra de turbata possessione presentis, nunc de
possessione absentis. Est autem sciendum, quod absentis possessio quan-
doque per vim, quandoque per rescriptum principis turbatur. Et
siquidem turbatur per vim, expulsis his qui detinebant nomine
absentis, datur conditio ex lege ista ad recuperandum possessionem.
Si autem turbatur per rescriptum imperatoris, vel interlo-
cutionem iudicis: non fit ideo inuocatio possessionis: quia nego-
tiorum merita partium assertionem panduntur: quia per nimiam
instantiam literæ impetratae sunt. j. eod. l. vlti. & extra de in in-
tegr. restit. c. tamen ex literis, & de sen. & re iudi. l. cum illius.

Vti possidetis.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 159.

De tabulis exhibendis.

De hoc ff. eod. tit. dixi pag. 154.

*De liberis exhibendis, seu deducendis: & de libero
homine exhibendo.*

De hoc dixi ff. in propriis tit. pag. 165.

De precario, & Saluiano interdicto.

De hoc dixi ff. in propriis tit. pag. 164.

De aedificiis priuatis.

Quia per interdicta, de quibus supra, priuata aedificia de-
fenduntur, & tuentur, & constituenda fieri impetrantur: ideo
de his dicit, qui possunt vel teneantur aedificare vel reficere pri-
uata aedificia.

De ope-

De operis noui nuntiatione.

Quidam habent hic super lege, de operis noui, &c. propriam rubricam: sed non est necessaria. Satis enim pertinet hæc lex ad superiorem materiam, secundum glo. nostram. Et not. quod hæc nuntiatio fit tribus modis: vt ff. de nou. oper. nunt. l. de pupill. §. meminisse. de hoc dixi ff. eod. pag. 133.

De operibus publicis.

Ad extructionem & restaurationem pontium, & aquæ ductuum, & murorum, omnes certatim facta operarum & pecuniarum collatione, concurrere debent. Nec aliquis ab huiusmodi consortio dignitatis, vel religionis priuilegiis se excusate debet. j. eod. l. ad portus, & de priuil. aug. do. l. ablit, & in Autenti. de eccles. tit. §. ad hæc.

*De ratiocinijs operum publicorum, & patribus ciuitatum.**Siliqua.**Ciuitatum patres.*

Fuerat olim pro consulibus & præsidibus prouinciarum permiffum pro discussionibus ratiociniorum publicorum & ciuilium reddituum, siliquam vnâ ex singulis erogandis solidis vendicare. Verum hodie patribus ciuitatum eorum necessitatibus hæc siliqua deputatur. j. eod. l. vna. & in Autenti. sed hodie. s. de episc. & cler. Vbi etiam exponitur, quid sit siliqua. Ciuitatum autem patres dici possunt defensores ciuitatum, qui quidem plebi & rusticitati parentis vicem exhibent. s. de defens. ciuit. l. in defensoribus.

De pignoribus & hypothecis.

De hoc ff. eo. tit. dixi pag. 67.

In quibus causis pignus tacite contrahatur.

De hoc dixi, ff. eo. tit. pag. 67.

Si aliena res pignori data sit.

De hoc dixi, ff. quæ res pig. pag. 68.

Quæ res pignori obligari possunt, & qualiter, & quando pignus contrahatur.

De hoc dixi, ff. eo. tit. ff. de pig. pag. 68.

Qui potiores in pignore habeantur.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 68.

De his qui in priorum creditorum locum succedunt.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 68.

Si antiquior creditor pignus vendiderit.

Qualiter in ius prioris creditoris vel per pactum, vel solutionem aliquis succedat, dictum est: nunc qualiter succedat per vendi-

venditionem. Antiquiore tamen creditore vendente pignus, sequentes creditores vel debitores pignus aduocare non possunt. j. eo. l. i. in princ. nisi primus creditor vendiderit fideiussori qui tenebatur ei: vel non vendiderit secundo creditori. ff. de distract. pig. l. ij. & l. cum secundus. §. i. vel nisi creditor primus vendiderit sub eo pacto ut liceat debitori pignus recuperare. ff. de pig. act. l. si cum venderet.

Si communis res pignori data sit.

Rem quam habet aliquis cum alio communem, non potest obligare socio invito, nisi pro portione sua. j. eod. l. i. & ff. pro soc. l. nemo. Fiscus tamen ratione partis rem communem potest insolitum alienare: ut s. de com. re. alien. l. ij. ergo & multo magis obligare potest.

De pratorio pignore: et ut in actionibus etiam debitorum missio pratorij pignoris procedat.

Qualiter per conventionem pignus constituatur, dictum est: Videmus qualiter constituatur per prætorem, siue per iudicem. Et quidem constituitur per missionem in possessionem. ff. de pig. act. l. non est mirum. §. sciendum. Et erit prætorij pignus, si fiat pignus pratorium missio ex ea causa, quam prætor iubet fieri: puta ut caueatur pro legatis, vel de damno infecto, vel in operis noui nunt: de opere Iudicialia demoliendo. Iudiciale autem est, cum Iudex iubet mitti in possessionem ex officio suo, ut mandetur executioni diffinitiuam sententia. Et primò capiuntur mobilia, secundò immobilia, tertio pignus. peruenitur ad nomina. Effectus autem omnis pignoris hic est, ut creditor in eo habeat retentionem & actionem hypothecariam, si ceciderit à possessione culpa sua. j. l. vlt.

Si in causam iudicati pignus captum sit.

Specialiter tractat de eo pignore, quod capitur in causam iudicati, id est, pro iudicato exequendo. Et certè olim post duos menses pignus in causam iudicati captum distrahere licebat. ff. de re iudic. l. debitoribus. Sed hodie non, nisi post quatuor menses: ut s. de execut. rei iudic. l. vlt.

Si pignus pignori datum sit.

Non solum à dominis, sed etiam ab ante dominis res obligantur, puta ab his, quibus sunt obligatæ: potest enim pignus pignori dari: & datur actio ex empto secundo creditori, quatenus, id est, quandiu vtraque pecunia debetur. Si ergo vtraque pecunia non fuerit debita, quod contingit vtraque soluta, vel etiam altera, pignus perimitur. ff. de pig. l. grege. §. pignori.

De partu pignoris, & omni causa.
Sicut locum habet hypothecaria actio pro ancilla obligata, ita etiam locum habet pro partu, & pro omni causa, vel accessione, id est, partu secundo, vel tertio. In ancilla tamen distinguitur, concipit apud debitorem, vel apud extraneum, &c.

De remissione pignoris.

Quandoque voluntate expressa creditoris dissolvitur pignus, ut si creditor remittat pignoris obligationem. ff. de pactis. l. si tibi. §. de pignore. Et idem si remittat debitum vel in perpetuum, vel ad tempus: nam intra tempus obstat exceptio. ff. eo. l. soluitur, & eod. tit. dixi.

Etiā ob chirographariam pecuniam pignus retineri posse.

Licet soluta pecunia dissolvatur obligatio, & cesset hypothecaria, non cessat retentio pignoris, sicut præsens rubrica indicat. Ait enim: Etiā ob chirographariam pignus retineri posse: quasi diceret, non solum retinetur propter eam, pro qua est obligatum: sed etiam ob chirographariam, id est, eam quæ debetur sine pignoris obligatione, cuius probatio chirographo continetur: quod si non continetur, idem tamē dicendum est, posse retineri pignus, ut dicit hinc glos. rubri.

De distractione pignoris.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 70.

Debitorem venditionem pignoris impedire non posse.

Rubrica satis clara est in se: planè obligatione pecuniæ debitum cum usufructu & creditore non accipiente facta cõsignatio impedit eius venditionem. j. eo. l. i. & ij.

Si vendito pignore agatur.

Contingit sæpe, vendito pignore agi, de quo hic titulus tractatur, cui competat, & qualis actio, quod prosequere ut in litera.

De luitio pignoris.

*Pignus
luere.*

Luitio pignoris fit per solutionem, vel satisfactionem totius debiti: ut j. eod. l. i. & vlt. Est enim luere pignus redimere. Sicut dicimus, luo penam, & luo peccatū: nam peccatū soluitur pena: qui enim crimine tenetur obnoxius, eum pena à pristina liberat obligatione. Seruius super x. Aencid. de hoc dixi ff. quib. mod. pig. vel hypot. sol. pag. 70.

Si vnus ex pluribus heredibus creditoris, vel debitoris, partem suam debiti solnerit, vel acceperit.

Licet vnus ex heredibus creditoris partem debiti accipiat, non ta-

non tamen præiudicatur cæteris, quò minus quilibet hæredum pignus possit infolidum vendicare. j. co. l. r. & ij. Idem est in hæredibus debitoris, vt non profit cæteris, vno soluente, quo minus creditor pignus distrahat & infolidum: vt ff. fam. ercisc. l. hæredes. §. adem iuris.

Si pignoris conventionem numeratio pecuniæ secuta non sit.

Quæcunque locum habent in exceptione non numeratæ pecuniæ, vbi agitur personali actione ad id petendum, quod non est numeratum: eadem quoque hic repetantur, si agatur hypothecaria.

De iure dominij impetrando.

Quia creditor pignus ex pacto, vel lege, elapso biennio vendere potest, & fieri potest, quòd nemo velit rem comparare, & necessarium est creditori saltè iure dominij eam possidere: cõsulitur creditori ex quadam benignitate, vt denuntiet debitori post biennium, si præsens debitor est, vel si absens est, adeat creditor iudicem, & exponat ei denuntiationem factam. Ipse etiam iudex per apparitores debet manifestare debitori, si potest, quòd creditor vult iure dominij pignus possidere: & ei debet statuerè tempus, intra quod soluat pecuniam creditori: Non soluta autem pecunia ad tempus, potest creditor adire Principem, vt ei concedat rem eandem iure dominij possidere, sicq; habeat eam in suo dominio.

De pactis pignorum, & commissoria lege in pignoribus rescindenda.

Licet in venditionibus seruetur lex commissoria, in pignore tamen non seruetur, vt habes hoc titulo.

De exceptionibus, sine præscriptionibus.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 168.

De litigiosis.

De hoc ff. eod. tit. dixi pag. 171.

De contrahenda & committenda stipulatione.

De hoc dixi ff. de verb. oblig. pag. 172.

De inutilibus stipulationibus.

Inutiles dicuntur stipulationes, non vt quandoque nullam afferant utilitatem, sed quia vitiosæ sunt, & contra ius interpositæ. Quod contingit vel ratione personarum stipulantium & promittentium. Item ratione rerum, id est, omnium quæ deducuntur per stipulationem. Item ratione absentia, & ratione

Inutilis stipulatio:

dissensus. Item ratione ineptæ conceptionis: de quibus late In-
stit. eod. tit. explicatur.

De duobus reis stipulandi, & promittendi.

De hoc dixi. ff. eo. tit. pag. 173.

De fideiussoribus, & mandatoribus.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 174.

De novationibus, & delegationibus.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 175.

De solutionibus, & liberationibus.

Dixi. ff. eod. tit. pag. 175.

De acceptilationibus.

De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 176.

De euictionibus.

De hoc ff. eo. tit. dixi pag. 72.

Creditorem euictionem non debere.

Creditor differt ab aliis alienantibus, quia si vedit pignus vt
creditor, nō tenetur de euictione, nisi specialiter promittat: quod
facere non debet, nisi ex cōsuetudine, vel quia maiori pretio vē-
dat: alioquin non habet contrariam pignor. act. contra debitore.
j. eod. l. i. & ij. ff. de pignor. action. l. si pignore. §. vltimo. Si autē
creditor vendit vt dominus, tenetur de euictione.

De patria potestate.

Patria potestas est ius quoddam, quod habent, qui sunt de im-
perio Romano, in liberos naturales & legitimos: nulli enim alij
homines tale ius habent: Instit. eod. §. ius autem potestatis, vbi
glos. profequitur in quibus pat. pot. consistat.

De adoptionibus.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 10.

De emancipationibus liberorum.

Dixi ff. de adoptionib. de hoc, pag. 13.

De ingratu liberis.

Qualiter exeat filius potestatem patris per emancipationem
dixit: nunc econtrā, qualiter retrahatur in potestatem per ingra-
titudinem dicit.

*De captiuis, & postliminio, reuersis, & redemptis
ab hostibus.*

De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 211.

*De infantibus expositis, liberis & seruis: & de his,
qui sanguinolentos nutriendos acceperunt.*

Non tantum in captiuis opus pietatis exhibetur, sed etiam in
infanti-

infantibus expositis nutriendis: & quid iuris in talibus quis præstando alimenta acquirat.

Quæ sit longa consuetudo.

Licet rubrica quærat, non tamè soluit, quæ dicatur longa consuetudo. Sed dic secundum Ioan. quòd decem annorum. vt In sti. de vsucap. §. 1. Ita dicit glo. & In sti. de iur. nat. §. ex non scripto.

Quid sit consuetudo dixi ff. de legib. & long. conf. pag. 9.

De donationibus.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 135.

De donationibus quæ sub modo, vel conditione, vel ex certo tempore conficiuntur.

Dixit in genere de donationibus, nunc profèquitur per species. Et est modus per Vt, cõditio per Si, vt dixi ff. de condi. & dem. pag. 114. Et patet j. co. per totum.

De reuocandis donationibus.

Donatio semel perfecta, temerè reuocari non potest: In sti. de donat. §. 1. Sunt casus, in quibus propter ingratitudinem reuocatur, qui continentur his versibus, Donator reuocat, atrox iniuria, dàdi Lex, necis in fidiæ, manus impia, vel graue damnum. De quo d. §. 1. & in c. fi. extra de donat.

De donationibus causa mortu.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 135.

De infirmandis pœni celibatus, & orbitatis: & de decimariis sublati.

Olim non poterat causa mortis donari ei, qui cælebs erat: id est, nolebat contrahere matrimonium: vt qui vxorem non habet, nec vult: sed castè viuere. Et hic idem fortè orbitatus dicebatur, quasi vxore carens. Vel orbus dicitur, qui filios non habebat: & huic olim non poterat causa mortis donari: hodie autem promiscuè relinquitur omnibus. Item statuit lex Papis, vt decima pars eius quod relinquebatur à viro vxori, & econtrà, detraheretur, & applicaretur fisco, si non essent liberi: quod huc corrigitur, vt j. l. ij.

Cælebs
Orbus.

De iure liberorum.

De iure, quod habetur in filios iure potestatis, dixit: nunc de iure succedendi in hæreditate filiorum: quod hodie non est opus, quòd impetretur, vt succedat pater vel mater: licet olim erat necessè. Nã sine impetratione mater succedit: licet ingenua tres, libertina quatuor non peperit. j. co. l. vlt. & In situ. de leg. ag. succ. §. vlt.

LIBER IX.

¶ Qui accusare non possunt.

Nunc de criminibus dicit, in quibus quia accusatores sunt necessarii: ideo ponit qui accusare possunt. Et dicit, *quis accusat, vel non* quod regulariter quilibet potest accusare non prohibetur. Institutus de publ. iudi. in princ. Prohibetur autem mulier. j. eod. l. de crimine. Item accusatus suum accusatorem. j. eod. l. neganda. Item alieno nomine. j. eod. l. ij. Item qui renuntiavit expresse. j. eod. l. si magnum. Infamis: ut j. eod. criminis. Qui duos habet accusatos prohibetur a tertio. j. eod. l. cum rationibus. Item alumnus. j. eod. iniquam. Item serui familiares liberti. j. eod. l. pen. & fi. Item milites. j. eod. non prohibetur. Item pupillus. Et qui habet merum imperium. Et qui accipit pretium ob accusandum, vel non accusandum. Item qui aliam falsum dedit testimonium. Item & pauper. ff. de accu. l. qui accusari. & l. seq. Item socius eiusdem criminis. s. de lib. caus. l. si filii. Tales personae regulariter prohibentur: sed causaliter admittuntur: ut in singulis legibus inuenitur.

De accusationibus, & inscriptionibus.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 189.

De exhibendis, & transmittendis reis.

De prima parte dixi ff. de cust. & exhi. re. pag. 190. Transmissioes autem fiunt, cum quis accusatur ibi, ubi deliquit, & ipse est alibi: ut in Auten. ut nulli iudi. §. si vero.

De custodia reorum.

De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 190.

De privatis carceribus inhibendis.

Supra de publicis carceribus observandis dixi: nunc de privatis prohibendis. Et nemini licet privatum carcerem habere vel exercere, praeterquam magistratui. Contrarium facientes tantumquam imperialis maiestatis violatores ultimo supplicio perculeantur. j. eo. l. vna.

Si reus vel accusator mortuus fuerit.

De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 189.

Si quis imperatori maledixerit.

*Maiestas
leditur.*

Laesa maiestatis criminis quis reus efficitur quandoque facto, de quo j. tit. prox. quandoque verbo vel dicto, in quo versatur huius tit. tenor. Si quis igitur imperatorem dixerit perfidum, atrocem,

cem, rufum, vel quid simile profuderit: si ex leuitate processit parcendum est: Lubricum enim linguæ ad pœnam facile trahi nõ debet ff. ad leg. Jul. ma. l. famosi. Si ex insania furoris vel vini: miseratione dignissimi. Si autem ex deliberatione, remittendus, id est, transmittendus est ad principem: & ipse perpendet ex qualitate personarum, vtrum crimen prætermitti, an exquiri & puniri debeat: de hoc in c. vno. de maledicis.

Ad legem Iuliam, maiestatis

De hoc dixi ff. eo. tit. pag. 191.

Ad legem Iuliam, de adulterijs, & stupro.

De hoc ff. eo. tit. dixi pag. 191.

Si quis eam, cuius tutor fuit, corrupperit.

Si quis eam, cuius tutor fuit, corrupit, patitur maiorem pœnam, quàm alius: minorem verò quàm raptor, j. eo. l. vna. Idem & multò magis, si corrupit constante tutela. Idem in curatore secundum Azo.

De mulieribus, quæ seruis proprijs se iunxerunt.

Hoc stuprum acrius punitur, quàm aliud. Seruus enim comburitur, mulier subit capitalem pœnam: bona eius perueniunt ad cognatos mulieris. j. eo. l. vna. De hoc ff. de hæred. insti. l. his verbis. §. i. & Insti. de hæred. insti. §. i.

Ad legem Iuliam de vi publica, vel priuata.

De hoc dixi ff. sub proprijs titulis, pag. 192.

De raptu virginum, seu viduarum: necnon sanctimonialium.

Raptori imponitur pœna si rapuit honestam mulierem: aliud si Raptoris inhonestam, vt meretricem. j. eo. l. i. in prin. ff. de furt. l. verum est. pœna. Nec distinguitur, volente muliere id faciat, an inuita: & vtrum sponsam suam, vel aliam &c.

De emendatione seruorum.

Dominus olim potuit occidere seruum: Insti. de his qui sunt sui vel alie. iu. §. i. Sed hodie distinguitur, occidat iusta causa, vt tunc non teneatur. ff. de verb. obli. l. qui seruum. An sine iusta: & tunc aut voluntate sua, aut casuali culpa, &c. j. eo. l. i.

De emendatione propinquorum.

Titulus iste tribuit potestatem senioribus propinquis corrigendi minorum delicta pro qualitate criminis, cum moderamine quodã, & iure quasi patrię potestatis, vt in immensum non extēdatur hæc licentia.

Ad legem Corneliam de sicarijs.

De hoc dixi ff. eo. tit. pag. 193.

De his, qui parentes, vel liberos occiderunt.

De hoc dixi ff. ad leg. Pomp. de par. pag. 194.

De maleficis, & mathematicis, & ceteris similibus.

*Malefici.
Mathemati-
ci.
Auspices.
Augures.*

Omnes illi quos vulgus maleficos appellat, & qui dicunt scire aliquam artem diuinandi, hi appellantur Mathematici: à μαθηματις, quod est diuinatio. Diuinat enim vel circa somnia, vel in volatu qui Auspices, vel in garritu aurum qui Augures. Et omnes tales patiuntur capitalē pœnā. j. eo. l. i. Sunt & alii qui arte magica vitę innocentum insidiantur, animos mulierū ad libidinē flectunt: & hi bestiis subiiciuntur: vt j. eo. l. multi. Idē forte si veneno. j. eo. l. i. & hi etiam tenentur lege Cornelia, vt dixi ff. ad le. Corn. de fica. pag. 193.

De sepulchro violato.

De hoc ff. eod. tit. dixi pag. 183.

Ad legem Fauiam de plagiaris.

De hoc dixi ff. eo. tit. pag. 197.

Ad legem Viscelliam.

Hęc lex locum habet, quando libertus appetit ea, quę ingenuis tantum conueniunt: putā aspirat ad honores & dignitates, asserendo se ingenuum esse. Si autem libertum se fateatur, & pœnuria sit hominū, poterit eligi. ff. de decu. l. eos qui.

Ad legem Corneliam de falsis.

De hoc dixi ff. eo. tit. pag. 194.

De his qui sibi asseribunt in testamento.

De falsis in genere dixi: nunc in specie de quodam, quod licet non sit falsum, punitur tamen vt falsum. j. eo. l. senatus.

De falsa moneta.

Falsum non modò prædictis modis committitur & punitur, sed etiam in moneta: ideo de ea ponit: quia grauior imponitur pœna, quàm super alio falso. Et habet locum hęc accusatio, cum quis fabricauit falsam monetam, vel fabricari fecit, vel super eo dedit consilium, vel non prohibuit eam fabricari: qui tamē in totū formare noluerit, iusta pœnitentia excusatur. ff. ad le. Corn. de fal. l. qui falsam.

De mutatione nominis, cognominis, prænominis.

Si ingenuus nomen, vel prænomen, vel agnomen mutet, si quidem in fraudem, tenetur lege Cornelia: alioquin cōtrā. Seruo autem mutare non licet. j. eod. l. i. & ff. ad leg. Corn. de fal. l. si falsi. de hoc solet dici in præmio Greg. compilationis, & in præmio lib. vj.

Ad

Ad legem Iuliam de ambitu.

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 197.

Ad legem Iuliam repetundarum.

De hoc ff. eod. tit. pag. 195.

De crimine peculatus.

De hoc ff. eod. tit. dixi pag. 196.

De crimine sacrilegij.

Dixi ff. de crimine pecu. pag. 196.

De seductis, & his qui plebem audent contra Rempublicam colligere,

Seditio dicitur quasi seorsum itio: quia in diuersum vadūt, aliosq; trahunt: vel à sedo, as. per contrariū: vt dicit glo. hic super rubro. Et dicitur Seditio quietis publicæ turbatio. j. eo. l. i. & ij. de hoc no. xlvj. dist. seditonarios. & ibi per Archi. & Ioan. And. Seditio de immu. eccl. c. decet. lib. vj. Et tales concitantes seditionem puniuntur pœna capitis, vt not. in l. denuntiamus. C. de his qui ad eccle. confugiunt. dixi aliquid ff. ad leg. Iul. maie. pag. 191.

Quando civilis actio criminali præiudicet, & an utraq; ab eodem exerceri poterit.

Dixit de ordinariis criminibus, nunc de extraordinariis: præmittit tamen cōmunem titulum ad præcedentia & ad sequētias si ex eodem crimine cōpetat civilis actio & criminalis accusatio, an vna præiudicet alteri vel prorsus, vel interim. Sed dic, quōd non præiudicat prorsus, nisi in actione & accusatione iniuriarū. ff. de iniur. l. prætor. §. i. & l. quod senatus. Sed interim præiudicat, vt ff. de pub. iud. l. interdum. & ff. vi bon. rap. l. ij. §. i. de hoc glof. Insti. si qua. pau. fe. dic super rubro.

De crimine expilata hereditatis.

De hoc dixi ff. eo. tit. pag. 186.

De vi bonorum raptorum actione:

De accusatione violentiæ, & de eius pœna, dixi ff. ad le. Iul. de vi pub. pag. 192.

De crimine stellionatus.

De hoc dixi ff. eo. tit. pag. 186.

De iniurijs.

Dixi ff. eo. tit. pag. 182.

De famosjs libellis.

De hoc ff. eo. tit. dixi pag. 182.

De abigeis.

De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 184.

De Nili aggeribus non rumpendis.

In Aegypto non pluit, sed Nilus certis temporibus excurrit, & inundat agros: ideo aggeres, id est, alti cumuli vel coaceruatio- nes, aut moles fiunt vt aquam contineant. Est autem Nili ag- ges rumpere, id est, valla fluentis Nili de propriis & vetustis vli- b^o intra duodecimū cubitum vsurpare: quod nephas est, & dam- nosissimum in Aegypto: ideo hoc quasi læsæ maiest. crimen est: ideo in eodem loco vbi rupit aggeres, vel valla vsurpauerit, fla- ma comburetur.

De his, qui latrones, vel malis criminibus reos occulta- uerint.

De hoc dixi. ff. de receptatoribus, pag. 185.

De requirendis reis.

De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 199.

De questionibus.

De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 200.

De abolitionibus.

De hoc ff. ad Senatusc. Turpil. pag. 198.

De generali abolitione.

Ista à solo Principe indulgetur, vt ff. ad Turpill. fatis dixi, pag. 198.

Ve intra certum tempus criminalis questio terminetur.

In accusatione præficienda certum tempus, id est, biennii sta- tutū est, j. eo. l. vl. fallit in certis casibus not. s. de iud. l. prope- ran- dum. & in Autent. vt cle. apud propr. epif. §. pen.

Ad senatusconsultum Turpilianum.

De hoc dixi. ff. eo. tit. pag. 298.

De calumniatoribus.

De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 23.

De pœnis.

De hoc ff. eo. tit. dixi.

Ne sine iussu principis certis iudicibus liceat con- fiscare.

Confiscatio Inter cæteras pœnas vna est Confiscatio, quàm cuiilibet iudi- ci imponere non licet, nisi qui habet merum imperium. ff. de iur. om. iudi. l. iij. & de offi. præsi. l. illicitas. §. qui vniuersas. & hoc quando confiscatio fit ex consequentia pœnæ. j. titul. r. l. ij. & iij. Sed quando confiscatio fit principaliter, vt propter incestas nu- ptias: & tunc quia est ordinaria pœna statuta per legem, quilibet magistratus de ea cognoscere potest, etiam municipalis. Do

De bonis proscriptorum seu damnatorum;
Dixi ff. eo. tit. pag. 201.

De bonis eorum qui mortem sibi consciverunt.
De hoc ff. eo. tit. dixi pag. 202.

De sententiam passis, & restitutis.

Quia condemnati per sententiam quandoq; ex indulgentia
principis restituuntur: ideo de hoc dixi satis ff. eo. tit. pag. 203.

FINIS CODICIS.

VOLV MINIS

R V B R I C A E.

Et primo.

I N S T I T U T I O N V M

I V S T I N I A N I

VOLV MEN, vt etiã suprà tradidim⁹, à cõuolutione *Volumen.*
& collectione variorum librõrũ nomẽ sumpsit, eo quòd
in se Institutiones imperiales, constitutiones Autenti-
corum, tres libros Codicis, & Consuetudines Feudo-
rum contineat. Nam dicit Vlpianus. Si enim centum libri
sunt legati, centum volumina ei dabimus, &c: ponẽs volumẽ pro
libro integro: vt torus Homeri liber in quadraginta octo libros
partitus pro vno volumine accipiendum sit. Sic & Cicero, sic
Gellius, & alii ferẽ omnes, licet Ouidius partem operis volu-
men dixerit, cum ait, Sunt mihi mutatae ter quinque volumina
formae, &c. Et Plinius de libris sui auunculi loquens, ait, Libros
tres in sex volumina propter amplitudinem diuisit. Volumen
verò vel à volo deductum est, eò quòd in libris voluntas ap-
pareret: vel quod verius est, à voluo descendit: eo quòd volui
apud antiquos consueuerunt, vt duo Cæsaris Anticatores. Si-
mili modo Hebræi legem suam voluere, & Graci missam suam
hoc tempore consueuerunt. Facta Codicis prima compositio-
ne, liber Institutionum compilatus est, vt C. de ve. iur. enu. l. ij.
§. omnia igitur. & §. sed cum prospexim⁹. ante eiusdem Codicis
emendationem, & secundam eius editionem. Nam cum præcipit
fieri

fieri editionem secundam, facit mentionem Institutionū iā cōpo-
sitā: vt C. de emen. Iusti. cod. ibi, vt vndiq; nō solū, &c. Et per-
fectis libris Digestorum, videbatur plerisq; nihil amodo super
iuris compositione tractandum: imō Iustiano imputandum,
quod armorum vsu relicto, legib⁹ & scholasticis disciplinis operi
dabat: cū imperator Gordianus dicat, Milites arma scire debe-
re, non leges. C. de iure delib. l. vi. in prin. Imperator autem ad
hęc defensionem sui & excusationem, excusationisq; rationem
assignando, elegantissimè respondet: vt in princip. huius præc.

Compilato
res Institi-
tionum.

Conuocatis autem viris illustribus Tribuniano, Theophilo, &
Dorotheo, mandauit eis, vt cōponerēt Institutiones, & in qua-
tuor libros iussit partiri, vt sint totius legitimæ scientiæ prima
cunabula, & elementa, quibus iuuenes suffulti possint grauiora
& perfectiora legum scita sustentare. C. de vet. iur. enuc. l. ij. §.
sed cum. & j. de iusti. & iur. his ergo. Et dicitur liber Institutio-
num, quasi instructionum: quia in his primis præceptis pueri
instituuntur, & instruuntur, vt possint percipere maiora iura, &
ad iuris arcana valeant ascendere, & ingredi ad legum penetra-
lia: quapropter hic liber bene Introductorius potuit appellari,
nisi aliud verbum iuri ciuili visum fuisset congruentius.

anasth V

De iustitia & iure.

De hoc ff. eo. tit. pag. 7.

De iure naturali gentium & ciuili.

De hoc ff. de iusti. & iur. pag. 7.

De iure personarum.

Dixi ff. de statu homi. pag. 9.

De ingenuis.

Dixi ff. de sta. ho. pag. 9. & C. eod.

De libertinis.

De hoc dixi ff. de sta. ho. pag. 9.

Quibus ex causis manumittere non possunt.

De hoc dixi ff. qui & à quibus man. pag. 138.

De lege Fusia canina tollenda.

De hoc C. eod. tit.

De his qui sui, vel alieni iuris sunt.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 10.

De patria potestate.

De hoc C. eo. tit. dixi.

De nuptijs.

Dixi ff. de ritu nup. pag. 78. & C. eod.

De

De Adoptionibus.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 10.

Quibus modis ius patriæ potestatis soluitur.

Tribus modis patriæ potestas soluitur: scilicet, morte naturali, vel ciuili, item dignitate, item emancipatione. Et quæ sint dignitates soluentes patriam potestatem colligitur C. de decur. l. ult. & in Autent. constitutio quæ de dig. §. pen.

De Tutela.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 87.

De his qui dari tutores testamento possunt.

De hoc ff. de testam. tut. pag. 87. & C. eod.

De legitima agnatorum tutela.

De hoc ff. de legit. tut. pag. 88. & C. eod.

De capituli diminutione.

De hoc dixi. ff. eod. tit. pag. 25.

De legitima patronorum tutela.

Tutela patronorū defertur patronis circa personas impuberū libertorū ex sententia tantum, non ex verbis legis xij. tabul.

De legitima parentum tutela.

Pater emancipans filium impuberem, legitimam eius tutelam nanciscitur ex mente legis xij. tab. & ex regula quæ dicit, Quò hæreditas redit, eò & tutela redire solet.

De fiduciaria tutela.

Mortuo patre, fratres emancipati impuberes, fiduciarij, vel legitimi eius tutores efficiuntur, propter fraternam fidem, vel confidentiam, quæ in eis maior præsumitur, quàm in extraneis.

De Astiliano tutore, & eo qui ex lege Iulia & Tertia dabatur.

De hoc dixi ff. de tut. & cur. datis ab his, pag. 83.

De autoritate tutorum.

Dixi. ff. eod. pag. 90. & C. de aut. præstan.

Quibus modis tutela finitur.

De hoc dixi C. quando tut. vel cura. esse des.

De Curatoribus.

Sicut impuberibus prouidetur per tutores, ita prouidetur puberibus & adultis per curatores. j. eod. in princ. nam licet puberes effecti sint, adhuc tamen in ea ætate sunt, vt rebus suis præsequeantur: de his aliquid C. qui pet. tut. & de cur. fur.

De satisfactione tutorum, vel curatorum.

De hoc dixi ff. de administr. tut. pag. 89.

De excusatione tutorum, vel curatorum.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 91.

De suspectis tutoribus.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 91.

LIBER II.

¶ *De rerum diuisione.*

DE hoc dixi ff. eodem titul. pag. 11. & ff. de acquiren. rer. do-
min. pag. 141.

De rebus corporalibus, & incorporalibus.

Corporales res sunt, quæ sui natura possunt tangi: vt homo, lapis, &c. Incorporales res sunt, quæ tangi non possunt: vt sunt omnia ea, quæ in iure consistunt, id est, quæ in sua diffinitione habent hoc vocabulum Ius: vt est hæreditas, obligatio, actio, &c. Hinc Lucretius: Tangere enim & tangi nisi corpus nulla potest res.

De Seruitutibus.

Dixi ff. eod. tit. pag. 34.

De usufructu.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 31.

De usu & habitatione.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 14.

De usucapione & longi temporis prescriptione.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 143. & C. eod.

De donationibus.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 135.

Quibus alienare licet, vel non.

Octo sunt personæ vel res, quæ alienare possunt res. Licet non sint domini eiusdem, quæ continentur his verbis. Iudex, prælatus, tutor, cum flumine. Cæsar, creditor, & seruus, procurator, non sua tradunt. de quibus glos. j. §. i. in verb. alienare. Et in quinque casibus etiam dominus non alienat. vnde, Hæreticus, mulier, læsæ, minor, & curialis, Casibus his quinque dominum dare iura vetant rem. vt ibi.

Per quas personas nobis acquiritur.

De hoc dixi C. eod. tit.

De testamentis ordinandis.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 96.

- De militari testamento.
De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 102.
- Quibus non est permiffum facere testamentum.
Dixi ff. de testam. pag. 98.
- De exheredatione liberorum.
Dixi ff. de liber. & posth. pag. 97.
- De heredibus instituendis.
Dixi ff. eod. tit. pag. 99.
- De vulgari substitutione. Et de pupillari substitutione.
Dixi ff. eod. tit. pag. 99.
- Quibus modis testamenta infirmantur.
Dixi ff. de iniust. rup. test. pag. 98.
- De inofficioso testamento.
Dixi ff. eod. tit. pag. 28.
- De heredum qualitate, & differentia.
De hoc dixi ff. de acquir. hered. pag. 102.
- De Legatis.
Dixi ff. eod. l. i. ij. & iij. pag. 106. & 107.
- De ademptione legatorum, & translatione.
Dixi ff. de adimen. lega. pag. 112.
- De lege Falcidia.
Dixi ff. eod. tit. pag. 115.
- De fideicommissariis hereditatibus.
Dixi ff. ad Trebel. pag. 116.
- De singulis rebus per fideicommissum relictis.
De hoc dixi ff. de legat. iij. pag. 106.
- De Codicillis.
Dixi ff. de iure cocicil. pag. 105.

LIBER III.

¶ De Hereditatibus, quæ ab intestato deferuntur.

- DE hoc dixi ff. si tab. test. nulla ext. & tit. seq. pag. 127. & in tit. quis ord. in bo. pos. fer. pag. 132. & de suis & leg. hered.
- De legitima agnatorum successione.
Dixi in titulo proximo alleg. specialiter in tit. vnde legit. & vnde agn. pag. 128.

De

De Senatusconsulto Tertulliano. Et de Senatus
consulto Orficiano.

Dixi ff. ad Tertull. pag. 132. & C. ad Orfic.

De successione cognatorum.

Dixi ff. vnde cogn. pag. 128.

De gradibus cognatorum.

Dixi ff. eod. pag. 129.

De seruis cognitione.

Quidam non habent hic rubricam, secundum Plac. & Arz. Et est sciendum, quod seruilis cognatio de iure ciuili vel etiam pratorio, quod naturalem equitatem sequebatur, nunquam computabatur, quantum ad successionem, interim quod imminet ei vinculum seruitutis: vt C. communia de ma. l. seruus. & de suis & leg. l. ex libera. nisi in casibus not. C. communia de man. Ad prohibitionem autem nuptiarum seruales cognationes bene computantur vt s. de nupt. §. illud. & ff. de rit. nupt. l. adoptiuus. §. seruales.

De successione libertorum.

Dixi ff. de iur. patr. pag. 126. & de bon. libert. 126.

De assignatione libertorum.

Dixi ff. eod. pag. 126.

De bonorum possessionibus.

Dixi ff. eod. tit. cum multis seq.

De acquisitione per arrogationem.

Arrogatio

Nedum de iure ciuili vel pratorio succedit in vniuersum ius defuncti, sed etiam aliquando in ius viuientis, vt per arrogationem, quæ consensu duorum fit, scilicet, arrogantis & arrogati: & olim succedebatur diuersimodè: hodie autem sicut circa naturales & legitimos parentes acquisitio coartata est ad vsum fructum tantum in rebus aduentitiis: ita & in huiusmodi arrogationibus erit seruandum, donec viuit arrogatus. Nam eo mortuo dominium pleno iure transit ad arrogatorem: nisi supersint alia personæ, quæ arrogatorem antecedunt: vt not. j. eod. §. ult. & de adopt. §. cum autem.

De eo cui libertatis causa bona adiciuntur.

Certum est, non adita hæreditate ex testamento, que in eo relicta sunt non valere. C. de fideicommiss. l. ea. & l. ex testamento. Constitutio tamen diui Marci quodam speciali iure, subuenit libertatibus, scilicet, per adiectionem bonorum. Et est Adicere bona, alicui applicare, vel dare bona eo pacto, vt creditoribus & libertatibus satisfaciatur: de hoc j. eod. satis.

Adicere
bona.

De

*De successioneibus sublati, que fiebant per bonorum ven-
ditiones, & ex Senatusconsulto Claudiano.*

Olim duæ alix successiones per vniuersitatem vigeant ex
Senatusconsf. Claud. primò, cum debitor in solutione cessabat, &
solenniter contra eum proponebatur actio, & ipse neque venie-
bat, neque soluebat, succedebat ei creditor in omnibus tanquam
mortuo, etiam si debitor reliquisset hæredem, & licebat ei omnia
vendere. de hoc C. de bo. aut. iud. pos. De secunda successione
dixi C. de Senat. consf. Claud.

De Obligationibus.

De hoc dixi ff. de act. & oblig. pag. 171.

Quibus modis re contrahitur obligatio.

Obligatio quinque modis contrahitur, re, id est, interuentu
rei: vt in mutuo, in debito, comodato, deposito, pignore: de qui-
bus ff. in propriis tit. dixi.

De verborum obligatione.

Dixi ff. eod. tit. pag. 172.

De duobus reis stipulandi, & promittendi.

Dixi ff. eod. tit. pag. 173.

De stipulatione seruorum.

Dixi ff. eod. tit. pag. 173.

De diuisione stipulationum.

Dixi ff. de prætor. stipul. pag. 176.

De inutilibus stipulationibus,

De hoc C. eod. tit. dixi.

De Fideiussoribus.

Dixi ff. eod. tit. pag. 174.

De literarum obligatione.

De hoc C. de non numer. pecun. dixi.

De obligationibus que contrahuntur consensu.

Sex sunt obligationes iuris gentium, que solo consensu con-
trahuntur: vt, Emptio, Locatio, Conductio, Societas, Manda-
tum. Et dicuntur contrahi consensu, quia neque scriptura est
hic necessaria, neque præsentia exigitur, nec exigitur interuen-
tus alicuius rei: sed sufficit hic eos, qui negotia gerunt, consen-
tire per se, vel per nuntium, vel per epistolam.

*Obligati-
ones ex cõ
sensu.*

De Emptione & venditione.

Dixi ff. de contrah. empt. pag. 59.

De Locatione & Conductione.

Dixi ff. locati, pag. 64.

De societibus.

Dixi ff. pro socio, pag. 59.

De mandatis.

Dixi ff. mandati, pag. 58.

De obligationibus, quæ ex quasi contractu nascuntur.

Harum obligationum sunt sex: puta, Negotiorum gestorum, Tutela, Communium diuisio, Familiae circumspectio, Item Actio ex testamento, & Condictio indebiti: de quibus in propriis locis dixi.

Per quas personas nobis obligatio acquiritur.

Per quas personas nobis acquiritur rerum dominium, supra dixi: hic dicit, quæ sit per easdem personas nobis obligatio & actio quaritur.

Quibus modis tollitur obligatio.

De hoc ff. de solut. dixi, & de nouat. & de acceptilat. pag. 175 & sequenti.

LIBER IIII.

¶ De obligationibus quæ ex delicto nascuntur.

DE hoc dixi ff. de priuat. delict. & de furt. pag. 178.

De vi bonorum raptorum.

De hoc ff. eod. tit. pag. 181. & C. eod.

De Lege Aquilia.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 37.

De Iniuriis.

Dixi ff. eod. tit. pag. 182.

De obligationibus quæ ex quasi delicto nascuntur.

Obligatio
nes ex qua
si contractu

Ponit quatuor actiones in factum, quæ omnes in genere possunt dici vna, quia ex quasi maleficio ortæ: Prima est de ea, quæ contra Iudicem competit: de qua dixi C. si Iudex litem suam fec. Item de ea, quæ pro deiecto & effuso datur: de qua dixi ff. de his qui deiec. vel effud. Item de ea, quæ competit ob hoc, quod aliquid est appensum, quod si caderet posset nocere: de qua dixi ff. de his qui deiec. & effud. Item de ea quæ contra cauponos, stabularios, vel nautas pro smissis eorum, quarum opera vtuntur: de qua dixi ff. naut. caupon. stab. & ff. furti aduersus naut. caup. stab. pag. 180.

De actionibus.

Dixi ff. de act. & oblig. pag. 171.

Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur.

De hoc dixi ff. cod. tit. pag. 53.

De noxalibus actionibus.

Dixi ff. cod. tit. pag. 38.

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.

Dixi ff. cod. tit. pag. 37.

De his per quos agere possumus.

De hoc dixi ff. de procurat. pag. 22.

De satisfactionibus.

De hoc dixi ff. qui satisd. cog. pag. 13. & C. de satisdando.

De perpetuis & temporalibus actionibus: & qui in heredes & ad heredes transeunt.

De hoc aliquid ff. de act. & oblig. dixi. Nam prætoriam pœna- Prætorie
les non durant nisi per annum, excepta actione furti manifesti, pœnales.
quæ tantum durat, quantum alix ciuiles. Idem de prætoris rei
persecutoris: de quo j. per glos. seq. de secunda parte rubr. dixi
C. vt actio ab hered. & contra.

De exceptionibus, & replicationibus.

Dixi de hoc ff. de except. pag. 168.

De Interdictis:

Dixi ff. cod. tit. pag. 202.

De pœna temerè litigantium.

Plures pœnæ in specie sunt eorum, qui temerè causas susci- Pœna ca-
piunt, & litigant. Sed tres possunt tradi in genere, scilicet, Cor- lumn.
poralis, & Pecuniaria, & Famæ. Corporalis imponitur calum-
natoribus ad similitudinem supplicij: vt ff. de calumn. dixi, pag.
23. Item & tergiuersa, & præuarica, vt dixi ff. ad Turp. pag. 138.
Infamæ pœna imponitur lata diffinitiuâ sententia in actione
furti, vi bon. rapt. iniuriarum, de dolo, sepul. vio. expil. hæred. &
simil. j. cod. §. ex quibusdam. Pecuniaria pœna imponitur libe-
ris & libertis vocantibus sine venia parentes vel patronos in iusi
vt dixi. ff. de in ius vocando. pag. 16. Item victo imponitur pœna
circa viatica, & litis sumptus: vt ff. de iudic. l. eum quem temerè.
& in e. calumn. de pœn.

De officio Iudicis.

Iudex debet iudicare secundum ius scriptum, vel consuetudi- Officium
narum: & sententiam suam secundum naturam actionis pro- Iudicis.
positæ

positæ ferre. Quomodo autem in qualibet actione se Iudex habeat, hic tractatur.

De publicis iudiciis.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 188.

FINIS INSTITUTIONVM.

AUTENTICORVM TITVLI.

¶ *In nomine domini nostri Iesu Christi, Liber constitutionum nouellarum Autenticorum.*

Liber Autenticorum.

Autor.

Collationes.

QVARE hic liber vocetur Autenticorum possumus dicere, quod sit de arbitrariis Principis, de quibus non cogimur reddere rationes: vt in l. non omnium. ff. de legib. & in c. si quando. de rescript. Vel sicut Poëtas, cæterosque operum conditores Autores vocamus, & illum qui egit bellum, aut pacem facit. Autorem pacis & belli dicimus. Virgilius in Georgic. Et te maximus orbis Autorem frugum. Maiores nostri nullam, ne priuatam quidem rem agere sceminas sine autore voluerunt, id est, homine in quo est ius, potestas, & dignitas. Hinc & pupillorum tutores Autores dicimus. Instituit. de autorit. tut. & C. de auto. præst. Et autores sententiarum appellamus, quorum consilium secuti sumus. Hinc & Autoramentum, & Autoramentum. Seneca in lib. xij. epist. Nullum sine autoramento malum est. Hinc & Autenticum dicitur ius magnæ potestatis & dignitatis, quales sunt constitutiones huius libri: quæ sicut nouiores sunt, & recentiores, ita & dignitatis & obseruantie maioris: vt in l. non est nouum. ff. de leg. in c. 1. de constit. lib. vj. Collationes autem vocantur à colligendo, vel à congregando: quia quælibet collatio colligit plures partes seu materias: secundum Iac. de Bell. Vel Collationes dicuntur à confero: quia conferuntur, & simul repositæ sunt nouæ constitutiones, sicut alias dixi ff. de collat. bon. Et sunt nouem Collationes, quas iuxta ordinem videbimus.

COL:

COLLATIO PRIMĀ.

¶ De Hæredibus & Falcidia: & si hæres legata sol-
uere noluerit.

DE hæredibus non dicas instituendis, sed ab hæreditate repel-
lendis, nisi votum impleant testatoris. j. eodem. §. si quis au-
tem non implens. Et illa pars rubricæ expeditur j. eod. vsq; ad §.
hinc nobis. Et Falcidia, scilicet, hæredi seruanda si fiat inuen- *Falcidia.*
tarium, aliàs non. j. eodem. §. hinc nobis. vsque in fin. tit. dixi
§. de iure delib. pag. 101.

De non eligendo secundo nubentes mulieres: & alie-
natione lucri antenuptialis donationis: & de
successionibus earum, & filiis suis.

Dictum est s. de hæredum obedientia, & successione quæ fit in
obedientibus: ideo subsequenti ordine ponitur hic de successio-
ne matris. Et habet tres partes. Prima loquitur de electione pro-
hibita. Secunda de alienatione antenupt. donationis. Tertia, de *Mater se-*
successione matris actiua. secunda ibi. §. hoc autem. tertia ibi. §. *cundo nu-*
cùm igitur. Et exponitur titulus primo ita: De eo, quòd secundo *bens.*
nubentes mulieres non eligatur in lucris primi matrimonij cum
filiis primi mat. Vel melius. Mulieres secundo nubentes de eli-
gendo non habeant potestatem. Nam mater non succedit filio
in lucro antenuptialis donationis filio superstiti. Et filiorum ele-
ctio in dicto lucro est matri prohibita: vt hic in princip. Et quod
dicit mulieres, idem dicas in viris secundas accipientibus vxores.
j. eod. §. quia verò contra. Alienatio autem facta per matrem de
lucro donationis antenuptialis ea secundo nupta est in suspen-
so, & ea moriente superstitibus filiis confirmatur non in totum,
sed ex parte non existentium filiorum: aliàs si ipsa mater filiis in
totum successerit, alienatio in totum confirmatur. j. eod. §. hoc
autem. Et de successione, & actiue legas: quasi diceret, qua-
liter mulieres succedant filiis Nam mater filio in omnibus suc-
cedit, excepta antenuptiali donatione, siue conuolet ad secun-
das nuptias, siue non. j. eod. §. cum igitur.

Vt determinatus sit numerus clericorum sanctissi-
mæ maioris ecclesiæ, & cæterarum sanctarum
ecclesiarum.

Ecclesia
Constanti

Maioris ecclesiæ, intellige Constantinopolitanæ ciuitatis, & nopolita-
næ. cæterarum ecclesiarum sub dicto patriarchatu constitutarum. na.

Et est hæc lex localis: nam in ecclesia maiori ciuitatis Constantinopolitaneæ, & alijs sibi adiacentibus & subiectis, clericorum numerus secundum facultates debet esse statutus: & debet obseruari, ne ecclesie ad inopiam deducantur: pœna contrafacientibus imminente. De hoc numero habes C. de sacrosanct. eccl. l. non plures.

De fideiussoribus, & mandatoribus, & sponsoribus, & solutionibus.

Hic corrigitur lex, non rectè. C. de fideiuss. De hac materia dixi ff. eod. tit. pag. 94.

De Monachis.

Suprà tit. ij. facta est mentio de episc. & cleri. & de monachis & monasterijs, vt patet in §. illud quoque. Inde sumpta occasione sequitur de mona. & quomodo monasterium auctoritate episcopi edificari debeat. Monachus autem Græcè, Latine dicitur singularis: vnde monachum singulariter pro omni agere oportet, xvj. q. i. placuit. i.

Quomodo oportet episcopos & reliquos clericos ad ordinationem deduci: & de expensis ecclesiarum & clericorum.

Quia ex monachis quandoq; episcopi fiunt: quare videndum de episcopis: vt j. eod. §. igitur. Et quomodo ad ordinationem deduci debent, dicitur vsque ad §. & illud etiam. De reliquis autem clericis expeditur j. eod. §. de deo. & §. sed neque. & §. quanta. De expensis autem j. eod. §. sed neque effusas.

COLLATIO II.

De non alienandis aut permutandis rebus ecclesiasticis immobilibus: aut in specialem hypothecam dandis creditoribus: sed sufficere hypothecas generales.

ISTA constitutio ponit quæ res ecclesie possit alienari aut permutari, seu in hypothecam dari. De hoc extra de re. eccl. non alien. per totum. & xij. q. ij. sine exceptione.

Vt Indices sine quoquo suffragio fiant.

Omnes dignitates debent gratis conferri, nihilo suffragiorum nomine dato: aliàs omnia malè sequuntur: cum hæc ab auitia procedat, quæ omnium malorū est mater, antiquo iure penitus

nit^o sublato. Vnde exponitur: Vt iudices, id est, præfides, vel pro-
 consules, vel rectores prouinciarum, sine suffragio, id est sine a-
 liquo dato nomine suffragii. vt j. eo. §. hæc omnia.

Iusturandum, quod præstatur ab his qui administrationem accipiunt.

Hæc constitutio ponit diligenter & comprehendit sacramen-
 tum quod debet facere quilibet administrator: vt j. vt iud. sine
 quoquo suffragio. §. igitur.

Vt ecclesia Romana gaudeat centum annorū præscriptione.

Ecclesia Romana cum ecclesiis sibi subiectis gaudet centum
 annorum præscriptione in cōtractibus, causis, rebus, & omnibus
 actis. De hoc in c. i. de præscrip. lib. vj.

De referendarijs sacri palatij.

Referendarii sunt aduocati in curia principis: dicti ex eo, quod
 referant vices hominum corā principe: vt s. quomodo oportet. epi.
 §. non aliter. in fi. §. & j. vt lit. iur. pe. Et debet numerus referen-
 darioꝝ in octonario terminari. j. eo.

De incestis nuptijs, & nepharijs.

De hoc dixi C. eo. tit.

COLLATIO III.

¶ *De lenonibus.*

Lenonum causa & nomē satis odibile omnibus legibus visum Lenones
 est. Sunt autem Lenones qui muliebrem impudēciam & rur-
 pirudinem venalem habent: vel qui iuenculas decipiunt, & ad
 vitam miseram ducunt. Tales ex ciuitatibus, tanquam pestiferis
 & communes castitatis vastatores, ciui lex præcipit: & traditur
 hic iudicis officium circa tales.

De defensoribus ciuitatum.

De his dixi C. eo. tit.

De mensura ordinandorum clericorum.

Docet numerum antiquum clericorum debere seruari: neque
 velle casu augeri.

De mandatis principum.

De hoc dixi C. eo. tit.

*De triente & semisse, & successione filiorum & nepo-
 tum naturalium: vel collationibus, aut distributionibus,
 necnon literarum, aut numerationum, atq; rerū ex qui-
 bus detinent inficiationibus.*

Olim liberis pater tenebatur relinquere quartam debitam iu Bonorum
subsidij.

*Quarta
tura.
Triens.
Semissis.*

re naturæ: quæ dicitur Bonorum subsidium: & huic quarta nullâ
grauamen potuit imponi. C. de inoffi. test. l. omnimodo. & dua-
bus ll. seq. Hæc hodie per hunc tit. redacta est ad trientem & semis-
sem secundum numerum liberorum: vt si sint quatuor filii, & in-
frâ, debent habere trientem, id est, tertiam partem. Si sint quin-
que, vel vltra, debent habere medietatem eius, quod eis debeba-
tur ab intestato: vt j. eo. §. hæc nos. & in Auten. nouissima. C. de
inoffi. test. Vnde dicit gl. in c. Raynutius. de testa. Quatuor aut
infra dant natis iura trientem, Semissem verò dant natis quinqs
vel vltra: Arbitriū sequitur substantia cætera patris. Vnde dic,
De triente & semisse, de quo expeditur j. vsque ad §. neque enim.
Et de successiõibus: de hoc j. eo. §. consideramus. Vel collatio-
nibus: de hoc dicitur j. eod. §. illud. Et distributionibus: de quo j.
eod. §. quod sape. Necnon literarum &c. de hoc j. eo. §. studium.
& §. illud quoque.

De filijs ante dotalia instrumenta natis.

Instrumenta dotalia dicuntur, siue nuptialia, in quibus conti-
netur matrimonium inter Titium & Bertam esse contractum, &
dorem datam esse. Et sine his duobus, scilicet scriptura & dote di-
xit Pla. non valere matrimonium, allegans pro se, Insti. de nup.
§. si. licet Accur. Insti. de hære. ab intest. ve. dicit valere matrimo-
nium, per l. nuptias. ff. de reg. iu. & l. si vicinis. C. de nup. Sed nõ
fieri liberos legitimos, per tex. nostrum. Sed non est verū de iure
canonum, per c. tanta. qui fil. sint leg. De hoc plenè per Doct.
in c. innotuit. de elect. Exponitur autem hic ritulus de filiis ante
dotalia, id est, ante matrimonium natis. Et est mens huius consti-
tutionis id quod voluit lex illa, cum quis. & l. nuper positas. C.
de nat. lib.

De administrantibus officia in sacris appellationibus.

Iudices appellationum, & eorum officiales, in causis appella-
tionum, in quibus officium est commune, in iudicio semel exami-
nationes facere debent, & de gestis participare.

COLLATIO IIII.

¶ De nuptijs.

DE hac materia dixi. ff. de ritu nup. pag. 78.

*De appellationibus, & intra qua tempora appellari
debeat.*

In hoc volumine quatuor modis tractatur de appellationib;
vt hic, & j. de his qui ingre. ad appel. in prin. & j. vt cum de app.
cog.

cog. §. 1. & j. de appel. col. viij. de hoc dixi ff. de appel. pag. 204. & in tit. quando appel. sit. pag. 206.

De consulibus.

De hoc dixi ff. de offi. consul. pag. 12.

Vt nullus mutuans agricola teneat eius terram.

Hæc rubrica prohibet sceneratorem tenere terrâ agricolæ, scilicet facta solutione, vel dato aliquo loco solutionis. aliâs contrâ: ut j. constitutione prox. §. sancimus. Et differunt inter se: quia se quis dicit, quantam vsuram debeant dare agricolæ suis creditoribus: quod hæc non dicit. Item hæc est localis, in Thracia enim & Illyria duntaxat loquitur, ut j. in prin. illa generalis: ut j. tit. prox. in prin. §. sin autem. Et ideo hæc breuiter transeunda est, secundum gl. nostram hîc, & procedendum ad sequentem.

Nullum credentem agricolæ tenere illius terram: & quartam debet vsuram dare.

Creditores ab agricolis exigere possunt nomine accessionis vsuram quolibet anno pro quolibet modio octauam partem modii: & pro solido vnam siliquam, & non amplius. De hoc aliquid s. tit. proximo.

De restitutionibus: & ea qua parit in vndecimo mense post mortem viri.

Res restitutioni fideicommissi subiacentes alienari prohibentur, nisi propter causam dotis, vel donationis propter nuptias: propter quas causas alienatio permittitur, antiquo iure sublato, & omni circumuentione remota. Et durat hæc pars vsque ad §. vnum. Secunda pars est de muliere, quæ parit in xi. mense de quo j. §. vnum. Nam mulier ante annum luctus pariens, si indubitatum sit sobolem non ex priori consistere matrimonio, omnibus modis priuatur antenuptiali donatione: ac incidit in eas poenas, ac si antetempus luctus secundas contigisset nuptias: ut ibi.

Mulier nubens ante tēpus luctus.

De tabellionibus ut protocolla dimittant in chartis.

Tabellio à partibus rogatus, debet per se audire negotium, & ipsemet scribere, nec alicui delegare potest. Est autem Tabellio minor, Tabularius maior, & Magister stationis maior utroque. Sunt autem alia multa nomina, seu vocabula horum publicorum scriptorum, de quibus glo. in rubrica C. de tabu. & l. si. Protocollum autem dicitur à πρῶτος quod est primum: & ἡλλά, quod est prima collatio literarum. q. d. prima collatio literarum: quod est collatio scilicet literarum. q. d. prima collatio literarum: de quo j. eo. §. illud quoque. in verb. protocollum.

COLLATIO V.

¶ De ecclesiasticarum rerum immobilium alienatione, & solutione.

ECCLĒSIA propter debitum fiscale regulariter rebus mobilibus non existentibus, res immobiles alienare potest, & in solutum dare, &c. Exponitur ergo de alienatione, scilicet facienda pro fiscali tantum debito. Et solutione, id est, datione in solutum ipsi credito etiam priuato, non solum fisco: vt j. cod. §. si vero priuatus.

De iureiurando à moriente præstito, dato propter mensuram suæ substantiæ.

Iusiurandum à moriente præstitum, in quo substantiæ suæ mensuram facit manifestam, inter suos hæredes diuidendo, ab hærede seruandum est: pœna non seruantibus imminente: creditoribus tamen nullum præiudicium generatur.

Vt præponatur nomen imperatoris documentis, & vt Latinis literis apertius tempora inscribantur.

Documenta In documentis, id est, literis publicis, debet principis nomen, & annus in principio, & indictio designari. Item consulis nomen, annus consulatus: debet etiam dies & mensis celebrati contractus apponi: & etiam annus conditiæ ciuitatis, si hoc habet cõsuetudo. debet etiã documẽta claris notis & literis scribi: de quo in c. dilectos. de fi. instru. & in c. quoniam contra. in glo. antep. extra de prob. de vltima parte rub. ponitur in §. si.

Scenicae non solum si fideiussores præsentent, sed etiam si iusiurandum dent, sine periculo discedere.

Scenicae mulieres, id est, prostibulariæ, vel meretrices, nullam cautionem præstare debent suo hospiti, vel lenoni: neque lenones talem debent cautionem exigere: tamen etiam si fideiussores dent, vel iureiurando promittant de persistendo in lupanari vel prostibulo, nihilominus possunt sine periculo discedere: quia iuramentum super re illicita seruari non debet: Vel hic dicuntur Scenicæ mulieres, quæ in scena, id est, loco turpi, vt prostibulo stant: à scena, id est theatri in umbratione, vel spectaculo circi, ubi cõsueuerunt tales prostare. ff. de infam. l. ij.

Mulieres scenicæ.

Vt non fiant pignorationes pro alijs personis. Et vt sicut principum donationes non eger gestis mo-

numen

numentariū, sic nec à priuatis imperatoribus factæ donationes indigeant.

Nulli licitum est secundū formam pignorationes. id est, pactū vel represalias, exigere aliū pro alio. de hoc de iureiuran. c. 1. lib. vj. Et expone, Gellius monumentorū: id est, vt fiant coram iudice ordinario, præbente auctoritatem huic donationi: quia sufficit ipsius imperatoris præsentia. vt & aliās, C. de testa. l. omnium.

De exhibendis & introducendis reū: & vt hi qui cōueniantur post vicesimū diē presententur iudicibus. Et de his qui iuratoriā cautionē exponunt, & ante litis contestationē absentes sunt. Et de hypothecis quæ appellātur ex causa militiæ, quæ a persone, & quādo hoc ius habēt. Et de indotatis vxoribus, vt habeant quartam partē substantiæ viri: & ipse vir in substantia vxoris, scilicet quando inops est qui relinquitur.

Reiss.

De exhibendis reū: à re, nō à reatu. si. de duo. re. l. 1. & hæc pars expeditur vsque ad §. illud Et vt hi qui conueni. hoc expeditur j. eo. vsq; ad §. si vero. Et de his qui iura. hoc dicitur j. eo. §. si vero. vsq; ad §. optimum quoq; Et de hypōthecis, scilicet militiarum: & hoc dicitur j. eo. §. optimum.

Constitutio, quæ ex ascriptitio & libera natos liberos vult: non his qui ante cōstitutionē nati sunt, sed qui post cōstitutionem nati sunt, pdesse. Et vt venerabiles domos æconomi cōmutationes faciant adinuicem immobilium rerum ecclesiasticarum, decreto prius interposito: excepta hac maiore ecclesia.

Constitutio quæ ex ascriptitio. &c. quæ est C. de senatuscon. Claud. l. 1. in fin. Nam per Claudianum erat libera, & eius filius erat seruus, vt ibidem dicitur. Non autem dicit de illa quæ est C. de agri. & cen. l. ne diutius. quia ibi non est casus iste: licet alii similes sint ibi. Vel dicit de ea, quæ est C. de agri. & cen. l. fin. Et expeditur hæc pars vsque ad §. quia igitur. Secunda pars deinceps vsque in fi. constitutionis.

Vt de cætero, cōmutationes ecclesiasticarum rerum non fiētē fiant, & in priuatam personam ad p̄simum imperatorē, & hoc modo ad alias personas legitimas transeāt res. Et hæc tātūmodo fiāt ad imperiale domū. Et licet p̄petue emphyteusis agi ab oratorijs in oratoria, decreto. videlicet

*videlicet interposito: excepta hac maiore ecclesia
ne tamen in priuati personam transeat emphy-
teusis.*

Ecclesia cum principe permutare potest vt res apud principi-
pem perpetuo permancant, ne perueniant ad priuatos. Item ec-
clesiæ ad inuicem in perpetuam emphyteusim dare possunt, ex-
cepta maiore ecclesia Cōstantinopolitana. Et prima pars expeditur
vsque ad §. illud quoque. Et vt liceat, &c. Hoc expeditur
j. eo. §. illud.

*Vt ea qua vocentur insinuatiua, semper clericis in maiori
ecclesia quidem dentur: in alijs autem ecclesijs penitus
non dentur.*

*Insinuati-
ua.*

Insinuatiua non possunt exigī à clericis ordinatis: exceptis his
qui sunt ordinati in maiori ecclesia, à quibus secundū consuetu-
dinem accipere licet. Et dicuntur Insinuatiua, quæ ab ordinatis
accipiuntur: de quo in Auten. de sanc. epif. §. pro consuetudini-
bus. de quo in c. ij. & c. cum in Ecclesia. de verb. signi. & l. q. ij. c.
sicut episcopum.

*Vt clerici qui recedūt, alijs pro eis præbeāt surrogatis em-
olumenta: recedentes autē remeare volentes non suscipiā.
Et vt si quis adificās ecclesiā, aut aliter in eadē seruiē-
tibus ministrans emolumenta, voluerit aliquos clericos
instituire: non fortuitè eos, sed probatione sanctissimi
patriarche suscipiat.*

*Residētia
clericorū.*

Clerici continuam residentiam in proprijs Ecclesijs facere tenentur: nec debent recedere: alijs alii in eorum locum surrogantur cum eorum emolumentis: & recedentes, & postea remeantes, suscipiendi non sunt, nec eis emolumenta debēt restitui: de hoc de cle. non resi. c. inter quatuor. §. fin. & plenius in c. quoniam §. h. vt lit. non contest.

*De his qui ingrediuntur ad appellandum: & quando per
scripturam manus propria fiat collatio literarum: &
de iureiurando dilationis, vt & coniungatur iureiurando calumnie.*

De prima parte dixit C. de temp. appel. de quo in c. cum sit. de appell. Et ista prima pars expeditur vsque ad §. illud autem videamus. Et quando per scripturam, &c. De hoc in §. illud. Nam ex documentis publicis solis, & non priuatis comparatio fieri debet: vt ibi, de quo in l. comparationes. C. de fid. instrum. Et de

Iureiuratio iureiurando, &c. Hæc tertia pars expeditur j. eo. §. fin. Nam iureiurandum

jurandum generaliter in iudicio semel præstari debet, & in eo debet addi, quòd nullus in tota lite probationem exiget, quam nõ putauerit necessariam: de quo in Auten. hoc sacramentum. C. de iura. cal. & in c. literas, de resti. spol. c. præsentium, de test. & c. ultra tertiam.

Vt in privatis domibus sacra mysteria non fiant.

Sacra mysteria prohibentur celebrari in domibus sine licentia superioris. Oratoria verò causa orationis permittitur habere, & in eis clericos convocari: de quo in l. conuenticulam. C. de episc. & cler. & C. de hæret. & man. l. iij.

Oratoria.

Vt defuncti seu funera eorum non iniurientur à creditoribus: & vt consiliarij non suscipiant cognitiones absque iudiciis.

Mortuis & moribundis, & funeribus eorum ac familiae domui ex rebus eorum creditores iniuriam inferre prohibetur, absque iudiciali decreto: de quo in Autenti. sed nec ante. C. de sepul. & Autent. item qui domum. Et hæc prima pars expeditur usque ad §. illud. Et vt consiliarij, &c. Hoc expeditur à §. illud. usque ad si. Nã iudex ordinarius occupationibus publicis impeditus cauter consiliario potest delegare sententia sibi seruata: dummodo causam audiat, & sententiam proferat, & appellationem interpositam suscipiat. Iudex autem appellatus, & delegatus, delegare non potest: de quo glos. in Autent. Ad hæc. C. de iudic.

Iniuria mortuis facta.

Vt immobilia antenuptialis donationis neque hypotheca dentur, neque omnino alienentur à viro, neque consentiente vxore: nisi postea satisfieri vxori possit: hæc verò etiam in dote valere.

Res immobiles in donatione, propter nuptias consistentes maritus alienare non potest, nedum ea inuita, sed etiam vxore alienationi consentiente. Sed alienatione habita pro nõ facta in rem ætio vxori cõpetit, nisi secundo post biennium cõsenserit, vt vir alienans locuples fuerit, alienationis prohibitione in dote multo magis obrinente. Et de hoc usque ad §. & multo potius, & alias in Autent. siue à me. C. ad Vell. & in c. cum cõtingat. de iureiur. Hæc verò etiam, &c. de hoc in §. & multo.

De noui operis nuntiatione maritimi conspectus

Nulli liceat in hac regia ciuitate ædificare ultra terminos à iure permittos, si principaliter noceat. De hoc in l. per prouinciat. Et quod ibi not. C. de ædifi. pri. ff. de ope. pub. l. qui opus. Et quod no. Inno. in c. Pisani, de resti. spol.

Vt facte

Ut facta noua constitutiones post insinuationes eorum post duos menses valeant: paritur autem non custodientibus subtilitatem constitutionum super testamentum in relinquendo quadrantem: aut non subscribendo nomen heredis, aut non dicendo.

Constitutio noua ligat post duos menses à tempore insinuationis, seu publicationis: quæ insinuatio, seu publicatio, debet fieri secundum formam hic datam: glof. in præc. Decre. & in c. ij. de constit. & Pau. de Leaza. in præc. Clementin.

Ut nullus fabricet oratorij domos præter voluntatem episcopi. Et ut deputet prius diligentiam, & statutum, quæ in fabricando oratorio sufficiant. Et ut episcopi nõ desint suis ecclesijs. Et de alienatione ecclesiasticarum rerum immobilium.

Fabricare noua ccl. Nulli licitum est ecclesiam, vel monasterium, vel oratorium ædificare sine episcopi voluntate. De hoc in c. nemo de consec. dist. 1. c. si quis basilicam, & de eccl. ad. c. 1. Et de ista prima parte vsq; ad §. illud quoq;. Item episcopus non debet per multum tempus abesse ab ecclesia: vt j. in §. illud, & vij. q. 1. in præsentia, & l. diff. c. contumaces. de cle. nõ resi. c. tuæ. Et quod in alienatione rei Ecclesiasticæ immobilis decretum superioris requiritur. de hoc in §. quoniam vero, & s. de eccle. re. immo.

Ut ab illustribus & qui super eam dignitatem sunt, non modo super pecuniarijs causis, sed etiam iniuriarum criminaliter per procuratorem dicantur: Clarissimis autem in pecuniarijs licere per procuratorem, & per se litigare.

Illustres.

Illustres, & Superillustres in causis pecuniarijs, & in criminosis iniuriarum non per se, sed per procuratorem litigare debent: cæteris vel dignitatis inferioris licite conceditur, vt per se, vel procuratorem litem exercent. Et quæ sit ratio huius constitutionis, colligitur j. eod. vers. ne cogantur. Quot sint genera magistratuum colligit hic glo. Et quis dicatur Superillustres non in l. quoties. C. vbi sena. vel clar.

Superillustres.

Ut ordinarie præfectura urbana, etiam prætoriana due, & præfectura urbana quæ in cingulo, & quæ in actu sunt solo, non etiam honorata, liberent à curiali fortuna.

Sola collatione dignitatis, & administrationis, etiam ante ad-

mini-

ministracionem susceptam, curiales liberantur a curiali fortuna: sed sola collatione honoris seu dignitatis absque administratione non liberantur, sed remanent curiales, solum honorem ex tali collatione consecuti: hodie autem non tantum duæ, sed duodecim dignitates liberant aliquem à curiali fortuna: vt in l. fin. C. de decu. lib. x. De hoc Institutu. quib. mod. ius pat. pot. §. filiusfam. & in c. indecorum, de æta. & qua.

COLLATIO VI.

¶ Vt omnes obediant iudicibus prouinciarum, & in criminalibus, & in pecuniarijs causis: & vt negotia examinētur nullo excepto per priuilegium: Nec huc conuenti deducantur, vt sacra pragmatica forma exhiberi quempiam iusserit.

In prouincia, in qua quis sortitur forū, illic est conueniendus, vtraque parte præsentē, vel altera tantum: & vbiq; iustitia seruata, sententia cōdemnatoria, vel absolutoria feratur, omni priuilegio cessante: nisi pragmatica forma aliud statuatur, vel aliud propter appellationem acciderit: his obtinentibus in omni loco & tempore.

Quibus modis naturales filij efficiantur legitimi, supra illos modos, qui superioribus cōstitutionibus continentur.

Hic debet esse, Legitimi efficiuntur. Sed in alia constitutione, quib. mod. nat. effic. est in litera, Sui: & quæ sit differentia inter hunc titulum & illum, ibi dicitur. Et exponitur hic Supra, id est præter. Superioribus cōstitutionibus, &c. de nat. lib. l. cum quis, & duabus legibus seq. Et habet constitutio sex partes. Prima tractat de legitimatione filiorum per matrimonium. Secunda de legitimatione filiorum naturalium per rescriptum Principis *Legitimo filiorum*, §. sed & aliud quiddam. Tertia de nuptiis præsumptiuis, in §. illud quoq;. Quarta de nuptiis verè contractis à superillustribus & illustribus, vel in ecclesia à militibus honestis, vel negotiatoribus, vel professoribus. §. deniq; in tantum. Quinta de nupt. edilibus in §. quisquis autem. Sexta de pœna contrahentium illicitas nuptias. §. si.

Ut hi qui obligatas se habere prohibent res minorum, aut obligati sunt eis, ad eorū gubernationem penitus non accedant: & ut curatores nullo modo suscipiant, cessiones aduersus eos, quorum curationem agunt, aut egerunt: hac autem generaliter valebunt in omni curatione, in quibus personis leges curatores præbent: Et de gubernatione pecuniarum competentium eis, quorum negotia administrantur. Et quando eas recondi, aut mutuare oportet, aut ex eis redditus comparari.

Prima pars exponitur vsq; ad §. quòd si quis. Et ut curatores hoc exponitur j. §. quòd si quis. Hæc autē, & c. de hoc j. eo. §. hæc dicimus. Et de gubernatione, dicitur j. eod. §. quoniam.

De instrumentorum cautela & fide: & primum de deposito, & de mutuo, & alijs documētis priuatè quidem scriptis, habentibus testes, & nō habentibus testes. Et de instrumentis publicè confectis: & de collationibus manus propria scriptura: & de expositis instrumentis ab illiteratis, aut paucis literatis scientibus: & de non scriptis contractibus: & de contractibus vsq; ad unam libram auri: & de contractibus qui in agris fiunt: & ut in documētis & contractibus futuris locum habeat ista lex.

*Instrumentum.
Cautela.*

Strictè capitur hoc titulo Instrumentum pro chartis tantum. Aliàs largè, vt ff. eo. l. i. Aliàs pro instrumēto fundi: vt ff. de fund. instr. l. quæsitum. i. respon. Cautela, scilicet in faciendo. Habetur fides postquam est factum: & dupliciter dicit de fide. Primò in quibus instrumentis debeat fides priuatis & publicis: & hoc j. eod. vsq; ad §. si vero moriantur. Secūdò qualiter fiat vt habeatur fides, quando erat in dubium reuocatum quod fit per comparationē: vt j. eo. §. si verò moriatur, & §. seq. vsq; ad §. oportet. Et de deposito, id est, qualiter fiat cautè instrumentum priuatum super contractu depositi, & mutui, & aliis contractibus: & hæc expeditur j. eo. §. si quis, & §. sed & si quis, & §. si tamē. Et de instrumentis publicè confectis hoc exponitur j. eo. §. si instrumenta. Et de collationibus: scilicet qualiter probeatur fides instrumenti: hoc expeditur j. eo. §. si verò. Et sic respicit secundum capitulum. Sequentia autem omnia vtrunq; respiciūt. Et de expositis

positis instrumentis ab illiteratis, id est, de contractibus celebra-
tis in scriptis ab illiteratis: quod expeditur j. eo. §. oportet. Et de
non scriptis: hoc expeditur eod. §. & hoc dicimus: Et de contra-
ctibus: hoc expeditur. j. eo. §. ait. Et contractibus futuris: hoc ex-
ponitur j. eod. §. vt autem omnia.

Hec constitutio interpretatur priorem constitu-
tionem, de his qui ingrediuntur in monasterium,
& de subiectis eorum, ex quo tempore oportet
eam valere.

Dicitur est s. in tit. de monach. §. illud. coll. 1. quod in gradibus
monasterium se & sua dedicat Deo ipso ingressu: vt iam quia re-
uocabatur in dubium, An dicta constitutio haberet locum in il-
lis, qui ante legem illam fuerunt ingressi monasterium: ideo pro
illa dubitatione ponit hunc titulum.

Vt non luxurientur contra naturam, neque steruant
per capillos, aut aliquid huiusmodi: neque blasphement
in Deum.

Peccata contra naturam, & blasphemie contra Deum, & iq-
ramenta per membra Dei, per hanc legem prohibentur: & contra-
facientes vltimis suppliciis puniuntur, de hoc xxxij. q. i. cap. si
quis per capillum. De prima, de vi. & honest. clericor. c. clericor. u.
de excess. prelat. cleric. & xxxij. q. vii. flagitia. De secunda parte,
extra de maledicis. c. statumus.

Vt liberti de cetero iureo non indigeant anulo,
& vt pristini restituantur natalibus. Et de es-
timatione dotalium instrumentorum in libertis
mulieribus facta, ex hoc ipso etiam nuptias la-
gitimas fieri, & filias suas si nup. etiam ancil-
la fuerit, & ipsam liberam esse celebratione do-
tis, & nuptias legitimas, & qui ex ea processer-
int suos.

Dominus manumittens seruum suum, denuntiat eum ciuem
Romanum. Et ius aureorum anulorum, & regenerationis, ex ipsa
manumissione manumissus consequitur: patrono iure manumif-
sionis per omnia reseruat: nisi ab eo fuerit remissum. Tunc
enim ius patronatus in hoc sibi reseruat, vt ei reuerentia de-
beatur. Et ex certis ingratitudinis causis licet in seruitutem re-
uocare. Item liberti & liberte pro ingentis quoad nuptias re-
putantur. Et si dominus cum propria serua matrimonium inter-
uenientibus in talibus instrumentis contrahit: ipsa & ex ipsa na-
ti, li-

ti, liberti efficiuntur: de quo etiam in Autent. sed nouo iure. C. de
 iust. qua sumpta est hic ex §. si. De prima parte expeditur vsq[ue]
 ad §. si quis autē, dixi ff. de iurō aureo. anul. Et de celebratione,
 & cetera hac secunda parte duo dicuntur: vnum de liberta: & aliud
 de ancilla: & hæc expeditur j. eod. §. si quis autem.

Apud quos oportet causas dicere monachos & as-
isteria.

Monachi & moniales pro causis eorum coram episcopo de-
 bent conueniri, qui disponere debet, an per se vel per alios de-
 beant respondere. Et secundum legem & sacras regulas deet
 cognoscere & iudicare. Ciuiles autem Iudices talium causarum
 cognitionem non habent: de hoc etiam in Autentic. causi que
 siq[ue] cubi monacho. C. de episcop. & cleric. hinc sumpta. Hodie
 autem penē omnes sunt exempti, & ideo sub Papa conueniendi
 sunt, qui est ordinarius exemptorum, dicit Autentic. causa. vbi per
 glof. & glof. v. qui placuit, & de primig. cap. tuarum. per Inno.
 eod. tit. recepimus, & ca. ex ore. & quod hodie habetur in ca. i. de

A sisteria. priuilegiis. *A sisteria* autem vel *Asistria*, vt quidam volunt,
 moniales sunt: eo quod in his orationibus & ieiuniis quotidie,
 quas vulgō appellamus *Reclusas* secundum glof. hic. de quibus
 aliquid C. de episc. & cleric. dixi.

Reclusa.

De Questore.
 Officium Questoris in inquirendis personis in vrbe Constat.
 manentibus consistit: & inquiruntur que sint, & vnde venerint, &
 qua occasione, & cuius sint vite: validos & potentes operari face-
 re, aut expellere: exceptis valetudinariis, qui dimitti debent, de
 officio huius dixi ff. eod. tit.

Constitutio qua de dignitatibus & episcopatu filii
 liberat à patria potestate.
 Dignitas consularis & patricius à patria potestate liberat
 sola dignitatis collatione. Et generaliter omnis alia dignitas
 que à curia sortita liberat, etiam à patria liberat potestate:

De Iudicibus. Et vbi nullatenus cum iurando eli-
 gitur aliquis Iudex, quod permanet ei. Et vs
 appellaciones accipiant modis omnibus Iudices.
 Et vt in media lite facta forme quomodo oportet
 iteat decidi cognitionem non attendant Iudices.

Quatuor partes habet rubrum: primò de Iudicibus scilicet, à
 Principe delegatis in ciuitate Romana, qui sunt xij. c. & c. mino

ret, & quatuor maiores: vt infra eodē. §. vetus. Et sedet quilibet eorum in suo prætorio in basilica: vt infra eodem. §. sedebunt, & hæc pars expeditur j. eod. vsq; ad §. quia vero. Permanet ei, scilicet iudex sedebit. cor vnaquaq; pars permanet, id est, stabit. Et scilicet quod iudicabit iudex, & exponatur pmanet, id est, permanebit, vt sape fit. Alia est, Permaneat: & tunc planum est. Vel dic; hæc Et quod permanet ei, & q. superflua, nec reperiuntur in Nouell. Azō. & hoc expeditur j. eod. §. quia verò. Et vt appellationes accipiant, & q. nam Iudex tenetur recipere appellationem. j. eod. vt nulli iudic. §. illas, & ff. de appellat. re. l. sicut, & C. de appellat. l. iudicibus. Nisi in casu, vt in præfect. præto. Orient. cui dirigitur hæc constitutio, qui recipere non tenetur appellationem, sed supplicationibus: vt in fin. §. nostros. j. eod. & C. de precib. impe. vlt. l. aduersus, & nisi in casibus duobus, qui sunt s. eodē. §. audient, & aliis casibus quos dixi ff. de appell. recit. & à quib. appellat. non lic. & C. quorum appellat. non recipi. vide hic glo. in §. nostros. Et vt in media, & c. de hoc j. eod. omnis autem. ad h. & j. eod. vt in medio litis non fi. sa. formaz.

Vt clerici apud proprios episcopos primum conueniantur, & post hoc apud ciuiles Iudices.

Clericus apud proprium episcopum in causis pecuniariis conueniendus est, qui ex non scripto, & sine damno causam decidere debet. Sed si causa talis sit, vel alia difficultas, que episcopum cognoscere impediatur, tunc ciuiles Iudices eleri causam decidere debent. Sed si clericus de crimine criminaliter conueniatur, tunc ciuilis Iudex causam intra secundi mensis spatium decidere debet. Si verò de crimine ecclesiastico conuenitur, tunc ad solum episcopum spectat decisio. De materia huius tituli habetur in c. si quis contra clericum, de foro comp. & c. quoniam contra. de proba. & per gl. ij. q. allegat. l. si quis in hoc genus, in fi. ij. q. i. c. si quis cum clerico, & de re iudic. c. li. lib. vi. Et quatenus hic tractatur de ciuili Iudice, hodie est correctum, coll. x. de statu. contra lib. eccles. §. status, & in Autō. statuimus. C. de episco. & cler. & in c. nullus Iudex. de foro comp.

*Clericus
vbi litigat
re habet.*

De consanguineis, & vterinis fratribus.

Fratres consanguinei & vterini simul, præferuntur fratribus consanguineis tantum, & vterinis tantum. Sed si sint superflites consanguinei tantum, & fratres vterini tantum ad successionem secundum leges antiquas admittuntur. Sunt autem Consanguinei, qui ex eodem patre nati sunt: quasi ex communi virihs sti-

Cōsanguinei fratres pitis & feminis sanguine. Vterini autem sunt, qui ex eadem matre tantum nati sunt: quasi ex solo utero materno fratres. Vtrinque autem coniuncti, qui ex eodem patre & matre geniti sunt: ut hic dicit glo. & Instit. de leg. agn. succ.

De armis.

Princeps arma publica fieri iubet, sed priuata fieri & vendi prohibet. Cultellos autem minores fieri & vendi priuatis permittit, ut hic, & v. q. t. §. hoc autem, & §. hoc igitur, de hoc in l. i. & iij. ff. ad leg. Iul. de vi. pub. De delatione autē armorum ponitur in l. i. C. vt ar. vsus lib. xi. vbi de hoc glof. Et quæ mala inducant bella & arma, ponit hic glo. ij.

De deposito: & denuntiationibus inquilinorum, & de suspendenda administratione panum.

Nulli licitum est depositum, aut petitum pretium, vel pensionem retinere, vel interdictionem alicui facere: pœna contra facientibus imminente defensi etiam petitionem. De prima parte ponitur C. de rei vendi. l. officium, & l. bona fides. ff. de depo. & in l. i. C. de positi. vbi posita est Auten. hinc sumpta.

COLLATIO VII.

¶ Quibus modis naturales efficiuntur sui: & de eorum ex testamento, seu ab intestato successione.

Hic titulus differt ab alio, scilicet quibus modis naturaliter efficiuntur sui, quia hic generalior est, ut j. Auten, ut in medio primæ coll. ibi beneficium habet. Item hic Imperator faciens suum exordium, naturalitatis, seruitutis, & libertatis ius ostendit: & docet quemadmodum legitimaciones fiunt per oblationem curiæ & successores eorum actiue & passiuè: de hoc Instit. de hered. ab intest. §. ij. & Instit. de nup. §. si. & l. communi. C. de nat. lib. in c. per tuas, qui si. sint leg. De eorum successione ex testamento vel ab intest. ponitur in §. discretis, vsq; ad si. & in Auten. ex cōplexu. C. de incest. nup. & c. cū haberet, de eo qui dux. in ma. & c. per venerabile, qui fil. sint leg.

De testibus.

Quia vsus testium frequens est: ideo de testibus ponit. De hoc dixi ff. eo. tit. pag. 76.

De immensis donationibus in filios factis.

Si parens in aliquem, vel aliquos ex filiis immensam fecerit donationem,

ationem, aliis filiis legitima portio de necessitate debetur. Hoc verum in filiis gratis: ingrati verò penitus excluduntur: de hoc in l. donationes. C. de dona. inter vi. & vxor. l. ij. C. de inoffic. do. & in l. donatione. C. de coll. & in Auten. vnde si parens, & in l. j. C. de inoffic. dona.

Vt sine prohibitione matres debitrices & creditrices tutelam gerant minorum: neque iusiurandum præstent, quòd non venient ad secunda vota.

De iure Digestorum mater non potuit esse tutrix, nisi imperator cõfirmaret: vt ff. de tute. l. vlt. & de testa. tu. l. iure nostro. Sed iure Codicis admittebatur quæ non esset debitrrix, aut creditrix pupilli: vt suprà, vt hi qui ob. per ha. dummodo iuraret de non conuolando ad secundas nuptiãs. C. quando mul. tu. l. ij. & l. vlt. & suprà, de nup. §. si verò tutela. Sed hoc iure matres debitrices & creditrices ad tutelam & curam filiorum admittuntur, neque iuramentum de secundis nup. non fiendis exigitur: dummodo & senatuscon. Velleiano, & omni auxilio renuntiauerint & omnia alia adimpleuerint, quæ alij tutores facere tenentur: de hoc in Auten. matri & auia. C. quando mul. tut. off. de quo glo. in c. ex parte. extra, de appell.

*Mater tu-
trix.*

Vt exactione instante dotis primæ & secundæ, viro ad secunda vota migranti præponatur vxor prima, vel ex priori matrimonio filij: & vt si voluerit vxor, aut is qui pro ea dotem inscripserit, dare viro quæ scripta sunt, distulerit autem vir suscipere: soluto matrim. exigi eum ab ea etiam conscriptam antenuptialem donatione.

Si res primæ & secundæ vxoris in dotem datæ apparent, vel altera earum: illi restitui debent, & eius filiis, cuius res illæ fuerint. Alias autem rebus non appatentibus, tunc ille in bonis mariti potior est in iure, qui prior est in tempore: de hoc vsque ad §. illud quoque, & expone, Filij, scilicet præponantur. Item dote promissâ viro ab vxore, vel ab alio pro ea oblata & consignata, mulier donationem propter nuptias ex pacto interpositam de lucro perinde lucrabatur, ac si soluisset, de hoc in §. illud. vsq; ad fi. & expone, Eum, scilicet virum: de hoc etiam in Auten. dos data. C. de dona. antè nup.

De administratoribus.

Administrator si prouinciam durante administrationis tempore

potest citra principis iussione[m] dereliquit, crimine læsæ maiestatis punitur. Et si administratione finita ante quinquaginta dies recesserit, antiquis pœnis punitur. de hoc in l. i. C. ut omnes tam cui, quam mil.

*De executoribus, & his qui conveniuntur, & re-
comentantur.*

Dux sunt partes, prima habet, quod libellus reo porrigi non debet priusquam actor cautionem legitime exponat, quod intra duos menses litem contestabit, aliàs omne damnum reo convento restituat, hac cautione xxxvi. aureos non transcendente: de hac cautione Instit. de satisfd. §. sed hodie, & in Auten. libellum, & Auten. offeratur. C. de litis con. quæ est iij. q. iij. §. offeratur. Item conventio & reconventio mox à principio coram eodem iudice fieri debet: Aliàs causa conventionis finita, reconventio fieri poterit coram quocunque iudice antiqua cessante calumnia: de hoc in §. illud. j. eodem, de hoc C. de senten. Auten. & consequenter. & de nup. pe. c. i. tex. & gloss. extra de ord. cog. c. eum dilectus.

De æqualitate dotis, & propter nuptias donationis: & de augmento dotis, & propter nuptias donationis: & de privilegio dotis: quia aliis præponetur privilegus, ut excipiantur hoc privilegio creditores in emptione militiæ: de dote reme ante ad patrem, & rursus data pro eadem filia secundo viro: & de dotis collatione inope marito moriente.

In dote & donatione propter nup. constituenda, & augmentis earum æqualitas per omnia servari debet. De æqualitate dicitur, vsq; ad §. aliud de augmento dicitur à §. aliud, vsque ad §. his consequens. Vbi etiam traditur, quod dotis augmentum debet verè, non fictè celebrari: de quo in Auten. des data. C. de don. ante nup. & Auten. æqualitatis. C. de pac. cõven. Item mulier privilegii dotalibus vti potest aduersus omnes creditores viri, etiam si eorum pecunia res sit empta, vel refecta: exceptis creditoribus, quorum pecunia militia est empta: §. his consequens j. eo. de quo in Auten. quo iure. C. qui po. in pig. Item dote à patre pro filia data, & in ipsius patrimonio reuersa, non licet patri cum filia secundo nubit, eam diminuerè: nisi patris substantia fuerit diminuta: tunc enim secundùm eius facultates dos erit constituta. §. quia verò iam j. eo. de quo in Auten. quamuis. C. de reij

Dotis privilegia.

rei vx. act. & per Doct. & glo. C. de iure do. l. rem quã. Itẽ si filia cum fratribus venit ad successionem paternam, debet dotẽ cõferre, aut tanto minus in sua portione recipere, viro existente locupletẽ. Viro autem ad inopiam deducto, si mulieri potest imputari, cum vir malẽ inchoauerit vt substantia, tunc dotẽ conferre debet, vel tanto aut minus accipere. Aliã si mulieri nihil imputari poterit, cur dotẽ non exegerit, solam actionẽ, licet inane, debet cõferre. j. eo. §. illud quoq; vsq; ad fi. de hec in A. ut. quod locũ. C. de coll. & C. de bo. que lib. l. cũ non solũ in glo. magna. no. in l. ij. §. si in patris. ff. solu. mat.

viri inopia

De duobus reis promittendi.

De hoc dixi ff. & C. & Instit. eo. tit.

De tempore non soluta pecunia super dote.

Exceptio non numeratã dotis olim toto tempore matrimonio, & eo soluto intra annum competebat: hodie vero si matrimonium intra biennium durat, prædicta competit exceptio, & etiã eo soluto competit intra annum. Matrimonio verò soluto, vltra biennium intra decennium dicta exceptio viro & hæredibus eius competit. Sed matrimonio post decennium soluto, si vir est maior, nullum habet remedium. Si verò est minor, tunc ei restitutio datur vsque ad xii. annos à tempore nuptiarum: hæredi autem eius maiori datur annus. Sed si minor maiori vel minori successerit, quinquennium ei datur. j. De hac exceptione non numeratã dotis dicitur in l. in contractibus. in fi. C. de non num. pec. & in l. præses. C. de epi. audi. & in l. quod de sua. C. de do. cau. non numerata.

COLLATIO VIII.

Neque virum quod ex dote est, neque mulierem ex sponsalitia largitate lucrum proprium habere, sed seruare dominiũ suis filijs: vel si ad secundas nuptias non veniat vsu solo in lucrocõsistente. Et vt ex repudio transigentes nuptias lucrẽtur, aut dotẽ, aut ante nuptias donationem, & ipsis: similiter dominiũ seruare filijs vsu, habentem personam cogendam filios alere. Si verò bona

y .iiij. gratia

gratia soluantur nuptiae, & videantur occasione damni detineri quaedam & hac arte perimenda, quae detinentur alijs feruentur.

Matrimonio soluto morte, diuortio, vel bona gratia, lucrum dotis vel donationis propter nup. debet seruari liberis illius matrimonij quo ad proprietatem. vsu fructu solo à lucrante retento: & idem quod ab altero coniugum quaeritur retinetur. Sive conjuges ad secunda vota transierint, siue non. de hoc in l. generaliter. §. si. & l. hac edictali. §. si. & l. si quis priori. C. de secun. nup. & s. de non eli. secundo nub. §. gregoria. & de nup. §. soluto. & melius in Auten. vxorem. quae hinc sumitur, posita. C. de secun. nup. & in Auten, si tantum. quae sumitur ex §. si. §. vt ira. fil. quae corrigi dictam Auten. vxorem.

De appellationibus.

Differt hic tit. & s. de appel. & ille de his qui ingrediuntur ad appel. quia primus de app. tractat de principio appellationis. Secundus, scilicet, de his qui ingre. tractat de fine: hic autem incidenter positus fuit, non ex proposito sed ex quaestione tali facta, vt in principio huius constitutionis, quae dicitur, quod si pedito causa appellationis compromittatur in arbitros, temp^o quod ibi fuit non nocet exercitio quod fieri habet intra annum vel biennium. s. de his qui ingre. ad app. §. i. de hoc in Auten. si tamē. C. de temp. app. & in l. si. §. illud. & in Auten. ei qui. eo. tit. C.

De testamentis imperfectis à parentibus in filios factis: & de diuisione rerum à filijs coram parente: & de eius facultatibus facta et subscripta.

Testamentum in scriptis imperfectum inter liberos valet, si pater literas sciens propria manu claris literis & indubitatis per consequentiam non signa scripserit liberorum nomina, & numerum vnciarum, & signa rerum. Et cum ea legata, fideicommissa, & libertas relinqui potuerunt: quod testamentum primū conditum à testatore non tollet, nisi testator expresse declaret corā septem testibus, illud testamentum non valere. & secundum testamentum faciat perfectum: vel non scriptam perfectā voluntatē. de hoc à prin. vsque ad §. quia verò. vbi tractatur, quod diuisiones bonorum liberis à parentibus factae valent, dummodo ipsorum filiorum subscriptiones interuenerint: vel ipsius parentis subscriptione inter filios interueniente. de hoc s. de trien. & se. §. & quod saepe posita. C. fam. etc. Auten. si modo.

De

De restitutione fideicommissi.

Differunt hic tit. & s. de resti. & ea quæ pa. & illum j. de resti. fidei. no. fac. quia in isto fit restitutio in morte restituentis: item eorum quæ supersunt. In superiori autem fit statim, vel prout iuit testator. Item omnium excepta quarta, vt colligitur j. eo. §. nobis. in prin. Inferior autem de rest. fidei. no. dicit de quodam testamto & codicillo in quo singularia fuerunt relicta legata, & per fideicom. fuit rogatus qui habuit, vt non alienet. Non principaliter de restituendo, sed si alienet, vt ad aliquem perueniat: vt in rubrica patet.

De privilegijs dotis mulieribus hæreticis non præstandis.

Hæretici appellantur, qui non sunt membrum ecclesiæ sanctæ & catholicæ, & qui sanctam communionem in sancta & catholica ecclesiâ à sacerdotibus non recipiunt. Et præuilegia catholica tantummodo conceduntur non hæreticis, nisi fuerint reuersi ad fidem. de hoc C. de hære. l. iij. & C. de Iudæ. l. si. Inno. c. ex literis. de præuileg.

De nauticis vsuris.

Hanc legem quidam non habent, & ego dixi de hac materia ff. de naut. l. cœn. pag. 74.

Hæc constitutio innouat constitutionem quæ præscriptionem centum annorum venerabilibus locis declarat.

Hæc constitutio, scilicet quæ est suprâ, vt eccles. Roman. secûdum Ioann. vt legitur in Nouel. nam dicit illam generaliter loqui in omnibus ecclesijs, & ideo generaliter corrigit. Sed Accur. hic super rubro intelligit eam tantum de Romana ecclesia, & alijs ei suppositis: vnde dicas hic fieri mentionem de ea quæ est C. de sacrosanct. eccles. l. fin. Superior autem in eccles. Ro. & c. remanet in firmitate sua: & hoc probatur iure Canonico extrâ de præscript. vigil.

De litigiosis, & decima parte litis ab actore cautela præstanda.

Iste titulus habet tres partes. Primò, ponit de litigios. de qua dixi ff. eo. Secundò ponit, & consultit reo contra actorem in præstatione cautionis de lite prosequenda, & finienda, in decima parte quantitatis in libello comprehensæ, si apparuerit iniuste litemouisse. in §. ad excludendas. Tertiò consultit reo contra actorem in actione seu lite prosequenda, & sententia obtinenda, etiam lite non contest. in §. omnem vero.

Vt neque miles, neque federatus obseruetur domui priuatae, aut possessioni alicuius.

Nemo milites seu federatos in propria domo vel possessione retinere debet, vel occultare, vt propriis utilitatibus obediant. Sed intra xxx. dies ab huiusmodi legis insinuatione eos expellere debet. vt j. eo. per totum.

Vt diuina iussiones subscriptiones habeant gloriosissimi Questoris.

Iussio.

*Questor.
Cancellari.*

Diuina iussio debet gloriosissimi questoris subscriptionem habere, qua contineatur, inter quos, & ad quem iudicem, & per quam fuerit directa personam. Et dicitur Iussio, id est, privilegium in quo aliquid iubet, vel concedit in fauorem. In commissionibus causarum forte est aliquid obseruandum secundum gl. hic: quis autem dicatur Questor, ponit hic gl. & di. ff. de off. questor. & erat Questor qui hodie dicitur Cancellarius, vt no. gl. C. de diuers. ref. l. fi. vbi de materia huius tituli. & Spec. de rescript. exhib. §. an igitur. ver. item quod non est ibi subscriptio.

In medio litis non fieri sacras formas, aut sacras iussiones, sed secundum antiquas leges generales lites decidi.

Iudices sacras constitutiones, in medio litis impetratas non debent seruare: sed secundum leges generales examinare, & iudicare. Fallit in quatuor casibus, in quibus licet lite pendente à principio sacras iussiones impetrare, quæ debent in scriptis fieri. j. eo. §. de hoc in c. t. vt lit. pend.

Vt cum de appellatione cognoscitur secundum illas leges debeat iudicari: quæ tempore late sententia obtinebant: non secundum eas, quæ postea promulgatae sunt: & de alijs capitulis.

Prima pars clara est, & expeditur vsq; ad §. sed hoc. Et de alijs capitulis, &c. quæ sunt quatuor. nam quinque partes habet hæc constitutio, licet multa incidenter alia dicat. Primum capitulum tractat de renuntiationibus allegationum, & dilationum. §. sed hoc. Secunda ponit causas legitimas exheredationis in §. aliud. vsq; ad §. hæc autem. Tertia pars ponit quod heredes, affines, propinqui, & coniuncti defuncti, & eius fideiussores non debent molestari occasione debiti defuncti. in §. hæc autem. Et sumitur inde Autē. sed nec ante. quæ ponitur super l. fi. C. de sepul. vio. Quarta ponit de eo qui constituit vel spopondit pro alio obligato, in §. ad hæc vsq; ad fi. & exinde sumitur Autē. si quando. C. de cont. pecu. vbi de hoc.

Vt

Vt liceat matri, & aui, & aliis parentibus, post legitimum partem liberis derelictam, quomodo voluerint residuam facultatem suam disponere: & alia capitula plura.

Prima pars expeditur vsq; ad §. ad hoc autem, & illud. Et sumitur hinc Autent. excipitur. C. de bonis qua lib. Et alia capitula, & q. hæc expediuntur ab inde per totum. Ex §. ad hoc. sumitur Autent. item si quis. C. de na lib. Ex §. quia verò. sumitur Autent. maximis. C. de nup. De materia §. quid verò. ponitur in Autent. præterea. C. vnde vir & vxor. In §. quia verò. tractatur ex quibus causis permittitur celebrari diuortium, vsque ad finem.

COLLATIO IX.

¶ *De heredibus ab intestato venientibus: & de agnatorum iure sublato.*

Hic incipit collatio nona: licet quidam habeant in constitutione superiori principium huius collationis. Et erat vsque ad tempus huius legis inter descendentes differentia, vt emancipati de iure civili non succederent, licet iure prætorio sic: vt Institutur. de hære. ab intest. §. emancipati. Item, qui erant nepotes ex filiabus succedebant cum diminutione: vt C. de coll. l. illam. Licet hoc etiam ante hanc legem sit correctum. §. de trien. & se. §. neq;. Ex transfuersali aut cognati iure civili non admittuntur: sed nec iure prætorio, nisi post agnatos: vt pater Institutur. de suc. cog. in princ. Omnes ergo prædictæ differentie, & aliæ, si quæ sunt, hac constitutione tolluntur. Et hodie hoc modo succeditur: Res intestati recipit gradus inferiorum: Qui si defuerint, subit hinc gradus anteriorum: Cum patre succedant fratres ab utroq; parente: Nec tamen hos comitatur auus patre deficiente. Fratres ex vno, fratres remouent ab utroque: Illorum soboli bona deferimus patruo: Post fratres, sobolemq; suam, quæ quæque priorem Noueris esse gradu, de iure scias potiozem.

Agnati, et cognati concurrunt.

Vt sponsalitia largitas specialis sit contractus: & de diuersis capitulis nuptis proprie.

Sponsalitia largitas dicitur hic improprie, id est, donatio: proprie enim diceretur quod donaret sponsus sponsæ: sed hoc fit ad recompensationem dotis, vt hic subiicit. & §. de æqua. do. §. 1. De hoc in Autent. eo decursum. C. de do. ante nupt. Et dicitur specialis

Sponsalitia largitas.

specialis contractus, quia per se contractus est, vel quia habet in se aliquid speciale: nam cum alie donationes exigant in sinuacionem, si fiant ultra quingentos sol. Institut. de do. §. alie. & hæc eadem etiam olim exigebat. C. de donat. ante nupt. l. fin. §. similiq; modo. nisi esset minor foemina. C. de donat. ante nupt. l. minoribus, tamen hæc hodie non exigit, & sic alius non connumeratur, id est, non assimilatur in hoc. Item nec in hoc: quia illa est simplex ob causam. ff. de don. l. in donationibus simplicibus. Sunt & alia capitula plura, de quibus hæc constitutio tractat, quæ non euro profequi: quia istud esset legere constitutionem.

De alienatione, & emphyteusi, & locatione, & hypothecis, & aliis diuersis contractibus in vniuersis locis reru sacrarum.

De hoc dixi §. de non alien. Et de eccle. re. immo. non alie. de hoc per Doct. l. sancimus. C. de sacrosanct. eccles. & in toto tit. extra de re. eccl. non alie.

Vt Iudices non expectent sacras iussiones, sed quæ videntur eis, decernant.

*Relatione
facere
principi.*

Iudices vt exonerent se, & ratione odij euitandi relationem ad principem facere prohibentur, sed ipsi per se debent secundum iustitiam pronuntiare. Et si fuerint duo, vel plures Iudices, & discordent, omnes suam debent ferre sententiam: de hoc in l. Pomponius scribit. §. iij. ff. de re iud. & in l. tunc autem. & l. duo ex tribus. eod. tit. & in l. item si vnus. §. item si plures. ff. de arb. & C. quan. prouo. non est nec. l. cum magistratus. De quo de re iud. c. fin. & ij. q. vj. §. diffinitiuu. vers. item plures.

Vt litigantes iurent in exordio litis, quia neq; promiserint dare Iudicibus, neque dabunt: & de sportulis: & vt quæ iubentur referendarij compleant, & non misceant semetipsos cause, & per se exequantur.

Ex hoc principio sumitur Autent. principalis posita super l. ij. C. de iur. calum. quæ addit certam formam præstationis iuramenti de calumnia. Et expeditur hæc pars vsq; ad §. & hoc quoque. vbi incipit secunda pars, quæ tractat de sportulis: de quibus dixi C. de sport. & de his habetur Institut. de act. §. tripli. Tertia pars tractat de referendariis: & quod sit eorum officium: de his dixi §. de referenda. sa. pa. col. ij.

De ecclesiasticis titulis, & privilegiis.

Titulus.

Titulus dicitur dignitas: vnde Ouidius, Gratulor Oechaliam titulis accedere nostris. Itē titulus, id est, scriptura quædam. C. de his qui poss. l. i. Item titulus appellatur ecclesia. lxxx. dist. c. ij.

e. j. lxx. di. episcopi. Et dicitur titulus canon. l. dist. si quis diaconus. Item dicitur tractatus. ff. de post. l. i. Item dicitur actio titulus. C. fam. ercise. non est ambiguum. Item titulus, id est, subscriptio, quæ sic vulgò appellatur. Item titulus, id est, privilegium: & sic accipitur hic. Et quod subiicit, Privilegiis expositiue exponitur Et, pro id est. De hoc per glos. in c. fin. de offi. archpres. Et confirmat hic princeps sanctas regulas in sanctis quatuor conciliis expositas, & præcipit pro legibus obseruari, & sedes ordinat, & omnia privilegia ecclesiis & venerabilibus locis indulta confirmat. De hoc in c. i. de iur. calumn. & in li. j. C. de episc. & cler. & in Autent. ibi posita.

Ut fratrum filij succedant pariter ad imitationem fratrum, ascendentibus etiam extantibus. Et ut mulieres non infirmata antenuptiali donatione non ledantur: non infirmans autem vir, vel si competat nuptiale lucrum eo non fruatur. Et rursus ut mulieres non secundo nubentes domine sint partis sponsalium largitatis, quantum pars facit vnus filij. Et ut similes sine pena vtriusque sexus, dum sine causa rationabili repudium mittatur.

Quatuor habet partes, in quibus quatuor corriguntur leges. Prima expeditur vsque ad §. illud. & corrigit l. §. de hære. ab intest. §. si autem defunctus. in fin. §. Secunda pars est, Ut mulieres, &c. in §. illud. vsq; ad §. quia verò mulieres. & corrigit l. §. vt spon. lar. in princ. & sumitur hic Autent. eo decursum. C. de donat. propter nupt. Tertia pars est, Et rursus, &c. in §. quia verò mulieres. & corrigit l. §. neq; virum, quod ex dote. §. præterea. vbi non distinguebat. Quarta pars est, Et ut similes, &c. in §. fin. & corrigit l. §. vt lic. ma. & suia. §. quia verò legem.

De restitutione fideicommissi nomine familie, quod vsque ad quartum gradum locum habet: & quod familie nomine nurus etiam continetur.

Huius tituli sensum accipe ex rubrica: & ponit tantum de vno testamento, in quo multa sunt disposita: & de quodam codicillo. de hoc dixi §. de restit. fideicom.

Ut nulli iudicum liceat habere loci seruatorem, nisi certis in causis diuina concesserit iussio.

Regulariter nulli licet loci seruatores vel similes per prouincias mittere. Fallit, si diuina iussio emanauerit ex causis incertis: de quibus j. cod.

Seruatorem loci.

Ut

Vt differentes Iudices audire interpellantium allegationes cogantur ab episcopis hoc agere: & quando in suspensionem habuerit Iudices, pariter audiat causam, & ciuitatis episcopus. Et de cautela alia quam omnino oporteat episcopum agere.

*Magnum
priuilegiū
episcoporu
& preemi-
nentia.*

Episcopi debent Iudices ad iustitiam faciendam compellere, aut per se, aut per litteras ad principem directas. Et Iudice existente suspecto, adiungi sibi debet episcopus. Litigator autem Principem adiens priusquam aseat Iudicem, vel Episcopum, est puniendus: de hoc in l. apertissimi. C. de iudic. & in c. cum speciali. de appel. & c. si quis contra. de fo. comp. Item Episcopus de iniustitia Iudicis, & lesione subditorum iudicare debet; & laso damnum facere emendari. Item in ciuitatibus in quibus sunt Iudices subditi, adire debent defensorem, qui inter eos debet iudicare: de hoc s. de offi. quæst. §. si verò forsan. & extra de offi. ord. irrefragabili. & viij. q. iij. cum scimus.

De vsuris nauticis.

*Nautica
pecunia.*

De hoc habuimus s. vnum similem titulum: & dixi C. eod. & tractatur in Autent. ad hæc. C. de vsur. Sed iure canonum etiam in nautica pecunia est prohibita vsura: vt in c. nauiganti. in princip. de vsur.

De interdictis collegiis hæreticorum.

Collecti.

Aliàs est, de collectis hæreticorum: & redit in idem: quia dicuntur collecti, cum collegia faciunt: quod hic prohibetur: dixi C. de hæret.

De raptis mulieribus, quæ raptoribus nubunt.

*Rapta mu-
lier.*

Mulier rapta substantiam raptoris lucratur, nisi nupsit raptori: quo casu ad suos parentes deuoluitur, si tali matrimonio non consenserint: aliàs ad fiscum debet pertinere: de hoc etiam in l. raptores. C. de rap. vir. & C. de episco. & cleri. l. raptores. de hoc per Dy. in regula, scienti. lib. vj. de hac mat. in c. lin. de rap. & ibi not.

De collatoribus, & aliis capitulis.

Collatores

Exactores.

Dispositiones, & deuotiones collationum per singulas prouincias, & ciuitates collatoribus fieri debent, quomodo tributa soluenda, & quâ mensura & exemplum earum debet fieri parentibus. §. hæc. Et dicuntur Collatores, qui publica vel fiscalia tributa, quæ Collationes vocantur, soluunt. Et qui ista talia colligit, dicitur Exactor tributorum, vel Collector. Item executores in prouincias missi exactiones inchoare non debent, nisi

nisi prius coram provincie præfide mandatum insinuaverint: hoc & in priuatis negotiis seruando. Et executores, seu exactores, nullam in causis priuatis executionem committere debent. Item exactores iustis ponderibus, & mensuris uti debent. De hoc vsque ad §. iubemus. Sunt & alia capitula sub hoc titulo comprehensa.

De sanctissimis episcopis, & Deo amabilibus, & reuerendissimis presbyteris, & clericis, & monachis.

De sanctissimis episcopis: & de hoc j. cod. vsque ad §. clericos. Reuerendissimis presbyteris: de hoc infra eod. §. clericos. vsque ad §. iubemus. Monachis: de hoc dicitur infra eod. §. iubemus. vsque in finem.

FINIS AVTENTICORVM.

CODICIS DIVI IV-
STINIANI SACRATISSIMI
IMPERATORIS REPETITAE

PRAELECTIONIS.

LIBER X.

HI tres libri Codicis, qui sequuntur, ab aliis nouem ideo separati sunt, & seorsum positi, quia tractant de iure publico, & nunquam leguntur in scholis: ideoque eorum materia rarior, & non immerito ab aliis segreganda, ne grauentur rudes iuris tyrones, & studiosi: ut dicit glossa. In iustit. de iustit. & iur. §. fin.

De iure fisci.

Suprà libro nono incœpit tractare Imperator de iure publico, quod est circa crimina: nunc de iure publico circa bona à fisco querenda. Vel secundum Azo. in summa huius tit. traditum est in præcedentibus de iuribus priuatorum: nunc videndum est de iure fisci. Et dicitur Fiscus ipsa imperialis, vel imperij eam. *Fiscus* non dico patrimonij Imperatoris. C. de quad. præscrip. l. bene à Zenone. in princip. Quid tamen specialitatis habet fiscus: hoc Cæsaris & Augusti ratione solet habere. ff. cod. l. fiscus. §. fin. Et dicitur

dicitur quasi fixus, id est, firmus: quia semper est diues, & soluen-
do. ff. de fund. dot. l. ij. Vel dicitur fiscus, id est, faceus, de quo in
glos. in l. provincijs. §. fiscus. j. de numera. & actu. lib. xj. Et dif-
fert hic titulus ab illo, de priuil. fisc. quia hic de speciali iure &
communi, quod habet fiscus, dicit de communi. j. l. i. j. & ij. de
speciali dicit in l. prohibitum. Alibi autem de communi tantum.
Item hic titulus est generalis ad omnes sequentes.

De conueniendis fiscali debitoribus.

*Hasta fis-
calis.*

Debitor debitoris non potest conueniri a fisco, nisi principali
discussio. Differentiam autem in conueniendis debitorum inter
fiscum & priuatum glossa tangit hic, & melius in l. i. §. quando
fisc. vel priuat.

*De fide instrumentorum, & iure haste fiscalis, & de
adiectionibus.*

De instrumento facto vel omisso in contractu fiscali dicit. j. l.
ij. & ij. Et de iure haste, &c. id est, venditione quæ fit subhastat-
ione, quando fit a fisco, id est, venditio, quæ facile conuelli non
debet: vt §. de remis. pig. l. si hypothecas. Et quod adiectionibus
subiicit, sic vt j. l. si tempora.

*De venditione rerum fiscalium cum priuatis commu-
nium.*

Ratione partis fiscus potest vendere totum: de hoc supra, de
comm. rer. al. l. i. & in l. res. §. i. ff. de iure fisc. quæ est notabilis ad
hanc materiam.

Ne fiscus rem quam vendidit euincat.

Rubrica continet summarium eius, quod dicitur in nigro.

*De his qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam
accipiunt.*

Qui aurum fiscale mutuo sumpsit sine principis licentia, &
qui dederit, poena tenebitur: de qua j. l. ij.

Panis fiscalibus creditores præferri.

Licet in contractibus fiscus præferatur aliis creditoribus: quia
ad debitorem peruenit pecunia: sed si est creditor fisci ex delicto,
certò aliis eius creditoribus ex contractu fiscus non præferatur,
vt hic dicitur.

De fiscalibus vsuris.

Ex mora poenæ non accedunt vsuræ: de hoc de magi. conuen.
l. fin. & ff. de vsur. l. cum quidam. §. fiscus. & de iure fi. l. si fiscus.

De sententiis aduersus fiscum latis retractandis.

Si sententia lata est contra fiscum, potest reuocare intra tri-
centium,

ennium, si non interuenerit præuaricatio, vel fraus. Si verò hoc interuenerit, etiam post triennium: de quo hic est bona & subtilis glossa.

De bonis vacantibus, & incorporatione.

Bona vacantia dicuntur hæreditatis iacentis, quæ nondum est adita, quia nullo modo habet hæredem: de quo j. eod. l. vacantia. Talia bona vacantia spectant ad fiscum, non ad ciuitates etiam privilegium habentes. & si occupauerunt, ab eis auferuntur. j. l. i. de hoc ff. de iure fisc. l. i. Sunt tamen quædam personæ, quæ præferuntur fisco, quas ponit j. l. i. §. legitimo. Et si res fisco defertur, primò debet solenniter examinari per procuratorem Cæsaris. Secundò incorporari cum autoritate procuratoris fisci: de quo in l. si quando. vbi glos. & l. fin. j. eod.

De delatoribus.

Dixi de bonis vacantibus, nunc de eorundem bonorum delatoribus. Et no. quòd deferre dicitur multis modis. Primò, id est, qui aliquid asserit: vnde dicitur, hæreditas defertur: vt s. de Carb. edict. l. j. Itè accusare de quolibet crimine: vt C. ad l. lul. reper. l. iubemus. Item bonorum nuntiator. ff. de diuers. & temp. l. intra. & ita hic. Item deferre, scilicet honorem: vt s. de epif. & cleric. l. presbyter. Hic autem ponitur pro delatore bonorum iniusto, vel iusto. Et est iniustus ratione personarum, etiam si probet: vt j. l. fin. Item prohibentur aliqui deferre propter honorem, vt clarissimi. Item veterani. Item milites propter honorem stipendiorum. Item propter sexum, vt mulieres. Item propter damnationem, vt qui sustibus cæsi sunt, & in opus publicum damnati sunt. Item in metallum damnati sunt. Et differt hic titulus ab illo. j. de his qui se defer. quia ibi se, hic alios deferunt.

Deferre.

Iniustus delator.

De petitis bonorū sublati constitutio Gregoriana.

Quidam text. habent bonorum: & tunc dic de petitis, id est, petitionibus. Aliàs deest, & tunc pone Petitis materialiter: vel subaudi rebus, siue bonis. Et tractatur hic, quomodo bona quæ deferuntur in fiscum nemo potest sibi impetrare: & quòd concessio facta ad petitionem alterius, non valet. Secus si fieret motu proprio Principis. j. l. i.

Fiscalia bona.

De his qui se deferunt.

Dixit s. de delatoribus, quòd a lius defert alium: hic quòd se ipsum. Nam qui grauatus est de restituendo non capaci, si se deferrat, lucratur tertiam: vxor verò defuncti non capax se defers, lucratur dimidiã. j. eod. l. i. & in l. edicto. §. cum aut. ff. de iure fis.

Si liberalitatis imperialis socius sine hærede discesserit.

Inter socios imperialis libertatis factæ etiam inter viuos est locus iuri accrescendi, etiam post dominium vtrique quæsitum. Et dicitur Socius liberalitatis imperialis, cui communiter aliquid ab Imperatore donatum est. Nam si talis sine hærede relicto discesserit, ad consortem potius solatium, quàm ad personam aliam pars descendens perueniat. j. l. vna.

Socius imperialis liberal.

De thesauris.

Inter cætera iura fiscalia est thesaurus: ideo de hoc. Nam quærere thesaurum proprio loco omnibus licet. In alieno vero suo nomine minimè licet. Et si thesaurus inuentus fuerit à fortuna, inter inuentorem & dominum diuiditur: de hoc dicitur Institut. de rer. diuis. §. thesauros. & in l. iij. §. si in locis. ff. de iur. fisc. & quid sit, ponitur ff. de acquir. re. domin. l. nunquam. & ff. ad exhib. l. thesauros.

De annonis & tributis.

De alio iure fiscali dicit. & dicit, de annonis & tributis, id est, de tributo, quod præstatur pro annona militum, vel equorum. Vel dicit, annona in speciebus, tributa in pecuniis. Nam datur annona in speciebus, tributum in auro, & argento, & ære. Et dicitur Tributum, quicquid tribuitur, sed specialiter quod Principi datur. Et est sciendum, quod tributum aliud est capitis. ff. de cens. l. fin. aliud agrorum. in fr. eodem. l. i. & vtrunque Italicis & quibusdam aliis remittitur. ff. de cens. l. i. supra, de episcop. & cleric. de his. Et secundum tributum capitis est pro mare in fr. eod. l. fin. Nomine prædij præstatur quantitas frumenti vigesima in partibus non remotis. j. de suscepris. l. modios. pro singulis libris argenti quinque præstantur aurei. j. de pretio quod thes. infer. l. i. Et differt hic tit. ab illo s. de anno. & trib. quia ibi de his que pro salariis dabantur officialibus, hic fisco. Item ab inferiori proximo, vt ibi not.

Tributum

De indictionibus.

Dixit supra titulo proximo de duplici munere patrimonij, vt not. in l. indictiones. s. tit. i. Nunc prosequitur de altero, scilicet, de indictionibus, id est, eo quod personis pro patrimonio imponitur: dicta Indictio, quia indicebatur prouinciis per singula lustra, auri primo, argenti secundo, æris tertio lustro: vt in Auent. de collat. in princ. & in fin. & ex ea fit connumeratio indictionis, quæ fit hodie in instrumentis: de qua per gloss. in c. inter dilectos.

Indictio.

de l. etos. de fi. instrum. Et vocatur hoc tributum indictum. j. l. i. quia vltra ordinarium canonem, qui rebus imponitur, ei præstatur per singula lustra. Et ponit hic gloss. qualiter fit connumeratio annorum domini per diuersas sectas: dic vt in ea.

De superindicto.

Differt à proximo tit. quia ibi propter fertilitatem, vel propter aliam publicam vtilitatē, vel necessitatē: hic quando aliqua prædia erant deserta: vt in Autent. de collar. §. si verò aliquando. Ab hoc excusatur ecclesia: vt s. de sacros. ecclios. l. placet: & l. silentarij. Et in sacris militans: vt j. de silent. l. i. & de apocryphariis. l. iij. & j. de excus. mu. maximarū. & de canone sac. lar. l. si præceperit. Sed secundum Plac. Superindictum dicitur, *Superindictum* quod propter fertilitatem inducitur, vel necessitatē pub. extra- *ctum* ordinariē non per lustra: Indictio autem vel Indictum quod per lustra: vt s. tit. prox. de hoc Bald. in l. fin. C. sine cen. & re.

De exactoribus tributorum.

Dixit quæ tributa præstanda sunt, & à quibus: nunc qualiter, *Ducenarij* & per quas exiguntur, qui dicebantur Ducenarij, quia ducentos exigebant: vel quia ipsi tot erant numero: vel Centenarij: sue Sexagenarij: quod expone, vt supra habetur: & alia nomina prout diuersificatur officia. j. de apo. pub. l. penult. & supra, de iure fisci. l. prohibitū. & l. super creandis. & publicani. ff. vi bon. rap. l. ij. §. publicanus. & Opinatores: vt intrā, eod. l. missi. & in prouincijs pertinet ad rectorem prouinciæ tributa exigere. l. in fiscalibus. j. eodem.

De superexactoribus.

Superexactores dicuntur, qui vltra quàm debetur nomine tributi exigunt: & tales tenentur in duplum, & propter consuetudinem capitaliter puniuntur. j. l. i. & debet restitui protinus ei, à quo exactum est. de quo in l. si bene. ff. de vsur. & in l. fin. ff. quod metus causa.

De capiendis & distrahendis pignoribus tributorum causa.

Qui fiscalibus debitis per contumaciam satisfacere differant, eorum res distrahantur post duos menses à die captionis. ff. de re iudic. l. debitoribus. Item seruatur solennitas, de qua s. de fid. instrument. & iure hæsia. fin. l. i.

De apochis publicis, & descriptionibus curialium, & contributionibus ciuilibus.

Apocha soluenti, datur Antipocha suscipienti, vt dicit gloss.

Contributio.

& s. de fide instrum. l. plures. & s. qui pot. in pign. l. pen. Et statutur hic qualiter debet fieri apocha de recepto à thesaurariis, vel susceptoribus, & descriptoribus, scilicet bonorum quæ vocatur Extimum: quas faciunt principes cogentibus diuersis negotiis: vnde & illud: Exiit edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur, &c. Et illa debet fieri per singulos ordines, id est, per omnes homines, magnos, & paruos. j. l. i. omnes enim soluere debent: vt s. de anno. & trib. l. in fraudem. Et de contributionibus, id est, tributorum solutionibus, quas faciunt tributarij curiati: ad quod s. de suscep. l. susceptores presentibus.

Largitiones. Tituli.

De canone largitionalium titularum.
Istam rubricam expone, id est, de regulari præstatione tributorum, quæ fiebat per scriptores: Largitiones enim ea dicuntur, quæ prouinciales fisco largiuntur, & dependunt. Et dicuntur Tituli: quia specialibus titulis, id est, literis breuibus, vel chartis leguntur: vt s. de conuen. fisc. de l. fin. & s. de ann. & tri. l. ij.

Ne opere à collatoribus exigantur.
Collatores, id est, prouinciales qui tributa præstant, ad operas aliquas non tenentur: nam nec balnea præsidibus succedere sunt compellendi. s. ne tribut. laua. præst. l. i. nec bestias eorum commodare. j. vt rus. ad mil. off. l. ij. & s. quod prosequere, vt hic in gloss.

De immunitate nemini concedenda.
Si officialis alicuius profiteatur immunitatem, scribendo aliquem immunem sua autoritate, illius supplicium flamma est. j. l. i. nec prodest immunitas talis: vt j. de cens. l. i. & s. de ann. & tri. l. in fraudem. & j. de agri. & cens. l. immunitati.

De conditis in publicis horreis.
Omnia quæ in horreis condita sunt, id est, reposita, debent prius & ante omnia expendi, vel dando militibus, vel vendendo: & antiqua consumi, quàm aliquid tangatur de fructibus nouis: nec frumentum nouum prius vendi, nisi antea vendatur vetus. Item species in horreis publicis depositas, nullus debet in suam utilitatem conuertere.

& vide hic Alciatum, qui legit Sitocomia

Vt nemini liceat in emptione specierum se excusare: & de munere & scyto me.
Quando urgente necessitate famis, vel guerrarum, comparationes frumenti, vel ordei, aliarumque specierum prouinciis inauditur. Item, si Respublica habet granum, vel aliud ad vendendum,

dendum, omnes debent emere: nec aliquis excusatur, licet ei necessarium non sit. De secunda parte istius rubricæ nil habetur in nigro: sed in l. ij. ff. de vac. mun. & de adm. te. ad citi. pert. l. fin. §. item responderunt Scytomas. Vbi glossi dicit, quia Scytoma est munus publicum: unde Scytomæ, qui id munus gerunt: & forte sunt Scutarij: scytos enim pellis vel corium dicitur: unde Scuticæ, & Scuta: quia non sine pellibus sunt, secundum Fest. quod ex eo conici licet: quia text. in d. l. fin. §. item rescripserunt. dicit, Scytomas, qui non segniter officio suo functi sunt, immunes esse debere. & in l. ij. ff. de va. mu. ait: Sextumdecimum ætatis: annum agentem ad munus Scytomæ vocari non oportet.

De collatione donatorum, vel releuatorum, aut trans-
latorum, seu adæeratorum.

Si tributarius non potest uti fundo, prout in censum descripsit. quia casmate pro parte perit, vel vites aridæ sunt: ille qui præest censui releuat. vt ff. de cens. l. forma. Ante tempora ergo Antiochi quædam erant releuata prædia, aliqua erant donata, vt nihil solueret: aliqua adærata, vt aliquid æris solueret: aliqua translata in alium. Vnde Antiochus fecit, quod omnia taha soluerent certum quid pro præterito & futuro: quod & Valentinus hic confirmat: vt dicit glossi.

*Releuata
prædia
Donata.
Adærata.*

De collatione æris.

Pro ære potest solui aurum tanti valoris: intellige, quando Resp. ex hoc non læditur: vt not. ff. de solut. l. Paulus. Collatores ergo qui in vno lustro æs soluebant, possunt dare aliquid pro ære, scilicet, aurum: quod licet carius sit, tamen facilius dant: Instit. de act. §. huij. Vnde statuitur, vt pro xx. libris æris soluât vnum solidum: id est, vnum aureum. Instit. de pæ. te. liti. §. fin.

*A Eris col-
latio.*

De discussoribus.

Multis modis dicitur Discussor. Primò, qui inquit publicos debitores, & redigit in scriptis: vt hoc tit. l. ij. Secundò, qui statuit rerum pretia, ne vendantur nimis. s. de inde. l. nullus. Tertio, qui inquit & examinat facultates aliquorum pro imponenda collecta. j. de censib. l. per æquatores. & ita potest intelligi. l. i. huius tituli. & de eius officio loquitur s. de rut. & curat. illust. l. i. Quartò dicitur, qui desertis agris quærent colonos, & inquirunt an sint idonei: vt j. l. fin. Item est operis discussor. s. de diuer. iud. l. sancimus. Aliàs dicitur Concussor, qui terret homines præteritu publici officij: dixi ff. de con. usi.

Discussor.

Concussor

De Decurionibus, & filiis eorū, & qui decuriones habentur, & quibus modis à fortuna curiæ liberentur.

Decurio. Decurio à decem dicitur. ff. de verb. sig. l. pupillus. §. decurio-
nes. vt dixi. ff. eod. tit. & differunt à curialibus: quia Curialis go-
nus, Decurio species: vt d. l. pupillus. licet Py. dicit non esse in-
ter eos differentiam. arg. s. de incest. nup. l. cum ancillis. & s. de
episc. & cler. l. si quis presbyter. Item no. quia decurio. habet ho-
norem & onus. Honor, quia non torquetur, etiam finito decur-
ionatu: & de quall. l. nihil. Item datus curiæ decurionum natu-
ralis sit legitimus: vt s. de na. lib. l. quoniam. De onere constat.
Quibus modis autem liberentur ab eo onere vel fortuna, ponit
l. fin. & hodie consiliarij ciuitatum dicuntur Decuriones: vt di-
cit glof. super rubro hic. quam not.

Si seruus aut libertus ad decurionatum aspirauerit.

Libertus qui non habet ius annulorum aureorum, nec est re-
stitutus natalibus, Decurio factus, cum pœna remoueatur à curi-
a. j. l. i. Item si seruus scienter patitur se ad decurionatum vo-
cari, remouebitur tantum. j. l. ij.

De prædis curialium sine decreto non alienandis.

Decuriones non possunt vendere bona immobilia sine decre-
to iudicis: aliàs non valet venditio, & emptor perdit pretium, &
restituit rem cum fructibus. j. l. i. & hoc ideo, vt Respub. diuites
curatores habeat, quales sunt Decuriones. j. l. ij.

*Quando, & quibus quarta pars debeatur ex bonis decurio-
num: & de modo distributionis eorum.*

**Decurio-
num bona** De prima parte rubricæ tractatur in lege prima & secunda:
& dic. Quando, & quibus, scilicet, quando es hæres, non curialis:
vel, quando curialis, sed non in totum. Et quibus debetur, scili-
cet, curialibus. j. l. ij. in princ. De secunda parte tractatur in l. fin.
& aliquid in l. ij. scilicet, qualiter distribuatur, id est, diuidatur
inter curiam & hæredes, dic vt ibi.

De imponenda lucratiua descriptione.

Olim Curialis non poterat vendere, sed donare sic. l. fin. s. tit.
ij. & quando donabat, fuit imposita vna capella, quæ ille qui perci-
piebat ex donatione, vel alio titulo lucratiua, deberet soluere
quatuor siliquas: & ista est descriptio quæ imponitur titulis lu-
cratiuis. Hoc præmissis, Imperator dicit, quod ista descriptio im-
ponitur possessionibus tantum, non hominibus, id est, mancipi-
is, si alienentur, nec aliis rebus mobilibus. Item non habet locum
in contractibus qui fiunt inter ascendentes & descendentes: in
aliis

aliis aut sic. Et est differentia inter huc titulum, & supra proximum: quia in superiori tit. quarta totius rei datur curiæ, hic quatuor solidi tantum. Item illa quarta de omnibus rebus, hic de noualibus tantum: vt in prin. huius. Item de titulo successionis tantum, hic de quolibet etiam inter viuos. Per quæ apparet, quod quandoque vtraque descriptio concurrat, scilicet quando succeditur curiali ab extraneo.

De præbendo salario.

Rubrica interpretatur se ipsam: melius tamen dixisset, de non præbendo: vt patet j. l. vna. vel quia præstatur consentiente principe. de hoc ff. de decre. ab or. l. ambitiosa.

Si curialis relicta ciuitate rus habitare maluerit.

Omnes curiales reuocantur ad ciuitatem, & ad curiam: & locus in quo in rure habitant publicatur. j. l. i.

De municipibus & originarijs.

Municeps est genus, Originarius est species: vt not. g. l. in l. ciues. j. tit. prox. Est ergo municeps proprie qui subit munera, siue ibi natus sit, siue non: sed hodie etiam qui non subeunt, si ad muni. l. i. Et dicitur Originarius ab origine patris, non sua. j. eo. l. filios. & ff. e. assumptio. §. i. vel secundum Azo. sua etiam: vt j. eo. l. origine.

Municeps.

Originarius.

De incolis, & ubi quis domicilium habere videtur.

Et de his qui studiorum causa in alia ciuitate degunt.

Superiori titulo de originarijs, id est, de his qui contrahunt municipatum origine, principaliter dixit: vt patet per omnes leges illius tituli. Nunc generaliter qualiter isto vel alius modis. Est autem Incola, qui in aliquo loco habitat: dictus incola, id est, valde de colens prouinciã, in quam se contulit, vt pote cum propter eã aliam reliquit: de quo multa vide per glo. in l. ciues. j. eod. vbi ponitur differentia inter Municipem, Incolam, & Ciuem. De secunda parte habes in l. ij. & per Bar. in l. lex Cornelia. §. domum. ff. de iniur.

Incola.

De muneribus & honoribus non continuandis inter patrem & filium. & de interuallis.

Continuatio honorum & munerum impeditur inter patrem & filium. Sed neque propterea excusantur perpetuo: ideo dicit de interuallis. de hoc in c. ad extirpanda. de fil. presby.

De muneribus patrimoniorum.

Munus tribus modis dicitur: vno donum: secundo onus, vt

Munus.

x .iiij. hoc

hoc tit. tertio officium. sic s. ti. prox. de verb. sig. l. munus trib.
 & l. anter donum. & l. munus proprie. & l. pupillus. §. munus. Itē
 munus aliud personale, aliud patrimoniale, & aliud mistum. Per
 sonale est, quod fit cum sollicitudine personæ. Patrimoniale dispē
 dio rerum: Mistum ex utroq; prodit. ff. eo. l. i. & l. si. in prin. & §.
 patrimoniorum. & §. mista. dixi aliquid ff. de mun. & hon. & vide
 hic glo. super rubro.

Quemadmodum ciuilia munera inducuntur.

*Munera ci
 ui.*

Ciuilia munera dicuntur omnia (vt s. tit. i. l. i.) in quibus inspi
 citur persona eius, qui imponit munus, vel indicit, quod habeat
 illud officium: vt s. de iur. ff. super creandis. & de decur. l. ij. Se
 cundo inspicitur quod est j. l. si. Tertio persona eius, cui indici
 tur. Quarto origo natalium: Quinto facultates. Sexto consuetu
 do. ff. de mun. & hon. l. honor. §. de honoribus. Persona, vt sit ha
 bilis, vel non excusetur. Origo, vt honores ingenuorum nō dese
 rantur liberto. s. ad le. lul. vi. l. i. Facultas, vt sit sufficiens mune
 ri adiuncto. Item septimo, vt potiores eligantur. ff. de decur. l. ho
 nores. Et octauo quod dicitur j. l. ij. Nono, quod dicitur j. l. i. De
 cimo, quod j. l. pen. In personalibus hæc considerantur: sed in pa
 trimonialibus non omnia.

De his qui sponte munera subeunt.

Dixit de cogendis: nunc de spontaneis. Et dicas, quod immu
 nis sponte decurionatum suscipiens, omnia munera decurioni
 iniungēda subire cogitur, nisi pacto iuuetur, vt j. e. l. i. Sed aliud
 munus suscipiens in aliis non præiudicat: vt j. l. ij.

De his qui à principe vacationem acceperunt.

Titulus est clarus.

De vacatione publici muneris.

*Mun^o pub.
 Priuatum.
 Vacatio.*

Dicitur est s. quod à solo principe concedatur vacatio: hic que
 ritur, nunquid concessa aliquid operetur. Et dic. Munus aliud
 Publicum, quod in administranda R. epub. sine titulo dignitatis
 subimus. ff. de mun. & hon. l. honor. §. i. Aliud Priuatum, quod
 etiam publicum est quo ad quid: vt Instit. de excus. tu. in prin. Et
 dicitur, quod vacatio simpliciter concessa non porrigitur ad mu
 nera ordinaria. Et dicuntur Ordinaria, quæ imponuntur lege,
 senatusconsulto, & constitutione principis. Alia dicuntur Extra
 ordinaria, de quibus j. de mul. & in quo loco. l. ij.

*De decretis decurionum super immunitate quibusdā con
 cedenda.*

Sicut decretū super multis aliis imponitur, vt super alienatio
 ne

ne prediorū curialiū, & super eligēdo syndico vel actore. ff. quod cuiusque vni. l. nulli. vel alio officiali. s. de decur. l. ij. Item super salaris medicorum, & magistrorum liberalium artium. ff. eo. l. 3. Item super bannis & statutis. ff. eo. l. si. ita & super immunitate concedenda, vt hic.

De excusationibus munerum.

Casus ponit, propter quos quis excusatur. Et est Excusatio ali- *Quibus ea*
 cuius iustæ causæ allegatio, propter quam artari non debet ad *sibus excu-*
 subeunda munera. ff. de vac. mu. l. i. i. respōso. Et distingue, quia *satur à ma-*
 excusatio aliqua Temporalis & Personalis. vt s. de vac. mu. l. his *ne.*
 qui. & l. honoribus §. i. Alia ppetua. ff. de va. mu. l. pen. in prin.
 Item alia Plena, cum à muneribus tātū personalibus excusatur,
 non autem ab honoribus. Plenior, cum etiam ab honoribus, non
 à principalibus. ff. de va. mu. l. ij. §. qui patrimoniorum. & l. pen.
 §. duo. plenissima, quando à quibusdam patrimonialibus excusa
 tur. ff. eo. l. his honoribus. §. angarias. & de mune. & hono. l. fin.
 §. pen. Sed ab omnibus aliquem excusari non meminit Py. se le
 gisse, cum etiam Imperator, & Augusta quedam talia subeant: vt
 j. de quib. mun. l. ij. & s. vt in emp. spe. l. i. sed eligitur. ff. de iur.
 immu. l. semper. §. licet. & j. de priui. eor. qui in sa. pa. l. ij. & j. de
 profes. l. medicos.

Quibus muneribus vel prestationibus nemini liceat se excusare.

Hic titulus differt ab eos s. de immu. ne conced. quia ibi specia
 liter de immunitate tributorum: vel ibi ostendit, in quibus casu-
 bus specialiter immunitas concedenda sit: hic autem generaliter,
 in quibus non potest aliqua excusatio opitulari.

Qui etate vel professione se excusant.

Quidam habent hic, Qui etate, &c. alii, qui profesio-
 ne. & j. in l. manifesti. habetur, qui etate. Sed certe profesio
 sola non excusat: sed etas sola. Nam studentes habent immu-
 nitatem à muneribus personalibus vsque ad xxv. ann. j. l. i. & li-
 berantur à personalibus muneribus: non autem patrimoniali-
 bus. j. l. ij.

Qui morbo se excusant.

Hic perpetuò, vel ad tempus excusat, prout temporalis, vel
 perpetuus. ff. de excu. tu. l. non solum. §. si. & ff. de va. mun. l. pe.

*De his qui numero liberorum, vel paupertate, excusatio-
 nem meruerunt.*

Hic tit. & superiores non superfluunt ad tit. v. libri Codicis:
 z . v. quia

quia ibi quo ad tutelam solū, hic quo ad munera. De prima parte rubricæ loquuntur omnes alix leges, præter l. cum facultates. & l. eos. quæ tractant de secunda parte.

De professoribus & medicis.

Professores dicuntur doctores qui profitentur & docent scientiam, siue Romæ sint, siue in patria: habent excusationem. ff. de vac. mun. l. eos qui. Nisi doctores legum qui tantum Romæ docentes excusantur. ff. de excu. tut. l. sed & reprobari. §. fin. Poëte autem nulla immunitatis prærogatiua iuuantur, j. l. ij. nec Geometri, j. l. oratione. nec etiam qui primas literas docent. ff. de vac. mun. l. ij. §. fin.

De athleticis.

Athletæ dicuntur, qui sine mercede virtutis gratia pugnabāt. ff. de infra. l. athleticas in sacris certaminibus. & j. l. i. & fiebat approbante principe. ad quod ff. de polli. l. Græca, quæ incipit, Honoris gratia. Consuetudo erat & adhuc est, quod quando fiebant torneamenta, vel hastiludia, & similia: quod ei, qui se melius habebat, imponebatur signum victoriæ aliquod super caput: ut dicitur hic glos. Et si quis fuerit ter coronatus iuste, non prece, debet habere immunitatem. Hinc est, quod scholaris ter examinatus de quo in l. magistrōs. s. titul. proximi. & Doct. in c. proposuisti. de probat.

De his qui non impletis stipendijs sacramento soluti sunt.

Quomodo milites sacramento teneantur, dixi aliquid. ff. de re. mili. & de re mili. & no. ff. de infra. l. ij. §. milites. Et de missionibus eorūdem honesta, causaria, & ignominiosa alibi dixi: & habetur ff. de re mili. l. milites. §. missionum.

Quibus muneribus excusantur hi, qui post impletam militiam, vel aduocationem, per prouincias suis commodis vacantes commorantur. Et de privilegijs eorum. Et de conductoribus vectigalium fisci.

De primis partibus rubricæ nigrum non tractat, sed tantummodo de conductoribus vectigalium, & sic de vltima parte. De prima parte tractat quædam constitutio Græca.

De libertinis.

Dixi ff. de sta. ho. sed hic tractatur de obsequio ciuitati debito. Sed s. de lib. & eorum liber. dicitur de obsequio debito patrono: & sic non superfluit hic tit.

De infamibus.

Hic tit. differt à tit. s. de infam. quia ibi de causis infamiae: hic de iure infamium: & sic non superfluit. De hoc dixi ff. quib. ex caus. infam. irrog.

De reis postulatis.

Pendente processu criminali non potest quis ad honores vocari. facit ff. de mu. & ho. l. reus delatus. & in c. fi. de accu.

De his qui in exilium dati, vel ab ordine moti sunt.

Quia missi in exilium infames fiunt, sicut & dñati sunt: ideo de his. Et est triplex exiliū, vt dixi ff. de interd. & releg. l. exiliū.

De filijs familias, & quemadmodum pro his pater teneatur.

Qualiter filius obligetur honoris reddita ratione: & pater pro eo teneatur, qui cōsentit decurionatui filii existētis in potestate. Secus si erat emancipatus.

De periculo successorum parentis.

Onus dignitatis quasitæ filio per patrē transit ad heredē. facit ff. de mun. & hono. l. si filium. §. idem scripsit. de quo ff. de col. bon. l. i. §. sed nec castrense. & ibi per Bart.

De mulieribus, & in quo loco munera sexui congruentia, vel honores cognoscant.

Mulier in loco domicilii mariti subit munera personalia: patrimonialia verò in loco, in quo est patrimonium: & de hoc j. de digni. l. mulieres. & in l. filii. §. vidua. ff. ad mun.

De legationibus.

Legatio est personale munus: vt ff. de mu. & ho. l. i. §. i. & l. si. §. legati. & dicitur Legatus, qui à ciuitate vel principe mittitur ad principem, vel ad alium: vt hoc tit. Alias legatus dicitur proconsul. ff. de off. procon. l. obseruandum. §. i. & l. si. Alias Legatus Ecclesiae ad papam. vt in Auren. de sanc. epif. §. si vero episcopus. col. ix. & in l. diem. ff. de off. assell. Nobilium autem dicuntur Nuntii, vel Missi: vt hic glos. rubri.

Legatus.

De excusationibus artificum.

Differt à tit. s. de profes. & med. quia ibi de literalibus artificibus. hic de his, qui tantum operatione manuum excusantur docentes, non discentes. vt no. j. l. i. & scripti in breuib. cuiusq; ciuitatis, non autem omnes: vt j. l. i. in prin.

De prioribus ad munera nominandis.

Qui excusantur dixit: nunc qui subire debeant, Vel dixit de excusatis quibusdam: nunc de aliis, quando alius est prior.

Si

Si propter inimicitias creatio facta fuerit.

Creatio facta de aliquo propter inimicitias facit aliquem, si vult, posse appellare: de hoc Instit. de excu. tut. §. item propter fam. s. de decre. decur. l. fin.

De sumptuum recuperatione.

Electus qui habet excusationem recuperat sumptus quos facit in lite ab eo qui eum nominavit. facit. ff. de vac. mu. l. i. §. sed si calum. & ff. de decur. l. ij.

Si post creationem quis decefferit.

Onus subeundi munera non transit ad hæredes mortuæ patre.

De tabularijs, scribis, logographis, & censualibus.

Tabularij. tributa soluta, sunt Tabularii, qui faciendis publicis instrumentis præfunt in singulis civitatibus: hi quoque nominantur **Librarii**, ut hic, & ff. de regu. iur. l. librarius. & **Tabelliones**, ut in **Catholicis**. Autem de tab. & **Catholiciani**: & sic potest accipi s. de bo. profc. l. si quis. §. si licet alio modo ibi exponant. Ab hæc scribæ dicuntur quia circa principem, vel aliæ magnos iudices actus gestisq; faciendis deputati sunt: hi quoque modo vocantur **Scriptores**, **Notarii**, **Libellenses**, **Memoriales**, **Pragmaticales**, **Epistolares**, **Exceptores**. C. de app. l. præcipimus. & l. in offerendis. **Logographi** sunt qui publicis rationibus describendis deputati sunt: & dicuntur à γραφία quod est scriptura, & λόγος ratio, quia rationes publicas scribunt: hi quoque **Numerarii** appellantur. j. tit. i. l. duobus. plerumq; tamen vnum pro altero ponitur. Item **Censuales**, qui scribunt censum: ut hic, & l. quicumq;. Sunt & alii, ut j. eo. l. fin. & C. qui po. in pig.

De susceptoribus, & præpositis, & arcarj.

Exactor. Differt à tit. s. de exac. tribu. quia illi ab inuitis, hi à sponte solventibus: Vel, alius est exactor immediatus à collatore, alius susceptor, qui suscipit ab exactore, ut hic, qui per quoddam medium dicitur à collatore suscipere, j. l. diu. & l. medios. Et sunt **Præpositi**, qui præfunt susceptoribus, qui accipientes ponebant in arca, vel horreo publico. j. eo. l. ij. sub custodia **Arca**rii, qui arce claves tenebat. de quibus j. l. duos & l. si. non ut diu teneret. j. l. diu. sed quam diu habeant, quod competenter mittatur. arg. ff. de admitt. tut. ita Autem. de quo vide glo. j. eo. l. i.

De ponderatoribus, & auri illatione.

Ponderatoribus auri, id est, qui ponderibus publicis præfunt, quos

quos Græci Sygostatas appellant, vt j. l. ij. creditur & statur in his, quæ improbant vel approbant. Auri autem illatio, dicitur aurum illud, quod insertur à collatoribus, vt lancibus vel libramentis librarum appendatur.

De auri publici persecutoribus.

Susceptoribus non licet pecuniam acceptam sine licentia in Persecutionem massam redigere: & habita licentia non debent hoc retardare: *ta- res auri.* les dicuntur persecutores auri, id est, decoctores.

De his, quæ ex publica collatione illata sunt, non usurpandis.

Differt ab illo s. de his qui ex publ. ra. acquir. quia ibi de accipiente, hic de dante. Nam pecuniam publicam non potest quis dare mutuo, vel alio titulo, vel in suam vtilitatem aliter conuertere.

De auro coronario.

Aurum coronarium dicitur, quod confertur ad coronationes principum: vt ea quæ in templo pendentia à Tito & Vespasiano sublata sunt. Vel dic, quod dabatur athleticis: & hoc præstat Iudei ex consuetudine. s. de Iudæ. l. Iudæorum, & facit s. de statutis. l. in nostræ, & l. sin.

De irenarchis.

Irenarchæ sunt, qui corrigendis moribus præficiuntur: vnde est personale munus ff. de mun. l. sin. §. irenarchæ, maximè in sedandis discordiis: vt j. l. i. §. & in comprehendendis latronibus, vt s. de cust. reo. l. diuus, & dicuntur quasi arcetes iram: quia iræ sumendæ in turbatores publicæ quietis & pacis gerant monarchiam, secundum gloss. hic.

De argenti pretio quod in thesauris infertur.

Pro argenti summa, quam quis inferre arario vel thesauris tenetur, potest aurum inferre: ita quòd pro singulis libris argenti quinque florenos inferat.

LIBER XI.

¶ De nauiculariis, seu naucleris publicas species transportantibus. Et de tollenda lustralis auri persecutione.

Nauicularij tribus modis dicuntur, primo facientes naues. Secundo pro his, qui maiorem partem suæ substantiæ posuerunt

Sine

fuerunt in mercantia nauium. Tertio pro his, qui ducunt naues. Ne ergo rubricæ possit esse dubitatio, apponit de naucleris, vt intelligat solum de ducentibus naues. Natura enim dictionis Siue, est, vt licet verba disiungat, sensum tamen coniungit, vt duo pro eodem ponatur, vt ibi, Alexander siue Paris, vt no. in simili in l. penul. de in litem iuran. Sunt autem Naucleri, qui annuarias species à susceptoribus vel præpositis accipere in prouinciis, & Romam, vel ad castra, vbi erant milites, deferre debebant: & sic dicuntur seruire annonæ vrbis: vt j. l. iij. & ff. de iur. immu. l. semper. §. negotiatores. Et tales portantes res publicas habent plenam securitatem in eundo, & redeundo. j. l. i. De lustralis autem auri persecutione nihil habemus in nigro.

De prædijs, & omnibus rebus nauiculariorum.

Hoc intelliges vt s. titu. proxi. in rubro. & omnes res eorum sunt huic oneri subiectæ, quocunque etiam res ierint, quasi quadam fraude. j. l. i. & ij. ideo de his.

De nauibus non excusandis.

Naues quæ sub nomine & titulo alieno excusantur, publicantur. j. l. i. & ij. & in l. iubemus. C. de sacrosanct. eccl.

Ne quid oneribus publicis imponatur.

Qui cogit nautam ad suscipiendum aliquid ultra onus, tenetur ad emendationem damni quod inde sequitur, & criminaliter punitur. j. l. i.

De naufragiis.

Naufragium.

Quia quandoque per onus priuatum contingit naufragium: vt s. tit. i. ideo de hoc. & dicitur Naufragium, quasi nauis fractura, à naue & frango, quia plerunque nauis frangitur dum naufragium committitur. Et quia lex huius titu. de consuetudine non obseruabatur, ideo Fridericus fecit Autent. nauigia. C. de furt.

De metallarijs & metallis, & procuratoribus metallorum.

Metallarij.

Naufragium contingit sæpe per pondus metalli: ideo de his. Vel, dixit de transuersione & naufragio: nunc qui ea transmittant. Et quia metalla pretiosiora sunt, de metallarijs qui ea inferant, & procuratoribus qui ea exigunt, atque custodiunt, de quibus ipsis metallis videamus. Et de procuratoribus dicit j. l. cum procuratores. In alijs legibus dicit de metallarijs, & metallis. Et sunt Metallarij homines liberi, licet sint ascripti ad illud munus, vt inde discedere non possint. j. l. fi.

De mu-

De murilegulis, & gynæciariis, & procuratoribus

Gynæci, & de monetariis, & bastagariis.

Supra tit. prox. in l. per annos, dixit de Aurilegulis: nunc de Murilegulis. Et sunt qui legunt, id est, colligunt murices, id est, pisces ex quorum sanguine tingebatur sacra purpura. j. eo. si quis noui. Sic Conchyleguli, qui legunt cōchylia: vt j. l. si. & omnes erant serui palatij. Item Gynæciarij, qui pannos texunt & conficiunt, inserendo ferreum. & aurum: & sic faciūt auratas paragaudas, vt dicit hic gloss. j. l. iij. & v. Vnde Gynæcium locus est, vbi hæc sūt. vt j. tit. i. l. i. Sunt & Monetarij. vt j. l. i. & Baphij. j. l. ij. Lintearij. j. l. si quis. Itē sunt procuratores Gynæchij. j. l. pe. Itē Bastagarij. j. l. quod ad præsens, hi omnes erant serui & artifices palatij Principis: nec inde poterant eximi, nisi certo modo. j. l. si quis. Terent. in Phorm. Vbi in Gynæcium ire occipio.

De vestibus holobaris, & auratis: & de tinctione sacri muricis.

Dixit de officialibus pannorum, nūc de ipsis pannis: & est holobarus, vestis quæ tota deaurata est, ab holon, quod est totum, & baros aurum. Et differt à sequente, scilicet auratis. quia de optimo auro, quod in vulgari foliatum, in legibus obriziatum dicitur, vt j. de vere. nu. po. l. si sed ibi de quolibet auro: vel hic tota erat vestis aurea de optimo, ibi deaurata similiter in totum. Est & alia vestis, quæ aurum habet tātum in paragaudis, id est, brosis. vt j. l. i. De tinctione dicit l. iij. & iij.

De fabricensibus.

Est tempus belli, & pacis, in præ. In lit. pulchritudo vestium tempore pacis: vt §. tit. i. pulchritudo armorum tempore belli, vt hic. Fabricenses ergo sunt, qui publica arma faciunt in publicis fabricis, & non alijs. Et dant primicerio quo reponat in publicis armamentis: vt in Auten. de ar. Et dicitur hic Faber strictè, alijs ponitur pro omni ferri percussore: vt ff. ad leg. Rhod. de iac. l. i. §. i. Alijs etiā pro tignario. ff. de verb. sig. l. ferri. §. si. Sed in Auten. eo. dicūtur Fabricici & Armificatores, qui hic dicūtur Fabricenses. Et not. quod priuato non licet facere, vendere, emere, vel transferre arma, sed habent cultellos paruos. vt in Aut. eo. dixi, & multò magis fustes & lapides, licet & hæc arma dicantur: vt ff. de verb. signific. l. armorum. de his glo. in c. si iudex laicus, de sentent. ex com. lib. vi.

De veteris numismatis potestate.

Dixit de fabricatione armorum: nunc de fabricatione monetarum: &

Auri pondus.

æ: & dic quòd Numisma, & Aureus, & Solidus auri, idem est: vt hic s. de sport. l. ij. & in Euangelio, Cuius est imago. Cuius pondus erat tale, vt lxxij. facerent libram auri: vt s. de suscep. l. quoties, hec numisma, siue moneta, tantum fiebat olim de auro: vt j. l. fin. & effigies Principis erat. j. l. r. & vsusfructus veluti gemmarum poterat legari in eis. ff. de vsuf. l. numismatū, & qui hanc falsant puniuntur: vt j. l. fi. Hodie verò cum concessione Principis fit à Regibus & ciuitatibus etiam de ære: non tamen à priuato. s. de fab. l. ij.

Nulli licere in franis, & equestribus sellis, & in baltheis, margaritas, & smaragdos, & hyacintos aptare: & de artificibus palatinis,

Equestris sel.

Satis clarusest: & dicuntur Equestris sellæ ab equo. In baltheis, id est, cingulis, & videtur hic poni pro cingulo equi, vel pectorali, quæ quasi cinguntur. De palatinis artificibus ponit in §. nulli. vsq; ad fi. vbi loquitur de facientibus istas species sic ornatas.

De classicis.

Classici.

Quidam habent in rubrica, de classicis, id est, nauibus paratis ad bellum, vt sunt galeæ. Alij etiam habent classicis, id est, hominibus ascriptis ad classès ducendas, & hæc plus placet Bart. quia iste liber principaliter tractat de hominibus conditionatis, ascriptis alicui muneri.

De curialibus vrbs Romæ.

Decuriones à muneribus excusantur: vt s. de suscep. l. fin. & maxime vrbs Romæ decuriones: & disert à titu. de Decur. quia hic speciale.

De priuilegiis corporatorum vrbs Romæ.

Corporatus.

Corporatus dicitur, qui in corpore aliquo scribitur proprie, sicut quodlibet membrum hominis incorporatum dicitur: & ciuis factus vel incola. Et sunt priuilegiati vt plebei à tributo capitis excusentur. j. de ca. ciui. c. l. r. & facit. j. de alex. prin. l. r.

De pistoribus.

Pistoria.

Pistores dicuntur mancipia faciètia panè palatij: sic. j. de fru. vrbs. const. l. r. Hi subsunt comiti horreorum, vt hic dicit: & in omni tempore de eis ius dicitur: vt s. de fer. l. publicas, & conueniuntur secundum P. sub comite rerum priuatarum, id est, procuratore Cæsaris: vt s. vbi caus. fisc. l. li quis, & l. dominicis.

De suariis, & susceptoribus vni, & calcris corporatis

Suarij dicuntur Porcarij, qui custodiunt porcos ciuium in pas-

cuis

enis: vt j. l. i. De susceptoribus autem vini nihil in nigro dicitur: sed de eis dicitur s. de suscept. l. modios.

De collegiatis, & chartopatri, & numularijs:

Dixit specialiter de quibusdam collegiatis: nunc generaliter. Collegiati
Et dicuntur à collegio, vt priuilegiati à priuilegio: & idem di- Chartopa-
cuntur Chartopatri, quòd eorum nomina scribuntur in charta tri.
vel matricula patrie, quasi in patrie charta descripti infra nume-
rum. Sed si qui sunt supra numerum, non gaudent priuilegio. j.
§. quod autem. Vel dicuntur Chartopatri, id est, qui gaudent in
patriam secundum Græcos. Dicitur enim apud Grecos patria,
apud Latinos patria. Vel dic tertio vt in fi. huius legis.

*De studijs liberalibus vrbis Roma & Constan-
tinopolitane.*

His duabus ciuitatibus tantum legitimum fit studium, non
alias, nisi ex priuilegio: vt in proœ. ff. §. hæc autem tria. Hodie
imperium est scissum, & studium multis locis fit, maximè Bono- Bononia.
niæ, quæ legalibus studiis obtinet monarchiam: de hoc in cle. i.
de mag.

De honoratorum vehiculis.

Honorati erant quidam, qui habebant priuilegia, vt intrarēt
secretarium principis, & aliorum ludicum, & sedendi in consul-
tationibus. j. de offi. diu. Iudic. l. ij. & iij. Vel ponitur pro his, qui
habent dignitatem, siue administrationem: de quibus in Auten-
vt ord. præf. quod in idem re incidit. Et his licet vti vehiculis di-
gnitatis, id est, carrucis, si volunt. j. l. i.

De priuilegijs vrbis Constantinopolitane.

Vrbs Constantinopolis ipsius veteris Romæ prerogatiua gau- Constanti
det: ista appellatur noua Roma, vt s. de sacr. san. eccl. l. omnium. nopolis.
Est ergo mater legum: vt in Auten. vt Rom. eccl. in prin. Item
cius consuetudinem sequitur. s. de vet. iu. enuc. l. i. §. fi. & Inst. de
sarisdat. §. fi. Itē mater fidei erit ecclesia illius ciuitatis. s. de sac.
san. eccl. l. fi. Sed tempestate nostra Dijs indignantibus, aduer-
susq; astro, incuriaq; Principum catholicorum in manus (miser-
rum) perfidissimæ Turcæ, cum dedecore & deterrimo Christiane
Reipub. interitu ac pernicie deducta. Dijs bene vertant.

De Metropoli Beryto.

Berytus & Tyrus ciuitates in prouincia Phœnicis, & Syriæ s.
qui ætate. l. i. quarum vna erat antè metropolitana, nunc fit &
alia. Et dicitur Metropolis matricia ciuitas: nam componitur ex
Μήτηρ, quod est mater: & πόλις ciuitas. Et inde Metropolitæ is Metropolis
A dicitur

dicitur, qui ei ciuitati sacerdotio præest, quem canones Metro-
politani appellant.

De canone frumentario vrbis Romæ.

Frumentum.

Certus canon, id est, mēsurā in frumento singulis annis mit-
tebatur Romam, s. de sacros. eccl. l. placet. Et appellatione Fru-
mentum omnia quæ ad victum sunt necessaria accipiuntur, s. de sus-
cep. l. modios. & j. l. ij. in princ. Et in publicis horreis Romæ im-
ponebatur, s. de cond. in pub. hor. l. i. & ij.

De frumentario vrbis Constantinopolitana.

Cum qua providentia deferatur frumentum, dixit s. tit. i. nunc
qualiter delatum expendatur. Quod enim in vna vrbe dicitur,
& in alia intellige, s. de priuil. vrb. Constā. quinimo idem in hor-
reis publicis aliarum ciuitatum, s. de cond. in pub. hor. l. ij.

De annonis ciuilibus.

Annonæ ciuiles, id est, salaria, non dantur pro titulis dignita-
tis, putā quia doctor: sed pro meritis, vt quia bene legit, & factis
facit illi officio, ad quod præpositus est,

De mendicantibus validis.

*Spanaldi,
Galiothæ.*

Quia mendicantes resciumtur publicis annonis, de quibus est
dictum: & debet hoc fieri scilicet verè mendicantibus, non si fi-
tiè: ideo de mendicantibus validis, id est, robustis, quos Spanal-
dos vel Galiothas vulgus appellat, secundum glo. hic: qui mendi-
care non debent, ne miseris, & verè debilibus panem auferant: vt
hic, & in Authent. de quæstor. & v. q. v. non omnis, & lxxx. dist. c.
i. & gl. super Matth. Iulius tegeris, si iniuste petentem correxeris,
quā si ei dederis.

De nauis Tyberinis.

Nauis Tyberina dicitur, quæ nauigat in flumine Romano
conuehendo Romam, vel extrahendo ad castra.

De frumento Alexandrino.

Primò confirmat salarium, quod præfectus Oriēis statuerat
quibusdam officialibus præpositis ad congregandum frumen-
tum in ciuitatem Alexandrinam, & ad tuendam subsidiariam nau-
iculariorum, quæ erat obnoxia Reipublicæ. Secundò prohibet
ad aliud officium vocari decuriones. De hac ciuitate Alexandri-
na dic vt dixi ff. de offic. iuri. Alexand. pag. 15.

De Alexandria primatibus.

Alexandria dicta ab Alexandro magno, cui plurimum faue-
tur in iure, putā in alimentis vt supra, titulo i. Item & habet
iurisdictionem, vt supra, de offic. iurisd. Alexand. Item eius pri-
mates,

tuates, id est, decuriones, habent immunitatem purgandi fluminis Nili, vt hic.

De iure Reipublica.

Quomodo accipiatur Respublica ponit glossi. in corpore, de hered. & sal. in princ. dixi supra, de iure fisc. pag. 210.

De administratore rerum publicarum.

Parum esset ciuitatem habere iura, nisi essent qui ea administrarent: vt ff. de orig. iur. l. ij. §. post originem. Et hi eliguntur per decuriones conuentos per magistratus, vel per ipsos magistratus eliguntur: vt s. de decur. l. ij. & de suscep. & arc. l. ex actores, & ff. ad munic. l. Lucius. Et sic, alius est magistratus, qui iurisdictionem exercet, alius Administrator, qui temporalia gerit: vt hic. & ff. cod. per totum.

De vendendis rebus ciuitatis

Administratores, de quibus tit. prox. vendunt res ciuitatis. Et talis venditio pura & perfecta non debet a Repu. reuocari, licet per alium maius pretium offeratur. j. l. j.

De debitoribus ciuitatum.

Debitoribus ciuitatum non possunt in eis habere honorem, nisi prius debita soluant: de quibus infra.

De periculo nominatorum.

Nominatorum, id est, electores officialium publicorum, non tenentur pro electis, licet fideiussores non receperint, si tempore depositæ administrationis soluendo fuerint. Sed si non fuerint, conueniunt nominatores, tamē post excusos reos: quod dicit vt ff. de administratione rerum ad ciuitatem pertinentium. l. prior. §. finali.

De periculo eorum, qui pro magistratibus interuenerunt.

Sicut nominatores tenentur officialium electorum, vt s. titu. proximo: ita & fideiussores, vt hic. De hoc dixi ff. de fideiuss. & nominato. tuto.

Quo quisq; ordine conueniatur.

Administratores ciuitatis tenentur insolidum omnes, licet simul administratio sit concessa. Secus si portionibus diuisis: primo tamen gerens, secundo non gerens conuenitur: quasi vno mortuo, alij in administrando culpam commiserint pro tali culpa heredes mortui non tenentur. De hoc dixi ff. de magi. conue.

Si quis liber inuitus actum Reipublica gerere cogatur.

Libera persona inuita actum Reipub. administrare non cogitur:

A .ij.

gitur:

Admini-
stratores:

Actus.

gitur. Et dic, Actum, scilicet seruum, quem serui tantum citari
 tis faciebant. ff. de neg. gest. l. eum actum. Procuratio vero & of-
 ficia Reipub. liberis tantum conueniunt. vt s. de tab. l. generali. &
 s. si ser. aut liber. l. i. & ij. Alias dic Actum, id est, tabulariam, ad
 quam serui publici, id est, notarij tantum coguntur: vt s. de ser.
 Reipu. ma. l. si. facit s. de oper. liber. l. qui manumittitur.

*Sumptus iniuncti muneris ad omnes collegas per-
 tinere.*

Si vnus ex pluribus officialibus electus expensas totius mu-
 neris supportauerit, pro rata eas repetet à collega.

*De his qui ex officio, quod administrauerunt, con-
 ueniuntur.*

Reipub. debitor si reperitur minus idoneus, administrator te-
 netur ad sortem, quam ei mutuauit: non autem ad vsuras tenetur.

*De solutionibus, & liberationibus debitorum ci-
 uitatis.*

Apochæ à seruis publicis de soluto confectæ, ita demum debi-
 toribus soluentibus profunt, si à curatore Reip. sunt subscriptæ,
 aut pecunia soluta in utilitatem publicam est conuersa, & non
 aliter: & si dolo serui publici debitor soluerit pecuniam curatoris,
 nec in utilitatem publicam est conuersa, tenetur curator de pe-
 culio eius serui, & debitor remanet obligatus.

De spectaculis, & scenis, & lenonibus.

Spectacu-
la.
Scena.

Hic Imperator permittit quibusdam, qui Gymnici appellan-
 tur, celebrare spectacula: maxime cum ipsi velint ea facere suis
 expensis: & dic de spectaculis & scenis reseruandis, vt hic l. i. & de
 lenonibus poliendis, vt j. l. si. Et sunt Spectacula quæ fiebant in
 scena, scilicet in loco vbi ludebant Tragedi & Comædi: vt in
 Auten. de consul. Vel Scena est locus & c. vt ff. de inta. l. ij. si.

De expensis publicorum ludorum.

Expensæ magnæ exiguntur in prædictis spectaculis, & ludis:
 vt ff. de poli. l. septima. de quibus hic.

De aqueductu.

Aquadu-
ctus.

Sicut ludus, ita aqueductus populum delectant. De Constan-
 tinopolitanis & Romæ etiam veteris aqueductibus dicit publi-
 cis: & sic differt ab illo quod dicitur s. de ser. rus. præ. l. i. §. aqua-
 ductus. Dic ergo, quod quidam homines præficiuntur ad custo-
 diam, quibus datur priuilegiū. j. eo. decernimus, & his per quoru
 fines trahitur: vt l. i. & certa pecunia ad hæc deputatur, vt j. ad
 reparationem, & l. hac lege. nec ex eo extrahitur aqua. j. l. ij. & l.
 decet.

decernimus, in fi. nisi per locum priuatum. j. l. fi. & veteri consuetudine. j. l. vsum. & tunc non ex quolibet loco. j. eo. l. eos. Sed in casu fallit, vbi priuilegiū nihil operatur: vt j. eo. l. omnes. Sed quando trahit gratis habet. j. eo. tit. ad reputationem.

De gladiatoribus.

Gladiatores erant, qui publica spectacula edebant, & præsertim cruēta, quibus cruor ex dimicatione gladiatorum eliciebatur: vt in torneamentis, & pugna bestiarum, tales hic reprobantur: non alia spectacula, de quibus s. de spect. l. i.

Gladiatores.

De venatione ferarum.

Leones capere cuiuslibet permittitur. Item quando feræ bestiarum capiuntur, & conducuntur per aliquā ciuitatem, vel comitatū, non debent ibidem morari vltra septem dies.

De maiuma.

Maiuma ludus est qui fiebat in Maio: & sic à madio: vel sub lætitia. Vel maiuma Græcè, Latine ingressus, scilicet æstatis dicitur, secundum glos. quando herbe frondesq; virentes lætificant prouinciales. In Bononia fiunt reginæ, & Basileæ.

Vt armorum vsus infcio principe interdictus sit.

Nulli tribuatur copia deferendorum armorū: de hoc in Auten. de arm. & in c. clerici arma. de vi. & ho. cle.

De agricolis, & censitis, & colonis.

Omnium rerum, ex quibus aliquid acquiritur, nihil est agricultura melius: vt Tull. r. Off. nullaq; res vtilior fructibus arborum, qui sic colonorum labore proueniunt: ideo de Agricolis in genere, & Censitis Colonis in speciali. Nam Agricola generaliter omnis colens agrum dicitur: de quibus omnibus dicit hic: Et sunt octo genera colonorum Ascriptitij, Censiti, Perpetui coloni, Conditionales coloni, Inquilini, Originarij, Simples coloni: de quibus omnibus vide glo. hic super rubro.

Agricultura.

Agricola.

De capitatione civium censibus eximenda.

Ciues Romani habitantes in vrbe effugiunt onus capitationis, & est Capitatio tributum, quod pro capite præstabatur.

In quibus causis coloni capite censiti dominos accusare possunt.

Coloni capite censiti qui sunt, dic vt j. l. ij. & dic quòd accusant dominum quando vltra debitum exigit: vt l. r. Item in publica actione prosequitur suam vel suorum iniuriam: vt j. l. ij. in fi. Dicuntur autem Capite censiti, qui pro singulis capitibus censum præstant.

De colonis Palaestinis.

Palaestina. Coloni Palaestini non possunt à terra recedere, sicut alij: & eorum dominis datur plena potestas reuocandi domum. Putabant enim hi se plus privilegiatos, eo quod in Palaestina, quae est prouincia Hierosolymitana, natus esset Christus, secundum glo.

De colonis Thracensibus.

Thraciae. Thracenses capitationis non praestant tributa, sed tributa terrae non tamen possunt à terra discedere, & occultans vel retines colonum Thracensem, id est, ex Thracia, ipsum restituit domino cum peculio, & cum agnatione, & punitur in duabus libris auri.

De colonis Illyricianis.

Illyria. Illyriciani dicuntur, qui ex Illyria, id est, Sclauonia sunt: & tales à terra separari non possunt: contra facientes reuocantur, & reuocati submituntur in vinculis.

De omni agro deserto, & quando steriles fertilibus imponuntur.

Nunc de praedus ex quibus census percipitur. Et dic quod ager relinquatur ob sterilitatem, & quandoque datur à praetore vel censitore nouo possessori: vt j. de iun. pa. l. si quis à praetoribus. Aliquando traditur à principe. j. eo. l. si. Et quando steriles, id est, quando steriles fundi suscepti cum fertilibus compensantur. j. l. v. Imponuntur, id est, adiunguntur.

De fundis limitrophis, & terris, & paludibus, & pascuis, & limitaneis, & castellorum.

Limitrophis. Quidam habent Limitrophis, à trophos descriptio & limite id est, descriptis ad usum militum, qui milites imperii custodiunt: vt j. l. r. & si. & in quibus cessat alluuio: vt ff. de re. do. l. in agris. Alias est limitosis, haec siue de nostris, siue de deuictis fundis erant. Item in limine imperij nullus debet esse castelli detentor, nisi is solus, cui per principem detentio est commissa. j. l. ij.

De pascuis publicis & priuatis.

Prouidit fundis limitum, nunc pascuis: & tractatur hic de co-
ducentibus prata publica: & de deuantibus ponit l. ij.

De fundis patrimonialibus, & saluensibus, & emphyteuticis, & conductoribus eorum.

Tam de propriis, quam de fiscalibus dicit: cum omnes sint principis quasi proprii, ar. j. eod. l. i. secundum quosdam. Sed alij de patrimonialibus tantum dicunt. Et quidam ex his non possunt lucrari, vt constituti per Mesopotamiam: Nec mirum, quia sunt

sunt militibus assignari. j. eo. l. omnes: & l. nulli. Et saltuentibus: de his dicit l. fi. Et emphyteuticis: ad quam emphyteusim non permittitur accedere, nisi dato fideiussore: etiam si desertum accipitur. j. eo. quicumq; & s. de omni ag. deser. l. ij. Et conducto- ribus, scilicet personis quibus speciale ius cōceditur, tam pro eis, quā contra eas. j. eo. l. ij. Et nota quōd si perpetuō accipiunt, do- mini sunt, & ideo donant. j. l. i. nec imperator potest eis auferre. *Nota.*
j. de loca. fun. ci. l. fi.

De mancipijs, & colonis patrimonialium, & saltuentium, & emphyteuticorum fundorum.

Manumissio facta de mancipio fundi patrimonialis à domino, rescinditur per procuratorem Cæsaris. Et emptor fundi patrimo- nialis tenetur stare colono: quem si expulerit, possessione priua- tur. j. l. ij. & iij.

De fugitiuis colonis patrimonialibus, & emphyteuticis, & saltuentibus.

Tales coloni quocumq; se transulerint, reuocantur ad pristi- nam culturam agrorum.

De collatione fundorum patrimonialium, & emphyteu- ticorum.

Ad quas collationes teneantur isti fundi, hic tractatur. Tenē- tur enim ad ea obsequia, ad quæ alii. j. l. i.

De fundis rei priuatae, & saltibus diuinae domus.

De rei priuatae, scilicet fiscalis, fundis dicit, quæ res propria & priuatae principis dicuntur: vt ff. ne quid in loco publ. l. ij. §. itē hoc. & qui tales comparauerunt propria firmitate possessio- nis ad posteros suos sine quacumque retractatione perpetui do- minii durabilitate dimittunt. l. i. de vltima parte rubricæ ponit l. nemo.

De fundis & saltibus rei dominice.

Si quis oues, vel equorum greges, fundis aut saltibus rei do- minicæ immittit, fisco ilico vendicentur. j. l. i.

De agricolis & mancipijs dominicis, vel fiscalibus publi- cæ vel priuatae rei.

Coloni originales rei priuatae imperialis, quæ eadem est quæ & fiscalis, ar. s. de offi. co. re. pri. in rubri. ad aliquos honores vel munera ciuitatis non deuocentur. j. l. i.

De prædijs tamiacis, & de his qui ex colonis dominicis, alijs- q; liberae conditionis, procreantur.

Quidam dicunt debere scribi, De prædijs dominicis, non ta-
A .iiij. mia-

miacis: & probant hoc ex eo quod subiicit; Et de his qui, &c. Et volunt in lege prima dicere Dominico, vel dominice: non tamiaca. & in ult. Fundes dominici iuris, non tamiaci, secundum P. Sed melius est secundum Io. dicere Tamiacis, scilicet prædiis, in quibus sunt cellula. Vnde Tamiacus, id est, cellerarius, vel cellularius. Tami enim Græcè, Latinè dicitur cellariū. Vel aliter: Prædia empta erant, ut canonem redderent inter cellulas, secundum Io. Et eorū coloni dicuntur Tamiaci, id est, dominici coloni. quia dicta prædia erant imperatoris. Tamiadispensator dicitur thesaurorum domus, & conomus.

De diuersis prædijs, vrbans & rusticis, templorum & ciuitatum, & omni reditu ciuili.

Aedificas in loco publico, soluere debet debitam pensionem pro edificio, si expediat Reipub. aliàs ipsum solam cum edificio vdicatur. j. l. 1. Et tertia pars canonis, quæ redigitur ex fundis, & locis Reip. sufficit ad restaurationem murorum. j. l. ij.

De locatione prædiorum ciuilium, vel fiscalium, siue templorum, siue rei dominice, vel priuatae.

Prædia principis quæ in perpetuū locantur, sunt locanda dituitibus, vel aliis cum fideiussione idonea præstita, & officialis prædicta negligens, debet de suo refarcire omne decrementum. j. l. 1. Et à colonis perpetuis fundorum publicorū non auferuntur fundi, licet alius meliorem conditionem offerat. j. l. 3. de quo s. de fundore. pr. l. 1. j. l. si.

De conductoribus, & procuratoribus, siue actoribus prædiorum fiscalium, & domus Augustæ.

Conductores fundorum domus fiscalis, & alii homines dictæ domus, cum agere volunt, vel experiri debent ordinario iure: & nulli aliorum patrocinium præstare debent, vel executionis ministerium, ut hic. Et dicit, Dom^o Augustæ adiectiuè: nam de suis hominibus, non vxoris: & eius res viri dicuntur. s. de pact. l. hac generali.

Quibus ad conductionem prædiorum fiscalium accedere non licet.

Palatini milites prohibentur à locatione fundorū Principis, ut hic.

De collatione fundorum fiscalium, vel rei priuatae, vel dominice, vel ciuitatum, vel templorum.

Præses prouinciæ, & sui officialis, possunt exigere conducto-

res dominicos: & etiam impedire fauorem curialibus Cæsaris non lentibus facere dictam exactionem. Et omnia prædia, ex quacunque causa ad fiscum pertinentia, à transuersione publicarum speciesum non habent immunitatem. j. l. fi.

De privilegijs domus Augustæ, vel rei priuatae: & quarum collationum excusationem habeant.

Ad extraordinaria munera, vel superindicta, etiam fisealis possessor non cogitur. j. l. i. nullus autem alius à superindicto excusatur, excepta Principis possessione. j. l. fi.

De grege dominico.

Subtrahens equum à grege dominico, id est, Principis, ipsum restituit: & in vna libra auri punitur. Subtrahens de grege priuati, punitur in media libra: à qua poena releuatur, si eum obtulerit sponte. j. l. i.

De palatijs, & domibus dominicis.

Aedes Principi consecratae, id est, incluta palatia ab omni priuatorum vsu, & communi habitatione excipiuntur. Priuatorum dixi: quia Iudices in eis reddunt ius: vt s. de off. rec. prouin. l. nullus. & fact. s. de ope. pub. l. quicumque. & de Iudæ. l. in synagoga.

De cupressis ex loco Daphnes vel Perseidis per Aegyptum non excidendis, vel vendendis.

Ementes, vel vendentes arbores cupressi in locis hic nominatis puniuntur. j. l. i. Perseis nomē loci est in Aegypto, vbi crescit cupressus. sicut Daphne. Et est ratio, quia continet aggeres tenentes aquam Nili, quæ oportunis temporibus inūdat agros, cum in Aegypto non pluit: vt s. de Nili ag. l. i.

*Perseis.
Daphne.*

LIBER XII.

¶ De dignitatibus.

Quia ius publicum, de quo supra dixit, non potest expediri, nisi per existentes in dignitate: vt ff. de orig. iur. l. 2. §. post originem. ideo de dignitatibus dicit, scilicet, qui ad eas admittantur, & reiciantur: & quæ privilegia ex his competant, & quanto tempore durent. Est autē Dignitas qualitas, vel præ eminentia quæ inhæret personæ. Et quæ sit differentia inter Dignitatem personarum, & Officium, no. in c. de multa. de præb. & hoc per Bart.

Dignitas.

De pratoribus, & honore prature: & collatione glebe, & clauis, & folli, & septem solidorum functione.

De prima parte loquitur l. i. Et collatione, scilicet sublata. Et erant quedam speciales functiones, quas hic remouet: scilicet Collatio glebe, vel folli, vel clauis, vel septem solidorum. Talis enim actio perpetuo conuiescat. j. l. ij.

De consulibus, & non spargendis ab his pecunijs: & de prefecis, & magistratibus militum, & patricijs.

Misilia:

Olim consules creati per urbem spargebant pecunia, quæ appellabatur Misilia. Inst. de re. di. §. hoc ampli^o. & hoc in signum luti: quia qui ad honores eliguntur, largius expendunt: quod hic prohibetur. j. l. ij. ne cupidus lucri populus eos sequatur, sed eorum merita. Sed etiam hoc hodie corrigitur, & in voluntate eorum ponitur spargere vel non, præter autum, quod soli principi conceditur: in Auten. de consul. §. spargere. col. iij.

Inq. in De prefecis pratorio siue vrbi, & magistris militum in dignitatibus exequandis.

Omnes illos dicit esse pares gradu, licet habent dignitates distinctas: & ille præfertur, qui primo fuit electus in dignitate.

De præpositis sacri cubiculi, & de omnibus cubicularijs, & privilegijs eorum.

Custodientes cubiculum principis vel augustæ, eandem dignitatem habent, quæ præfectus vrbi, & præfectus pratorio & magistris militum, Et hac dignitate deposita, nulla interest distinctio seruata, nisi reuerentia temporis, j. l. i. poterunt tamè etiam deposita dignitate, cum vadunt extra urbem uti cingulo sue dignitatis. j. l. fi. vbi vide de cingulo.

De quæstoribus, & magistris officiorum, & comitibus sacrarum largitionum, & priuatis.

Officia istorum sunt s. de offi. quæsto. cum tribus seq. tit.

De primicerio, & secundicerio, & notarijs.

Primicerius est is, qui primus scriptus est in matricula notariorum, & qui primum locum obtinet: Secundicerius, qui secundum: ad quod j. de dome. l. vlti. Et notarius: id est, cæteris postea scriptis. Alii dicunt, Et, pro, id est. Nam idem est secundicerius, quod primicerius, secundum eos. Vel dicitur primicerius, quia primo portabat cereum in aliquo festo: & erat in dignitate, quia spectabilis. j. l. proximi. Alibi capitur pro eo qui primus est in choro, vel in cantu, absente archiepiscopo. extra eo. tit. l.

Vt dignitatum ordo seruetur.

Vsurpans scienter honorem sibi indebitum, crimine sacrilegii punitur. j. l. i. & habens dignitatē cū administratione, præfertur habentibus eandem sine administratione. j. l. ij.

De magistris seriniorum.

Magistri seriniorum dicuntur magistri notariorum actorum magnæ curiæ. quia imperiali etiam quodam modo assidere videtur maiestati. etiam dignitate finita vnà cum eorum filiis à gravamine priuato & publico sunt immunes. concor. sunt in glo.

De comitibus consistorianis.

Comites consistoriani sunt illi, qui steterunt in principis consistorio: & proconsulibus adæquantur. j. l. i. & sunt spectabiles, vt in Auten. de app. & intra quæ temp. §. illud.

De comitibus & tribunis scholarium.

Præpositi scholarium, id est, illorum qui sunt per principem ad aliquod officium deputati, principem adorare possunt, id est salutare. Inter quos etiam Palatini numerantur, si eis fuerit data primi ordinis comitiua cum administratione: depositis officio, si non aspirauerint ad maiorem dignitatem, pares sunt comitibus Aegypti & diocesis Ponticæ. Alii verò milites selecta militia numerantur inter eos qui fuerunt prouinciarum duces.

Palatini.

De comitibus rei militaris.

Millus ob suam probitatem ad partes transmarinas custodiendas illis dignitatis insignibus adornatur, quibus proconsul.

De comitibus, & archiatri.

Archiatri, id est, militantes inermi militia intra palatium principis, si primi gradus militiam obtinuerunt, eam dignitatem adipiscuntur, quam duces & vicarii principis, qui nil iam administrauerunt, & etiam comites primi ordinis: & dicuntur archiatri, id est, summi medici secundum glof. hic: ab archia, id est, principatu.

Archiatri.

De comitibus, qui prouincias regunt.

Comites qui gubernauerunt prouinciam, deposito officio, priuilegio dignitatis vicariè funguntur. j. l. i. & talis est spectabilis, vt in Auten. de app. §. illud. Sed quidam sunt illustres: vt j. de ero. mili. anno. l. prouincialium.

De professoribus qui in vrbe Constantinopolitana docentes ex lege meruerunt comitiuan.

Grammatici & Sophistæ & Iurisperiti qui per. x. annos scientiam

scientiam docuerint in Constantinopolitana ciuitate per illius ciuitatis cœtum in arte docendi æstimandi sunt digni ea dignitate qua funguntur vicarij principis. j. l. i. Sed Vicarius æquiparatur comiti & duci: ergo sunt comites & duces: vt supra, de comit. & archi. l. i.

De silentiariis, & decurionibus eorum.

Silentiarij Decurio & Silentianus à tyronum equorumque præstatione habetur immunis: nec præstare cogitur collectas extraordinarias, quæ necessariò imponuntur. Et dicuntur Silentianj senatores, eò quia silenda & occulta consilia eis communicantur. Et dicuntur Consiliarij, vt ff. de mi. l. verum. §. ex facto. Et sunt excusati à muneribus. infra. l. decurionibus descriptis. Sed non nisi tres Decuriones, & xxx. Senatores, ita demum si per xij continuos annos peregerint inculpatum officium eorum immunitatem hanc habent, vt ibi.

De domesticis & protectoribus.

Domestici Domestici sunt serui, & liberti, & similes secundum quosdam: vt s. de his qui ad eccl. conf. §. sanè. quod non placet Accurs. quia ingenui seruiunt principi: vt s. de præpo. sacri cub. l. iubemus §. hoc non solum. Quare dic, De domesticis, vt sunt Templarij, & quidam fratres ad Papam: vt j. l. fin. Protector verò est, qui stat armatus coram principe, qui Stipatores dicuntur. Vnde Obelerius, & Belisarius fuerunt domestici & protectores Iustiniani: & tam primi quàm secundi erant plures: vt Virg. Magna Hispania cæterua. Et habebat præpositos, qui Primicerij dicuntur. l. ij.

De præpositis laborum.

Laborum. Quidam habent in tex. & rubr. Laborum: nec dicunt cui labori sint præpositi: alij, Labiorum, à labiis: quòd fortè corrigebant eos, qui malè loquebantur de principe: & tunc melius staret laborum, id est, præsumptuosè loquentium. Vel dicit hoc laborum, Signum bellicum ex auro & lapidibus pretiosis, quòd fecit fieri Constantinus inter alia signa bellica, secundum Hug. & secundum hoc ponit pro genitiuo plurali syncopato, vt Deum pro Deorum & Vicarium pro Vicariorum. j. tit. prox. l. fin. & derivatur à labor, vel à labros, id est, abundans: qui ergo talibus signis deferendis præponebatur, dicebatur Præpositus laborum.

De proximis sacrorum scriniorum, cæterisque qui in sacris scriniis militant.

Proximi. Quidam habent præpositis: quòd idem est. Dicuntur autem Proximi, quia magis se principi proximant, quàm alij qui sub eis sunt,

sunt, qui sunt plures. j. eod. hac parte. Et not. quòd tria sunt serinia seu camerae, de quibus j. dicitur: vna epistolarum, quae principibus, vel ab eo mittebantur, vt sit Bononia. Secunda libellorum conventionalium, & cognitionum. j. eod. l. vltim. Tertia dispositionum, id est, registorum. j. de agenti. in re. l. iij. & tales hodie dicuntur Scribae & Cancellarij. & sunt hi secundum Plat. quibus arcana principis committuntur. j. eod. proximis. Et est dignitas quae dicitur Proximatus. j. eod. l. si quis. Item alij, qui dicuntur Meloproximi. j. eod. peculiarij. Sunt & alij multi gradus militantium in sacris scrinijs, de quibus j. eod. vnicuique.

De agentibus in rebus.

Ad euentiam praemitte, q̄ Agētes in rebus, sunt illi, de quibus fit mentio per glos. j. de curiosis. l. fin. Et sunt hi, quibus elationū cura mandatur, vt ibi. Et erant plures diuersi per diuersos numeros: vt j. l. iij. & quilibet numerus habebat praepositū: vt j. de off. ma. off. l. i. & dicebatur Principes: vt j. tit. i. secundum glos. hic. Vel dic melius secundum Bart. q̄ Principes agētes in rebus, de quibus j. tit. ij. sunt illi, qui palmā laborū emeriti per lapsum xxv. ann. per principē, postea quieti traditi sunt. j. tit. ij. l. i. & iij.

De praepositis agentibus in rebus.

De hoc supra, tit. prox.

De principibus agentibus in rebus.

De hoc supra tit. ij.

De curiosis & stationariis.

Dictum est in genere de Agentibus in rebus, & eorum principibus. Nunc de duabus speciebus. Prima de Curiosis, quorum officium erat, nuntiare crimina, & remittere criminosos. j. eod. l. fin. Secunda, de quibusdam qui praerant quibusdam euectionibus, vt in tribus ll. sed tales dicuntur Curiosi, fortē quia disceptauerunt de his, quae non multum expediunt, & plura sapere quam oporteat voluerūt. c. i. de rem. lib. vj. vel quia maiores curas exlibere volebāt, quā res exigeret. iij. dist. deniq; de con. dist. v. quinque. hi & Stationarij dicti qui fortē stabant certo loco, vt de auscultarent crimina, & criminosos deferrent, qui & Irenarchae dicti. ff. de custo. re. l. diuus. ab iron, quod est, cauillator, & archos princeps: quasi princeps cauillationis & delationis.

Curiosi.

Stationarij.

Irenarchae

De palatinis sacrarum largitionū, & rerum priuatarū.

Palatini primicerij, & tres scriniorum primicerij, & tribuni praetoriani militari dignitate funguntur, & nulla potest eis inungi necessitas, publica vel priuata. j. l. pen. & dicuntur Palatini.

Palatini.

ni, qui alias Vicarij : quia quodammodo gerunt vices principis, vt dicit glos. j. l. i. Et consueuerunt per prouincias transmitti: anno tamen lapsocingulo, id est, dignitate liberantur. j. l. placuit. & idem est de palatinis principis, quod de his. j. l. fin.

De stratoribus.

Stratores. Stratorium, id est, stabulum. Vnde in Genesi, Rachel hoc videns posuit idola patris in stratorio cameli, & sedit super ipsum. Vnde Stratores dicuntur, qui praesunt stabulis, seu equis stantibus in stabulis: vt dicit hic gloss.

De castrensiis, & ministerianis.

**Castrensi-
ni.** In libro Iren. est, de castrensiariis, & ministerianis, qui forte praerant castris principis ordinandis, vel metandis. & erant plures, & eligebantur de communi. j. tit. prox. qui etiam a ministerio Ministeriani dicti sunt: hi tamen Castrensiis, tanquam praepositis suberant, & seruebant.

**Ministeria-
nia**

De decanis.

Decanus, id est, decem virorum societas, secundum Hug. vel qui praest decem: vnde Decanissa, id est, vxor Decani. Et quatuor ex decanis, qui primum locum in ordine tenuerunt per biennium, ad primiceriatu officium assumuntur: & alij in locum eorum debent surrogari elapso biennio.

De mensuris.

Mensores dicti sunt, qui mensurabant in caenia iuxta castrum, vel similia, vt dicit gloss. in rub. s. tit. ij. vel columnarum, vel hominum. Vel sic, Mensores frumetariorum: vt ff. de excus. tut. l. mensores. & ff. de iur. immun. l. fin. vt illos, qui metabantur hospitia militum: vt j. de met. l. i.

De privilegijs eorum, qui in sacro palatio militant.

Intellige in quocunque officio: vt j. l. i. vbi dicitur, quod palatini a cunctis muneribus sordidis sunt immunes, ipsi & eorum filij, & nepotes: vt ibi.

De privilegijs scholarium.

Schola est, in quibus tyrones militiam addiscunt: vel est societas militum: vt j. l. fin. Et magister militum non potest suos scholares Senatores verberare, vel degradare: sed istud spectat ad officium magistris officiorum. j. l. i.

De castrensi omnium palatinorum peculio.

Id est, de militibus palatij, qui principem sequuntur: vt & s. tit. superiori. Sed hic circa peculium. Et tales habentes aliquod privilegium, quaecunque quaesierunt in officio morantes, ex donis
princi-

principis, aut eorum industria, principe sciente, retinent tanquam castrense peculium.

De equestri dignitate.

Equites Romani sunt, qui Romam custodiunt: nam & illi habentur pro absentibus Reip. causa: vt ff. ex quib. cau. ma. l. milites. & dic, q̄ erant aliqui præsidentes aliis: non enim simplex militia est dignitas: vt j. tit. ij. l. fin. in princ. Et hi secundum gradum post clarissimatus, id est, consulatus dignitatē habent: vt hic.

*Clarissima
tus.*

De perfectissimatus dignitate.

Dignitas erat fortē ei qui erat perfectissimus miles: ad hoc non assumebatur aliquis seruilis conditionis, aut fisco, aut carere obnoxius, vel pistores, vel in aliquo negotio consistentes, vel qui honorē, quasi vanalem, pretio redimere cogitabat, sed sola probitate, sic s. de episc. & cler. l. si quenquam.

Perfectissio

Qui militare possunt, vel non. Et de seruis ad militia dignitatem aspirantibus. Et vt nemo duplici militia, vel dignitate & militia simul utatur.

De armata militia loquitur: & de hac prima parte loquitur j. eod. l. i. ij. iij. & iij. Et de seruis: de hoc j. eod. l. penul. & vltim. Et vt nemo de hoc. infra, eod. l. eis.

Negotiatores ne militent.

Qui præsunt ergasterio, id est, negotiationi, militare prohibentur: non nobilitatis defectu, nam & libertus militat. ff. de testam. mil. l. si duobus. Sed quasi ex vili officio non debent assumi. s. de dig. l. neque, & de perfect. dig. l. i.

Ergasterio

De re militari.

Miles captus ab hostibus, dum est ibi, stipendium vel salarium habere non debet. j. l. i. Et implentes stipendia militiae xx. annis per cohortes, munera sordida non coguntur subire. j. l. ij.

De castrensi peculio militum, & praefecti annonae.

Filius in potestate militans, ob eam causam accipiens dono à patre, matre, vel aliis propinquis, vel amicis, & quae ei militae occasione sunt quaesita, in castrensi peculio numerantur. Et not. quod res emptā ex castrensi peculio dicitur esse castrensis: vt hic. De vltima parte rubri. nihil dicitur in tex. vt saepe supra.

*Castrense
res.*

De erogatione militaris annonae.

Erogatio dicitur distributio, id est, quid & vnde habeant milites stipendia.

De excoctione & translatione militaris annonae.

Ab excoctione panis militibus praestandi nulla domus, etiam principis,

Exactores principis, excusatur. Et si procurator eius, cui panis coquendus mandatur, contumaciter facere neglexerit, punitur ipse & domus eius, si fuerit conscius. j. l. ij. Exactores autem, id est, distributores, qui militibus annonam à prouincialibus exactam soluant, à prouincialibus non petant panis excoctionem, nisi fuerit inter eos consuetudo contraria. j. l. i.

De militari veste.

Canonem vestium militarium à Calend. Septembris vsq; ad Calend. Aprilis Respublica soluet. j. l. i.

De metatis & epidimeticis.

Epidimeticici. Metati dicuntur milites in terminis castrorū, quæ castra vallo vndiq; circumdabant: vnde in Bibliis, Castra metati sunt filij Israël. & sic ponitur s. de episc. & cler. l. omnia. Sed Epidimeticici dicuntur, qui supra milites sunt cōstituti, metientes, huc dimetientes militibus hospitia: ab epi, quod est, supra, & metis, id est, metatis, id est, de his qui supra milites dimetiuntur, id est, diuersis diuersa assignant hospitia.

De Salgamo hospitibus non prestando.

Salgamū. Sagulum. Comites, tribuni, vel prepositi militum nomine, salgami gratia, id est, culcitra, lignum, vel oleum à suis hospitibus non extorqueant. Et dicitur Salgatum culcitra, qua milites dormiebant, quod & Sagulum dicebatur, & ex pilis caprinis fiebat. Iuuenalis: Discit ab hirsuta iaculum torquere capella.

De commeatu.

Commeatus dicitur alimentum, quod à militibus, vel aliunde tempore expeditionis in castris existentibus à finitimis regionibus & locis pro cibando exercitum adducitur. Et milites à castris & signis pro commeatu discedere non debent, nisi vsque ad xxx. vt supra, de erogat. milit. annon. l. iubemus per hanc. s. vt autem.

De tyronibus.

Tyro. Tyro est nouus miles, qui adhuc non est scriptus inter fortissimos milites: vt ff. de testam. milit. l. ex eo. & tyrones in scholis loco semper posteriore ponuntur. j. l. fin.

De litorum & itinerum custodia.

Satis clarus est.

De desertoribus & occultatoribus.

Desertores. Occultatores. Desertores milites dicuntur, qui militiam tempore belli deseruerunt à signis abierint: vt dixi ff. de re militari, pag. 212. Occultatores autem dicuntur priuati homines, qui desertores recipiunt. De

De veteranis.

De hoc dixi s̄. Et gaudent priuilegijs hic descriptis.

De filijs officialium militariū, qui in bello moriuntur.

Officia militaria multa sunt, & varia, vt ex superioribus tit. patet: horum morientium filij in parentum militiam veccentur. j. l. i. & s̄. de tab. l. fin.

De oblatione votorum.

Felix annus votis communibus aperitur, id est, ex voluntate donandi Principibus: & hic dicit, quomodo vna libra auri ob- ruzati, id est, puri, dari debet: & sic de melioribus rebus dare de- bet, qui donat.

De numerariis, & actuariis, & chartulariis, & adiutori- bus, siue scriniariis: & exceptoribus sedis excelsa, ce- terorumq; Indiarum, tam militariū quam civilium.

Numerarij, seruientes rectoribus in diuersis obsequijs, tormē- tis & carceribus puniūtur. j. l. i. & sunt Numerarij qui hodie Ta- bellarij appellatur: qui & Actuarij, eo q̄ acta publica scribūt: & Chartularij, à chartis: & Scriniarij, siue Exceptores dicuntur.

Nūerarij.
Actuarij.
Chartula-
rij.
Scriniarij.
Excepto-
res.
Cursus.

De cursu publico, & angariis, & perangariis.

Cursus quandoque ponitur pro officio currendi, quandoque pro loco per quem curritur, secundum Hug. vt j. l. ij. erant enim quidam officiales, qui præerant officio, vt facerent conduci mi- litibus annonam & arma in plaustis, quæ ducebātur cum equis, vel in ipsis equis. in fr̄a, eodem. l. cursum. & s̄. de Fabri. l. fin. §. quoties. Angaria aut sunt obsequia, in operibus personarū. Per- angaria aut in quibus vtrunq; vertitur, scilicet, opera persona- rum & rerum impendia: vt dicit gloss. in l. neminem. C. de episc. & cleric. & gloss. in ca. non minus. de immun. ecclēs. & gloss. in l. i. suprà, quemadmodum. civil. mun. lib. x.

Angaria.
Peranga-
ria.

De tractatoris & statoris.

Tractatores erant viri, qui tractabant, & contrahebant ani- malia publica & equos sacro vsui deputatos: vel forte tractatorie dicuntur literæ datae pro licentia vehendi animalia: vt s̄. tit. l. i. cursum. in fin. Vel vt liceret ad tractandum vel apprehenden- dum criminosos impetrare: vt s̄. de deser. l. i. §. i.

Tractato-
res.
Tractato-
rie.

De apparitoribus præsectorum prætorio, & priuile- gijs eorum.

Apparitores præsectorum dicebantur, qui & Cornicularij, qui cornua sonabant quando milites idant ad bellum, secundum Hug. de quibus j. l. iij. & s̄. de offic. diuers. iudic. l. sciant.

Apparito-
res.
Cornicula-
rij.

De apparitoribus præfecti urbis.

Qui administrauerunt multa officia in prouincia, officio finito principis purpuram non adorant. Item apparitor sedis urbane de concussione pistorum conuictus punitur.

De apparitoribus magistrorum militum & privilegiis eorum.

Qui in officiis magistrorum equitum & peditum militarunt, quales sunt numerarij, & similes: vt j. eod. l. numerarios. militaris sunt ordinis, & gaudent priuilegijs hic insertis.

De apparitoribus Proconsulis, & legati.

Proconsul, vel Legatus, non debet esse curialis vel ascriptus alicui corpori: & si ascriptus est, debet restitui ei. Et apparitores legatorum debent esse quadraginta.

De apparitoribus Comitis Orientis.

In officio comitis Orientis non amplius quam sexcentos apparitores esse oportet.

De cohortalibus, principibus, cornicularijs, ac primipilarijs.

Cohortalis Cohortales dicti sunt, qui officio curiæ erant ecartati & ascripti. Et Principibus, cor. dic vt s. tit. iij. l. numerarios. in fin.

De apparitoribus præfecti annonæ.

Apparitores præfecti annonæ sunt compulsores, qui exacti-
onem canonis annonarij faciunt.

*De diuersis officiis, & apparitoribus Iudicum, & ap-
probatoribus eorum.*

Diuersi officiales, Apparitores, & Limitanei castrorum conueniuntur sub officiorum magistro: non tamen per hoc derogatur iurisdictioni magistri militum Thraciæ, vel Illyrici, qui ex consuetudine contra eos iurisdictionem habent, j. l. vires.

De executoribus, & exactoribus.

Exactor. Ne apparitores, vel palatini executores per prouinciam uagando inferant prouincialibus molestiam: ideo periculum gestorum per eos spectat ad illos, quorum sunt apparitores, vel exactores, j. l. i. Exactor, est compulso: & exactor intra annum debet ostendere quod exegerit. j. l. iij.

De lucris aduocatorum, & concussione officiorum, siue apparitorum.

De lucris, scilicet, prauis: vt j. l. i. & ij. De licito dic vt s. de usufr. l. vna. De concussione, id est, de predatione, de iunctis pœnam subeat legibus competentem. j. l. iij.

De primipilo.

Primipilarij, dicuntur primi administratores: & sic accipitur s. de cohort. l. si solita. & l. ordinariorum. & de episc. & cler. l. officiales: Alijs pro his, qui primum pilum, id est, telum vel hastam ferunt. & secundum Hug. potest accipi utroque modo.

Publica lœtitiæ, vel Consulum nuntiatores, vel innuntiatores constitutionum, & aliarum sacrarum, vel iudicialium literarum, ex descriptione, vel ab innatis, ne quid accipiant immodicum.

Lœtitiæ, scilicet, nuntiatores, & dic, quod quando principi aliquod felix nuntiabant factum, ut quia consul eligebatur, princeps etiam mittebat eis aliquam constitutionem, & nuntius dabat, & scribebat se dedisse. Immodicum, id est, magnum; parum tamen licet accipere ab his, quibus talem licentiam portant, secundum gloss. hic.

FINIS.

CONSVETVDINES FEVDORVM.

QUIA de feudis tractaturi sumus, videndum primò, an hic liber sit approbatus. & procedit hæc quæstio in constitutionibus non aditis ab Imperatore. Et quod sic, patet: quia illæ constitutiones allegantur per gloss. vtriusq; iuris, leguntur in scholis publicis, & continent in se rationem: & lex est, que quid in ratione consistit. j. de consuet. ponit lo. An. in c. ij. eo. tit. faciunt no. per Bart. in l. i. ff. si cer. pet.

COLLATIO DECIMA.

¶ De his qui feudum dare possunt, & qui non: & qualiter acquiratur, & retineatur.

EST autè Feudum beneficium secularium, no. in c. in præsen. Feudum de probat. feudum autem dare possunt archiepiscopus, quid. episcopus, abbas, abbatissa, præpositus, si antiquitus consuetudo eorum feudum dare fuerit. Marchio, Comes similiter feudum dare possunt, qui propriè regni, vel regum capitanei di-

Valuafores. Sunt & alij qui ab illis feudum accipiunt, qui proprie regis vel regni Valuafores dicuntur: sed hodie Capitanei dicuntur, seu appellantur, qui & ipsi feuda dare possunt. Ipsi vero qui ab eis accipiunt feudum, Minores valuafores dicuntur. Et quidem antiquissimo tempore, domini quando voluerunt, petuerant rem in feudum à se datam auferre: postea vero conuentum est, vt post annum tantum firmitatem haberent: deinde statutum est, vt vsque ad vitam fidelis perduceretur: postea tamen sic progressum est, vt ad alios deueniret: in quos, scilicet, dominus hoc vellet beneficium confirmare.

De feudo guardia & castaldie.

Castaldus Castaldus, siue Actor dicitur cui res domini committitur gubernanda. C. de sacrosanct. eccles. l. iubemus. circa princip. qui & **Guardianus** dicitur, id est, custos. vt aliàs dicitur Oeconomus, cui gubernanda res ecclesiastica mandatur. **Villicus** autem dicitur, qui fructibus percipiendis præponitur: vt ff. de Instur. l. sed cum villico. Et licet aliàs feudum hodie sit perpetuum: in hoc tamen feudo siue castaldia, quod datur pro mercede alicuius rei, post annum potest auferri, etiam pretio pro eo dato non restituito, nisi ad certum tempus datum sit, vt j.

Qui successores feudum dare teneantur.

Si persona ecclesiastica facit inuestituram de feudo quod ab alio detinet antequam sibi approprietur, non tenetur successor eius: etsi pure aliquem inuestierit, exinanitur feudum; si autem sub conditione fecit inuestituram, & econuerso præcedente vallo, inuestituram recusare non valet. Secus est in persona priuati, quia tunc vtriusque successor obligatur. j. li. de feud. controuerf. fu. c. moribus.

Si de inuestitura feudi controuersia fuerit.

Quidam habent hoc glosatum: Vacat hoc ca. propter inferius c. de contro. feu. apud pares cur. ter. c. si inter dominum. Nouerit inuestituræ interesse debent pares, si tamen dominus pares habeat: si autem non habet, tunc sufficient extranei. j. qui test. sine nec. ad proban. no. inuelli.

Quibus modis feudum amittatur.

Cucurbitare. Si dominus præhæm campellære hatuerit, & vasallus eum morantem in ipso præhæo dimisit non mortuum, nec ad mortem ueneratum, feudum amittere debet. Item si vasallus cucurbitauerit domnum, id est, cum vxore eius concubuit, vel concumbere se exercuerit, aut cum ea turpiter lusit: vel si eum filia, aut ne-
pte

pre ex filio, aut cum sorore domini concubuerit, iure feudum amittere censetur. Similiter, si dominum assalierit, vel castrum domini, sciens dominum vel dominam ibi esse, vel cum inimicis domini amicitias copulauerit, vel aliàs contra dominum se habuerit, amissione feudi mulèabitur, & feudum ad dominum reuertitur.

Episcopum, vel Abbatem, vel Abbatissam, vel dominum plebs feudum dare non posse.

Clerici res ipsius ecclesiæ in feudum dare non possunt de nobo: sed alias quas datas inuenerunt tempore sui ingressus non prohibentur: & hoc est quod hic dicitur, quæ videlicet ei subiectæ sunt, &c.

De natura feudi.

Natura feudi hæc est, vt si quis princeps inuestierit capitaneos suos de aliquo feudo, non potest eos deuclire sine culpa. simile. j. de feud. sine cul. non am. c. i. & tit. quo tempore mil. inuest. per. deb. c. iij.

De successione feudi.

Si quis decesserit filius & filiaibus superstitibus, succedunt tantum filij æqualiter, vel nepotes ex filio loco sui patris, nulla ordinatione defuncti in feudo manente, vel valente.

Qui successores teneantur.

Si quis inuestitus fuerit de aliquo feudo post mortem eius, vel si quis fuerit inuestitus sub conditione aliqua, vel tempore de quo nullus erat inuestitus: siue præmoriatur tenens feudum, siue inuestitor, siue inuestitus: inuestitor & inuestitores hæredes teneantur inuestito, vel hæredi eius, veniente tempore vel conditione.

De contentione inter dominum & fidelem de inuestitura feudi.

Si contentio fuerit inter dominum & fidelem de inuestitura feudi, per pares curiæ dirimatur, istud plenius not. j. quid sit inuesti. c. i. §. i. & j. si de inue. inter do. & vas.

De pignori dato feudo quid iuris sit.

Si quis voluerit dicere, de pignore sibi dato se inuestitum esse, non credatur suo iuramento: sed testibus idoneis partibus domus.

De contentione inter me & dominum de portione feudi fratris mei defuncti.

Si contentio fuerit inter me & dominum de portione, id est, dimidietate feudi fratris mei defuncti, dicendo paternum esse: ille

verò minimò. siue possideo per me, siue per alium, dabitur mihi iusurandum, scilicet patrem meum iure inuestitum fuisse, &c.

De alienatione feudi.

Si clientulus voluerit partem sui feudi alienare, id est, medium sine domini voluntate, poterit hoc facere: sed totum alienare non potest: alias feudum amittet, & non valebit quod factum est.

De feudo marchie, vel comitatus, vel ducatus.

De marchia, vel ducatu, vel comitatu, vel aliqua regali dignitate, si quis inuestitus fuerit per beneficium ab Imperatore, ille ab Imperatore per inuestituram acquisierit.

An maritus succedat uxori in beneficio.

Si foemina habens beneficium & maritum, moriatur, nullo modo succedit in beneficio maritus, nisi specialiter inuestitus fuerit: & si ipsa foemina filios dimiserit, licet de iure in beneficium matris succedere non deberent, quando non fuit dictum, vel inuestiti fuerint: quia secundum usum regni ad beneficium vocantur paternum, & non maternum: sed secundum æquitatem dicamus filios debere succedere.

De feudo datis minoribus valuasoribus, quid iuris sit.

Si minores valuasores beneficium tollere voluerint minimis valuasoribus, &c. istud totum correctum est s. de nat. feud. in fin.

Quibus modis feudum amittatur.

De hoc dixi supra in tit. simili.

Apud quem, vel quos controuersia feudi diffiniatur.

Dixi supra, de inuest. feud.

Constitutiones feudi domini Lotharij imperatoris, quas ante ianuam beati Petri in ciuitate Romana condidit, obseruandas.

Loquitur de feudis militum.

De beneficio fratris, & qualiter frater in beneficio fratris succedit.

Frater non succedat tratri in beneficio, sed dominus habeat, nisi per inuestituram à domino ordinatum fuerit, vel ubi beneficium de communibus bonis fuerit emptum: vel vtriusque nomine, domino sciente, si institui steterint: vel in hostem regis acquisierint.

De feudo sine culpa non amittendo.

Satis clarus est: de hoc dixi s. de nat. feud.

Quo tempore miles inuestituram petere debeat.

Nemo miles ultra annum & mensē vadat, vt inuestituram beneficij sui à filio vel successore domini sui petat: nisi iusta causa interueniente, quare non petierit.

De contentione inter dominum & vasallum de inuestitura feudi.

De hoc s. si de inuestitu. inter dominū & vasal. controuer. fu.

Quemadmodum feudum ad filiam pertineat.

Filia non habet beneficium patris, nisi à domino redemerit.

Quibus modis feudum constitui potest.

Feudum sine inuestitura nullo modo potest constitui: etiam si domino iubente quis alicuius rei nomine feudi possessionem nanciscitur, & teneat.

Si de inuestitura inter dominum & vasallum lis oriatur.

De hoc s. hic tamen traditur forma noua.

De feudo dato in vicem legis commissoriae reprobando.

Feudum non sub pretextu pecuniæ, sed amore & honore domini acquirendum est: & ideo non potest feudum acquiri secundum pactum legis commissoriae occasione pignoris.

De vsu Mediolanensium secundum quosdam.

Non vtitur hoc vsu.

LIBER II.

¶ De feudi cognitione.

Consuetudo in feudis vincit leges. Et feudum non potest constitui, nisi in rebus soli, aut solo coherentibus.

Quid sit inuestitura feudi.

Inuestitura proprie dicitur possessio: abusiuè autem modo dicitur inuestitura, quando hasta vel aliud quodlibet corporeum porrigatur à domino, se inuestiturâ facere dicenti, & debet fieri, saltem ab eo qui habet vasallos, corâ duobus ex illis solenniter.

Per quos fiat inuestitura, & per quos recipiatur.

Inuestitura aut fit de veteri beneficio, & potest etiam à minore fieri. Noui autem inuestitura feudi, non ab alio rectè fit, nisi ab eo qui legitimè suorum honorum administrationem habet. Sed etiam rescuius alienatio prohibetur, nec per beneficium dari conceditur, nisi in casibus.

Cōsuetudo feudi.

Inuestitura.

Quid præcedere debeat, an inuestitura, vel fidelitas.
 Inuestitura debet præcedere fidelitatem, id est, iusiurandum
 quod à vasallo præstari debet domino de quo.

Qualiter iurare debeat vasallus domino fidelitatem.
 Hic ponitur forma, quæ & xxij. q. x. de forma habetur.
De forma fidelitatis.

Ecce alia forma.

De noua forma fidelitatis.

Illud capitulum in paucis consuetudinibus inuenitur: quia no-
 uiter est inuentum, vt in principio ipsius.

De inuestitura de re aliena facta.

Qui alienæ rei sciens inuestituram accipit, nisi pacto speciali
 sibi prospexerit, de euictione agere non poterit. Ignorans ve-
 rò rectè aget, vt aliquid eiusdem bonitatis seu quantitatis ei
 præstetur.

Qualiter olim poterat feudum alienari.

Olim vasallus domino in scio, vel inuito, feudi partem vender-
 re poterat, retenta videlicet alia parte: hic autem ponitur opti-
 ma consuetudo noua.

*Quis dicatur marchio, comes, capitaneus vel val-
 nasor.*

Dux.

Marchio.

Qui à principe de ducatu aliquo inuestitus est, Dux vocatur
 qui verò de marchia, Marchio. Dicitur autè Marchia, quia mar-
 chia vt plurimùm iuxta mare sit sita, à mari & archia, id est, princi-
 patus maris. Qui verò de aliquo comitatu fuerit inuestitus, Co-

Comes.

Capitaneus.

Valuasores.

Qui à principe, vel aliqua potestate de plebe a-
 liqua, vel plebis parte est inuestitus, Capitaneus appellatur, qui
 propriè Valuasores maiores olim vocabantur, qui verò à capita-
 neis antiquitus beneficium tenent, Valuasores minores dicitur.

Valuasini.

Soldata.

Qui autem a valuasoribus feudum quod à capitaneis habebatur,
 similiter acceperint, Valuasini, id est, Minimi valuasores appel-
 lantur. Soldata autem est prælatio quædam annua, & gratuita,
 quæ à neutra parte transit in heredem.

*De successione fratrum, vel de gradibus succedentium in
 feudum.*

Ad lineas ex transuerso non pertrahitur nisi antiquum feudum,
 & descendentiis deficientibus: vt hic, & supra de succ. feu. & s.
 de nat. feud.

De fratribus de nouo beneficio inuestitis.

Portio fraterni feudi, etiam simul inuestiti, altero defuncto
 non

non pertinet ad fratrem, etiam simul inuestitum, nisi facta fuerit eo pacto inuestitura.

De inuestitura, quam Titius accepit à Sempronio.

Hic est parua dubitatio.

De vasallo decrepita etatis, qui feudum refutaui, vt filij inuestirentur.

Feudum quamuis refutatatum sit, nihilominus est paternum, nisi ad hoc refutaretur, quasi de nouo ipso bene inuestiret: intellige tamen consentientibus his ad quos per successionem est peruenturum. j. de eo qui si. fec. agn.

De inuestitura in maritum facta.

Cum vterq; domini feudatarius vasallum se asserit: licet vnus de nouo, alius de veteri contendat: non ipse dominus iudex est, sed ordinarius, vel arbiter litigium terminabit.

De controuersa feudi apud pares terminanda.

De hoc dixi s. si de contro. feu.

De eo qui sibi, vel heredibus suis masculis, vel foeminis inuestituram accepit.

Nota in hoc titulo potissimè, quantum sit potior masculorù, quam foeminarum conditio. Nam masculus excludit germanam suam.

De duobus fratribus à capitaneo inuestitis.

Vnusquisq; sibi suisq; heredibus videtur prospexisse: sic ff. de prob. si pactum.

An remoueri debeant testes qui pares esse desiderint.

Dic, quòd sufficit tempore inuestituræ pares fuisse, etiam si postea pares esse desinant.

De controuersa inter episcopum & vasallum.

Quicquid inter hos siue de inuestitura, siue de fidelitate, siue de principali causa agendum est, per suam curiam est expediendum.

De vasallo milite qui arma bellica deposuit.

Qui desinit esse miles seculi, & factus est miles Christi, beneficium amittit, cum non possit facere officium, ergo nec beneficium ad eum pertinebit.

De milite vasallo qui contumax est.

Si miles ad tertiam vocationem domini non venerit, hoc ipso feudum amittit.

In quibus causis amittatur feudum.

De hoc supra in simili titulo dixi.

Que fuit prima causa, beneficii amittendi.

Hac rubrica raro utimur, quia sub superiori continetur.

Si de feudo vasallus ab aliquo interpellatus fuerit, & dominus eum defendere noluerit.

Si vasallus, cum de feudo interpellabatur, autorem suum, id est, dominum, ut eum defenderet, vocavit, & hoc probare possit: si in eo iudicio vasallus fuerit victus, dominus sibi imputet.

Si de feudo contentio sit inter dominum & cognatos vasalli.

Multa specialia continet hic tit.

De pace tenenda, & eius violatoribus.

Qui pacem iuratam frangit, & quinque solidos furatur, suspenditur.

Hic fitur lex: Deinde consuetudines regni incipiunt.

Multa capitula continet.

De filiis natis ex matrimonio ad morganicam contracto.

Morganica dicitur donatio facta uxori in recompensam virginitatis prima nocte amissa.

De feudo famina.

Fœmineum feudum sine pacto speciali deficientibus filiis masculis ad filias pertinebit.

Si vasallus feudo priuetur, cui deferatur.

Dic ut in tit.

Qui testes necessarij sunt ad novam institutionem probandum.

Semper pares curiæ sunt necessarij ad probandum institutionem feudi.

De consuetudine feudi.

Dic ut in eo.

De lege Conradi.

Lex Conradi,

Hæc lex continet, quod si inter capitaneos controuersia fuerit, coram rege finiri debere.

De clerico qui inuestituram facit.

Clericus faciens inuestituram de suis bonis, eius successor omnino cogitur eam adimplere.

An natus, vel aliter imperfectus feudum teneat.

Dic, quod tales non possunt retinere, quia ipsum de seruire nō possunt: sicut dicimus in clerico, & sc̄mina, & similibus.

An ille, qui interfecit fratrem domini sui, feudum amittit.

Dic quod non.

De vasallo, qui contra constitutionem Lotharij regis beneficium alienauit.

Si totum alienauit, perdit totum: si partem, perdet eam, & ad dominum reuertatur.

De alienatione paterni feudi.

Alienatio paterni feudi non valet sine domini voluntate.

De capitulis Conradi.

Hec sunt capitula quæ sequuntur.

De controuersia inter masculum & feminam de beneficio.

Creditur masculo cum suo iuramento dicente feudū esse masculinum.

De controuersia inter dominum & emptorem feudi.

Dic vt in eod.

De controuersia inter vasallum, & alium de beneficio.

Dic vt in eod.

Quid iuris sit si vasallus post alienationem feudum recuperet.

Hic traditur hoc ius.

An agnatus, vel filius defuncti possit retinere feudum, repudiata hereditate.

Si paternum fuerit, poterit: aliās non.

An apud iudicem, vel curiam domini, questio feudi debeat terminari.

De hoc s̄.

Qualiter dominus proprietate feudi priuetur.

Si dominus a pertam feloniam contra vasallum fecerit, dominus proprietate feudi priuetur: sicut vasallus feudum amitteret hoc casu.

De feudo non habente propriam feudi naturam.

Dic, vt in eod.

De eo, qui finem fecit agnato de feudo paterno:

Finem facere, est refutare feudum.

Finē facere.

De

De natura successionis feudi.

De hoc s̄.

De prohibita feudi alienatione per Lotharium.

De hoc s̄.

De capitaneo qui curiam vendidit, an intelligatur benefici-
cium vendidisse.

Dic quòd sic.

De pace tenenda inter subditos, & iuramento firmanda,
& iudicanda: & pœna iudicibus apposta, qui eam in-
dicare, & iustitiam facere neglexerint.

Dic vt in eo.

De allodijs.

Allodium. Allodiũ dicitur, quod est propriũ, nō tamẽ excludit superiori-
tatem principis. Et est res libera, de qua tamẽ præstat tributũ.

De prohibita feudi alienatione per Fridericum.

Dic vt s̄. sæpe diximus.

Quæ sint regalia.

Regalia,Regaliæ sunt ius exigendi angarias, & perangarias, quas hæc
constitutio exprimit quales sint.Quot testes sint necessarij ad probandum feudi ingrati-
tatem.

Dic quòd quinque.

De notis feudorum

Licet quidam habeant, De votis feudorum, tamen potius pu-
to fore notas siue notulas super feudis factas.

FINIS.

EXTRA VA-
GANTES:

SIVE,

COLLATIO XI

¶ Quomodo in lese maiestatis crimine procedatur.

HAnc constitutionem domin^o Bartolus solẽniter cõmẽtauit.

Qui sint rebelles.

Hoc titulo satis exprimitur.

Finis omnium titulorum legalium.

DE-

DECRETA- LIVM TITVLI.

OPERAE pretium est post titulorum legalium pro-
nostra virili factam interpretationem, aliqualem sal-
tem perfunctoriam iuris canonici diuinarum, puta de-
cretalium Gregoriana compilationis, rubricarumque
earundem facere expositionem: saltem illarum quas praecedens
nostra minus contigit explanatio. Pro cuius quidem vberiori e-
videntia sciendū, Differre inter se Constitutionē, Decretum, &
Decretalem Epistolam. Nam constitutio ecclesiastica variis no-
minibus nuncupatur: quandoq; enim appellatur Canon, quan-
doq; Decretū, quandoq; Decretalis Epistola, quandoq; Dogma, *Decretalis*
quandoq; Sanctio, quandoq; Mandatum, quandoq; Interdictū. *epistola.*
De quibus *glos. iij. dist. summa.* Decretalis autem epistola pro- *Decretum*
prio est constitutio, quam papa edidit cum consilio cardinalium, *Constitutio;*
vel sine, ad alicuius consultationē. Decretū vero quando ad nul-
lus consultationem. Constitutio autē quandoq; ponitur specifi-
cē, & est proprie quod princeps statuit: vt in c. cōstitutio. dist. ij.
Proceium huius libri primo praemittit salutationē cum no-
mine scribitis: ibi, Gregorius, &c. & quibus scribit ibi, Dilectis,
&c. & benedictionem: ibi, Salutem, &c. Secūdo ponit exordium
ibi, Rex pacificus: in quo concludit finale intentum iuris gene-
ralis: ponens finem viatoris, id est, hominis, ad quem à Deo dis-
positus est, allegans causam, deuationis ab hoc fine: ibi, Sed es-
frenata, &c. Concludens, legem necessariam vt ad debitū finem
viator deducatur. Et ostendit tres virtutes, & proprietates legis:
ibi, ideoq; lex proditur, &c. Secūda pars ponit euentū circa cōsti-
tutiones Ecclesiasticas correctioni submitendas: & ponit mate-
riā & causam impulsū huius compilationis, cum causa adiuti-
ua, siue auxiliatrice: ibi, Per dilectū. Addens formale causam: ibi,
Relecat, &c.

De summa trinitate & fide catholica.

Glo. continuat & declarat, dixi C. eod. tit. pag. 223.

De constitutionibus.

Dixi s. in prin. huius, & fi. de consi. prin. pag. 9.

De rescriptis.

Rescriptum est illud, quod ab Apostolico, vel à principe re- *Rescriptū*
scribi-

scribitur ad consultationem, relationem, seu imitationem alicuius, vel alicui indulgendo, secundum Hosti. in summ. co. tit. dixi aliquid. ff. de diuers. & temp. prescrip. pag. 169. & C. si contra ius vel uti. pub. pag. 233.

De consuetudine.

Cōsuetudo. Consuetudo secundum Iñido. est quoddam ius moribus vntium approbatū, quod pro lege suscipitur cum deficit lex. i. dist. consuetudo; dixi. ff. de leg. pag. 9. & C. que sit lōg. con. pag. 309.

De postulatione pralatorum.

Postulatio. Postulatio est petitio gratiæ a superiore facta. ita dicit gloss. in c. vno. eo. tit. li. vi. Vel est quādā gratiæ petitio a superiore facta de promouendo aliquem ad pralationem, ad quam de iure communi propter defectum aliquem, vel impedimentum eligi seu promoueri nō poterat. Ex quo infertur differentia inter electionem, & postulationem: quia postulatio innititur gratiæ. c. p. c. i. eo. Electio vero innititur iuri: de hoc etiam tit. seq.

De electione, & electi potestate.

Electio est alterius personæ ad pralationem, vel fraternam societatem canonicè facta vocatio: & licet olim iura promissive his vocabulis vteretur, vt in §. his omnibus. lxi. dist. & lxxij. dist. literas. Hodie tamen est maximā differentia inter postulationem, & electionem, vt dixi s. lib. prox. Vnde ille qui de iure potest eligi, nō debet postulari: de quo in c. vno. de postul. lib. vi in gl. iij. & per Iñoc. in c. i. s. tit. prox. l. quia in tractatu electionis potest dubitari de potestate electi. ideo ne exigereur, rubrica specialis hic annectitur.

De translatione episcopi, vel electi.

Translatio. Qui alligati aliis ecclesiis postulandi sunt. s. de postul. pralator. c. bona. & c. si. Et oportet tales offerri ad ecclesias, ad quas postulantur: ideo de hoc dicit. Est autem Translatio, quādam mutatio sedium, vel ecclesiarum, auctoritate superioris facta. De hoc viij. q. i. per totum. & xxi. q. ij. per totum.

De auctoritate & vsu pallij.

Pallium. Assumpti ad ecclesias per modos s. tribus proximis titulis positos, licitè possunt vti pallio, si hec habeat dignitas, ad quā quis assumitur: Est autem Pallium insigne ornamentum archiepiscopi, de corpore beati Petri assumptum: de hoc c. distin. per totum, & xxv. q. ij. in galliarum. Et quod dixi de episcopo, intellige quod ex privilegio speciali ei possit competere pallium: vt patet in c. cum in iuuentute. j. de presumpt. Regulariter autē archiepiscopi-

chiepiscopis & superioribus: putà primatibus, & patriarchis
competit. xx. dist. clericos.

De renuntiatione.

Renuntiatio est resignatio iuris sibi competentis ex postula-
tione, electione, vel translatione: de hoc vij. q. i. & ij. & repeti-
tur in Sexto, & Clementinis.

De supplenda negligentia prelatorum.

Quia saepe in prelaturis: de quibus res perfunctorie aguntur,
xl. dist. in. ante omnia, & quod negligitur supplendum est, quod
omittitur restitutum: ideo, &c. secundum Gost. De materia
lxxxij. dist. & lxxxvi. & ij. q. vij. negligere. ix. q. iij. cum scimus,
& repetitur in Sexto, & Clement.

*De temporibus ordinationum, & qualitate ordi-
nandorum.*

Quia ordinationes clericorum in certis temporibus, & cum ser-
tino fieri debent: ideo de hoc. De prima parte rubricæ lxxv. & *Scrutinio duplex.*
lxxvij. dist. per totum. De secunda xxv. dist. in. vsq; ad lxxx. & ab
lxxxi. vsq; ad xci. & repetitur in Sexto.

De scrutinio in ordine faciendo.

Quia ordinandi examinandi sunt: ideo, &c. Et est duplex ser-
utinium: Vnum habent ante ordinationem, cuius forma habetur
xxij. dist. quando episcopus: Secundum quando fit post deter-
minationem: de hoc hic, & xxij. dist. episcopus, & ca. seq. xxij.
dist. per totum li. quæ in aliquo.

*De ordinatis ab episcopo, qui episcopatu renuntiant,
vel excommunicato.*

De prima parte non habetur in Decret. sed inducitur. i. q. i.
ventum, & quæst. vij. Daibertum. De secunda ix. q. i. per totum,
de schil. c. i. & ij. & j. cap. ij. Quid autem de ipsis excommunicatis
ordinatis, habetur de sententia excom. cum illorum. Et de ordina-
tis à simoniaco, de simon. per tuas, & aliis criminoso. ix. q. i. in
summa.

De etate, & qualitate, & ordine prescificendorum.

Aliqui habent in rubrica. De etate & qualitate ordinando-
rum: secundum Ioan. Andr. sed secundum cum illud, Ordman-
dorum, non debet esse: quia dictum est s. in tit. de tempor. ord.
Nam hic solum tractat de ordinandis ratione dignitatis tantum:
& non etate. De materia rubricæ quo ad primam partem lxxv. dist.
etiam lxxvij. dist. per totum. De secunda xxxvij. dist. per totum.
De parte tertia lx. dist. per totum, repetitur in Sexto, & Clemen.

De

De sacra vnctione.

Vnctio.

Ex ordinandis & præficiendis aliqui inunguntur, de quibus hic de hac materia xcvi. distinct. per totum, de const. distinct. v. in princ. De vnctione chrisimatis vide de consuet. quanto. De episcopali, de off. or. quod sedem. De consecratione ecclesiæ vel altaris. c. cum sis. De extrema vnctione, de verb. signific. quaest. i. & in Clement. i. de pri. De vnctione Imperatoris, de iureiur. in Clement. Romani.

De sacramentis non iterandis.

Sacramenta que non re iterantur.

Quia quedam sunt sacramenta quæ non iterantur, vt est baptismus, confirmatio, & sim. ne per iteratione fiat iniuria sacramento prius collato: & qualiter dicatur sacramento fieri iniuria, vide gloss. de apo. c. ij. de con. dist. i. ostenditur. de materia lxvij. dist. quod ergo, cum seq. l. q. vij. saluberrimum, in fi. de con. dist. iij. qui bis, & c. se. Et solet hic tractari per Doct. quid sit sacramentum, & unde dicatur: que, & quot sint: quæ sint reiterabilia, & quæ non: quæ voluntaria, & quæ necessaria: & quomodo iniuriam se excedat: ad quid fuerint instituta: & de ipsorum proprietatibus, vide per totum, hic super rubro.

De filiis presbyterorum ordinandis, vel non.

Illegitimi

Ordinandi variis ex causis impediuntur: inter quas est vitium originis, de quo hic. Et licet intuletur de filiis presbyterorum, tamen dicitur in nigro, de omnibus illegitimis, sine dispensatione non ordinandis ad ordines sacros, & ad alios: vt in c. literas. j. eod. & in c. nimis. De materia lvi. dist. per totum, & repetitur in Sexto.

De seruis non ordinandis, & eorum manumissione.

Serui.

De impedimento conditionis personæ, puræ seruilis loquitur, quæ ante plenam manumissionem ordinari non debent: vt i. c. i. de materia lx. distinct. per totum: ad hoc xij. q. ij. liberti, vsq; ad cap. aurum.

De obligatis ad ratiocinia ordinandis, vel non.

Ratiocinia

Ratiocinia secundum Gloss. sunt rationes, & rationum redditiones, quibus est quis obligatus ex admitt. ratione Reipu. talis ordinari nõ debet, nisi deposito onere, & reddita ratione. De hoc lvi. dist. per totum.

De corpore vitiosis.

De impedimento corporis, & defectu membrorum loquitur, de hoc lv. dist. per totum.

De bi-

De bigamis non ordinandis.

Inter ceteras irregularitates bigamia non modica reputatur. Et est bigamus strictè & verè, qui duas vxores habuit: à bis, & gamos, quod est mulier. Large autè vel fi ctè, seu interpretatiuè etiam is bigamus dicitur, qui cum vna corrupta cōtraxit. Et ratio, quare bigamus non ordinatur, est quadruplex: vide hīc per Doct. super rubr. De materia habetur xxvi. distinct. & xxiii. dist. §. quid ergo. vsq; ad fi. & lxxxij. dist. quisquis, & xxviij. q. vlt. per totum, & repetitur in Sexto.

De clericis peregrinis.

Quia inter eos, qui ab ordinibus prohibentur, arctantur & peregrini, de quibus hic: & qui dicantur Peregrini, & quare non admittantur indistinctè, & quæ sit differentia inter hunc tit. & tit. de peregrinantibus, ponit Hostiens. summ. eod. ti. de materia habetur lxxi. ij. & ii. dist. per totum, & xcviij. dist. per totum, & ix. q. ij. de cle. non res. fraternitati.

De officio Archidiaconi.

De dignitatū officijs post tractatum ordinandorū dicere incipit, inter quas Archidiaconus maior est, quia primus post episcopum, & oculus episcopi: ideo de hoc. Et quæ pertineant ad officiū Archidiaconi, ponitur in nigro: & dicitur Archidiaconus, quasi princeps, vel primus diaconorum, de materia ponitur xxv. distinct. per lectis. lxxxiiij. dist. honoratus, xciiij. dist. c. si vero.

De officio Archipresbyteri.

Post Archidiaconum Archipresbyter facit gradū, & est proximior, & sub archidiacono: ideo de hoc. Et dicitur archipresbyter, quia supra principales presbyteros: eius enim officium principaliter est, habere curam super presbyteros: & ad officium eius spectat, principaliter missam dicere loco episcopi. j. eo. l. i. de materia. xxv. dist. per lectis.

De officio Primicerij.

De hoc dixi C. eod. lib. xij.

De officio Sacristæ.

Sacrista, id est, thesaurarius, ad cuius curam spectat custodia vasorum ecclēsiæ, & vestimentorum, & thesauri: & quæ ad luminaria lampadum spectant, siue in cera, siue in oleo. Et dicitur Sacrista, quasi sacris rebus præfectus, vel assislēs: de materia xxv. dist. per lectis. in fi.

De officio Custodis.

Custos est quasi minister sacristiæ. & omnes hi sunt sub archidiacono

diacono, debet enim custodire quæcunque sibi custodienda committuntur: & significabit horas cum tintinnabulis subente archidiacono: & pallia, & linteamina altaris, & cuncta vtenfilia dabuntur ei: & habebit solitudinem in accendendo lampades, & lucernas, & extinguendo ne supra modum luceant: de materia xxv. dist. perle&is.

De officio Vicarij.

Vicarius. Supradicti seruiunt ecclesiæ nomine proprio: nunc de his qui nomine alieno: & tractatur communiter in isto titulo, de Vicario, qui deseruit in diuinis: excepto cap. penult. vbi tractatur de Vicario iurisdictionis: & de hoc secundo ponitur in Sexto. de primo in Clement. & de materia xvi. q. vij. noua. xciiij. dist. ca. fin. xciiij. dist. ca. i.

De officio, & potestate Iudicis delegati.

Delegatus est secundum Specul. eodẽ titulo, in principio, qui ex commissione alterius alicuius causæ iudicalem cognitionem consequitur: de hoc dixi ff. de offic. eius cui manda. est iurisdic. pag. 15. Et dicit Ioan. And. quod officium respicit id, quod delegatur: potestas concernit id, quod potest per delegationem delegatus exercere: licet aliàs ista duo sæpe ponantur æquiuocè, vt notat glossa super rubr. ff. de iurisdic. omn. iudic. repetitur in Sexto.

De officio Legati.

Legati. Legatorum officium simile est Delegati, cum vterq; gerat vires superioris. Et quidam sunt Legati nuntij, & non Iudices: vt isti, quos sæpe Papa mittit pro aliqua ambasiata, vel ad aliquod nudum ministerium exercendum: de his i. distinct. ius gentium. & xcviij. distinct. per totum. Quidam sunt Legati Iudices, quos Papa facit ordinarios in certa prouincia: de istis tractatur hic. Et tales sunt triplices: quidam de latere, vt sunt Cardinales. Alij Nati, vt archiepiscopus Cantuariens. & Eboracens. Tertij Misi, & isti sunt omnes alij, præter supradictos: de his vide quod not. j. eod. c. penult. dixi aliquid ff. de offic. procons. & leg. repetitur hic rit. in Sexto & Clement.

De officio ordinarij.

Legatus ordinarius est specialis. Nunc ponit de ordinario generali, & in genere de officio cuiuslibet ordinarij dicit: repetitur in Sexto.

De officio iudicis.

Ad officium iudicis, etiam delegati, spectat prouidere aduocatum.

tarum parti, quæ non habet, & poterit dare domesticum. j. c. i.

De maiestate & obedientia.

Inter ministros & iudices, de quibus supra, quidam sunt maiores, alij minores. Aliter enim ecclesia vniuersalis, vel stat^o vniuersi cõsistere non possiet: vt est pulcher text. in c. ad hæc. lxxxix. dist. ideo hic de maiestate, & eius intuitu obedientia impendenda: quia melius est obedire, quàm sacrificare. j. c. illud.

De treuga, & pace.

Ad iudicem spectat discordantes ad pacem reducere. xc. dist. per tot. quia quilibet iudex subditos suos ecclesiasticos & seculares ad pacem fiendam potest compellere. xc. dist. si quis contristatus, & q. placuit, & ibi no. glo. & in c. nouit. de iudi. de quo per Bart. in l. congruit. ff. de offi. praef. Est autem Treuga, quasi Treuga. dam pax ad tempus facta. Pax autem est vinculum amicitia & Pax. concordia. d. c. nouit.

De pactis.

De hoc dixi ff. eo. tit. pag. 20.

De transactionibus.

Dixi satis de hoc ff. eo. tit. pag. 20.

De postulando.

Dixi ff. eo. tit. pag. 20.

De procuratoribus.

De hoc dixi ff. eo. pag. 22. Et differetiam inter procuratorem, Syndicum, seu Oeconomum, & Actorem, vide glossi. in c. si quis erga. ij. q. vii. & quod no. in c. petitio. j. eo.

De Syndico.

Sicut Procurator gerit negotia domini, ita Syndicus negotia vniuersitatis: vt in l. i. ff. de procur. iuncta l. i. ff. quod cuiusq; vniuers. vide gl. ij. q. vij. si quis erga. Et dicitur Syndicus, quasi singulorum causam dicens: vt hic in glo. i. vel melius, id est, a communitate constitutus: de quo glo. in d. l. i. ff. quod cuiusq; vbi ponitur differentia inter Syndicum & Actorem. Syndicus.

De his que vi, metusue causa fiunt.

Iura dant remedium rescissorium aduersus ea, quæ gesta sunt per metum: & appellatur actio quod metus causa. Fallit in quibusdam casibus, quibus metus vitiat ipso facto: vt not. j. eod. abbas, dixi ff. eod. tit. Metus.

De restitutione in integrum.

Restituere in integrum, est in pristinum statum reponere. ij. q. iiij. in fi. & in l. i. c. de sent. pass. de hoc dixi ff. eo. tit. pag. 23.

De alienatione mutandi iudicij causa facta.

Providetur hic illis, in quorum præiudicium est facta rei alienatio causa iudicij futuri mutandi. dixi ff. eo. tit. pag. 25.

De arbitris.

Arbitri sunt quodam modo iudices, cum assumantur ad contentiones sedandas: ideo post tractatum Iudicum ponitur in quo versetur officium arbitratorum, & de eorum potestate. Et quid sit arbitrium, dic vt not. in c. quinta uallis. de iureiurando. dixi a liquid ff. eod. tit. pag. 26.

LIBER I I.

¶ *De iudiciis.*

Iudicium multa habet significata, de quibus Io. And. in rubrica huius tituli. & not. in regula, in iudiciis, de reg. iur. lib. vi. de hoc dixi ff. eo. tit. pag. 28. ad materiam facit ij. q. i. & v. q. iij. xij. q. i. xv. q. vij. xvi. q. vi. xxx. q. vlti. §. his ita, reperitur iste titulus in Sexto & Clemen.

De foro competenti.

Forum.
Forum.
Quia ante alium actum iudiciale[m] solet discuti de competetia fori, iuxta no. in c. inter monasterium, de re iudi. & in c. pen. de except. ideo de hoc: & ponitur Forum in neutro genere pro territorio cuiusq; iudicis, intra quod potest in facinorosos animaduertere. ff. de verb. sig. l. si pupillus. §. territorium. Forum vero in masculino, est locus ubi ius redditur. j. de verb. sig. c. forum. & utroque modo potest hic capi, dicendo de foro competenti, id est, territorio intra quod sit causa competens, vt quis ibi conueniri possit: vel, id est, de loco iudicij, scilicet in quo quis debeat conueniri: dixi C. si à non compe. iudi pag. 398.

De libelli oblatione.

Libellus.
Rei ad iudicia vocati si non declinant forum, petunt sibi ad libellum, vt sciant, quid, & qualiter petatur. & super quo debeant respondere: ideo de hoc. De materia habetur ij. q. vij. per tot. & lxxi. dist. Maximianus. Et est Libellus secundum glo. hic, quædam scriptura, in qua continetur res quæ petitur, & causa petendi, & nomen actoris & rei. Vnde dicit Host. Quis, quid, coram quo, quo iure petatur, & à quo, Rectè compositus quisq; libellus habet: de quo Spec. de lib. concep. §. i. in prin. ubi dicit, quòd est scriptura agentis quæstionem continens, & futuram actionem deprimens, vel secundum Cy. in Autent. offeratur. C. de litis contest.

contest. Est brevis scriptura, claram continens intentionem actoris, vel accusatoris.

De mutuis petitionibus.

Plerunq; libelli porriguntur ab utraque parte: & sunt hinc inde mutue petitiones, & dubitatur de modo & practica procedendi: ideo de hoc, De materia. iij. q. viij. cuius in agendo. Et est Mutua petitio, conuentio ex parte actoris, & reconuentio ex parte rei. Nam Reconuentio, est secunda conuentio: sunt ergo *Mutua petitio.* duae petitiones.

De litis contestatione.

Litis contestatio fit per petitionem in iure propositam, & responsionem secutam, & sine ea processus est nullus. j. c. i. & dicitur Litis contestatio, quasi confirmatio, vel comprobatio, aut assertio litis: de materia. iij. q. iij. offeratur, & repetitur in Sexto. *Litis contestatio.* vide Doct. j. c. i. post glo. ij.

Ut lite non contestata non procedatur ad receptionem testium, neq; ad diffinitiuam sententiam.

Regulariter lite non contestata non debent testes recipi, vel ad diffinitiuam sententiam procedi. Fallit in casibus no. j. c. fi. per glof.

De iuramento calumnie.

Actione edita, & lite contestata, succedit ex ordine iuramentum calumnie. j. c. pen. Et hoc iuramentum est de calumnia, scilicet vitanda in causis. Sicut exponitur illud: Vnusquisque habeat suam, propter fornicationem, scilicet deuitadum. xx. dist. c. ij. in fi. vide in c. i. eo. ti. lib. vi. & Spec. eo. ti. post prin. dixi C. cotra. aliquid. *Iuramentum calumnie.*

De dilationibus.

Coepto iudicio solent litigantes dilationes, id est, inducias petere quandoque ad petitiones, quandoque ad probationes faciendas. ideo de hoc. De materia habetur ij. q. ij. & vij. q. ij. per totum. dixi. ff. de fer. pag. 19. *Dilatio.*

De feriis.

De hoc dixi ff. ep. tit. pag. 19.

De ordine cognitionum.

Propositis questionibus litigantium solet quandoque dubitari, quo ordine de his sit cognoscendum: ideo & c. De materia ij. q. i. & ij. q. i. nec superfluit parti. s. de mut. pet. quia ibi principaliter tractat, an reus possit reconuenire actorem, & coram quo iudice, & an quod in vna causa seruetur, sit seruandum in alia. Et si quid de ordinis cognitione ibi dicitur, illud est incidenter. *C. iij. denter.*

denter, Sed hic tractatur principaliter, quo ordine de ipsis cognoscatur, dixi C. eo. tit. aliquid.

De causa possessionis, & proprietatis.

Causa proprietatis possessionis ab eodem vel diuersis deductæ in iudicium, habent certum ordinem deducendi, cognoscendi, & diffiniendi: ideo de his.

De restitutione spoliatorum.

Causa restitutionis possessoria est: ideo eo ordine proponi & discuti potest, quo alia possessoria: & tractatur hic, an spoliatus sit indistincte restituendus.

De dolo, & contumacia.

De prima parte dixi ff. de dol. pag. 24. de contumacia autem dixi ff. ex quib. cau. in poss. catur. pag. 148. Ad materiã faciunt q. ix. & iij. q. v. & v. q. ij. & iij. per tot. xi. q. iij. certum, vbi habetur tres modi contumaciæ, repetitur in Sexto & Clem.

De eo qui mittitur in possessionem causa rei seruandæ.

Licet in rubro duntaxat fiat mentio de poss. rei seruandæ causa: tamen in nigro tractat etiam de interpositione secundi Decreti, per quod transfertur vera possessio. j. c. i. dixi ff. ex quib. cau. in poss. & in tit. de bon. auto. iudi. poss.

De sequestratione possessionum, & fructuum.

Dixi de hoc C. eod. tit. pag. 262.

De confessio.

Confessio. Quia per confessionem aduersæ partis releuatur litigã ab onere probandi: cum confessio non sit proprie probatio, sed probationis releuatio: quia vbi adest confessio, non est necessaria probatio: ideo ante tit. de probat. ponitur de hoc dixi ff. eo. tit.

De probationibus.

Vbi deficit confessio necessariè peruenitur ad probationem: de qua dixi ff. eod. tit. pag. 74.

De testibus, & attestacionibus.

Post probationem in genere, incipit per species tractare, quæ plures sunt: vt not. in c. cum ad sedem. s. de rest. spo. dixi ff. eo. tit. pag. 76. Et ponitur rubrum in plurali, quia regulariter in qualibet causa duo testes exiguntur. j. eo. licet. i. & ij. De Attestacionibus autè dicit, quia est tractatus de per se: vt patet in c. in causis, & c. presentium, & c. cum causam, cum similibus: de quo lo.

Attestatio. An. in rubro. de homini. Et dictum testis quandoque appellatur **Depositio.** Attestatio, quandoq; Depositio. d. c. cum causam.

De te-

De testibus cogendis.

Officium testium quasi publicum est. ff. de test. Inno. in c. mil. xl. de elect. & ad illud interdum inuiti compelluntur: ideo de hoc regula rubri. ponitur in c. peruenit. i. j. eo.

De fide instrumentorum.

Dixi ff. eo. tit. pag. 75.

De presumptionibus.

Præsumptiones quandoq; plenè probant, vt violentæ: quandoq; semiplenam probationem faciunt, quandoq; alias probationes adiuuant. De materia no. in c. tertio loco. s. de proba. & no. l. dist. ferrum. dixi. ff. de proba. pag. 74.

De iureiurando.

In defectum probationis recurritur ad iuramentum. j. c. si. & s. de procurat. ex insinuatione. Est enim Iuramentum maximè Iuramentum. litium expediendarum remediū. ff. eo. l. i. & omnis controuersie finis. c. & si Christus. j. eo. Ad materiam vide gloss. xx. q. i. in sum. vbi ponit quid sit iuramentum, quid iurare, quæ causa institutio nis & c. dixi. ff. eo. tit. pag. 44.

De exceptionibus.

Fundata intentione actoris, reus opponit peremptoriā, vel contra probationem actoris excipit. ideo & c. dixi ff. e. ti. de hoc pa. 168.

De prescriptionibus.

Quid sit præscriptio, vide bonam gl. vj. q. iij. in sum. dixi. ff. de excepti. pag. 168. ff. de vsucap. pag. 143. & C. de vsuc. transor.

De sententia & re iudicata.

Ad sententias, quæ finem litibus imponunt veniamus: quia verò lata sententia, si non appellatur ab ipsa, sumit nomen rei iudicatæ: ideo de re iudicata submittit. Et sic strictè loquendò dicitur Sententia cum adest facultas appellandi: cū verò non subest remedium retractiuum, appellatur Res iudicata. Largè tamè potest etiam antè dici res iudicata. l. litigatoribus. C. de app. de hoc dixi. ff. eo. tit. pag. 146.

De appellationibus, recusationibus & relationibus.

Appellatio impedit effectum rei iudicatæ: & est remedium contra sententiam: ideo de hoc. Et quia Appellatio, Recusatio, & Relatio æquè conueniunt in iurisdictione suspendenda, ideo de his simul dicit. De prima parte est glo. ij. q. vj. in sum. dixi. ff. eo. tit. pag. 204. De relatione dic vt leg. & not. in c. intimasti. j. eo. dixi C. de relat. De recusatione vide glo. in c. quoties. ij. q. vj. not. in c. cum speciali. j. eod.

De clericis peregrinantibus.

Peregrinantes in multis gaudent privilegio appellantiū: intel-
lige de peregrinantibus ad sedem apostolicam: ut dicitur j. in c. r.
& intelligitur etiam in aliis accedentibus ad sedem apostolicā alia
causa, quam peregrinationis, ut ibi dicitur.

De confirmatione utili, vel inutili. *co. 2. in d.*
Sententia processus judicialis quandoq; confirmatur per su-
periores. & quia posset dubitari de validitate, vel invaliditate
confirmationis: merito hic tit. subiungitur.

LIBER III.

¶ De vita & honestate clericorum.

Vita.

Honestas.

Clerici debent à strepitu Indiciorum, de quo s. lib. prox. esse
quieti. ca. 1. de syndico. & vita, & honestate fulgere. xxj. q. 1.
sic viue. adeo de hoc. Et dic, quod verbum Vita, concernit necess-
saria ad victum clericorum, si de verb. sig. l. verbo victus. Verbu
Honestatis, concernit clericū respectu morū. De materia habet-
tur xxiiij. dist. his igitur. & §. clerici. c. iij. c. se. & xl. xlj. & xliij.
dist. per totum repetitur in Sexto & Clem.

De cohabitatione clericorum, & mulierum. *co. 2. in d.*

Vita clericorum per consortia, & cohabitationes mulierum
redditur de fornicatione suspecta: ideo qualis habitatio sit per-
missa, & que prohibita, hic tractatur. vide pulchrum tex. Hiero-
xxxij. dist. hospitium. de hoc etiam in c. volumus. & c. cum om-
nibus. lxxxj. dist.

De clericis coniugatis. *co. 2. in d.*

Quandoque clerici habitant cum mulieribus sine figura ma-
trimonii, de quo s. tit. 1. quandoque contracto matrimonio. de
quo hoc tit. quia poterat dubitari, nunquid clerici coniugati
possint tenere beneficia, & gaudere privilegio clericali. Et dis-
fert hic tit. ab eod. j. qui cler. vel vou. quia ibi principaliter tra-
ctatur de validitate matrimonii per clericum contracti: hic prin-
cipaliter tractat, vtrum clerici coniugati possint tenere benefi-
cia, vel non. Item an gaudeant privilegio clericali, & an teneant-
tur deserre tonsuram: & incidenter tractatur de validitate ma-
trimonii. Repetitur in Sexto. De materia xxxij. dist. si qui verō.
& xj. q. 1. quia tua.

De clericis non residentibus in ecclesia vel prebenda. *co. 2. in d.*

Sicut clerici beneficiis priuantur per mulierum consortia, ut
s. duo-

De .iij.

duobus tit. proximis, ita & remouentur propter non residentiam in beneficiis. De hoc xxj. q. i. c. i. lxx. dist. sanctorū. lxxj. dist. c. clericos. xcj. dist. Eleutherius.

De præbendis, & dignitatibus.

Clerici non possunt honeste viuere, nisi habeant præbendas, unde vitæ necessaria percipiant j. eo. cum secundum. & xcij. dist. diaconi. ibi: mendicat infelix in plateis clericus, &c. Et est præbenda ius percipiendi fructus ecclesiasticos, proueniens ex institutione & officio: quia ex quo quis facit officiū, debet percipere beneficium. c. h. de rescriptis. lib. vj. Canoniam autem est ius quod prouenit ex electione vel receptione in fratrem, c. cum de consl. vbi de hoc per glo. & j. eo. cum iam dudum. & in c. dilecto. Dignitas autem quid sit, & in quo differt à personatu, & Officio, tractatur j. eo. de multa, & multis modis dicitur Dignitas: vt est gloss. s. ut. prox. c. quia non.

Præbenda.

Canoniam.

Dignitas.

De clerico aegrotante, vel debilitato.

Hic tractatur nunquid aegrotantibus clericis sint prouentus Ecclesiæ, & beneficiorum subtrahendi. Et responderetur quod nō, ne afflictio addatur afflictis. vij. q. i. cū percussio cū duobus seq. Et quomodo existentibus in dignitate detur coadiutor, & de eius officio. j. c. h.

De institutionibus.

Parum esset conferre præbendas, nisi sequeretur institutio: ideo de hoc. Instituire autem est ius canonicum, id est, legitimum, in Ecclesia vel ecclesiastico beneficio tribuere. j. eodem. c. autoritate. & spectat iure communi ad episcopum. xvj. q. vij. ca. nullus omnino. de hæreti. cum ex iniuncto. in fin. & sumitur institutio pro inuestitura. c. ad hæc. de offi. archi. & j. eodem. cum venisset. De hoc gloss. in regula. i. de regul. iur. lib. vj. vbi ponitur quæ ad institutionem requirantur. Differentiam inter Collationem, Presentationem, & Institutionem, vide de præbendis. cum in illis. §. cum autem. lib. vj. Et secundum Dyn. Institutio est alicuius beneficii verbalis collatio. Inuestitura autem est institutionis, vel collationis confirmatio, vel declaratio. Missio autem in possessionem, est institutionis, vel inuestituræ executio.

Instituere.

Institutio.

Inuestitura.

De concessione præbende, & ecclesiæ non vacantis.

Sæpe præbendæ, & dignitates conferuntur, seu promittuntur antequam vacent. Et quandoque ipsæ vacantes non conferuntur, sed remanent diu vacantes: ideo hic prouideretur tam circa pro-

Missio in possessionem.

missiones non vacantium, quam circa negligentiam in conferendo vacantium.

Ne sede vacante aliquid innouetur

Circa institutiones, & collationes potuit dubitari, an sede vacante capitulum succedat in collatione beneficiorum: ideo ponitur hæc rubrica, quæ negatiue loquitur: & ponit orationem perfectam, & ex ea potest argui, quod nihil possit innouari sede vacante in preiudicium ipsius sedis, nisi iure expressè caueatur: valet enim arg. à rubro iuxta ea quæ not. Doct. s. in proce. & Ang. In sit. in proce. & no. glos. C. ne fideius. dot. den. super rubr. & ibi Bart. & C. etiam ob chiro. super. rubr.

De his quæ fiunt à pralato sine consensu capituli.

Prælatus sine consensu capituli instituere, vel destituere, vel alia negotia Ecclesiæ tractare non debet. j. c. nouit. Ratio: quia Prælatus, & Canonici sunt vnum corpus victum & representatum in singulis de corpore. Et quia Canonici dicuntur fratres Episcopi, sicut Cardinales fratres Papæ, de off. leg. c. i. li. vj. vide glo. xev. dist. esto subiectus, & in c. graue. de cri. fal.

De his quæ fiunt à maiore parte capituli.

Viso de his quæ fiunt à pralato, & capitulo: quia quædã pertinent ad capitulum tantum, in quibus peragendis saepe discordat, & dubitari potest, quid iuris: ideo de hoc. Et disponitur hic, quod ordinatio maioris partis capituli per contradictionem, & appellationem minoris partis nihil rationabile opponentis, non debet impediri. j. c. i.

Vt ecclesiastica beneficia sine diminutione conferantur.

Hæc rubrica integram orationem habet, & tantum continet in se, quantum in nigro tractatur: & seipsam cum nigro summat.

De rebus ecclesiæ alienandis, vel non.

De hoc dixi in Auten. de non alic. eccle. re. col. ij.

De precariis.

Quia precariæ sunt quædam species alienationis, ideo de hoc dixi ff. eo. tit. pag. 164.

De commodato.

Contractus commodati similis est precario: quia vterque fit gratia recipientis tantum regulariter: licet commodatum quandoque fit gratia concedentis, vel vtriusque. vt not. Insi. quib. mod. re. contra. obl. §. item is cui. de hoc satis ff. eo. tit. dixi pag. 49.

De deposito.

Iste contractus gratia concedentis fit: dixi ff. eo. tit. pag. 57.

De

De emptione. & venditione.

Hic contractus fit gratia vtriusq; & transfert etiam possessio
nem; si venditor erat dominus; de hoc ff. eo. tit. pag. 59.

De locato & conducto.

Locatio magnam similitudinem, & vicinitatem habet cū ven-
ditiōne; adeo quōd in quibusdam casibus probabiliter dubitatur
an sit locatio velemptio. l. i. ff. eo. & ibi dixi. Et modum clarē dif-
cernendi locationem à venditione ponit Bart. in l. cotem. §. qui
maximos. ff. de publi.

De rerum permutatione.

Emptioni proxima est permutatio, vt dixi ff. de contra. empt.
& est hoc nomen permutationis multum generale; nam conue- *Permuta-*
nit omnibus rebus quæ inter hominum man^u versantur: & pro- *tio.*
pter hoc non habet nomen speciale, sed mansit in suo genere:
quia plura sunt, &c. l. natura. ff. de præscript. verb. dixi. ff. eo. tit.
pag. 65.

De feudis.

Per in feudationem transfertur vtile dominium in vasallum
directo manente apud dominum: & sic est quædam species aliena-
tionis. ff. de verb. sign. l. alienationis. De materia dixi in vsu feu-
circa principium.

De pignoribus & alijs cautionibus.

Hæc rubrica loquitur in plurali, & alijs cautionibus: quia mul-
tiplex est Cautio vltra pignoratitiam: quædam Simplex, vt nu- *Cautio.*
da promissio: quædam iuratoria, quædam Fideiussoria, de his in
c. per tuas. de dote post diuor. & in c. fi. j. eo. appellatione tamen
cautionis in dubio intelligimus de nuda, & simplici. l. sancimus.
C. de verb. signi. De materia dixi ff. de pig. act. pag. 50. & ff. eod.
tit. pag. 67.

De fideiussoribus.

De hoc dixi ff. eo. tit. pag. 94.

De solutionibus.

Solutione eius quod debetur tollitur omnis obligatio, &c. di-
xi ff. eo. tit. pag. 175.

De donationibus.

Ille est contractus gratuitus: dixi de hoc ff. eo. tit. pag. 135.

De peculo clericorum.

Peculium capitur multis modis, vt dixi ff. de pecu. pag. 54. &
quo ad propositum dicitur patrimonium clericorū: dictum Pec-
ulium, quasi parua pecunia: de hoc l. q. ij. in c. totum.

De

De testamentis, & ultimis voluntatibus.

Testamentū Licet testamentum largē comprehendat in se ultimam voluntatem, & e contra: tamen autor ad maiorem declarationē posuit vtrunq; secundū Io. An. Vel potest dici, quod testamentū propriē sumitur pro iusta sentētia nostrā voluntatis de eo quod quis post mortem suam fieri vult, &c; Sed vltimā volūtates dicuntur alix, quā non cum institutione heredis, aut tanta solēnitate sūt vt est codicillus, donatio causa mortis, & mortis causa capio, &c. dixi ff. eo. tit. de hoc pag. 96.

De successione ab intestato.

De hoc dixi ff. si tab. test. null. ext. & tit. seq. & in tit. quis ord. in bono. poss.

De sepulchris.

Sepultura. Omnes morimur, & sicut aqua dilabimur super terram. ij. Regū. xiiij. & in c. in Ecclesiastico. xiiij. q. ij. ideo post bona defuncto rū, quō deuolui debeant, videndū quorsum corpora reseruetur. Est autē Sepultura secundū Io. An. locus concauatus, quo ecclesiastico cōmiterio corpus catholici requiescit, hoc probatur xij. q. ij. aurū. & vide text. cum glos. in c. cum graua. xiiij. q. ij. vbi vide etiam glos. in summa.

De parochijs, & alienis parochianis.

Parochia. Parochia secundum Ioan. An. est locus in quo degit populū alicui ecclesie deputatus, certis limitibus constitutus: dicta Parochia, à parochi quōd est largitio: quia ibi largiuntur ecclesiastica sacramenta: vel secundum Ioan. An. dicitur quasi partitio curę: nam cura populi partita fuit inter Ecclesias parochiales. c. i. de capel. mon. de hoc xiiij. q. i. & lxxx. dist. c. i. & ij. & xcix. dist. c. i.

De decimis, primitijs, & oblationibus.

Decime. Decimæ, primitiæ, & oblationes sunt de iure parochiali. Ex. xxij. Decimas & primitias non tardabis offerre. & Leu. xxvij. Deut. xiiij. & ij. Para. xxij. Nume. iij. c. text. Hiero. xvj. q. i. r. fuerit timini. Aug. xvj. q. iij. decimæ. & q. vij. maiores. Amb. xvj. q. vij. quiouq; Grego. de conse. dist. v. quadragesima. in fi. Et habetur in concilio generali in c. maioris. ij. xvj. q. vij. & in clem. cupientes. de poen. Et dicuntur Decimæ, quia non nona, neque vndecima pars, sed decima danda est: Primitiæ autem frugum, id est, primæ portiones nouarum frugū: & vtrū tales sint in præcepto sicut decimæ; habetur per glo. fin. & Doct. j. c. i. Oblationes autem dicuntur quas laici hodie faciunt clericis: de quibus in c. omnis Christianus. de conf. dist. i. & in c. cum inter vos. de ver. sig.

Primitiæ.

Oblatiões.

fig. & c. cum causa. & x. q. i. de his. & c. antiquos. & bona gloss.
 xc. dist. clericus. & xvj. q. i. statuimus. & xij. q. ij. qui oblationes.
 & xxxij. dist. prater.

De regularibus, & transcentibus ad religionem.

Virorum ecclesiasticorum duo sunt genera: clericorum Secu-
 larium, & Religiosorum: viso de primo, subiicitur de secundo.
 Et dicitur Regularis secundum Ioan. And. à regula: & multi- *Regularis*
 pliciter capitur, vt not. gloss. super rubr. de reg. iur. lib. vj. sed
 quantum ad propositum, dicitur à rectitudine viuendi. Et ille
 dicitur propriè habere regulam, qui profitetur tria substantia-
 lia cuiuslibet approbatæ religionis: videlicet Paupertatem, Ca-
 stitatem, & Obedientiam. s. cum ad monasterium. j. de sta. reg.
 Religionis autem vocabulum hîc capitur strictè, comprehen- *Religio*
 dens solùm illos, qui per professionem subiecerunt se abbatis
 imperio, secundum Ioan. Andr.

De conuersione coniugatorum.

Coniugati aliquando conuertuntur, & intrant monasterium:
 & dubitari posset de eorum ingressu, vel conuersione, id est, reli- *Conuersio*
 gione, an valeret: ideo de hoc. De materia xxxij. q. v. & xxvij.
 q. ij. c. sunt qui. cum ix. c. seq. j. de rap. c. pen.

De conuersione infidelium.

Superior titulus tractat de conuersione coniugatorum ad re-
 ligionem: hîc subiicitur de eorum conuersione ad fidem. de ma-
 teria. xxvij. q. i. & ij. & xxxij. q. viij. c. vno.

De voto, & voti redemptione.

Ponit de voto in genere, & ipsius voti redemptione, id est, li-
 beratione: de materia xxvij. q. i. per totum. xxxij. q. i. c. fin. repe-
 titur in Sexto & Clem. de fide instrum. c. quod super.

De statu monachorû & canonicorû regularium.

Conuersi ad religionem, vel vouentes ingredi, efficiuntur ve-
 plurimum monachi, vel canonici regulares: ideo hîc subiicitur
 de eorum statu, id est, vita & habitu.

De religiosis domibus.

De statu regularium, & quibus subiiciantur, s. dixit: nunc de
 eorum domibus, & ecclesiis, & quibus sunt subiectæ: de materia
 habetur xj. q. i. per totum. xvj. q. vij. omnes basilica. cum seq. xvij.
 q. ij. quidam cum seq. dixi aliquid C. de episc. & cleric.

De capellis monachorû, & aliorum religiosorum.

Hic tractatur in specie de domibus religiosis, seu capellis mo-
 nachorum, &c.

*De iure patronatus.***Patronus.**

Patronus multis modis dicitur in iure: quandoque Aduocatus, respectu causæ, l. rem non nouam. §. patroni. C. de iudic. xv. q. ij. Item dicitur Patronus, respectu serui. vt in tot. tit. ff. de iur. patr. & de istis patronis non tractatur hic. Item dicitur Patronus, qui construxit, vel dotauit, seu fundauit ecclesiam. Et dicitur Patronus, quia sicut pater producit filium de non esse ad esse, ita patronus ecclesiam deducit ad esse: & sic capitur hic. Et

Ius patronatus.

dicitur Ius patronatus secundum Ioan. Andr. ius honorificum, onerosum, & utile, alicui competens in ecclesia pro eo, quod ecclesiam consensu ecclesiam construxit, fundauit, vel dotauit ipse, vel is à quo causam habuit. Quid debeat patrono, dixi ff. de iure patr. pag. 124.

Exactio.*De censibus, & exactiõibus, & procuratiõibus.*

Decensibus dixi. ff. eod. tit. pag. 219. Exactio autem est tributum quoddam, vel pensio, quæ extra ordinem exigitur: de quibus in c. in nouamus. j. eod. & in c. ea quæ. Procuratio autem est solutio expensarum per visitatores factarum: de quo in cap. cum apostolus. j. eod. & in c. sopita. & c. quinto. & c. cum olim. & cap. procurationes.

Procuratio.*De consecratione ecclesie, vel altaris.***Ecclesia.**

Ecclesia antequàm consecratur non appellatur propriè ecclesia, sed basilica: post consecrationem assumit nomen ecclesie. Sicut electus in episcopum, qui post consecrationem assumit nomen episcopi, de quo bona gloss. cum text. de relig. dom. c. 1. & dicitur Ecclesia Latine, idem quod cœtus, concilium, concio, congregatio: quia in ea omnes publicè conuocantur. Templum vero ludæorum olim appellabatur, hodie Synagoga, id est, eoadunatio. Basilica autem dicitur, quasi regium habitaculum, à basileo, id est, rege.

Templum.**Basilica.***De celebratione missarum, & sacramento eucharistie, & diuinis officiis.***Sacramentum eucharistie.**

Quia in ecclesia consecrata missæ celebrantur, & alia diuina officia dicuntur. Et dicitur sacramentum Eucharistie, id est, bonæ gratiæ, venerabile corpus dominicum, quo nihil maius in sacrificiis esse potest. de cons. distinct. ij. nihil. de cuius laudibus & præconijs amplissimis, atq; prærogatiuis præcipuis, est optimus text. in Clement. vna. de reliq. & ven. sanct.

Baptismus*De baptismo, & eius effectu.*

Baptismus, est sacramentum valde necessarium, sine quo non

no potest saluari, infra eod. maiores. de consecr. dist. iij. firmissime. Et producit tres effectus: remittit culpam, vitat damnationis periculum, & aperit regnum cœleste. j. eod. maiores. vide gloss. de conf. dist. iij. c. ij. & bonam gloss. ea. dist. t. i. vbi dicitur, quid sit Baptismus, vnde dicatur, & per quæ verba fuerit institutus, & de eius effectu.

De presbytero non baptizato.

Sæpe promouentur aliqui non baptizati, in quibus ex defectu sacramenti baptismi impeditur impressio characteris aliorum sacramentorum: quia vbi non est baptismus, ibi non est validum aliquod aliud sacramentum, in quo imprimitur character: & hoc quia baptismus est ianua aliorum sacramentorum. j. c. fin.

De custodia eucharistiæ, chrisimatis, & aliorum sacramentorum.

Qualiter eucharistia consecratur, s. dixit: nunc de ipsius custodia. Et quia in baptisate vtimur chrisimate, vt in c. r. de sacra vnct. ideo de hoc: & generaliter de custodia omnium aliorum sacramentorum.

De reliquijs, & veneratione sanctorum.

Quomodo venerandi sunt sancti, & eorum reliquiæ, hinc ponit: & quæ debeant precedere canonizationem alicuius sancti: ponit gloss. in c. i. eod. tit. lib. vj. & qua veneratione sint sancti honorandi, ponitur in c. si canonici. §. fin. de off. ord. eod. lib.

De obseruatione ieiuniorum.

Propter venerationem & deuotionem indicta sunt ieiunia ab ecclesia. Et secundum Innoc. est triplex Ieiunium: primum abstinentiæ cuiuslibet rei edibilis, secundum propriam voluntatem, & non secundum factum ecclesiæ: & sic is, qui abstinet ab aliquo cibo placito, potest dici Ieiunator: dictum ieiunium à quodam intestino sic vocato, quod vt plurimum est vacuum: vnde ad similitudinem illius intestini dicitur illud ieiunium propter abstinentiam, & euacuationem. Secundum Ieiunium est, cum quis abstinet à rebus humectantibus, comedendo sicca dumtaxat, vt panem, & nuces, & similia. Tertium, est abstinentia à cibis, secundum ordinationem seu consuetudinem ecclesiæ: & sic capitur hic. Et sic in effectu dicitur Ieiunium, afflictio carnis ex abstinentia ciborum proueniens, &c.

De purificatione post partum.

Ob reuerentiam ecclesiarum indictum erat ex lege Mosaica, ne mulier post partum statim ingrederetur ecclesiam, sed expectaret

Purificatio stare purificationem suam, id est, purgationem, quæ qualis sit, hic habetur: & aliquid. v. dist. c. ad eius.

De ecclesiis ædificandis, vel reparandis.

Ecclesiæ consecratae quandoque ruunt, & sic reparatione indigent: quandoque verò ex necessitate de nouo ædificari debent: imò ad decus ecclesiæ pertinet, reparare eam, vel nouiter ædificare: ideo de hoc.

De immunitate ecclesiæ.

Ecclesiæ cum suo ambitu, seu cœmiterio, & suis rebus premi non debet oneribus, quibus res laicorum premuntur: ideo de immunitate, id est, libertate earum dicit. Et dicuntur Ecclesiæ immunes secundum Inn. id est, extra munera seu officia. Nam munerum triplex est diuisio, vt dixi ff. de mun. & ho. vnde ecclesiæ dicuntur habere immunitatem, scilicet ab oneribus & officiis secularibus. Quid sit ecclesiæ dixi s. de cons. eccl. Quid Cœmiterium, habetur xij. q. ij. aurum. & xvij. q. iij. sicut antiquitus. & c. quisquis: & dicitur Cœmiterium, quia cinis mortuorū ibi regitur: de hoc de sepulc. c. i. & penult.

Cœmiterium.

Ne clerici vel monachi secularibus negotiis se immisceant.

Seculare negotium tribus modis dici potest: Primò, quilibet actus secularium rerum: pone exempla j. c. i. à quibus turpibus abstinentiam est. Secundò, dicitur negotium seculare, iudicium de rebus secularibus, quod clericis non licet, nisi inter clericos tantum. xj. q. i. s. ex his. Tertiò dicitur, quod fit inter seculares homines: quod etiam non licet clericis, nisi de his quæ pertinent ad iudicium ecclesiæ, putà, de decimis, de iure patronatus, & sim. de iud. quanto: pro hoc glos. summa. xxj. q. ij. vbi de hac materia.

LIBER IIII

¶ De Sponsalibus & Matrimoniis.

Matrimonium.

QUID sint sponsalia, & vnde dicantur, dixi ff. eod. tit. pag. 77. Matrimonium autem quid sit, vnde dicatur, vbi fuit institutum, per quem: quot sint eius causæ instituendæ, & de impedimentis ipsius, & multis alijs, est bona gloss. xxvj. q. i. in sum. dixi aliquid ff. de ritu nupt. pag. 78.

De desponsatione impuberum.

Ad sponsalia contrahenda certa ætas determinata est de iure: scilicet, pubertatis, quæ in masculo est in xiiii. an. in puella in xii. Insti.

Instit. de nupt. §. i. & quib. mod. in fin. circa principium: & j. eod. c. puberes. vbi tractatur de ætate habili ad sponsalia. de materia, xxx. q. ij. & xx. q. i. c. i. repetitur in Sexto.

De clandestina desponsatione.

Quandoq; puellæ seducuntur, & inducuntur ad contrahendū clam parētib; : & quia de tali matrimonio possēt dubitari : ideo de clandestina desponsatione dicit, id est, in occultū locum deslinatum. De materia xxx. q. v. & iij. q. iij. c. consanguineorum.

De sponsa duorum.

Quandoque quis contrahit successiuè bina sponsalia cum diuersis mulieribus: vel e contra, mulier cum diuersis viris, & possēt dubitari quæ præualeant: ideo de hoc.

De conditionibus apposis in desponsatione, & matrimonio, vel in aliis contractibus.

Quandoque sponsalia contrahuntur purè, vt s̄. quandoque sub conditione: ideo de hoc. Et quia conditio apponi potest non solum in matrimonio, sed etiam in aliis contractibus. ideo subnectit hic de conditionibus apposis etiam in aliis contractibus. Et est conditio quædam adiectio posita vel subintellecta *Conditio.* in dispositione, suspendens, vel resoluens ipsam dispositionem: & differt à Modo: vt j. c. fin. per gloss. & satis dixi ff. de cond. & demonstr. pag. 114.

Qui clerici vel vouentes matrimonium contrahere possunt.

Ista rubrica nihil ponit dispositiuè: sed procedit interrogatiuè, scilicet, qui cleric. vel vou. &c. Et dicit quòd clerici in minoribus licitè cōtrahunt matrimonium. Si verò sunt in sacris, non possunt contrahere: & si contraxerint, est nullum. c. vno de voto. lib. vj. & s̄. de cler. coniug. quasi per totum. vbi dixit differentiam inter illum tit. & hunc.

De eo qui duxit in matrimonium, quam poluit per adulterium.

Subiit de alio impedimento, quod causatur ex adulterio, vel ex machinatione in mortem coniugis: vt j. c. i.

De coniugio leproforum.

Morbus lepræ superueniens dissoluit sponsalia de futuro, cap. quemadmodum. de iniur. & cap. literas. j. eod. sed non matrimonium, nec matrimonij effectum. j. c. i. & ij.

De coniugio seruorum.

Licet seruus contradicendo domino contrahere potest matrimonium,

monium, & propter hoc non liberatur à seruitiis domino debitis, j. c. i. tamen quando libera ignoranter cum seruo, vel econtra contraxit, separatur matrimonium: nisi postea de hoc sciens coitum admiserit, infra, c. ii.

De natis ex libero ventre.

Liber ventris, Partus sequitur ventrem. Instit. de iure gent. §. i. & natus ex libero ventre, id est, matre libera. iudicandus est liber, non seruus, vt hic.

De cognatione spirituali.

Spiritualis cognatio catechismus, Spiritualis cognatio proprie oritur quo ad impediendum & dirimendum matrimonium post contractum ex duobus sacramentis tantum, scilicet, baptismatis, & confirmationis: vt circa text. in c. fin. j. eod. tit. lib. vi. Ex catechismo autem, id est, instructione, quæ fit ante baptismum, oritur impedimentum, sed non dirimit: vt in c. per catechismum. eod. tit. lib. vi. Et est Cognatio spiritualis quoddam vinculum proueniens ex eo, quod quis alium quem baptizauerit, vel confirmauerit: seu baptizatum leuauerit, seu tenuerit in baptismo, vel confirmatione, seu chrismatatione. Et appellatur ista cognatio spiritualis quandoq; Compaternitas, respectu leuati seu baptizati, & leuantis seu baptizantis.

Compaternitas.

Fraternitas.

Quandoq; compaternitas, respectu parentum leuati seu baptizati, & leuantis seu baptizantis: quia isti sunt simul parentes baptizati, & leuantis seu baptizantis: quia isti sunt simul parentes baptizantis: vnus carnaliter, alius spiritualiter. Quandoq; dicitur Fraternalitas, respectu leuati seu baptizati, & filiorum leuantis seu baptizantis: quia inter se sunt fratres spiritualiter. Nec extenditur ista cognatio ad nepotes. Et xx. personas, quæ prohibentur per hanc cognationem spirituales, ponit lean. An. in summula sua super quarto Decret. & in gloss. c. vni. eod. tit. lib. vi. in nouel.

De cognatione legali.

Adoptio. Adoptio, est quædam propinquitas legalis, id est, à lege induta, per quam quis efficitur filius, vel nepos, vel affinis, qui ex natura non est: de hoc dixi. ff. de adopt.

De eo qui cognouit consanguineam vxoris sue.

Ex copula habita cum consanguinea vxoris oritur affinitatis cognatio, quæ non dirimit matrimonium prius contractum, sed soluit sponsalia de futuro. Item priuat facultate contrahendi matrimonium & exactionem debiti in vxore habita.

De consanguinitate, & affinitate.

Quid sit affinitas, & consanguinitas, dixi ff. de grad. affin. pagina 129.

De

De frigidis, & maleficiatis, & impotentia cōcūdi.

Hæc rubrica tres habet partes: tractat enim de Frigidis, id est, de his qui ex defectu naturalis caloris coire non possunt. Et de Maleficiatis, id est, per maleficas & incantatrices à coitu retardatis, aut inhabilitatis. Et de Impotentia cōcūdi: quæ multiplex esse potest. vt si vir est sectus, vel caret virilibus, vel habeat nodosam virgam. de quo in c. ij. j. eod.

Maleficiatus.
Impotens.

De matrimonio contracto contra interdictionem ecclesie.

Interdictum ecclesie, id est, prohibitio super matrimonio contrahendo, quandoque impedit ipsum matrimonium, quandoque impedit & dirimit: de materia vide quod not. gloss. in c. tua de spon. duo.

Qui filij sint legitimi.

Sæpe filii nascuntur ex matrimonio contracto contra impedimenta ecclesie: & dubitari potest, an & quando sint legitimi: ideo de hoc vide c. tanta. j. eod. vbi est claus rotius tit. dixi alio modo in Auth. quib. mod. n. eff. le. coll. vij. de materia. xxvi. dist. viduam. xv. q. vi. non nuper. xxx. q. iij. dicat. & xxvii. q. vii. c. lin.

Qui matrimonium accusare possunt, & contra illud testificari.

Ista rubrica duas partes habet: tractat enim qui sint accusatores idonei. In quo distingue, an agatur ad separationem thori, vt tunc soli coniuges admittantur. an ad separationem vinculi coniugalis: nam tunc omnes admittuntur. Secundò tractat, qui testes sint idonei contra matrimonium: & dicit Inn. quòd quisque ad accusationem matrimonij est idoneus testis.

De diuortijs.

Diuortium fit dupliciter: primò quo ad substantiam vinculi matrimonialis: vt quandoque separatur matrimonium propter impedimentum perpetuum: quandoq; fit quo ad thorum & mutuam seruitutem, vt propter adulterium coniugum. Quid sit Diuortium dixi ff. eod. tit. pag. 80.

De donationibus inter virum & uxorem, & de dote post diuortium restituenda.

De prima parte dixi ff. eod. tit. pag. 79. De secunda dixi ff. fol. mat. pag. 82. & ff. de iure dot. pag. 78.

De secundis nuptiis:

Dixi C. eod. tit.

LIBER V.

¶ De Accusationibus, & Inquisitionibus, & Denunciationibus.

TRACTATURVS autor de criminibus, & eorum poenis: quia super eis quandoq; preceditur per accusationem, quandoque per inquisitionem, quandoque per denunciationem: ideo de his dicit: dixi ff. eod. tit. pag. 189.

De calumniatoribus.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 23. & ff. ad Turpil. vide bonum text. ij. q. l. notandum. & ff. de priua. del. pag. 378.

De simonia.

Simonis.

Inter cætera crimina Simonia obtinet primum locum: nam cætera respectu huius pro nihilo reputantur. l. q. vlt. c. fin. Et est Simonia voluntas studiosa, vel cupiditas emendi vel vendendi aliquid spiritualis, vel spirituali annexum: de quo, & vnde dicitur, quot modis contrahatur, & quis admittitur ad accusandum, vel testificandum, vide gloss. l. q. l. in sum. & gloss. seq.

Ne prelati vices suas, vel ecclesias sub annuo censu concedant.

Ista est species Simonie: & est titulus satis clarus, quia negatiuus, & totam orationem continet.

De magistris, & ne quid exigatur pro licentia docendi.

Hic submittit de quibusdam habentibus instar spiritualium: vt de magistris, & licentia docendi. & est satis clarus, præsertim secunda pars, quæ negatiua est.

De Iudæis, & Saracenis, & eorum seruis.

*Iudæi.
Saraceni.
Serui.*

Iudæi à Iuda, quia illa tribus erat præstantior cæteris: dixi C. eod. Saraceni dicuntur à Sara vxore Abrahæ: qui potius Agareni dici deberent, ab Agar ancilla Abrahæ: & matre Ismaëlis, ex quo Saraceni descenderunt. Et dicitur hîc de seruis, siue strictis, id est, libertate carètib; siue largis etiam seruientibus pro mercede, vt famuli: qui etiam serui dicuntur à seruiendo: dixi C. ne Iudæ. Christi. manc.

De hæreticis.

Dixi C. eod. tit.

De schismaticis.

Schismatici sunt, qui diuidunt se ab vnitæte Romanæ ecclesie,

fiat, constituendo sibi ecclesiam, & ordinando clericos, & sacerdotes. xxiiij. q. i. loquitur. & q. iij. inter schisma.

De apostatis, & reuerantibus baptismum.

De prima parte dixi C. cod. de apost. C. ne sanc. bap. reit.

De his qui filios occiderunt.

Inter homicidiorum genera, homicidium filiorum est grauius, quia parricidium: ideo premititur: dixi C. ad leg. Pomp. de parricid.

De infantibus, & languidis expositi.

Exponentes, id est, euicentes infantes, & languidos, eos quasi occidunt: ideo de hoc dixi aliquid C. de fer. lang.

De homicidio voluntario, vel casuali.

De homicidio voluntario dixi ff. ad leg. Corn. de fica. pag. 193
De casuali dixi ff. ad leg. Aquil. pag. 37. & vide gloss. bonam in c. sicut dignum. j. eod. & gloss. xxxij. q. iij. in sum.

De torneamentis.

Torneamenta fieri non debent, & vulnerato in eis conceditur poenitentia. Sed si moriatur, denegatur ei sepultura ecclesiastica. j. c. i. & dicuntur Torneamenta, quia vadunt circumeundo, seu percutiunt se circumeuntes: à torqueo, vel à torno.

Torneamē
ta.

De clericis pugnantibus in duello.

Duellum dicitur, ubi duntaxat duo pugnant: & hoc est prohibitum, quia tentatur Deus. j. c. ij. & de purg. vulg. per totum. de quo gloss. Instit. de hære. ab intest. §. per contrarium.

De sagittariis.

Sagittarii & Balistarii sunt, qui sagittis, id est, arcu, & ballis vtuntur.

De adulteriis, & stupro.

Dixi ff. eod. tit. pag. 191.

De raptoribus, & incendiariis, & violatoribus ecclesiarum.

Rapina partim se habet ad moechiam, cum scilicet rapitur mulier, partim ad furtum, cum committitur in aliis rebus: in quo delicto frequenter incendia, & violationes ecclesiarum contingunt: ideo de hoc.

De furtis.

Dixi ff. eod. tit. pag. 179.

De usuris.

Dixi ff. eod. tit. pag. 73.

De crimine falsi.

De materia habes xix. distin. in memoria. & xj. q. iij. quisquis.

ij. q. iij. qui falso vide modōs deprehendendi falsum. j. c. licet.
& pœnam in c. ad audientiam, dixi ff. pag. 181.

De sortilegio
Sortilegia dicuntur, quæ sunt pro furtis inueniendis, vel di-
uinationibus intentandis per missionem sortis: de hoc vide opti-
mam gloss. xxvj. q. ij. in sum. & q. v. c. contra idolorum.

De collisione dotagenda
Dixi ff. cod. tit. pag. 140. vide gloss. ii. q. iij. §. notandum. & §.
fin. facit text. in c. in de pœcu. lib. vi.

De delictis pœcorum
Omne delictum cadit in puerum, excepto vicio carnis: de ma-
teria. xv. q. i. per totum. & iij. q. iij. c. t. & xxij. q. vi. c. paruuli.

Venatio.

De clerico per venationem
De multiplici venatione clericis prohibita hinc tractatur: de
hoc lxxxvi. dist. qui venatoribus. cum v. c. seq. & xxxiii. dist. c.
i. in princ.

De clerico per offensionem
Clericus sepe aliquem percutiens deponendus est: de materia
xlv. dist. c. & d. q. vi. c. si quis omnem.

De maledictis
Pœna blasphemantis ponitur infra c. ij. dixi aliquid C. si quis
impel. maledi.

De clerico excommunicato, deposito, vel interdico
Clerici his censuris innodati celebrantes, vel diuinis se inge-
rentes, sunt irregulares: et infra dicitur: de materia xi. q. iii. pla-
cuit. & c. pen. l. dist. accedens.

De clerico non ordinato ministrante
Talis deponendus est, & amplius non ordinandus.

Per saltū
promoueri

De clerico per saltum promotō
Per saltum promoueri dicitur, qui non gradatim ad ordines
accedit, sed præposere, aliquibus intermediis obmissis ordina-
bus: de hoc liij. dist. sollicitudo vbi gloss.

De eo qui furtiue ordines recepit
Furtiue ordines recipere dicitur, qui sine ordinatione & licen-
tia superioris, & sine examinatione, ut quia ingerit se cum mul-
titudine ordinandorum, ignorante ordinatore, ordinatur: & de
hoc lxxiii. dist. salonitanæ. q. ix. & q. ii. Lugdunenſis.

De excessibus prelatorum
De delictis prelatorum ponit, & eorum pœnis.

De

De noui operis nuntiatione.

Dixi ff. eo. tit. pag. 133. no. plenè per glo. c. ij.

De priuilegijs, & excessibus priuilegiatorum.

Quandoq; delinquunt priuilegiati, excedentes terminos priuilegiatorum suorum. De materia xxv. q. ij. per totù. facit. iij. dist. priuilegia. & ix. q. iiii. §. sola, & xi. q. 3. priuilegiù. repetitur in Sexto & Clem.

De purgatione canonica.

Infamati ex delicto, qui conuinci non possunt, debent compelli ad purgationem, id est, ostensionem innocentia, quæ dicitur Purgatio canonica, quia canonibus instituta, vel inuenta.

De purgatione vulgari.

Hanc purgationem, id est, ostensionem innocentie vulgus introduxit: & est prohibita, quia tentatur Deus, & multoties per eum condemnatur absoluendus.

De iniurijs, & damno dato.

De prima, ff. eo. pag. 182. De secunda, ff. ad l. Aquil. pag. 37.

De pœnis.

Dixi ff. eo. tit. pag. 201.

De pœnitentijs, & remissionibus.

Pœna imponitur in foro iudiciali, sed Pœnitentia in foro pœnitentiæ: quia quandoq; releuantur per indulgentias, ideo ponit de remissionibus, id est, indulgentiis.

De sententia excommunicationis.

Excommunicatio, est à qualibet licita communione, vel licito actu separatio. Et quædam est maior, quæ priuat participatione sacramentorum, & cõmunionem hominum: quædam minor quæ solum priuat à participatione sacramentorum: de hoc in c. à nobis, de excep. c. fi. de cler. excom. min.

De verborum significatione.

De hoc dixi ff. eo. tit. pag. 219.

De regulis iuris.

De hoc vide bonam glo. eo. ti. lib. vi. super rubr. dixi etiam ff. eo. tit. pag. 220.

Has easdem rubricas etsi non omnes, eas saltem quæ tibi, ô Lector, obuenerunt in Sexto & Clementinis repetere, ac reuisere, ex supra positis potes.

FINIS.

D. iiii. DE-

DECRETVM.

Decretum. DE materia Decreti paululum quippiam pro eius duntaxat cognitione dicturi, pramittimus, Decretum idē esse quod statutum, vel constitutionē. Et quæ sit differētia inter Decretum, Iussum, Auctoritatem & Consensum, not. in c. i. de re. eccle. non alic. & Bart. in l. si quis mihi. §. iussum. ff. de acqui. hered. Et sumitur Decretum quandoque pro sententia disimittiva. ff. de off. procon. l. nec quicquam. §. vbi decretum. & l. prator. §. i. ff. de iudic. & ff. de re iud. si decreta. Quandoq; sumitur pro simplici petitione data iudici: C. de precib. impe. offer. l. i. Quandoq; continet permissionem vel dispositionem iudicis, absolutionem vel condemnationē nō continentem: vt in iurisdictione præcisē voluntaria, vbi nemo citandus est. ff. de bono. poss. l. 4. §. pen. Quandoque dicitur Decretum electio de aliquo facta ad aliquod officium, & quodcutiq; vniuer. l. item eorum. §. si decuriones. de elect. innotuit. Quandoq; dicitur in integrum restitutio. ff. de post. l. l. §. de qua. Quandoq; dicuntur Decreta patrum statuta, vt hic, & j. xx. dist. si decreta. Et fuit compilatū à magistro Gratiano, anno domini, m. c. v. secundum formam appellationis, quæ

Compilatio decreti. ponitur ij. q. vj. §. forma. Sed vt gloss. ibi. dicit colligi ex chronico, quod fuerit. m. c. l. Et hoc decretum non est approbatum quo ad dicta Gratiani, sed bene quo ad compilationem, & alia, de quo pat. Iban. And. de biga. debitum. de rescript. ex parte. l. nō. Hug. & Archid. xj. dist. quis nesciat. & l. dist. de his. Et diuiditur totum

Distinctio- nes. opus in tres partes: in Distinctiones, Causas, & Tractatum consecrationum. Distinctiones præmittuntur, quarum sunt centum & vna: in quibus tractatur de origine iuris diuini & humani, & de ordinatione, vita, & moribus clericorum, & eorum officiis.

Causæ. Causæ sunt triginta sex, quæ per modum positionis formantur: & sub eis variegatæ quæstiones ex causis ipsi emergentes, & incidentes explanantur. Sed sub tricesimatertia causa post tertiam eius quæstionem, in qua mentionem fecerat de penitentia, inseritur tractatus De penitentia, habens septem distinctiones. Post remò autem ponitur Tractatus consecrationis, cum quinque distinctionibus vsque ad finem continuatis. De huius libri diuisione ita solent tradi versus.

C. distinguit & i. dant causas x. tria cum vi.

Præmissæ & versum: sed consecrat & viceuersum.

Scd

SED de his ad præfens satis, ne longiores reperiamur, quam ab initio polliciti sumus. Habes, ô lector, laborem quidem præcipitatum, & quoad potuimus abbreviatum: in plurimis tamen non ingratum, aut iniucundum tibi fore scio. Pensa animum nostrum, quem non plebeium lucrum, non popularis aura, sed communis studentium vtilitas, ad huius opusculi consummationem allexit. Tuoque fauebis Sebastiano, Sibi, si quid de te bene meruit, longa flamina, fufosq; lanificum sororum nô fastidiosos, immò verò continuatos precando.

Iamq; vale, studiose puer, perdisce libellos

Hosce: neq; addubita, te quia digna leges.

Contigimus portum, placidis comitantibus auris,

Et premit optatum nostra carina solum.

Linteæ fessa quidem, remiq; ratisq; manusq;

Quod meruit naulum nauita ferre cupit.

Disce docendus adhuc, tenerum bene digere tempus.

Est aliquid saltem, discere velle: Vale:

MODVS STV-

DENDI IN VTRO-

QUE IVRE,

IOAN. BAPTISTAE

DE GAZALVPIS.

CVM expurgaueritis vetus fermentum, & iam sitis noua cōspersio, vt opinor, in azy mis sinceritatis & veritatis: in quo statu nos conseruet clementissimus Deus: visum est mihi sitientium vtilitatem vestram, tempus esse conueniens, quo studiosis anxie diligentibus religionem iuris ciuilis, rectum callem ostendam, quò gressu eorum dirigam, & viam aperiam, per quam ambulent, non in tenebris, sed in luce, ad illam legale sapientiã ca-

D .v. pellen-

possendam. Dicam igitur quæ sentio, & pro vtilitate vestra fideliter loquar, quasi mihi ipsi consilium dans.

DOCUMENTVM

PRIMUM.

Anima
purganda
& consciē
tia.

QVICVNQVE cupit iuri operā dare, sit circumspectus in
infra scriptis. In primis bene, & diligenter præparet a-
nimam suā, confitendo peccata sua integre, & satisfaciendo pro
commisis: vt sic Spiritus sancti gratia, omnem habens virtutem,
& omnem scientiam, inueniat receptaculum mundi, & tribuat
plenam perfectamq; sciētiā: nā quicquid alibi queritur, hic per-
fectius inuenitur. xxxviij. dist. c. legim^o. §. sed ecōtra. in fi. Istud
est potissimum & primū cōsiliū quod dedit veniētibus ad studiū
venerabilis doctor Guiliel. de monte Laud. in clemen. j. de magi-
stris subdēs, quod scholastici qui ad quāuis sciētiā approbatā trās-
eunt, & die noctuq; torquētur, in vanū laborant, nisi Dei gratiā
habeant secum coadiutricē: quia vt dicitur Sap. i. In maleuolam
animā nō introibit sapiētia. Idem cōsiliū dedit recolendæ memo-
riæ doctor dominus Simon de Bursiano, Cardinalis Mediolanē-
sis, in præmio Clemēt. dicens, quod scholaris non confidat in
ingenii perspicaciā, & capacitate, studiū assiduitate, & memoriæ
tenacitate: sed in eo spēm ponat, qui sciētiarum dominus est: in
quo stant omnes thesauri sapiētię absconditi. Nam scriptum est:
Qui confidunt in domino, intelligent veritatem: superbis autē
Deus resistit. Idē cōsiliū summo opere laudauit in d. clemēt. i. de
magistr. Franciscus de Zabarellis de Padua, olim Cardinalis Flo-
rentinus: & insignis doctor do. Goffredus Caietanus in dicta
clem. i. & Martinus de Fano in epistola quā fecit de modo stu-
dendi, in quinto requisito. Caueat etiā omni conatu à singulis
peccatis: quia delinquens in vno factus est omnium reus: vt in c.
desleat. extra de reg. iur. & per vnum peccatū tota gratia euacua-
tur. xxxii. q. i. cum renuntiat: totū enim hominē, non dimi-
diū saluat Deus. Versus. Larga Dei pietas totum non dimidia-
bit: Aut nihil, aut totum, te lacrymante dabit.

A venere
abstinedū
scholarib^o

Dicit etiā Guilielmus, quod specialiter caueat idem studēs à
Venere, (quo vitio consueuerunt facile studiosi inquinari) cum
per tale vitium ratio & intellectus tanquā superiores partes men-
tis confundatur, sensualitate (quæ est inferior pars) attrahēte &
pra-

prædominante. xxxvij. dist. c. turbat. in c. i. de sacra vnâ. vers. in pectore. Simile in caule, cuius spica per quam emittitur semen si permittatur luxuriari, cito crescit: sic est in scholari: si pinolum, id est, ingeniū permittatur defluere, virtus supernę rationis & intellectus impediuntur, & corporis paratur infirmitas. Idē dicunt præfati doctores in d. clem. i. vbi subdit D. Card. Florent. quod ipse habuit auditorem, qui notoriē obiit ex hoc: & ego cognoui plures, qui hoc vitio dediti, malē vitam finierunt, vno contextu perdidērunt omnē virtutem, omnem honorē, & omnem substantiam: & inter cæteros vidi quendam scholarē diuitem & ingeniosum, qui fuerat rector cuiusdā studij, captū mulieris amore (quæ est rete diaboli, vt inquit Hieronymus) tandē propter illius meretricis amplexus vagabundū discurrens prouincias: & tandē carceratum pro mole aeris contracti pro nutrienda illa diabolica semina. Ille idem præ rubore & verecundia nec cognoscerem eum, p̄ono in terrā vultu petiit à me elcemosynā: ad hoc vide xxxvij. di. c. legimus, vers. hinc etiā & Hieronymus in epist. ad Damasū.

Caveat ab Alea, quæ fomes est, & incentiuum omnium malorum: vt plenē dixi anno superiori in opusculo contra lusores, quod velis omnino videre: quia ipsius lectura cum adiutorio Dei reformabit te, si reformatione indiges.

Caveat à Crapula & Ebrietate, nam cum vicina sint venter & genitalia, ex vicinitate membrorum resultat quædam confederatio malorum, id est, vitiorum, secundum Hierony. & Greg. in moral. dicit quod dominante gula vitio, omne quod homines fortiter egerint, perdunt: & dum venter non restringitur, simul cunctæ virtutes obruuntur. Et hinc est, quod pinguis venter tenuem sensum non gignit. Ideo suadeo, vt matuas comestiones fugiatis: nam escarum vsus est insatiabilis, & origo vitiorum: & est quid pernitiosum, & sanitati inimicum: & quod perius est, inutilis consumptio temporis, quo nihil carius, secundum Theophrastum.

Audi Augustin. in lib. ij. de ordine contra Academicos, cap. viij. Adolescentulis studiosis sapiētie ita viuendū est, vt à Veniſſimis rebus, ab illecebris vētris & gutturis, ab immodesto corporis cultu & ornatu, ab inanibus negotiis ludorum, à torpore somni atq; pigritiæ, ab æmulatione, obreſtatione, inuidentiā, ab honoru potestatiūq; ambitionibus, ab ipsis etiā laudis immodica cupiditate se abſtineant. Amorem autē pecuniæ totius suæ ſpei certiffimū venenū esse credant. Nihil eneruiter faciāt, nihil audacter.

A ludo.

Crapula.
Ebrietas.Qualiter
viuendum.

daſter. Inimicitias vitent cautiffimè, ferant æquiſſimè, finiât ci-
tiſſimè. In omni verò cōtractu cōuerſationeq; cum hominibus,
ſatis eſt ſeruare hoc vnum vulgare prouerbum, Nemini faciât
quod pati nolint. Rempublicam nolint adminiſtrare, niſi perfe-
cti. Perfici aut̄ vel intra ſenatoriam ætatem feſtinent: vel certè
intra iuuentutē. Sed quiſquis ſerò ad iſta ſe conuertit, non arbi-
tretur nihil ſibi eſſe præceptum. Nam iſta utiq; facilius adulta
ætate ſeruabit. In omni autem vita, loco, tēpore, amicos aut ha-
beant, aut habere inſtent. Obſequantur dignis, etiã non hoc ex-
pectantibus. Superbos minus curent, minimè ſint. Aptè cōgruè
terq; vivant. Deum cōlant, cogitent, quærât ſpe, fide, charitate
ſubnixi. Optent trāquillitatem, atq; certum curſum ſtudiis ſuis
omniumq; ſociorum: & ſibi quiſq; poſcat mentem bonam, paca-
ramq; vitam. Hæc Auguſt.

Quid orā-
dum.

Optimum autem & ſalutare eſt remedium ad prædicta conſe-
quenda, frequens oratio ad Deum: de qua oratione pleniffimè
loquitur gloſ. in Clementin. ſi dominū. de reliq. & vener. ſancti.
ſuper verbo, orationem, & ſpecialiter hortatur, quòd quilibet
ſtudioſus velit ſingulis diebus dicere officium beate Mariæ glo-
riofæ virginis, quæ eſt inuentrix gratiæ, genitrix vitæ, & mater
ſalutis: in qua qui ſpem poſuit, nunquam vacuus abiit.

Quomodo
credendum.

Cæterum licet omnis quicumque adultæ ætatis teneatur cre-
dere articulos fidei: vt habetur in Symbolo, Credo in Deum. &
Athan. ſui, Quicumq; vult ſaluus eſſe: de quo xxxviij. diſt. c. i. &
ij. & licet laico ſimplici, & fortè omnib⁹ etiã literatis ſufficiat ar-
ticulos fidei credere implicite, id eſt, credere verū eſſe quicquid
credit Eccleſia catholica: vt dicit Innoc. in c. i. de ſumma trinitate.
& ſequitur magiſter Bernard. Compoſtellanus ibidem: illum tam-
en qui ingenioſus eſt, hortatur idem Compoſtel. vt velit illos
articulos fidei ſcire magis diſtinctè. Et quamuis hoc ex dono ſci-
entiæ, & ingenii ſibi à Deo dato, quaſi ex debito rationis, & ingra-
titudinis vitandæ cauſa ſcire debeant: putat tamen ibidem quòd
dicti laici, etiã ingenioſi, & literati non peccant mortaliter, ſi
dictos articulos fidei neſciant explicite, vel non ſint ſoliciti de
his ſciendis: quia eorum profeſſio ad hoc non eſt: quæ verba no-
ta diligenter.

DOCUMENTVM II.

Doct̄or eli-
gendus.

CONVENIT adoleſcenti ſtudioſo, qui ſicut dictum eſt, vive-
re inſtituerit, quærere doctorem ſibi, & magiſtrum, cuius au-
toritas

toritas aperiat sibi ianuam sciendi necessaria, magna & occulta: quam ianuam quisque ingressus sine vlla dubitatione vitæ optima præcepta sectatur, per quæ cum decilis factus fuerit, tunc demum discet & quanta ratione prædita sint ea ipsa quæ secutus est ante rationem: & quid sit ipsa ratio, quam post autoritatis cunabula firmus & idoneus iam sequitur, atque comprehendit. Hæc Augusti. vbi s. Plinius secundus. ij. lib. epistolarum, episto. xvij. inter cætera cuidam Maurico, qui cum consuluerat de præceptore eligendo pro fratris liberis, dicit hæc verba: Cum omnes qui profitentur, audiero, quid de quoque sentiam, scribam: Nec ignoro, suscipiendas offensas in eligendo præceptore: sed oportet me non modò offensas, verum etiam similitates pro fratris tui liberis tam æquo animo subire, quàm parentes pro suis. Illustri doctor Martinus de Fano in epistola quam fecit de modo studendi, dicit, primò quærendum esse de Doctore, si qualia doceri oportet doceat, si libenter ad interrogata respondeat: & si respondendo dubitationes de pectore quærentis euellat: si patitur rationabiliter contradici: si causam rationabilem suis dictis adiungit: si videtur quod asserit, de fonte vel scripturæ vel æquitatis, vbi iustitia deficit, prouenire. Item quærendum, an sit satis sufficiens, an vim habeat impressiuam, vt exemplis intelligibilibus instruat quod ostendit: nec sit in sua lectione pomposus, sed potius vtilis, & fidelis: & plus veritati, quàm trufis & ornamento verborum inhærens. Dicebat recolendæ memoriæ doctor & præceptor meus dominus Ioannes Pecrucij de Percusio, quòd aliqua quæ adulta in ætate ab imperito & inepto præceptore erroneè sibi tradita didicerat, vix sexagenarius factus dediscere potuerit, vnde suadebat, in electione præceptoris esse propriæ vtilitati, non alieno honori consulendum. Hinc Hieronym. in epist. ad Athletâ, de institutione Paula, monet, quòd non discam in teneris annis quæ dediscenda forent: quia difficulter eradicatur, quod rudes animi didicerunt, & subdit: Græca narrat historia, Alexandrum potentissimum Regem, orbisq; dominatorem, & in moribus & incessu Leonidis pædagogi sui nò potuisse carere vitiis, quibus adhuc paruulus fuerat infectus. Hinc sumat exemplum quisque, vt illum æmuletur, & cum illo conuersetur, cuius mores sunt probati: aliàs informabitur coherencia. Tu intelligis quid dicere velim: quorsum tendant hæc dicta mea. Qui habet aures audiendi audiat. Adde quod Macedonum sapientissimus Rex Philippus Alexandrum filium

Qualis debet esse doctor.

Præcepta erronea.

Mores magistri.

Aristo-

Aristoteli in disciplinam tradidit: extatq; illius epistola ad Aristotelem: quam Aul. Gellius lib. ix. Noct. Artic. his verbis ponit: Diis pol habeo Gratiam: non tam proinde quod natus est mihi filius: quam pro eo quod cum nasci contigit temporibus vitæ tuæ. Spero enim fore, vt eruditus, edoctusq; abs te, dignus existat & nobis, & rerum istarū successione. Hæc refert Leonardus Aretinus in quadam epistola. Idem Plutarchus de liberis educandis sic ait: Maximum omnium, longeq; primarium dicturus accedo. Inquirendi sunt præceptores filius, quorum vita nullis obnoxia criminibus, irreprehensi mores, & optimū sit experimentum. Honestatis eam fontem, simul ac radicem esse liquet, legitimam consequi disciplinā. Pauloq; infra subdit: Illud certè stultitiæ extrema: Sūt quidam qui licet præceptorum inscitiam cognouerint, idq; præferant, illis tamē suos commendant pueros: nonnulli placidis ipsorum victi blanditis. Sunt etiam qui rogantium amicorū gratiæ tribuant, qua in re simile quippiā fatirant: vt si quis ægroto laborās corpore doctum ac salutiferum omittēs medicum, vt amici gratiam ineat, imperitum hominem deligat, à quo fortassis in perniciem detur, de hoc satis apud Plutarchum.

DOCUMENTVM III.

Honor præceptoribus impediendus vt Senitorem, & conari habere beneuolū. Ipsum interroget, vt ab eo instruatur, non autem vt calumniatur, & per aliquam cavillationem aut fallaciam intercipiat eum. Hæc Martinus de Fa-
no in d. epistola, & Card. Mediolanensis in d. præmio Clem.
Non superbiat ille discipulus, cui aliquando contigerit aliquid scire doctori ignotum, nam in hoc latissimo prato iuris ciuilibus
bos herbam, canis leporem, ciconiaq; lacertā inuenire potest: vt in simili dicit Seneca in epist. 108. Præterea omnia intelligere, & omnium habere memoriam, diuinitatis est potius quam humanitatis. vt l. i. §. si quid autem. C. de vet. iur. enucl. Capiat vnusquisq; exemplum ab Augustino dicente: Ego Episcopus tot annorum ab anniculo paratus sum doceri. xxiii. q. iij. si habes. Conetur præceptoris opiniones defendere quantum potest: exemplo Calsij Iurisconsulti: vt habetur in l. qualem, vers. Calsius. ff. de arbitr. cum similib. Quod si non potest ex errore manifesto, veritatem præponet, & honorabit eam: nā ambobus ex-
istenti-

istentibus amicis, sanctius est honorare veritatem, vt inquit Philosophus. i. Ethic.

DOCUMENTVM. IIII.

CONVENIT vt omnem curam, studium & diligentiam adhibeat, Deum & facultatem cui indulget, corde gerens: vt *re studens* inquit idem Marti. de Fano in d. epist. circa quæ quicumque *vo-debeas.* lucrif ad saturitatem videre, legat Pli. lib. i. epist. iij. v. vi. ix. xij. xvi. xvij. xx. & xxi. Item in lib. ij. epist. iij. v. xi. xiiij. xviii. & xx. Item in lib. iij. epist. i. & iij. Sed super omnia legat & memoria commēdet epistolam v. dicti lib. iij. ad Marium: quæ incipit, Pergratum, in qua describit vitam & mores Plinij maioris auctuli sui: quæ literis aureis esset scribenda, non omisso apice. Incitaret enim animum cuiuscunque ad diligentiam, & moueret pectora etiam durissima & faxea, quinimo ex ipsius lectione plerique se credunt diligentissimos, cognoscerent manifeste se esse negligentes. Imitetur exemplum Pomponij Iurisperiti dicentis hæc verba: Nam & ego discendi cupiditate (quam solam viuendi rationem optimam in octauum & septuagesimum annum ætatis duxi) memor sum eius sententiæ, quam dixisse ferunt Iulianum: Nam & si alterum pedem in sepulchro tenerem, adhuc tamen discere quidem vellem, vt habetur in l. apud Iulianum. ff. de fideicom. liber. Subdit Martinus de Fano in dicta epistola: Nec tantum studeatis quod tristitia aut pectoris dolor vos affligat anxietatibus: recipite requiem, & animum ad gaudia reuocate. Hoc fuerit super fluuū monere temporibus nostris. Nam libri scholarium regulariter sunt pleni puluere, quotidie circumeunt plateas, vt cum sint bene, imo luxuriosè induti, videant & videantur. Pestis efficacissima studiosis luxuria vestitiū, propter quam tempus otiosè perditur, & rotæ conuersæ sunt in scabella. Scio, intelligis quid velim monere per hæc verba. Hinc Ioan. Andr. reprehendit scholares vestibus doctoris vtentes: vt est glo. in c. ad apostolicæ, de priuileg. lib. vi. Hæc non sunt intelligenda de nobilibus & potētibus. Vnde Card. Mediolan. in dicto proœmio Clem. dicit, Paupertatem esse vnam ex clauibus, per quas intramus ianuam sapiētiae: nam paupertas luxuriā compescit, & Sen. dicit. Si vis addiscere, sis pauper, aut similis pauperi: Cratis Thebani recipiens exemplum. xij. q. ij. c. gloria. versic. gratis. Hoc intellige cum temperamēto, dummodo necessaria adint: vt inquit Philosophus. x. Ethicorum.

Sēper studendum.

Paupertas & humilitas.

Docu-

An expediat habere multos libros. **N**ON curet scholaris in vsu multos libros habere. Nam lectio multorum autorum omnis generis voluminum habet aliquid vagum & instabile. Certis ingenii minorari oportet, si velis aliquid trahere, quod animo fideliter sedeat. Nusquam est quod ubique est. In peregrinatione existentibus hoc euenit, ut multa habeant hospitia, multas amicitias. Idem accidit his, qui nullius ingenio se familiariter applicant: sed omnia cursim, & properanter transmittunt. Nihil æque sanitatem impedit, quam remediorum crebra mutatio. Nec prodest cibus sumptuosus qui statim ejicitur. Non conualescit planta quæ sæpe transferitur. Distrahit librorum multitudo. Itaque cum legere non possis quantum habueris, satis est habere quantum legas. Sed modò hunc librum euoluere, modò illum, rarò est fructuosum. Fastidientis stomachi est multa degustare: quæ ubi varia sunt & diuersa, inquinant, non alunt. Non refert quàm multos, sed quàm bonos libros habeas: Lectio certa prodest, varia delectat, &c. Hæc Sen. in epist. ij. pro maiori parte, vnde dominus Cardinalis Flo. in d. clem. 1. de magistris, dicit, quòd expedit scholari paucis libris vacare, ut possit commendare memoriæ quæ fuerint opportuna: ut puta scholari in iure studenti conuenit memoriæ commédare textus & glossas, sine quibus frustra laborat, ad subtilitates quas non possit iure probare. Doctor autem indiget multis libris, & si fieri possèt, omnium qui scripserunt: ut ex multis possit elicere veriora. Tu si volueris plenius videre, an expediat habere multos libros, vide eundem Sen. in lib. de Beneficiis. c. ij. & in lib. de Vita & moribus philosophorum, in ij. parte, & Hiero. in epist. xl. & Oldradum consilio lxxxv. Quod si omnino voluerit illos habere, & cum perfectus fuerit, illis vti: notum sibi facio, quòd primus qui cepit glossare textus & leges, fuit Guarnerius, seu Irnerius, dum studuisset legibus ex serpso: & legit Bonon. vnde tunc fuit maximi nominis: & meritò appellatus Lucerna iuris: tanquam primus illuminator nostræ scientiæ. Ita dicit Odofr. in l. ius civile. ff. de iustit. & iure. Post eum secuti sunt Bulgarus, Martinus, Placentinus, Ioannes, Azo, Accursius: quorum glossæ qua autoritate factæ fuerint, non me memini legisse, sed circumscripta licentia Principis, an impune licuerit glossare, vide glo. in l. ij. §. hoc autem. C. de veter. iur. e. nucl. Notabis tamen circa prædicta aliqua demulcentia aures audito-

*Guarnerio**Martinus**Placentinus**Ioan.*

auditorum. Primò notabis, quòd prima summa quæ fuit in iure nostro, fuit composita à Ruggerio: vt dicit Odofr. in rubr. C. ad legem Iul. repet. Huius discipulus fuit Rosfredus Beneuentanus, vt colligitur ex dictis Ioan. Andr. in addit. Specul. in tit. de fructibus & interesse, & in tit. de confes. Sciendum est etiam, quòd dominus Placētinus præclarus & famosus iuris peritus apud Mōtempessulanum super Codice & Institutionibus summas laudabiles composuit: vt dicit Azo in proœmio suæ summæ super Codice, & incipit dicta summa Placentini: Cùm essem Mantuæ. & ista summa Placentini erat tunc melior aliqua alia quæ publicata esset vsque ad illa tempora: vt dicit Odofr. in l. i. ff. de pactis.

Post hæc Ioannes Basianus Cremonens. fecit vnã summam breuissimã super Pandectas, de quo Odofr. in l. i. in princ. ff. de edendo dicit, quòd erat ventosa, & quòd illam solum fecit vt Placentinum reprehenderet, & quòd aliquid boni non est in illa summa. Idem Ioannes fecit quandã lecturam super C. Iste Ioannes fuit præceptor Azonis: vt in summa Azo. super C. in ti. pro so. de quo in glo. fit sæpe mentio. Floruit anno domini Mcc. Iste fuit Iuris lucerna, & speculum mundi, vt inquit Ange. de Perusio in repetit. l. falsis. C. de furtis.

Eodem tẽpore fuit Bulgarus, vt habetur in l. bene à Zenone, C. de quadri. præscript. Superuenit Azo, qui primò fecit minorem apparatus super C. & ff. deinde fecit summam quam habemus, & dicitur Azonis, & est: licet quidam dixerint olim, illam summam quæ attribuitur Azoni, fuisse Ioannis Basiani Cremonensis: sed malè dixerunt, nam Ioannes tantum fecit summam super Pandectis, vt dixi: hoc dicit Odofr. in l. legem. C. de pact. & illi summæ Azonis Odofred. fecit additiones, quas in aliquibus summis incorporatas vidi. Post hæc summam idem Azo fecit magnos apparatus super Digestum verus: optimus fuit, vt dixit Odofr. in l. Iulianus. ff. de cond. inde. Hunc Azonẽ Bal. in l. contractus. C. de fide instr. & l. cum aliter. C. de fideiuss. dixit fuisse fontem legum, & vas electionis. Lotharius fuit cõtemporaneus Azonis, vt per Bar. in l. sancimus. C. de iudi. Rosfredus Beneuentanus, qui fecit vtilissimum opus libellorum in iure ciuili & canonico, fuit discipulus Rogerij in initio, vt prædixi: postea discipulus domini Azonis, vt ipsemet sæpius attestatur in dicto opusculo libellorum. Succurrit deinde tenebris iuris ciuilis Accursius Florentinus, qui glossauit Digestum, Codicem, Institutiones,

- tutiones, librum Autenticorū, & tres libros C. tempore Grego-
rij ix. pontificis c. l. xxxv. Friderici. ii. in ordine Imperatorū
xxiii. Tempore quo glossauit librum Autenticorū currebāt an-
ni domini, Mccxxvi. vt ipse notauit in Auten. vt præpo. nomen
Impera. §. si qua vero. super verbo in dictionis, & consequenter à
glossatione Accursij vsq; ad præsentē annum cucurrerunt anni
ccxxxvi. vel circa. Iste Accu. fuit discipulus Azonis, vt ipsemet
notauit in l. si. super verb. possum. ff. de cōd. ob cau. Iacobus Bal-
duini fuit præceptor Odo. floruit anno domini Mccclxx. de isto
sape Odo. in lecturis suis facit mentionem. Innocētius iii. qui
fuit Ianuensis de domo de Flisco, & de comitibus Louania, fecit
apparatū solennē super decretalibus: fuit magnus legista: floru-
it anno domini Mccxliij. vt per Io. And. in addit. Spec. in tit. ne
fede vacante. Dominus Ber. Cōpostellanus scripsit super primo
decretalū vsq; ad tit. de transit. præl. fuit capellanus Inno. præ-
dicti, & edidit illud de mādato Innocētij. Odofredus fecit lectu-
ras super C. & ff. floruit anno domini Mccclx. colligitur ex dictis
eius in l. imperium. ff. de iuris. om. iud. Viuebat etiam tēpore Io.
And. vt colligitur in addit. Spe. in tit. de locato. Hostiensis, id est,
dominus Henricus cardinalis Hostiensis, qui fuit de Segulia se-
cundū Io. And. in addit. Spe. in tit. de rescript. præsentatione. fuit
præceptor Speculatoris. vt dicit Io. And. in addit. Spe. in tit. de of-
fic. iudicis, fecit summam mirabilē, & edidit lecturas super De-
cretalibus. Speculator, Guilielmus Durāti, fuit provincialis: vt
colligitur in Spec. in tit. de feudo. Tempore quo cōdidit librum
Speculi, currebāt anni domini Mccclxxi. patet in Spec. de instru.
Iacobus de Beluso. editi. §. i. versic. ireni hodie. Iacobus de Beluso legit sapius li-
brum Auten. & fecit optimam lecturam super illo libro, & mul-
tas disputationes. Bartholomæus Brixienis, qui fecit additio-
nes ad glossas Decreti, fecit etiam quæstiones Dominicales &
Veneriales, floruit tēpore Gregorij noni. Garfias Hispanus flo-
ruit anno domini Mccclxxxij. Guido de Busio Archidiaconus
Bononiensis floruit eodem tempore: commentauit solenniter
Decretum & Sextum Decretalium. Dynus Mugelanus claruit
anno domini Mccxcvij. tempore Bonificij viij. pontificis c. l.
Adolphi imperatoris: scripsit subtilissimē super ff. & super tit. In-
stit. de Act. fecit etiam mirabile commentum super tit. de reg.
iur. in vi. Huic disputando determinanti aliquam quæstionem
adessē videbatur tota synodus legalis philosophia: vt dicit Cyn.
in l. vnica. C. de sententiis quæ pro eo quod interest. Reperiuntur

tur etiam consilia eius elegantissima. Iacobus de Rauennia pro-
 uincia Lotoringie legum professor, in Theologia magister, ac
 Verdunensis ciuitatis in dicta prouincia episcopus scripsit super
 ff. & C. & multa simpliciter tradita à maioribus, reduxit ad Dia-
 lecticum arguendi modum: vt per Cyn. in l. quicumque. C. de
 feruis sig. q. vi. Petrus de Bella portica, Burgundus, doctor il-
 lustris, scripsit super ff. & C. & super Institutionibus. Et dedit etiã
 infinitas disputationes: vt audiui, numero centum. Floruit anno
 domini Mccc. vt colligitur ex dictis Cyni & Bart. in l. i. C. de
 sententiis quæ pro eo quod inter, & fuit contemporaneus Dyni.
 Iacobus de Arena Parmensis cuius opiniones vt plurimum
 sunt de mente iuris, vt dicit Bart. in sua disputatione quæ inci-
 pit, Statuto Lucanæ ciuitatis, scripsit breuiter, sed vtiliter super
 C. & ff. & fecit multas disputationes. Martinus de Silemanis tu-
 rit contemporaneus Dyni: ille fuit præceptor Ioan. And. in legi-
 bus: vt refert Ioan. Andr. in additio. Specul. in tit. de arbitris.
 Bartholomæus de Neapoli fuit contemporaneus Dyni, se-
 cundum Ioan. And. in addit. Spec. in tit. de iuramen. calum. & in
 tit. de donatio. Franciscus Accursius fuit etiam contemporaneus
 Dyni, secundum Doct. in l. vnica. C. de sententiis, quæ pro eo
 quod inter. & Cyn. in l. si. C. de suspectis tut. & Bart. in l. i. §. su-
 specti. ff. ad Turpil. Albertus Odofredi fuit contemporaneus
 Dyni: vidi cõsiliũ subscriptum ab utroq;: de quo patebat pu-
 blico instrum. in archiuo Senensi. Richardus de Petronibus
 de Senis Cardinalis, vnus ex compilatoribus Sexti decretalium,
 fuit de sequacibus Francisci Accursij, vt refert Cyn. in l. tuto-
 ri. C. de neg. gest. obiit lanua: anno domini Mcccxiiij. vt vidi pa-
 tere publico instrumento. Guilielmus de Tyno doct. vltra-
 montanus, qui legit longo tempore in studio Aureliensi, fecit
 breuem apparatus super C. & ff. veteri. fuit doctor illustris.
 Richardus Malumbre Cremonensis, qui legebat Paduæ tem-
 pore regis Roberti secundum Cyn. in l. si viua matre. C. de bo-
 mator. fuit valentior doctor Italia: suo tempore, vt dicit Bald. in
 l. quicumque. C. de epis. & cler. Iste Richar. fuit condemnatus de
 heresi, vt in d. l. quicumque. per Iacob. Butri. & Bald. multa scri-
 psit, quorum copia rara. Floruit anno domini Mccc. Domi-
 nus Lambertinus de Ramponibus doct. profundissima & iun-
 datissima scientia scripsit super ff. & C. suorum scriptorũ rara
 est copia. Hunc doctorem extollit vsq; ad sidera Ioan. And. in
 e. si pater. de testa. in v. l. in Nouella, & in additioni. Spec. in tit.
 E. ij. de testa.

Iacob. de
Rauennia.

Petrus de
bella.

Martinus
de Silema-
nis.

Barthola-
maus de
Neapoli.
Ira. Accu.

Albertus
Odofr.
Richardus
de Petro-
nibus.

Guilhel. de
Tyno.

Richardus
Malubre:

Lamberti-
nus de Ra-
pon.

Bartho. de de testa. Dominus Bartholomæus de Brutrigariis extollitur à *Ioan. And.* in addit. Spec. in tit. de accusat. in ij. parte.

Ioan. And. And. fons & tuba iuris canonici, fecit nouellas super Decretalibus: glossauit & Sextum & Clementinas: fecit Nouellam super Sexto: & Mercuriales, opus dignissimum, & vltimo loco fecit mirabile opus Additionum Speculi: anno domini Mcccxlviij. vt colligitur ex his quæ ipse dicit in additioni, prædictis, in tit. ne sede vacante, & in tit. de filiis presbyterorū. Mortuus est anno domini Mcccxlviij. tempore magnæ pestis, vt scribit Ioan. Calderini eius filius adoptiuus in c. vestra. de cohab. cler. & mulie. De qualitate patris Io. Andreæ, & aliis ad notitiam sui pertinentibus, vide in dictis addit. & in tit. de filiis presbyte. & in tit. de ætate & qualitate, & in tit. de succes. ab intest. Hunc virum tibi propone, patre ludi magistro, tenuisque fortunæ homine natum: qui ista molestissima vtriusq; iuris studia & perulit & didicit, pelle vrsina tectus, citra lecti delicias, neque postea vxorius factus solitam diligentiam intermisit, huic ad urbem venienti (vt refert Nicolaus Euerardi in locis suis legalibus, loco ab autoritate) dixit Pontifex: Bene venerit, qui lux mundi cognominatus est. Plura alia his similia de iuris doctoribus referuntur in dicto loco ab autoritate.

Cynus.

Cynus de Sigisbuldis de Pistorio florebat anno domini Mcccxiij. quo anno in die facti Barnabæ apostoli finiuit lecturam super C. quæ inchoauerat anno præcedenti. Ista lectura perfecit ingenium Barto. vt inquit Bal. in c. si vasallus in tit. si de feud. sue. contro. inter do. & vas. Scripsit planè super prima parte ff. veter. vsque ad titu. si ex noxali causa agatur. inclusiue: & super tit. de rebus creditis, in ij. parte, super reliquis paruam additionem scripsit, fuit iste *Cynus* amicus *Io. And.* vt attestatur *Ioan. And.* in addi. in tit. de locato. Fuit discipulus *Dyni*: quem præceptorem suum reuerendissimum fuisse profitetur in mille locis.

Oldradus

Oldradus de Laude fuit contemporaneus *Ioan. And.* & *Cy.* & fuit discipulus *Dyn.* fuit aduocatus cõsistorialis. Edidit super iure ciuili plures lecturas, quarum rara copia reperitur: solenne opus cõsistorum fecit. Floruit anno Mcccxx. Vixit imperante Ludouico IIII. vidi eius compendiosam & vtilem lecturam super Feudis, circumfertur hodie eius tractatus de Legitimatione, cum aliis: qui sunt multum vtilis.

Nicolaus de Materellis.

Nicolaus de Materellis, doct. Mutinensis, fuit contemporaneus *Ioan. And.* vt colligitur in addi. ad Spec. in tit. de confessis. §. sequitur. Edidit pulchras lect. super ff. & C. illarū copia rara.

Ioan-

Ioannes Calderini Bononiensis adoptivus Ioan. And. doct. lo. Calde. magnæ scientiæ & vitæ sanctæ, floruit tempore Ioannis And. & post cōmentavit Decretales, & fecit pulchrum opus consiliorū.

Gaspar de Calderinis floruit paulo post. Ioannes Fabri, doct. Gassar de
 Etor ultramontanus, qui fuit Aquitanicus, scripsit super C. & Calderinis
 Instit. Ferè per eadem tēpora Iaco. de Butrigariis scripsit super loā. Fabri
 ff. veter. & super. C. fecit duas lectu. veterem & novam. Itē eom Tac. Butri.

mentavit tit. Institutionum de Actio. Edidit etiā infinitas dis-
 putationes. Fuit vnus ex præceptoribus Bart. floruit anno Do-
 mini Mcccxx. Reinerius de Forliuio alius præceptor Bartol. Reinerius
 qui cōmentavit etiā ius nostrum, obiit anno Domini Mcccviij. de Forliuio

vt refert Nellus de sancto Gemin. in parte vlt. bannitorū: q. xij. Fredericus
 Fredericus
 Petrucius,

Fredericus Petrucius de Senis fuit cōtemporaneus Ioā. And. Cy. Oldradi, Nicolai de Marellis, & aliorum, de quibus patu-
 lo supra. Floruit anno domini Mcccxv. Edidit notabile opus cō-
 siliorum. Recuperius de sancto Minate, & Ioan. Pagliarenfis
 de Senis fuere contemporanei Frederici, & viri singulares. La-
 pus de Castellione contemporaneus prædictorum fecit inter cę-
 tera opus notabile Allegationum suarum. Bartolus de Saxo fer-
 rato Picens speculum, pater, & lucerna iuris ciuilibus, natus an-
 no domini Mcccix. incepit studere in iure ciuili anno domi-
 ni Mcccxiij. idem publicè de iure respondit anno domini
 Mcccxxx. obiit anno domini Mcccxl. ætatis suæ anno xlvj. fuit

discipulus Cyni, Iaco. But. & Reinerij: vt colligitur ex dictis
 eius in l. si is qui pro emptore. ff. de vsucap. & in l. quidam cum fi-
 lium. ff. de verb. oblig. ibi conicere potes quibus parentibus na-
 tus sit Bart. & in l. i. C. de sum. trinit. & ex repetitione domini

Nicolai Alexandri eius generi in l. et si filium. ff. de muner. &
 hono. Edidit mirabilia commēta in iure nostro, quæ propter eo-
 rum celebritatem notoria sunt. Franciscus Tigrini de Pisis
 floruit tempore Bartol. fuit doctissimus, & sanctæ vitæ.

Franciscus de Albergotis de Arcio solidus doct. vt plurimū
 imitatur Bart. floruit per eadem tempora. Albericus de Rosa-
 te, Pergamēsis eximius cōmētator, floruit anno domini Mcccl.

fuit contemporaneus Bartoli. Bart. non vidit ipsius commenta-
 rios, qui continent super ff. & C. multa volumina, quorum co-
 pia frequens est in Lombardia. Albericus tamen vidit Barto-
 lum, nam allegauit eum in suo tractatu statutorum parte ij. q.
 ccxix. & pluribus seq. Signorellus de Homodeis de Mediolano,
 fuit contemporaneus Alberici, vt colligitur ex dictis Alberici.

E .iij. Mar-

Signorellus
 de Homo.

Martagnanus de Aragnidia de Bononia floruit tempore iu-
 uentutis Bartoli, obiit aetatis suae ann. xxv. fecit multas disputa-
 tiones, quas videtis in illarum copia rara, de illo mentionem facit
 Bald. in l. absidur. C. qui po. in pi. ha. Baldus, Petrus, & An-
 gelus magistri Francisci de Vbaldis de Perusio germani fratres,
 veniuntque iuris excellentissimi doctores discipuli Bartoli, Fran-
 cisci Tigrini, & doct. Ioan. Pupillaren. in iure civili floruerunt
 longo tempore, obiit Baldus anno domini Mcccxxij. in Aprili.
 Papat. iacet sepultus in ecclesia fratrum minorum, hinc aiunt
 seius quidam, & iuris eiusque scientiae studiosos odio Vatimano
 prosequentes, in calatun. auisse, quod nescio quid in Archetypo
 Pifano immutasset. Alciatus tamen in Paradoxis negat eos li-
 beros Archetypos, insipienterque agere, qui ob eorum inspe-
 ctionem sepa. qmirtunt. Inter alia eademque inuenera ingentij
 sui monumenta scripta Baldus diuinum consilium de seismate
 in senorem pontificis Urbani v. i. & praedictum Clementis
 x. iii. pseudopontificis a Gallis creati, ea spe vt Romana curia
 in Gallia persisteret, & Urbani causam defendit etiam Ioan. Li-
 gnanus. Contra adis Vedasti abbas, idem a consilio regis Fran-
 ciae monumentis literarum Urbanum damnat. Angelus decessit
 Florentiae eodem anno. A vobis videlicet Baldus & Angelus
 illustriauit eius ciuile, Petrus illuminavit ius canonicum. De
 Baldo & eius doctoratu mentionem facit Bar. in l. quida. suo. si de
 Richardus obiit in si. Richardus de Saliceto floruit tempore Baldi. Bar-
 & Bartholomaeus de Saliceto floruit eodem tempore, & ambo comertauerunt
 lomeus de ius ciuile. Petrus de Ancharano Bononiae, fuit discipulus Baldi,
 Saliceto. floruit tempore Saliceti, scripsit plene super Decretalibus, Sex-
 Petrus de to, & Clementinis. Adidit pulcherrima commenta super reg. au-
 Anchara- ris in Sexto & Clementinis, & pulchrum opus consiliorum. Scri-
 ptis etiam super h. veteri, & si. nouo diuis. Pontanus in suis con-
 filijs extollit usque ad hydera. Antonius de Butrio de Bononia
 Anton. de vit excellens & sancta vita commentauit Decretales, & Clemen-
 Butrio. tinas, & fuit contemporaneus Petri de Anchar. doctor omni ve-
 neratione dignus. Edidit etiam opus consiliorum, & duo pulchra
 repertoria, vnu in iure Canonico, & aliud in iure Ciuili. Fran-
 Franc. de ciscus de Zabarellis de Padua, Cardinalis Florentinus, floruit
 Zabarellis. anno domini Mccc. commentauit Decre. & Clement. solenniter.
 Christoph. Christophorus de Castellione de Mediolano floruit eodem
 de Castel- tempore: multa tentauit contra communem doctrinam, quae licet
 lione. ingenia excitauerint, confusionem tamen fecerunt scholaribus
 hebetis

hebetis ingenii. Raphael Fulgofius de Placentia; & Raphael
 Cumanus (vel melius diceretur Comensis) contemporanei & Raphael
 subtiles doct. in iure Ciuili claruerunt Padua: Mccccxx. imitati Fulgofius,
 sunt mores domini Christophori eorum praeceptoris. Petrus de Cuma-
 Maurotenus Cardinalis Venetus floruit anno domini Mcccc. pns.
 xxiiij. scripsit super Sexto Decretalium solenniter. Ioannes de
 Imola claruit eodem tempore. comentaui primū, secundum & Io. de Imo-
 tertium Decretaliū, item Sextum & Clemētinas: praeterea Intor-
 tiarū: & obiit anno domini Mccccxxvj. xviiij. Februarii. Pau-
 lus de Castro clarus & vtilis doctor scripsit super fl. & C. Edi- Paulus de
 dit etiam pulchrum opus consiliorum: obiit paulo post Ioan. de Castro.
 Imola, cuius fuerat contemporaneus. legit Florentia, Senis, &
 Padua. Dominicus de sancto Geminiano floruit per eadem Dominic-
 tempora, commentauit egregie Sextū Decretalium. Ludouicus de sanct-
 Pontanus origine, sed incolatu Romanus: doctor memoriae su- Gemi.
 gularis, & quasi stupendus: scripsit super aliquibus partibus Di- Lodoi. Pa-
 gestorum, & Codicis copiosissime. Edidit Consilia solennia, & tanus.
 Repetitiones aliquas fecit: inter quas obtinet principatum repe-
 titio Auten. similiter. C. ad le. Fal. & ibi omnia specialia pie cau-
 sa collegit: floruit anno domini Mccccxxx. fuit discipulus do-
 Ioannis Petrucii. de quo infra. Tanta fuit huius Pontani auto-
 ritas ob eximiam doctrinam in concilio Basiliensi, vt Eugenium
 modo damnauerit, damnatum rursus patribus reconciliauerit.
 Nicolus quondam Monacensis abbas, postea archiepiscopus Nico. ab-
 Panormitanus, origine de Catania oppido Siciliae iuxta mon- bas Panor-
 tem Aetnam, floruit eodem tempore cum Ludouico Pontano: mitanus.
 ambo clarissimi facti sunt in almo studio Senensi, & in concilio
 Basiliensi, commetauit iste dominus Abbas modernus Decreta-
 les solennibus, claris, & ordinatis commentis: incepit commen-
 tare Decretum. Edidit multas Disputationes, Repetitiones, &
 Consilia. Eius fama (vt opinor) quotidie crescit. Petrus de Ma-
 theillanis de Bononia floruit eodem tempore. Iacobus Aluaro- Jacob. Al-
 tus de Padua floruit per eadem tempora: commentauit egre- uarotus.
 gium librum Feudorum. Ioannes de Anania tandem archidia- Io. de Ana-
 conus Bononiensis, floruit Bononiae longo tempore: comenta-
 uit Decretales. Obiit anno domini Mcccclv. vel circa. Thomas Io. Petrus
 Doctius Senensis doct. verus, & clarus iuris interpres, obiit anno 14.
 domini Mcccclx. Ioannes petrucii de Perusio, & Angelus de Angelus
 Periglis de Perusio praeceptores mei, primus de mane, alius de de Perusio.
 sero, florebant anno domini. Mccccxj quo anno incepi stude
 E . iiii. rein

re in iure civili. Obiit dominus Angelus anno Mcccclx. dominus verò Ioannes obiit anno Mcccclxj. quorum animæ requiescant in pace: fuerunt illustres doctores, vt notum est. Multi

- Andr. de* alii fuerunt viri solennes in iure civili, vt Andreas de Isernia
Iser. commentator Feudorum & Constitutionum regni. Albertus
Albertus Galeoti Parmensis, qui fecit opusculum quod dicitur Margari-
Gal. ta: Andreas de pisis, qui scripsit super ff. Argétinus domini Rei-
And. de Pi nerii de Forli. Benedictus de Plombino, qui commentauit ali-
sis. quos titulos in prima parte ff. noui. incipiendo à titulo, de ma-
Benedict numiss. ff. fecit etiam solennes repetitiones & disputationes. Bar-
de Plomb tolucius de presbyteris de Bononia. Bartholomeus de Capua.
Francis. de Comites de Perusio Dionys. de Perusio. Franc. de Ramponi-
Rampon bus de Bononia. Freder. de scalis de Bononia. Florian. de sancto
Florianus Petro de Bonon. Gandinus, id est, Albertus de Gandino de Cre-
Petr. mona. Guido de Suzaria. Vgolinus de Fontana Parmensis. Ho-
Homobon mo bonus Cremonensis. Onofrius Bartolini de Perusio. Iacobus
nis. de Archizono de Verona commentator Feudorum. Iacobus
Lanfranc de Holanis olim Cardinalis. Lanfrancus de Luca. Martinus de
de Matte Caramanico de regno glossator constitutionum regni. Mar-
Nic. de tius de Mantigelis de Bononia illustris doct. cuius multæ dispu-
Neap. tationes inueniuntur. Matthæus de Mattefilanis de Bononia, cu-
Nellus de ius reperiuntur notabilia dicta quædam, & clara opuscula: Ni-
sancto Ge. colaus Cremonensis. Nicolaus furiosi, qui glossauit librum Feu-
Tancredus dorum. Nicolaus de Neapoli maximus textualis. Nellus de
Vbertus de sancto Geminiano, qui edidit illustre opus bannitorum. Ho-
Bob. spertus de Cremona, qui fuit primus doctor qui incepit lege-
Abbas an. re Perusii. Petrus Decer, qui scripsit super libris Feudorum. Pe-
Goffredus trus de Boacteriis de Bononia. Petrus Boemus. Tancredus de
Beneuent Corneto, cuius reperitur opusculum quod dicitur Cõpendiosa.
Gratianus Vbertus de Bonacurte. Vbertus de Bobio, & alii plures. Item
Guil. de in iure canonico prenotatus Abbas Antiquus, Bernardus glos-
mõte laud. sator Parmensis. Bona guida Aretinus. Bertrandus Hispanus,
Henricus qui scripsit super Clementinas. Basianus Berengarius olim car-
Bohic. dinalis, qui inter cætera fecit pulchrum repertorium super Spe-
 culo. Egidius Bononiensis. Franciscus Vercellensis. Goffredus
 Beneuentanus, cuius reperitur vtilis summa. Gratianus Are-
 tinus. Guilelmus de monte Laud. vltromontanus. Guilelmus
 naso. Gandulfus. Guilielmus de bonis consiliis de Bononia.
 Henricus bohic. Ioannes glossator decreti. Ioannes de Deo Hi-
 spanus. Laurentius antiquus doct. Laurentius de pinu, qui scri-
 psit

psit super Clementinis . Laurentius de Rudolfs de Florentia, *Ioan. de Deo.*
 cuius reperitur egregium commentum super vsuris inter cate- *Nepos.*
 ra. Matthæus Romanus qui scripsit super clem. Nepos de Mon- *Paul. de Leazaris.*
 te albano. Paulus de Leazaris. Petrus de Saxonia. Petrus Man- *Card. Me- diolanen.*
 ducator. Prosdodtinus de Padua . Simon de Bursiano. Cardin-
 alis Mediolanensis qui scripsit super clementinis . Stephanus
 Prouincialis, qui similiter scripsit super clementinis. Stephanus
 Troches, & Petrus de Stagno, qui similiter scripserunt super
 Clem. legētes apud Montepessulanum . Tancredus glossator.
 Lucas de penna doctor Gallicus. Thomas de Piperata. Raymū- *Lucas de penna.*
 dus de Pennatorti. Vincētius antiquus doct. Vgusio Vercellen- *Zenzelinus*
 sis, Zenzelinus Ultramontanus, Ioannes de Blanasco Burgun- *Io. de Bla- nasco.*
 dus, Ioannes Fauentinus, Ioannes de sancto Georgio de Bona-
 nia, Ioannes de Morio de Florentia. Ioannes de Fantusiis de Bona-
 nonia, Iason de Mayno doctor celeberrimus. & profecto admira-
 bilis est suus in primis docendi modus. eruditio noua omnino, at-
 que incredibilis politio, inaudita, & lacteo fonte exuberans fa-
 cundia, scripsit super ff. & C. Edidit in super consilia solennia.
 Item fecit additiones ad Christosorum Porcum in Instit. Phi- *Philippus Decius.*
 lippus Decius doct. memoria singularis scripsit egregiē in iure *Iodocus Flamingus.*
 canon. Iodocus Lauuerinis vtriusque censuræ doctor valde sub-
 tilis alimæ vniuersitatis Tholo. edidit multas disputationes, &
 nonnullas fecit repetitiones, super l. stipulationes non diuidun-
 tur. ff. de verb. oblig. & super l. rem maioris pretii. de rescin. vñ.
 C. & alii infiniti, quorum tempora, patria, celebritatem, & o-
 pera tuipse prosequaris.

Duorum solidissima ingenia in quorum dictis rarius inue-
 nitur error, tibi propono, vt illos eligas, tanquam principa-
 tum tenentes inter comentatores iuris: scilicet Ioann. Andr. in *Ioan. and.*
 iure canonico, & Bartolum in iure ciuili. Illi sunt tibi colen-
 di vltra ceteros. Ioannem Andr. in iure canonico ceteris præfe-
 rendum esse ordine & emolumento, exclamat Cardinalis Flo-
 rentinus in proœmio Clementinarum: dicit enim, quod sapien-
 tiam canonicam adeo locupletauit suis commentis, vt à cen-
 tum annis simul omnes comentatores reliqui non æquē com-
 mentauerint. & merito datur ei principatus, vt eius commen-
 ta textui sint apposita Sexti, & Clementinarum. Recolo etiam
 quod ipse idem Ioan. Andr. in additio. Specul. in titul. de filiis
 presbyte. dicit sibi puero fuisse reuelatum à quodam religioso
 viro, ipsum illuminaturum ius canonicum. Bartolum etiam in *Bart.*

iure ciuili fuisse principem quis negabit? Huius dictis semper ferre inesse clausulam veritatis, reipia patet: vt Pontanus exclamat consilio ccccxvij. Propterea in Hispania, & Lusitania decreto regio & communis illarum partium est sancitum consuetudine publica (vt alias audiui à quibusdam auditoribus meis illarum partium) quòd in casibus in quibus requiritur contradictio doctorum, opinio Bartoli proualeat, tanquam principalior, & secundum illam iudicetur. Si Hispani tantum deserunt Bartolo: nos Italici quid faciemus? Intrepidi sua scripta curamus habere, scire, imitari: quia Bartolista optimus iurista censendus est.

DOCUMENTVM VI.

*Auſire
doct.*

Congruit utilitati scholaris, vt doctorem & præceptorem sine intermissione audiat. Vnde Laurentius antiquus doctor in Clement. i. de magist. & Guil. de monte Laudu. & do. Cardinalis Florentinus, & dominus Gos. Porretanus exclamât contra scholares capitosos, non intrantes scholas, qui quadam capitolitate credunt plus addiscere, quàm si à doctoribus doceantur, quòd dicunt in vanum: cum sensus Auditus aptior sit ad percipiendû, & memoriæ tradendû quòd verbali voce traditur in scriptis, vel sine, quàm visus, vel alius sensus. xliij. dist. in. s. r. rector. Zenzelinus etiam dicit ibidem, quòd requiritur instructio à voce magistra. Primum est tempus tacendi, postea loquendi Eccl. iij. & veritas prius addiscitur à magistris, postea docetur. xxxvj. dist. s. ecce. vers. hinc etiam Salomon. vnde Hierony. ad Rusticum monachum dicit, Non ingrediaris absque doctore viam quam nunquam ingressus es. xvj. q. i. c. si clericatus.

*Morâ tra-
here in stu-
dio.
Scholares
habitu.*

Nec sufficit scholarem moram trahere in studio, nisi studeatur. xvj. q. i. c. generaliter. & in c. cû ex literis. de in integ. rell. notatur. Hinc dicit Hostien. in c. fina. de magist. & Ioan. de Lignano in proemio clemen. quòd scholares habitu, & non actu, non sunt appellandi scholares. Quinimmo fortius dicit Dominicus de sancto Gemi. in proemio Sexti. & do. Abbas in c. i. in fi. de su. quòd tales scholares solo habitu possunt puniri, tanquam mendaces, bene facit glos. xxxvj. q. v. c. quere. & quòd Docto. notant. in l. qui sub pretext. C. de sacrosan. eccle. vide circa hæc qua dixi, & quæ no. l. i. scriniaries C. de testamen. mil. Dominus Paul. de Castro etiam exclamat contra scholares non intrantes continue in l. frater à fratre. ff. de condit. indeb. Vna enim vox multû imprimit:

ait: quia habet nescio quid latentis energie, vt inquit Hiero. in pecc. Bibliæ. Plinius etiam in quadam epistola Plinium nepotē exhortatur, vt audiat vocem magistri. Ab istis excipiendi sunt scholares prouecti: & proximi cingunt: quia aliquando ruminant in studio camerario quæ didicerunt: aut per se student, quæ non leguntur in scholis. Quisq; sibi prospiciat prout sibi nouerit esse consultius. Caueat tamē, ne decipiatur à pigritia, vel alia causa.

DOCUMENTVM VII.

SCHOLARIS diligens & intrans institutus vt supra, seruet hunc modum, vt cum audit Doctorem, nō numeret regulas, non faciat castra in mari, vt dicit glossa in l. i. C. de stu. liber. vrbis Romæ. Deinde Secundum Martinum de Fa. in dicta Epistola, hoc seruet, vt casum ad totam & ad quamlibet partem literæ concordet: & non credat se intelligere, si aliquam particulam non intelligat ad plenum & videat si lex pertinet ad rubricam: deinde ipsius casus: & quare sic statutum fuerit, consideret rationem: & soluat contraria causas solutionis diligenter attendens, de quo fonte procedant. Curet sibi ex se inuenire similia: Cuncta cōsideret. Si ex generalibus non inhæreat multitudini: vnā vel duas legeret. Si ges de generalibus, quæ melius id exprimant, memorie committenda: & illas quasi vnica gemmas teneat & amplectatur. Tempus non perdat in literam commendando memoria, sed intellectui: & vbi & quare subtili rubrica sint posita Nō omnia contemplando studeat. Demum in corde suo concipiat, si aliquæ memorie casum audiisset, vel sensisset, cui decisio illius. l. possit applicari: & illum casum auditum quasi præfigurationem illius legis habeat. Cæterum dum vigilat in lecto, ruminet in corde dicens, Tot leges, & sic incipientes habuimus: ex quibus in effectu istud reportauimus. Aduertat etiam dum legit legem, an super illa possit formare aliquam questionem, per quam possit legem ad inconueniens reuocare. Tandem querat veritatem, & æquitatis, & iustitiæ sit semper amator. Hac Mart. in Epistola præalle. Sed in præmissis aliquando clarius loquar. Cum inoleuerit ille mos dandi in scriptis, & multiplicati sint in finitū commentatores variè loquentes, quid fiendum? Dicit in trase diligens auditor: si recollectis instituto, ego confundor: si non instandum in illis, vt quid perdimus illud tempus? malo domi studere cum vno commentatore præcipuo, putā Bartolo: vel cum intrauero, nolo scibere. Respondeo: Super omnia consulta est

Diligenter
audire.

Cuncta cōsideret. Si
gemmas teneat & ample
ctatur.

Nō omnia
memorie
applicari:

Quæstiones
formanda.

est intrare, propter impressionem vocis magistri: vt supra dixi in sexto cōsilio. Item si stas in scholis, consultius est scribere recolletos. ¶ nullus enim liber est tam malus, quin aliquid boni habeat: vt dicit Plinius lib. iij. Epist. episto. v. Ipsa etiam scriptura facit te olfacere omne minimum verbum. Præterea multo magis (vt vulgò dicitur) viua vox afficit. Nam licet acriora sint quæ legis, altius tamen in animo sedent, quæ pronuntiatio, vultus, habitus, gestus etiam dicentis afficit: vt dicit Plin. l. i. in Epi. 3. lib. ij. Cùm autem domum redieris, & volueris studere lectionem, in primis textus legas, & lectites, vt imprimas. Magis enim firmum, & stabile est, quod repetita probauit lectio: vt dicit textus in constitut. cordi. C. de emen. Iusti. cod. Casum figurabis literæ, & intellectui doctorum congruentem: deinde iterum resumatur textus, & notando singula verba, & partes textus, postquam ad prauis ad rubricam: & quæsieris ratione dubitandi, & decidendi, colliges textualia & notabilia quæ doctores inde eliciunt. Et coneris etiam tu scire euellere aliquid ex illa litera. Et hoc potissimum, & primarium in nouitio. Et cùm hoc feceris, surgas cum intellectu, & calcules tecum, dicens, Ex ista lege in effectu habeo hoc notatū dignum: & illud commenda memoria: non de verbo ad verbum, sed sufficit in effectu: & hoc sufficeret nouitio, nec vltra: ne si pergat, sentiat stomachum oneratum: quia fragilis hominum memoria sepe dum aliud nouum quærit, aliud iam quæsitum amittit: vt dicere solebat Seneca. Quod si intellectus tuus, & memoria sit capax vltioris inquisitionis, capias glossas illas, & explica opponendo vel quærendo secundum modum quem dat Bartol. in l. petens. C. de pactis. & ibi dixi: & tandem calcula glossam, si aliquid habeat notatū dignum: & illud assigna memorie: & semper habeas ante oculos monitiones Senecæ quas vidisti s̄. in v. consilio tibi dato. Circa Recolletarum tuarum vsum do tibi hoc consilium, vt recolletus, quæ non versantur circa legem tuam, & intellectum, & notabilia, & necessariam declarationem legis, & glossæ, sed extrauagantur cum floribus variis singularium dictorum aliquando recolletorum, & principaliter extrarem, non in hæreas dum es scholaris, quouis modo ista sint varia: quæ licet delectent, tamen inquinant. Et Doctores qui ista tradunt, consultius facerent, si omitteret: vnde bellissimè exclamat Salicetus in repetit. l. quod te. ff. si cer. pet. & l. quod Nerua. ff. de pos. contra illos, qui negligunt regulas scire: & impler caput suum

Quomodo
studendum
sit domi.

Glossa quo
modo stu-
dende.

Recolleta
rū vsus.

Regulas
scire expe-
dit.

suum casibus singularibus, & peregrinis: quæ doctrina est fallax, & periculosa. Quando verò Doctor tuus ordinaret tibi recollectas claras pro intellectu legis, in primis illud videat omnino nouitius, & super textuali intellectu vigiliam premat, omnia perteter: reliquum quod doctor subdit additiuè, vel cumulando quaestiones, & dicta, reseruet in aliud tempus, postquàm erit solidatus in regulis, & terminis iuris: & hoc modo Recollectæ profunt, & nō obsunt, si clarè traduntur, & non impertinēter: quādo verò impertinenter, absint omnino à te, tanquam venenum.

Quòd si diceres, nōne melius esset studere cum Bartolo tantum? Confiteor quòd Barto. omni tempore omni personæ utilis & necessarius est: sed aliquando breuis, aliquando obscurus, aliquando non legit legem, aliquando non habetur. Itaque impleas stomachum tuum bonis cibis, & nutritiuis, id est, bonis legibus, & regulis, & bonis doctrinis communibus secundum capacitatem ingenij tui. Laudo quòd tu, qui es iam solidatus in regulis iuris, & reali cognitione terminorum, & audiisti partes quæ ordinariè leguntur, videas totum corpus iuris cum Bartolo, & toties facias, vt Bartoli doctrinas pro viribus assequi coneris, & tenere illum in studiis æmulaberis: licet illius ingenij adipisci arduitate etiam sperare nimium est: quod dari nisi à Deo non potest: sicut in simili de Cicer. dicit Plinius lib. 4. Epist. epistola 8. eius tamen Bartol. vestigia semper adorabis: vt de Virgilio dicit Statius in fine libri Thebaidos, ibi: Nec tu diuinam Aeneida tenta: Sed longè sequere, & vestigia semper adora. Dixi quòd æmularis Bart. nam stultissimum est ad imitandum non optima quæq; præponere, vt inquit Plinius libro 1. Epist. epistola v. & lib. vij. epist. ix. Cùm Bartolum benè videris, legas alios dignos autores ex his, quos suprà memorauimus: & semper notes & excerpas quæ *Excerptare* digna inueneris, vt facere consueuerunt omnes illustres viri. Et tua memoria debilitatem artificio styli & pugillarum iuuabis. Ad id te inuitat epistola Plinij v. in lib. iij. quæ incipit, Pergratum. Ideo dico, quòd videas alios: quia quantum plures respicies, tantum magis proficies: quia non est vnus, quantum præstet, imitandus præcipuus & solus: quia nunquam par sit imitator auctori. Hac rei natura est. Semper enim veritate similitudo minor est: vt dicit Seneca in prologo Declamationum suarum. Præterea, sicut terræ variis mutatisque seminibus: ita ingenia nostra nunc hac, nunc illa meditatione recoluntur: vt inquit Plinius lib. vij. Epist. epistola ix, quæ incipit, Quæris.

Lauda-

- Regula iur.* Laudarem, quòd nouitijs memoriæ commendaret titulum de verb. sig. & titulum de reg. iur. ff. & regulas iuris, de quibus in Sexto, singulis diebus aliquas: nam & animum recreant ipsarum varietate, & plurimum conferunt. Sunt enim principales clauis iuris: quibus est inherendum tanquam Bonon. carocio: vt dicit glossa in l. omnis diffinitio. ff. de reg. iur. quinimo illas ignorare, lata culpa est. Deinde profectus cum rusticatur aut peregrinatur, potest secum cõferre Dylum de reg. iur. quo non puto esse vtilius opusculum, & magis variũ. Consulat vnusquisq; sibiipsum illum videat autorem, ad cuius cognitionem ingenium ardentius excitatur, & per cuius amulationem credat melius legitimos assequi thesauros. Tempore vacationum repetat quæ audierit, viderit, legerit: & commendet memoriæ ea quæ fuerint notatu digna. Felix ille, cuius memoria fuerit bonæ fidei, quæ in promptu reddit sibi credita: vt inquit Seneca in prologo Declam. suarum. Quòd si memoria tua fuerit infidelis cuscis, committas excepta stylo & pugillaribus, vt prædixi: & quicquid dixeris, audieris, egeris, in die, vesperi commemorabis, vt inquit Cicero in lib. de Senectute, & ad hoc studium in secessu habendum, videat epistola Plinij 9. lib. 7. quæ incipit, Quæris. quæ est elegans ad hoc:

DOCUMENTVM VIII.

- Nouus Iulianus.* **C**ONSULO Nouitio, donec Nouus Iulianus appellatur, id est, durate primo anno, vt nunquam curet ad ostentationem arguere: curet scire potius, quàm apparere: discat, non videri doctus, sed esse quærat, iuxta consilium moralis viri Alberti caudicis Brixiensis. Pars enim scientiæ est, scire quòd nescias. De omnibus sibi ignotis diligenter interroget, quorum possit esse capax. Nam si non purgauerit aliquid erroneum, quod ipsum faciebat mussare: illud inde continuo transiret in habitum, & faceret apostema, id est, esset causa multorum errorum. Vnde Martialis: Discendi modus est dum te nescire videbis: Discet, sed absidue, discet, sed vt sapias. Sumpta parum prodest quæ mox emittitur esca: Bos quibus est pastus, ruminat hæc eadem. Quinimo fortasse melius faceret, si secundo anno quo Edictalis vocatur, ab argumentatione ostentandi causa abstineat. Ille solent esse fructuosæ contentiones, quæ secreto fiunt inter collegiatos in collegij ordinis literarij: vt in domo sapientiæ Senensis, & similibus: quo secreto genere disputandi nihil syncernus, aut simplicius, aut melius. Refert Aulus Gellius l. cap. ix. quòd cum quis exploratus à

tus à Pythagora, idoneus inuentus fuerat recipi in disciplinam, statim iubebat certum tempus tacere: non omnes idem, sed alium aliud tempus pro æstimato captu solertia: sed non minus quàm tacuit quàm biennium. Reperi etiam quod Hippocrates cum discipulos suscipiebat, antequàm doceret, iuramentum ab eis extorquebat inter cætera, vt silentium, sermonem, incessum, mansuetudinem habituum, morumque seruaerent. Tertio anno quo Papinianista vocabatur, audacter incipiat, & disputationis genus ad utilitatem frequenter, non ad pompam. Disputationis enim multiplex & mira est utilitas: vt luculentissimè ostendit eloquentissimus vir Leonardus Aretinus in opusculo quod ædidi de utilitate disputationis. Quarto anno quo Græco vocabulo ab antiquitate vocabatur Hircos, in præcæm Digestorum. §. sed quia solitum quod glossa ibi exponit, quasi subtiliter videns: quod opinor dictum, quia hircus est oculorum angulus, secundum Seruium grammaticum. Hinc apud Virgilium: Transuersa tuentibus hircus, id est, oculis in hircos, hoc est, in angulos retortis. Vnde scholaris qui studuit tribus annis, & inchoauit studere quarto, fortasse ideo Hircus dicitur, quia sit conueniens vt oculos habeat fixos, & speculationi diu intèros, & eundem in locum directos: hoc enim facere solent cogitabundi, vt supra in domo recolende memoriæ do. Angeli de Perigliis, de Perusio, de quo supra. Vel ideo Hircus: quia sicut sanguis hirci frangit adamantem lapidem durissimum: sic scholaris qui iam tres annos studuit, omnem duram & perdifficilem materiam iam tractare potest. Est enim tempus speculandi, & pensitandi. Sit igitur in continuatione & colluctatione legali, vt cum opus fuerit, in corona denique hominum acri magnoque iudicio ab origine causisque primis repetat, discernat, expendat, ponderet, colligat, concludat: & omnem hæsitacionem dubitationemque redundantem resoluat & in audientium animis aculeum relinquat: quo fiet, vt in disputando, per usum, qui est magister egregius, fiat incomprehensibilis & lubricus: & ianuam famæ patefaciat per illas actiones. Radices disciplinæ sunt amara, fructus dulces, secundum philosophum. Patienter igitur ferat omnem laborem, quia labor improbus omnia vincit. Quinto anno Coloritæ vocantur, vt in dicto præcæmio Digestorum, de his nominibus habetur. Iam enim sciunt colorare verba casibus legitimis, arcanis eis reseratis. sciunt vt legum inductionibus cogruenter, quod est potissimum: vt l. non solum. §. qui pilum. ff. de excus. tut. ibi, rectè adaptas omnibus

Papinianista
sta.

Quando
disputandum.

Hircos;

Coloritæ.

Disputati
onis vtili-
tas.

bus similibus. & iste inducēdi modus imitatione maiorum potissimè habetur, & disputationis vsu coalescit. Audi Leonardum in præallegato opusculo de vtilitate disputationis, dum dicit: Nam quid est, per Deos immortales, quod ad res subtiles cognoscendas atq; discutiendas plus valere possit, quàm disputatio: vbi rem in medio positam, velut oculi plures vndique speculentur: vt in ea nihil sit, quod subterfugere, nihil quod latere, nihil quod valeat omnium frustrari intuitum. Quid est quod animū fessum atque labefactatum, & studia longitudine otij & assiduitate lectionis plærung; fastidientem magis reparat atq; redintegret, quàm sermones in corona cœtuq; agitati? Vel gloria si alios superaueris: vel pudore si superatus fueris, ad legendum atq; perdiscendum vehementer incenderis. Quid est quod ingentum magis acuat, quod illud callidius versutiusq; reddat, quàm disputatio? cùm ibi necesse sit vt momento temporis ad rem se applicet, viq; verborū se reflectat, colligat, concludat: vt faciliter intelligi possit hac exercitatione exercitū, ad cætera discernenda fieri velociorē. Paulò infrà subdit: Itaq; ego, qui vestra vtilitatis sum avidus, quiq; vos quàm maximè florentes in studiis vestris videre cupiam, nō iniuria vobis irascor: si quidem hunc disputandi vsū, ex quo tot emanāt vtilitates, negligitis. Etenim absurdum est intra parietes, atq; in solitudine secum loqui, multaq; agitare, si in oculis hominum, atque in cœtu, veluti nihil sapias, obmutescis. Et quæ vnā aliquam vtilitatē in se habeant, ea magno labore prosequi: disputationē verò, ex qua permultæ vtilitates proficiuntur summa cum iocunditate, nolle attingere. Nam velut is agricola improbandus est, qui cùm liceret ei fundum vniuersum excolere, saltus quosdam steriles arat: partem verò quāpiam eius fundi pinguisssimam, atq; vberrimam relinquit incultam: sic reprehendus est is, qui cùm omnia studiorum munera adimplere possit, cætera quàmuis leuora accuratissimè obit: disputandi verò exercitationē aspernatur, & negligit: ex qua tot fructus colliguntur vberrimi: vt per eum ibi latius. Et hoc est quod dicere voluit Iurisconsult. in l. munerū. §. mista. ff. de muner. & honor. ibi, Herennius Modestinus, & notando, & disputando, bene & optima ratione decreuit.

DOCUMENTVM IX.

Disputare
quilibet. **T**IBI consulo, vt si disputaturus in corona fueris, nunquam temerariè illud onus suscipias, respondendi de singulis, de quibus

quibus fueris interrogatus. Licet enim Valerius libro viij. cap. antepenultimo, cōmendat Gorgiam Leontinum, ætatis suæ cum Gorgi.^o Leontinus
 Stos præstantem: eò quòd primus in conuentu ausus sit poscere, qua de re quisque audire vellet: & ideo ei (vt idem dicit) vni-
 uersa Græcia in templo Delphici Apollinis solido ex auro sta-
 tuam posuit: cùm cæterorum ad id tempus auratas collocasset:
 beatus tamen Hieronymus in opusculo contra Ioan. episcopum
 Hierosolym. Origenis scilicet asserctorem, sic inquit: Gorgiam
 Leontinum cuncti philosophi & oratores lacerant, quòd ausus
 sit publicè sella posita polliceri, responsurum se de qua quisque
 re interrogare voluisset. Sed de nouissimis agamus. Tempore Baldus re-
 quò illustis dom. Bald. de Perusio legebat Papiæ, quidam dom. *prehendit*
 Philippus de Rhegio, qui fuerat doctior omnium terè illorum *quendam*
 doctorū Papiensium, & apud eos erat maximæ autoritatis, cùm *legulesum*
 multis annis postea legisset Paduæ, rediens Papiam, in principio
 sui aduentus publicè pollicitus est, se velle respondere de quolibet
 in materia vltimarum voluntatum. dom. Bald. ibi præsens
 interrogauit eum, dicēs: Vbi habemus nos, quòd substitutio vul-
 garis facta in legato, non comprehendat nisi casum, Si voluerit:
 & facta in hæreditate, comprehendit casum, Si noluerit, vel non
 potuerit: vt l. cùm proponas. C. de hæredi. instituen. Breuiter
 ille dom. Philippus obmutuit: & Baldus tunc aperuit librum, &
 legit text. legis, pater Seuerinam. ff. de condit. & demonstr. vbi
 erat casus secundum vnam lectionem. vnde illi cathedranti re-
 sultauit magna confusio. Hæc refert dom. Paulus de Castro in
 dicta l. pater Seuerinam. dicens: Caueas à talibus actibus præ-
 sumptuosis, quia solus Deus nouit omnia.

DOCUMENTVM X.

CONSULO scholari, quòd in disputando solis textuum alle *Text. alle-*
 gationibus inhæreat: non vt quidam inepti, aut inexperti *gandi.*
 faciunt, qui arguendo gloss. allegant, & Doctores, absque iuri-
 um allegatione: illo enim nihil apud doctores ineptius. Contra *Argumen-*
 istos exclamat glossa in l. sed licet. ff. de offic. præsid. si volueris *tandi mo-*
 aptè arguere in forma legis congruente: vt aris argumentan- *dns.*
 di modis, quos ædidiit subtilis doctor Iacobus de Butr. vel illis,
 quos ædidiit Albericus de Rosate: vel illis, quos Baldus inseruit *Solutionis*
 in l. conuentulam. C. de episcop. & cleric. Si verò fueris re- *argumen-*
 sponsalis, tunc vt facile declines omnia argumenta tibi facta, vi- *torum cau-*
 deas Odofredum in proœmio. florum. in princip. & ibi Bald. qui sola.

*Studere
extra pa-
triam.*

*Bononie
tempore
AZonis
erant decē
millia scho-
larium.*

mira quadam dexteritate instruit omnem argumentandi vim al-
tero de tribus modis posse repellī & declinari: scilicet per Aliter
& aliter, per aliud & aliud, & per Secundum quid, non simpliciter.
Quod qualiter intelligatur, & practicē adaptandum sit, bel-
lissimē explicat ibi Baldus, quem omnino videas. Hæc si seruau-
ris, optimus quoque iudiciorum tam athleta quàm gubernator
euades in omni æuo locoq; fœlix: vt dicit text. in dicto præmio
fforum. §. discipuli. faciliusq; cōtinget, si patriam propriam sue-
ris egressus gratia studiorum: nam in propria patria multa di-
uertit, vt dicit dominus Simon de Burhano Cardinalis Medio-
lanēs. in præmio Clement. & si egredi decreueris, eligas locum
vbi sint celebres Doctores, & vbi sit numerosa multitudo scho-
larium: prout erat Bononia tempore dem. Azonis, quo tempo-
re ibi erant decem millia scholarium: vt refert Odof. in Autent.
habita. C. ne filius pro patre. vbi refert. q̄ semel propter multi-
tudinem magnam orta contentione inter scholares Lombardes
& Thuscōs, ciuitas illa fuit in magno periculo: nemo enim pote-
rat coercere illos. & vt facilius coerceri possent, in futurū de con-
cordia tunc renuntiarunt priuilegio Iudicum: de quibus in dicta
Autēt. & in criminalibus se submisserūt iurisdictioni Potestatis.

Facio igitur finem. Quo ad præmissa, licet prædicta parua
sint & talia quæ auribus & ingenius vestris cultissimis tanquam
puerilia (non dubito) & diminuta videbuntur, aut fortasse non
carentia rubore, cum & ego ipse alterius consilio in prædictis &
aliis indubitanter indigeam: sed tamen syncerē locutus sum,
quasi mecum loquens. Vos diligentia vestra omnem finislerita-
tem & ineptitudinem emendabitis, & in melius reformabitur:
potissimē, cum omnia prædicta absque diligenti præmeditati-
one adiderim.

COMPILATIO IURIS CIVILIS.

*Discipuli
amēt præ-
ceptores.*

VERVM quia suprà in tertio consilio dato dictum fuit,
quod discipuli debent amare præceptores: vt habetur
etiam apud Quintil. lib. 11. institutionis oratoria, vbi
dicit: Discipulos moneo, vt præceptores suos non mi-
nus quàm ipsa studia ament: eosq; parentes existiment, non qui-
dem corporū, sed mentium. Plurimum hæc pietas discipulis pro-
derit, nam ita & libenter audient, & dictis credent, & similes fiet

si con.

ri concupiscunt. Sint læti & alacres in conuentu aliorum: emen-
 dati non irascantur: laudati gaudeant. Nam vt illorū officium
 est docere: sic horum, præbere se dociles. Doctrina enim coalescere
 re nequit, nisi sociata tradentis atq; accipientis concordia. Cūm
 sim vtilitatis vestre audis, & optem quod per vos iacta sint bona
 fundamenta, & ab origine causisq; primis intelligatis, vt dicitur
 in l. i. ff. de iust. & iur. visum est in signum mei in vos animi ali-
 qua præmittere acuentia ingenium, quæ non reperietis alibi tra-
 dita, & paucis sunt nota: & quæ ignorare, est lata culpa, scire au-
 tem, plurimum affert decoris: ne illotis manibus templum sacra-
 tissimum iustitiæ opus C. & ff. ingrediamini: vt in l. i. ff. de ori-
 iur. iur. et a l. ij. §. has itaq; C. de ve. iur. enu. Videamus ergo quæ
 sit causa efficiens, materialis, & finalis libri C. & ff. in hac scien-
 tia legali. Quidam (vt Azo) dixere, quod causa efficiens libri *Causa effi-*
 C. est Iustinianus imperator: alij dixerunt, quod fuit ipse Deus, *ciens iuris.*
 cuius minister fuit Iustinianus: & hoc not. in Authent. de her. &
 sal. in rubr. hoc probari videtur ex eo, quia lex est inuentio & do-
 num Dei. l. ij. ff. de legibus. Item leges suere per ora principum
 diuinitus promulgatæ: vt l. ij. C. de ve. iur. enu. & l. fin. C. de præ-
 script. longi temp. & hoc tenebat antiquus doct. Iac. de Ran-
 gnei Lotharingus. Glossator vester Accursius breuiter se expe-
 diuit, dicens vñ acum Azone, quod causa efficiens fuit Impera-
 tor Iustinianus: vt no. in rub. ff. de iureiur. Tertij quidam mitun-
 tur conciliare, dicentes, quod causa efficiens potest considerari
 tripliciter: scilicet, proxima, remota, & magis remota. Causa ef- *Triplicis*
 ficiens proxima primi voluminis C. Iustiniani fuerunt illi decem *causa effi-*
 illustres compilatores, qui numerantur in prima & secunda con- *ciens.*
 stitutione Codicis, scilicet, Ioannes, Leontius, Phocas, Basili- *Decem cõ-*
 des, Thomas, Tribonianus, Constantinus, Theophilus, Diosco- *pilatores*
 rus, & Præsentinus. Isti commissione dom. Iustiniani compilaue- *codicis.*
 runt primum C. Iustinianum, commissio eis data patet in prima
 cõstitutione C. Confirmatio verò dicti C. ab illis cõpilati patet
 in secunda cõstitutione illius voluminis. Causa efficiens pro-
 xima C. emendati, id est, codicis repetitæ prælectionis, quem ho-
 die habemus, fuerunt quinque illustres viri, ab eodem Iustina-
 no electi: scilicet, Tribonianus, Dorotheus, Menna, Constanti-
 nus, & Ioannes: vt patet in cõstitutione quæ incipit, cordi. C. *Iustinianus*
 decem. Iustin. cod. Causa efficiens remota fuit Iustinianus
 imperator, cuius autoritate compilatio facta fuit: & qui post
 compilationem confirmauit: vt patet in d. prima cõstitutione,

& secunda, & tertia, & in l. ij. constit. omnia enim. C. de vet. iur. enu. Iste Iustinianus imperator fuit XI III. in Oriente. Cucurrerunt ab vrbe condita vsque ad tempora sui imperij, secundum computationem quam puto veriore, mille & quadringenti penne anni: vt exprimitur in l. i. §. cumque hæc materia. & l. ij. in prin. versic. erat enim mirabile. C. de vet. iur. enu. Ab vrbe vero condita vsq; ad aduentu Christi cucurrerunt anni septingenti quinquaginta: vt patet in chronicis quas veriores puto. Ab aduentu vero Christi vsq; ad tempora imperij Iustiniani prædicti cucurrerunt anni sexcenti quadraginta septem vel circa. Assumpsit imperiu præfatus Iustin. die. i. Aprilis, anno Domini nono IES V Christi D. C. XLVII. indictione v. vt probatur in Aut. vt præpo. nom. imp. §. si qua verò. & ibi notatur, iuncta data, de qua in ij. & iij. constit. C. & l. ij. de vet. iur. enu. si rectè inspiciantur. Imperauit aut annis xxxix. fuit iste Iustinianus positus in catalago sanctoru, vt refert Bart. in. i. rubr. C. & in præmio ff. de vet. super prima rub. Cæterum in signis doct. dom. Ioann. Fabri Aquitanicus super rubr. præmij Institutio. dicit se vidisse nomen Iustiniani scriptum in catalago sanctorum calendis Aug. Gennadius etiam, qui persecutus fuit libellum Hieron. de viris illustribus ecclesiasticis, ponit Iustin. inter illos. Quod ad sacras leges attinet, notandum quod Iustinia. imperator in primordio sui imperij commisit præfatis decem illustribus viris, vt visis an-

Decem cõpitiuis codicibus, Gregoriano, Hermogeniano & Theodosiano, latores Co & multis constitutionibus extrauagantibus a Theodosio imperatore & successoribus factis, nouum codicem Iustinianum ædicerent. & hoc patet in i. constitut. C. sub rubr. de nouo cod. facien. & colligitur ex constitutione ij. quæ incipit, cordi, ibi, primordio nostro. Supradicti decem illustres compilatores Cod. Iust. ædiderunt illum anno 111. imperij domini Iustini. tempore consulatus Decij, anno domini nostri IES V Christi D. C. XLIX. indictione v 11. Et eo anno v. Idus Aprilis, id est, nona die Aprilis dominus Iustinian. illum codicem confirmauit: vt probatur in tit. C. de Iust. co. cõfirman. in fin. constitutionis ibi posito: iun-

Liber ff. tis his quæ præmissa sunt. Post hæc Iustinianus imperator uertens animum ad enucleanda innumera & immensa prudentiæ veteris volumina, commisit sex illustribus viris, videlicet Tribuniano, Constantino, Theophilo, Dorotheo, Anatolio, & Cratino, vt vnâ cum aliis decem doctissimis viris excellentissimis causarum patronis apud partes Orientales, videlicet, Stephano, Memna,

Mlema, Prodcio, Eutolino, Timotheo, Leonide, Leontio, Platone, Iacobo, Constantino, & Ioanne. legerent immensa prudentia veteris volumina, & sub compendio redigerent in vnum Codicem, distinguendum in quinquaginta libros, omnem Romanam sanctionem continentes, quæ ab vrbe condita, & à Romuleis descendit temporibus, iam confusam per tanti temporis lapsum: & tot veterum dispersa volumina vno codice indita ostenderet; fuitque his data à Iuliano amplissima autoritas corrigendi, ac diminuendi: vt probatur in l. l. C. de vet. iur. enu. Tandem iste Tribunianus magister huius operis legitimi, vnà cum aliis sexdecim prænominatis compilarunt, & enuclearunt ex immensis patrum voluminibus Pandectas & Digesta: videlicet, quinquaginta libros. fforum, quos habemus: quod opus velut sacratissimum templum consecratum dom. Iustin. approbavit & confirmavit anno viij. sui imperij, & iij. consulatus sui: anno Domini D. C. LIII. indictione XII. tertio calend. Ianuarij, id est, penult. die Decembris, vt ipse Iulianus attestatur in l. ij. C. de vet. iur. enu. col. vlt. §. leges autem. Hic est notandum, qd ideo semper Tribunianus præfuit vt magister legitimo operi prædicto, tum quia vltra legum peritiam experientia rerum decoratus erat: tum quia antiquæ sapientiæ librorum copiam ipse maxime præbuit, in quibus multi fuerunt etiam ipsis eruditissimis hominibus incogniti, vt dicit text. in d. l. ij. §. in presenti autem. Estq; hic singulariter aduertendum ad vnum, quod dicta antiquitas commentatorum iuris nostri ignorauit, quod continebant dicta veterum immensa volumina pene tricies centena millia versuum: & duo millia librorum: vt d. l. ij. & in præmio Institutionum, & ff. veteris. Digesta noua quæ hodie habemus iuris enucleati, continent pene CLV. millia versuum, & L. libros, vt d. l. ij. & in aliis locis præalleg. Vellent scire quidam hoc dictum. Accursius glossator, qui omne verbum. fforum, glossauit: illud exponit, Versuum, id est, legum, seu paragraphorum, aut responsorum: quasi senserit, quod hodie Digesta quæ habemus, contineant CL. millia legum, vel paragraphorum, vel responsorum. Aduerte, quia Accursius noster, qui affirmavit se succurrisse tenebris iuris ciuilib: vt dicit in l. facta. §. si in danda. ff. ad treb. in hoc passu adduxit tenebras: hoc tibi demonstrabo ad oculum. Vt hui aliàs numerare omnes leges. fforum, quas habemus, videlicet ff. veteris, Infortiati, & ff. noui. Comperi qd in ff. veteri sunt duo millia noningentæ decem & octo. In Infortiatio sunt duo millia

Quid significet numerus versuum in legibus

*Numerus
legum.*

ducentis triginta quatuor. In Digesto nouo, duo millia, noni-
gentis octoginta tres. Et in summa leges. florū, videlicet, omniū
quinquaginta librorū, sunt octo millia cxx xv. Vnde patet ma-
nifestissimē, quod Accurs. noster in hoc dormitauit, puto, non
aduertens, & incaute glossam super hoc faciens. Cogitabam ali-
ās, q̄ exponi debuisset Versuum, id est, linearum: feci periculum
per numerum linearū s̄. veteris, Infortiati, & s̄. noui. reperi hoc
esse verissimū. Nam secundum computum meorū textuum, re-
peri s̄. verus constare ex quinquaginta milibus versuum, id est,
linearū. Infortiatum constare ex xxxix. milibus & quingentis
viginti lineis, s̄. verō nouum ex xliiij. millibus linearum. Vnde
in summa omnes quinquaginta. florū libri constant secundum
volumina mea ex centum vigintinouem millibus versuum, id
est, linearum, & quingentis viginti. Opinor, quod si quis com-
putaret numerum linearum pandectarum, quos sunt Florentia,
quod facile fieret per numerationem quaternorū, & nume-
rum chartarum: & per lineas vnus lateris, inueniret illas con-
stare ex centum quinquaginta penē millibus versuum, id est, li-
nearum: & ad hoc neminem reperi ante hac aduertisse. Sed accu-
rātius inuestigando quaerendum. Quid vult dicere text. dum di-
cit, quod olim erant tricies centena millia versuum: hodie verō
centum quinquaginta? Dicores fortasse, quod olim erant ter-
centena; id est, trecenta millia versuum, hodie verō centum
quinquaginta. Cogita quid dicas. nam eū n̄ olim essent duo mil-
lia librorum, hodie verō quinquaginta libri, & sic sit quadrage-
sima pars respectuē ad computum librorum: ergo respectuē
ad numerum versuum erit diuidia pars: & ideo expone tricies,
id est, trigesses, sicut vices, id est, vigesses. nam sciendum quod
omnia quae sunt supra centum, syncoptantur: vt tercenti, id est, ter-
centum. ducenti, id est, ducenti. quadrageni, id est, quadringen-
ti. infra centum verō non syncoptantur: vt quinquies, septies,
decies, centies, ducenties, tricenties, milies, decies milies, vices
milies, & ita deinceps. Caterū ita reperi exposita illa verba
Tricies & Vices à Prisciano in opusculo de numeris. Similiter
exponit eloquentissimus vir Laurentius Vallens. Romanus in
libro I. II. de Eleganti. linguae Latinae, sub rubr. de numeris.
Olim ergo erant tricies centena millia versuum, hodie centum
quinquaginta millia: & consequenter ex xx. partibus vna est
compendium. florū, quae habemus quo ad linearum numerum,
quod singulariter notabis, quia non reperi hoc expositum ab
aliquo

*Tricies cē-
tena millia
versuum.*

aliquo Iurista: de quo plurimum miror. His incidenter inter-
 missis: quæ non sunt extra rem, sed ex re, vt not. in l. i. super ver-
 bo, bene. si si cert. pet. Respondeo ad rem, & dico, quod Iusti-
 nianus cum edidisset Codicem Iustinianum, & deinde Digesta,
 vt prædixi, componi fecit Institutiones quas habemus, à Tribus *Institutio-*
 niano, Theophilo, & Dorotheo, ex institutionibus veterum, & nes.
 commisit inseri in illo libro Institutionum ea, quæ per constitu-
 tiones Iustiniani emendata essent: & ita factum est. Fuit autem
 consummata dicta ordinatio Romani iuris tribus annis: vt d.
 l. ij. §. omnia igitur. Post hæc ad vnum aduertens Iustini. quod
 anno III. sui imperij ediderat Codicem, & demum Digesta &
 Institutiones anno VIII. sui imperij, vt prædictum est: eun-
 dem Codicem, quem fecerat primo componi à decem illustribus
 viris prænominatis, fecit relegi, & iterum edidit propter aliquas
 constitutiones de nouo factas super quinquaginta Decisiones
 quas iussit inseri. Et hæc secundam editionem C. quæ dicitur repe-
 tita prælectio, commisit quinq; illustribus viris, videlicet Tribunian-
 no, Dorotheo, Menne, Constantino, & Ioanæ, & facta fuit dicta se-
 cunda editio, id est, Codex emendatus domini Iustiniani repetitæ *Codex e-*
 prælectionis quæ habemus: ite confirmatus à Iustiniano prædicto *mendatus*
 imperij sui anno x. & tempore sui quarti consularatus, & etiã Paulini:
 anno domini D. C. LVI. indictio. xiii. quarto Calen. Ianuarij, id
 est, xxviii. die Decembris: vt probatur C. de emendando Iustin. C.
 in constitutione, cordi. iunctis præmissis. Et huc C. iussit appellari
 Codicem domini Iustiniani repetitæ prælectionis, vt in dicta consti-
 tutione, cordi. Et ita dicta est prima rubri. C. Ideo aut dicitur Co-
 dex repetitæ prælectionis: nam apud veteres, quando post pri-
 mam editionem fiebat secunda editio, appellabatur à veteribus,
 Repetita prælectio: vt colligitur ex libris Vlpiani ad Sabinum: *Codex re-*
 & exprimitur in dicta constitutione, cordi. versic. in antiquis *petitæ præ-*
 etenim. Et ideo dicitur Repetitæ prælectionis, id est, secunda *lect.*
 editionis, quia præcedens lectio, id est, prima editio fuit repe-
 tita. Protestatus etiam fuit Iustinianus, quod si postea novas
 constitutiones ipsum tacere contingeret, illas congregabit in li-
 bro qui appellabitur liber Nouellarum constitutionum: vt pa-
 tet in eadem constitutione, versiculo, hoc etenim. Suadente
 postea varia rerum natura, Iustinianus multas constitutiones
 novas fecit, numero centum vel circa: quas hodie insertas habe-
 mus in lib. Authent. quæ factæ fuerunt ab eo (vt opinor) anno xi. *Liber Au-*
 sui imperij anno domini D. C. LVI. indictione xv. vt colligitur ex *tent.*
 F. iiii. textu

textu in Autent. vt præpò. nomen imper §. si qua verò, iunctis
 alijs præmissis. Hic notandum, quòd ex eo quòd Imperator (vt
Nouelle cõstitutiones paulò ante dicebatur) dixerat, quòd appellaret librum Nouella-
 rum constitutio, scilicet quem postea egeret: quòd Irnerius di-
 cebat librum Auten. quem habemus, non fuisse Iustiniã: quia
 non appellatur Nouellarum, sed Auten. adducebat Irnerius ra-
 tiones, quas ponit gloss. in d. constitutione, cordi. super verbo
 congregationes. & idem dicebat Placentinus, vt refert Bald. in
 l. humanum. C. de legib. Ioannes verò antiquus glossator dice-
 bat contrariũ, per text. in d. constitutione, cordi, scilicet, quòd li-
 ber Autenticorum fuit Iustiniã: & cum hoc transire videtur
 gloss. ibi, & in d. l. humanum. C. de legi. & Bald. in d. l. cordi. &
 Cynus, & Bald. in dicta l. humanum. Et ita tenendum præcul-
 dubio patet ex superscriptionibus cuiusque tituli, & ex data in
 multis titulis: & nominat ipsum in titulo, vt præponatur no-
 men imperatoris. & in titul. vt iudices sine quoquo suffragio.
 & in titulo, iusiurandum quòd præstatur ab his, & miror, quòd
 de hoc aliquis vnquam dubitauerit. Ratio tamen dubitandi po-
 tuit oriri ex eo, quia fertur reperiri quendam librum, qui dicitur
 liber Nouellarum, quem dicunt continere easdem constitu-
 tiones, quas continet lib. Autent. licet in aliquibus sit variã
 de quo lib. Nouellarum mentionem facit gloss. in Autent. hoc
 amplius. C. de fideicommissis. & doc. in Auten. res quæ. C. com-
Athericus. munia de lega. vnde egregius commentator Athericus de Ro-
 fate Bergamensis, quem refert do. Raphael Ful. in Autent. hoc
 amplius. C. de fideicommissi. dicit quòd liber Autent. quem ha-
 bemus, excerptus sit ex libro Nouellarum, vt compendiosior
 fieret. Vnde dicit, quòd liber Nouellarum erat multum proli-
 xus: dicit do. Raphaël, se nunquam vidisse dictum librum No-
 uellarum: do. Paul. de Cast. in dicta Autent. hoc amplius dicit,
 quòd liber Nouellarum fuit extractus de libro Autenticorum
 per breuiora verba, & magis apta. Item do. Paulus in d. Auten.
 res quæ. dicit non esse standum illi textui Nouellarum quan-
 do textui Autenticorum contradicit: quia de fide illius operis
 dubitatur. Bal. etiam in d. Auten. hoc amplius dicit, quòd præ-
 ualet textus Autenticorum, eo quòd ille liber Nouellarum non
 legitur in scholis. Sed ibi reliquit nos incertes, quis liber corri-
 gat alium: vel liber Nouel. vel liber Autent. Ego semper credi-
 di, & semper credam (donec conslet de contrario) quòd liber
 Nouell. tanquam de cuius fide dubitatur, & qui per studia uni-
 uersalia

uersalia non versatur, sit respuendus, & quod liber Auten. sit
 liber constitutionum à Iustiniano editus, & ideo illum glossa-
 uit Accursius, & etiam super illo fecit summam Ioan. Basianus
 Cremonen. & Azo, & illum studia receperunt, & plerique illu-
 stres commentatores commentauerunt, vt Iacobus de Beluifo,
 Bartol. & Angel. nec obstat l. humanum. C. de leg. nam illa lex
 fuit imperatoris Valentini, non Iustiniani: vt patet ex supra scri-
 ptione: ideo glo. ibi somniauit. Nec curandum de varietate sty-
 li: quia non ipse, sed illi quibus committebat, componebant, qui
 erant alii ab ipsis præmissis compositoribus Codicis. Adde præ-
 dictis, quod egregius doctor Odo. in Auten. cassâ. C. de sacro-
 san. Eccles. sic ait: Vnum sciatis, quod Autenticum, quod fuit
 compositum à Iustiniano, habet nouæ collationes. Postea quan-
 do venit Fredericus minor, misit has constitutiones ad ciuita-
 tem istam, scilicet Bono. vt Doctores legum adaptarent eas sin-
 gulis legibus sub congruentibus titulis. Doctores conuenerunt
 in sancto Petro, & aptauerunt, postea quid fecerunt? Dominus
 Vgol. post nonam collationem posuit librum Feudorum, & om-
 nes constituit. Frederici antiqui, & minoris, & aliquas leges
 Conradi imperatoris, & vocatur Decima collatio: sed pauci
 sunt qui habeant ita ordinatum in libris suis. Odo. Fredus hæc
 refert, & eum sequitur Bald. in præludiis Feud. in vers. porro.
 Aduertant ignorantes præsumptuosi, ne mordeant sibi labia
 reprehenses veritatis: quia ego vidi Odo. ita dicentem. Ad-
 uertat etiam nouitius, quod ante Autenticas quæ sunt insertæ
 in C. solet esse scriptum, Con. no. id est, Constitutio noua. Pa-
 tet ergo ex prædictis, quo tempore fuerit factus lib. Autentic. &
 qualiter fuit factus à Iustiniano. Item Autenti. quæ sunt in C.
 fuerunt insertæ de mandato Frederici secundi, qui regnabat an-
 no domini M c c x v. tempore Honorii tertij: item & tempore
 Gregorii noni: qui Greg. ix. decessit anno domini M c c x l j. de-
 mente Iulij. & deinde regnauit ipse Innoc. iij. qui fuit assum-
 ptus anno domini M c c x l i i j. die i. mensis Iulij. vt attestatur Ro-
 fredus in libellis iuris canon. in titul. ne sede vacante. & Ioann.
 And. eod. titulo, in additio. Iste Innoc. iij. Fredericum Ecclie-
 siam persequentem deposuit, & imperiali dignitate priuauit an-
 no domini M c c x l i i j. in consilio Lugdunensi: de qua deposi-
 tione habetur in c. ad apostolicæ. de re iudic. lib. v j. Est etiam
 notandum, quod cum bella fuissent inter imperium, & qual-
 dam ciuitates Lombardiæ tempore Henrici v j. & deinde Fre-

*Autē. ada-
 ptate ad
 C.
 Decima
 coll.*

Con. noua.

*Fredericus
 secundus.
 Greg. ix.*

Inno. iij.

*De pace
 Constātie
 facta.*

derici secundi minoris. ille Fredericus secundus fecit pacem cum dictis Lombardis in ciuitate Constantiæ: quæ pacis capitula, habentur pro lege, & allegantur à Doctoribus in l. imperium. ff. de iurisd. om. iudi. & alibi Bald. super dicta pace in ver. volumus, dicit ipsum pro lege allegari: & consuevit allegari hoc modo: vt in extrauaganti de pace Constantiæ: quam glossauit, & commentauit Odof. deinde Bald. etiam solemniter commentauit, reperto in archiuo Bononiensi apparere dictam pacem regifiratam: & dicitur conclusam anno domini Mccclxxxiiij. indictione prima. ann. xxij. sui imperii: regni verò anno xxxij. vij. calend. Iulii. Hæc ideo feci te scribere, quia Bald. in fine dicti commenti dicit, illam pacem fuisse factam post depositionem Frederici, & tamen concludit pro lege debere seruari: vt ibi videndum. Ista pax deberet esse situata in fine libri Feudorum post alias constitutiones eiusdem Frederici secundi in illo libro insertas. Vidisti quòd liber Autenti. est diuisus magistraliter in nouem Collationes: & postea superuenit liber Feudorum: quem Decimam collationem vocamus: vt supra dicebat Odof. & Bart. & ponit Bart. super rubrica extrauagantis, ad reprimendum. Deinde factæ fuerunt constitutiones, ad reprimendum, & constitutiones, quoniam nuper: ab Imperatore Henrico vij. anno domini Mcccviij. quas Bart. super rubri. appellat Vndecimam collationem, & glossauit illas tempore Caroli quarti, seu Ludouici, cum fuisset donatus pluribus insignibus, & priuilegiis à præfato Henrico: & dicta Bart. super dictis extrauagantibus puto maioris autoritatis aliquibus aliis dictis eiusdem alibi: quia magis digeste edidit tanquam glossas. Sed dicit aliquis, quomodo tibi constat de tempore approbationis Codicis, Digestorum, Institutionum, & cõpilationis Autenticorum, & aliorum predictorum: quo anno domini: quo anno imperi domini Iustiniani hæc acta sint, quo consulatu, & qua indictione? Respondeo, quòd hæc collegi ex enumeratione annorum, ab vrbe condita ad tempora imperii Iustiniani. Item ab vrbe condita ad aduentum CHRISTI. Item ab aduentu CHRISTI ad tempora Iustiniani. Item ex data quæ ponitur in secunda constitutione: & in tertia constitutione voluminis. C. & in l. ij. C. de veter. iu. enu. & ex tempore aperte posito in Autent. vt præponatur. & ex computatione chronicarum. Iterum dicit aliquis: Tu notas tempora Consulatus domini Iustiniani imperatoris: Si imperator, quomodo Consul?

Consul, quomodo Imperator? Respondeo, quod Imperator aliquando assu-
 mebat sibi consulatum vt quidam extraneus: & hoc erat quando sibi placebat: vt est textus in Autent. de con-
 sultibus. §. final. ibi, aduenit autē cum ipse annuerit trabea: &
 not. gloss. in proemio. ff. de iur. in fin. gloss. Iterum dicit aliquis,
 Tu dicis, quod Romana sanctio fuit triennio consummata: vt
 dicto §. omni. imò videtur quod quinque anni sunt lapsi: nam
 Codex primus fuit factus tertio anno imperii domini Iustinia-
 ni: liber verò. ff. de iur. in fin. est dictum. Gloss. aduer-
 tens ad hęc in ij. constitutione. C. §. final. super verbo, septima.
 dicit, quod aliqui opinantur quod duo anni fuerunt interposi-
 ti post compositionem primi Codicis ante inchoationem. ff. de
 Alii vero opinantur, quod immediatē post propositionem C.
 fuerit inchoata compositio. ff. de iur. in fin. & cum triennio consum-
 mata esset, biennio fuit superessum antequam publicaretur. Hu-
 ius rei non habetur certitudo. Credo ergo, quod voluminis cau-
 sa magis remota fuit ipse Deus, à quo lex & omniscientia: vt
 s. dicebatur. Sequeretur videre, quæ fuerit causa materialis le-
 galis sapientia. Azo super hoc in summ. C. in princip. multa ver-
 ba dicit acriter, & obscure loquens: ad cuius dicta in hoc om-
 nes refugiunt verum quia aliqui mordent dicta Azonis, si vo-
 lueritis ista videre, videte per Bartol. in proemio ff. presertim
 in lecturis antiquis, quæ dicuntur lectura Paduana. Videte
 etiam Bald. ibidem, & in l. i. ff. de iust. & iur. & per Ioan. Fabri in
 proemio Institut. Tertio videndum esset, quæ sit causa for-
 malis librorū iuris Ciuilis. Doctores consueverunt dicere, quod
 duplex est causa formalis: nam ex parte tractatus est diuisio o-
 peris in libros, librorum in titulos, titulorum in ll. legum in §§.
 paragraphorum in vers. opus enim constitutionum imperia-
 lium, de quibus supra dictum est, in duodecim libros diges-
 tum est, & conclusum, vt dicit textus in l. ij. in secunda coll.
 vers. omnia. C. de veter. iur. enu. Horū duodecim Librorū nouē
 sunt inserti in volumine Codicis, quæ habemus. Tres verò reli-
 qui sunt inserti in libro qui appellatur Volumē. Cōstat autē totū
 ius Cōstitutionū, & Decisionū imperialiū esse distinctū in dictos
 duodecim libros, in rubricas cccxlviij. leges quatuor millia quin-
 gētas sexagintaduas. Codex verò quem habemus habet rubricas
 cccxxj. leges verò tria millia, sexcētas, & 8. Illi verò tres libri Co-
 dicis, de quib⁹ in Volumine, habēt cxxvij. rubricas: leges verò nō-
 gētas liij. Digestū ver⁹ habet ru. clij. leges verò duo millia nō-
 gētas,

*Causa ma-
 terialis le-
 gum.*

*Causa for-
 malis.*

gentas, xxviii. Infortiatum habet rubri. 101. leges verò duo mil-
lia ducentas trigintaquatuor. Digestum nouum habet rubric.
clxxij. leges verò duo millia nongentas octogintatres. Summa
rubric. Digest. ccccxxxiiij. leges Digest. octo millia centum tri-
gintaquinque. Rubric. Institutionum xcix. non computato pro-
cemio. Rubri. Autenticorum xcix. Rubric. Feudorum. lxxxij. ij.
Capit. Feudorum quæ habentur cxxxj. Summa legum Digest.
octo millia centum quinquagintaquinque: legum verò Codi-
cij. librorum, quatuor millia quingentas sexagintaduas. Sum-
ma omnium legum Digest. Cod. & Voluminis, ponendo quem-
libet titulum Institutionum, & Autenticorum pro vna lege,
tredecim millia vigintiseptem. Et istud est mare per quod na-
uigas. Causa formalis ex parte tractandi idem est quod modus
agendi, qui multiplex est, Diuisionis, Ordinis, & Exemplorum
positionis, & Regularum traditionis, vt per Azo. loco præal-
lega. Quarto loco esset videndum, quæ sit causa finalis: & su-
per hoc dicas, vt per Azonem loco præalleg. & Doct. in dicto
procemio ff. veteris. Quinto loco esset videndum, cui parti

*Causa fi-
nalis*

*Cui parti
philoso-
phia subij-
ciatur.*

Philosophiæ supponatur iuris scientia, Et dicendum est,
quòd Ethicæ, id est, morali Philosophiæ. Tractat enim
de moribus: vt dicit text. in l. i. ff. de iust. & iure,

Reliqua considerate per vos, & studio in-
uigiletis: vt tandem consequamini,
quod communiter optamus,
quod vobis conce-
dat altissimus

Deus.

A M E N.

TITVLI IVRIS VTRIVSQUE, ORDINE

ALPHABETICO DIGESTI:

*Numero paginarum, quibus singuli
continentur adiecto.*

A.	Auro & argento legato	110
DIGESTI VETERIS.	Adimendis legatis	112
A Doptionibus, & Emancipationibus pag.10	Ad legem Falcidiam.	115
Alienatione iudicij mutandi, & suscipiendi, causa facta. 25	Ad Senatusconf. Trebell.	116
Ad legem Aquiliam 37	Assignandis libertis	126
Ad exhibendum 40	Ad senatusc. Tertullian.	132
Alex. lusu, & aleatoribus 42	DIGESTI NOVI.	
Ad leg. Rhodiam de iactu 51	Aqua pluvia arcenda	134
Ad Senatusconsultum Macedonianum. 53	Ademptione libertatis	137
Ad Senatusc. Velleianum 56	Ad leg. Aeliam Sentiam	138
Actionibus empti & venditi. 63	Acquirendo reru dominio	141
Aestimatoria actione 64	Acquirenda, vel amittenda possessione	ibid.
Aedilitio edicto, & redhibitoria 71	Aqua quotidiana & estiva.	160
INFORTIATI.	arboribus cadendis	164
Actione rerum amotarum 83	Actionibus & obligationibus	171.
Agnoscentis liberis, vel parentibus, vel patronis vel libertis ibid.	Acceptilationibus	176
Administration & periculo tutorum, vel curat. qui gesserunt vel non 89	Arborum furtim caesarum.	181
Autoritate & consensu tut. ib. 192	Abigeis.	184
Acquirenda hereditate 102	Accusationibus, & inscriptionibus	199
Annis legatis 107	Ad leg. Iuliam maiestatis	191
Alimentis & cibariis legatis 110	Ad legem Iuliam de adulteriis & stupro	ibid.
	Ad legem Iuliam de vi publica	192
	Ad leg. Corneliam, de sicariis, & veneficis.	193
	Ad legem Pompeiam de parricidis	194
	Ad le-	

R V B R I C A E

Ad leg. Corneliã de falsis. ibid.	Bonis damnatorum	201
Ad leg. Iuliam repetundarum	Boniseorũ qui ante sententiã mortẽ sibi conficiuerunt	202
195.		
Ad leg. Iul. de annonã	ibid.	
Ad leg. Iul. peculatus	196	DIGESTI VETERIS.
Ad leg. Iul. de ambitu	197	Constitutionibus principum.
Ad leg. Fauã de plagiaris. ibi.	Calumniatoribus	23
Ad Senatusconsultum Turpilianum	198	Capitis diminutione
Appellationibus, & relationibus	204	Comunia prædiorũ tam vrbanorum quã rusticorum
A quibus appellare non licet	205.	Conditione causã data, causã non sequuta
Appellationibus recipiẽdis vel non	206	Conditione ob turp. causã
An per alium causę appellatio num reddi possint	208	Conditione indebiti
Apud eum à quo appellatur, aliam causã agere compellendum	209	Conditione sine causã
Ad municipales, & de incolis	213.	Conditione furtina
Albo scribendo	214	Conditione ex lege
Administrationibus rerum ad ciuitatem pertinentium	216	Conditione triticaria
		Constitutã pecunia
		Commodatũ, vel contraria
		Compensationibus
		Contrahenda emptione
		INFORTIATI.
		Concubinis
		Cõfirmãdo tutore vel cur.
		Contraria & vtili actione tutela
Bonorum possessionibus	118	Curatoribus furiosis dãdis.
Bonorum posses. infanti furioso, & competenti	119	Conditionibus institutionum
Bonorum possessione cõtra tabulas	119	100
Bonorum possessionibus secundum tabulas	123	Conditionibus & demonstrationibus, &c.
Bonorum possessionibus ex testamento militis	124	Collatione bonorum
Bonis libertorum	126	Collatione dotis
		Coniungendis cum emancipato liberis eius
		Carboniano edicto
		DIGESTI NOVI.
Bonis autoritate Iudicis possidendis, vel venund.	148	DIGESTI NOVI
		Collusione detegenda
		Confes

DIGESTORVM.

Confessis	147	E	
Cessione bonorum	ibid.	DIGESTI VETERIS.	
Curatore bonis dando	150	Eo per quem factū erit, quo mi-	
Cloacis	162	nus quis in iudicio sistat	18
Concussionibus	183	Edendo	19
Crimine expilatæ hæreditatis	186.	Eo, quod metus causa gestum	
		erit	23
Crimen stellionatus	ibid.	Ex quibus causis maiores xxv.	
Collegis illicitis, & corporibus	187.	annis in integrum restit.	25
		Eo quod certo loco dari oport-	
Custodia & exhibitione reo-		tebit	49
rum	190	Exercitoria actione	50
Cadaveribus punitorum	204	Fuictionibus & stipulationibus	
Captiuis, & postlimin. reuersis,		dupli	72
& redemptis ab hostib.	211	Exceptione rei venditæ	73
Castrensi peculio	212	Excusationibus & temp. eorum	
Censibus	219	91.	
	D	Eo qui pro tutore vel curatore	
Dolo malo	pag. 24	negotia gessit.	94
Depositi	57	DIGESTI NOVI.	
Distractione pignorum, vel hy-		Exceptionibus, seu præscriptio-	
pothecarum	70	nibus, & præiudiciis	168
Donationibus inter virum &		Extraordinariis criminib ⁹	182
vxorem	79	EffraCTORibus, & expilatoribus	
Diuortis	80	185.	
	INFORTIATI.	Eum qui appellauerit in pro-	
Dote prælegata	108	uincia defendi	209
	DIGESTI NOVI.	F	
Damno infecto, & de subgru-		DIGESTI VETERIS.	
dis & protectis	133	Feris, & dilationibus, & diuer-	
Donationibus	135	sis temporibus earum	19
Donationib ⁹ causa mortis ibi.		Fideicommissaria hæreditatis	
Diuersis, & temporalibus præ-		petitione	29
scriptionibus	169	Finium regundorum	38
Doli mali, & metus exceptione		Familia herciscundæ	ibi.
170.		Fide instrumentorum	75
Duobus reis constituendis.	173	Fundo dotali	79
Decurionibus, & eorum fami-		INFORTIATI.	
liis	214	Fideiussoribus, & nominatori-	
Decretis ab ordie faciendis	216	bus, & hæredibus tutorū.	94
		Fun-	

R V B R I C A E

Fundo instructo, & instrum-		Iurisdictione omnium Iudi-	
to legato	109	cum	16
	DIGESTI NOVI.	In ius vocando	ibid.
Fideicommissariis libertatib ⁹ .	137	In ius vocati vt eant, vel sol-	
Fluminibus, & ne quid in flu-		uant	17
mine publico fiat	157	In integrum restitutionibus	23
Fonte	162	Iudicis, & vbi quis agere debe-	
Fideiussores, & mandatori-		at	27
bus	174	Inofficioso testamento	28
Furtis	179	Interrogatoriis actionibus.	40
Furti aduersus nautas, caupo-		Iureiurando siue voluntario,	
nes, stabularios.	180	siue necessario	44
Furibus balnearis	185	In litem iurando	45
	G	Institoria actione	52
	INFORTIATI.	In rem verso	55
Gradibus affinitatis	129	In diem adiectione	60
	DIGESTI NOVI.	In quibus causis pignus vel hy-	
Glande legenda	165	potheca tacite contrahitur	
	H		67
	DIGESTI VETERIS.	Iuris & facti ignorantia	76
		Iure dotium	78
His qui sunt sui vel alieni iuris			INFORTIATI.
pag. 10		Impensis in rebus dotalibus fa-	
His, qui notantur infamia.	21	ctis	83
His, qui deiecerunt, vel effude-		In iusto, rupto, & irritato facto	
runt	38	testamento	98
Hereditate, vel actione vendi-		Iure deliberandi	101
ta	60	Iure codicillorum	105
His quæ in testamento delen-			DIGESTI NOVI.
tur	98		
Hereditibus instituendis	99	Iure aurcorum annulorū	158
His quæ pœnæ nomine relin-		Interdictis	151
quuntur	112	Itinere actuq; priuato	160
His quæ pro non scriptis habē-		Iudicatum solui	177
tur	113	Incendio, ruina, naufragio, na-	
His quibus vt indignis legata		ue expugnata	181
aueruntur	ibid.	In iniuriis, & famosis libellis	182
	I	Interdictis & relegatis	202
	DIGESTI VETERIS.	Iure fisci	210
Instituta & iure	pag. 7	Iure immunitatis	215

DIGESTORVM.

	L	
DIGESTI VETERIS.		Manumissionibus quę seruis ad vniuersitatem pertinentibus imponuntur ibi.
Legibus, & Senatusc. & longa consuet. pag. 9		Manumissis testamento 137
Lege commissoria 60		Migrando 167
Locati & conducti 64		Muneribus, & honoribus 214
INPORTIATI.	N	
Legitimis Tutoribus 88	DIGESTI VETERIS	
Legatis & fideicommissis 1105	Ne quis cum qui in ius vocatus est, vicinat pag. 17	
Legatis & fideicom. II. 106	Negotiis gestis 22	
Legatis & fideicommissis III. 106	Nauta, caupones stabularii 27	
Liberatione legata III	Noxalibus actionibus 38	
Legatis præstandis contra tabulas honorũ post. petita 120	Nautico scenore 74	
Libertis vniuersitatum 126	DIGESTI NOVI.	
DIGESTI NOVI.	Noui operis nuntiatione 133	
Liberali causa 139	Natalibus restituendis 139	
Locus & itineribus publicis 155	Ne de statu defunctorum post quinquenniũ queratur 140	
Loco publico fruendo 156	Ne vis fiat ei qui in poss. missus est 154	
Libero homine exhibendo 165	Ne quid in loco sacro fiat 155	
Libertis exhibendis, vel deducendis 166	Ne quid in loco publico vel in nere fiat ibid.	
Litigiosis 171	Ne quid in flumine publico ripaue eius fiat 157	
Libellis dimissoriis 207	Nouationibus, & delegationibus 175	
Legationibus 216	Nihil nouari appellatione interposita 207	
M	Nundinis 217	
DIGESTI VETERIS.	Proxenetis 218	
Minoribus xxv. annis pag. 24	O	
Mortuo inferendo, & sepulchro edificando 43	DIGESTI VETERIS.	
Mandati 58	Origine iuris, omniũ magistratuũ, & succes. prud. pag. 8	
INPORTIATI.	Officio Consulis 12	
Magistratibus conueniendis & eorum heredibus 95	Officio præfecti prætorio ibi.	
Militari testamento 102	Officio Præfecti vrbis 13	
DIGESTI NOVI.	Officio Quæstoris 14	
Mortis causa donationibus & capionibus 135	G Offi-	
Manumissionibus 136		
Manumissis vindicta ibid.		

Officio Prætoris	13	Peculio legato	109
Officio Proconsulis, & legati		Penu legata	ibid.
14		DIGESTI NOVI.	
Officio Præfecti Augustalis	14	Publicanis & vectigalibus	134
Officio Præsidis	15	Pro soluto	143
Officio Procuratoris Cæsaris		Pro empore	144
15		Pro hærede	ibi.
Officio iurisdici Alexandræ	15	Pro donato	ibi.
Officio Assessorum	15	Pro Derelicto	145
Operis seruorum	33	Pro legato	ibi.
INFORTIATI.		Pro dote	ibid.
Optione, vel electione legata		Pro Suo	146
108		Priuilegiis creditorum	149
Obsequiis à liberis & libertis pa-		Precario	164
rentibus & patrono præstatis		Prætoris stipulationibus	176
125		Priuatæ delictis	178
Operis libertorum	ibid.	Præuaricatoribus	184
DIGESTI NOVI		Popularibus actionibus	187
Operibus publicis	216	Publicis iudiciis	188
P		Pænis	201
DIGESTI VETERIS.		Priuilegiis Veteranorum	213
Pactis	pag. 20	Pollcitationibus	217
Postulando	ibi.		
Procuratoribus, & defensoribus			
22		Q	
Petitione hæreditatis	28	DIGESTI VETERIS.	
Possessoria hæreditatis petiti-		Quod quisq; iuris in alium sta-	
one	29	tuit, ipse eodem iure utatur	6
Publiciana in rem actione	30	pag.	
Pignoratitia actione	50	Qui satisficere cogantur	18
Peculio	54	Quod cuiusq; vniuersitatis no-	
Pro socio	59	mine, vel cõtra eã agetur	22
Periculo & cõmodo rei veditæ		Quemadmodũ seruitus amitta-	
62		tur	36
Præscriptis verbis, & in factum		Quibus rebus ad eundem iudi-	
actionibus	66	cem eatur	40
Pignoribus, & hypothecis	67	Quod cum eo, qui in aliena po-	
Probationibus & præsumptio-		testate est, negotium esse ge-	
nibus	74	stum dicatur	53
Pactis dotalibus	79	Quando actio de peculio est an-	
		nalis	54
			Quod

DIGESTORVM.

Quod iussu	55	Questionibus	200
Quæ res pignori obligari possunt	63	Quis, & à quo appelletur	205
Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur	ibi.	Quando appellandum sit	206
Quibus modis pignus vel hypotheca soluitur	70	Quæ sententiæ sine appellatio- ne rescinduntur	208
INFORTIATI.		R.	
Qui petant tutores & curatores, & ubi petantur	89	DIGESTI VETERIS.	
Quando ex facto tuto. vel curat. minores agere possint vel non	90	Rerum diuisione, & qualitate	pag. II
Quod falso tutore autore gestum esse dicatur	94	Receptis, qui arbitriū recipiunt, ut sententiam dicant	26
Quemadmodū testamēta aperiantur, inspiciantur, vel describantur	103	Rei vendicatione	29
Quādo dies legatorū vel fideicommissorum cedit	116	Religiosis, & sumptibus funerum	43
Quibus non competit bonorū possessio	131	Rebus creditis, & si certum petatur conditione	44
Quis ordo in bonorū possessione seruetur	132	Rescindenda venditione	61
DIGESTI NOVI.		Rerum permutatione	63
Qui sine manumissione ad libertatem perueniunt	138	Ritu nuptiarum	73
Qui & à quibus manumissi liberi non fiunt	ibid.	INFORTIATI.	
Quibus ad libertatē proclamare non licet	139	Rebus corū qui sub tutela sunt sine decreto non alienandis, vel supponendis	96
Quibus ex causis in possessionē eatur	148	Rebus dubis	112
Quæ in fraudem creditorum facta sunt ut in integrū restituantur	150	Regula Catoniana	ibi.
Quorum bonorum	153	DIGESTI NOVI.	
Quorum legatorum	ibi.	Re iudicata, & effectu sententiarum, & de interlocutionibus iudicum	146
Quod vi, aut clam	163	Ripa munienda	158
Quarū rerū actio nō datur	170	Riuus	161
		Remissionibus	163
		Rem pupilli saluam fore	177
		Rem ratam haberi	ibid.
		Receptoribus	185
		Requirendis reis, & absentibus damnandis	199
		Remilitari	212
		Regulisiuris	220

R V B R I C A E

S		Si quis omiffa causa testa. 104
DIGESTI VETERIS.		Senatusconsulto Syllaniano, ibi.
Statu hominum. pag. 9		Claudiano, &c. ibi.
Senatoribus	12.	Si quis aliquē testari prohibue- rit 105
Si quis ius dicenti non obtēperauerit	16	Seruitute legata 108
Si quis in ius vocatus non ierit	17	Supellectilile gat a 110
Si ex nexali causa agatur, quēadmodum caueatur.	18	Si cui plus quā per legē falcidiā licuerit legetur 115
Si quis cautionibus in iudi. fi. stendi causa factis non obtēperauerit	19	Si tabulæ testamenti extabunt 119.
Si pars hereditatis petatur	28	Si à parente quis fuerit manu- missus 123
Si ager vectigalis, vel emphyteuticus petatur	30	Si quid in fraudē patroni factū sit 127
Si usufructus petatur, vel ad aliū pertinere negetur	32	Si tabulæ testamēti nullæ extabunt 131.
Seruitutibus	34	Successorio edicto 129
Seruitutibus prædiorū vrb. ibi.		Suis & legitimis hæredibus 135
Seruitutibus rusticorū præd. 35		DIGESTI NOVI.
Si seruitus vëdicetur, vel ad aliū pertinere negetur.	36	Statu liberis 137
Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur	37	Si libert ⁹ ingenuus esse dicatur 140
Seruo corrupto	41	Separationibus 149
Seruis fugitiuis	ibi.	Superficiebus 160
Si mensor falsum modū dixerit	42	Saluiano interdicto 167
Seruis exportandis	63	Stipulatione seruorum 173
Sponsalibus	77	Solutionibus & liberationibus 175
IN FORTIATI.		Si quis testamento liber esse iustus fuerit 180
Soluto matrimonio quēadmodum dos petatur	82	Si familia furtū fecisse dicatur ibid.
Si vëtris nomine mulier in possessionem missa &c.	86	Sepulchro violato 185
Si mulier vëtris nomine in possessione calūniæ causa esse dicatur	ibi.	Sententiam passis 203
Suspectis tutoribus vel cur. 9 x		Si tutor, vel curator, vel magistrat ⁹ creatus appellauerint 209
		Si pendēte appellatione mors interuenerit 209

DIGESTORVM.

T		Vfu, & vfufructu, & reditu, &	
DIGESTI VETERIS.		habit. &c.	107
Transactionibus	pag. 20	Vino, tritico, & oleo lega.	118
Tributoria actione.	52	Vt legatoru, seu fideicomif. ser	
Telubus	76	uandoru causa caueatur	117
INFORTIATI.		Vt in possessione legatoru vel	
Tutelis	87	fideicomif. feruandoru causa	
Testamentaria tutela	ibi.	effe liceat	ibid.
Tutoribus, & curatorib ^o datis		Ventre in possessionem mittedo	
ab his, qui ius dandi habent			121
&c.	88	Vnde cognati	128
Tutelis & rationibus distrahē-		Vnde liberi	127
dis	93	Vnde legitimi, & vnde agnati	
Testamētis, & qui testa. facere		Vnde vir & vxor	130
possunt: & quemadmodu te-		Veteraneru & militu successio	
flamenta fiant	96	ne	ibid.
DIGESTI NOVI.		Vt ex legibus senatusq; cōsul.	
Tabulis exhibendis	154	bonorum poss. detur	131
Tigno iniuncto	179	DIGESTI NOVI.	
Termino moto	187	Vsucapioib ^o , & vsurpatioe	143
V		Via publica, & de adibus curu	
DIGESTI VETERIS.		libus	156
Vsufructu, & queadmodu quis		Via publica, & itinere publico	
vratur	pag. 31	reficiendo	ibid.
Vsufructu accrescendo	ibid.	Vt in flumine publ. nauigare li	
Vsufructu earu reru, que vsu		ceat	158
consumuntur, vel min.	32	Vi, & vi armata	ibid.
Vsu, & habitatione	33	Vt possidetis	159
Vsufructuarius quemadmodu		Vtrobi	166
caueat	34	Verborum obligationibus	172
Vsuris, & fructibus	73	Vi bonorum raptorum	181
INFORTIATI.		Vacatione, & excufatione mu-	
Ventre inspiciendo, custodien-		nerum	215
doq; partu	85	Variis & extraordinariis cogni	
Vbi pupillus educari, vel mora		tionibus	218
ri debeat	92	Verborum & rerum significa-	
Vulgari, & pupillari substitu-		tionem	219
tionem	99		

R V B R I C Æ

C O D I C I S.

	A	Assertione tollenda	292
		Acquirenda & retinenda possessione	295
		Annali exceptione Italici contractus tollenda &c.	296
	244	Alluuiionibus	297
		Aduocatis diuersorum iudicio	301
	243	Appellationibus, & consultationibus	301
		Aduocatis diuer. iudicū	303
	244	Acceptilationibus	308
		Adoptionibus	ibid.
		Alienatione iudicii mutati causa facta	253
		Accusationibus, & inscriptionibus	310
	261	Ad exhibendum	261
		Actionib ⁹ & obligationibus	263
		An seru ⁹ ex suo facta post manumissionem teneatur	264
		Actionibus hereditariis	ibi.
		Ad senatusconsultum Maeconianum	266
		Ad senatuscon. Velleianū	ibi.
		Actionib ⁹ empti & venditi	268
		Aedilitiis actionibus	270
		Alendis liberis	276
		Administratione tutorū	278
		Alimentis pupillo prestatis	280
		Arbitrium tutelæ	ibi.
		Autoritate prestanda	281
		Actore à tutore, seu curatore dando	ibid.
		Ad senatusconsult. Trebellianū	288
		Ad legem Falcidiam	ibid.
		Ad senatusconsult. Tertullianum	289
		Ad senatuscon. Orficianum	ibi.
		Abgeis	ibi.
		Abolitionibus	314
		Ad senatuscon. Turpilianū	ibi.
		TRIVM LIB. COD.	
		Annonis, & tributis	354
		Apochis publicis, &c.	355
		Athletis	362
		Auri publici persecutorib ⁹	365
		Auto coronario	365

Argen.

CODICIS

Argenti pretio quod in thesau- ris inferitur	ibi.	C	370	Cōtractibus iudicū, vel eorum qui sunt circa eos, &c.	241
Ammonis ciuilibus	370			Communi diuidendo	260
Alexandria primatibus	ibi.			Communia vtriusq; iudicij	ibi.
Administratore rerum publi- carum	371			Confortibus eiusdem litis	ibi.
Aqueductu	372			Conditione indebiti	262
Agricolis, & censitis, & colo- nis	373			Conditione ob causam dato- rum	ibi.
Agricolis, & mancipiis domi- nicis, vel fiscalibus &c.	375			Conditione ob turpē causā	267
Agentibus in rebus iudicij	380			Conditione furtiua	263
Apparitoribus Praefectorum	385			Conditione ex lege	ibi.
pratoriorum	385			Constituta pecunia	264
Apparitoribus p̄fecti vr̄bis	386			Commodato	265
Apparitoribus magistrorū mi- litem	ibi.			Compensationibus	266
Apparitoribus proconsulis, & legati	ibi.			Contrahenda emptione, & ve- ditione	267
Apparitoribus comitis orien- tis	ibi.			Comuni rerum diuisione	269
Apparitoribus p̄fecti anno- nae	ibi.			Commerciis, & mercatoribus	271
Bonis libertorum	283			Concubinis	276
Bonorum possessione secundum tabulas	284			Confirmando tutore	277
Bonorum poss. cōtra tab. liberti	ibi.			Contrario iudicio tutelae	281
Bon. poss. cōtra tab. liberti	ibi.			Curatore furiosi, vel pdigij	282
Bonis maternis	289			Carboniano edicto	284
Bonis quae liberis in potestate constitutis acquiruntur	290			Collationibus	ibi.
Bonis autoritate iudicis possi- dendis, seu venundandis	302.			Codicillis	286
Bonis proscriptorum	315			Communia de legatis	287
Bonis eorum qui mortem sibi consciuerunt	ibi.			Conditionibus insertis tam in le- gatis, quā fideicom.	ibi.
TRIUM LIB. COD.				Caducis tollendis	288
Bonis vacantibus	353			Communia de successione	289.
Con-				Communia de manumissioni- bus	292
				Collusione detegenda	293
				Cōia de vsucapionibus	294
				Cōinationes, Epistolas, &c. autoritatem rei iudicatae nō habere	300
				G	iiiij Confes-

R V B R I C A E

Confessis	ibi.	Collatione fundorum fiscalium
Contrahenda, & committenda	ibi.	ibi.
in stipulatione	ibi.	Cupressis ex loco Daphnes vel
Creditorum euictione non de-	ibi.	Perseidis per Aegyptum non
libere	ibi.	excidendis, vel vendendis
Captiuis, & postliminio reuer-	ibi.	377.
sis	ibi.	Consulibus, & non spargendis
Custodia reorum	ibi.	ab his pecuniis, &c.
Crimine peculatus	ibi.	378
Crimine sacrilegij	ibi.	Comitibus consistorianis
Crimine expilatae hereditatis	ibi.	379
ibi.	ibi.	Comitibus, & tribunis schola-
Crimine stellionatus	ibi.	rii
Calumniatoribus	ibi.	Comitibus rei militaris
TRIVM LIBRO CODICIS	ibi.	Comitibus & archiatris
Conueniendis fiscalibus debitoribus	ibi.	Comitibus, qui prouincias re-
352.	ibi.	gunt
Capiendis, & distrahendis pi-	ibi.	Curiosis, & stationariis
gnoribus tributorum causa.	ibi.	381
Canone largitionalium titulo-	ibi.	Castrensiis, & ministerianis
rum	ibi.	382.
Conditis in publicis horreis	ibi.	Castrensi omnium palatinorum
ibi.	ibi.	peculio
Collatione donatorum, &c.	ibi.	Castrensi peculio militum, &
Collatione cruce	ibi.	praefecti annonae
Classicis	ibi.	Commeatu
Curialibus urbis Romae	ibi.	384
Collegiatis, & chartopatis, &	ibi.	Curfu publico, & angariis, &
numulariis	ibi.	per angariis
Canone frumentario urbis Ro-	ibi.	Cohortalibus, principibus, corni-
mae	ibi.	culariis, ac primipilaris.
Capitatione ciuium censibus	ibi.	386
eximenda	ibi.	Diuersis rescriptis, & pragma-
Colonis Palaestinis	ibi.	maticis sanctionibus
Colonis Thracensibus	ibi.	234
Colonis Illyricianis	ibi.	Defensoribus ciuitatum
Collatione fundorum patrimo-	ibi.	242
nialium	ibi.	Dolo malo
Conductoribus, & procurato-	ibi.	Dilationibus
ribus praediorum fiscalium.	ibi.	247
	ibi.	Depositi
	ibi.	266
	ibi.	Donationibus ante nuptias.
	ibi.	272
	ibi.	Dotis promissione
	ibi.	274
	ibi.	Dote cauta non numerata.
	ibi.	275
	ibi.	Diuortio facto apud quem libe-
	ibi.	ri educari debeant
	ibi.	276
	ibi.	Diuidenda tutela.
	ibi.	280
	ibi.	Dedi-

CODICIS

Dedititia libertate tollenda	291.	Ex delictis defunctorū inquan- tū hæredes cōueniatur.	264
Distractione pignoris	306	Exercitoria, & institoria actio- ne.	265
Debitorem venditione pigno- ris impedire non posse	ibi.	Eunuchis	267
Duobus reis stipulandi	308	Et qui pro tutore negotia gef- sit	279
Donationibus	309	Excusationibus tutorum	281
Donationibus quæ sub modo conficiuntur	ibi.	Excusatione veteranorū	282
Donationib ⁹ causa mortis.	ibi.	Edicto diui Adri. tollendo	283
TRIVM LIB. COD.		Ex quibus causis serui pro præ- mio libertatem accipiūt	292
Delatoribus	353	Executione rei iudicata	299
Discussoribus	357	Etiā ob chirographariā pecu- niā pign ⁹ retineri posse.	306
Decurionib ⁹ & filiis eorū	358	Exceptionibus, seu præscriptio- nibus	307
Decretis decurionum super im- munitate quibusdam cōce- denda	360	Euictionibus	308
Debitoribus ciuitatum	371	Emancipationibus	ibid.
Diuersis prædijs, vrbanis, & ru- sticis, tēplorū, & ciuitatū	376	Exhibendis, & transmittendis reis	310
Dignitatibus	377	Emendatione seruatorum	311
Domesticis & prætoribus.	380	Emédatione propinquorū	ibi.
Decanis	382	TRIVM LIB. COD.	
Desertoribus, & occultatorib ⁹	384.	Exactoribus tributorum	355
Diuersis officiis, & apparitori- bus iudicum	386	Excusationibus munerum	361
Emendatione Codicis Iustinia- ni	222	Excusationibus artificum	363
Episcopis, & clericis	225	Expēsis publicorū ludorū	372
Episcopali audientia	226	Equēstri dignitate	383
Edendo	242	Erogatiōe militaris annonæ	ibi.
Errore calculi	243	Excōdatione, & translatione mi- litaris annonæ	ibi.
Errore aduocatorum	244	Executorib ⁹ , & exactorib ⁹ .	386
Ex quibus causis infamia irro- gatur	245	F	
Etiā per procuratorē causam in integrum restit. agi posse	252.	Filiofamilias minore	247
		Fideiussoribus minorum	ibid.
		Formulis, & impetratiōe actio- num sublatis	253
		Feris	256
		Foto competenti	ibid.

REVBRICAE

Familia heriscundæ	ibid.	261	Grege dominico	377
Finium regundorum	ibid.		H	
Fide instrumentorum		264	Hæreticis, & Manichæis	226
Fundo dotali		276	His qui ad Ecclesias confugiūt	
Fideiussoribus tutorum		281	229.	
Fugitiuis seruis, & libertis, &c.		283.	His qui in Ecclesia manumittuntur	230
Furtis, & seruo corrupto	ibi.		His qui ad statuas confugiunt	
Fideicommissis		287	235.	
Fideicommissariis libertatibus		291.	His qui potentiorum nomine utulos prædiis affigunt.	245
Fructibus, & litis expensis		399	His qui veniam ætatis impetrauerunt	251
Fideiussoribus, & mandatoribus		308	Hæreditariis actionibus	264
Falsa moneta		312	Hæritate vel actiōne vendita	267
Famosis libellis		315	Hæredibus tutorum	280
TRIVM LIB. COD.			Hæredibus instituendis	285
Fide instrumentorum, & iure			His quibus vt indignis	286
hæstæ fiscalis		352	His quæ poenæ nomine in testam. relinquuntur	287
Fiscalibus vsuris		ibid.	His quæ sub modo legata, vel fideicommissa relinquuntur	
Filiis familias, & quemadmodum pro his pater teneatur		363.	ibid.	
Fabricensibus		367	His q ante apertas tabulas hæritatem transmittunt.	288
Frumento vrbis Constantinopolitanae		370	Hæritatibus decurionū	290
Frumento Alexandrino		ibi.	His qui à nō domino manumissi sunt	291
Fundis limitrophis, &c.		374	His qui per metum iudicis non appellauerunt.	301
Fundis patrimonialibus, & saluarensibus, &c.		ibi.	His qui in priorum creditorū locum succedunt	304
Fugitiuis colonis, &c.		375	His qui latrones occultauerūt	
Fundis rei priuatae, &c.		ibi.	314.	
Fundis, & saltibus rei dominice		ibi.	TRIVM LIB. COD.	
Filiis officialium militarium, qui in bello moriuntur		385	His qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam accipiūt	
G			252.	
Generali abolitione		314	His qui se deserunt	353
TRIVM LIB. COD.				His
Gladiatoribus		373		

CODICIS.

His qui sponte munera subeunt	Incestis nuptiis	273	
360.	Interdicto matrimonio inter pupillam & tutorem	273	
His qui à principe vocationem acceperunt	ibid. Iure dotium	274	
His qui numero liberorum, seu paupertate, excusatione meruerunt	361 In quibus causis tutorem habenti tutor dari possit	278	
His qui non impletis stipendiis sacramento soluti sunt	362 In litem dando tutore, vel tutore	279	
His qui in exilium dati, vel ab ordine moti sunt	373 In litem iurando	280	
His, quæ ex publica collatione illata sunt, non usurpandis	365. Iure aureorum anulorum	283	
Honoratorum vehiculis	369 Institutionibus, & substitutionibus, & restitutionibus sub conditione factis	285	
His qui ex officio quod administrauerunt conueniuntur	372. Impuberum, & aliis substitutionibus	ibid.	
I	Iure deliberandi, & ad eunda, vel acqreda hæreditate	286	
Iustiniano codice confirmando	222. Indicta viduitate tollenda	287	
Iudæis, & cœlicolis	228 Ingenuis manumissis	292	
Iuris, & facti ignorantia	231 In quibus causis cesset longi temporis præscriptio	295	
In ius vocando	243 Interdictis	303	
In integrum restitutione minorum xxv. annis	247 In quibus causis pignus tacite contrahatur	304	
In quibus causis in integrum restitutio non est necessaria.	250 Iure dominij impetrando	307	
In integrum restitutione postulata, ne quid noui fiat	252 Inutilibus stipulationibus.	ibi.	
Iure iurando propter calumniam dando	253 Ingratis liberis	308	
Iudiciis	254 Infantibus expositis, &c.	ibi.	
Iurisdictione omnium iud.	256 Infirmis pœnis cœlibatus, & orbitatis	309	
In quibus causis militates fori præscriptioe vti possint.	259 Iure liberorum	ibid.	
In officioso testamento	260 Iniuriis	315	
In officiosis donationibus.	260	TRIVM LIB. COD.	
In officiosis docibus	260 Iure fisci	351	
Iure emphyteutico	271 Indictionibus	344	
		Immunitate nemini concedenda	356
		Imponenda lucretia descriptioe	358
		Incolis	359
		Infami-	

RUBRICAE

Infantibus	363	Mandati	266
Irenarchis	365	Monopolis	270
Iure Reipublicæ	371	Magistratibus cōueniēdis	283
In quibus causis coloni capite censiti dominos accusare possunt	373	Mulieribus, quæ seruis propri- isse iunxerunt	311
L		Maleficis, & Mathematicis	312
Legibus, & constitutionibus		Mutatione nominis, &c.	ibid.
principum	230	TRIVM LIB. COD.	
Litis contestatione	256	Municipib ⁹ , & originariis	359
Lege Aquilia	261	Muneribus & honoribus non continuandis	ibid.
Locato & conducto	271	Muneribus patrimoniorū	ibid.
Legitima tutela	277	Mulieribus, & in quo loco ho- nores cognoscant	363
Libertis, & eorum liberis	283	Metallariis, et metallis, &c.	366
Liberis præteritis & ex hæreda- tis	285	Murilegulis, &c.	367
Legatus	286	Metropoli Beryto	369
Legitimis hæredibus	289	Mendicantibus validis	370
Lege Fusia canina tollēda	290	Maiuma	373
Latina libertate tollēda	291	Mancipiis & colonis patrimo- nialiū, & saltuensū, &c.	375
Liberali causa	292	Magistris scriniorum	376
Lōgi tēporis præscriptione	293	Mensoribus	382
Liberis exhibēdis, seu deducen- dis, &c.	303	Militari veste	384
Luitione pignoris	306	Metatis & epidimeticis	ibid.
Litigiosis	307	N	
TRIVM LIB. COD.		Nouo codice faciēdo	221
Libertinis	362	Ne sanctum baptisma iteretur	227.
Legationibus	373	Nemini licere signū saluatoris Christi in silice, &c.	228
Locatione prædiorum ciuiliū vel fiscalium, &c.	376	Ne Christianū mancipiū hære- ticus, vel paganus, &c.	ibid.
Littorū & itinerū custodia	384	Ne comitibus rei militaris vel tribunis lucrū præstetur	239
Lucris aduocatorum, & con- cussione officiorum, siue ap- paritorum	386	Ne liceat potentioribus patro- cinium litigantibus præsta- re	245
M		Ne fiscus vel Respublica pro- curationē alicui præstet	246
Mandatis principum	230	Nego-	
Modo multarum, quæ à Iudi- cibus infliguntur	241		
Magistratibus municipal.	242		

CODICIS.

Negotiis gestis	246	Nauculariis publicis species	
Ne quis in sua causa iudicet		transportantibus	365
255.		Nauibus non excusandis	366
Noxalibus actionibus	261	Ne quid oneribus public. impo-	
Ne vxor pro marito conuenia-		natur	ibid.
tur	263	Naufragiis	ibid.
Ne filius pro patre conuenia-		Nulli licere in frænis margari-	
tur	ibid.	tas aptare, &c.	368
Non numerata pecunia	266	Nautis Tyberinis	370
Nautico scœnore	ibid.	Negotiatores ne militent	383
Nundinis, & mercatoribus	271	Nôierariis, & actuariis, &c.	385
Nuptiis	272	O	
Ne fideiussôres dotium den-		Officio præfecti Orientis & Il-	
tur	276	lyrici	235
Ne pro dote mulieri bona ma-		Officio præfecti prætorio Afri-	
riti addicantur	ibid.	cæ	236
Naturalibus liberis	ibid.	Officio præfecti vrbs	ibid.
Netutor, vel curator vestigal		Officio magistri militum	237
conducat	278	Officio Quæstoris	ibid.
Necessariis seruis hæredibus in-		Officio magistri officiorû	ibid.
stituendis	285	Officio comitis sacrarum largi-	
Ne de statu defunctorum post		tionum	ibid.
quinquenniû quærat	293	Officio comitis rerum priua-	
Nudo iure Quiritum tollendo		taram	ibid.
294.		Officio Proconsulis, & lega-	
Ne rei dominicæ, vel templo-		ti	ibid.
rum vëdicatio temporis ex-		Officio comitis Orientis	ibid.
ceptione submoueat	296	Officio præfecti Augustalis	238
Ne liceat in vna eademq; causa		Officio Vicarij	ibid.
tertio prouocare	302	Officio Prætoris	ibid.
Nonationibus, & delegationi-		Officio rectoris prouinciæ ibi.	
bis	308	Officio præfecti vigilum	ibid.
Nili aggeribus non rumpen-		Officio ciuilium Iudicum	239.
dis	314	Officio præfecti annonæ	ibid.
Ne sine iussu Principis cer-		Officio militariû iudicum	ibid.
tis Iudicibus liceat confisca-		Officio diuerforû iudicum	ibi.
re	ibid.	Officio eius, qui vicem alicuius	
TRIVM LIB. COD.		Iudicis obtinet	240
Ne opera à collatoribus exi-		Officio iurisdici	242
gantur	356	Ordine iudiciorum	255
		Operis	

R V B R I C A E

Operis libertorum	283	Præscriptione longi temporis	
Obsequis patrono præstatis ibi.		x. vel xx. annorum	295
Operis noui nuntiatione	304	Præscriptione xxx. vel xl. annorum	296
Operibus publicis	ibid.		
TRIUM LIB. COD.		Pœna Iudicis, qui malè iudica-	
Omni agro deserto, &c.	374	uit	298
Oblatione uosorum	385	Priuilégio fisci	302
P		Priuilégio dotis	ibid.
Paganis, & templis, & sacrifici-		Precario, & Saluiano interditi-	
cuis eorum	229	cto	303
Precibus Imperatori offeren-		Pignoribus & hypothecis	314
dis	232	Prætorio pignore	305
Pactis	243	Partu pignoris	306
Postulando	ibid.	Pactis pignorum	307
Procuratoribus	245	Patria potestate	308
Podaneis iudicibus	254	Priuatis carcerib ⁹ inhiibedis	310
Plus petitionibus	256	Pœnis	314
Petitione hereditatis	260	TRIUM LIB. COD.	
Prohibita sequestratione pecu-		Pœnis fiscalibus creditores præ-	
nia	262	ferri	352
Probationibus	264	Petitis bonorum sublati	353
Plus valere quod agitur	265	Prædiis curialium sine decreto	
Pignoratitia actione	ibid.	non alienandis	358
Per quas personas nobis acqui-		Præbendo salario	359
ritur	ibid.	Professoribus & medicis	362
Pro socio	267	Periculo successorū parētis	363
Patribus qui filios distraxerunt		Prioribus ad munera nominan-	
268.		dis	ibid.
Periculo & commodo rei ven-		Ponderatoribus, & auri illati-	
ditæ	ibid.	one	364
Pactis inter emptorem & ven-		Prædiis, & omnibus rebus na-	
diterem	269	uiculariorum	366
Pactis conuētis super dote	275	Priuilégiis corporatorum	368
Periculo tutorum & curato-		Pistoribus	ibid.
rum	278	Priuilégiis vrbs Constantino-	
Prædiis, & aliis reb ⁹ minorū si-		politanae	369
ne decreto nō alienādis	282	Periculo nominatorum	371
Posthumis hæredib ⁹ instit.	285	Periculo eorum, qui pro magi-	
Peculo eius qui libertatē me-		stratibus interuenerūt	ibid.
ruit	293	Pascuis publicis & priuatis	374
		Prædiis	

CODICIS.

Prædiis tamiacis, &c.	375	Qui legitimam personam stan-	di habet in iudicio	ibid.	
Priuelegiis domus Augustæ, vel rei priuata, &c.	377	Quâdo Imperator inter pupil-	los & viduas cognoscit	257	
Palatiis, & domibus domini-	ibid.	Quando licet vnicuique sine	iudice vindicare se	260	
Prætoribus, & honore prætu-	378	Quâdo fiscus vel priuatus de-	bitorem sui debitoris exigere	potest, vel conuenire	264
Præfectis prætorio, siue vrbi, & magistris militum	ibid.	Quod cum eo, qui in aliena po-	testate est, negotium gestum	esse dicitur	265
Præpositis sacri cubiculi	ibid.	Qua res vendi non possunt		267	
Primicerio, & secundicerio, & notariis	ibid.	Quæ res exportari nõ debêt		ib.	
Professoribus, qui in vrbe Con-	stantinopolitana docent, &c.	379	Quando liceat ab emptione dif-	cedere	268
Præpositis laborum	380	Qui petant tutores		277	
Proximis sacrorû seriniorû	ib.	Qui dare tutores vel curatores		possunt	ibid.
Præpositis agentibus in rebus	381.	Quando mulier officio tutela		fungatur	ibid.
Principibus agentibus in rebus	ibidem.	Quando ex facto tutoris vel	curatoris minores agere pos-	sunt	278
Palatinis sacrarum largitio-	ibid.	Quando tutores vel curatores		esse desinant	281
Priuelegiis eorum, qui in sacro	palatio militant	382	Qui numero liberorum se excu-	sant	282
Priuelegiis scholarium	ibid.	383	Qui morbo se excusant	ibid.	
Perfectissimatus dignitate	383	Qui ætate se excusant	ibid.		
Primipilo	387	Qui numero tutelarum se ex-	cusant	ibid.	
Publicæ lætitia, vel consulum	ibid.	Quando decreto opus non est		ibidem.	
nuntiatores	ibid.	Qui admitti ad bonorum pos-	sessionem possunt	284	
Quâdo libellus principi datus		Quando non petentium partes	petentibus accrescant	ibid.	
facit litis contestationē	232	Qui testamēta facere possunt,		285	
Qui, & aduersus quos in inte-		vel non			
grum restitutio non postu-	251				
letur					
Quibus ex causis maiores in in-	253				
tegrum restituuntur					
Qui pro sua iurisdictione dare	255				
darive possunt					

Quem-

RUBRICAE

Quemadmodum testamenta 2-	Qui ætate vel professione se
periantur 286	excusant 361
Quando dies legati cedat 289	Qui morbo se excusant ibid.
Qui manumittere nõ possunt,	Quibus muneribus excusantur
& ne in fraudem credito-	hi, qui post impletam mili-
rum 292	tiam, &c. 362
Qui non possunt ad hæredita-	Quo quisque ordine conveni-
tem peruenire ibid.	atur 371
Quibus non obicitur longi rē-	Quibus ad conductionem pra-
poris præscriptio 293	diorum fiscalium accedere
Quadriēni præscriptione 296	non licet 376
Quomodo & quando Iudex de	Quæstoribus, & magistris offi-
bet ferre sententiam, &c. 297	ciorū, & comitib ⁹ sacrarū lar-
Quibus res iudicata non nocet	gitionum, & priuata: 378
300	Qui militare possūt, vel nõ 383
Quando prouocare non est ne-	R
cesse 301	Restitutionibus minorum 249
Quorum appellationes nõ re-	Reputationibus, quæ sunt in
cipiantur ibid.	iudicio in integr. rest. 252
Qui bonis cedere possunt 302	Restitutione militum ibid.
Quorum bonorum 303	Receptis arbitris 253
Quorum legatorum ibid.	Rei vendicatione 260
Quæ res pignori obligari pos-	Religiosis, & sumptibus func-
sunt 304	rum, & aleatoribus 261
Qui potiores in pignore habe-	Rebus creditis, & iureiuran-
antur ibid.	do 262
Quæ sit longa consuetudo 309	Rescindenda venditione 268
Qui accusare non possunt 310	Rebus alienandis, vel non 269
Quando ciuilis actio criminali	Rem alienam gerentibus ibid.
præiudicet 313	Rerum permutatione, & præ-
Quæstionibus 314	scriptis verbis actione 271
TRIVM LIB. COD.	Rei vxoria: actione 274
Quando, & quibus quarta pars	Repudiis 275
debeat ex bonis decurio-	Rerum amotarum 276
num 353	Repudianda bonorū poss. 284
Quemadmodum ciuilia mune-	Repudianda, vel abstinenda hæ-
ra inducuntur 360	reditate 286
Quibus muneribus vel præsta-	Re iudicata 299
tionibus nemini liceat se ex-	Res inter alios acta, aliis non
cusare 361	nocet 300
	Rela-

C O D I C I S.

Relationibus	301	Si aduersus vfucapionem	ibid.
Reuocandis his que in fraudem		Si aduersus fiscum	ibid.
creditorū alienata sunt	303	Si aduersus creditorem	250
Ratiociniis operum publico-		Si vt ab hereditate abſtineat	ib.
rum	304	Si vt omiſſa hereditate, vel ho-	
Remiſſione pignoris	306	norum poſſeſſione, aliquid	
Reuocandis donationibus	309	aliud exquirat	ibid.
Raptu virginum	311	Si minor ſe maiorem dixerit,	
Requirendis reis	314	vel probatum fuerit	251
TRIVM LIB. COD.		Si ſæpius in integrum reſtitu-	
Reis poſtulatis	363	tio poſtuletur	ibid.
Re militari	383	Si maior factus ratum habuerit	
S		ibidem.	
Summa Trinitate, & fide ca-		Satisdando	253
tholica	223	Sportulis & ſumptibus in diuer-	
Sacroſanctis eccleſiis	224	ſis iudiciis faciendis	254
Senatusconſultis	231	Seruitutibus, & aqua	261
Si contra ius vel vtilitatem pu-		Si certum petatur	262
blicam, &c.	233	Suffragio	ibid.
Statuis & imaginibus	235	Si ſeruus extero emi ſe manda-	
Si tutor vel curator interuene-		uerit	266
rit	247	Si propter publicas peſtitationes	
Si in communi, eademque cau-		venditio fuerit celebrata	268
ſa in integrum reſtitutio po-		Sine cęſu vel reliquiis fundum	
ſtuletur	ibid.	comparari non poſſe	ibid.
Si aduersus rem iudicatam re-		Si quis alteri, vel ſibi ſub alte-	
ſtitutio poſtuletur	248	rius nomine emerit	ibid.
Si aduersus venditionem reſti-		Si ſeruus exporrad ⁹ veneat	240
tutio poſtuletur	ibid.	Si mancipium ita venierit ne	
Si aduersus venditionē pigno-		proſtituatur	ibid.
ris	ibid.	Si mancipium ita fuerit aliena-	
Si aduersus donationem	ibid.	tum, vt manumittatur ibi.	
Si aduersus libertatem	ibid.	Sponſalibus	272
Si aduersus transactionem, vel		Si rector prouincię, ſponſaliti-	
diuifionem minor reſtitui ve-		as dederit arras	ibid.
lit	249	Si quacunq; præditus potesta-	
Si aduersus ſolutionem	ibid.	te, &c.	273
Si aduersus dotem reſtitutio		Si nuptiæ ex reſcripto petan-	
poſtuletur	ibid.	tur	ibid.
Si aduersus delictū ſuum	ibid.	Secundis nuptiis	274
		H	ſi ſe-

R. VERULICAE

- Si secundo nupserit mulier 274
 Solutio matrimonii quemadmodum dos petatur 276
 Si dos constante matrimonio soluta fuerit 276
 Si ex pluribus tutoribus, &c. 278
 Suspectis tutoribus vel curatoribus 279
 Si mater indemnitatem promiserit 280
 Si contra matris voluntatem tutor datus sit 280
 Si tutor non gesserit 280
 Si ex falsis allegationibus tutor vel curator excusatus sit 282
 Si tutor reipublicae causa abesse coeperit 282
 Si quis ignorans rem minoris esse sine decreto comparauerit 282
 Si maior factus alienationem ratam habuerit 282
 Si in fraudem patroni à libertis alienatio sit facta 283
 Successorio edicto 284
 Si quis aliquem testari prohibuerit, aut coegerit 286
 Si omnia causa testamenti 286
 Si falsa causa adiecta in legato, vel fideicom. fuerit 287
 Suis & legitimis liberis ab intestato venientibus 289
 Seruo comuni manumisso 291
 Seruo pignori dato manumisso 291
 Seruis reipublicae manumittendis 291
 Senatusconsulto Claudioano tollendo 293
 Si aduersus creditorem 296
 Sententis praefectorum praetorio 297
 Sententis ex periculo recitandis 297
 Sententis & interlocutionibus omnium iudicum 298
 Sententia quae sine certa quantitate profertur 298
 Sententis quae pro eo quod interest proferuntur 298
 Sententiam rescindi non potest 299
 Si a non competenti iudice iudicatum esse dicatur 298
 Si plures vna sententia condemnati sunt 300
 Si ex falsis instrumentis vel testimonis iudicatum sit 300
 Si pendente appellatione mori interuenerit 302
 Si vnus ex pluribus appellauerit 302
 Si de momentanea possessione appellatum fuerit 302
 Si per vim vel alio modo absentis turbata fuerit possessio 307
 Si a hęc res pignori data sit 304
 Si antiquior creditor pignus vendiderit 304
 Si communis res pignori data sit 305
 Si in causa iudicata pignus captum sit 305
 Si pignus pignori datum sit 306
 Si vendito pignore agatur 306
 Si vnus ex pluribus heredibus creditoris, &c. 307
 Si pignoris conventionem numeratio pecuniae secuta non sit 307

Solu-

Solutionibus & liberationibus	308.	Spectaculis, & scenis, & lenociniis	ibid.
Si reus vel accusator mortuus fuerit	310	Silentiariis, & decurionibus	310
Si quis Imperatori maledixerit	ibid.	Seratis	311
Si quis eam, cuius tutor tuit, corruperit	311	Sergamo hospitibus non praestandi	314
Sepulchro violato	312	T	307
Seditiosis	313	Transactioibus	314
Sententiam passis, & restitutis	315	Temporibus in integrum restitutionis, tam minoribus, & maioribus	314
TRIUM LIB. COD.		Testibus	314
Sententia aduersus fiscum latam retractandis	352	Testamentaria tutela	317
Si liberalitatis imperialis focus sine haerede decesserit	354.	Tutoribus & curatoribus illorum personarum	317
Superindicto	355	Tutore, & curatore, qui satis non datus	317
Superextoribus	ibid.	Testamentum amentis	318
Si seruus aut libertus ad decurionatum aspirauerit	358	Testamentis	ibid.
Si curialis relicta ciuitate res habitata maluerit	359	Testamentaria manumissione	319
Si propter inimicitias creatio facta fuerit	364	Temporibus appellationis	301
Si post creationem quis decederit	ibid.	Tabulis exhibendis	303
Sumptuum recuperatione	ibid.	LIB. COD.	317
Susceptoribus, & Praepositis, & Arcariis	ibid.	Thesauris	354
Suaris, & susceptoribus vini	363	Tabularum, scribis, & ceteris	364
Studiis liberalibus	369	Tyronibus	364
Si quis liber inuitus actum reipub. gerere cogatur	371	Tutoribus & curatoribus	364
Sumptus iniuncti muneris ad omnes collegas pertinere	372	LIB. COD.	317
Solutionibus & liberationibus debitorum ciuitatis	ibid.	Veteri iure enucleando	238
		Vt lite pendente, &c.	233
		Vt omnis, tam ciuiles, quam militares iudices, &c.	240
		Vt qui defuncti aduocatis partium iudex suppleat	244
		Vt nemo priuatus titulos praedictis suis imponat	246
		Vt nemini liceat sine Iudicis autoritate signa rebus imponere	ibid.

R V B R I C A E C O D I C I S .

Vbi, & apud quem cognitio in integram restitutionis agen- da sit	251	Vnde legitimi & vnde cognati	ibid.
Vxoribus militum	252	Vnde vir & vxor	ibid.
Vt nemo inuitus agere vel ac- cusare cogatur	255	Verborum & rerum significa- tione	286
Vbi de criminibus agi oportet	257	Vsuris, & fructib ⁹ legatoru	287
Vbi de possessione agi oportet	ibidem.	Vt in possessionem legatorum causa mittatur	289
Vbi fideicommissum peti oportet	ibid.	Vindicta libertate	290
Vbi conueniatur qui certo loco promisit	ibid.	Vfucapione pro emptore	294
Vbi in rem actio exerceri debe- at	258	Vfucapione pro donato	ibid.
Vbi de hereditate agatur	ibid.	Vfucapione pro dote	ibid.
Vbi de ratiociniis agi oportet	ibid.	Vfucapione pro herede	ibid.
Vbi causa status agi debeat	ibi.	Vfucapione transformada	ibid.
Vbi quis de curiali vel ehor- tali conditione conuenia- tur	ibid.	Vsuris rei iudicatae	299
Vbi Senatores vel clarissimi co- ueniantur	259	Vnde vi	303
Vbi causa fiscales agantur	ibi.	Vti possideris.	ibid.
Vsufuctu, & habitatione	261	Vi bonorum raptorum actio- ne	313
Vt actiones ab heredibus, & co- tra heredes incipiant	263	Vt intra certum tempus cri- minalis questio terminetur	314.
Vsuris	266	TRIVM LIB. COD.	
Vestigalibus, & commissis	271	Venditione reru fiscalium	352
Vestigalia noua institui non posse	ibid.	Vt nemini liceat in emptione specierum se excusare	356
Vt cause post pubertatem adsit tutor	279	Vacatione publici muneris	360.
Vt pupilli educentur	280	Vestibus holobaris, &c.	367
Vsuris pupillaribus	281	Veteris numismatis potesta- te	ibid.
Vnde liberi	284	Vendendis rebus ciuitatis	371
		Venatione ferarum	375
		Vt armorum vsus in scio prin- cipe interdictus sit	ibid.
		Vt dignitatum ordo seruetur	379.
		Veteranis	383

R V B R I C Æ I N - S T I T V T I O N V M .

	A		H
A Doptionibus	317	His qui sui, vel alieni iuris sunt	
Attiliano tutore	ibid.		316.
Autoritate tutorum	ibid.	His qui dari tutores testamen-	
Ademptione legatorum, &		to possunt	317
translatione	319	Hæredibus instituendis	319
Afignatione libertorum	320	Hæredum qualitate & differen-	
Acquisitione per arrogatio-		tia	ibid.
nem	ibid.	Hæreditatibus quæ ab intesta-	
Actionibus	323	to deferuntur	ibid.
B		His per quos agere possumus	
Bonorum possessionibus	320		323
C		I	
Capitis diminutione	317	Iustitia & iure	316
Curatoribus	ibid.	Iure naturali gent. & civili	ibi.
Codicillis	319	Iure personarum	ibid.
D		Ingenuis	ibid.
Donationibus	318	Inofficioso testamento	319
Duobus reis stipulandi	321	Inutilibus stipulationibus	321
Diuisione stipulationum	ibid.	Iniuriis	322
E		Interdictis	323
Excusatione tutorum vel cura-		L	
torum	318	Libertinis	316
Exhæredatione liberorum	319	Lege Fufia canina tollenda	ibid.
Eo, cui libertatis causa bona		Legitima agnatorum tutela	317
adiciuntur	320	Legitima patronorum tutela	
Emptione & venditione	321	ibidem.	
Exceptionibus & replicationi-		Legitima parentum tutela	ibid.
bus	323	Legatis	319
F		Lege Falcidia	ibid.
Fiduciaria tutela	317	Legitima agnatorum successi-	
Fideicommissariis hæreditat.	319	one	ibid.
Fideiussoribus	321	Literarum obligatione	321
G		Locatione & conductione	ibid.
Gradibus cognationum	320	Lege Aquilia	322
		H	Mili-
		iij.	

R V B R I C A E

M	Quibus modis tollitur obligatio.	322
Militari testamento		319
Mandatis		322
N	Quod cum eo, qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicitur.	323
Nuptiis		316
Noxalibus actionibus		323
O	R	
Obligationibus	Rerum diuisione	318
Obligationibus quæ contra-	Rebus corporalibus & incorpo-	ibid.
huentur consentu	ralibus	ibid.
Obligationibus quæ ex quali	S	
contractu nascuntur	Satisfactione tutorum, vel cu-	
Obligationibus quæ ex delicto	ratorum	317
nascuntur	Suspectis tutoribus	318
Obligationibus quæ ex quali	Seruitutibus	ibi.
delicto nascuntur	Singulis rebus per fideicomis-	319
Officio iudicis	sum relictis	319
P	Senatusconsulto Tertullia.	319
Patria potestate	Succeffione cognatorum	ibi.
Per quas personas nobis acqui-	Seruili cognatione	ibid.
ritur	Succeffione libertorum	ibid.
Per quas personas nobis obli-	Succeffionibus sublatis	321
gatio acquiritur	Stipulatione seruorum	ibid.
Perpetuis & temporibus actio-	Societatibus	322
nibus	Si quadrupes pauperiem fecisse	323
Pœna temerè litigantium	dicatur	323
Publicis iudiciis	Satisfactionibus	ibid.
Q	T	
Quibus modis ius patris pote-	Tutelis	317
statis soluitur	Testamentis ordinandis	318
Quibus modis tutela finitur.	V	
Quibus alienare licet, vel non	Vsufuctu	318
	Vsu, & habitatione	ibid.
	Vsucapione, & longi temporis	
	prescriptione	ibid.
Quibus modis testamēta infir-	Vulgari substitutione	319
mentur	Verborum obligatione	321
Quibus modis re contrahitur	Vi honorum raptorum	322
obligatio		322

AVENTICO-

RVM RVBRICAE.

A

Administrantibus officia in Ecclesiasticis titulis, & privile-
sacris appellationibus 328 gius 348

Appellationib⁹, & intra q̄ F
tēpora appellari debeat ibi Fideiussorib⁹, & mādatorib⁹ 326

Apud quos oportet causas dice Filiis ante dotalia instrumenta
re monachos, & alsisterias natis 328

338

H

Armīs 340 Hæredibus & Falcidia 325

Administratoribus 341 His qui ingrediuntur ad appel-
landum, &c. 332

Appellationibus 344

Alienatiōe & emphyteusi 348 His qui ingrediuntur monaste-
rium, & subiectis eorum 332

Aequalitate dotis 342 Hęc cōstitutio innouat, &c. 337

C

Cōstitutio Iustiniani ad præfe Hæredibus ab intestato venien-
tum prætorio 324 tibus 347

Consulibus 329 I

Cōstitutio quæ ex ascriptio Iusurādum quod præstat ab
& lib. 331 his, qui administrationē acci-
piunt 327

Constitutio quæ de dignitatib⁹ Incestis nuptiis, & nephariis ib.
338

Cōsanguineis, & veterinis fratri Iureiurando à moriente præsti-
bus 339 to 330

Collatoribus, & aliis capitulis Instrumentorum cautela, & fi-
350 de 336

D

Iudicibus 338

Defensoribus ciuitatum 327 Immēsis donationibus in filios
factis 340

Deposito, & denuntiationibus In medio litis non fieri sacras
inquiliorum 340 formas 346

Duobus reis promittendi 345 Interdictis collegiis hæreticorū
350

E

L

Ecclesiasticarum rerū immobi- Lenonibus 327
lium alienatione 330

Exhibēdis, et introducēdis reis 331 Litigiosis, & decima parte litis
abactore cautela p̄stāda 345

Executoribus, & his qui conue-
nuntur 342

H .iij. Mo-

RUBRICAE

M

Monachis 326
 Mensura ordinandorum clericorum 327
 Mandatis principum ibi.

N

Non eligendo secundò nubentes mulieres 325
 Non alienandis aut permutandis rebus ecclesiasticis 326
 Nuptiis 328
 Nullum credentem agricolam tenere illius terram 329
 Noui operis nuntiatione maritimi conspectus 333
 Neque virum quod ex dote est, nec mulierem ex sponsalitia largitate lucrum proprium habere 343

P

Priuegiis dotis mulieribus hereticis non prestandis 355

Q

Quomodo oportet episcopos, & reliquos clericos ad ordinationem deduci 326
 Quibus modis naturales filii efficiantur legitimi 335
 Quæstore 338
 Quibus modis naturales efficiuntur sui 340

R

Referendariis sacri palatii 327
 Restitutione, & ea quæ parit in undecimo mense 329
 Restitutione fideicommissi & 349
 Raptis mulieribus, quæ raptoribus nubunt 350

S

Scenicis non solum si fidei iussores præsentent, &c. 330
 Sanctissimis episcopis 351

T

Triente & semisse 327
 Tabellionibus 329
 Testibus 340
 Tempore non solutæ pecuniæ super dote 343
 Testamentis imperfectis à parentibus in filios factis 344

V

Vt determinatus sit numerus clericorum 325
 Vt iudices sine quoquo suffragio fiant 326
 Vt ecclesia Romana gaudeat cõtinuè annorum præscriptione 327

Vt nullus mutuans agricolæ tenentat eius terram 329

Vt præponatur nomen Imperatoris 330

Vt nõ fiant pignorationes pro aliis personis, &c. ibi.

Vt de cætero cõmutationes ecclesiasticarum rerum non fiant 334

Vt ea quæ vocentur insinuatiua, semper clericis in maiori ecclesia dentur, &c. 332

Vt clerici, qui recedunt aliis precibus præbeant surrogatis emolumenta, &c. ibid.

Vt in priuatis domibus sacra mysteria non fiant 333

Vt defuncti, seu funera eorum non iniurientur, &c. ibi.

AVTENTICORVM.

- Vt immobilia antenuptialis do-
nationis neq; hypothecæ de-
tur, neq; omnia alienentur
ibid.
- Vt factæ nouæ constitutiones
earum post duos menses va-
leant 334
- Vt nullus fabricet oratorii do-
mos, præter voluntatem epi-
scopi ibi.
- Vt ab illustribus, & qui super eâ
dignitatē sunt, &c. ibi.
- Vt ordinarię præfecturę urba-
næ, etiã prætorianæ dug, &c.
ibid.
- Vt omnes obediant iudicibus
prouinciarum 335
- Vt hi qui obligatas se habere
perhibēt res minorū, aut ob-
ligati sunt eis, ad eorum gu-
bernationem penitus nō ac-
cedant 336
- Vt non luxurientur contra na-
turam 337
- Vt liberti de cætero aureo non
indigeant anulo ibid.
- Vt clerici apud proprios episco-
pos primū conueniantur 339
- Vt sine prohibitione matres de-
bitrices & creditrices tutelâ
gerant minorum 341
- Vt exactione instante dotis pri-
mæ & secundæ, viro ad secū-
da vota migranti præpona-
tur vxor prima, &c. ibid.
- Vt neq; miles, neq; fœderatus
obseruetur domi priuatæ
346
- Vt diuinæ iussiones subscriptio-
nes habeant gloriosissimi
Questoris ibid.
- Vt cū de appellatione cognos-
citur secundum illas leges de-
beat iudicari, quæ tempore
latæ sententiæ obtinebant
ibid.
- Vt liceat matri & auix, & aliis
parentibus post legitimam
partem liberis relictam, resi-
duum disponere 347
- Vt sponsalitia largitas specialis
sit contractus ibi.
- Vt iudices nō expectent sacras
iussiones 348
- Vt litigantes iurēt in exordio li-
tis ibi.
- Vt fratrum filii succedant pa-
riter ad imitationem fratrum
349
- Vt nulli iudicum liceat habere
loci seruatores ibi.
- Vt differentes iudices audire in-
terpellantium allegationes
cogantur ab episcopis, &c.
350
- Vsuris nauticis ibi.

M V C O D I C I V M P V A

CONSVETVDI- NVM FEVDORVM.

A	Alienatione feudi	390	Controuersia feudi apud pares terminanda	393
	An marit ⁹ succedat vxori in beneficio	ibi.	Controuersia inter episcopum & vasallum	ibi.
	Apud quem, vel quos controuersia feudi diffiniatur	ibi.	Consuetudine feudi	394
	An remoueri debeat testes qui pares esse desiderint	343	Clerico qui inuestituram facit	ibid.
	An mutus, vel aliter imperfect ⁹ feudum teneat	395	Capitulis Conradi	395
	An ille, qui interfecit fratrem domini sui feudum amittat	ibi.	Controuersia inter masculu & feminam de beneficio	ibi.
	Alienatione paterni feudi	ibi.	Controuersia inter dominu & emptorem feudi	ibid.
	An agnatus, vel filius defuncti possit retinere feudum, repudiata hereditate	ibid.	Controuersia inter vasallu, & alium de beneficio	ibi.
	An apud iudicem, vel curiam domini questio feudi terminari debeat	ibi.	Capitaneo qui curiam vendidit	396
Allodiis		396	D	
	B		Duobus fratribus à capitaneo inuestitis	393
	Beneficio fratris, & qualiter frater in eo succedit	390	E	
	C		Episcopum, vel Abbatem, vel abbatissam, vel dominu plebis, feudu dare non posse	389
	Contentione inter dominu & fidelem de inuestitura feudi	389	Eo qui sibi vel heredibus suis inuestituram accepit	393
	De contentione inter me & dominum de portione feudi fratris mei defuncti	ibid.	Eo qui finem fecit agnato de feudo paterno	395
	Constitutiones feudi domini lotharii imperatoris, &c.	390	F	
	Contentione inter dominu, & vasallu, de inuest. feudi	394	Feudo guardia, & Castaldia	388
			Feudo marchia, vel comitatus, vel ducatus	390
			Feudis datis minoribus vasallis quid iuris	399
			Feudo sine culpa non amittendo	do

R. V. B. F E V D O R V M

do	ibid.	Per quos fiat inuestitura	391
Feudo dato in vicem legis com		Pace tenenda, & eius violatori	
missoria	391	bus	394
Feudi cognitione	391	Prohibita feudi alienatiōe per	
Forma fidelitatis	392	Lotharium	396
Fratribus de nouo beneficio in		Pace tenēda inter subditos	ibi.
uestitis	ibid.	Prohibita feudi alienatiōe per	
Filiis natis ex matrimonio ad		Fredericum	ibi.
morganicā contracto	394		
Feudo foeminae	ibi.	Qui successores feudū dare te-	
Feudo non habente propriam		neantur	388
feudi naturam	395	Quibus modis feudum amitta-	
H		tur	ibi.
His qui feudū dare possūt	387	Qui successores teneātur	389
Hic finitur lex, deinde consue-		Quibus modis feudum amitta-	
tudines regni incipiūt	394	tur	390
I		Quo tēpore miles inuestiturā	
Inuestitura de re aliena facta		petere debeat	391
392		Quemadmodum feudum ad si-	
Inuestitura quam Titius accep-		liam pertineat	ibi.
pit à Sempronio	393	Quibus modis feudum consti-	
Inuestitura in maritum facta		tui potest	ibi.
ibid.		Quid sit inuestitura feudi	ibi.
In quib ⁹ causis amittatur feudū		Quid præcedere debeat, an in-	
394		uestitura, vel fidelitas	392
L		Qualiter iurare debeat vafall ⁹	
Lege Conradi	394	domino fidelitatem	ibi.
M		Qualiter olim poterat feudum	
Milite vafallo qui cōtumax est		alienari	ibi.
393		Qui dicatur marchio, comes,	
N		capitaneus, vel valuafor	
Natura feudi	389	ibid.	
Noua forma fidelitatis	392	Quæ fuit prima causa beneficii	
Natura successione feudi	396	amittendi	394
Notis feudorum	ibid.	Qui testes necessarij sint ad no-	
P		uam institutionem proban-	
Pignori dato feudo, quid iuris		dam	ibi.
sit	389	Quid iuris, si vafallus post alie-	
		nationem feudum recuperet	
		395	

Qua -

TITVLI

Qualiter dominus proprietate feudi priuerur	ibi.	Si de feudo contentio sit inter dominum, & agnatos vasalli	394
Quae sint regaliae	396	Si vasallus feudo priuerur cui deferatur	ibid.
Quot testes sint necessarij ad probandum feudi ingratitude	ibid.		
S		V	
Si de inuestitura feudi cōtro- uersa fuerit	388	Vasallo decrepita aetatis qui feudum renunciauit, vt filij inuestirentur	395
Successione feudi	389	Vasallo milite, qui arma bellica deposuit	ibid.
Si de inuestitura inter dominū & vasallum lis oriatur	391	Vasallo qui contra constitutio- nem Lotharij beneficium alienauit	396
Successione fratrum	392		
Si de feudo vasallus ab aliquo interpellatus fuerit	394		

DECRETALIVM

TITVLI

A		C	
Autoritate & vsu pallij	398.	Constitutionibus	397
Aetate, & qualitate, & ordine praeficiendorum	399	Consuetudine	398
Arbitris	404	Corpore vitiatas	400
Appellationibus recusationibus, & relationibus	407	Clericis peregrinis	401
Accusationibus, & inquisitionibus, & denuntiationibus	420.	Causa possessionis & proprietatis	406
Apostatis, & reiterantibus baptisimum	421	Confessis	ibid.
Adulteriis, & Stupro	ib.	Clericis peregrinantibus	408
B		Confirmatione vtili, vel inutili	ibid.
Bigamis non ordinandis	401	Cohabitatione clericorum, & mulierum	ibid.
Baptismo & eius effectu	414	Clericis coniugatis	ibid.
		Clericis non residentibus	ibi.
		Clerico aegrotante, vel debilitato.	409
			Conces-

DECRETALIVM.

Concessione præbendæ	ibid.	Donationibus inter virum &	
Commodato.	410	vxorem	ibid.
Conuersione cõigatorũ	413	Delictis puerorum	422
Conuersione infidelium	ibi.	E	
Capellis monachorum	ibid.	Electione , & electi potestate	
Censibus, & exactionibus	414	498.	
Consecratione ecclesiæ, vel al-		De aetate & qualitate & ordine	
taris	ibi.	præficiendorum	399
Celebratione missarum	ibid.	eo qui mittitur in possessionẽ	
Custodia eucharistiæ	415	causa rei seruandæ	406
Clandestina desponsatione	417	Exceptionibus	407
Cõditionibus appõitis in de-		Emptione, & venditione	411
sponsatione & matrimonio		Ecclesiis adificandis	416
ibid.		eo qui duxit in matrimoniũ,	
Coniugio leproforum	ibid.	quam polluit per adulte-	
Coniugio seruorum	ibi.	rium	417
Cognitione spiritali	418	eo qui cognouit consanguine-	
Cognitione legali	ibid.	am vxoris suæ	418
Consanguinitate & affinitate		eo qui furtiuẽ ordines recepit	
ibid.		422.	
Calumniatoribus	420	Excessibus prælatorum	ibid.
Clericis peregrinantibus	421	F	
Crimine falsi	ibid.	Filibi presbyterorum ordinan-	
Collusione detegenda	422	dis	400
Clerico venatore	ibid.	foro competentĩ	404
Clerico percussore	ibid.	Feris	405
Clerico excommunicato mini-		fide instrumentorum	407
strante	ibid.	Feudis	411
Clerico nouo ordinato mini-		Fideiussõribus	ibi.
strante	ibi.	Frigidis & maleficiatis	419
Clerico p saltũ promotõ	ibid.	Furtis	421
	D	H	
Dilationibus	405	His quæ vi , metusue causa	
Dolo, & contumacia	406	fiunt	403
Deposito	410	His quæ fiunt à prælatõ sine	
Donationibus	411	consensu capituli	410
Decimis, primitiis, & oblatio-		His quæ fiunt à maiore parte	
nibus	412	capituli	ibid.
Desponsatione impuberũ.	416	Hæreticis	420
Diuortii	419	His qui filios occiderunt	421
		, Homi-	

Homicidio voluntario, vel ca-	403	Officio primicerij	ibid.
suali	ibi.	Officio Sacrillæ	ibid.
	I	Officio custodis	ibid.
Iudiciis	404	Officio Vicarij	402
Iuramento calumnie	405	Officio & potestate iudicis de-	
Iureiurando	407	legati	ibid.
Institutionibus	409	Officio legati	ibi.
Iure patronatus	414	Officio ordinarij	ibid.
Inmutacione ecclesie	415	Officio iudicis	ibid.
Iudais & Saracenis	420	Ordine cognitionum	405
Infantibus & languidis expo-		Obferuatione ieiunioru	415
sitis	421		
Iniuriis & damno dato	423		
	L	Postulatione prelatoru	398
Libelli oblatione	404	Pactis	403
Litis contestatione	405	Postulando	ibid.
Locato & conducto	411	Procuratoribus	ibid.
	M	Probationibus	406
Majoritate & obedientia	403	Præsumptionibus	407
Mutuis petitionibus	405	Præscriptionibus	ibid.
Matrimonio contracto, contra		Præbendis & dignitatibus	409
interdictum ecclesie	419	Pignoribus	411
Magistris	420	Peculio clericorum	ibid.
Maledicis	422	Parochiis	412
	N	Presbytero nõ baptizato	415
Ne sede vacante aliquid inno-		Purificatione post partu	ibid.
uetur	416	Priuelegiis & excessibus priuile-	
Natis ex libero ventre	418	giatorum	413
Ne prelati vices suas, vel eccle-		Purgatione canonica	423
sias sub annuo censu conce-		Purgatione vulgari	ibi.
dant	420	Pœnis	ibid.
Novi operis nuntiatione.	423	Pœnitentiis & remissionibus	
	O	ibid.	
Ordinatis ab episcopo, qui epi-		Qui clerici vel vouentes matri-	
scopatui renũtiant, vel ex-		montum contrahere possunt	
communicato	399		
Obligatis ad ratiocinia ordi-	417	Qui filij sint legitimi	419
nandis	400	Qui matrimonium accusare	
Officio archidiaconi	401	possunt	ibid.
Officio archipresbyteri	ibi.		
			Re-

DECRETALIVM.

	R	corum regularium	413
Rescriptis	397	Sponsalibus, & matrimoniiis	
Renuntiatione	399	416	
Restitutions in integrū	403	Sponsa duorum	417
Restitutions spoliatorū	406	Secundis nuptiis	419
Rebus ecclesiæ alienādis	410	Simonia	420
Rerum permutatione	411	Schismaticis	ibid.
Regularibus, & transeuntibus		Sagittariis	421
ad religionem	413	Sortilegiis	422
Religiosis domibus	ibid.	Sententia excoicationis	423
Reliquiis, & veneratione san-		T	
ctorum	415	Translatione episcopi	398
Raptoribus, & incendiariis, &		Temporibus ordinationum, &	
violatoribus ecclesiarū	421	qualitate ordinandorū.	399
Regulis iuris	423	Treuga & pace	403
S		Transactionibus	ibid.
Summa trinitate, & fide catho-		Testibus, & attestacionib ⁹	406
lica	397	Testibus cogendis	407
Supplenda negligentia præla-		Testamentis, & vltimis volun-	
torum	399	tatibus	412
Scrutinio in ordine faciēdo		Torneamentis	422
ibid.		V	
Sacra vnctione	400	Vt lite non contestata, nō pro-	
Sacramentis nō iterandis.	ibid.	cedatur ad receptionem te-	
Seruis non ordinandis	ibid.	stium	405
Syndico	403	Vita, & honestate clericorum	
Sequestratione possessionum	408	408	
& fructuum	406	Vt ecclesiastica beneficia sine	
Sententia & re iudicata	407	diminutione cōferantur.	410
Solutionibus	411	Voto, et voti redemptione.	413
Successionib ⁹ ab intestato.	412	Vfuris	422
Sepulturis	ibid.	Verborum significatione.	423
Statu monachorum, & canoni-			

F I N I S.

1	...
2	...
3	...
4	...
5	...
6	...
7	...
8	...
9	...
10	...
11	...
12	...
13	...
14	...
15	...
16	...
17	...
18	...
19	...
20	...
21	...
22	...
23	...
24	...
25	...
26	...
27	...
28	...
29	...
30	...
31	...
32	...
33	...
34	...
35	...
36	...
37	...
38	...
39	...
40	...
41	...
42	...
43	...
44	...
45	...
46	...
47	...
48	...
49	...
50	...
51	...
52	...
53	...
54	...
55	...
56	...
57	...
58	...
59	...
60	...
61	...
62	...
63	...
64	...
65	...
66	...
67	...
68	...
69	...
70	...
71	...
72	...
73	...
74	...
75	...
76	...
77	...
78	...
79	...
80	...
81	...
82	...
83	...
84	...
85	...
86	...
87	...
88	...
89	...
90	...
91	...
92	...
93	...
94	...
95	...
96	...
97	...
98	...
99	...
100	...

Ep 145-46

